This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

+ *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.

+ *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.

+ *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.

+ *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via `http://books.google.com`

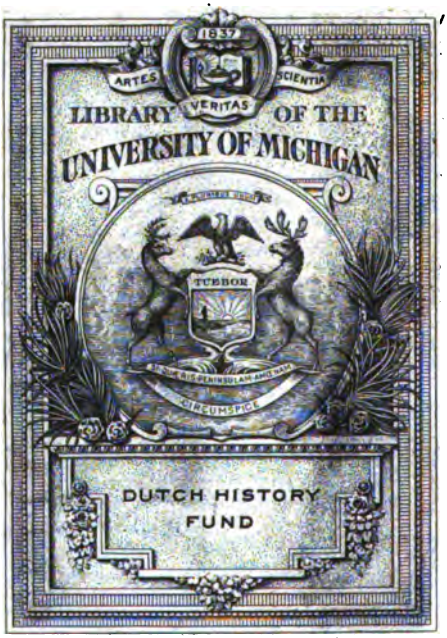
1837
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
SI QUAERIS PENINSULAM AMOENAM
CIRCUMSPICE
DUTCH HISTORY
FUND

AP
19
.V12

MENGELWERK.

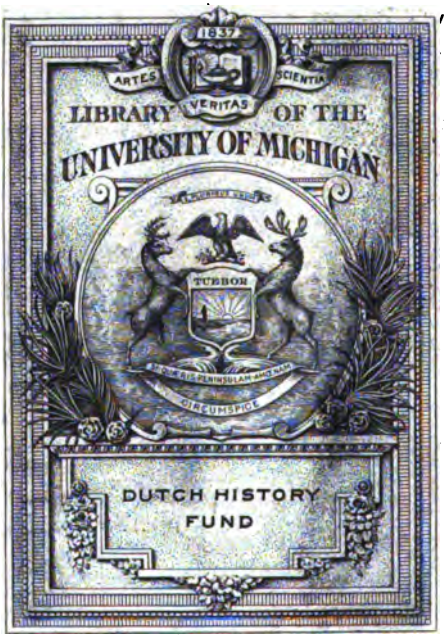
1837
ARTES
VERITAS
SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
CIRCUMSPICE
DUTCH HISTORY
FUND

AP
19
.V123

MENGELWERK.

HEDENDAAGSCHE

VADERLANDSCHE

LETTER-OEFENINGEN,

WAAR IN DE

BOEKEN EN SCHRIFTEN,

DIE DAGELYKS IN ONS VADERLAND EN ELDERS UITKOMEN, OORDEELKUNDIG TEVENS EN VRYMOEDIG VERHANDELD WORDEN.

BENEVENS

MENGELWERK,

tot Fraaije Letteren, Konſten en Weetenſchappen betrekkelyk.

Zesde Deels, Tweede Stuk.

Met Plaaten.

Te AMSTERDAM,

By A. VAN DER KROE,

en

By YNTEMA EN TIEBOEL.

MDCCLXXVII.

Dutch Lit.
Nijhoff
1043-24
10892

INHOUD

VAN HET

MENGELWERK.

Tot Fraaije Letteren, Konſten en Weetenſchappen betrekkelyk, in het Zesde Deels Tweede Stuk.

DE Bronwellen der Lydzaamheid, in 't algemeen, en der Kristelyke in 't byzonder. 1

Aanmerkingen; door eenige Liefhebbers der Scheikunde, over het bereiden der Tinctuuren, in de Papiniaanſche Pot. 10

Natuurlyke Historie van den *Noote-Kraaker*. Volgens den Heer DE MONTBEILLARD. Medeſchryver van den Heer DE BUFFON. 12

Opmerkingen aengaende de Vuurpomp, met een Hefbalk werkende; uitgevonden, in den Jaere 1710; vergeleeken met de nieuwe Vuurpomp uitgevonden in den Jaere 1754; en ter uitvoer gebragt, onder het gezag van een uitſluitend voorregt, verleend in Juny 1766. 16

Korte Beſchryving van de Gebouwen, Inwoonderen, en het Hof te *Koppenhagen*, in eenen Brieve van den Heer WRAXAL, aan zynen Vriend, in den Jaare 1774. 23

Gedagten, aan den Oever der Zee, by een hevigen Storm. 28

Byzonderheden wegens PIETER PITHOU. 32

Zedelyke Zetregels. 36

Ontmoeting van den *Pretendent* te *Rome*, door Mejuffrouw MILLER van *Bath-easton*. 40

De Menſchen-Vriend. Geſchetst in den Perſoon van Deugdlief. *Dichtſtukje*. 43

De voornaame bronwel der Kristelyke Lydzaamheid. *Vervolg van* bl. 10. 45

De onechte *Eiken-Maren*, in de Geneeskunde gebruiklyk; nageſpoord door J. G. KALENBERG. 53

INHOUD.

Aanmerkingen over het Waare en Schoone; en de noodzaaklykheid van die beide te vereenigen. Door den Heer DAVY. 58

Natuurlyke Historie van de *Straamburgſche Gaay of Duitſche Pepegaay*. Volgens den Heer DE MONTBEILLARD. 62

Bedenkingen over de Oudheid der Letteren. (Ontleend uit Mr. BRYANTS, *New System of ancient Mythology.*) 65

Zamenſpraak in de Eliſeeſche Velden, tuſſchen den Wysgeer DESCARTES en CHRISTINA, Koninginne van Zweeden. Door den Heer D'ALEMBERT. 69

De zonderlinge Lotgevallen des Konings van *Xolo*. (Uit SONNERAT's *Voyage de la Nouvelle Guinée.*) 77

De Twyfelaar en het Brandglas. Door den Abt AUBERT. 80

Gedagten op den Dank- Vast- en Bededag, deezes Jaars MDCCLXXVII. *Dichtſtukje.*

Waarneemingen wegens de Lugtsgeſteldheid te *Amſterdam*, in *January* 1777. 84

De voornaame bronwel der Kristelyke Lydzaamheid. *Vervolg en Slot van* bl. 53. 85

Aanmerkingen nopens de niet genoeg bekende Chineeſche Rhabarber-Plant, en het Tartaarſche Gewas. Door J. G. KALENBERG. 93

Natuurlyke Historie der *Paradys-Vogelen*, volgens den Heer DE MONTBEILLARD. 101

Waarneeming van een Witten Boog aan den Hemel. Door J. en A. ESDRÉ, A. L. M. en Ph. Drs. te Dordrecht. 108

Aanmerkingen over het Portrait ſchilderen; en een berigt van de Proeve over de middelen om de Portraiten, met Olieverf geſchilderd, veele Eeuwen volkomen te bewaaren. Door den Heer VINCENT DE MONTPETIT. Met de goedkeuring van de Koninglyke Academie der Weetenſchappen te Parys. 110

Berigt van PETRUS CAMPER, wegens eene onheuſche beſchuldiging, hem door den Heere A. CYRUS aangewreeven, in zekere Verdediging, onder zyne handtekening onlangs uitgegeeven. 118

Droom aan Iris. *Dichtſtukje.* 121

Voor-

INHOUD.

Voorjaarszang aan het Zuidewindje. *Dichtſtukje.* 125

Waarneemingen, wegens de Lugtsgeſteldheid te *Amſterdam*, in *February.* 127

Redenvoering over de Algemeene Goedwilligheid, door WILLIAM WOOD. 129

Waarneeming aangaande eene Verharding in de borst, geneezen door het gebruik van Pillen, uit de Dulle Kervel. 136

Beſchryving van eene verſteende Bedding, gevormd door de wateren van *Matlock* in *Derbyshire.* Door MATTHEW DOBSON, M. D. medegedeeld door FOTHERGILL. 138

Natuurlyke Historie der *Spreeuwen.* Volgens den Heer DE MONTBEILLARD. 140

Kruidmengkundig Onderzoek, betreffende de bittere Amandelboomen en derzelver vrugten. Door J. G. KALENBERG. 146

Leevensberigten van GUIDO ARETINUS, een Benedictyner Monnik, den Hervormer van de Oude Muzykſchaal, en den Uitvinder van eene nieuwe wyze om de Nooten te tekenen. 153

Eenvoudige Leevensregels voor de Jeugd. 160

Trekken voor eene Leevensbeſchryving van den Heer DE VOLTAIRE. 162

MENALCUS en ALEXIS. Door den Heer GESSNER. 167

Vergeefsch gedreigd. *Dichtſtukje.* 171

Welvoeglyk Antwoord. *Dichtſtukje.* 171

Waarneemingen, wegens de Lugtsgeſteldheid te *Amſterdam*, in *Maart.* 172

Aanmerkingen over de Godlykheid van den Bybel als de ſterkſte bron der Lydzaamheid. 173

De Geneeskunde op den waaren prys geſteld. 180

Beſchryving eener manier om Afdrukzels van Plantgewaſſen op Papier te maaken, door KORN^{s}. VAN DER HORST. 192

Natuurlyke Historie van den *Wielewaal.* Volgens den Heer MONTBEILLARD. 198

Brief van den Heer Abt FONTANA, Natuurkundige des Groothertogs van Toscane, over een middel om te gewisſer Vrugten van de Boomen te hebben. 202

Zedelyke Bedenkingen. 203
Trekken voor eene Leevensbeſchryving van den Heer DE VOLTAIRE. *Vervolg van* bl. 167. 207
Het Belang van den Landbouw. *Eene Anecdote.* 211
De Burgerminnaar aan ALCESTUS. *Dichtſtukje.* 212
Waarneemingen, wegens de Lugtsgeſteldheid te *Amſterdam*, in *April.* 216
Redenvoering over MATTH. II. 23. Door THOMAS HUNT, 217
Waarneeming aangaande een *Aſcites*, (Buikwater) geneezen door zestig aftappingen, (*Paracenteſis.*) Door M. SELLERON. 228
Waarneeming van eene doodlyke Dronkenſchap. Door M. LANDEUTE. 230
Natuurlyke Historie van den *Zing-Lyster*. Volgens den Heer DE MONTBEILLARD. 231
Aanmerkingen over den besten tyd tot het hakken van Timmerhout. 234
Verhaal van drie Reizen, van de *Kaap de Goede Hoop*, in de Zuidlykſte deelen van *Africa*, door Mr. FRANÇIS MASSON. *Eerſte Reis.* 235
Het Character van WILLEM DEN I. Prins van Oranje, &c. Door R. WATSON. 241
Redenvoering over den Schryfſtyl. Door den Heer DE BUFFON. 244
Eenvoudige Leevensregels voor de Jeugd. 252
De Scheikundige en de Jongeling van aanzien. 254
De Koning AJAS en zyn Slaaf. *Dichtſtukje.* 256
Waarneemingen, wegens de Lugtsgeſteldheid te *Amſterdam*, in *May.* 260
Redenvoering over MATTH. II. 23. Door THOMAS HUNT. *Vervolg en Slot van* bl. 228. 261
Waarneeming van een langduurige Braaking, veroorzaakt door een Knoestgezwel in de *Pyloris* en *Duodenum*. Door M. BONAFOS, M. D. 267
Berigt eeniger Poogingen, om, door de Electriciteit, de uitwerkzels van den Siddervisch, (*Torpedo*) na te doen. Door den Heer HENRY CAVENDISH, F. R. S. 268

Na-

INHOUD.

Natuurlyke Historie van den *Groeten Lyster*, Volgens den Heer DE MONTBEILLARD. 271

Middel om Mollen te dooden. 273

Middel om de Mieren het klimmen op de Boomen te beletten. 273

Dagverhaal van F. MASSON's, tweede Reize in de Zuidlykſte deelen van *Africa*. 274

Zedelyke Overdenkingen. 291

Aanmerkingen over de Gelaatkunde. 295

Anecdote, wegens den dood van CAREL DEN XII, Koning van *Zweeden*. 298

De Maansverduistering. *Eene Fabel.* 299

De Kragt van 't Voorbeeld. *Dichtſtukje.* 300

Aanmerkingen over het Wonderwerk van JESUS CHRISTUS verrigt op de Bruiloft te *Cana* in *Galilea*. 301

Vertoog over den Invloed der Zedelyke Wysbegeerte. Door den Heer DE LA HARPE. 304

Nuttige Aanmerking van G. J. VAN WY, op zyne Verhandeling over de bytende Sublimaat in de *Lues Venerea*, enz. 308

Natuur- en Scheikundig Onderzoek van den Barnſteen. Door WILLEM VAN BARNEVELD. 312

Natuurlyke Historie van den *Kramsvogel*, volgens den Heer DE MONTBEILLARD. 320

Dagverhaal van F. MASSON's, Derde Reize in de Zuidlykſte Deelen van *Africa*. 333

Beſchouwing van een Onweder in den Zomer. 334

Zamenſpraak tuſſchen een *Paryſenaar* en een *Caraïbe*, of Inwooner der *Antilles*. 341

De Milddaadige. *Dichtſtukje.* 346

De Wenschlyke Vrouw. *Dichtſtukje.* 347

Waarneemingen, wegens de Lugtsgeſteldheid te *Amſterdam*, in *Juny*. 348

Redenvoering, over het houden van Godsdienſtige Geſprekken. Door den Eerw. WILLIAM WOOD. 349

Het Verſchil tuſſchen de Basten van *Peru*, *Kino* genaamd, nagegaan, door J. C. KALENBERG. 357

Na-

INHOUD.

Natuur- en Scheikundig Onderzoek van den Barnsteen, door WILLEM VAN BARNEVELD. *Vervolg en Slot van* bl. 320. 364

Natuurlyke Historie van het *Koperwiekje*, volgens den Heer DE MONTBEILLARD. 370

Het Afzigtige der Gemaaktheid, opgehelderd door verscheide Characters naar 't leeven geschetst. 372

Beschryving van den vermaarden Berg *St. Michiel*, een der Gevangenissen van Staat in *Frankryk*, in eenen Brieve van den Heere WRAXALL. 377

De waare Kinderpligt beloond. *Eene Oosterſche Vertelling.* 384

Amint. *Dichtſtukje.* 390

Waarneemingen, wegens de Lugtsgesteldheid te *Amſterdam*, in *July.* 392

GODS Goedheid over ons, ten opzigte van het Geopenbaarde Woord, en onze daar uit volgende verpligting, om de Kristen Leeraars, als uitleggers der Godlyke Openbaaring, hoog te agten. 393

Waarneeming van eene hevige Ontsteeking van den Strot, den Slokdarm, en de Maag, gevolgd van het Koude Vuur, veroorzaakt door by ongeluk Vitriool-Oly in te neemen. Door de Heeren *Professoren van de Faculteit d'Angers*, *Geneesheeren van 't Hotel Dieu.* 404

Natuurlyke Historie van de *Merel*, volgens den Heer DE MONTBEILLARD. 406

Berigt van eenige Chemische Proeven, op de Geädusteerde Corrosive Sublimaat; genomen door WILLEM VAN BARNEVELD. 411

Berigt wegens de nog onbeschreevene Scheepstogten na de Noordpool gedaan; door DANIEL BARINGTON aan de Koninglyke Societeit overgeleverd. 414

Bedenkingen over den Laster en de Kwaadsprekenheid. 424

Het Afzigtige der Gemaaktheid in de Jufferschap, vertoond in naar 't leeven geschetste Characters. 428

Genegenheid tot de Ouders. 432

De Parasite Plant. 433

De Exter en de andere Vogels. *Dichtſtukje.* 434

Waarneemingen, wegens de Lugtsgesteldheid te *Amſterdam*, in *Augustus.* 436

GODS

INHOUD.

Gods Goedheid over ons, ten opzigte van het Geopenbaarde Woord, en onze daar uit volgende verpligting, om de Kristen Leeraars, als Uitleggers der Godlyke Openbaaring, hoog te agten. *Vervolg van* bl. 404. 437

Manier eener bereiding van de *Mercurius Sublimatus Corrosivus*. Door WILLEM VAN BARNEVELD. 448

Brief van PETRUS CAMPER, aan de Heeren MARTENS, VAN GESSCHER, ZWAGERMAN en VAN HUSSEM, over het Steenſnyden in twee reizen. 451

Natuurlyke Historie van eenige Verſcheidenheden onder de *Merels*, en van de *Ring-Merel* in 't byzonder. Volgens den Heer DE MONTBEILLARD. 457

Aanmerkingen over de Drukkunst, en de nadeelen daar door aan de Geleerden veroorzaakt. Door den Heer LINGUET. 462

Bedenkingen over de Verveeling. 466

Zedeſpreuken. 468

De Twyfelaar aan de Voorzienigheid. *Eene Zedelyke Vertelling.* 471

Gevoelige Overtuiging. *Dichtſtukje.* 477

De Vleier. *Dichtſtukje.* 479

Waarneemingen wegens de Lugtsgeſteldheid te *Amſterdam*, in *September*. 480

De Leerſtellingen, Geboden, en Beloften des *Christendoms*, en het begrip van eenen Proefſtaat, niet geheel onovereenkomſtig met de denkbeelden des Menschdoms, vóór de Verkondiging van het Euangelie. Door den Eerw. A. MACLAINE. 481

Scheikundig *Onderzoek* omtrent eene ſoort van valſche *Mirrhe*. Door B. TIEBOEL. 487

Natuurlyke Historie van de *Roosbeurige Merel*. Volgens den Heer DE MONTBEILLARD. 492

Proeven op Dieren en Planten genomen, ten opzigte van derzelver vermogen om Hette voort te brengen. Door J. HUNTER. 494

Berigt van de Zeden, Beginzels en Eerdienst der *Dunkards*; eene zonderlinge Volkplanting in *Pennſylvanie*, ontleend uit een Brief van een Heer, die zich eenigen tyd daar ophieldt. 502

Waar-

INHOUD.

Waarneeming omtrent het *Pulpa Caſſiæ*. Door H. BROUWER. 507

Zamenſpraak tuſſchen ARISTIPPUS en CRATES in de *Elyſeſche Velden*. 507

Schertzende Proeve over het Zintuig des Gehoors. 515

Olivier en *Felix*, of de twee Vrienden van *Bourbon*. 519

Het Jawoord. *Dichtſtukje*. 522

Waarneemingen, wegens de Lugtsgeſteldheid te *Amſterdam*, in *October*. 524

Aanmerkingen over 's Menſchen Verdorvenheid en de Verzoening. Door den Eerw. MACLAINE. 525

Waarneeming, aangaande een inlandsch Geneesmiddel uit het Groeiend Ryk, niet minder kragtig tegen de tuſſchenpoozende Koorts, dan de Koortsbast. Door SABAROT DE LA VERNIERE. 531

Waarneemingen over de veranderingen des Barometers, en over het werktuiglyke des Heelals. Door den Heer DE ROCAUT *den Ouden*. 534

Natuurlyke Historie van de *Berg-Merel* en de *Blauwe Merel*, volgens den Heer DE MONTBEILLARD. 539

Eene korte beſchryving van het Eiland *Iſchia*, met een berigt van de Baden op 't zelve. 543

Raadgeevingen van eene Vriendin aan haare even getrouwde Vriendinne. 551

De Proef der Deugd. *Een Zedelyk Vertelzel*. 559

Verhandeling over den Oorſprong der Nieuwejaarsgiften en Nieuwejaarswenſchen. 561

De oude Kat en haar Jong. *Een Fabel*. 565

Waarneemingen, wegens de Lugtsgeſteldheid te *Amſterdam*, in *November*. 568

Bedenkingen over den invloed van den Smaak op de zeden. 569

Zedelyke Bedenkingen. 571

Anecdote wegens *Olivier Cromwel*. 574

Waarneemingen, wegens de Lugtsgeſteldheid te *Amſterdam*, in *December*. 576

MEN-

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

DE BRONWELLEN VAN LYDZAAMHEID, IN 'T ALGEMEEN, EN DER KRISTELYKE IN HET BYZONDER.

Durate et vosmet rebus ſervate ſecundis.

VIRG. *Lib. I: v. 7. Æniad.*

DAt de Lydzaamheid een der gepaste middelen zy, om ons den last des levens ligt te kunnen maken, is eene door alle tyden erkende onwrikbare waarheid. —— De Stoïcynen, wier Wysgeerte door velen omhelsd is geworden, om dat zy waanden, dat dezelve een hoogeren trap van volmaaktheid had beklommen, dan die der andere Heidenſche Wysgeeren, ſtelden tot het grootſte doeleinde hunner Wysbegeerte, *dat men in rampen en voorſpoed eenſtemmig van gemoed ware.* Dog myns bedunkens was hunne redenering hier omtrent niet volkomen overëenſtemmig met hunne ſtelling, noch met het geen de gezonde rede ons leert. —— *Seneca*, een der Stoïcynſche Wysgeeren, zegt ergens in zyne Brieven. „ Niets is 'er, hoe ondragelyk het „ ook ſchynen moge, dat niet zou te overwinnen zyn. Ve„ len hebben zich zo gehard getoond, dat zy verbazende „ wederwaardigheden, en de ongehoordſte ontmoetingen „ zyn te boven geworſteld. De moed van *Mutius* overwon „ het geweld van het vernielend vuur; *Regulus* dapper„ heid de Krygzugtige *Karthagers*; *Rutilius* veragtte de „ *Ballingſchap*; *Sokrates* de verſchrikkelyke werking van „ 't Vergif; en de wyze mond van Romes Raad gaf zich „ gewillig, zonder ſchrik, aan den verſchrikkelyken Dood „ over, om op éénmaal over alle zyne rampen te zegevie„ ren. —— Laten wy, aldus is zyn beſluit, ons benaar„ ſtigen, om ook iets te overwinnen."

Dusdanig eene Lydzaamheid te oefenen, ſtryd ten grooten deele tegens de gezonde Rede; en nog veel meêr tegens de Godlyke Openbaring; weshalven ik vertrouwe, dat myne Kristen Lezers dezelve, in velen opzigte, wraken zullen. Hadden wy genen veiligeren en vasteren grond om op te bou-

wen, en ons vertrouwen te vestigen, wy waren gewis de ongelukkigſte der ſtervelingen. Wy houden het voor geen Dapperheid, veel minder voor een bewys van Lydzaamheid, zich zelven het leven te benemen. Het is geen overwinnen van, geen zegepralen over, zyne rampen, zich in de kaken des doods te werpen; maar veel eer een bewys van de grootſte lafhartigheid, van eene buitengemene laagheid van Geest. Hy, die overwinnen wil, moet ſtandvastig zyn; die zegevieren wil, moet den post, op welken hy geſteld is, bewaren; 't zyn lafhartigen, die hunne posten, met een beangst gemoed, met een bevend hart, ras verlaten. —— De Natuur zelve ſchrikt voor zulk eene laagheid van geest. Het redeloos gedierte bezit meerder moed, en zal het leven, als zyn dierbaarſte pand, op alle mogelyke wyzen, tragten te beſchermen. —— Zullen dan redemagtige Wezens geen moeds genoeg bezitten, om den tyd met Lydzaamheid te verbeiden, welke de wyze Werkmeester der Natuur geſteld heeft, om hen van dien post, waar op hy hen plaatſte, af te losſen? Het grootſte bewys van Geduld en Lydzaamheid beſtaat zekerlyk, in ſtandvastig en onbewegelyk te blyven, in 't midden zelfs van de felſte aanvallen van rampen en wederwaardigheden; en zy, die op de minſte aanvallen van tegenſpoed, wanneer het maar niet juist naar hun genoegen gaat, onverduldig zyn, verraden de laagheid van hun gemoed, en doen zien dat zy geen verheven maar eene kruipende Ziel hebben, geheel en al vervreemd van de ware Lydzaamheid. — Deze toch is die Deugd, *welke 's menſchen gemoed wapent, tegens het geweld van wederwaardigheden, om ſtryd te kunnen voeren met de tegenbeden der Waereld; en ons de heilzaamſte leſſen voorſchryft, om gemoedigd te lyden, en zich gelaten te ſchikken naar alle de uitkomſten der zaken.*

De eerſte Bron, waar uit deze ſterkte der Ziele, de Kristelyke Lykzaamheid, voortvloeit, is, *de Aandoeningen, die de rampen op ons gemoed maken, wel te leeren regelen.* Hier toe behoort een ernſtig opzet, om de Tegenheden geduldig te dragen; en wel toe te zien, dat we ons zelven altoos meester blyven, dat onze aandoeningen niet te geweldig, en onze verſlagenheid niet te groot zy. De mensch moet niet bezwyken onder den last van rampen; het geduld moet hem wapenen tegens de ſterkſte aanvallen en ſchokken van felle wederwaardigheden. —— Ik begeer geenzins eene Stoïſche onverſchilligheid in zyn gedrag; een ongevoelig mensch is ſlimmer dan het redeloosſte vee. Dan het is wat anders zyne aandoeningen wel te regelen, zich ge-

la-

laten te gedragen, in de aanvallen van tegenſpoeden; en wat anders zich hier in ten éénemaal onverſchillig te gedragen. Het eerſte is een allerbetamelykſte, eene Kristelyke Deugd, en het laatſte is eene onverſchoonelyke Ondeugd. —— Hoe noodzakelyk is het dan niet, *de eerſte aandoeningen, die de rampen op ons maken, wel te leeren regelen?* Wanneer wy hier in onagtzaam zyn, los en verſtandeloos te werk gaan, zal ons geduld van weinig uitwerking, van een zeer zwak vermogen zyn, en ons onmogelyk kunnen beveiligen tegens het geweld der wederwaardigheden. Den geringſten aanval, den minſten ſchok, zullen we niet doorſtaan; de rampen zullen ons overweldigen; zy zullen ons tot elendige ſlaven maken, en ons in ondragelyke boejen ketenen. Zulk eene gemoedsgeſteldheid is van eene onſchatbre waarde en vermogen. Zy kan den mensch over vele rampen en wederwaardigheden, over de anders ondragelyke aanvallen van tegenſpoed, heldhaftig doen zegevieren. Zy geeft hem altans de eerſte en heilzaamſte hulpmiddels aan de hand, om dezelven, zo niet geheel te overwinnen, ten minſten voor het grootſte deel te matigen, en te verzagten.

Neemt men eens in aanmerking, dat de allereerſte aanvallen van rampen de allergeweldigſte, de ondragelykſte zyn; en dat deze niet zelden den zwakken ſterveling overmeesteren, hem onder hun geweld brengen, en als in boejen van ſlaverny kluisteren, dan begrypt men ligt, dat de mensch, eens overwonnen, bezwaarlyk tot dien moed en dapperheid komen kan, om zich tegens volgende aanvallen te verzetten. —— Men ſtryd dan met ongelyke kans; dewyl eene twede zegepraal, op eene voorafgaande overwinning, gemakkelyk gebaand word. —— De mensch, dus overmeesterd, en ten éénemaal overwonnen, ligt roerloos geketend onder het juk zyner tegenheden, en kromt zynen nek *onder* de dienstbare overheerſching zyner ongevallen, even als een Slaaf onder de heerſchappy van een harden Meester. —— Zyn dan de eerſte bejegeningen, de eerſte aanvallen, onzer rampen van zulk een vermogen; hebben die de meeste kragt op het gemoed der menſchen; hangt hier van onze Vryheid of Slaverny ten eenemaal af; zo ſpreekt het van zelve, dat we ons daar tegen het ſterkſte te wapenen hebben. Dan op welk eene wyze zal de mensch zyn gedrag moeten inrigten, hoe zich ſterken, waar mede zich wapenen, om niet als een lafhartige, op den eerſten aanval zyner rampen, te bezwyken; maar dien gevarelyken ſchok manmoedig door te ſtaan? Waar mede zal hy zich

verſterken, of voorbereiden; daar onze meeste tegenſpoeden ons onvoorziens, zeer onverwagt, op het lyf vallen? — Ja, hoe kan men zich tegens eenen vyand verzetten, als men niet weet, dat men dien te dugten heeft; en nog veel minder van welken kant hy ons zal beſtryden? —— Dus redekavelen wy, zwakke, dwaze en onbedagte Stervelingen, al te vaak; hier door worden wy neerſlagtig op het ondergaan der minſte tegenheden; en als het gewigte onzer rampen dan verzwaart, loopen wy gevaar van in den uiterſten ſtaat van wanhoop neder te ſtorten. Maar kan men intusſchen wel degelyk ontkennen, dat de mensch dezen vyand niet zou te wagten hebben, noch weten van welken kant de aanval te dugten ſtaat. —— De ondervinding leert, dat ieder mensch deze bittere noodzakelykheid éénmaal ondergaat; dat elk die wrange Vrugten min of meêr in zyn leven proeven moet; de een zeker ongelyk meêr, dan de ander; dan niemand leeft, op deze Wereld, zo volmaakt gelukkig, dat hy, op zynen tyd, geen tegenſpoeden ondergaat. Wy allen zyn kinderen der onvolmaaktheid, blootgeſteld aan dat geen, 't welk men in de Wereld gewoon is Fortuin te noemen. Verliezen wy gene goederen, blyven onze bezittingen ongeſtoord in onze magt, vloeit ons de Overvloed van alle kanten toe; wy kunnen nochtans met dat alles ongelukkig zyn; andere wederwaardigheden komen op ons aanvallen, duizend en duizenden zyn 'er buiten de gemelden. Onze Vrienden, onze Naastbeſtaanden, Man, Vrouw, Kinders; Broeders of Zusters ſterven; de droefheid over dat verlies prangt ons het hart. Ziekten en ongemakken kunnen al het vermaak onzes levens wegnemen, of voor een groot deel vergiftigen. —— Deze en vele andere ongevallen kunnen ons ſmertlyker treffen, dan de eerstgenoemden? en we zyn ten vollen overtuigd, dat wy, vroeg of laat, meêr of minder iets uit den Kelk van tegenheden moeten inzwelgen. Gelukkig zo we niet genoodzaakt worden denzelven tot den grond toe leeg te moeten drinken!

Dus overtuigd zynde, dat wy éénmaal in ons leven onvermydelyk het beſtryden van tegenſpoeden te verwagten hebben, waar voor wy ieder ogenblik bloot ſtaan; is het dan niet veiligst zich by tyds te wapenen, om tegens de eerſte aanvallen van tegenheden wel op zyne hoede te zyn? Om dit nu met een gelukkig uiteinde te verrigten, moeten wy ons nimmer, in generleie omſtandigheden, hoe gunſtig ons het geluk ook aanlache; hoe gevestigd onze ſtaat ook ſchyne; hoe wy van alle wereldſche ſchatten overvloejen; hoe alles door

door den milden overvloed in onzen ſchoot geſtort worde; hoe wy van Vrienden omringd, tot welk eenen trap van eer wy geſtegen zyn, en hoe ver onze vermogens boven anderen uitſchitteren; nooit moeten wy ons geheel ſchootvry rekenen, voor de ſcherpe pylen van Tegenſpoed, de moejelyke bejegeningen van wederwaardigheden, en de gevoelige prikkels der rampen dezes levens. —— Alle die opgenoemde Voordeelen maken, wanneer zy den mensch verlaten, het gewigt der Rampen des te zwaarder. Hoe trotſcher een Gebouw opgetrokken zy, hoe hooger het zyn kruin boven anderen verheffe, des te meer ſtaat het van alle kanten bloot, voor de geweldige aanvallen van Stormen en Onweer; en, als het 'er door getroffen word, is deszelfs val zo aanmerkelyk, dat het ieders oog naar zich trekke; het maakt wyd en zyd een veel geweldiger dreun, dan het inſtorten eener geringe en nederige Stulp. —— De wederwaardigheden oefenen haar vermogen op gene menſchen kragtiger, dan op dezulken, die boven den kring van het gemeen verheven zyn; dewyl alle de ſchoonſchynende Goederen dezer Wereld hun gemoed zodanig vervuld hebben, dat zy, op hunne afwezigheid, een volmaakt ydel in de Ziel overlaten. —— Zulke menſchen zyn daarom zeer ſchielyk neêrſlagtig; op de minſte ontmoeting van tegenſpoeden laten zy de hoofden hangen; zy bezitten noch moeds noch krachts genoeg, om zich tegens de eerſte aanvallen te verzetten. Zy bezwyken ligtelyk; eene verſchrikkelyke Wanhoop vervult hunnen boezem, en verſcheurt hunne Ziel op eene jammerlyke, op de allerwreedſte, wyze. —— Hun gezigt wendende op het geen agter hun is, beſpeuren zy een troostloos verlies van alle hunne ſchoonſchynende aardſche Schatten, Rykdommen, Eer en Aanzien; het verlies van alle hunne gewenschte dingen; van hunnen welvaart; en van hunne gezondheid, dat niet zelden aan alle die rampen en wederwaardigheden verknogt is. Zulk een naar gezigt doet telkens de yſelyke wonde van het hart op nieuw bloeden. —— Zien zy voorwaards, daar vertoont zich een drom van dreigende Rampen; alle de tegenſpoeden ſchynen 't op hen aan te leggen; derzelver ſcherpe pylen doorbooren hun reeds het hart, eer ze nog afgeſchooten zyn. —— Slaan zy het neerſlagtig gezigt, op hunnen tegenswoordigen ſtaat, zy menen den Kelk der tegenheden al tot den grond toe te hebben leeggedronken, en verbeelden zich dat de droesſem ſlegts voor het toekomende bewaard word. —— Zie daar, zo denkt, zo gedraagt men zich niet zelden onder

den aanval van tegenſpoeden. Van hoe veel gewigts is het derhalven niet, zich zelven tegens aanſtaande rampen te wapenen; als zulken die vroeg of laat, min of meer, in dit leven de wrange Vrugten der tegenheden ſmaken moeten. Het is genoeg, te weten dat wy menſchen zyn; dit te weten overtuigt ons aanſtonds, dat wy in deze Wereld te lyden hebben; zo door de onvolmaaktheid van onzen ſtaat, als door het Zedelyk Kwaad, dat eene menigte ongevallen berokkent. Zulk eene overweging zal ons de aandoeningen, welken de rampen anders natuurlyk op ons maken moeten, allerbest leren regelen; en de eerſte bron om ons gelaten te gedragen, om geduld te leren oefenen, openen. Zy zal onzen Geest in eene bedaarde kalmte houden; en ons die éénparigheid bezorgen, welke hoogst noodig is, om lydzaam te zyn; met onzen boezem te beveiligen, tegens die verwarring, die beroering, die geweldige aandoeningen, waar onder de Mensch anders bezwyken moeste, en waar onder zo menig een bezwykt.

De twede Bron, uit welke ik de Kristelyke Lydzaamheid afleide, *is een goed gebruik van de gezonde Rede te maken.* Het is niet te zeggen, welk eene gelukkige uitwerking dit op ons menſchen maakt. Zo wy als redelyke Wezens werkzaam zyn, dan zullen wy redekavelen, dat, zo wy iets te lyden hebben in dit leven, zulks het lot der Stervelingen is, en in alle gevallen maar een bepaalden tyd duurt. Zo wy de inſpraak der Rede gehoor lenen, als ons eenig ongeval overkomt, dan zal het ons kragtdadig onderſteunen, als wy ons dadelyk voorſtellen, de gevolgen, die het zelve na zich zou kunnen ſlepen. Doen wy dit, dan zullen wy ook dadelyk gereed ſtaan, om middelen by de hand te vatten, ten einde deze gevolgen voor te komen. Dit is inderdaad eene uitwerking, welke eene gezonde redekaveling hebben moet; terwyl anderen, die verkeerd redeneren, en de Rede veragten, onder het gewigt der rampen bezwyken.

Nooit zal men eene ſtille gerustheid, eene éénparige en zagtmoedige Lydzaamheid, nimmer het geduld vinden, in den boezem der zulken, die den band der Rede verſcheuren, en zig, met voordagt, tegens hare voorzigtige leiding verzetten. Het is ver van daar, dat de Rede ons ongevoelig zou maken, of ons, in het midden van de geweldigſte Rampen toevlugt zou leren nemen, tot eene onaandoenelyke onverſchilligheid. Het ware uitzinnigheid, naar de voorheen gewraakte zinnelooze ſtelling der Stoïſche Wysgeerte, zyne toevlugt te nemen tot iets, 't geen ons het gewigtigſte, het allervoortreffelyk-

lykſte van ons leven, ontneemt. Wil men den Mensch ongevoelig maken, men pooge hem dan in een levenloos Schepzel te hervormen. Onzinnige Wysgeer, welke my zoekt gelyk te maken aan een gevoelloos, aan een levenloos Schepzel; die my gelyk maakt aan ſteen en hout; die my hulpmiddels aan de hand geeft, duizendmaal erger, dan de kwaal zelve! Het gebruik der Rede zal ons heilzamer middels aanbieden. Laten wy ze niet verwerpen, noch met ongevoelig omtrent onze Rampen te zyn, (waar tegen de minſten myner Lezeren, zo ik vertrouwe, Leſen noodig zullen hebben,) noch met ons, aanſtonds, onder het gewigt der Rampen en tegenheden te buigen, en ons in ſlaaffche banden te laten ketenen.

Het is onmogelyk, dat iemand, die het juk der Rede van zyne Schouders affchud, en zich in tegendeel onder een zwaarder buigt, dat zulk een de aandoeningen, die de Rampen in zyne Ziel verwekken, wel regele. Het is 'er zo ver van daan, dat in tegendeel alles in zynen Boezem in de war, in beroering, raakt. De geweldigſte, de hevigſte aandoeningen grypen de Ziel aan, en helpen haar ten eenemaal buiten ſtaat, om hare gewoone werkzaamheden te oefenen; gene kragten bezittende, om hare denkbeelden te regelen, bezit ze nog veel minder vermogens, om naar bekwame hulpmiddels uit te zien; en dus geraakt zy ook buiten ſtaat, om de noodige vertroosting voor haar op te zoeken. Zy is gelyk een Schip, dat, zonder Stuurman, in het midden der hooggaande Golven, tegens het geweld der Stormen ligt te dobberen; dat, gints en herwaards geſlingerd, eindelyk verzinkt, in den grondeloozen Kolk der opgezwollen en verbolgen Zee.

Van hoe veel gewigts is, derhalven, de beſtiering der Rede niet voor den Mensch, die voor den aanval veler rampen bloot ſtaat, om hem te verſterken, en de deugd van Lydzaamheid te leren oefenen. Ze dient, om ons te leiden, ons in eene betamelyke gelatenheid te houden, en alle onze bedryven zo te regelen, dat wy ons, met de daad, in alle gevallen, als redelyke Wezens gedragen. In generleie omſtandigheden, behooren wy des de Rede te verlaten. De Mensch, die hare Voorſchriften veronagtzaamt, word het redeloos Vee gelyk, zo niet erger; waar tegen hy, die dezelve nauwkeurig betragt, ondervind, dat hy 'er eene zeer bemoedigende Onderſteuning aan heeft. Zy tog is ryk in raadgevingen; nimmer uitgeput, om den Verdrukten nieuwe hulpmiddels toe te reiken; nimmer verlegen, om hem te leiden, te raden, en den veiligſten weg aan te wyzen. Zy leert, hoe wy de rampen ondergaan moeten; hoe wy ons te gedragen hebben, hoe wy ze veilig door

gepaste middels kunnen tegengaan, en derzelver aanvallen afftuiten. Zy leert ons onder dezelven ſtil te zyn; en laat niet toe, dat zy ons dermate ontroeren, dat zy alle onze rust verſtoren, en 't gemoed onſtuimig maken, even als eene woedende en opgezwollen Zee. Zy verleent het gemoed, in 't midden, in 't hevigſte van 't woeden der rampen, eene zekere gerustheid, waar door de Mensch het beſtier over zich zelven blyft behouden. Laten dan de verſchrikkelyke Onweeren van rampen, laten de Stormen van tegenheden loeijen, laten de Donders van jammeren en elenden, over onze hoofden rommelen, zo lang de Rede in onze Ziel de overhand houd, zullen wy bedaard, ſtil en geduldig blyven in 't midden van 't woeden der rampen, in de hooggaandſte en verſchrikkelykſte wederwaardigheden.

Hoe onbedenkelyk veel kan de gezonde Rede, daar en boven, niet toebrengen, om ons gemoed met geduld te wapenen, met de rampen van anderen by de onzen te vergelyken, welke dikwils of hooggaander, of voor ons ondragelyker zyn zouden, als wy ze zelve lyden moesten. Hier by komt die éénparigheid der Ziele, welke de gezonde Rede alleen ons bezorgen kan, en geſtadig het gemoed vervult. Zy is het, die den mensch zulke Deugden leert oefenen, welken hem, in 't midden zyner ongelukken, gelukkig doet zyn, in 't midden van de ontrustende aanvallen van tegenheden, gerustheid beſchikken kan. Daar benevens leert zy den Mensch, dat hy een verdorven Schepzel, en derhalven, om der Zonden wil, aan geduurige Rampen, aan geſtadige Tegenheden, onderhevig is. De Zonde, het Zedelyk Kwaad, heeft het natuurlyke ten gevolge: hier door is het in de Wereld gekomen, van daar is de Sterveling aan veel lydens onderhevig. Ter dier oorzake is 'er geen beſtendige Gelukſtaat op aarde; maar het gevestigdſte geluk ſtort vaak ſchielyk in, en de gelukkige Sterveling worſtelt eerlang met een drom van Wederwaardigheden. Dan zy leert het kwaad, de rampen en wederwaardigheden, niet ſlegts kennen, maar zy leert ons ook, Hem te regtvaardigen, welke ze ons toezend. Dit is voorwaar geen zwakke grond, om 'er onze lydzaamheid op te bouwen, te zien en te erkennen, dat wy, al 't geen wy lyden, dubbel waardig zyn; dat ons niets, dan 't geen wy regtvaardig verdiend hebben, overkomt. Wanneer wy dan de tegenheden betrekkelyk beſchouwen, en de onzen vergelyken by die van anderen, welken dikwils in den aart beter zyn dan wy; terwyl ze met zwaardere te worſtelen hebben, hoe zal deze overweging ons met geduld vervullen, en doen bekennen, dat wy niet hard, maar

op

op eene tedere en Vaderlyke wyze, gekastyd worden! Hoe zal zulk eene overweging het gewigt onzer rampen verligten; daar in tegendeel niets dezelve meer verzwaart, dan te wanen dat wy iets beters waardig zyn; dan te denken dat men altoos gelukkig moet leven; dan vooral te menen, als men lyd, dat niemand meer dan wy door te ſtaan heeft. Niets zet de tegenheden meer gewigts by, dan te wanen zo zwaar te lyden, als eenig mensch op de Wereld: te klagen, niemand heeft meer door te ſtaan, dan ik, verdubbelt de rampen; waar tegen hy, gelyk men te regt zegt: „die geduldig lyd, „maar half lyd".

Wel aan dan, Stervelingen, wie gy ook zyn moogt, geeft der Rede gehoor, daar gy oneffen wegen bewandelt, op welken men geen voet kan verzetten, zonder ſmart te gevoelen, daar de tegenheden, als zo vele ſcherpe dorens U op de gevoeligſte en pynelykſte wyze ſteken; de Rede, de Rede voorwaar, zal U in deze moeijelyke omſtandigheden onderwyzen, welke de veiligſte plaatzen zyn, waar gy uwe voeten zetten kunt; ze zal U kragtig ondersteunen, met Lydzaamheid verſterken, en U langzamerhand leren gewennen, aan dat geen, het welk U in het eerst ondragelyk, geheel onlydelyk ſcheen. Aldus zult gy de eerſte, de voornaamſte en kragtigſte hulpmiddels ontvangen, hoedanigen gy te vergeefs van elders zoud wagten; en gy zult het gewigt uwer ſmerten voelen verligten. Het ſmartlyk gevoel, dat zy anders natuurlyk op uwe gemoederen maken moeten, zal beſtendig verminderen, naar gelang dat uwe Lydzaamheid toeneemt.

Op dusdanig eene wyze onderſteunt de Rede den Mensch, en ſtaat hem kragtdadig by, met hem, in alle gevallen, in alle moeijelyke omſtandigheden, in alle wederwaardigheden, rampen en ongevallen, te verſterken, en moed in te boezemen, tegens al het geweld, 't geen zyne ongelukken op hem oefenen. Zo leert de Rede hem het Goed en 't Kwaad dezes levens kennen; brengt hem tevens zyne vergankelykheid en kortſtondigheid onder het oog; en dringt door tot binnen in den aart en de natuur der dingen. Zo toont ze ieder ogenblik, dat al het aardſche vergankelyk, dat al wat de uitwendige zinnen ſtreelt enkel ydelheid is. Ze gaat zelfs nog een trap verder, en leert ons, uit de beſchouwing van het vergankelyke, uit de beſchouwing van al het onvolmaakte, uit het ondergaan van vele wederwaardigheden, die ſomtyds den goeden treffen, en den Godloozen voorby gaan; uit het ongelyk, dat den braven dikwils door de boozen aangedaan word; dat 'er eens een tyd komen zal, waar in alle deze

ſtrydigheden opgeklaard zullen worden; dat 'er eens een tyd komen moet, waar in de Deugdzamen, van alle bittere tegenſpoeden ontheven, over alle hunne Vyanden zegepralen zullen.

Dan dewyl 'er in dezen aan de Rede nog veel gebreekt, om alles te bevatten, wat een Kristen noodig heeft, om in alle gevallen geduldig te lyden; en de derde, of laatſte Bron, welke is *onze Redelyke Godsdienst, gebouwd op de Bovennatuurlyke Openbaring*, alleen die heilzame middels bevat, welken den Mensch over alle zyne Rampen kunnen doen Zegevieren, zal ik nu voorts nog toonen, hoe de Godsdienst, daar de Rede te kort ſchiet, dit gebrek vergoed; en dit zal de ſtoffe zyn, welke ik, by de naaste gelegenheid, in een volgend Vertoog behandelen zal.

C. V. D. G.

AANMERKINGEN, DOOR EENIGE LIEFHEBBERS DER SCHEIDKUNDE, OVER HET BEREIDEN DER TINCTUUREN, IN DE PAPINIAANSCHE POT.

ONlangs geleezen hebbende een uit het Latyn vertaald Werkje, genaamt Proeven met de Papiniaanſche Pot, door A. L. HAAN, bleek het ons klaar, dat deeze Pot een allerkragtigst werktuig was, om allen de door eenig bekwaam Scheyvogt oplosbaare deelen uit een Lichaam te trekken.

Op het voorbeeld van den Heer *Boudewyn Tieboel*, en op de ſterke aanpryzing van dien Heer in het Voorberigt, en van den Vertaaler van het zelfde Werkje in zyn Nota, waren wy overeen gekoomen, om zoodanig eene koperen Machiene te laaten maaken, om 'er ook de by ons gebruikelyke Tinctuuren in te bereiden; dog de vreeze, die wy, reets by het eerſte leezen van de Proeven door den Heer *Tieboel*, in de Zeeuwſche Verhandelingen opgegeeven, hadden opgevat, hield ons te rugge, namentlyk, of niet allen, ten minſten zeer veele Tinctuuren, naa eene ſterke kooking van eenige uuren, in deeze koperen Machiene koud wordende, iets ſchadelyks van het koper naar zig trekken, en wel vooral de zulken, die uit *Vegetabilia* bereid worden: want de *Vegetabilia*, immers, beſtaan uit een Zuur, een eſſentiel Zout en Olie; de Tinctuuren nu, met die ſcherpe deelen bezwangerd, zouden die hun vermoogen niet oefenen op het Koper, en dus ſchadelyk voor den mensch, ja door een langduurig aanhoudend gebruik, een

een langzaam werkend Vergift worden? even als het ſcherpe Zout van Spiesglas, in de koperen Machienen bereid, en door den Heer *Haan* in kleine hoeveelheid ingenomen, zeer ſchielyk zyne ſchadelykheid vertoonde.

Of wy deeze onze vrees uit den weg konden ruimen, onderzogten wy de kragt der Glazen nog eens tot dit einde, en wel op de volgende wyze.

Wy deeden ℥j Myrrha zonder eenig Alcali, in een glazen Kolf, (naa alvorens eenig droog wit zand op den bodem geſtrooid te hebben,) en gooten daar op ℥viij Voorloop, zetten een glazen Helm op de Kolf, en ſtaken een klein flesje aan den bek derzelve, luteerden alle de reeten zeer zorgvuldig toe, lieten het lutum van zelfs droogen, en plaatſten de Kolf in een zandbad, ſtookten 'er vuur onder, zoo dat de Tinctuur in de Kolf kookte; en naa zes à zeven uuren gekookt te hebben, zonder eenige reuk van *Spiritus* of *Myrrha* gewaar te worden, lieten wy alles koud worden, filtreerden de getrokkene Tinctuur, welke een hooge goud geele kleur had, en tot ℥j van dezelve, in eén wit Zuikerglas gedaan, waren veertig oncen water noodig, om het zoo helder te maaken, dat men, een daar agter gehouden wit papier, flauwelyk konde zien; (wy zeggen een wit papier, om juist geen Lichaam te bepaalen, want men één agter het Zuikerglas geplaatst wit amplet nauwlyks konde gewaar worden, toen wy agt en veertig oncen water 'er by gedaan hadden:) op de in de Kolf overgebleevene *maſſa*, gooten wy nog vier oncen Voorloop, lieten het zelve vier à vyf uuren ſterk kooken, en verkreegen een ligt geele Tinctuur, tot één *dragma*, van welke vyf oncen water nodig waren om één, agter het Zuikerglas gehouden, wit papier te kunnen zien.

Uit ℥j *Succinum* en ℥viij Voorloop op dezelfde wyze, als uit de Myrrha een Tinctuur getrokken hebbende, voldeed door *Proefneemingen* in alles aan de Tinctuur van *Succinum*, door den Heer *Tieboel* in de Papiniaanſche Pot bereid.

Daar wy nu uit de *Succinum*, als het geſchiktſte ingredient om de nuttigheid van de Papiniaanſche Pot, tot het bereiden der Tinctuuren, door den Heer *Tieboel* aangehaald, een even ſterke Tinctuur in glazen kunnen trekken, wat zal ons beweegen om de koperen Machienen te bezigen; door het gebruik der glazen, hebben wy geen ſchadelyke uitwerking der Tinctuuren te wagten; in weinig tyd, verkrygen wy een genoegzaam ſterke Tinctuur; men heeft geen meerder omſlag tot het ſtellen der glazen noodig, nog meerder oplettendheid dat de reeten

ten wel toegeſmeerd zyn, als dat de Pot wel geſlooten word; de ſtoffen behoeft men niet te ſchudden, want die worden door de ſterke kooking genoeg bewoogen, om niet op den grond zig vast te zetten; en de aanbranding word door het geſtrooide Zand voorgekoomen; het geurige des Scheivogts nog des ingredients verliest men, gelyk wy gezegd hebben: wanneer men drie of vier Kolfen in gebruik houd, om zyn Tinctuuren in te bereiden, zal men, by een voorzigtige behandeling, dezelven jaaren lang kunnen gebruiken, meer dan één Tinctuur te gelyk kunnen trekken, en de Kosten niet zeer hoog loopen; dat het Scheivogt niet van zyn ontbindend vermoogen verliest, blykt, wyl men een even ſterke Tinctuur verkrygt; meerder Scheivogt zoude men kunnen neemen, dog dan verliest men het algemeene nut van de Tinctuur uit het oog; en het aangenaam en ſtreelend vooruitzigt van meerder voordeel zal by geen eerlyk, maar wel by een winzugtig, Apothecar plaats vinden.

Deeze onze Aanmerkingen en Proefneemingen hebben wy het publiek willen mededeelen; laatende voor het overige aan een ieder onzer Kunstgenooten over, om naar zyn beste oordeel gebruik te maaken van de koperen Papiniaanſche Machiene of van de Glazen; dog wy, voor ons, houden ons by de Glazen, tot dat wy van de onſchadelykheid, van de nuttigheid en voordeelen van de koperen Machiene, beter overtuigd zyn.

NATUURLYKE HISTORIE VAN DEN NOOTE-KRAAKER.

(Volgens den Heer DE MONTBEILLARD, Medeſchryver van den Heer DE BUFFON.

DE *Noote-kraaker* is by de Grieken niet bekend geweest. GESNERUS heeft hem den Griekſchen naam Καρυοκάτακτης gegeeven. De gewoone Latynſche naam is *Nucifraga*; de Duitſchers noemen hem *Nusz-brecher*, de Poolen *Klesk*, de Ruſſen *Kastobryz*, de Zweeden *Notkraka*, de Engelſchen *Nutcracky*, de Franſchen *Caſſe-noix* of *Pie-Grivelé*, de Turken *Garga*.

De *Noote-kraaker* verſchilt van de *Gaayen* en de *Aakſters*, door de gedaante van den bek, dien hy veel rechter en ſtomper heeft, en zamengeſteld uit twee ongelyke ſtukken; hy

hy verſchilt daarenboven van de gemelde Vogelen, door een Inſtinct, 't welk hem dryft om de voorkeuze te geeven aan hooge bergen, tot zyne verblyfplaats, en door zyn min wantrouwenden en min listigen aart. Voor het overige heeft hy veel gelykheid met die Vogelen, en de meeste Vogelbeſchryvers, die zich door hunne rangſchikking niet belemmerd vonden, hebben geene zwaarigheid gemaakt, om den *Noote-kraaker* onder de *Gaayen*, de *Aakſters* en zelfs onder de *Kaauwen* te tellen, die, gelyk wy weeten, zeer naar de *Aakſters* gelyken: maar men wil dat hy nog ſnapagtiger is dan een van allen.

De Heer KLEIN maakt twee verſcheidenheden in het geſlacht der *Noote-kraakeren:* de eene geſtippeld, gelyk de *Spreeuw*, die een' hoekigen en ſterken bek, een lange en gevorkte tong heeft, gelyk alle ſoorten van *Aakſters;* de andere kleinder, wiens bek, (want hy zegt niets van de pluimadie) veel dunner, en veel ronder is, zamengeſteld uit twee ongelyke ſtukken, welks bovenſte verre het langſte is, de tong deezer *Noote-kraakeren*, zeer geſpleeten, is zeer kort, en zit als in de keel vast.

Volgens dien zelfden Schryver, eeten die beide ſoorten Nooten; maar de eerſte breekt ze ſtukken, de laatſte doorboort ze: beiden aazen zy mede op Eikels, wilde Beſſen, en Pynappels, die zy behendig weeten te ontbolſteren: ook vinden zy ſpyze aan de Inſecten; beiden verbergen zy, even als de *Gaayen*, de *Aakſters*, en de *Kaauwen*, den voorraad, dien zy over hebben.

Op eene ſchitterende Pluimadie kunnen de *Noote-kraakers* niet roemen: dan dezelve is opmerkenswaardig van wegen de witte en driehoekige plekjes of ſtippels, over 't geheele lyf verſpreid, en niets is daar van ontbloot dan de Kop alleen. Deeze plekjes zyn, op 't bovenſte gedeelte, kleinſt, van onderen veel grooter: ze komen te beter uit, en ſteeken te ſterker af, daar rosbruin de grondkleur is.

Deeze Vogels onthouden zich, gelyk ik reeds heb aangemerkt, in bergagtige landen. Men ziet ze doorgaans in *Auvergne*, in *Savoye*, in *Lotharingen*, in *Franche comté*, in *Zwitzerland*, in *Bergamasco*, en in *Oostenryk*, op de bergen, bedekt met boſchen van Denne- of Sparreboomen: ze worden tot in *Zweeden* gevonden; doch alleen in de zuidlykſte deelen diens Ryks, zelden hooger op. Het Volk in *Duitſchland* geeft 'er den naam van den *Turkſchen*, den *Italiaanſchen*, en *Africaanſchen Vogel* aan, en men weet, dat, in de Volks-

Volkstaal, die naamen geen Vogel aanduiden, met de daad uit die landen komende; maar een vreemde Vogel, van wiens eigenlyke Vaderland men onkundig is.

Hoewel de *Noote-kraakers* geene Trekvogels zyn, verlaaten zy zomwylen de bergagtige ſtreeken, om in de vlakten zich te onthouden. FRISCH tekent aan, dat men ze van tyd tot tyd, by geheele benden, met andere Vogels, in verſcheide ſtreeken van *Duitſchland* ziet komen; altoos de voorkeuze geevende aan die, waar Denneboomen gevonden worden. Ondertuſſchen kwam 'er, in den Jaare MDCCLIV, eene groote menigte deezer Vogelen in *Frankryk*, bovenal in *Bourgondie*, waar weinig Denneboomen zyn: zy waren by de aankomst zo vermoeid, dat ze zich met de hand lieten grypen. De Heer LOTTINGER, een groot Vogelkenner te *Sarburg*, heeft my berigt, dat, in 't gemelde Jaar, de vlugten der *Noote-kraakeren* in *Lotharingen* zo groot waren, dat de bosſchen en velden 'er mede overdekt ſcheenen: zy bleeven 'er den geheele maand October, de honger hadt ze dermaate verzwakt, dat men ze naderde, en met ſtokken doodſloeg. Die zelfde Waarneemer voegt 'er nevens, dat deeze ſoort van Vogelen, in den Jaare MDCCLXIII, zich weder vertoonde; dóch in een veel kleinder getal; dat ze altoos in de maand October zich vertoonen, om een tydverloop van zes of negen jaaren: dit moet bepaaldlyk van *Lotharingen* verſtaan worden; want in *Frankryk*, en byzonder in *Bourgondie*, zyn de vlugten der *Noote-kraakeren* veel zeldzaamer. De Schryvers van de *Britiſch Zoology* tekenen aan, dat, in de maand October des Jaars MDCCLIV, naby *Monſtyn* in *Flints-hire* een *Noote-kraaker* gedood werd, dien men veronderſtelde dat uit *Duitſchland* kwam. Men mag hier aanmerken, dat dit Jaar zeer droog en heet was, 't welk de bronnen heeft kunnen uitdroogen, en ſchade doen aan de vrugten, op welken de *Noote-kraakers* 't meest aazen: daarenboven wyst de uitgehongerde en zwakke ſtaat, in welken zy op hun ongewoone plaatzen, in zo groot eene menigte verſcheenen, genoegzaam uit, dat zy, door mangel aan voedzel, zich genooddwangd vonden, de ſtreeken, waar zy zich gewoonlyk onthielden, te verlaaten.

Een der redenen waarom zy zich niet lang, in goede landſtreeken, kunnen onthouden, is, zo men wil, dat zy aan de bosſchen groot nadeel toebrengen, even als de *Aakſters*, waarom de Eigenaars hun eenen geſtadigen oorlog aandoen: zo dat een gedeelte welhaast vernield, en het ander genoodzaakt wordt

wordt ontoeganglyke bosſchen te zoeken, waar geen Boschbewaarder hun belaagt.

Deeze gewoonte om 't geboomte te beſchadigen en te doorbooren, is de eenige trek van overeenkomst niet tusſchen den *Noote-kraaker* en den *Aakſter*: zy nestelen ook, gelyk deezen, in de holen van boomen, misſchien van hun eigen maakzel: want hunne ſtaartpennen zyn, even als die deezer Vogelen, tot het einde afgeſleeten, 't welk aanduidt dat zy mede by de boomen opklimmen. Uit deezen hoofde zal de *Noote-kraaker*, wil men hem die plaats laaten behouden, welke de Natuur hem heeft toegeſchikt, tusſchen de *Aakſters* en de *Gaayen* moeten ſtellen; opmerklyk is het dat de Heer WILLUGHBY hem juist die plaats heeft toegeweezen, ſchoon de beſchryving, dien hy van den *Noote-kraaker* geeft, geen overeenkomst aanduidt tusſchen deezen Vogel en den *Aakſter*.

De oogkring des *Noote-kraakers* is nootkleurig, de bek en klauwen zyn zwart, de neusgaten rond, omzet met kleine witagtige, rechte en vooruitſteekende pluimpjes: de vleugelen ſtaartpennen trekken na 't zwarte, zonder bezet te weezen met die witte vlekjes, welke anders deezen Vogel geheel bedekken, alleen hebben de meeste witte tippen: deeze vindt men zomtyds en zomtyds niet, van hier de onderſcheide beſchryvingen: en dit ſchynt het denkbeeld van den Heer KLEIN over de twee ſoorten, of verſcheidenheden, onder de *Noote-kraakers*, te verſterken.

By de Schryvers over de Natuurlyke Historie, treffen wy geene berigten aan, wegens het eijerleggen, het broeden, het opvoeden der Jongen, of den Leevensduur deezer Vogelen. Dit ontſtaat, buiten twyfel, daar uit, dat zy, gelyk wy gezien hebben, ontoeganglyke plaatzen bewoonen, waar zy onbekend zyn, en langen tyd, in hunne Huishoudinge, onbekend zullen blyven; maar ook tevens zo veel veiliger, zo veel gelukkiger.

OP-

OPMERKINGEN AENGAENDE DE VUURPOMP (*), MET EEN HEFBALK WERKENDE; UITGEVONDEN IN DEN JAERE 1710; VERGELEEKEN MET DE NIEUWE VUURPOMP, UITGEVONDEN IN DEN JAERE 1754; EN TER UITVOER GEBRAGT, ONDER HET GEZAG VAN EEN UITSLUITEND VOORREGT, VERLEEND IN JUNY 1766.

Den Heeren Uitgeeveren der Vaderlandſche Letter-Oefeningen:

MYN HEEREN!

EEne Vuurmachine van eene andere Conſtructie dan de gewoone, en met de grondbeginzelen van SAVERY overeenkomende, door den Hr. WILLIAM BLAKEY uitgevonden zynde, heeft hy dezelve alhier doen werken, en is voorts met een Octroy voor dezelve begunſtigd. Hy heeft vervolgens eene kleine Verhandeling, in 't Fransch, over derzelver conſtructie en algemeene nuttigheid doen drukken; waer van ik de vryheid neeme UEd. de Vertaeling, met eenige aenmerkingen op dezelve, toe te zenden; met verzoek van dit Stukje, in uw geagt Maendwerk, te plaetzen; dewyl eene zaek van zoo eene algemeene nuttigheid verdient aen onze Landgenooten bekend gemaekt te worden;

Ik blyve

MYN HEEREN!

U Ed. Dw. Dienaer

MECHANICUS.

's Hage,

den 7 December, 1776.

In den Jaere 1629, gav BRANCA van Rome, in eene Verhandeling over de Werktuig- en Waterwerktuigkunde, de gedagte op, van een ronden hollen metaelen bal, met een hals, en een gat in denzelven, voorzien; dewelke, halv met wa-

(*) De Franſchen zyn algemeen gewoon den naem van Vuurpomp te geeven, aen het Werktuig, het geen de Engelſchen dan eens Vuur- en dan eens Stoom-Machine noemen.

water gevuld, en op het vuur gelegt zynde, volgens hem damp moest uitgeven, met eene genoegzaeme kragt om een Moolen te doen rondgaen.

In den Jaere 1663, verklaerde de Marquis van Worcester, dat de damp van kookend Water een daedelyk vermogen bezat, waer van men zig de allergrootſte uitwerkzelen mogt belooven.

De Kapitein SAVERY, PAPIN, en anderen, hebben zig vervolgens op het zelfde onderwerp toegelegt. Hunne Proevneemingen hebben een nieuw licht over de Natuurkunde verſpreid; maer de praktyk heeft 'er weinig by gewonnen. NEWCOMEN en CAWLEI zig van de ontdekkingen van Savery bedienende, ſtelden een hefbalkspomp (de gewoone Vuurmachine) te zaemen; dewelke altoos als een Proevſtuk der Werktuigkunde zal aengezien worden. Dezelve brengt zoodanige verwonderlyke en vermoogende uitwerkzelen voort, dat men haar niet kan zien werken, zonder van verwondering opgetoogen te ſtaan (*).

In den Jaere 1718, ſmeedde Doctor DESAGULIERS het ontwerp, om een Vuurwerktuig met minder kosten zaemen te ſtellen, dan die van Newcomen en Cawley; en tot dat einde tragtte hy de Vuurpomp van Savery aen den gang te brengen, met 'er eenige kleine veranderingen aen te maeken; maer hy had geen beter geluk dan Savery zelv; en alle de geene, die volgens zyne grondbeginzelen gewerkt hebben, hebben niets gedaen 't geen heeft kunnen dienen, om voortgangen te maeken in de konst der Vuurpompen.

Newcomen en Cawley weetende, hoe ſterk Savery gewerkt had, om beurtelings het vermogen der uitzetting en verdikking van den Stoom te gebruiken, en ziende dat alle zyne pooginen onnut waren geweest, vielen op de gedagten, dat het gemaklyker zyn zoude, een Zuiger in eene rolronde buis te doen op en neder beweegen, door de verdikking van den Stoom

(*) Met het grootſte regt der Weereld noemt de Hr. BLAKEY de gewoone Vuurmachine, een Proevſtuk der Werktuigkunde. Het is, zonder tegenſpraek, het allereerſte onder alle de bekende Werktuigen; deszelvs te zaemenſtelling is allervernuftigst, en deszelvs vermogen kent geen paelen. Men ziet in Engeland Vuurmachines op de Mynen gebruiken, wier Cylinders een middellyn van 80 duimen hebben; dit geevt, volgens de rekening van BELIDOR, een zuiver vermogen van 64000 ℔. Waer is ooit een Werktuig gevonden, 't geen, in vermogen, hier by eenigzins vergeleeken kan worden.

Stoom alleen; 't geen hun ook zoodanig gelukt is, dat het vooroordeel voor hunne vinding bevestigd zy geworden; in zoo verre dat het algemeen overtuigd bleeve, dat het onmogelyk ware, iets beeters uit te vinden. Van daar is 'er zedert Newcomen en Cawley geen verandering aen hun Werktuig gemaekt, uitgenomen in de verschikking der byzondere deelen, die deszelvs werking gemakkelyker maeken (*).

Door het vereenigd werken deezer twee luiden van vernuft; is eene Reus gelyke Vuurpomp voor den dag gekomen; dewelke beftaet in een hefbalk, ter lengte van 25 of 30 Voeten en ter vierkante dikte van 30 of 36 duimen; in eene rolronde gegooten Yzeren Buis, van drie, vier, vyf, fes, zeven en zelvs meerder voeten middellyns; in een Waterketel, 't zy van Koper of van geflaegen Yzer, van 24 à 36, tot zelvs 72 voeten omtreks; zonder te fpreeken van de andere Stukken van minder omflags, dewelke dit Werktuig zeer zamengefteld maeken. Een gebouw van genoegzaeme fterkte omvat dit alles, 't welk van 15000 tot 125000 guldens kan kosten. Deeze Pomp kan niet verplaetst worden, zonder veel van derzelver innerlyke waerde te verliezen; en deeze verplaetzing maekt de vervaerdiging van een nieuw gebouw noodzaeklyk (†).

De

(*) De Hr. Blakey vergeet hier op te geeven de aenmerkelyke verbetering door den Hr. JAMES WATT uitgevonden; waer op die Hr., in den Jaere 1774, van het Parlement een uitfluitend Privilegie heeft bekomen; in gevolge waer van hy zedert dien tyd, reeds verfcheide Vuurmachines, volgens zyne verbetering, in Engeland heeft opgeregt. Waer in deeze verbetering eigentlyk beftaet, kan men vinden, in eene uit het Engelsch overgezette Verhandeling, onder den titul van *Verflag en Befchryving van eene verbeterde Stoom-Machine*, onlangs by Bennet en Hake, te Rotterdam uitgegeeven.

(†) Op deeze Periode mag men wel aenmerken, dat de gemelde Machine, niettegenftaende derzelver groote uitwerking gantsch niet zeer zaemengefteld bevonden zal worden, wanneer men dezelve met aendagt en eenige kundigheid naguet. De werking is zoo uitmuntend en verwonderlyk, dat men verbaesd ftaet over de eenvoudigheid van den toeftel, waer mede alles verrigt word. 't Is voorts waerheid, dat veelen derzelver binnen zwaere gebouwen beflooten worden; doch 't is teffens waer, dat 'er ook zeer veelen, (vooral in Engeland,) niet eens in eene Schuur geplaetst worden, maer geheel en al aen de open lugt bloot ftaen: men ziet 'er geen metzelwerk aen, dan de muur die den hefbalk draegt, en het Fornuis voor

De Vryvingen van een diergelyk Werktuig zyn, in evenredigheid van deszelvs grootheid; en dezelve zyn zoo aenmerkelyk, dat ze het vermogen van de werking, door de verdikking van den Stoom voortgebragt, tot op de helvt verminderen (*). Door deeze vryvingen, die onophoudelyk plaets hebben, flyten de deelen van het Werktuig, die dezelve ondergaen, geſtadig; en daerenboven word 'er eene verſchrikkelyke hoeveelheid koolen onder de Ketels, die tot 72 voeten omtreks hebben, verſlonden (†).

Alle

voor den Ketel; welke laetſte gewoonlyk onder den grond geplaetst is. Dus is een kostbaer gebouw juist geen onontbeerlyk vereischte. De allergroodſte Vuurmachine kan met zyn toebehooren niet boven de 30000 guldens beloopen; wanneer men geen zwaere fondeeringen behoevt te maeken; en als men het water ſlegts van eene geringe diepte hoeft op te brengen. Maer als dezelve dienen moet, om het water ter diepte van 6 a 7 honderd voeten uit eene Myn op te pompen, dan beloopen de Yzeren Pompen en de verdere toeſtel, om dezelve te plaetzen, tot eene aenmerkelyke Som. Wat de verplaetzing belangt, dezelve komt zeer zelden of nooit te pas; en zoo zulks al moest geſchieden, dan kunnen egter alle de voornaemſte *Stukken* weder op eene andere plaets gebruikt worden; en dan zou het geen van geen dienst kon zyn, mogelyk, geen agtſte van de geheele waerde beloopen; en dus ook de weezendlyke waerde van 't Werktuig in geenen deele verminderen.

(*) Zeker is het dat by Vuurmachines, op diepe Mynen geplaetst, het zuivere product van 't Werktuig gewoonlyk maer op ruim de helvt van 't gecalculeerde reële vermogen bepaeld word; dan zulks geſchied niet, om dat het Werktuig ſlegts dat zuivere vermogen bezit, maer om dat men altoos meester zyn zou van meer vermogen te kunnen oeffenen; wanneer de Myn met meerder water wierd overlaeden. Belidor rekent immers, voor de vryving en het onvolmaekte lugtledige, niet meerder dan $\frac{1}{6}$ deel verlies van het reële gecalculeerde vermogen. Door de nieuwe verbetering, van den Hr. Watt uitgevonden, word het vermogen van het Werktuig, aen Mynen geplaetst, nu reeds met dezelfde hoeveelheid brandſtoffe, in de plaets van ruim de helvt, op $\frac{1}{4}$ deelen gebragt. Behalven die zyn 'er nog veele middelen, om de vryving merkelyk te verminderen; die van den hefbalk op deszelvs Aſen kan geheel weggenomen worden; zo men den Cylinder het onderſte boven wil plaetzen; en dan den hefbalk geheel weglaeten; dat zeer wel doenlyk is.

(†) Onder een grooten Ketel worden zekerlyk meer Koolen verſtookt, dan onder een kleinen: doch het baert verwondering, waerom de Schryver de Ketels, juist tegen de gewoone manier aen, by

Alle deeze ongemakken hebben den Oprigter van de nieuwe Pomp overgehaeld, om op nieuws de bewerking van Savery naer te gaen; die, ſchoon hy niet in zyn oogmerk geſlaegt zy, egter niet te min met grooter vermogens dan Newcomen en Cawley begaevd was. Een oneindig getal van Proevneemingen, door den Opregter der nieuwe Vuurpompen gedaen, in navolging van die van Savery, hebben getoond, dat hy wel begonnen had, maer dat hy, door het gebrek van geen kundig Werkman te zyn, verpligt geweest is, het allerſchoonſte Werktuig, 't geen men ooit hadde uitgevonden, in zoo een onvolmaekten Staet te laeten, dat men meer dan vyftig Jaeren gewanhoopt heeft, het zelve ter uitvoer te konnen brengen.

Het is in 't Jaer 1754, dat de eerſte Vuurpomp, zonder hefbalk, is zaemengeſteld; behalven den hefbalk heeft men de Kettingen en Stangen, die daer aen opgehangen zyn, weggenomen; beneffens den Zuiger, die in den Cylinder op en neder bewoogen word; den ontzachelyken Ketel, die 'er toe behoort; alle de gewoone Pompen, derzelver Zuigers, en zelvs het Gebouw. Met het afſnyden van dit alles heeft men Vuurpompen zaemengeſteld, die minder omſlagtig, minder kostbaer zyn, en verplaetst kunnen worden, zonder iets van haere innerlyke waerde te verliezen. Dezelve vereiſchen geen Gebouw; eene Schuur is genoeg om de Pompen te beſluiten; en zelvs zouden ze, wanneer ze aen de lugt wierden blootgeſtelt, haere werking niet te min verrigten (*).

De-

hunnen omtrek beſchryvt; daer men anders gewoon is, dezelven by hunne middellyn te bepaelen. Zou zulks ook zyn, om dezelve daer door verſchrikkelyker te doen ſchynen? Men is hier te Lande zoo bang niet voor groote Ketels; onze Brouweryën, Zeep- en Zoutziederyen, hebben mede groote Ketels, en die zeer veel brandſtoffe verſlinden. De vraeg is maer, of die hoeveelheid brandſtoffe met meerder voordeels, dan andere middelen, gebruikt kan worden. In zulke Landſtreeken daer alleen Tin- en Kopermynen gevonden, en de Koolen voor de Vuurwerktuigen, tot groote kosten, van elders aengebragt moeten worden, zou men die groote kosten ook wel beſpaeren, indien men beterkoop middelen konde uitdenken; maer tot nog toe zyn 'er geene uitgevonden, die by het gewoone Balans-Vuurwerktuig in vergelyking kunnen komen.

(*) In die omſtandigheid hebben deeze Pompen niets boven de Balans-Werktuigen voor uit; dewyl veelen derzelver, als boven gezegt

Dezelve konst, die de onkosten van de eerſte zaemenſtelling heeft verminderd, heeft ook die van het onderhoud tot de minst mogelyke uitgave gebragt; en nadien deeze Pompen geen vryving onderhevig zyn, zoo kan men ligt begrypen, dat 'er weinige herſtellingen aen te doen zyn. Daerenboven heeft men, met het verkleinen van den omtrek des Ketels, en met denzelven eene nieuwe gedaente te geeven, de verteering der brandſtoffe op drie vyfde deelen en meer verminderd.

Uit alle deeze veranderingen is eene zeer groote beſpaering ontſtaen; vooreerſt in de opbouwing, ten tweede in het onderhoud, ten derde in de brandſtoffe; en hier uit kan men ligtlyk opmaeken; hoe veel voordeels de nieuwe Vuurpomp boven de oude heeft. De laetſte oeffent geen vermogen dan door de verdikking van den Stoom; daer de eerſte, niet alleen door de verdikking, maer nog daerenboven, door de uitzetting van den Stoom werkt; de uitwerking van het een en ander beginzel zig beurt om beurt opvolgende (†).

De gemaklykheid, om de zaemenſtelling der nieuwe Pompen te verſchikken, is een ander voordeel, 't geen men niet kan

zegt is, geheel en al, zonder eenig Gebouw 'er om heen, in de open lugt geplaetst zyn, en de Ketels van veele anderen in de open lugt ſtaen, alſchoon 'er een Gebouw om het andere Werk geplaetst zy. Hoe kan men ook eene vergelyking in den toeſtel maeken, tuſſchen een Werktuig, dat, ieder Minuut, 8 of 10 Emmeren waters opbrengt, en een ander dat in ſtaet is, in denzelfden tyd, meer dan duizendmaelen zoo veel Waters op te brengen? Wanneer 'er eens eene Vuurpomp van de nieuwe vinding, in ſtaet om met ieder ſlag 25 of 30 duizend ponden Waters op te heffen, zal opgeregt zyn; dan zal men eerſt regt over het verſchil in den toeſtel der twee *Werktuigen* kunnen oordeelen.

(†) Het valt moeijelyk te begrypen, dat 'er eene beſpaaring van brandſtoffe kan plaets hebben, wanneer men twee uitwerkzelen van den Stoom eischt. Hoe yl de Stoom zy, door een ſlap vuur veroorzaekt, kan men denzelven egter altoos gemaklyk, door verkoeling, vernietigen, en een lugtledig veroorzaeken. Maer wanneer men denzelven, tot uitzetting, nog daerenboven moet vermeerderen, en kragtiger maeken, moet zulks immers meerder brandſtoffe vereiſchen. Dit verſchil zal best beſlist kunnen worden; zoo dra 'er eene Vuurpomp van de nieuwe vinding aen den gang zal gebragt zyn; dewelke, in vermogen, gelyk zal ſtaen, met een *Balans*-Vuurwerktuig, van een 40, 50, of 60 duims Cylinder.

kan ontmoeten in de Balans-Vuurwerktuigen. Deeze, alzoo op gelyke wyze te zaemengefteld, moeten haere gebreken in alle gelegenheden behouden. Zoo is het niet geftelt met de nieuwe Vuurpompen zonder balans; men kan zig, in derzelver zamenftel, fchikken naer de hinderpaelen van eene ongemakkelyke plaetzing, en zig onderwerpen aen den aert der bewerkingen, die men te doen heeft. Daer uit vloeit voort eene tot hier toe onbekende juistheid, in het gebruik der beweegingskragten, op welke niets het minfte verlooren word. Dus gelykt zodanig eene Pomp, die geschikt is tot het ledigen eener Myn van water, niet naer zulk eene, die geschikt is om een Moolen te doen gaen; en in gevolge van diezelfde zamenvoegingen, is weder eene andere, (geschikt om Watervallen en Waterfprongen te maeken,) gantsch anders te zaemengefteld. Onder de verfchillende Werken, waer toe de nieuwe Vuurpompen zouden konnen dienen, moet men vooral boven andere in aanmerking neemen, die geene, waer toe men Hout of Steenkoolen gebruikt. Het Vuurwerk van Yzerfmelteryen en Gieteryen is genoegzaem, om eene hoeveelheid waters op te heffen, groot genoeg, om de raderen te doen gaen, die de hamers en blaesbalgen beweegen; hier toe is niet meer noodig dan een ftrael waters, de minfte Vyver of zelvs een Waterput. En, behalven dat men het genoegen heeft van de allergunftigfte plaetsgefteldheden uit te kiezen, zoo behoevt men ook niet bevreesd te zyn, van door droogte, vorst, overftroomingen van beeken, noch onweeren verhinderd te zullen worden; die dikwyls de gebouwen, en alle andere werken van diergelyke onderneemingen, omverwerpen.

Het vellen van 't geboomte in bosfchen is in 't zelfde geval, als de Yzerfmelthutten; de takken en fpaenderen, die van het regtkanten der balken afvallen, leveren driemaelen meer uit dan 'er noodig zyn zal, om het vuur der Formuizen te onderhouden, en moolens te doen gaen; in ftaet om een gantsch bosch tot planken te zaegen. Ook zal men, daer men de nieuwe Vuurpompen zeer gemaklyk kan verplaetfen, het voordeel hebben van te kunnen zaegen, in dat gedeelte van het bosch, 't geen men zal willen vellen; en dit Artykel der Zaegers maekt zoo een aenmerkelyk ftuk in die ter nedervellingen uit, dat de ganfche Weereld den prys van dit nieuwe middel zal gewaer worden. Dit Werktuig is daerbenevens van eene groote nuttigheid, om gragten van haere bedurven ftilftaende Wateren te ledigen, en 'er

verfch

verſch en gezond Water in de plaets te brengen; als mede om die gragten bevaerbaer te maeken.

Het is eindelyk onmogelyk te zeggen, in hoe veele omſtandigheden men hulp van de nieuwe Vuurpompen kan erlangen; zoo voor 't huislyk gebruik, als voor 't beſproeijen van landeryen, het droogmaeken van Meeren, de Zuiker-Plantagien, de Indigo-Maekeryën, de Zuikermoolens, en andere bewerkingen van allerleie zoort; 't zy in Europa, 't zy in de Volkplantingen. Een Werktuig van zoo eene algemeene nuttigheid vereischte een ruime Werkplaets, om dezelve te zaemen te ſtellen, waer door de behoefte van het algemeen vervuld kon worden. Ook ware het te wenſchen, dat eene redelyke aenmoediging den Uitvinder deezer nieuwe Vuurpompen aenſpoorde, om kweekelingen in zyne konst te maeken; misgaders om het werk, het geen hy over de Vuurpompen opgeſteld, en waer van de Franſche Academie het met de hand geſchreeven opſtel reeds goedgekeurd heeft, te doen drukken.

KORTE BESCHRYVING VAN DE GEBOUWEN, INWOONDEREN, EN HET HOF TE KOPPENHAGEN, IN EENEN BRIEVE VAN DEN HEER WRAXAL, AAN ZYNEN VRIEND, IN DEN JAARE 1774.

„ VEelen onzer Leezeren hebben genoegen gevonden, „ in de kortlings geplaatſte Beſchryving van *Peters-* „ *burg*, het Hof van *Rusland*, de *Keizerin* en den *Groot-* „ *Hertog* (*), wy twyfelen daarom niet hun, uit de pen van „ dien zelfden Heer, (een Engelschman namelyk) een kort „ berigt van *Koppenhagen* mede te deelen. Hy ſchryft,"

MYN HEER!

In *Koppenhagen* vertoont zich noch werkzaamheid, noch yver; en, ſchoon 'er een der uitmuntendſte havens is, kan dezelve op geen grooten Koophandel boogen. De openbaare plaatzen zyn vol Land- en Zee-Officieren; zy maaken drie vierde deelen uit der aanſchouweren en toehoorderen in den Schouwburg en de Opera. Het getal der Krygslieden is, in de daad, veel te groot voor dit kleine Koningryk; 't welk dee-

(*). Zie *Hedend. Vaderl. Letter-Oefen.* V D. II St. bl. 517.

deeze laatſte vyftig jaaren buiten Oorlog geweest is. De *Deenen*, 't is waar, kunnen ſpreeken van eene wyduitgeſtrekte heerſchappy; doch van wat belang zyn de ruwe en voor 't meerendeel onbewoonde bergen van *Noorwegen* en *Lapland*, zich uitſtrekkende tot de Noordpool; of wat betekent geheel *Ysland*, waar de Inwoonders tot nog in de grootſte barbaarsheid leeven, en waarſchynlyk altoos blyven zullen? *Holſtein* is verre het rykſte van alle de landen der *Deenſche Kroone*, en brengt een groot deel van 's Konings inkomſten op.

Niets wyst duidelyker de armoede des Ryks uit, dan de ſchaarsheid aan geld. Ik heb 'er geen goud, en nauwlyks eenig zilver-geld zien handelen. Zy betaalen alles met papier; als gy aan de ſpeeltafel of op de billiard een enkelen daalder verliest, gy betaalt dien met een briefje. Ik ontving 'er op zekeren morgen, tweehonderd Ryksdaalders; doch geen één aan geld.

Het Koninglyk Paleis *Roſenburg* is gebouwd door den beroemden *Engelſchen Bouwkunſtenaar* INIGO JONES, en 't ſtaat in 't midden van een grooten hof. Het is klein, en wordt tegenwoordig weinig gebruikt door den Koning, of de Koninglyke Familie. In alle de vertrekken is een zweem van oudheid, het behangzel, het huisraad, alles draagt 'er het merk van. De groote Zaal inzonderheid is in dien ſmaak. De behangzels in dezelve, niet ſlegt geſchilderd, verbeelden de Zee- en Veldſlagen der oude Oorlogen, tusſchen de *Deenen* en *Zweeden*, die altoos ſoortgelyke volkshaat ſchynen gehad te hebben, als de *Franſchen* en de *Engelſchen*, en dien zy, zo 't ſchynt, ſteeds zullen blyven behouden. Aan 't eene einde van deeze groote Zaal zyn drie Zilveren Leeuwen, leevensgrootte, die door derzelver wreedheid en ruwheid van voorkomen, geſchikt ſchynen om ten zinnebeeld te ſtrekken van de Eeuw in, en het Volk, onder 't welke zy gegooten zyn. 't Is een pronkſtaal van woestheid, 't welk verwyſder en weeliger dagen met verwondering beſchouwen zulke dieren in een Hofzaal te plaatzen.

Men vindt hier verſcheide kleindere kamers, vol van zeldzaamheden, die de Koningen van *Deenemarken*, van tyd tot tyd, verzameld en der naakomelingſchappe naagelaaten hebben. Veele derzelven zyn van weezenlyke waarde, andere alleen bewaard wegens zekere gebeurtenis, of zonderling voorval. Onder de eerstgemelde zeldzaamheden mag men wel rekenen, den zadel, waar op CHRISTIAAN DE IV eene zegegraalende intrede deedt in *Koppenhagen*. Dezelve is bedekt

dekt met paarlen, diamanten, en andere kostbaare ſteenen: de ſpooren zyn van goud, met juweelen ingeleid. De wapenrok en ligte helm, door dien Koning, te dier gelegenheid gedraagen, zyn desgelyks met paarlen overdekt. Zy bewaaren ook zeer zorgvuldig een' Zakdoek van deezen Vorst, geverfd met zyn bloed, vloeiende uit eene wonde, die hy ontving door een kogel, welke hem van een zyner oogen beroofde. De Man, die ons deeze zeldzaamheden vertoonde, hieldt my met een gelaad, waar op de blydſchap te leezen was, een Zwaard voor, van CAREL *den* XII, Koning van *Zweeden*. 't Is juist zodanig een Zwaard als men veronderſtellen mag, dat die Vorst zal gedraagen hebben, en den geringſten Soldaat wel zou voegen: in de daad het wyst door de grootte en zwaarte uit, dat hy kloek van geſtalte, ſterk van kragt moet geweest zyn. Ik twyfel zeer of de tegenwoordige Koning van *Deenemarken* het zou kunnen heffen, zeker zou hy het niet kunnen trekken. Het blad is ten minſten vier voeten lang, het gevest en de greep zyn geheel van koper.

Ik kon my van glimplachen niet onthouden, als ik ter kamer intradt, waar in CHRISTIAAN DE IV ſtierf. Men ziet 'er, met de daad, eenige Beelden in, die men Hemelsch of Engelagtig zou kunnen noemen; doch zeer ongeſchikt voor 't oog van eenen ſtervenden; zy zouden beter voegen in de kamer van een jong liefhebber der Kunne. Ik maakte hier over eene aanmerking, by onzen leidsman; hy ſchudde alleen het hoofd, trok de ſchouders op, en ſprak geen woord. Indien zyne Majeſteit een *Muſulman* geweest ware, ik zou gedagt hebben, dat hy daar door de *Heuris* wilde verbeelden, in wier armen hy welhaast van zyne vermoeienisſen dagt uit te rusten, en de zorgen, aan 't Rykbeſtuur vast, te vergeeten: doch hy ſtierf een goed *Lutheraan*.

De tuinen van dit Paleis leveren een der beste uitſpanningen in de Stad op; dewyl zy altoos open ſtaan, en op Zon- en Feestdagen van menſchen krielen. Ze zyn groot; doch met geen ſmaak aangelegd, of met eenige kunſtſtukken opgeçierd, uitgenomen een ſtandbeeld van HERCULES, een Leeuw overwinnende: dit ſtaat onder een overdekzel, om voor de ongenade van lugt en weer beſchut te weezen. Deeze HERCULES is van *Italiaansch maakzel*, en de Kunſtenaar heeft groote bedreevenheid betoond in de Ontleedkunde, en in het houwen der Spieren des Helds, die, door

het te werkſtellen van al zyn kragten, den bek des Leeuws openſcheurt.

In *Koppenhagen* zyn de Kerken, zo *Hoogduitſche*, *Franſche* als *Deenſche*, zonder opſchik. In de *Lutherſche Kerken* moet men geene voortbrengzels van kunst zoeken; deeze zyn alleen by de *Roomſchen* te vinden. Nogthans is hier eene Kerk, in welke zes Standbeelden van pleister voor 't hoog Altaar ſtaan. Dewyl twee derzelven gewapend zyn, met groote vergulde Zwaarden, zo zwaar als dat van CAREL DEN XII, en een derde een Trompet blaast, nam ik ze eerst voor eene ſoort van Beſchermheiligen, daar gezet om de heilige plaats te verdeedigen; doch, nader by komende, vond ik dat zy, (waarſchynlyk uit vreeze voor zulk eene misvatting,) ze alle een' naam gegeeven, en dien op het voetſtuk geſchreeven hadden. Vier derzelven hebben zy de *Joodſche Naamen* toegevoegd, van de Engelen, die ons in de Schriften voorkomen. GABRIËL, URIËL, RAPHAËL en MICHAËL; dan ongelukkig hadden zy, zo verre gevorderd zynde, nog twee naamlooze Beelden, en geen meer naamen van Engelen; zy ſchynen in groote verlegenheid geweest te zyn: onder de vyfde ſtaat het woord CHERUB, zonder bepaaling wie; onder de zesde leezen wy JEREMIELL. Wie JEREMIELL is, betuig ik niet te weeten. Ik kon myzelven geheel niet voldoen over deeze Perſoonadie, en moet het overlaaten aan Koning CHRISTIAAN DEN V, die de Kerk bouwde en deeze Beelden plaatſte, om voor zyn eigen werk te verantwoorden, en het raadzel te verklaaren.

Het gaat te *Koppenhagen* zeer geregeld toe, op alles is zeer goede orde geſteld; men kan 's middernagts, door de geheele Stad met alle veiligheid wandelen. Men hoort van geen diefſtallen, van geen moorden. Men draagt 'er geen bedekte pooken, als in de Zuidlyke Koningryken van *Europa*. Waarlyk het is hier, 's avonds ten elf uuren, doorgaans zo ſtil als op een Dorp; nauwlyks rydt 'er een koets langs de ſtraaten.

Ik denk dat deeze Hoofdſtad, in grootte, geen vierde van *Londen* haalt. Aan de landzyde is dezelve verſterkt, door eene gragt altoos vol water. De ſtraaten zyn, over 't algemeen, ruim, de Huizen net en fraai. Er is eene zeer ſchoone plaats, die nader aan een rond, dan aan een vierkant komt: aan ieder zyde, of afdeeling, ſtaat een heerlyk gebouw, in 't midden een metaalen ſtandbeeld van Koning FREDERIK DEN V. In de daad, ik moet bekennen beter voldaan te weezen, over

dit

dit gezigt dan over de *Place de Victoires* te *Parys*; het doet eene veel beter uitwerking.

De eer om den Koning te worden aangeboden, die de Vreemdelingen uit andere Koningryken van *Europa* genieten, viel my niet te beurte. Het was genoeg voor my een *Engelschman* te weezen, om 'er niet na te wenschen. Lieden uit dit Koningryk worden, in deeze Stad, met een zo nydig oog aangezien, dat ik van goederhand weet, dat men van my, een eenvoudig en onbekend Reiziger, in 't openbaar niet alleen sprak; maar my aanzag voor een Verspieder, om dat ik uit *Engeland* kwam, en geen reden van myne reis kon geeven, dan nieuwsgierigheid en weetlust. Ik bevond my, overzulks nooit by 's Konings byzondere gehoorverleeningen, alle Vrydagen gehouden; doch vervoegde my onbekend onder de menigte in de Hofzaal, op den 2 May 1774, wanneer zyne Majesteit, de Koninginne moeder, en Prins FREDERIK, 's Konings Broeder, zich daar bevonden.

Tweemaalen ter week, wordt 'er op den *Deensche Schouwburg* gespeeld, en alle Saturdagen eene *Italiaansche Opera* gehouden, in 's Konings Opera-huis in 't Paleis; doch ik kon noch in de Zangen, noch in de Dansers, genoegen vinden.

Ik zag niet, boven drie of vier, zeer schoone Juffrouwen in *Koppenhagen*. Misschien spreek ik hier wat voorbaarig; doch ik denke, dat de *Deensche Jufferschap* met de *Engelsche* niet in vergelyking komt. Ik heb het *Deensche Hof* hooren beschryven als zeer ongebonden, en aan alle dartelheid overgegeeven. Het kan weezen, schoon ik 'er niets van bemerkt heb: al den tyd dien ik my te *Koppenhagen* onthieldt, deeden 'er zich geen de minste kentekens van op.

STRUENSEE is, by veelen te *Koppenhagen*, nog in goede nagedagtenisse; in weerwil van al de smaadredenen der zegepraalende party, en de agterhoudenheid onder het Gemeen, zyn 'er niet weinigen, die, schoon niet ruimelyk, en voor de vuist, hunne weezenlyke gevoelens duidelyk genoeg te verstaan geeven.

GEDAGTEN, AAN DEN OEVER DER ZEE, BY EEN HEVIGEN STORM.

IS dit die onlangs ſtilſtaande Zee! die, als dood zynde Oceaan, welke beweegenloos tusſchen zyne Oevers lag? Hoe! die vlakke, die wyde uitgeſtrektheid, dat effen pad, is om en om gerooid, en tot eene onbegankelyke ruimte geworden; te zamen hangende van vreeswekkende hoogtens, en eiſelyke kuilen! Hoe heeft deeze onlangs ſtil leggende waterbaan zyn vorm verlooren! Zy beſtaat thans uit rollende, en ſtuivende waterbergen! Uit ten Hemel reikende ſteiltens! Uit overhangende en nederſtortende rotſen! Uit grondelooze verſchrikkelyke afgronden! Uit kolken, die tot het middelpunt der Aarde reiken! Uit hoogtens en dieptens, die het oog verbysteren, en het ſtoutſte hart, met ſchrik en angst, vervullen!

Is dit die onlangs ſtilſtaande Zee? die, als dood zynde Oceaan, welke beweegenloos tusſchen zyne Oevers lag? Of ben ik overgevoerd in het gewest der Zwitſers? daar niets dan bergen, afgronden te zien zyn; bergen, op welker kruinen, eene eeuwige ſneeuw ligt; afgronden, waar in de vallende wateren een eindeloozen kryg voeren, tegen die laagere rotſen, waar op zy zich nederſtorten, en verpletteren....? neen! Daar zynde, zou ik, over die verbaazende kruinen, den Sterrenhemel aanſchouwen; of de dikke nevels, en donkere wolken, over dezelven heen zien dryven. —— Zulks zie ik niet!

Ik zal dan in het midden der Andes zyn; welker trotſche toppen tot aan den Hemel ſchynen te reiken.... Maar hoe! hier ryst, hier klimt, hier verheft zich ieder berg, in een gering punt des tyds, tot eene verwonderende hoogte! wentelt zich, tolft, en valt, onder een loeiend, een hoiklinkend geraas, in een omna-oogende diepte ter neder; op ieder berg, volgt eene reeks anderen, die elkander in den rug tragten te vallen; even als een overwinnend Leger huurelingen, dat het vlugtend Vyandlyk overſchot najaagt, om in deszelfs agterhoede te vallen, en die te verdelgen.... Neen! dit kunnen de onbeweegelyke Andes niet zyn, met hunne onbeklimbaare toppen; toppen, welken mogelyk uitloopen, in die ledige ruimte, welke, volgens ſommige Sterrekundigen, tusſchen onzen Aardkloot en de Hemelbollen plaats heeft..... Doch, waar ben ik dan? hoe!

Is dit die onlangs ſtilſtaande Zee! die, als dood zynde Oceaan,

aan, welke beweegenloos tusschen zyne Oevers lag? Men zegt het! maar kan het zyn? Myn vernuft bezeft niet, hoe deeze hervorming geschied! Myne geringe wiskundige berekeningen zouden zich in die verbaazende verwildering verliezen, wanneer ik de kragt, of kragten, wilde betoogen, tot zulk een werk vermogend, tot zulk eene beweeging noodig, tot zulk eene beroering genoegzaam.

Gy, leevende Archimedesen! gy, die u voorstelt den Aardkloot uit zyne Aspunten te kunnen rukken, als uw hefboom buiten dezelve een punt heeft om op te rusten; zeg my! Zoudt gy allen te samen, met alle uw Werktuigen, met alle mogelyk zynde kragten, die op Aarde gevoeffend kunnen worden, zoudt gy, vraag ik, dit verschrikkend zwaar lighaam, dit uitgestrekte lighaam, deeze onlangs stilliggende Zee, dus kunnen beroeren? zoudt gy zodanige waterbergen voort kunnen stuwen? die tot zulk eene hoogte opvoeren, omkeeren en nederwerpen? dezelven weêr uit de afgronden trekken; en verheffen tot die hoogtens, waar van ze neder bonsden? in zulk een gering tydstip? in die hoeveelheid, als gy thans ziet?... Neen! Gy zyt stof! Een stof kan geen wond'ren voortbrengen!.... ô Ontzaggelyke magt! onbegrensde, onbevattelyke Oorzaak van zulk een uitwerkzel! Eeuwige Godheid! hier werkt Gy! hier doet Gy U, allerzigtbaarst, zien; hier is Uwe ontkenning dwaasheid; ja, ze gaat alle dwaasheid te boven.

Komt herwaards, Stad-bewooners! bezoekt thans het strand, 't welk gy den voorigen Zomer bezogt; toen de luge helder was, het streelend Zuide-windje, op het midden van den dag, scheen te slaapen; toen gy de Zee beweegenloos zaagt, de kleine Visschers-Pinkjes, in volle gerustheid, heren derwaards dryven, de op Vis aazende Meeuw op de kleine golfjes dansen..... Komt nu eens herwaards, daar ge u toen vermaaktet, heerscht nu de Dood, en 't verderf! daar gy toen stond, woed thans de Zee! daar gy toen den Strandbewooner hoordet zingen, en zaagt dartelen, hoort men nu niets dan brullen, grommen, tieren, raazen van Zee en Wind. 't Gezigt beschouwt 'er niets dan hoogtens, en dieptens, hoogtens en dieptens, die geduurig van stand verwisselen, die in-door-onder-en over elkander woelen, met een verdoovend geraas, en eene onbeschryvelyke verwoedheid. —— Van daar gy stond, vliegt eene Zeebaar ten Hemel, word gekeerd, neergeslagen door den wind; het strand davert van haaren val, beweegt zich, als een grond die door eene Aardbeving geschokt word; de nedergeslaagen Zeebaar verheft zich weer,

met

met nieuwe kragt, nieuwe woede, verſchrikkelyk is haare opvlieging! Wyk, zandige hoogtens! op u is haar woên gerigt; zy valt op dezelven, rukt geheele brokken weg; doch verplettert zich onder die vernieling. Zaagt gy dit Tooneel, geruste Stadbewooners! zaagt gy het! gy zoud van verwondering en verbaasdheid ſtom zyn; eene ſpraakelooze aandoening, vervuld met angst en ſchrik, zou u gevangen neemen, en, als ge uit die verbystering herkwaamt, zouden uw eerſte woorden zyn.

Is dit die onlangs ſtilſtaande Zee? die, als dood zynde Oceaan, welke beweegenloos tusſchen zyne Oevers lag? hoe is het mogelyk! Dan zagt! Niets is onmogelyk voor Hem, die dus de Zee beroert, niets! Die eeuwige, die onbevattelyke, die nooit beperkte Magt, kan alles! God ſpreekt niet, of 't is geſchied. Hy gebied niet, of het is 'er; op zynen Wil, rolt de Donder door het Lugtgewest, de Bliksem ſchittert, en de Zee woed. —— Op zyn wenk, treeden de hoofdſtoffen ten ſtryde; de aarde ontſluit zich, en geeft aan zyne verdikte dampen ruimte; haare fondamenten worden los gerukt, en de Kloot, dien zy ſchraagden, ſtort in den diepſten afgrond; verbryzelende haare vorm en deelen, met alle haare baldaadige Ademhaalders; 't Heelal keert weder tot den eerſten Chaos. Gy kunt aan deeze waarheden, Stedelingen! geen twyfel hegten; de thans verbolgen Zee betoogt te zigtbaar dit zyn, en vermogen, dier Magt, in weerwil uwer onbevattelykheid en verwondering. Onbevattelykheid is nimmer eene rede ter twyffeling. —— De bol, dien gy bewoont, hangt in een Niet; legt, in één uur tyds, een weg af van 17,730 onzer mylen..... Hoe! om dat gy deeze dingen niet bezeft, en 'er u over verwondert, zult gy 'er daarom aan twyfelen! twyfel dan mede aan de geheele Leer der Sterrekundigen; ſchoon hunne voorzeggingen altoos op den waaren tyd invallen..... Maar, ik moet te rug keeren; de aanhoudende woede der Zee verleevendigt myne verwondering! zet myne verbaasdheid aan, en perst my op nieuw te zeggen:

Is dit die onlangs ſtilſtaande Zee? die, als dood zynde Oceaan, welke beweegenloos tusſchen zyne Oevers lag? ... Ja, 't is die zelfde Zee!... ſpreek, God! zy zal ſtil worden; gebied! zy zal niet meer woeden. Zy is de Uwe, met den geheelen Kloot die haar draagt, de wind, die haar voortſtuwt, de lugt, die haar perst! Zy is de Uwe, met alle die Zonnen, die millioenen Zonnen, met hunne verdubbelde millioenen Waerelden, met hunne honderd duizendmaal duizend verdubbelde Maanen, en Aardklooten. —— Zy is de Uwe, met al-

alles, met die oneindige, die paallooze uitgeſtrektheid, met die. . . . Waar ben ik? Waar zweef — waar einde ik? ... Waar? by U ô groote! ô alles overtreffende! alles verbaazende . . . by U, eeuwige Wysheid! by U, lande ik aan! Na die talloozе millioenen, die ontelbaare menigte van Stelzels, verzamelingen van Zonnen, en Waerelden te hebben doorgezworven, bevinde ik my by U. By U vind myne zwervende verbeelding, myn verrukte Geest, een rustpunt! het eenigſte punt, het eenigſte, dat gevonden kan worden, na zulk eene denkbeeldige opklimming. . . .

Waarom kon ik niet meerder zeggen? Waarom is dit geringe van Gods onbeperkte grootheid alleen maar uit myne pen gevloeid? Waarom moet ik wederkeeren, op dien Oever, tegens welken de als raazend zynde Zee, met verdubbelde woede, aanbonst? Hoe! is myne denking niet eindig? Is myne ſtoffelooze Zelfſtandigheid niet nog aan de ſtof gehegt? En waar toch zoude ik klimmen, daar ik het gevonden rustpunt niet zoude vinden? Kan de nog aan 't ſtof gekluisterde Ziel eiſchen, de Verborgentheden, haar na haare vrymaaking beloofd, thans reeds te kennen? Ik ben immers nog Mensch? ... het is zo! en myne wederkeering is dus, zo als ze zyn moet, het eigen van een nietigen Worm! Ik ben wedergekeerd; en wel tot dat punt, daar ik verwonderd vroeg,

Is dit die onlangs ſtilſtaande Zee? die, als dood zynde Oceaan, welke beweegenloos tusſchen zyne Oevers lag? Ja, tot dat punt ben ik weder gekeerd! en gelukkig! Terwyl myn Geest zich verloor, in de veelheid van Gods gewrogten, waar van ſlegts een nietig deel myne denking verbaasde, woelde het gevaar, aan myne voeten. — Thans beſchouw ik my zelven weder, op dien zandheuvel, waar ik, vraagende, den voet zette; waar over thans het klettrend Zeewater heenen gudst; en welks vorm in een blykbaar gevaar is van vernield te worden. . . . Was dit de eenige vernieling! Was dit het eenige, dat het woedend water verſlinden zal! Maar, Hemel! te veel veege Kielen zyn op deeze woeste Zee; die na deeze Oevers, de Oevers van hun verderf, geſleept worden, dan dat ik dit zoude durven denken; te veel veege Kielen. . ., wat zegge ik! Kan 'er nog ééne eenige overig blyven? ééne eenige? Als de Oppergebieder der Zee en der Winden haar aan de woede der baaren overlaat? 't Is onmogelyk! onmogelyk is 't! alles werkt ſamen tot vernieling der Zeebebouweren! alles. . . de Wind ſpreekt met eene donderende ſtemme; de golven verheffen zich tot het Uitſpanzel, bonzen met geweld op elkanderen, als wraakzugtigen, die geen andere voorwerpen

pen vinden om hunne razerny aan te koelen; de ſtroom loopt, in eene regte lyn, op de ſtranden aan, de Zee word aan alle zyden geſchokt; die kragten ſchynen gelyk; zy vliegt regt opwaards, valt, verbryzelt, en verheft zig weder met eene ſnelle opvlieging. . . . Alles werkt ter vernielinge ſamen! alles. . . . Hemel! welk eene dikgepakte, donkere zeebaar verheft zich daar . . . . wier val, tegen de Zandduinen, de aarde zal doen berſten, en een doortogt maaken, voor het woeste Zeewater. . . . . Hoe, zy verzinkt? zo ras? . . . neen, zy verheft zich wêer . . . nog . . . Hemel! help! het is een Schip . . . een Schip. —— Tot welk eene hoogte word het opgeligt . . . welk een val zal dit zyn . . . het helt . . . het duikt . . . daar . . . ach! het is gevallen! het is verzonken, het is weg! —— Hoe! zie ik het zich weer verheffen? Ja maar, ach! het nadert het Strand! . . . Houdt af! houdt af, veege Zielen! hier is uw verderf zeker. . . Daar zie ik het weer. . . wêer geheel! Maar, hoe naby! . . . wat! hoor ik ſtemmen? of is 't het gehuil van den wind? . . . . luister! ô Hemel! Ik hoor het nu klaar? Men roept U aan —— men bid —— men ſmeekt —— men kermt —— eiſelyke vertooning! rampzalig aanzien! -- Daar, 't gaat weer ten gronde -- ik zie ſlegts de masten. —— Zal ik dit Tooneel uitzien? Kan ik? . . . ô, Hoe naby komt die veege Kiel! . . . Ik vrees . . . Ik verga van mededoogen? . . . Zie nu . . . 't is in de hoogte, boven het ſtrand; indien het valt, vergruist het. . . . Ach? het valt! . . . het ſtoot tweemaal . . . berst van een. Ik zie twee . . . ik zie meer brokken . . . nog meer . . . het verbryzeld . . . . het word geheel vernield . . . alles is weg? alles is verlooren?

J. V. P.

BYZONDERHEDEN WEGENS PIETER PITHOU.

(Overgenomen uit *l'Esprit des Journaux d'Octobre* 1776.)

MYN HEER!

'T Is enige dagen geleden, dat my het Testament van *Pieter Pithou* in handen viel; het ademt zo groot ene liefde voor de deugd; het bevat zulke voortreffelyke leſſen, om het gedrag en de levenswyze der menſchen, in alle tyden, te regelen, dat ik oordele, dat ene vertaling van het zelve niet dan ten uiterſte nuttig kan zyn.

Pi-

Pithou heeft een der eerſte plaatzen bekleed, onder de Rechtsgeleerden en Geletterden van de XVI. Eeuw. —— De grootſte Mannen van zyn tyd maakten 'er een zeer byzonder tydſtip van; alle hebben zy hem met lof-ſpraken vereerd. De ſcherpe *Scaliger* bekent, „ dat hy een volko„ men braaf man was; gaarne aan een ieder dienst wilde „ bewyzen; de gehele wereld in zyn boekvertrek leidde; „ gewilliglyk aanbood en leende het geen hy had, zo men „ 'er zich van bedienen wilde." Dit getuigenis alleen bevestigt alles wat *Pithou* van zich zelven zegt.

Hy was afkomſtig uit de Stad Troyes in Champagne, afſtammende van ene edle en oude Familie uit Normandyen. —— Zyne voornaamſte bezigheid was, de zaken van het Hof waar te nemen. Koning *Hendrik de III* vereerde hem, in 't jaar 1585, met de bediening van zyn Procureur Generaal van de Kamer der Justitie; waar van hy hem de Acte van aanſtelling te Guyenne toezond. *Hendrik de IV* gaf hem dezelfde bediening, in 't jaar 1594, tot herſtelling van zyn Parlement te Parys. —— *Pithou* heeft de Republiek der Letteren verrykt, met ene menigte boeken, over den Godsdienst, de Historien, en de fraije Letteren. Een zo naarſtig en nuttig leven eindigde veel te vroeg: hy ſtierf, nog maar 57 jaren oud zynde, den eerſten November 1596.

Ik ben &c.

TESTAMENT VAN PIETER PITHOU.

Geboren in ene bedorven Eeuw, en onder zeden die ten enemaal verbasterd waren, heb ik het goede geloov' en de rechtmatigheid zo goed bewaard als ik kon.

Ik heb myne Vrienden met de volkomenſte genegenheid bemind. Ik ben veel gevoeliger geweest voor het vermaak, van myne Vyanden door weldaden te overwinnen, of dezelve in onverſchilligheid te laten, dan voor de aandoening van my 'er over te wreken.

Myne Vrouw was my als ene andere IK. —— Ik heb myne kindren met toegevendheid opgevoed. Ik heb met myne dienstboden als menſchen gehandeld.

Ik heb de ondeugd gehaat, zelfs in myn allernaastbeſtaanden; maar ik heb de deugd geëerd, tot zelfs in de vreemdelingen en in myne vyanden.

Ik heb meer zorg gedragen, om myn goed te bewaren, dan om het zelve te vermeerderen.

Ik heb nooit gedaan, en nooit geleden, dat aan andere gedaan wierd, het geen ik zelf niet zou wenschen dat aan my geschiedde.

Een onrechtveerdig, of moeilyk verkregen gunstbewys, heeft my toegeschenen, veel te duur gekocht te zyn.

Ik heb de dronkenschap en de gierigheid als afschuwelyke monsters in alle menschen aangezien; maar vooral in de Bedienaars van de Kerk en die van 't Gerecht.

Jongeling, Jongman en Man zynde, heb ik altoos den ouderdom geëerd.

Ik heb myn Vaderland bemind.

De Rang, de Eer, de Regering zyn voor my zo min aanlokzelen geweest, dat ik gene begeerte gevoed hebbe, om 'er mede bekleed te zyn; veel vergenoegder levende, in geregeerd te worden; dan in zelf te regeren.

Schoon ik een byzonder Perzoon ware, heb ik my beylytigd, om nuttig voor 't Gemeen te worden; ik heb het in alles de voorkeur gegeven; en ik heb geloofd dat het de zekerste en voordeligste party is, aan het zelve verbonden te blyven.

Myne allertederste begeerte is geweest, om de wankelende Republiek staande te houden, en te herstellen. ——

De nieuwigheden, de veranderingen, de omwentelingen hebben my nooit behaagd.

Ene vréde, zelfs onrechtmatig, (ach dat alle brave lieden van myn begrip waren!) is veel voordeliger, dan de tweedracht en de burgelyke oorlogen (*).

Ik heb, met smart, den Godsdienst en de Godsvrucht zien bespotten; tot op het punt van, onder schoonschynende voorwendzelen, ten dienst te staan aan de gierigheid, aan de hovaardye, en aan de misdaad.

Weetgierig verwonderaar der oudheid zynde, dezelve met vlyt bestudeerd hebbende, heb ik dezelve boven alle die nieuwigheden geplaatst.

Ik heb vermyd, ik heb ontvlucht, alle nutteloze geschillen, vooral de syngesponnen twisten over Goddelyke zaken, (*Mysterien*,) als veel te gevaarlyk.

Ik heb, door ondervinding, geleerd, dat de eenvoudigheid, vergezeld van, en als omwonden, met de voorzichtigheid, veel zekerder en gelukkiger in hare ontwerpen slagt, dan de list en de vermomming.

Ik

(*) *Pitbou* leefde, ten tyde van de Burgerlyke Oorlogen, onder *Karel den IX*, *Henrik den III*, en *Hendrik den IV*.

Ik heb my de konst van wel te zeggen geleerd, als wel de wetenſchap, om over alles gezond te oordelen.

Ver van allen gloriezuchtigen drang, zonder nyd, in het midden van verſcheiden Vrienden, lieden van eer, rykdom, en aanzien, in een middelmatig geluk dienende, heb ik ongerustheden gevoeld, onbekend aan anderen. De zaken van de Republiek, en die van myne Vrienden, drongen 'er my waarlyk meer toe, dan myne eigen.

Ik heb, voor de alleraangenaamſte dagen van myn leven geteld die, waar in ik het algemeen, en mynen Vrienden, heb dienst gedaan.

Het dragen van tegenwoordige rampen is my altoos gemaklyker voorgekomen, dan het vooruitzicht van de genen, die my dreigden. Ik heb de laatſte uiterſten, met meer ſtandvastigheid, gedragen, dan een onzekeren en weifelenden ſtaat.

Om de vuilaartige beſtraffingen en berispingen te doen zwygen, en om de vinnige trekken te beteugelen, heb ik ondervonden, dat men onbeſchroomd, ſtandvastig, oprecht en zich zelven gelyk moet zyn; vooral in de beſtiering van het Recht.

Dat de Wetten, veeleer dan myn Wil, over myne goederen beſchikken; en bepaalen, wie dezelve na myn dood moet hebben.

Ik begeer niet meer dan ene zaak, en die ik hoop dat volgen zal; hier in beſtaande; dat myne Vrouw, zo vol van deugd, en die my zo waardig was, voor onze kinderen dezelfde gevoelens, dezelfde genegenheid en zorgen zal hebben, welken zy hun by myn leven betoond heeft.

Dit zyn myne gevoelens; dit is het getuigenis van myn geweten; dat aan de genen van myn nageſlacht, die dit geſchrift zullen lezen, die gunst verzoekt, om het met goedheid te ontvangen, en het zelve optenemen in dien zo eenvoudigen en zo rechten zin, als waar in ik het geſchreven heb.

Gedaan te Parys, door my zelven, *Pieter Pithou*, in den jare 1587, den eerſten November, op denzelfden dag als die van myne geboorte (*).

G. H. E.

(*) Men vind in *Hoogſtratens algemeen Woordenboek*, Art. PITHOU van dezen man gewag gemaakt, overeenkomſtig met het geen hier voren in den Brief gemeld word. —— 'Er zou op dit Testament, om dit hier nog met een woord te zeggen, wel iets aan te merken zyn, doch dewyl *Pithou* verzoekt aan zyn goeden zin geen dwang te geeven, wil ik my derwegens in geene *Procedures* inwikkelen.

ZEDELYKE ZETREGELS.

Niets kan men bedenken, zo vast, zo zeker gevestigd te zyn, dat het, door eenen onbandigen Godsdienst yver, niet geſchud zou kunnen worden. Het heiligſte is zo zuiver, noch onnozel niet, dat het door dien Yver niet bevlekt zoude worden; dewyl het kwaad en de onregtvaardigheid door dien Yver vermomd worden, met den ſchyn van Deugd en Regt.

Men kan dikwils, door zeer eenvouwige omſtandigheden, omtrent vele zaken oplettend geraken; men moet ze daarom, hoe eenvouwig ook, niet verwerpen; om dat zy ons dikwils op het ſpoor der waarheid brengen.

Ligtgeloovigheid, onbeſcheidenheid, en blinde Godsdienstyver, zyn de rykſte bronnen van allerleie gebreken, en vermenigvuldigen geſtadig het getal der misſlagen.

Wanneer ons eene begeerte bekruipt, om van een zekeren kant alles voor onwaarheid, voor valsch, te houden; dan zeggen wy de waarheid wel dra vaarwel, en de onpartydigheid word verſtooten.

Elk mensch kan niet nalaten, hem te beminnen, die de eigenſte waarheden belyd, welke hy zelf gelooft; dit is natuurlyk; maar men haat veelal heimelyk hem, die gevoelens koestert, welke daar mede ſtryden; dit is merendeels te laken. Het blyft, gemeenlyk, niet ſlegts by het verwerpen, en 't haten, of het omhelzen, en aankleven van die gevoelens; maar deze Liefde en Haat word op de Perzoonen zelve dadelyk voortgeplant.

Zal men tydlyk voordeel, eer en aanzien in de Wereld hooger ſchatten, dan de waarheid? Voorwaar, wanneer dit een heerſchend gebrek is geworden, zo heeft men niets dan beroerte en wanorde in den burgerſtaat te verwagten; want daar verdwynt alle rust en orde, waar de waarheid vertreden word.

Het is opmerkelyk, dat de boosheid den onſchuldigen de meeste lagen legt. Waarom zoekt de boosheid niet haars gelyken op? dan zou ze haren man aan boord komen, en ten minſten in een gelyken graad ſtaan. Dit is een teken van hare lafhartigheid!

Verſtrooijing van gedagten is het beste geneesmiddel voor zwaarmoedige denkbeelden.

Een ongewoon verſchynzel baart gewoonlyk ſchrik of verbaasd-

baasdheid; —— een onverwagt voorval ontroering; —— een ſchielyk ongeluk droefheid en ontzetting. —— De aankomst van een onvoorzien geluk eene mengeling van ontſteltenis en vreugd. —— En de komst van eenen Vreemdeling in een gezelſchap veroorzaakt den meesten tyd eene diepe ſtilzwygenheid.

Nieuwsgierigheid kan de menſchen tot zeer vele ondernemingen aandryven. —— Dan onze nieuwsgierigheid behoorde zich te bepalen om dingen die goed zyn te onderzoeken; maar 't tegendeel gebeurt den meesten tyd; wy worden door dezelve veeleer gedreven tot het onderzoeken van het kwade.

Hy is een regt deugdzaam man, die 't zich ten grondregel ſtelt, ſtipt zynen pligt te betragten, welken hy aan het Opperwezen, zynen evenmensch en zich zelven verſchuldigd is; geen hair breed daar van af te wyken, en zich tegens de heerſchende gewoonten te verzetten, wanneer ze niet inſtemmen met de ſtriktſte regelen van deugd. —— Die altoos eerlyk blyft, al geld het ook goed en leven, —— Die gene voordelen beoogt ten nadeele van zynen evenmensch, —— Die niet toornig word, ſchoon hem ongelyk geſchiede, —— Die volhard in goed te doen, ſchoon anderen het tegendeel bedryven, —— *Die*, om het met één woord te zeggen, in 't midden van de boosheid, beſtendig, goed en deugdzaam blyft, —— Dit laatſte heet: „ over hete kolen te gaan, „ zonder zich te branden."

Velen noemen zich ſterke geesten: maar ze zyn, in hunnen waren aart beſchouwd, inderdaad lafhartigen. —— Dan dezen zyn ſterke Geesten, welke zich zelven in zo ver overwinnen, dat zy ontvangen ongelyken vergeven kunnen.

Hy, die vele Steden, Landen en Volken verwoest, die door het oorlog duizenden ongelukkig gemaakt heeft, word vereuwigd, en voert, tot by het late nageſlagt, den naam van *Groot*. —— Maar hy is met regt een Groot Man, die 'er voor *ſchrikt*, om ongelyken te wreken.

Het gebeurt wel eens, dat menſchen, ſchoon ze in de Maatſchappy zeer nuttige leden zyn, en aan velen goed doen, nochtans by weinigen in achting zyn. —— In tegendeel ziet men wel eens anderen hoog geſchat, alhoewel zy in de zamenleving geen of weinig voordeel doen, en aan weinigen gunſt of goed bewyzen. —— Dit is iets dat men in de Wereld verkeerdheid noemt.

Het is een bewys eener algemene verdorvenheid, wanneer de menſchen niet alleen ophouden deugdzaam te wezen, maar

als zy de Deugd beginnen te haten in anderen; want dit byzondere heeft de Deugd anders doorgaans, dat ze beminnelyk is, zelfs voor hun, die aan de ondeugd dienstbaar zyn.

Schoon de Natuur ieder Schepzel ingegeven hebbe, dat elk zich zelven de naaste zy; — is het aan den anderen kant echter te gelyk zeker, dat de wyze Schepper ook eenen natuurlyken trek in zyne redemagtige wezens gelegd heeft, om hunne medeschepzels wel te doen, zo zelfs dat zy zich in den eersten opslag schynen voorby te zien; hoe wel zy veel liever, op die wyze, langs een vermakelyken omweg, tot hunne eigen persoonen wederkeren.

De drift en yver, waar mede men dikwils te werk gaat in 't stuk van Godsdienst, is menigmalen grooter, dan het gewigt der zake vereischt; en veroorzaakt dat velen, die, buiten den stryd, slegts bloote aanschouwers zyn, in zulk eene onzekerheid gebragt worden, dat ze niet weten, waarheên zy 't wenden moeten.

Indien styfhoofdigheid, indien een trek om van al de Wereld te verschillen, indien eigenzinnigheid, indien 't veragten van eens anders gevoelen; indien zich tegens al de Wereld te verzetten, indien eene begeerte om byzonder te willen wezen, het kenmerk van een verstandig man moest uitmaken; — dan zouden, voorwaar, de verstandigste lieden de ondragelykste ballasten in de zamenleving worden.

Als een mensch een Karakter aanneemt, dat uit een mengzel van Dwepery en Uitzinnigheid bestaat, dan word hy een gevaarlyk meubel voor de Maatschappy. Zulke Menschen leggen 't 'er gemeenlyk op toe, om eene Sekte te maken; weten zich aanhang te verwekken, en poogen den vastgestelden Godsdienst te verdrukken; door allerleie nieuwigheden in te voeren, welke Dwepery en Uitzinnigheid hun maar inboezemen.

Hoe ongelukkig is het, wanneer Menschen, die met vele natuurlyke gaven beschonken zyn, dezelve misbruiken, en tot kwade einden aanleggen. Verstand, welsprekenheid, kragt van overreden, aangeboren vriendelykheid, een innemend voorkomen, en meer andere gaven, worden vaak misbruikt, ten nadele van den evenmensch. Hoe veel oplettenheid is 'er dan niet noodig, om tegen zulke gevaarlyke Vyanden wel op zyne hoede te wezen?

Als men bedaard denkt, zou men zeggen moeten: het is een schrikkelyk gedrogt, die 'het Oorlog heeft uitgevonden,

en

en den Menſchen de kunst geleerd, om elkanderen te vermoorden. —— Maar, hoe is het mogelyk dat een Godsdienst, welke gegrond is op Liefde en Eensgezindheid, die niet dan Vrede en Liefde ademt, die zelfs leert, dat men zyne Vyanden zal lief hebben; hoe is het mogelyk, dat die zelfde Godsdienst eene oorzaak kan wezen van twist, dat die de menſchen de Wapens doet opvatten, en bloed vergieten? —— Dan de Godsdienst is hier ſlegts eene toevallige oorzaak; dit komt geenzins voort uit den Godsdienst zelven; 't heeft zynen grond in de bedorven harten der Stervelingen.

Acht men de navorſching van aardſche en vergankelyke dingen der moeite, die men daar toe beſteed, waardig; dan zal ongetwyfeld de naſpeuring van hemelſche zaken, die betrekking tot ons beſtendig geluk hebben, onzen arbeid wel dubbel waardig zyn; en nimmer zullen wy reden vinden om ons te beklagen over den tyd, dien wy daar toe beſteed hebben. —— Het is dan onverſchoonelyk, deswegens nalatig te wezen; en men zal 't nimmer kunnen verantwoorden, omtrent zyn hoogſte goed onverſchillig te zyn.

Het oordeel van verſtandige Mannen is zo veel als een zeer voornaam rad in een Uurwerk. Zy, die veer zaken kundig, en hier over beroemd zyn, bewegen alle de mindere leden, die lager en geringer zyn dan zy; in zo ver, dat deze laatſten met hun denken, ſpreken, en over het goed of kwaad der dingen Vonnis ſtryken, zonder de regte reden te weten, waarom zy iets goed of kwaad noemen, iets pryzen of laken.

Het is een allerbytendst hartzeer, altoos te moeten hooren dat men veragt worde, en te moeten zien, dat dezulken, die niet beter zyn, beſtendig voorgetrokken worden. *Men gedrage zig zo*, dat ons eigen geweten ons toejuiche, en dat *men zich* verzekere van Gods genadige goedkeuring: dit is het beste middel tegen dat ongeluk. Het verwekt iemand, die zyn Vaderland bemint, geen gering hartzeer, als hy zyne Land- of Stadgenoten hoort veragten. Zy, die 'er hun werk van maken, zyn doorgaans geringe verſtanden, waanwyze menſchen, of hoogmoedige en trotſche gekken, die met iets willen ſchitteren, 't geen ondertuſſchen nog alles verdooft, wat enigen glans in hun ſcheen te verſpreiden.

Het is niet mogelyk dat zy, die alleen dat geen voor ee-

ne vaste waarheid houden, dat hun als waarheid voorkomt, in rust en vrede kunnen leven. Zy nemen doorgaans toevlugt tot de Wapenen; en de vervolgzugt ſpoort hen aan, om dat geen te verdedigen, dat geen vermogen genoeg bezit, om zich zelven te doen gelden.

Het zyn in waarheid zonderlinge menſchen, die niemand eenig kwaad doen; en velen in tegendeel allés goeds bewyzen; die den behoeftigen helpen; den noodlydenden ondersteunen; den bedrukten tot vertroosting ſtrekken; den kranken hulpe toebrengen; die, met één woord, ruim zo veel voor hunnen naasten leven, als voor zich zelven.

Gelyk met gelyk te vergelden behoorde nimmer plaats te hebben, dan in goed te doen; en daar in moest men altyd elkander zoeken te overtreffen. Wanneer alle menſchen zo handelden, zou men bykans in een ſtaat van volmaaktheid leven.

Iemand, die zonderlinge Concepten heeft, waant veeltyds, dat hy daar door by de Wereld als een verſtandig Man word aangezien: maar hy begrypt niet, dat elk hem gemeenlyk voor een lastig mensch, zo niet voor een Zotskap, houd.

C. V. D. G.

ONTMOETING VAN DEN PRETENDENT TE ROME, DOOR MEJUFFROUW MILLER VAN BATH-EASTON.

(Overgenomen uit haare *Letters from Italy*, geſchreeven in den Jaare 1770 en 1771.)

WY hebben den avond doorgebragt by de Hertoginne van BRACCIANO, uit Koninglyk *Fransch bloed* geſprooten; zy is geestig en geleerd, allerverpligtendst, en heeft eene uitgeſtrekte kennis van 't menschlyk hart. De Hertog, haar Zoon, is een ſchoon Heer van den eerſten rang, leevendig en aangenaam van aart; hy ſpreekt het Engelsch redelyk goed.

Dewyl wy 'er vroeg kwamen, en eer 'er nog veel gezelſchap was, hadt de Hertoginne de beleefdheid, om met my in een byzonder geſprek te treeden. Wy zaten op een Sofa, als 'er een Kamerdienaar binnen trad, zeggende „*il Re*". Dewyl deeze Perſoonadie nog eenige Kamers moest doorgaan eer hy by ons was, nam de Hertoginne de gelegenheid waar om my te verzoeken, dat ik, op geenerlei wyze, hem zou aanſpreeken, of op hem eenigzins agt ſlaan: dat

dat dit niet alleen iets was, waar op zy in haar huis ſtondt; maar dat de Paus mede begeerde, dat geen Vreemdelingen, in 't byzonder geen *Engelſchen*, eenige geſprekken met hem zouden houden. Ik verzekerde haar, dat myne beginzels rechtdraads aangekant waren tegen het Huis van STUART en die Party; doch beſloot, naa nog eenige tuſſchenreden, met te betuigen, dat ik, indien hy my aanſprak, als eene Dame, niet kon naalaten hem te woord te ſtaan, hem alleen als een Heer van rang aanmerkende, dat ik hem zou ontmoeten als een ander Vreemdeling, met de gewoone beleefdheden. Zy drong 'er op aan, dat ik niet zou antwoorden als hy met my in 't geſprek trad. Ik weigerde hier in te gehoorzaamen. My dunkt ik had gelyk, en wel om deeze redenen. Ik wist voorshands, dat geen Heer uit *Groot Brittanje* zich by hem vervoegt; maar dat zy hem in tegendeel vermyden, uitgenomen de zodanigen, die zich tegen de tegenwoordige Koninglyke Familie verklaaren; ten minſten neemt men te *Rome* het indiervoege op. Ik had desgelyks gehoord dat de Pretendent zelve beleefdlyk het vermydt, *Engelſche Heeren* te ontmoeten. Maar, dewyl ik geen Heer was, kwam het my zeer belachlyk voor, den Pretendent, als hy my aanſprak, niet te woord te ſtaan: zulk eene agterhoudendheid zou den ſchyn hebben kunnen geeven, als of ik my zelven aanzag, als een Weezen van aanbelang in de Staatkunde: voeg hier nevens, dat ik groote nieuwsgierigheid hadt, om hem te zien en te hooren ſpreeken.

Maar, om tot myn verhaal weder te keeren. Hy kwam in, en, zeer beleefd voor 't vergaderde Gezelſchap geboogen hebbende, trad hy na de zelfde Sofa, op welke ik zat met de Hertoginne van BRACCIANO; hy zette zich, nevens my neder, naa my in 't byzonder gegroet te hebben; ik maakte myn compliment; hy zogt my in een geſprek in te wikkelen, door de Hertoginne, eene andere Dame, en my, aan te ſpreeken: eindelyk richtte hy zich bepaalder tot my; vraagende, hoe lang ik in *Rome* geweest was? hoe lang ik ten oogmerk hadt daar te blyven; en ſoortgelyke vraagen meer. Deeze zamenſpraak hielden wy in 't *Fransch*. —— 't Meest vond ik my verlegen hoe hem te noemen, en ik moest my bykans oogenbliklyk bepaalen. Het ſtoote my *Mon Prince* te zeggen, (ſchoon hier de gewoone benaaming, gelyk in *Frankryk*, van elk Vreemdeling, wiens rang als Prins zeer twyfelagtig is,) dit voegde my niet; het mogt eene dubbelzinnige betekenis hebben by verkeerd-gezinden. *Hoogheid* was even onvoeglyk; ik koos dan een middenweg, en noemde hem *Mon Seigneur*, en wenschte het onderhoud af te breeken: want eensflags zeide hy: *Speak English, Madam!* Eer ik kon antwoorden, ſtondt de Hertoginne van MONTE LIBERTI op, en my by den mouw trekkende, ging ik met haar na een Speeltafel, waar zy gereed waren om te ſpeelen. Ik weigerde te ſpeelen, om dat ik 'er niet in ervaaren ben; gy weet, daarenboven, dat ik de Kaart haat.

heat. —— By myn heenen gaan, nam ik, volgens gebruik, afscheid van de Hertoginne van BRACCIANO; en de Ridder, die aan haare tafel speelde, stondt zeer beleefd op, en wenschte my goeden nagt. Hy is van eene meer dan middelbaare langte; doch gaat zeer gebukt. Zyn aangezigt is puistig en rood, zyn gang log, dit wordt aan zyne overmaat in 't drinken toegeschreeven; doch hy moet, een jong Heer zynde, 'er wel uitgezien hebben. Zyne kleur is anders bevallig, hy heeft blauwe oogen, ligt bruin haar, zyn aangezigt is langwerpig rond: zyn voorkomen heeft iets deftigs en bevalligs. Zyn kleed was roodscharlaaken, met een breed gouden cpiegzel; hy draagt een blaauw lint buiten op zyn kleed, aan 't welk een *Cameo* hangt (in den ouden smaak), zo groot als het vlak van myne hand; ook draagt hy denzelfden kousseband, als die van de edele orde van *St. George* in *Engeland*; over 't geheel ziet hy 'er zwaargeestig uit. Twee Heeren vergezellen hem bestendig; zy zyn *Iren* van afkomst, en, gelyk gy kunt denken, *Roomschgezind*.

Andermaal heb ik hem aangetroffen in een groot gezelschap, by de Prinses PALESTRIA. Hy sprak my even beleefd aan, als de voorgaande reize. De Prinses verzogt my, nevens haar, plaats te neemen; zy speelde met den Pretendent. Hy vroeg my, of ik het Spel *Tarrochi* verstondt? (Zy waren bezig met het te speelen). Ik antwoordde neen: hier op nam hy het Spel in handen, en vroeg my, „ *of ik eit zulke slegte Kaarten gezien hadt*". Ik erkende dat ze zeer slegt waren. Hier op verschoot hy denselve, zeggende: *In deeze Kaart kan men alles wat in de geheele Wereld is vinden, de Zon, de Maan, de Starren, en hier*, (zeide hy my eene Kaart toonende), *is de Paus, daar* (een ander uithaalende) *is de Duivel; daar ontbreekt 'er slegts één van de Drie; en gy weet wie ik hier door meen*. Ik stondt zo verstelt, schoon hy dit laatste op een lachenden toon sprak, dat ik niet wist hoe my te gedraagen: vraagt gy wat ik antwoordde, ik zweeg, en zogt, zo veel mogelyk, het gesprek te ontwyken, op dat hy 'er geen Staatkundigen draay aan zou geeven. Wat wy vervolgens met elkander redenwisselden, betrof eenige Engelsche gewoonten en vermaaken; dus, by voorbeeld, vroeg hy of *Whist* nog te *Londen* in gebruik was, of de gezelschappen 'er talryk waren. Ik was blyde, wanneer het Gezelschap scheidde.

DE

DE MENSCHENVRIEND.

Geschetst in den Persoon

van

DEUGD-LIEF.

Virgijl, 't gun uw penseel Eneas aftemaalen,
Schets vrij zijn deugden, in uw helden schilderij;
Doe met den eernaam van Godsdienstigen hem praalen,
En leer uw tijdgenoot wat deugd, wat godsdienst zij.
Ik volg uw voorbeeld, maar met onderscheiden verwen;
De braave Deugdlief spoort mijn dichtvermogen aan;
En mogt ik zo veel gunst, als Gij, van 't lot verwerven,
Zijn naam zou leven, als den naam van uw Troiãan.

In een verlichter eeuw dan uwe Held geboren,
Volgt hij van 't Kristendom de zaligende Leer.
Doof voor partijzucht, die de reden weet te smopren,
Gaat hij noch deez noch dien in denkenswijs te keer.
Elk is zijn Broeder, die de deugd en zuivre zeden
Eerbiedigt, en de stem der reden niet veracht;
Wat na vervolgzucht riekt wordt vaak bij hem bestreeden,
Terwijl hij 't Bijgeloof versmaadende belacht.
Op zulk een grondslag rust zijn ganssche levenswandel.
De bevende Armoê vind in hem een toeverlaat;
De blanke oprechtheid heerscht gedurzaam in zijn handel,
Al wat daar tegen driescht is bij hem sterk gehaat.
Gevloekte trotsheid kan op zijn gemoed niet kleeven,
Bij kleenen is hij kleen, bij grooten is hij groot.
Wien hij den achtbren naam van Vriend beslait te geeven,
Vind hem eenstemmig met dien naam, zelfs in den nood.
De droeve Weduwvrouw, om heul en troost verlegen,
Het snikkend Weeuje, dat veejal bescherming derft,
Verdrukte onnozelheid, in wanhoop neergezegen,
En magtloose ijver, die te zeldzaam hulp verwerft;
Elk vind den boezem van dien achtbren sterfling open.
Hij snelt ter redding, waar 't de nood vereisschen mag;
Laat niemand ooit vergeefsch op zijnen bijstand hopen;
Noch stopt zijn ooren voor dier droeven wee en ach!
Gelukkig heeft hem 't lot met schatten mild beschonken;
Verkwisting word bij hem als woekerzucht verfoeid.
Nooit voelt hij zich tot praal of ijdle tooi ontvonken;
Het is de nedrigheid, die zijne zinnen boeit.

Niets

Niets kan dien braaven Man gewenschter vreugde baaren,
Dan dat hij de armoede uit zijn overvloed verkwikt;
Hij zoekt geen schatten bij zijn schatten te vergaaren,
Daar hij met oordeel van het geen hij heeft beschikt.
Veel minder wenscht hij zich door ampten te verheffen;
Hij kent te wel 't gevaar, dat aan de grootheid kleeft;
„ Al wie niet vleien kan zal schaars dat doelwit treffen."
Zo spreekt hij, die in 't hart van vleizucht afkeer heeft.
Een Burger zijnde, smaalt hij nooit op Overheden,
Hij houd van waarde 't geen het hoog gezag besluit;
„ De diepe wijsheid van 's Lands Vadren, (is zijn reden,)
„ Weet wat bevordring eischt, of nodig is gestuit."
In wat gezelschap hij zich immer mag bevinden,
In al zijn woorden heerscht een zachte zedigheid,
Die echter d' achterklap en laster weet te binden,
En vaak 't gemeen gesprek op nutte stoffen leid.
In allerleiën slag van wetenschap ervaaren,
Is hij de vraagbaak in een onderling geschil.
Hij weet het nutte met het aangenaam te paaren;
En, als hij spreekt, zwijgt elk met diepen eerbied stil.
Wellevendheid is hem genoegzaam aangeboren;
Maar 't Fransche bastaart slag wierd steeds van hem veracht.
Hij heeft zijne Echtgenote in waarheid trouw gezworen;
En wat haar streelen kan word door hem uitgedacht.
Hij is gestreng omtrent zijn kroost; maar vol van liefde.
Hij eischt gehoorzaamheid, zelfs van de vroegste jeugd.
„ Niets, (zegt hij) Kinders! dat mijn boezem ooit zo griefde,
„ Dan dat gij dwaalen zoudt van 't lieflijk pad der deugd."
Zijn huisbedienden merkt hij aan als zijne Vrinden;
Hij 's altoos minzaam, toont hun nooit een stuurs gelaat,
En tracht hun onderling tot Vrede te verbinden,
Wijl hij het morren en verwijdrend pruilen haat.

Zie daar mijn Deugdlief, met zijne echte en juiste trekken,
In dit taafreel gemaald; en, zo 'k mij niet bedrieg,
Zal elk den Menschenvriend in hem zo klaar ontdekken,
Als de eerste omoozelheid zich opdoet in de wieg.

NATUUR WYST MY HET SPOOR.

17$\frac{2\,d.}{10\,m.}$76.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

DE VOORNAAME BRONWEL DER KRISTELYKE LYDZAAMHEID.

Bezit uwe Zielen in uwe Lydzaambeid; Luk. XXI: 19.

(*Vervolg van bladz.* 10.)

IK heb, in eene voorige Verhandeling over de *Lydzaambeid*, twee voorname Bronnen aangewezen, uit welken wy merkelyke kragten, ter ondersteuninge van ons geduld, trekken kunnen. Doch ik heb tevens opgemerkt; dat ze nochtans, in alle gevallen, niet toereikende zyn; en dat die kragten dikwils te zwak bevonden worden. Hierdoor kreeg ik aanleiding, om naar vermogender hulpmiddels om te zien; welken ik vertrouwde, in de diestyds genoemde derde Bron, genoegzaam te zullen vinden. —— Deze derde Bron is, gelyk ik aangeduid hebbe, de Bybel, dat Godlyk Boek, waarin de Oppermajesteit zyn wil en mening aan redenmagtige wezens heeft bekend gemaakt, en in 't welke ons de zekerste troostgronden tegen alle wederwaardigheden aan de hand gegeven worden, die ons in staat stellen, om de hevigste aanvallen van rampen en tegenspoeden te kunnen afkeren. —— De kragt dier troostgronden, 't is waar, hangt af van de bondigheid der Stellinge, dat de Bybel waarlyk van Godlyken oorsprong is; dan ik mag my thans, (om niet te ver af te weiden,) ten betooge hier van *niet inlaten*; veelligt deel ik, by eene andere gelegenheid, wel eens eenige aanmerkingen daarover mede. 't Zy my geoorlofd die Stelling tegenwoordig als onbetwistbaar aan te merken; te meer, daar ik rede heb, om te vermoeden; dat het meerendeel myner Lezers, zo niet allen, dit stuk geenzins in twyfel trekken. En zy, die 't met my hierin eens zyn, kunnen op nieuw opgewekt worden, om den Allerhoogsten voor dat dierbaar geschenk der Openbaringe te danken, als zy nagaan, welke troostgronden een Kristen in dezelve kan aantreffen, waardoor hy met geduld gewapend, en in zyne Lydzaamheid versterkt word. Troost-

gronden, die vast en zeker gaan, en nergens anders dan in den geopenbaarden Godsdienst te ontdekken zyn!

De Godlyke Openbaring en de Rede ſtemmen hier in volmaakt met elkanderen overëen, dat de Mensch in zich een onſterfelyk Grondbeginzel bezit; een Grondbeginzel, dat niet vernietigd kan worden, en gevolglyk met het lichaam niet ſterft. Deze Stelling, die de Rede gereedlyk toeſtemt, heeft de Openbaring ten ſterkſte bevestigd; terwyl ze ons duidelyk leert eene genadige beloning, op het goed doen beloofd, en eene welverdiende ſtraf, op het kwaad doen gedreigd. —— Een mensch, hier van verzekerd, kan gewiſſelyk met de tegenſpoed kampen; 'er kan tog niets bedagt worden, dat den mensch meer met een taaje Lydzaamheid zou wapenen, dan de bewustheid, dat hem een beſtendig en eindeloos geluk, een ſtaat van onveranderlyke gelukzaligheid, beloofd is. —— Hy, die zulk een ſtaat op het oog heeft, kan, met den grooten Tarſer Kruisgezant, „ roemen in de verdrukking; wetende dat dezelve „ Lydzaamheid werkt, de Lydzaamheid bevinding, de be„ vinding hoope, en dat deze hoope niet beſchaamt, om „ dat de Liefde Gods in het hart is uitgeſtort (*a*)." —— Zulk eene taal lezen wy in den Bybel; de verdrukking, de tegenheden, worden hier als het gepaste, het heilzaamſte middel aangemerkt, om den Kristen lydzaam te maken; dan deze Lydzaamheid vloeit voort, uit eene hope, uit een vertrouwen, van daar uit eenmaal volkomen verlost te worden; eene hope, welke het oog der Ziele doet ſtaren op een beſtendig goed, gelegen in het onveranderlyke Gewest der Hemelſche gelukzaligheid. In dat vooruitzigt, „ is het lyden dezes tegenwoordigen tyds niet te waarderen, by de heerlykheid die aan ons zal geſchonken worden (*b*);" „ dewyl die Heerlykheid, een gewigte van Heerlykheid genoemd, de uitwerking is eener ligte verdrukking, die zeer haastig voorbygaat (*c*)" —— Dan komen niet in aanmerking aardſche dingen, voorſpoed en geluk van deze Wereld, eer en aanzien, pragt, ſchatten of vermogen. —— „ Dan merkt men niet aan de dingen die voor oogen zyn, die men ziet; maar de dingen die men niet ziet. —— De dingen tog die men ziet zyn tydlyk, en dus haast voorbygaande; maar de dingen die men niet ziet zyn Eeuwig (*d*)." —— En begeert men te weten waar in die Eeuwi-

(*a*) Rom. V: 3—5. (*b*) Rom. VIII: 18.
(*c*) 2 Cor. IV: 17. (*d*) 2 Cor. IV: 18.

wige dingen beſtaan? Zy beſtaan in die onverderfelyke, onbevlekkelyke, onverwelkelyke Erfenisſe, die in de hemelen bewaard word, waar op de Ziele hoopt, door de Opſtanding van Jezus Kristus uit den dooden (*a*). —— Eene Zaligheid, die nooit oog gezien, nooit oor gehoord heeft, noch immer in 's menſchen hart is opgeklommen; —— waardoor men, ſchoon „ gemeinſchap gehad hebbende aan „ het lyden van onzen Heer en Zaligmaker, als dan ook ge„ meinſchap zal hebben aan de Openbaring zyner Heerlyk„ heid (*b*)."—— Zie daar, dus word een Kristen lydzaam gemaakt; dit zyn de goederen, welken men met een geloovig oog kan inwagten, in de verzekering, dat ze nimmer zullen, nimmer kunnen, feilen. Goederen, van zo onſchatbaar eene waarde, dat de Wereld met al derzelver volheid daar tegen niet kunne opwegen. —— Goederen, regt in ſtaat, om elk die grond heeft, om dezelven te kunnen inwagten, met Lydzaamheid te wapenen tegens alle Wederwaardigheden, hoe genoemd, die ons in dit leven kunnen treffen; want die allen gaan zeer haast voorby; en worden vervangen door een zeer uitnemend eeuwig gewigt van Heerlykheid.

Waar ergens vind men, buiten den Bybel, zulk eenen vasten grond, om onze Lydzaamheid in allerleie omſtandigheden op te bouwen? Waar worden ons met zo veel verzekering zulke beſtendige goederen beloofd, die tevens geſchikt zyn om alle de uitgangen en begeerten onzer Zielen te vervullen? —— Zal de bloote Rede ons dien vasten grond aan de hand geven? —— Voorwaar, zy dwalen allen van den weg af, die zulks meenen, die dat verwagten. Overal waar men de Openbaring derft, vervalt men tot gisſingen, buitenſpoorige denkbeelden en onzekerheid. Zy, die onder de Kristenen wanen, dat zy zich, ook in dit opzicht, op de bloote leiding der Rede gerust verlaten mogen, terwyl ze de Openbaring verwerpen, bedenken niet, dat zy door de laatſte magtig geholpen zyn, en dagelyks belet worden, van tot uitzinniger dwaasheden te vervallen, dan zy nog doen. Alle hunne verlichting, die zy nog hebben, vloeit voort uit dat Licht, het welk hun de Bybel verleent.

Dan, het zal 'er nu op aankomen, om te weten, of een Kristen ook waarlyk grond heeft om te hopen, dat hy die goederen deelagtig zal worden, welken in de Openbaring beloofd

(*a*) 1 Petr. I: 3, 4. (*b*) 1 Petr. IV: 13.

loofd zyn. —— Hebben wy wel veel gronds, om ons dat beſtendig geluk te beloven? Hebben wy wel veel gronds, om ons de Vriendſchap van onzen Maker toe te eigenen; wanneer wy ons gedrag jegens Hem overwegen, wanneer wy onze handelwys in aanmerking nemen? —— Wy neigen ten ſterkſte om onzen Formeerder te vergeten, ja, dat hoger gaat, te veragten, en ons als Vyanden tegens hem te gedragen. —— Ons ganſche bedryf is natuurlyk regtſtreeks ingerigt, tegens zynen heiligen wil, tegens zyne wyze inzigten. —— Wy doen het tegendeel van 't geen Hy ons gebied. Wy handelen glad aan tegens het licht van ons geweten, tegens 't geen ons de Rede leert, dat wy verpligt zyn te doen. Wat is 'er nu te hopen, voor zulke Schepzelen, die zo lynregt tegens de oogmerken hunner Schepping, tegens den wil van hunnen Maker, handelen? —— Wat anders, dan dat Hy ons de geſtrengſte uitwerkzels zyner wrake zal doen ondervinden! —— Want men denke geenzins, dat het Gode onverſchillig zy, of zyne Redemagtige Schepzelen wel of kwalyk doen; dat hy hen daarom niettemin gelukkig zal maken. —— Indien dit waaragtig ware, wierd God den zondigen menſche gelyk; Hy zou zich zelven verloochenen; en de ganſche Orde keerde eensklaps in de uiterſte Wanorde. — Neen, de Almagtige doet nimmer onregt; zyne Heiligheid vordert altoos ſtraf op het kwaad; dit kan nimmer veranderen, om dat Hy onveranderlyk is.

Zie daar den Mensch in den allerjammerlykſten ſtaat, tot een ſtaat van de uiterſte Wanhoop gebragt, en hier in zou hy eeuwig moeten blyven, ten zy de Openbaring ons den Weg geopend hadde, langs welken wy uit denzelven geraken kunnen. —— Hoe troostryk is ons die Openbaring, zy leert ons niet ſlegts welke de goederen zyn, die ons beſtendig gelukkig maken kunnen; wat het zy, 't geen ons onveranderlyk geluk zal uitmaken; —— maar, terwyl ze ons onder 't oog brengt, dat wy, van wegen ons wangedrag, alle Gelukzaligheid verbeurd hebben, opent zy ons te gelyk den weg, langs welken wy tot die verbeurde heilgoederen geraken kunnen. —— Wie had het ooit kunnen uitdenken, dat de Godheid het diep vervallen Menschdom met zich zelven zou bevredigen? Wie had ooit kunnen uitdenken, dat een Godlyk Perzoon de allerhoogſte Heerlykheid zou verlaten, in eene menschlyke gedaante op de Aarde komen, de grootſte veragting ondergaan, en alle de ſchuld van ſtrafwaardige Zondaren op zich zou nemen? — Wie had dit middel, ter onzer redding uit een onvermydelyk

lyk verderf, in eeuwigheid kunnen uitdenken? Te vergeefs heeft men zo vele eeuwen lang naar zulk een heilzaam middel gezogt, by Volken, welken niet beſchenen zyn geworden met het klare Licht van 't Euangelie: —— Alles is by hen te vergeefs, alles is vrugteloos geweest.

Dan zie daar, een Godlyk Perzoon, Kristus Jezus, onze eenige Heiland en Zaligmaker daalt uit den hogen Hemel neder, word omkleed met het zwakke vleesch, en word een waarachtig mensch, om onze zonden in zyn lichaam aan het hout te kunnen dragen. Hy, die de Allerhoogſte was, verſchynt in eene knegtlyke in eene allerveragtelykſte gedaante: en waarom doet Hy dat? alleen uit loutere Menſchen-min; om ons met eene gehoonde, met eene beledigde Godheid te verzoenen. „ Hy moest om onze overtredingen ver-„ wond, om onze ongeregtigheden verbryzeld, worden; de „ ſtraffe, die ons den vrede zou aanbrengen, moest op „ Hem zyn, en door Zyne Striemen moest ons Genezinge „ geworden (*a*)." —— Zo moest het Lam Gods de Zonden der Wereld wegnemen (*b*), en dat heeft Hy ook met der daad gedaan. —— Want Hy heeft zich zelven gegeven tot een rantzoen voor allen (*c*); —— „ toen hy, als „ de goede Herder, zyn leven geſteld heeft voor zyne Scha-„ pen (*d*)." — En wat, wat is het heugelyk gevolg van dit alles. „ Dat 'er nu gene verdoemenis zy, voor de genen, „ die in Kristus Jezus zyn (*e*)?" —— Die gezegende Verloſer „ heeft hen duur gekogt (*f*);" —— „ Niet „ door vergankelyke dingen, Zilver of Goud; maar door „ zyn dierbaar bloed, als eens onbeſtraffelyken en onbevlek-„ ten Lams (*g*)." —— En op dat wy niet wanhopig zouden twyfelen, of dit Rantzoen, deze prys met welken wy zo duur gekogt zyn, den regtvaardigen toorn van de beledigde Godheid wel zou ſtillen, en niet voor eeuwig door den Vader van de hand gewezen worden; zo verzekert ons de Bybel niet ſlegts van het tegendeel, maar leert ons, dat meêr is, „ hoe de Vader, uit liefde voor het Menſchelyk geſlagt, zynen eigen Zoon niet geſpaard, maar Hem voor ons overgegeven heeft; op dat Hy ons met en door Hem alle dingen ſchenken zoude (*h*)." Hy zond Hem in de Wereld; want zo lief heeft God de Wereld gehad, dat Hy

(*a*) Jeſ. LIII: 5. (*b*) Joh. I: 29. (*c*) 1 Tim. II: 6.
(*d*) Joh. X: 11. (*e*) Rom. VIII: 1. (*f*) 1 Cor. VI: 20.
(*g*) 1 Petr. I: 18, 19. (*h*) Rom. VIII: 32.

Hy zynen eenig-geboren Zoon gezonden, en hem overgegeven heeft, voor allen die Hem gelovig aannemen.

Dan deze groote Zoen-middelaar, die Hemelſche Hoogepriester, heeft niet alleen zich zelven aan den dood, en wel aan eenen vervloekten dood, om onzer Zonden wille, overgegeven; maar Hy is ook uit de dooden opgewekt, om onze Regtvaardiging, en ten Hemel opgevaren, om ons de heilzame vrugten van zyn bloedig lyden toe te paſſen. Hy, „ die zich op het diepſte vernederd had, zo dat Hy, de „ geſtalte eenes nederigen Dienstknegts aangenomen, en in „ de gedaante eenes geringen Stervelings op de Aarde verſchenen zynde, gehoorzaam geworden ware, tot den dood „ des Kruiſes, is daarom ook uitermaten verhoogd; en „ hem is een naam gegeven, welke boven allen naam is, „ op dat alle kniën, die in den Hemel en op de Aarde „ zyn, voor Hem zouden buigen; en alle tongen lovende zou„ den belyden, dat Jezus Kristus de Heer is, tot Heer„ lykheid Gods des Vaders (*a*)." —— Dan dit niet alleen, maar Hy is ten Hemel opgevaren, en gezeten ter Regterhand Gods zynes Vaders (*b*), bekleed met Majeſteit en Heerlykheid, voorzien met eene eeuwige Geregtigheid, die der beledigde Regtvaardigheid voldoening geven kan, en bekleed met magt, om alle die Heilgoederen, welke hy tot zo duur eenen prys, het ſtorten van zyn eigen bloed, gekogt had, den zynen, welken de Vader Hem geſchonken had, toe te paſſen. —— En deze goederen, door onzen Grooten Verloſſer verworven, zullen beſtaan in dat eeuwig gewigte van Heerlykheid, waar van we hier boven geſproken hebben; beſtaande in de eeuwige genieting der vriendſchap des oneindigen Gods, met de volzalige gevolgen dier onverwelkelyke Erfenisſe, die voor ons in de Hemelen bewaard word (*c*). —— Aldaar zal men aanzitten, met Abraham, Izaak en Jakob, in het Hemelsch Koningryk (*d*); —— in dit volzalige Gewest zal alle moeite en verdriet ophouden; zullen alle tranen van de oogen afgewischt worden; geen dood, noch rouwe, noch gekryt, noch moeite zal 'er meer gevonden worden (*e*); maar eeuwige blydſchap zal op aller Aangezigten wezen.

Welk een vasten grond van vertrouwen verleent ons dit alles! Het ſtaat nu vast, dat 'er voor de allergrootſte en ſnood-

(*a*) Phil. II: 7—11. (*b*) Marc. XVI: 19. Heb. I: 3. VIII: 1. XII: 2.
(*c*) 1 Petr. I: 4. (*d*) Matth. VIII: 11. (*e*) Openb XXI: 4.

ſnoodſte Zondaren voldaan is, wanneer zy heilzoekend toevlugt nemen, tot de Zoenverdienſten van den eenigen Heiland en Zaligmaker, Kristus Jezus. —— Niets voorwaar kan de Ziel eenes zwakken Stervelings kragtiger opbeuren. —— Niets kan de Mensch in allerleie rampen en tegenſpoeden meêr bemoedigen, met grooter Lydzaamheid wapenen, dan het vooruitzigt op eenen eeuwigen gelukſtaat; dan de vaste hope en het zeker vertrouwen op eene eindelooze Zaligheid. —— En hier van kan de Mensch door de Openbaring volkomen verzekerd zyn; daar men, alleen ſteunende op de Rede, niet dan een akelig vooruitzigt heeft op den ſtaat na dit leven. —— Want heeft onze groote Verlosſer met ééne Offerande in eeuwigheid volmaakt de genen die geheiligd worden (*a*);" en worden zy gewisſelyk gelukkig, door zyne Zoen-verdienſten behouden, die, met een Zaligmakend vertrouwen, naar Hem henen vlugten, welken geloovig zyne verdienſten omhelzen; — welk eene opbeurende, welk eene troostryke verwagting! —— Eeuwig gelukkig gaat voorwaar alle denkbeelden van eindige Stervelingen te boven! —— Eeuwig gelukkig! welke bemoedigende gedagten! des te troostryker, des te opwekkelyker, wanneer wy hier tegens ſtellen den betreurenswaardigen ſtaat van Rampzaligheid. —— 'Er is zekerlyk, in de wyde Weereld niets te vinden, dat meer in ſtaat is, om den Mensch, in alle gevallen, bedaard, gerust, wel te vreden, vergenoegd en lydzaam te maken, dan die zalige verwagting, in het verzekerd vertrouwen op de verkryging van eenen gelukſtaat, na den afloop zyner dagen. —— Laat het een Mensch hier op aarde in alles voor den wind gaan; laat hem het geluk, als een waterſtroom, van alle kanten toevloejen; laat hem de gehele Wereld den gelukkigſten der Stervelingen noemen; wat zal het hem baten, in de jongſte ſnikken zynes levens? Wat zal hem al zyn geluk baten, wanneer de dood over den dorpel van zyn huis treed, hem op zyne Legerſtede aangrypt, en den laatſten adem in zyne verſmoorende armen uitdrukt. —— Daar legt dan die gelukkige mensch, die gelukkigſte der Stervelingen, koud en roerloos uitgeſtrekt, zonder beweging, zonder gevoel, zonder eenige aandoening over alle zyne aardſche goederen. —— Hy heeft nu alles verlaten; een weinig huisters, maar ſlegts tot aan het Graf, de woning des ver-

(*a*) Hebr. X: 14.

verderfs, blyft 'er nog over. —— Tot zo ver kan men nog zien, dat het een Man van eer, van aanzien, van geluk geweest is. —— Maar, zie daar, hy daalt in de groeve des verderfs. —— Al zyn luister, al zyn geluk, al zyn eer en aanzien houd op, en daalt te gelyk met hem in de benedenſte delen der Aarde. En hy heeft van al de eer, van al de ſtatie, van al den luister, met welken hy Grafwaards wierd heen gedragen, geen gevoel, geene bevatting, gene de minſte aandoening gehad. Ongelukkige Sterveling, zo hy zich niet met God heeft laten verzoenen! Zo ja, driewerf gelukkig, met al zyn verlies van 't aardſche! Want nu zyn tydlyk geluk eindigt, neemt zyn eeuwige gelukſtaat een aanvang. — Daar de verwagting van hem, die zyn vertrouwen op aardſche goederen geſteld heeft, uit is; daar ziet deze het begin der vervulling van alle zyne verwagtingen, ſtarende op een beſtendig geluk na dit leven. — Waar is 'er nu meerder troost te vinden? —— Waar een vaster grond om zyn geduld op te bouwen, en, met eene taije Lydzaamheid, alle wederwaardigheden dezes levens te verduuren, dan in den Godsdienst, gevestigd op de Godlyke Openbaring, welke den mensch verzekert van volzalige goederen, die van eene eindelooze duurzaamheid zyn? —— Een ieder redelyk mensch, die al het tot dus ver voorgeſtelde met my ernſtig nagaat, is ongetwyfeld niet minder dan ik overtuigd, dat de Godlyke Openbaring ons dus ten kragtigſte wapent, tegens allerleie wereldſche tegenſpoeden; en bekwaam maakt, om die, onder de Godlyke hulp, met eene Kristelyke Lydzaamheid door te ſtaan. —— Ach, waarlyk, (moet ieder, die dit bezeft, uitroepen;) Ach, waarlyk, alle myne andere verwagtingen zyn ydel! zy zullen in damp verdwynen, die niet ſteunen op den Kristelyken Godsdienst, gevestigd op de Godlyke Openbaring! Ongelukkig — allerrampzaligst voorwaar, *zo ik gene andere hoop, gene andere verwagting heb, dan die dezes levens!* —— Maar neen, geleerd door Gods Zoon, in hem geloovende, en op hem vertrouwende, mag ik met eenen zyner Apostelen zeggen: *ik weet wien ik geloofd hebbe, en ik ben verzekerd, dat hy magtig is, myn pand, by hem weggeleid, te bewaren tot dien dag.* God make my zo ſtandvastig! dat ik met dienzelfden Apostel, ten einde van alle wederwaardigheden dezes levens, moge zeggen: *Ik heb den goeden ſtryd geſtreden, ik heb den loop geeindigd, ik heb het geloove behouden: voorts is my weggeleid de kroon der*

der regtvaardigheid, die my de regtvaardige Regter in dien dag zal geven; en niet alleen my, maar ook allen, die zyne verſchyning hebben lief gehad (a).

(*a*) 2 Tim. I: 12. IV: 7, 8.

(*Het vervolg en ſlot in 't volgende Stukje.*)

DE ONECHTE EIKEN-MAREN, IN DE GENEESKUNDE GEBRUIKLYK, NAGESPOORD; DOOR J. G. KALENBERG, *Apotheker in 't Aalmoesſeniers Weeshuis, te Amſterdam.*

DAt in een zo uitgeſtrekten voorraad van Geneesmiddelen, als wy met veele Landen gemeen hebben, buiten allen twyfel misſlagen kunnen plaats vinden, zal niemand willen tegenſpreeken. Met het hoogſte regt, mogt daarom de Heer DE FONTENELLE *beſtendige Secretaris der Koninglyke Academie der Wetenſchappen te Parys*, in een gedaane Lofreden, op den vermaarden GEOFFROY, zeggen: „ Dat „ een Apotheker de Simplicia of enkelde Geneesmiddelen, „ niet te veel beoefenen kan; als welke een voor 't overige „ bekwaam Geneesheer dikmaals niet genoeg kent (*a*)." Het is tog zeker dat men, indien zy niet behoorlyk gekend worden, bloot ſtaat voor het gevaar, dat 'er verkeerde, in ſtede van echte, gekogt, en ten Geneeskundigen gebruike gebezigd worden. En wie weet hoe dikwils men zulks zou ontdekken, indien 't ons mogelyk ware alles na te ſporen; by mangel van welke mogelykheid men op 't goed geloof van anderen moet afgaan. Wy ontvangen immers een groot gedeelte dier Geneesmiddelen uit verre Landen, en 't is ons niet mogelyk, derzelver wezentlyke Gedaante nategaan; in zodanig een geval kan 't ligtlyk gebeuren, dat wy, op goed geloof, iets aanneemen, voor het geen het niet is: en dit maakt de bovenvereischte oplettendheid, daar dezelve in 't werk geſteld kan worden, des te noodzaaklyker.

Tot een voorbeeld hier van diene het ontdekken van een misſlag, in de *Eiken-Maren*, in 't Latyn genaamd *Viscum Quercinum*. Men betaalt thans nog 6, 7 à 8 ſtuivers voor het pond zogenaamde *Maren*; en intusſchen toont ons eene nauw-

(*a*) *Hiſt. de l'Academie, ann.* 1731. *pag.* 93.

nauwkeurige naſporing dat ze in 't geheel geen *Maren* zyn. Om dit te bewaarheden, zal ik kortlyk uit twee geagte Autheuren aantoonen, hoe de Echte geſteld moeten zyn; en vervolgens onderzoeken, in hoe ver de Onechte van de Echte verſchillen; op dat 'er niet de minſte onwaarſchynlykheid overblyve.

De Kruidſchryver MUNTING zegt van de *Maren* (*a*); zy is een regt wonderlyke, en in de aanſchouwing klugtige Plant; want zy wast niet, gelyk andere, in 't Water, of op de Aarde; maar in de lugt, op de Takken van Eiken-, Appel-, Peere-, en verſcheide andere Boomen, zonder eenigen Wortel, en evenwel zo vast, datze zelden, of byna nooit, door eenigen ſterken Wind daar van af gerukt word. Zy bloeijen niet alleen Jaarlyks in 't laatſte van Mey, maar geeven ook yder zomer, witte en doorluchtige Bezien, gemeenlyk aan de Leeden harer takjes, drie en vier by malkander zittende, klein en rond; altyd blyvenze groen, zonder eenige verandering; verdraagen geduldig, Sneeuw, Hagel, en ſterke Vorſt; ook zo wel Water, als groote droogte; dog men vind ze alleen in Vrankryk, Italien, Spanje, en meer andere warme Landen. In onze koude Gewesten, ziet menze nooit groeijen; zy willen zig ook op geenerlei wyze laaten vermenigvuldigen, of in een Hof aankweeken (*b*); evenwel houden zommigen voor gewis, dat dit Gewas niet anders, dan door 't Zaad, vermeerderd word. Want 't zelve word van de Lysters zeer begeerig gegeeten; en als het zyne volkomen verdouwing in de Maag dezer Vogelen heeft verkreegen, word het door de Darmen weer uitgelaaten op de takken der gemelde Boomen; waaruit dan nieuwe *Marentakken* worden geteeld.

GEOFFROY (*c*), een der vermaardſte Schryvers, over de enkelde Geneesmiddelen, verhaalt, dat de Wortel der *Marentakken* groen is; in 't begin teer, en in 't midden houtachtig. Dezelve groeit tot een kleinen Struik, van omtrent twee voet hoog; de Steelen zyn vast, ter dikte van een kleinen vinger; houtachtig, digt, zwaar geknoopt, van buiten donker groen, inwendig bleekgeel. Zy krygen veel houtachti-

(*a*) *Beſchryving der Aardgewaſſen*, in Folio.

(*b*) Schoon MUNTING diestyds van deze gedagten ware, zo vind men nu egter deze Heester, door den Hortulanus, den Heer STORM, in den Kruidhof deezer Stad aangekweekt; dog niet op een Eik, maar op eene ſoort van Eschdoorn, genaamd *Acer Saccharinum*.

(*c*) *Materia Medica*.

tige takken, welke aan beide de einden dikker zyn, dan in 't midden, gelyk geledingen; en zyn met een groene en iets ongelyke Schors bedekt. De Bladen ſtaan tegen elkander over; zyn langachtig, dik en vleesachtig, edog niet zappig; hard, aderachtig, boven rond, bleekgroen, van eenen bitteren, of ſcherpen en zamentrekkenden Smaak.

Schoon TOURNEFORT, BOERHAVE, en LINNÆUS zeggen, dat de Mannelyke en Vrouwelyke Bloemen, op even dezelfde Planten, maar op afgezonderde plaatſen ſtaan; zo heeft ons nogtans de ondervinding geleerd, dat het Mannelyke *Maren-Struiken* geeft, welke nooit Vrugten draagen; en het Vrouwelyke andere, die vast Jaarlyks met Vrugten voorzien zyn, gelyk PLINIUS gezegd heeft. De *Maren-Struik* is een opregte Klaplooper Plant; en wast niet in de Aarde, maar alleen op de Kwasten der Boomen; op welke zy zig inwortelt. Men ziet hier uit, wat ſchade zy de Boomen doet, van welken zy haar voedzel neemt; waarom men dit Gewas ook zorgvuldig uitroeit.

De nieuwe Kruidkundigen zyn in 't algemeen van gevoelen, dat 'er maar éene ſoort van *Maren* zy, welke op verſcheide Boomen wast; waarvan men zig overtuigen kan, indien men dezelve daar op zaait. ——— Men vind by wylen in onze Bosſchen, Eiken Boomen, welke *Maren-takken* draagen: maar ze wasſen veel overvloediger in Italien, en voornamelyk tuſſchen Rome en Loretto, alwaar één enkelde Boom 'er zo veel van draagt, dat men 'er eene Kar mede zou kunnen belaaden. CLUSIUS meld ons; dat de breedbladige Eiken, in de meeste Hungariſche Wouden, daaromtrent zeer vrugtbaar zyn. ——— Deeze zyn de echte *Maren*, die ten Geneeskundigen gebruike ſtrekken.

Men verkiest de harde en zwaare takken, aan welke nog een ſtuk Eiken-bast is, om verzekerd te weezen, datze van een Eik afkomſtig zyn: want men verkoopt dikwils de gemeene *Maren* voor Eiken *Maren*; en die eerſte ſoort komt de laatſte wel in eigenſchappen na by; edog zy is zo ſterk niet.

Na dus de gedaante der echte Eiken *Maren* gezien te hebben, valt de vraag, of de *Maren-takken*, by ons veelal in gebruik, van gemelde ſoort zyn? En hier op moeten wy antwoorden: in geenen deele. Ter bevestiginge hier van, zouden wy, indien zulks begeerd werd, met onloochenbaare bewyzen kunnen toonen, dat in deeze Stad daarvoor verkogt en bewerkt worden, de Takken van Eiken Boomen; waar onder ſommigen zo oud zyn, dat men bykans zoude denken,

dat

dat 'er nauwlyks Eiken in de Waereld te vinden waren; daar ze nogtans in den Haarlemmer-Hout, omſtreeks Noordwyk, en elders, overvloedig groeijen. Maar veelligt denkt men, dat de verſche takken van Eiken Boomen zo overeenkomſtig met de *Maren* zyn, dat dit genoegzaam geen verſchil maake, als ze maar friſch gebezigd worden: dan uit de volgende in- en uitwendige Waarneemingen zal men het tegendeel zien.

De Eiken behooren tot de Boomen; de *Maren* integendeel onder de Heesters; en ſlegts onder de *Plantæ Paraſiticæ*, of Gewaſſen, die men Klaploopers noemt. Het Hout betreffende; men vind de Schyfjes, van beide, dwars of overlangs geſneeden, door het Mikroskoop bezigtigd, van eene zeer verſchillende Structuur, of zamenſtelling. Voorts zyn ook de Bladen der Eiken van eene geheel andere gedaante, dan die der *Maren*; en komen dus met elkander in geen vergelyking. Volgens de Rangſchikking van den Ridder LINNÆUS behooren de Eiken, onder de *Monoecia* of Eenhuizige, en de *Maren* daarentegen onder de *Dioecia* of Tweehuizige. Aangaande de Vrugten, zo brengen de Eiken Akels, en de *Maren* Bezien voort; van de laatſten kan een Lym bereid worden, dat van de Akels niet te doen is. De *Maren* blyven des Zomers en des Winters groen, waartegen de Eiken Jaarlyks hun blad verliezen. Het bewys hier van is in den Hortus Medicus deezer Stad te zien: ook heugt my nog zeer wel, dat ik, in myne Jongelings Jaaren, een Eiken Boom in een Bergagtig Woud ontmoet heb, op welken eene zeer groote, en groene Heester ſtond; welks gezigt zig des te fraaier vertoonde, om dat alles, volgens het Jaarſaiſoen, in de maand Maart, nog dor was. Zelfs behouden gedroogde *Maren-takken* nog eenigen tyd hunne groene kleur: zy veranderen egter allengskens in eene, gelyk aan de geele Ookerverf; de Eikentakken in tegendeel zyn, en blyven, bruin en grauwachtig; ten teken dat 'er meer yzerachtige Deelen in de *Maren* zyn. Wyders is het zeker, dat de basten van de Eiken Boomen, waaruit de *Maren* hun voedzel trekken, eene zamentrekkender kragt bezitten, dan die van andere Boomen. Dit is bekend uit derzelver veelvuldig gebruik, in 't Leerlooijen, in Broeikaſſen en anderszins in de Hoven. Dit zo zynde mag men denken, dat de Eiken *Maren* ook kragtiger zyn, dan die van andere Boomen, welker basten eene mindere zamentrekking bezitten. Overeenkomſtig hiermede heeft ons ook GEOFFROY, gelyk gemeld is, aangeraaden, om te verkiezen,

zen, niet de *Maren*, welke op Appel-, Peere-, Linde- en meer andere Boomen gevonden worden, maar die der Eiken, aan welken, tot een zeker bewys, de Eikenbast gelaaten is.

Gemerkt nu deeze twee voortbrengzels elkanderen geensdeels evenaaren, zo komt het 'er maar op aan, om na te ſpooren, hoe dit gebrek te verbeteren, en de echte *Maren* te verkrygen: of 'er moest goed gevonden worden, derzelver Geneeskundig gebruik in 't geheel te verwerpen, in welk geval de oude Eiken-takken zekerlyk de eerſte beurt verdienen. En dan zou het nog wel der moeite waardig zyn, de echte *Maren* te leeren kennen, en derzelver kragt en uitwerking te beproeven, aleer men dezelven veroordeelde. Want, offchoon de echte *Maren* in gecomponeerde Voorſchriften, die al van ouden datum zyn, en tot heden in het *Pulvis Epilepticus Marchionis*, *Aqua Antiepileptica Langii*, *Aqua Vitæ Mulierum*, en bykans in alle Hulpmiddelen tegens de Vallende Ziekte, vereischt worden, zo gebruikt men 'er heden nogtans veelal het oude Eikenhout toe. Waarſchynlyk is dit ontſtaan, uit hoofde, dat de echte *Maren* zo zeldzaam gevonden werden; want LOBEL verzekert, datze nauwelyks op den duizendſten Boom gevonden worden. Edog GEOFFROY heeft ons daarentegen gemeld, dat Italien, Hungaryen, en voornaamlyk de Bosſchen tusſchen Rome en Loretto 'er overvloedig van voorzien zyn: en de Heer HOUTTUYN verhaalt (*a*), dat COMMELYN de groeiplaats der *Maren* ſtelt, binnen Amſterdam, op de Olmen of Ypen; in den Haarlemmer-Hout op de Berken; by Dordrecht op de Pruimen Boomen; en verder op de Eiken en meer ſoorten van Boomen. Zyn Ed. betuigt egter dezelven op de Ypen, ten minſten in deeze Stad, nog nooit gezien te hebben. Indien zy ook zo algemeen waren als COMMELYN wil, zou men voorzeker de moeite eener tweejaarige naſpooring wel dra uitgewonnen hebben. Ze moeten hier te Lande, en in onze nabuurige Gewesten, zo ze 'er te vinden zyn, zeer ſpaarzaam voorkomen; want men heeft, zo in als omtrent deeze Stad, en in den Haarlemmer-Hout, mitsgaders, door lastgeeving in Gelderland, ja zelfs tot in het Graaffchap Bentheim toe, ten dien einde alle navorſching in 't werk geſteld; dog vrugteloos. Eindelyk heeft men nog na veele andere pogingen, en Briefwisſelingen, tot ons

(*a*) *Natuurlyke Hiſtorie.* IIde Deel, 6de Stuk.

ons byzonder genoegen, een weinig van dit Geneesmiddel uit Duitschland verkreegen.

Na al het aangewende komt het ons voor, dat wy, om 'er gelukkig in te ſlaagen, best zullen doen, als wy ons van 't verhaal van GEOFFROY bedienen; en ons daarop wenden, tot ſommige Heeren Kooplieden, welke op Italien handel dryven; die, zo we vertrouwen, de goedheid wel zullen hebben van deeze Commisſie op zig te neemen, om die Heester te ontbieden. Dus zal men niet langer de oude Eiken-takken, (geſchikter ter winterſche Avond Vuurtjes, dan ten Geneeskundigen gebruike) tegens 25 tot 40 Guldens de honderd pond behoeven te betaalen.

AANMERKINGEN OVER HET WAARE EN SCHOONE; EN DE NOODZAAKLYKHEID VAN DIE BEIDE TE VEREENIGEN.

(*Uit het Engelsch van den Heer* DAVY.)

GEen woord wordt, in eenen overdragtlyken zin, gelukkiger toegepast dan het woord *Smaak*, om de bevatting van het *Schoone* en het *Fraaije* aan te duiden: deeze ſtaat bloot voor verſcheide veranderingen, en hangt van gewoonte en hebbelykheid af, hoewel de beginzels in onze geſteltenisſe huisvesten; terwyl de Ziel volſtrekt, zonder eenige verandering, ten opzigte van het *Waare*, bepaaling maakt: alle Menſchen, die de *Waarheid* ontdekken, oordeelen over derzelver beſtaan, zonder de minſte verſcheidenheid in hun denkbeeld: ten opzigte van twee ſtukken, die beide *Fraay* zyn, kunnen wy doorgaans eenig verſchil maaken, en 't een *Fraaijer* dan het ander vinden; doch alle Waarheden ſtaan gelyk, en alle Menſchen bevatten ze eveneens. Het vermogen, om de *Waarheid* te onderkennen, behoort tot ons als Menſchen; dewyl dit niet alleen het voorregt; maar de grond zelve is van onze redelyke Natuure, en de ongeletterdſte Boer, die eene *Waarheid* begrypt, kent die, de *Waarheid* op zich zelven beſchouwd, zo volkomen als een ARISTOTELES of een BACON.

Verzekerdheid, ontſtaande uit *Afleiding*, of ſteunende op *Getuigenis*, hebben zommigen aangezien als eene laagere trap van *Waarheid:* in veele gevallen moet dezelve op ons gedrag invloed hebben en 't zelve regelen: dewyl zy onze begrip-

pen

pen bepaalt: doch, ſchoon ze dus beantwoordde aan de oogmerken der *Waarheid*, klimt dezelve nooit hooger dan het *Waarſchynlyke*, daalt dikwyls af, tot ze de buitenſte ſtreep van 't enkel *Mogelyke* raake.

Wy mogen, met rede, aanmerken, dat, gelyk *Waarheid* het eigenaartig voorwerp is van 't *Oordeel*; *Fraayheid* en *Schoonheid* tot eigenaartige voorwerpen van *Smaak* ſtrekken: en dat deeze twee onderſcheide Vermogens, door welke wy onbekwaam zyn, om de *Waarheid* te ontdekken, en *Schoonheid* te ſmaaken, oorſpronglyk te zamen in dezelfde Ziel beſtaan. —— Indien deeze aanmerking gegrond is, zo volgt, dat, wanneer deeze Vermogens van elkander geſcheiden zyn, zulks in 't algemeen moet toegeſchreeven worden aan eene *Partydige Opvoeding*: en dat deeze te wraaken zy, is niet min baarblyklyk; naardemaal hy, die elk aangebooren beginzel in de hoogſte maate bezit, ongetwyfeld de volmaaktſte Mensch is.

Aan deeze ongelyke aankweeking onzer Zielsvermogens moet toegeſchreeven worden, dat Lieden van *Smaak* gereed zyn, om de naſpeuring van *Waarheid* te beſchouwen, als geſchikt om al het vuur van *Vernuft* uit te dooven: terwyl, in tegendeel, diepdenkende Verſtanden genegen zyn, om het aankweeken van onzen *Smaak* voor Dwaasheid te houden. Beiden hebben ze, buiten twyfel, ongelyk: naardemaal, overeenkomſtig met de natuur van 's Menſchen Ziel, de liefde tot de *Waarheid*, en *Schoonheid*, teffens kan worden aangekweekt: als de een of de ander wordt verwaarloosd is het niet zeldzaam te ontdekken, dat de Man, op ſtrikte *Waarheid* geſteld, met al de verdienſten van Schoolgeleerdheid, buiten ſtaat is die aanneemelyk voor te draagen; daar, in tegendeel, de Man van *Smaak* alleen, zonder het vermogen om *Weezenlyke Waarheden* na te ſpeuren, en af te leiden, zich door *ſchynbaarheden* laat inneemen, en geene andere omhelst dan die enkel zyne *Verbeelding* ſtreelen. Van Boeken vol afgetrokkene redenkavelingen ſteekt de laatstgemelde de walg; en de eerstgenoemde kan geen genoegen ſcheppen uit Werken tot verlustiging geſchreeven.

Van hier het onderſcheid tusſchen Werken van *Weetenſchap* en *Uitſpanning*. Was het dit alleen, geene zwaarigheid; doch de wederzin, ten opzigte van de Schriften, breidt zich ongelukkig tot de Schryvers uit: zelden blyft het by het berispen der Werken zelve, maar ſlaat met den tyd voort tot perſoonlyken afkeer en veragting: terwyl met de daad, die ſterke begeerte, welke de Wysgeerige Ziel aanzet, en van

Waar-

Waarheid tot *Waarheid* doet opklimmen, aan 't zelfde begin-zel moet toegeſchreeven worden, 't geen andere tot het zoeken van *Schoonheid* aandryft: 't welk, te recht ingezien, de verkeerdheid van een dier beiden te verwaarloozen, aantoont.

Was eene zugt tot *Verſcheidenheid*, zo ſterk werkende op 's Menſchen geest, en die een algemeene eind-oorzaak van *Schoonheid* ſchynt te weezen, niet algemeen onzer natuure ingeplant, de Mensch zou, by zyn' eerſten ſtap, welke die ook ware, gebleeven zyn, opgetoogen in verwondering over eene enkele *Waarheid*; of buiten ſtaat om de gedagten af te trekken van 't geen hy eerst als *Schoon* beſchouwde; de eerſte ontdekking zou tevens de laatſte geweest zyn. In ſtede van dien voortgang in de *Weetenſchappen* en *Kunſten*; welken wy nu zien, in ſtede van alle de voordeelen, die wy nu genieten, door het beſchaaven der Zeden, zou de bezigheid der wereld ſtil geſtaan en de Menſchen, ten besten genomen, hadden zy kunnen leeven in zulk een ſtaat, geleeken hebben naar verſcheide groepen van Standbeelden.

De Schryver, derhalven, die gedreeven wordt door zugt tot het *Schoone*, en de Schryver, die zich geprikkeld voelt door liefde tot het *Waare*, worden oorſpronglyk in beweeging gebragt door denzelfden dryfveer, werken natuurlyk tot het zelfde einde, de vervulling van de algemeene oogmerken der Voorzienigheid, 't Geluk der Wereld. Is beider arbeid niet van gelyke verdienſten, beiden verdienen zy zeker lof; doch dat beleid in onze Opvoeding is zeker verkeerd, 't welk deeze Vermogens van elkander afzondert, die elkander hadden behooren op te weegen, en zamen verëénigd, met dubbele kragt, te oefenen. In alle de werken der Natuure vinden wy *Nutheid* en *Schoonheid* gepaard, dat wy haar voetſpoor volgen. By vermaak alleen ſtaan te blyven, ſchynt tydſpillen; die zeker met meer voordeels kon beſteed worden; en de Bevalligheden niet te verpligten, om de *Waarheid* op te cieren, is in de daad haar te kort doen, en aan hoon blootſtellen.

Eenige Werken, alleen door het fraaije uitſteekend, zyn nuttig, dewyl zy ſtrekken om denkbeelden, die zich niet terſtond voor den geest vertegenwoordigen, te doen gebooren worden. De kenmerken van eindlooze Goedheid en Magt zyn gedrukt op elk deel des Heelals, en de Mensch kan de Wysheid des Maakers zo wel afleiden uit de *Welgeſchiktheid* en *Schoonheid*, als uit de *Nutheid* en *Geregeldheid* der uitwerkzelen. Iemand zou ligt denken, dat het onmogelyk is

ee-

eene Wereld, zo vol verſcheidenheids en zo ſchoon, in alle de mindere deelen, en praalende met zo veel luisters in de grootere, zonder de hoogstgaande voldoening te beſchouwen; terwyl zelfs de ſchynbaare gebreken ſtrekken, om het Geheel te volmaaken en te verryken. Doch 'er zyn Oogen, die niet zien, Ooren, die niet hooren; maar dit is Hem, die dezelve gemaakt heeft, niet te wyten. Het algemeen uitwerkzel van de beſchouwing der Natuure is Vermaak; terwyl elk ſoort van Landſchapſchildery, gelyk de onderſcheide ſoorten van wel zamenſtemmende Muzyktoonen, aandoeningen, daar aan byzonder eigen, verwekken; aandoeningen, niet alleen aan de Verbeelding bepaald; maar die door dezelve tot het Hart zich een weg baanen, en ons opleiden tot Dankerkentenis en Aanbidding. — Eene denkbeeldige tegenwoordigheid, verwekt door eene nauwkeurige beſchryving, moet ſoortgelyke uitwerkzels medebrengen als het beſchouwen der weezenlyke voorwerpen zelve, 't zy ze groot of ſchoon zyn. De ongevoeligſte voelt zyn hart getroffen door 't beſchouwen van het Groote, het Verbaazende; bevallige Eenvoudigheid kan den ongeſtuimen geest tot bedaaren brengen, en vatbaar maaken voor gemaatigde genietingen. Men heeft waargenomen dat veele van de grootſte onheilen deezes leevens, zelfs die de rust en 't geluk van Staaten en Maatſchappyen betreffen, zomtyds uit byzondere onvredenheid ontſtaan; en hy, die een Mensch beter voldaan over zich zelven maakt, doet hem op al het Menschdom beter te vrede worden. De *Herderskouten*, de *Veldzangen*, wier grootſte verdienſte beſtaat in de ſchoone beſchryvingen, die zy behelzen, van de geruste tooneelen des Landleevens, verſchaffen een ſtil vermaak, en boezemen eene bedaardheid van geest in, alle andere ſoorten van Dichtwerken overtreffende, en zyn, waarſchynlyk, te dier oorzaake, over 't algemeen, meer gezogt dan het *Treur-* en *Heldendicht*. Eene dergelyke Waarneeming mogen wy te berde brengen, omtrent Schriften der Reizigeren, die ons niet alleen een algemeene ſchets mededeelen der Landen, door hun bezien; maar ons, door de keurigheid hunner beſchryving, als 't ware, plaatzen op den grond van hun betreeden: wy verbeelden ons van de party te weezen, terwyl wy, ontheven van vermoeienis en vry van gevaaren, vrylyk den loop onzer gedagten kunnen botvieren.

NATUURLYKE HISTORIE VAN DE STRAATSBURGSCHE GAAY, OF DUITSCHE PAPEGAAY.

(Volgens den Heer DE MONTBEILLARD, Medeſchryver van den Heer DE BUFFON.

DE *Straatsburgſche Gaay*, of *Duitſche Papegaay*, wordt by de Latynen *Garrulus*, by de Duitſchers *Galgen-Regel*, by de Poolen *Kraska*, by de Zweeden *Spansk-Kraoka*, by de Engelſchen *Roller*, en by de Franſchen *Rollier*, geheeten.

De naamen van *Duitſche Papegaay* en *Straatsburgſche Gaay*, onder welken deeze Vogel in verſcheide Landen bekend is, zyn 'er zeer ruimſchootig aan toegevoegd, en ſteunen alleen op een volks-begrip, altoos zeer oppervlakkig. Men heeft deezen Vogel ſlegts te zien, of 'er eene goede gekleurde afbeelding van voor oogen te hebben, om zich ten vollen verzekerd te houden, dat dezelve geen *Papegaay* is, ſchoon 'er groen en blauw in zyne Pluimadie ſpeele: en dien nader beſchouwende, zal men even zeker beſlisſend verklaaren, dat hy voor geen *Gaay* of *Aakſter* moet gehouden worden, hoewel hy, even als deeze Vogels, ſnapt, en ook den naam van *Zee-Aakſter* draage.

In de daad hy heeft een geheel ander uitzigt, eene geheel andere houding, den bek veel kleinder, de pooten veel korter naar evenredigheid, veel langer vleugels, een ſtaart van eene gansch andere natuur, en daarenboven een wratagtig uitwas achter 't oog, en 't oog zelve omringd met een kaalen geelen kring.

Eindelyk, om den naam van *Straatsburgſche Gaay*, in alle opzigten als kwalyk gepast, te verwerpen, dient tot narigt, dat deeze Vogel althans niet gemeen is te *Straatsburg*; dit heeft de Heer HERMANN, Hoogleeraar in de Geneeskunde en de Natuurlyke Historie te dier Stede, my ten vollen verzekerd; ſchryvende: „ Deeze Vogels zyn hier zo zeldzaam, „ dat men 'er in twintig jaaren nauwlyks drie of vier afge„ dwaalden ziet." Dien men in vroegeren tyd van *Straatsburg* aan GESSNER gezonden heeft, was buiten twyfel een dier afgezworvenen; en GESSNER, hier van onkundig, waarſchynlyk geloovende dat dezelve te *Straatsburg* gemeen was, noemde dien Vogel de *Straatsburgſche Gaay*, ſchoon dezelve noch een *Gaay* is, noch van *Straatsburg* komt.

De

De zogenaamde *Straatsburgſche Gaay* is een Trekvogel, wiens uittochten 's jaarlyks geregeld geſchieden, in de maanden May en September, en ondanks deeze omzwervingen, is hy min algemeen dan de *Aakſter* en de *Gaay*. Ik ontdek dat men deeze Vogels in *Zweeden* en in *Africa* vindt; doch het verſchilt zeer veel, dat zy zich verſpreiden in alle de tusſchen beide komende landen: ze zyn onbekend in verſcheide groote landſtreeken van *Duitschland*, *Frankryk*, en *Zwitzerland*, enz. waar uit men zou mogen opmaaken, dat zy, in hunnen weg van *Zweeden* tot *Africa*, een zeer nauwbeperkte lugtſtreek beſchryven: ja in die lugtſtreek zelve heeft men genoeg bekende punten, om den koers dien zy neemen, zonder veel misſen, te bepaalen: te weeten door *Saxen*, *Frankenland*, *Zwaben*, *Beijeren*, *Tirol*, *Italie*, *Sicilie*, en eindelyk over het Eiland *Malta*, de gewoone rustplaats voor de Trekvogelen, die de *Middellandſche Zee* overſteeken.

Het voorwerp, door EDWARDS beſchreeven, was gedood op de rotzen van *Gibralter*, waar deeze Vogel zich naar allen ſchyn bevondt, om na *Africa* te vliegen: want ze zyn zeer hoog van vlugt. Men ziet ze ook, ſchoon zeldzaam, gelyk ik reeds aanmerkte, omſtreeks *Straatsburg*, even zo doet 'er zich nu en dan een op in *Lotharingen*, en in 't hart van *Frankryk*. De Heer LÖTTINGER berigt my, dat deeze Vogels in *Lotharingen* nog zeldzaamer voorkomen dan de *Noote-kraakers*, en in minderen getale, en nimmer dan in het naajaar: 't zyn waarſchynlyk Jongen, die van de bende afgeweeken omzwerven.

Deeze Vogel is veel wilder dan de *Gaay* en de *Aakſter*; hy onthoudt zich in de eenzaamſte en digtſte Bosſchen, en ik weet geen voorbeeld dat hy getemd is, of het praaten geleerd heeft: ondertusſchen kan men, de ſchoonheid zyner Pluimadie in aanmerking neemende, niet wel twyfelen of 'er zyn wel poogingen gedaan, om een Vogel, die zo veel fraais heeft, ten Huisvogel te maaken. Zyne Pluimadie is een mengzel der ſchoonſte zamenſmeltingen van blauw, groen en wit, te ſterker afſteekende door donkere daar tegen overgeſtelde kleuren. LINNÆUS is de eenigſte, die de kleur op den rug als bloedrood beſchryft. Zyn voorwerp moet anders gekleurd geweest zyn, dan die van alle andere Vogelbeſchryveren.

Zy nestelen, indien zy kunnen, op Berkenboomen, en 't is alleen by gebrek aan deezen, als zy andere boomen neemen: doch, in Landen, waar de boomen zeldzaam zyn, als op het Eiland *Malta* en in *Africa*, zegt men dat zy hun nest in den grond maaken. „ Een Jaager, ſchryft GODEHEU

DE RIVILLE, „ heeft my verzekerd, dat hy 'er in de maand „ Juny een zag komen uit een hoop aarde, daar een gat in „ was ter grootte van een vuist, en op die plaats graaven„ de, naar beloop van het gat, 't welk zich waterpas uit„ ſtrekte, vondt hy, ter diepte van een voet of daar om„ trent, een nest van kaf en takjes, waar in twee eijeren „ waren." Het getuigenis deezes Jaagers, 't geen verdagt zou kunnen gehouden worden, wanneer het op zich zelve ſtondt, ſchynt bekragtigd te worden door dat van Dr. SHAW, die van deezen Vogel, in *Africa* bekend, onder den naam van *Shaga-rag*, ſpreekende, verklaart dat hy zyn nest vervaardigt aan den kant der Rivieren. Dan desniettegenſtaande vrees ik zeer, dat hier eene misvatting plaats hebbe, en dat men den *Tvogel*, uit hoofde van de gelykheid der kleuren, voor de *Straatsburgſche Gaay* genomen hebbe. Maar indien het waarheid is, zou men moeten toeſtemmen, dat het Inſtinct der Dieren, voornaamlyk afhangende van hunne uit- en inwendige bekwaamheden, zomwylen, op eene zeer merkbaare wyze veranderd wordt, door de omſtandigheden, en gansch verſchillende werkzaamheden voortbrengt, naar gelegenheid van tyd, plaats, en den voorraad dien zy moeten bezigen.

KLEIN zegt, dat de Jongen der *Duitſche Papegaayen*, tegen de gewoonte van andere Vogelen, hun gevoeg in de nesten doen: dit heeft misſchien aanleiding gegeeven tot het denkbeeld, dat deeze Vogels hunne nesten met menſchendrek beſtreeken; doch 't zelve ſtrookt niet zeer met het verblyf in de eenzaamſte en digtſte bosſchen.

Menigmaal ziet men deeze Vogels, met *Aakſters* en *Kraayen*, op de bouwlanden, niet verre van hunne bosſchen gelegen: zy verzamelen daar de zaadkorrels, de wormen, door het ploegyzer boven gebragt, en ook wel de nieuw gezaaide graanen. Wanneer hun dit voedzel ontſtaat, behelpen zy zich met wilde beziën, torren, ſpringhaanen, en zelfs kikvorſchen. SCHWENCKFELD voegt 'er nevens, dat zy zomwylen op krengen aazen; doch dit moet 's Winters zyn, en alleen in gevalle van volſtrekten hongersnood: want over 't algemeen ſtaan zy niet voor vleeschvreetend bekend, en SCHWENCKFELD zelve merkt op, dat zy in den herfſt zeer vet en goed om te eeten zyn, 't geen hy, noch niemand, zal beweeren van Vogelen, die op de mestvaalten hun onderhoud zoeken.

ALDROVANDUS, die deeze Vogels wel ſchynt gekend te hebben, en woonde in een land waar ze voortkwamen, beweert, dat het Wyfje veel van 't Mannetje verſchilt, en in den bek, dien

dien het veel dikker heeft, in de Pluimadie, zynde de kop, de hals, de borst en de buik kastanje bruin, na den aschgrauwen trekkende; terwyl, by 't Mannetje, die zelfde deelen van een ligter of donkerder zeegroen zyn, met een weerſchyn van donkerder groen, op zommige plaatzen. Wat my betreft, ik veronderſtel, dat de twee lange buitenſte Staartpennen en het wratagtige agter de oogen, 't geen men alleen by eenigen aantreft, eigenſchappen der Mannetjes zyn, even als de Spooren in de Vogelen van het Hoendergeſlacht, en de lange Staart onder de Paauwen, enz. Voorts ſtaat hier nog aan te merken, dat de Jongen die ſchoone ſchitterende kleur niet krygen voor het tweede Jaar, terwyl de *Gaayen* de heerlyk blauwe vederen reeds hebben, eer zy uit het nest komen.

BEDENKINGEN OVER DE OUDHEID DER LETTEREN.

(Ontleend uit Mr. BRYANTS *New System of ancient Mythology.*)

ONlangs hebben wy onzen Leezeren eene *Geſchiedkundige Proeve over de Uitvinding der Letteren*, van den geweezen Hoogleeraar WARD, medegedeeld (*). Hy ſtelt het gebruik derzelven, vóór de Wetgeeving op den Berg *Sinaï*; doch de geleerde Mr. BRYANT denkt dat Schryfkunst, vóór dat tydperk, geen plaats vondt. Het zal der moeite waardig weezen, dit ſtuk eens, van den anderen kant, te zien voorſtellen; en het voornaamſte zyner bedenkingen deswegen op te geeven.

De Geleerde Heer BRYANT merkt aan, dat, volgens BEROSUS, beide OANNES en SISUTHRUS, de Menſchen in de kennis der Letteren onderweezen, en veele dingen in geſchrifte ſtelden. En 't is het gevoelen van veele Geleerden, dat de Letteren niet onbekend waren aan de Bewoonders der aarde, vóór den Zondvloed. PLINIUS ſchryft *Literas ſemper arbitror Aſſyrias fuiſſe.* Doch dit was niet meer dan eene meening; en daar hy, een Man die zich voor een Aardrykskundigen uitgat, geen onderſcheid maakt tuſſchen de *Aſſyriers* en *Babyloniers*, twee verſchillende Volken, en het eerſte by misſlag voor het laatſte ſtelt, kunnen wy niet veel ophebben met zyne begrippen over de tydrekenkunde.

Doch, indien de Menſchen, in de vroegſte eeuwen, bezitters geweest waren van een zo hoogſchatbaare kunst, als de

(*) Zie de *Hedend. Vaderl. Letter-Oefen.* V D. II St. bl. 513.

de Schryfkunst waarlyk is, zy zouden naderhand nooit de toevlugt genomen hebben tot min volmaakte middelen, om hunne gedagten uit te drukken. Men moet hier aanmerken, dat de vinding van Beeldſpraakige figuuren zeker eene ontdekking was der *Chaldeen*, dat de *Egyptenaars*, in de eerſte eeuwen, daar van gebruik maakten; en dit zyn juist diezelfde volken, die men ſtelt kennis gehad te hebben van een veel verheevener en volmaakter kunst. Zy mogten de eerſte behouden, wanneer zy in 't bezit van de laatſte geraakten: dewyl hunne oude aantekeningen uit Beeldſpraakige figuuren beſtonden; doch, waren zy oorſpronglyk in 't bezit der Letteren geweest, zy zouden nooit tot het gebruiken van zinnebeelden overgegaan zyn, althans niet in ſtukken die gemeen gemaakt wierden, en geſchikt waren om altoos in weezen te blyven. Van hunne Beeldſpraakige figuuren hebben zy ontelbaare voorbeelden in *Egypten*; hunne Obelisken, hunne Gebouwen, hunne Gebalzemde Lyken, zyn 'er vol van. Hoe komt het, dat, was de Schryfkunst by hun zo vroeg bekend geweest, 'er geen voorbeeld tot onzen tyd toe is overgebleeven; daar 'er zo veele voor handen zyn, van eene veel onvolmaakter kunst?

Wat my betreft, ik geloof dat 'er geen Schrift vroeger is dan de Wetgeeving op *Sinaï*. Hier werd die Godlyke kunst medegedeeld, waar in andere Volken deel namen; de *Tyriers* en *Sidoniers* eerst, als Volken digtst aan den oorſprong. En, wanneer deeze ontdekking algemeener bekend werd, ging dezelve, myns oordeels, nog zeer langzaam voort; en was in veele landen, werwaards men ze overbragt, maar gedeeltlyk aangenomen, en in geene zaaken van aangelegenheid in gebruik.

De *Romeinen* maaken reeds vroeg eisch op de Letteren, en de *Helladiaanſche Grieken* brengen dien nog hooger: de eerſten nogthans merkten hunne jaaren, door een Spyker in te ſlaan; en de uiterſte pooging der *Griekſche Letterkunde* was de naamen der Overwinnaaren, in de *Olympiſche Spelen*, te ſchryven, en die der Priesteresſen van *Argos* aan te tekenen.

Vraagt men, waarom de Letters, by derzelver eerſte invoering, ſlegts gedeeltlyk ontvangen, en tot zo geringe einden gebruikt werden? Hier van kan eene tweevoudige reden gegeeven worden. *Vooreerst*, het gebrek aan voorgaande ſchriften, om het Volk aan te moedigen, tot het bewandelen van het zelfde ſpoor. Waar de Weetenſchap teffens met de Letteren wordt ingevoerd, worden de laatstgemelden al-

algemeener ontvangen, en overvloediger gebruikt. Want het ſchryven, of, met andere woorden, het opſtellen hangt af van voorgaande leezing en voorbeeld. Maar de *Cadmiers*, die de Letteren in *Griekenland* bragten, bragten 'er die beginzels alleen: en, myns agtens, veel laater dan men zich doorgaans verbeeldt. Ook hadden de *Helladiaanſche Grieken* geene neiging tot Weetenſchappen, vóór dat zy zich daar toe vonden opgewekt, door de *Aſiatiſche Grieken*, en de Eilanders, die vroeger de Weetenſchappen beoefenden. Zy hadden 'er reeds aanmerkelyke vorderingen in gemaakt, toen hunne Broeders in *'t Westen* nog in de duisternisſe der onweetenheid zaten. Deeze hunne vroegere kundigheid hebbe men niet toe te ſchryven aan uitſteekender bekwaamheden en zielsvermogens; maar aan hunne verkeering met de *Oosterlingen*, en de kennis aan hunne Schriften: waar van zy groote voordeelen trokken. Iets in geſchrift opſtellen, hangt van de Weetenſchap af, deeze werd in *Achaje*, met de Wysbegeerte te gelyk, ingevoerd. ANAXAGORAS van *Claſomene* bragt de Geleerdheid der *Joniſche Schoole* na *Athene*: ARCHELAUS volgde hem op, en SOCRATES den laatstgenoemden. De Schryfkunst, denk ik, ging voor; doch werd nu eerst algemeen. Omtrent dit Tydperk kwamen THEOGNIS, ÆSCHYLUS en PINDARUS, met hunne Dichtwerken, voor den dag: en het Tooneelſpel greep ſtand. Naa welken tyd, verbaazende kunſtſtukken van vernuft het licht aanſchouwden.

Eene tweede oorzaak hier van ſchynt te weezen, het gebrek aan zulke ſtoffen, als geſchikt en noodig waren, om vaardig en vry weg te ſchryven. De bast van boomen, of derzelver bladeren, de zee-ſchelpen, kunnen voor de Schryfkunst ſlegts van geringen dienst weezen; ſteenen en pleister konden waarlyk hier aan niet veel meer hulpe bieden. Nogthans ſchynen deeze de beste middels geweest te zyn, die zy, in de vroegſte tyden, wisten te gebruiken, om hunne gedagten op neder te zetten, of eenige gebeurtenis te vermelden.

De *Chaldeen* en *Babyloniers* zyn, by uitſtek, beroemd, wegens hunne Wysheid en Geleerdheid: en in de daad zy verdienen onze verwondering; zy bezaten zeker al de Geleerdheid, die uit Beeldſpraakige figuuren kon voortkomen. Zy hadden, ik twyfel des niet in 't minſte, kennis aan de lynen, om Wiskundige voorſtellen op te helderen en op te losſen; en wisten gebruik te maaken van figuuren, als talletters; doch zy vonden zich eeuwen lang verſtooken van

Schryfletteren. EPIGENES zegt, dat de *Babyloniers*, groote waarneemers van de beweegingen der Hemelſche lichaamen, aantekeningen van deeze hunne waarneemingen bezaten, van zeven honderd en twintig jaaren; waar uit hy afleidt, dat zy voor altoos het gebruik der Letteren bezeten hadden (*).

Ik kan in dit getuigenis geen bewys altoos vinden van die hooge oudheid, of de eeuwigheid der Letteren onder die Volken, waar van PLINIUS ſpreekt: ook geloof ik, in geenen deele, dat zy, ten dien tyde, de Letteren bezaten. Want waren zy gelukkig genoeg geweest, om langen tyd deeze beginzels te bezitten, zy waren te verſtandig een Volk, om 'er geen beter gebruik van te maaken. De *Babyloniers* ſchreeven vroeger dan de meeste Volken der aarde; doch de Jaartallen, door EPIGENES vermeld, zyn vroeger dan deeze hunne kundigheid; zy waren toen vernuftig en wyzer dan de rest des menschdoms: maar hadden geen eisch op de eigenlyk gezegde Schryfkunst. Want ik kan niet nalaaten over de Geleerdheid van een Volk te oordeelen, uit de ſtoffe, die zy gebruikten, om dezelve voort te planten. En de Letterkunde moet zeer weinig, of liever niets, betekend hebben, als men zich van geene andere dan de bovengemelde middelen, om te ſchryven, bediende. 't Is onmogelyk, dat een Volk eenig aanmerkelyk voordeel van de Letteren trekke, wanneer het de kundigheden moet haalen uit een *Potſcherf* of een *Oesterſchulp* (†), en waar de weetenſchap aan een ſchryfplankje toevertrouwd wordt.

Wat de hooge oudheid betreft, door PLINIUS aan de Letteren gegeeven, hy verdient, ten dien opzigte, geen het minſte geloof: wy kunnen niet veel af op een' Schryver, die uit 720 Jaaren de Eeuwigheid afleidt, en deeze woorden, als woorden van dezelfde betekenis, gebruikt.

(*) EPIGENES apud *Babylonios* 720 annorum obſervationes ſiderum coctilibus laterculis in ſcriptas docet gravis auctor inprimis. Qui minimum, BEROSUS et CRITODEMUS 490 annorum. Ex quo apparet æternus litterarum uſus. PLINIUS *Hist. Nat. Lib.* VII. p. 431. Zommigen voegen M of Duizend by de getallen, en maaken ze dus 1720, en 1490.

(†) *Ostracismus*, *Petalismus*, *Liber*, *Folium*, *Tabellæ*, *Laterculæ*. Van het ſchryven op Bladeren en Schelpen, ontſtonden, onder de *Grieken*, de benaamingen *Petalismus* en *Ostracismus*; van den Boombast kwam de naam *Liberi* by de *Latynen*.

ZAMENSPRAAK

In de Eliſeſche Velden, tuſſchen den Wysgeer DESCARTES *en* CHRISTINA, *Koninginne van Zweeden.*

(Door den Heer D'ALEMBERT (*).)

CHRISTINA.

ACh! zie ik u hier, myn waarde DESCARTES! Hoe voel ik my verrukt, daar 't my gebeuren mag, naa een zo lang afweezen, u te ontmoeten!

DESCARTES.

Zints bykans eene Eeuw, dat wy beiden hier geweest zyn, heeft het alleen aan u gehaperd, om my veeleer te deezer plaatze weder te vinden. Maar ik verwonder my in geenen deele, dat gy des geen werk gemaakt hebt. Gy weet, dat, op aarde zelve, de Vorſten en de Wysgeeren niet gewoon zyn veel met elkander te verkeeren; zoeken zy somwylen elkander, het is uit wederzydſche behoefte; de Vorſten willen onderweezen, en de Wysgeeren hebben noodig beſchermd te worden; beiden poogen zy zich beroemd te maaken: want op de Koningen, en op de Wyzen zelfs, heeft hoogmoed en eerzugt veel invloeds. Doch, als men gekomen is in het ſomber en vreedzaam verblyf, waar wy ons tegenwoordig bevinden, hebben de Vorſten en Wysgeeren niet meer te eiſchen, te hoopen, noch van elkander te vreezen; zy houden zich, diensvolgens, elk op zichzelven, en dit beantwoordt aan de goede orde.

CHRISTINA.

Hoe koel ge my ook moogt bejegenen, en welk eene onverſchilligheid gy my ten uwen opzigte ten laste legt, ik heb altoos de gevoelens van erkentenis en hoogagting voor u bewaard; en die gevoelens worden opgewakkerd door de nieuwstydingen, welke ik u zal mededeelen, en die u betreffen.

DESCARTES.

Nieuwstydingen, die my zouden betreffen? Dat zal niet veel

(*) In de *Franſche Academie*, den 7 Maart 1771, in tegenwoordigheid van Zyne Majeſteit den Koning van *Zweeden*, voorgeleezen.

veel te beduiden hebben. —— Naa dat ik hier geweest ben, heb ik de Dooden menigmaal hooren ſpreeken; zy handelden over 't geen 'er op aarde gebeurd was, naa myne aflyvigheid, en ik vernam zo veele zotheden, dat ik een wanſmaak voor nieuwstydingen opvatte. Daarenboven, hoe kunt gy begeeren, dat ik my eenigzins aantrekke, 't geen hier boven gebeurt, dewyl ik 'er niet meer ben? Ik heb my des weinig bekreund, toen ik daar was: ik beleefde, in de daad, een aanmerkenswaardig Tydperk, dat van den berugten dertigjaarigen Oorlog, en van de veel gerugtsmaakende Onderhandelingen, op denzelven gevolgd: men voerde de grootſte en heerlykſte daaden uit: van 't eene einde van *Europa* tot het andere vermoordde en bedroog men elkander: dit was, gelyk men betuigde, de tyd der groote Vorſten, der groote Veldheeren, der groote Staatsdienaaren; ik nam geen deel in hunne doorlugtige moorderyen, noch in hunne heilige verborgene onderhandelingen; ik zat vreedzaam te denken in myne afzondering.

CHRISTINA.

Gy moogt wel nalaaten hier op te roemen: een Wysgeer, als gy, zou voor de Wereld veel nutter hebben kunnen weezen. In ſtede van u in een afgelegen hoek van *Noord-Holland* op te ſluiten, ſteeds onledig met de Wiskunde, en Natuurbeſchouwingen, en zomtyds, (het zy onder ons gezegd,) met eene beuzelende Boven-natuurkunde, zoudt gy veel beter gedaan hebben met het Leger te volgen, u ten Hove te vervoegen, en daar de Menſchen den Vrede aan te maanen.

DESCARTES.

Ik zou 'er wel ontvangen zyn! De Menſchen aan te maanen dat zy elkander niet zullen ombrengen, bovenal wanneer zy niet weeten waarom zy het doen! —— Wanneer men genoodzaakt is zo duidlyke zaaken te bewyzen, is het onderneemen daar van vergeefſche moeite aanwenden. Hier ſchiet my te binnen, 't geen, in den Oorlog tuſſchen VESPASIANUS en VITELLIUS, een zeker Wysgeer, van wien TACITUS gewaagt, wedervoer; hy vervoegde zich tuſſchen de beide Legers, die gereed ſtonden ſlag te leveren, en wilde, door eene treffende Redenvoering tegen den Oorlog, hun overhaalen om de wapens neder te leggen, en vreedzaam af te trekken. De Wysgeer werd uitgelachen, braaf afgeroſt, en men vogt heftiger dan ooit te vooren.

CHRIS-

CHRISTINA.

Men verzekert dat gy thans reden zoudt hebben, om beter over 't Menschdom te vrede te zyn. Alle Dooden, zints eenigen tyd hier aangeland, en de Wysgeeren zelve, die tot ons nederdaalen, ſtemmen overéén, dat het Verſtand des Menschdoms opklaart, dat de Rede veld wint.

DESCARTES.

Indien dit gebeurt, geloof ik, dat het langzaam en als ongemerkt toegaat. Het is onbegrypelyk, met welk een traagen tred, de Volken den weg tot het goede en het waare opſlaan en bewandelen. Vestig het oog op de Geſchiedenis der Wereld, zints de verwoesting des *Romeinſchen Ryks*, tot de herleeving der Letteren in *Europa*; gy zult verſteld ſtaan, over de domheid waar in het Menschlyke geſlacht, bykans twaalf Eeuwen lang, gekwynd heeft.

CHRISTINA.

De Volken, 't is waar, gaan zeer langzaam voort in de verbetering: maar eindelyk zetten zy den voet op den weg, en komen 'er vroeg of laat. Men mag de Rede vergelyken by een uurwerk: men ziet den uurwyzer niet voortgaan. Dezelve vordert nogthans, en het is niet dan ten einde van eenig tydverloop, dat men het afgelegde perk ontdekke; zomtyds, in de daad, ſtaat hy ſtil; maar altoos is 'er binnen in het uurwerk een veer, kragtig genoeg om den wyzer in beweeging te brengen; en om te voeren.

DESCARTES.

't Zy zo; alles wat ik 'er van weet, is, dat de wyzer, ten mynen tyde, zo iets zeer traaglyk vorderde: de veer zelve, zo 'er een gevonden wierd, was dermaate verſlapt, dat ik dezelve voor geheel gebrooken hieldt; hoe veel tegenſpraaks, en wederſtands heb ik niet ondervonden, om dat ik de Menſchen eenige enkel beſpiegelende Waarheden, die de rust der Burgerſtaaten niet konden ſtooren, wilde leeren.

CHRISTINA.

Die tyd van wanſmaak en ongenade is voor u verſtreeken; men doet u in 't einde regt, en geeft u de eere aan u verſchuldigd.

DESCARTES.

Men heeft my geplaagd zo lang ik 'er gevoel van hadt; en ſchenkt my eere, nu dezelve my niet langer kan aandoen: de vervolging was op myn Perſoon gemunt, en de roem

roem is voor myn Schaduw. Men moet erkennen, dat dit alles tot myne grootſte voldoening dus beſchikt is.

CHRISTINA.

Gelukkig, voor de eer des Menschdoms, behandelt men niet altoos, met dezelfde onregtvaardigheid, Mannen, wier bekwaamheden hun Vaderland tot roem en luister ſtrekten. Ik heb gehoord, dat in *Frankryk* zelve, en op het oogenblik dat ik tot u ſpreek, eene groote Vergadering van Geleerden een Standbeeld oprigt voor den beroemdſten Schryver diens Volks; men voegt 'er nevens, dat Mannen, eerwaardig door hunnen hoogen rang en door hunne kundigheden, zo in *Frankryk*, als in andere Landen, na de eere dingen om in deeze loflyke onderneeming mede te werken.

DESCARTES.

Dit is waar; doch weet gy wat ik gehoord heb? dat 'er teffens Menſchen zyn, die dit Vaderlandlievend bedryf zoeken te weeren; om eene rede, welke zy, in de daad, niet voluit durven vermelden: te weeten, om dat Hy, die het voorwerp is van dit gedenkteken, het genoegen zou hebben van het te zien, en 't genoegen daar uit voortkomende te ſmaaken. Deeze billyke uitdeelers van roem vraagen, waarom men niet veel eer Standbeelden oprigt voor een CORNEILLE, een RACINE, en een MOLIERE: zy vraagen dit, om dat CORNEILLE, RACINE en MOLIERE dood zyn: en hebben wel zorge gedraagen, om dit, by 't leeven dier Mannen, niet te doen; de eerſte hunner is arm, de tweede in ongenade, geſtorven, en den derden mogt nauw een graf gebeuren.

CHRISTINA.

Men zou, zo 't my toeſchynt, de Nyd wel mogen afbeelden, als met de eene hand een nog leevend Vernuft vermoordende, en met de andere hand aan een overleden Vernuft wierook toezwaaijende. Maar laat ons niet langer ſpreeken van die Mannen, zo zeer yverende om de verdienſten te bekroonen, op voorwaarde dat zy niet meer zyn, en alleen ſtaan blyven op 't geen u betreft. Heeft men verkeerd gehandeld, met u zo langen tyd te vergeeten, het ſchynt men wil dit verzuim tegenwoordig, op eene doorſteekende wyze, boeten. Weet dan, dat men daadlyk bezig is, met u een Praalgraf op te rigten?

DESCARTES.

Een Praalgraf voor my! *Frankryk* doet my wel veel eers aan; doch

doch het dunkt my, dat het, keurde men my zo veel eers waardig, geen honderd en twintig Jaaren naa myn dood daar mede zou gewagt hebben.

CHRISTINA.

't Is in *Frankryk* niet dat men het oprigt. Men zal 'er aldaar, buiten twyfel, welhaast op bedagt weezen, en 'er biedt zich eene gunſtige gelegenheid aan: want men is werklyk bezig met de Kerk, werwaards uw overſchot is heen gebragt, op 't heerlykst te vercieren, en myns bedunkens, zou een Gedenkteken, ter eere van DESCARTES, deeze Kerk zo zeer oppronken als een heerlyk Orgel, of een ſchoon Klokkenſpel. —— Maar, ondertusſchen, richt men voor u een Praalgraf op te *Stokholm*, in het Land waar gy den laatſten leevensadem hebt uitgeblaazen. Aan een jong Vorst, die thans *Zweeden* regeert, hebt gy deeze verpligting. Ik heb, gelyk gy weet, de eerzugt niet gehad om een Erfgenaam te krygen: dan hoe zeer zou ik na die eere gedongen hebben, had ik kunnen hoopen, dat de Hemel my zodanig een Prins tot Zoon zou ſchenken! Ik ſtel zeer veel belangs in hem, van wegen alles 't geen ik hoor van zyn verſtand, van zyne kundigheden, van zyne zedigheid, of liever, en 't geen vry meer zegt, van zyne opregtheid: waare zedigheid is zomtyds geveinsd, opregtheid nimmer.

DESCARTES.

Ik kan niet zeggen dat ik dien Prins hier wenschte te zien, om hem te bedanken; ik hoop zelfs, om den wil van *Zweeden*, dat het nog lang, zeer lang, duure, eer hy tot ons nederdaale: maar ik wenschte ten minſten, dat myn Volk zich eenigzins ten zynen opzigte van verpligting kweet. Ik weet dat het ligtzinnig en los, doch in den grond aandoenlyk en eerlyk, is: en, indien het niets voor my gedaan heeft, zal het *iets doen* met erkentenis te betoonen, voor de eere my door Vreemden beweezen. Ik ben vry van de ydelheid, om my te laaten vervoeren door die eerbetooningen; ik ben ook niet trots genoeg om ze te verſmaaden; een Schim heeft het geluk of het ongeluk, om de dingen te zien, gelyk ze zyn. Maar, byaldien ik niets anders gedaan heb, dan voor de Wysgeeren de Myn openen, uit welk zy de bouwſtoffen haalden, om het Gebouw der Rede te voltooien, heb ik, myns oordeels, eenig regt op de naagedagtenis der volgende Geſlachten.

CHRIS-

CHRISTINA.

Wat my betreft, ik neem hartlyk deel in dé verpligtingen, die gy en *Frankryk* heden aan *Zweeden* hebt: want het Praalgraf, 't welk men voor u oprigt, is een ſtuk, 't welk ik eenigermaate aan u verſchuldigd was.

DESCARTES.

't Is waar, 't zy zonder verwyt gezegd, dat gy, naa u, ten mynen opzigte, by myn leeven, wel gekweeten te hebben, myne asſche een weinig hebt verwaarloosd. Ik was in uw paleis overleden, aan eene Borstkwaale, gekreegen door drie maanden, geduurende den winter, 's morgens ten vyf uuren op te ſtaan, om u leſen te geeven. Men zegt, dat gy eenige dagen myn dood betreurde; dat gy zelfs betuigde voor my een heerlyk Praalgraf te willen bouwen; doch dat gy om my, en dat oogmerk, weldraa geheel niet dagt. Dé meeste Vorſten zyn even als de Kinderen; zy beminnen ſterk, en vergeeten ſchielyk.

CHRISTINA.

Ik zou, ongetwyfeld, iets gedaan hebben te uwer naagedagtenisſe, indien ik, kort na uw aflterven, de Kroon niet hadt nedergelegd.

DESCARTES.

En waarom hebt gy die nedergelegd? My dunkt het zou u beter gevoegd hebben, op den *Zweedſchen Throon* te blyven, om daar voor den welſtand uws Volks te zorgen, de Weetenſchappen en Wysbegeerte te beſchermen, dan een nutloos leeven te leiden onder de *Italiaanen*, die u ſlegt genoeg onthaalden. Erken, dat de zugt om zonderling te weezen, en, om alles met één woord te zeggen, dat hoogmoed u aanzette tot dit verlaaten van het Ryksbewind: gy zoudt anders gedagt hebben, indien gy een regt denkbeeld hadt gevormd van de waare Eer, zo hemelsbreed verſchillende van ydelen Hoogmoed.

CHRISTINA.

Ik wil niet ontkennen, dat ydele Eer deel in myn plan vondt: deeze dringt overal in, en is geſchikt om alles aan te ſteeken. Doch ik had voor den afſtand der Kroone een veel kragtiger drangreden, en die misſchien eenen Wysgeer vreemd zal dunken: de Throon was voor my met verdrietlykheden omgeeven, die wederzin inboezemden. Ik erken ondertusſchen, ik zou die verdrietlykheden en dien wederzin draaglyk

lyk hebben kunnen maaken, door de aangenaame voldoening, ontſtaande uit het vervullen van de Pligten eener Vorſtinne. —— Gelukkig wordt de Throon thans bekleed door een Vorst, die alle myne verkeerdheden zal te recht brengen: die, gelyk ik, het gewigt der Kroone zal voelen; doch in ſtaat weezen om het te draagen.

DESCARTES.

Gy hebt, zo 't my toeſchynt, een byzonder belang gehad, om de Geleerden niet te berooven van de ſchuilplaats en de onderſteuning, welke zy by uwen Throon vonden: want zy zyn voorzeker, ten uwen opzigte, niet ondankbaar geweest.

CHRISTINA.

't Is waar, en ik kan niet ontveinzen, dat, heeft de Nakomelingſchap my eenige agting betoond, ik deeze verſchuldigd ben aan 't weinige, 't welk ik, ten dienſte der Letteren, gedaan heb. Hierom wordt dikmaaler gedagt, dan om andere bedryven, die nogthans eene plaats in myne Leevensgeſchiedenisſe zouden kunnen bekleeden; den invloed, by voorbeeld, dien ik gehad heb op den *Westphaalſchen Vredehandel*. Gy herinnert u nog wel, dat gy, ter gelegenheid van dien Vrede, een Vers, te myner eere, hebt opgezongen.

DESCARTES.

Ja; ik herinner my dat ik Verzen maakte, die ſlegt genoeg waren; en omtrent welke men de vrugtlooze moeite gedaan heeft van ze te beſpotten, als of myne Wysbegeerte daar mede iets hadt uit te ſtaan, en als of alle Rymers van myn tyd, die zich Poëten noemden, beter Verzen dan ik gemaakt hadden; CORNEILLE uitgezonderd. Wat hier van ook zyn moge, myne Verzen zyn in 't vergeetboek geraakt, even als de verpligting, die men aan u hadt voor het bevorderen van het Verdrag, 't welk *Europa* bevredigde en den Staat des Keizerryks verzekerde.

CHRISTINA.

Ik erken dat men my des geen dank betoond heeft, en, om vry uit te ſpreeken, zulks was niet onregtmaatig. Dit Vredesverdrag was veeleer 't werk myner Staatsdienaaren dan het myne. Zo is het niet gelegen met de beſcherming, die ik het geluk gehad heb aan de Letteren en de Wysbegeerte te verleenen; dit is eene eere, waar in niemand nevens my deelt; en de erkentenis, welke zo veele beroemde Schryvers

my

my daar voor betuigd hebben, heeft my meer dan één misflag, dien ik myzelven te verwyten heb, doen vergeeven.

DESCARTES.

Gy zyt de eenigſte niet, die het uitwerkzel hunner erkentenisſe hebt ondervonden: de Geleerden hebben de uitbanningen van AUGUSTUS, en de misſlagen van FRANÇOIS DEN I, bykans doen vergeeten. Vroeg of laat, zyn de Menſchen, die denken en die ſchryven, meesters van de aangenome begrippen, en deeze, gelyk gy weet, beheerſchen de Wereld.

CHRISTINA.

Spreek hier niet te ſterk van: want men zal den Geleerden, die Menſchen die denken en ſchryven, ten laste leggen, dat zy de Vorſten verleiden.

DESCARTES.

Dit verwyt zou zeer onregtmaatig weezen. De Vorſten, geroemd om hunne liefde tot de Letteren, AUGUSTUS en FRANÇOIS DE I onder anderen, zyn beter en wyzer geworden, zints het tydſtip dat zy de Geleerden begonnen te beminnen. Die voorbeelden alleen zouden, indien het noodig ware, bewyzen, hoe zeer het der Vorſten belang is, en om huns zelfs wille en om den wil hunner Onderdaanen, een welverlicht verſtand te bezitten.

CHRISTINA.

Maar denkt gy dat het eveneens gelegen is met de Onderdaanen, als met de Vorſten; dat de Volken altoos noodig hebben verlicht te worden, en dat het zyne nuttigheid niet hebbe het Volk onkundig te houden, en zelf zomtyds te misleiden.

DESCARTES.

Dit is een gewigtig vraagſtuk, 't welk eene breede oplosſing zou vorderen, voor ons te eenemaale onnut: want wat beteken't het voor de Dooden, te weeten, of het van dienst kan weezen de Leevenden te misleiden? Wat my betreft, ik weet niet of 'er nuttige Dwaalingen kunnen zyn: maar, indien ze 'er gevonden worden, dan geloof ik dat ze altoos de plaats zullen bekleeden van nog veel nutter Waarheden. Ondertusſchen is het waarheid, dat men, om, met vrugt en vasten voet, de Dwaaling en de Onkunde te beſtryden, die vyandinnen zelden voor 't hoofd moet ſtooten. Een Wysgeer, waarſchynlyk over zyne Tydgenooten niet wel te vre-

vreden, zeide onlangs, dat, indien hy weder op aarde kwam, en de hand vol Waarheden hadt; hy dezelve niet zou openen, om ze alle uit te ſtrooijen. Broeder, gaf ik hem ten antwoord, gy hebt gelyk in zeker opzigt, en ongelyk in een ander; men moet de hand noch geſlooten houden, noch dezelve in éénſ openen, maar den eenen vinger voor en den ander naa loslaaten: de Waarheid glippe 'er by kleintjes teffens uit, zonder eenig gevaar te doen loopen aan die ze houdt, en die ze laat ontglippen.

DE ZONDERLINGE LOTGEVALLEN DES KONINGS VAN XOLO.

(Ontleend uit M. SONNERAT's, *Voyage de la Nouvelle Guinée.*)

Xolo, of *Yolo*, is een klein Eiland, omtrent zestig mylen van *Samboangán* gelegen; doch aanmerkelyk uit hoofde van zyne ſterkte, en 't geluk der Inwooneren, onder de regeering van een Vorst, die ſteeds op hunne welvaard uit en het voorwerp is van hunne genegenheid. Deeze Prins heeft, door zyne bekwaamheid en vernuft, zich ontzaglyk gemaakt by zyne nabuuren; en het Volk, 't welk de kusten van het Eiland *Borneo* bewoont, aan zyne heerſchappy onderworpen. Alle de Koningen der nabuurige Eilanden zyn hem ſchattingſchuldig geworden. Het Eiland *Bacittán* of *Baſilan*; tuſſchen *Xolo* en *Mindanoa* geleegen, hoort hem toe, en hy heeft de opperheerſchappy over 't zelve eenen zyner Zoonen opgedragen. De Koning van *Xolo* zou, waarſchynlyk, indien hy eene wyduitgeſtrekte heerſchappy bezat in *Indie*, even zeer uitmunten als Czaar PETER DE I in *Europa* gedaan heeft. Deeze twee Mannen, beiden geboorene Opperhoofden van een ruw en onbeſchaafd Volk; beiden de voordeelen eener goede opvoeding dervende, zonder eenig voorbeeld om hunne gevoelens te vormen, om hun gedrag te beſtuuren, door een natuurlyke aandrift opgewekt, en alleen begeleid door hunne aangeboorene geaartheid, vormden dezelfde denkbeelden, het zelfde plan, in gelyke omſtandigheden; alleen elkander ongelyk zynde in magt en bezittingen.

De Koning van *Xolo* daalde af van zyn Throon, om de kunst des Staatsbeſtuurs te leeren, en beklom dien weder met opgeluisterde waardigheid. Hy beſteedde de eerſte Jaaren zyner Regeeringe in reizen; en vervoegde zich eerst na *Batávia*, de Hoofdſtad der *Hollanderen*, op de *Molukſche Eilanden*; hier verborg hy zyn naam en rang op 't allerzorgvuldigst. Van ſtonden aan vervoegde hy zich by de Scheepslieden, om de zeevaard te leeren: vervolgens arbeidde hy by een Timmerman, om dit handwerk in den grond te verſtaan.

Hy kogt alle de gereedſchappen, by de Timmerlieden en Metzelaars in gebruik, en ook die tot den akkerbouw behooren: met deezen waarlyk grooten ſchat vertrok hy na zyn Eiland, en zelve geleerd hebbende hoe ze te gebruiken, onderwees hy daarin zyne onderdaanen, als een tweede TRIPTOLEMUS. Naa dus de Inwoonders van zyn Eiland de middelen verſchaft te hebben, om de dringendſte behoeften der Natuure te voldoen, ſtrekte hy zyne inzigten uit tot het vermeerderen van hunne kennis, en om hun kundigheden te doen krygen van de kunſten en bezigheden des beſchaafden leevens. Hy deedt eene reis na *Mecca*, leerde de *Arabiſche* Taal, de Wet van MAHOMETH, en bragt met zich de tekens en letters by de *Mahometbaanen* in 't ſchryven gebruiklyk; ook voerde hy het handelen van geld in, 't welk onbekend is op de andere *Philippynſche Eilanden*.

Op het Eiland *Borneo* is een Diamant-myn, reeds van voor langen tyd bekend. De *Hollanders* hebben, in de hoedanigheid van Beſchermers des Vorſten, wien deeze Myn toekomt, zich het oefenen zyns gezags aangemaatigd, en daar mede die Myn in hunne magt gekreegen. Wanneer de Koning van *Xolo*, na het voltrekken zyner reizen, zyne magt t'huis uitgebreid, onder zyne nabuuren vermeesteringen gemaakt, en een gedeelte van de kusten des Eilands *Borneo* te ondergebragt hadt, vormde hy een ontwerp, om deeze Diamantmyn in zyn geweld te krygen, die, met de daad, in de handen der *Hollanderen* was, ſchoon in naam den Vorst behoorende. Met oogmerk om dit ontwerp te voltrekken, verklaarde de Koning van *Xolo* den Oorlog aan den Koning van *Borneo*; doch hy werd afgeſlaagen door de *Hollanders*, die als zyne hulpbenden te veld toogen, doch, in de daad, voor zichzelven vogten.

Welhaast bemerkte de Koning van *Xolo*, dat hy zonder kanon en andere vuur-wapenen niets zou kunnen uitvoeren, tegen een vyand wel voorzien van deeze verdervende werktuigen. Diensvolgens ſchort hy de volvoering zyns plans op, keert na zyn land weder, doet zyn Raad vergaderen, en ſlaat voor Vuur-wapenen te koopen van de *Spanjaarden*, met welken hy onlangs een vredeverdrag geſlooten hadt. Zyn oogmerk goedgekeurd zynde, toog hy na *Manilla*, met zyne Vrouw en Kinderen, alle nog jong; met den Overſten zyner lyfwagt, en zes krygslieden; verſcheide Koopwaaren mede neemende, om die te verruilen. Hy kon niet denken dat een zo geringe manſchap hem eenigzings gedugt of verdagt zou maaken. Niettemin werd hy, zo ras hy op het grondgebied der *Spanjaarden* kwam, omringd, gevat, en beſchuldigd van een toeleg, om de Stad *Manilla* te verraſen, en gevolglyk ter gevangenisſe verweezen. Deeze ongelukkige Vorst was een *Indiaan*, en hadt groote rykdommen mede genomen; dit was genoeg om hem ſchuldig te verklaaren; zelfs by de ge-

gewaande dienaars des Vredes, door de *Europeaanſche Vorſten* in deeze deelen der wereld gezonden, om het *Chriſtendom* te verkondigen: onder de *Jeſuiten* vondt hy de geſlaagenſte en wreedſte vyanden.

De Heer POIVRE, Superintendent van *Isles de France* en *Bourbon*, met medelyden aangedaan over deeze wreede behandeling van een Vorst, in wiens gedrag geen blyken of ſchynbaarheden van misdryf waren, bezorgde den vervolgden gevangenen met geld, bezogt hem menigmaalen, en verleende hem allen mogelyken byſtand. Intusſchen vatten de onderdaanen van den gevangen Vorst, wier verwondering over zyn lang uitblyven in agterdogt, droefheid en wraak veranderd was, de wapens op, gingen hem zoeken en kwamen naby *Manilla*; de plaatſen waar zy doortrokken plunderende en verwoestende. De bygelegene Eilanden waren tooneelen, op welke zy hunn' wraaklust koelden, en de inwoonders des lands leeden voor de onregtvaardigheid en wreedheid des Hoofdſtads. De bevelhebber van *Manilla*, in 't midden zyner ſterkte bevreesd, klaagde over deeze geweldenaaryen by den Koning van *Xolo*, dien hy zo laag behandeld hadt, en wiens onverdiende onheilen, met zo veel regts, gewrooken werden door zyne getrouwe onderdaanen. Deeze onwaardige Bevelhebber ſchaamde zich nu over zyn gedrag; hy ſprak op een min hoogen en min beledigenden toon; hy ſtelde den Vorst voorwaarden van verzoening voor, en wel dat hy een zeker aantal *Jeſuiten* met zich na *Xolo* zou voeren, en daar als Zendelingen onderhouden. Maar de Koning van *Xolo*, die de leden der Broederſchappe alleen hadt leeren kennen uit hun gedrag, in de landen zyner nabuuren, wist genoeg van hun, om dien voorſlag af te wyzen, en hy vergezelde zyne weigering met eenige aanmerkingen en gelykenisſen, die vooral niet gunſtig waren voor de navolgers van LOYOLA.

De *Jeſuiten*, door deeze weigering verbitterd, verkregen van den Bevelhebber te *Manilla* verlof, om zes galeien en twee ſloepen toe te rusten. Deeze kleine vloot was, gelyk zy voorgaven, beſtemd om den Vorst van *Xolo* in zyne Staaten over te voeren; doch met de daad geſchikt, om hun wraak te koelen en hun ſchraapzugt *voldoening* te verſchaffen. De gevangen Koning werd aan boord gebragt; doch te *Samboangan* aan land gezet, en terſtond hier op zeilde de Vloot na *Xolo*. De Inwoonders diens Eilands, verwonderd op het aannaderen dier zeemagt, en verſchrikt door het aantal en de toerusting der geenen die hun kwamen beſtooken, weeken in eene ſterkte, de eenige plaats van verdeediging, doch welker wallen ſlegts van aarde waren opgehaald. De *Spanjaarden* beſchooten niettemin deeze ſterkte vergeefsch met hun geſchut. Zy waagden daar op eene landing, deeze geſchiedde zonder tegenſtand; ook naderden zy de ſterkte onverhinderd; doch terwyl zy

op wet waten, vielen zy in eene hinderlaage, waar de Krygslieden van *Xolo* hun wagtten. Hier werden zy zo wel ontvangen dat zy afgeslagen, na hunne schepen te rug gedreeven, en met alle haast en in de uiterste verwarring, die bereikten.

Middelerwyl ontsnapte de Koning, dien men op *Samboangan* gevangen hielde, zyne oppassers; en door de donkerheid des nagts begunstigd, vlugtte hy in een *Engelsch Schip*, in die haven liggende. De genegenheid des Capteins gewonnen, en diens medelyden, door het verhaal zyner geschiedenisse, gaande gemaakt hebbende, haalde hy hem over, om terstond in Zee te steeken, en die bragt hem gelukkig op *Xolo*. Zo ras het Schip de haven inliep, toonde de Captein 's Vorsten sein, en de Vorst zich aan zyne onderdaanen, die by hoopen na de kust kwamen: een algemeene vreugde heerschte 'er op 't eiland en de Koning hernam zyn schepter.

DE TWYFELAAR EN HET BRANDGLAS.

(*Uit het Fransch van den Abbé* AUBERT.)

LYSIMACHUS was een Man, die aan alles twyfelde, (eene krankzinnigheid, waar mede niet weinigen in de tegenwoordige eeuwe besmet zyn,) hy poogde dikwyls te bewyzen dat Wit Zwart, en Zwart Wit was: en nam elke voorkomende gelegenheid waar, om zich te verzetten tegen het algemeen aangenomen geloof, dat 'er stof bestaat. Wanneer op eenen schoonen dag, in de maand Juny, de Zon op 't helderste scheen, en de Natuur door haare streelende straalen koesterde, ontkende LYSIMACHUS, hardnekkig, eenig gevoel van die aangenaame warmte te hebben. Kort hier op viel hy, in zyn tuin, in slaap. Een zyner Vrienden, die zich dikwyls, schoon vrugtloos, aangekant hadt tegen de belachlyke redenen, tot verdeediging zyner twyfelinge, verzamelde de Zonnestraalen met een Brandglas, en liet ze vallen op het aangezigt van dien geleerden Ongeloovigen; die, terstond ontwaakende, met de hand na 't gebrandde deel tastte, en beleed niets te zeggen te hebben, tegen een zo gevoelig bewys.

GE-

GEDACHTEN

OP DEN DANK- VAST- EN BEDEDAG,

DEEZES JAARS M. D. CC. L. XX. VII.

HOe buigt gantsch Nederland, deez' dag, voor d' Opperheer,
In diepe ootmoedigheid, zich, biddend, smeekend, neêr.
Hoe vlijtig ziet men elk thans naar de Kerken loopen,
Om 't voorig pligtverzuim, in één, als af te koopen!
Elk Leeraar vindt deez' dag een' menigte byeen,
Wier grootst gedeelte, of schaars, of nooit bij hem verscheen.
Geen zitplaats is te duur; nu word een' grond betreeden,
Dien me anders nooit betrad, dan bij Lijkplegtigheden,
Of uit nieuwsgierigheid, bij 't sluiten van den Trouw.
Nu toont men een vroom gelaat, en, zoo het schijnt, berouw
Om 't schandelijk verzuim des Godsdiensts, en zijn pligten;
Men zugt, men vast, om dus voorbeeldlijk elk te stigten;
En deelt deez' dag, vooral, den Armen rijklijk meê;
Men kleedt zich zonder pragt, gebruikt nog koets nog sleê,
En denkt: , ons volk moet ook op deezen dag niet werken;
, Hoe zou men anders tog aan ons gedrag bemerken,
, Dat we aan 't bevel voldoen der Wet, der Overheid,
, Die ieder, op deez' dag, ten pligt heeft opgeleid,
, Om yverig den dienst des Heeren bij te woonen;
, En 't voegt den Onderdaan gehoorzaamheid te toonen.
, *Wij kunnen hier* aan slegts eene enkle keer voldoen,
, 't Krenkt, nog onz' goeden naam, onze agting, of fatzoen;
, En, of we op 't middagmaal, en bij 't ontbyt, niets eeten,
, Wat nood! aan d' Avonddisch wordt dat gemis vergeeten.
, Wij zijn ter kerk geweest, zulks was thans onze pligt,
, Dus hebben we ook deez' dag meer goed dan kwaad verrigt.
Zie daar 't verkeerd gedrag van zeer veel' stervelingen;
Die, welk een schand! nog naar den naam van Christnen dingen,

En waanen dat hun pligt als Christen is voldaan,
Door op den Bededag getrouw ter Kerk te gaan;
Die met 's Lands welvaart zich geheellijk niet bemoeijen,
Als zij door schade of kamp hun staat niet zien besnoeijen;
Die mild in 't openbaar uit trotsheid, en, in schijn,
Dog voor der menschen oog, alleen, Godsdienstig zijn.
Geveinsden! noemt gij dit uw pligt voldoen, betragten?
Ziet in uw eigen hart: dan moet ge u zelv' veragten;
Dan zult ge, indien gij niet gevoelloos zijt of blind,
't Gevaar zien van den staat, waar in gij u bevindt;
En dat ge, als Menschen, zijt tot eedler eind geschaapen,
Dan 't aardsch en diersch vermaak van eeten, drinken, slaapen,
Van weelde en overdaad, van wellust en gemak.
Hoort wat *Azaria* tot Koning ASA sprak,
Toen Godsdienst, vrede en rust herbloeidden in zijn' staaten:
„ Zoo gij uw God verlaat, hij zal u ook verlaaten;
„ De Heere is nog met u, terwijl gij met hem zijt;
„ En zoo gij hem regt zoekt, gij vindt hem, 't is nog tijd:
„ Weest sterk, geen zwakheid moet uw hand of armen prangen,
„ Dan zult gij voor uw werk het heerlijkst loon ontvangen (*)."
In zulk een' veegen staat was ook ons Nederland,
Toen *Alva* op haar grond zijn' standaard had geplant,
Door bloeddorst aangehitst, vol moord en euveldaaden,
's Lands Vrijheids aâdren korf om in haar bloed te baaden;
Dan de Almagt stond ons bij, en door haar kragt gesterkt,
Wierd Vrijheid weêr hersteld en 's Vijands woên beperkt.
O Vaderlanders! dat we uit *Asa's* voorbeeld leeren,
Om ook, gelijk hij deed, weêr tot onz' pligt te keeren:
„ Hij zwoer met groot en klein, en trad in een verbond,
„ Dat haarer Vadren God, niet slegts met lip en mond,
„ Maar met een zuiver hart dankoffer wierd geboden,
„ Dan al wie God niet zogt, dien zou men zeker dooden (†)."

Hun

(*) 2 Chron. XV: 2, 7. (†) Ald. vs. 12, 13.

Hun zoeken, met berouw en beterschap verzeld,
Was goed in 's Heeren oog; 't Land zag zijn rust hersteld.
Ons Nederland kan ook op dien gelukstaat roemen,
En Vrede en Vryheid als haar waardste panden noemen;
Geen snood geweetensdwang, nog wreede dwinglandij,
Heerscht in dit vrij Gewest; elk leeft hier stil en blij,
Berustende in 't bestuur van 's Lands getrouwe Vad'ren,
Die 't nutwerk van den Staat, zijn veeren, ketens, rad'ren,
Voorzigtig, kundig, wijs, bestieren dag aan dag;
Hun zorg eischt dankbaarheid, en eerbied, en ontzag.
Dat we in dit plegtig uur den Hemel nedrig smeeken,
Voor 't heil des Staats, den bloei der Vaderlandsche streeken;
Dat Eendragt, Godsdienst, Vreê steeds ongeschonden blyv't!
Dat ook de zegen op het Vorstlijk Huis beklyv't!
En de eedle Telgen, uit dien agtbren Stam gesprooten,
Door deugd en vrijheidsmin, den roem huns naams vergrooten!
Dat ook, en de Ooster- en de Wester-Maatschappij
Geen kwijning onderga, maar steeds voorspoedig zij!
Dat Kunst en Weetenschap altoos in luister bloeijen!
Der Burgren welvaart met 's Lands welvaart aan moog groeijen!
Dat al die rampen, daar ons dierbaar Vaderland
Meê worstelt, wijken op het wenken van Gods hand!
Hij toom' der winden magt, en boeij' de waterstroomen,
Tot heil van dit Gewest, in hunn' bepaalde zoomen!
Dan bovenal schenk' Hij aan ons een' dankbre ziel,
Voor zoo veel zegenings als ons te beurte viel!
Zoo blijve ons Nederland, door 's Hemels gunst bejegend!
Nog menig Eeuw op Eeuw aanzienlijk en gezegend!

Patriophilus.

AMSTERDAM,
1777.

WAAR-

WAARNEEMINGEN

omtrent de

LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, te AMSTELDAM;

in January 1777.

DOOR *ANTONIUS WILHELMUS SCHAAF*, Med. Doct.

D.	Barometer. 's morg.	's midd.	's av.	Therm. mo.	mi.	av.	Winds Streek. 's morg.	's midd.	's av.	Weder. Gesteldh.
1	29. 8	29. 9	29 10	32	32	31	N t O	N t O	N t O	Betr.
2	— 10½	— 10½	— 10½	29		32	—	O	O	— Sn.
3	— 10½	— 10	— 9½	31	32	32	N O	N O	N O	—
4	— 9	— 8	— 8	33	37	38	N W	Z W	Z W	Mist. Reg.
5	— 7½	— 6½	— 5½	33	36	37	N t W	N t W	—	Held. Sn.
6	— 5	— 5½	— 6	33	32	30	O	O	O	Sn. Held.
7	— 5½	— 5	— 4½	27	31	31	Z W	Z W	Z W	Held. Sn.
8	— 4½	— 4½	— 5½	25	28	27	— —	—	—	— —
9	— 5½	— 6½	— 7	27	42	34	W t Z	W t Z	—	Betr. Sn.
10	— 6½	—	— 6½	33	36	36	Z W	Z W	—	— —
11	— 4	— 3	— 4	36	37	39	Z t O	Z	—	Mist.
12	— 6	— 5½	— 6	38	39	40	Z W	Z W	—	— Reg.
13	— 8	— 8½	— 7½	44	47	45	—	Z t W	Z	Reg. Wind.
14	—	— 9	— 9	40	44	48	Z	Z W	Z W	Held. Reg.
15	— 9½	— 10	— 11	47	52	46	—	Z	Z	— Wolk.
16	30. 0	— 11½	— 11½	42	46	44	Z t O	Z t O	Z t O	—
17	29. 11½	30. 0	30. 0½	38	43	42	Z	Z	Z	— Mist.
18	30. 1	— 1	— 1	32	38	35	—	Z O	Z O	—
19	—	— 0½	— 0½	28	3-	32	O t Z	O	O	—
20	29. 11½	29. 10½	29. 10	30	33	34	O t N	—	—	— Wolk.
21	— 8½	— 8½	— 8½	33	37	35	O	—	—	— —
22	— 6½	— 5½	— 5½	31	33	34	O t N	O t N	O t N	Sneeuw.
23	—	— 7½	— 8	32	3-	37	N W	N W	W	— Mist.
24	— 6	— 6	—	36	3	36	Z O	O	N O	Mist. Betr.
25	30. 0	30. 2	30. 3	34	35	37	N O	N O	N O	Betr.
26	— 3	—	— 1	33	36	37	O t N	O t N	O t N	Mist. Betr.
27	29. 11½	29. 10½	29. 9½	36	37	36	Z O	Z O	Z O	— Sn.
28	— 7½	— 6½	— 6½	35	39	36	Z W	Z W	N W	Sneeuw.
29	— 7	— 7	— 7	35	37	36	N W	N W	—	Helder.
30	—	— 8	— 10	33	38	38	—	N	N	Sn. Held.
31	30. 0	30. 1	30. 1½	34	36	35	N t O	N t O	N t O	Betr.

Hoogſte Barometer d. 30. 3
Laagſte Barometer d. 29. 3
} middelb. d. 29. 9

Hoogſte Thermometer gr. 52.
Laagſte Thermometer gr. 25.
} middelb. gr. 38½

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

DE VOORNAME BRONWEL DER KRISTELYKE LYDZAAMHEID.

(*Vervolg en Slot van bladz.* 53.)

DE troostvolle Godlyke Openbaring bemoedigt zekerlyk, gelyk we voorheen getoond hebben, den Kristen, om alle wederwaardigheden dezes levens met Lydzaamheid te ondergaan, door 't zeker vooruitzigt der eeuwige Gelukzaligheid in het toekomend leven. Zy ſtaat hem hier mede by, zelfs in de laatſte uure des doods; en verſterkt dan zyne verwagting. Zy doet hem hopen op een onveranderlyk geluk, wanneer de veranderlyke wereld met alle hare ſchyngoederen voor hem voorbygaat; wanneer hy dien gedugten, dien allerontzaglykſten ſtap van den Tyd in de Eeuwigheid ſtaat te doen. —— Dierbaar voorregt der Openbaringe! —— Maar, buiten dit, (om ook de andere voordeelen der Openbaringe in dit geval onder 't oog te brengen,) treft men in de Godlyke Openbaring nog zulk eene menigte, en zo ſterke bemoedigende vertroostingen aan, dat een Mensch ſlegts zyne ogen hebbe te openen, om te zien, dat men nergens vasten grond kan vinden, om zyne Lydzaamheid op te bouwen. Zodanige opbeurende Vertroostingen ontmoeten we ten overvloede in den Bybel. Beiden het Oude en het Nieuwe Testament zyn 'er vol van; terwyl ze den lydzamen, de heuchelykſte beloften in Tyd en Eeuwigheid voordragen. „ Zy, die den Here verwagten," zegt de Koninglyke Dichter, „ zullen de Aarde erfelyk bezitten (*a*);" —— en om die verwagting, die lydzame verwagting, den beminnaren des Heren diep in 't hart te drukken, had hy hun alvorens met deze opwekkelyke taal toegeſproken: „ vertrouwt op den Here, en doet het goede; bewaart de „ aarde en voedt u met getrouwigheid; en verlust u in den „ Here, zo zal Hy u geven de begeerten uwes harten. Wen„ telt uwen weg op den Here, vertrouwt op Hem, Hij zal „ het

(*a*) Pſalm XXXVII: 9.

„ het maken, en zal uwe Geregtigheid doen voortkomen als „ het licht, en uw regt als de middag; zwygt den Here en „ verbeidt Hem; ontſteekt u niet over den geneu, wiens „ weg voorſpoedig is. De Here kent de dagen der Opreg„ ten, en hare erfenisſe zal in eeuwigheid blyven (*a*)." — Kan men wel, met eene nadrukkelyker taal, het zwak gemoed der Stervelingen verſterken? Kan men hen wel met meerder ſterkte van Lydzaamheid, tegens de vergiftige pylen van rampen en tegenheden beſchermen, dan deze Hemelſche vermaning des Digters doet? — Zy beurt de verſlagenſte Ziel op; die Godlyke taal voert haar tot den Rotſteen des Heils, wiens werk volkomen, en wiens „ Goedertierenheid zo dierbaar is, dat de menſchen kinderen onder de ſchaduwe zyner vlengelen veilig den toevlugt nemen (*b*); dewyl Hy het éénmaal maken zal voor allen, die op Hem betrouwen." — Wanneer alles voor den Mensch verloren ſchynt, wanneer de rampen van alle zyden op hem aanvliegen als eene waterſtroom; wanneer zelfs de Golven van tegenſpoeden over zyn hoofd gaan, en alle menſchelyke hulp ten eenemaal vrugteloos is; wanneer Hy dan tot dien eenigen veiligen Rotſteen toevlugt neemt; wanneer Hy „ Hem aanroepe, in dien dag der benauwdheid, dan zal Hy 'er Hem zeker, volgens zyne eigen Godlyke belofte, uithelpen (*c*)." Want „ die God is zyne toevlugt en ſterkte; Hy is kragtelyk bevonden eene hulp in benauwdheid. Daarom zal hy niet vrezen al veranderde de Aarde hare plaatze, en al wierden de bergen verzet in het harte der Zeën. Laten hare Wateren bruiſchen, laten ze beroerd worden, laten de bergen daveren door derzelver verheffinge (*d*)." — Dan verlost de Here de Ziele zyner Knegten, die op Hem vertrouwen (*e*). — Hy verſteekt hen in zyne hutte ten dage des kwaads; Hy verbergt ze in 't verborgen zyner tente (*f*). „ Ziet des Heren „ oog is over de genen, die Hem vrezen, op de genen, „ die op zyne Goedertierenheid hopen, om hare Ziele van „ den dood te redden, ende om haar by het leven te houden „ in den honger (*g*)." „ Zy roepen, en de Here hoort, en „ Hy redze uit alle hunne benauwdheden. Vele zyn de tegenſpoeden des Regtvaardigen; maar uit alle die red hem de „ Here (*b*)." Vertrouwt op den Here, Hy zal het maken;

(*a*) Pſalm XXXVII: 3—7, 18. (*b*) Pſalm XXXVI: 8.
(*c*) Pſalm L: 15. (*d*) Pſalm XLVI: 2—4.
(*e*) Pſalm XXXIV: 23. (*f*) Pſalm XXVII: 5.
(*g*) Pſalm XXXIII: 18, 19. (*b*) Pſalm XXXIV: 18, 19.

ken (*a*); want „ de Here der Heirſcharen is met ons, de God Jakobs is ons een hoog Vertrek (*b*).“ Hy dekt ze aldus met de vlengelen zyner Goedertierenheid, onder welken zy zich vertrouwen. Zyne Waarheid is eene rondaſſe en beukelaar —— „ zy zullen niet vrezen voor den ſchrik des nagts; voor den pyl, die des daags vliegt; voor de pestilentie, die in de donkerheid wandelt; noch voor het verderf, dat op den middag verwoest. Al vallen 'er dan duizend aan hunne zyde, en tienduizend aan hunne regterhand, tot hun zal het niet genake; dewyl zy, in de ſchuilplaats des Allerhoogſten gezeten zynde, vernagten zullen in de Schaduwe des Almagtigen (*c*).“ —— Zie daar met dusdanige, en duizend en duizend meêr vertroostingen, is dat gedeelte der Godlyke Openbaring vervuld, 't welk vóór de verſchyning van 's Werelds Verloſſer alleen maar plaats had, en waar mede de Godvrugtigen, ten dage der oude huishouding, zich moesten, zich konden opbeuren. Ik zal 'er verder geen aanvoeren. —— Wilde ik dat doen, ik had den Bybel maar open te ſlaan; ik zou bykans gene enkele bladzyde lezen, of ik zou 'er eene vertroostende, eene bemoedigende taal in vinden, genoegzaam, indien de Mensch 'er anders regt gebruik van maakt, om de Ziel met een taai geduld te wapenen, en hem een vasten grond aan te wyzen, om 'er de Lydzaamheid op te bouwen. —— Liever beroep ik my nu verder op voorbeelden, ten bewyze dat het in de Godlyke Openbaring beloofde en toegezegde ook dadelyk geſchonken wierd, dadelyk zyne vervulling kreeg; indien de beloften niet gedaan waren onder zekere voorwaarden, op welker niet nakoming de vervulling ook agterwege moest blyven. —— 'Er zyn zo menigvuldige voorbeelden hier van voorhanden, dat het te veel tyd en plaats zou eiſchen, die allen op te tellen. —— Men denke hier, onder vele anderen, op een Abraham, Jacob, Jozeph, Mozes, Daniël en David. Hoe zeker waren zy, daar zy op den Here al hun vertrouwen zetten. —— Menigwerf zyn ze, op eene wonderdadige wyze, gered geworden. Zy vertrouwden op hunnen God en Heer, die tot Abraham gezegd had; *wandelt voor myn aangezigt, en zyt opregt* (*d*). —— In hoe vele tegenſpoeden, in hoe vele wederwaardigheden, wierden zy niet onderſteund, opgebeurd, bemoedigd en vertroost! Hoe wierden zy beſchermd, in de allerdringendſte gevaren, en dikwils wonder-

de-

(*a*) Pſalm XXXVII: 5. (*b*) Pſalm XLVI: 12.
(*c*) Pſalm XCI: 1—7. (*d*) Gen. XVII: 1.

dadig gered! Geen wonder derhalve, dat zy, vastelyk op hunnen magtigen Beschermer vertrouwende, met eene taaie Lydzaamheid, ook alle tegenheden en wederwaardigheden verdragen hebben. —— By alle dezen zal ik slegts nog één allerwonderdadigst geval aanvoeren, daar zy, die op hunnen Here en God vertrouwden, in 't midden des verderfs, tegens het alverterend vuur ongeschonden bewaard zyn. —— Ik ooge op de drie Mannen, Sadrach, Mesach en Abad-Necho, die, den dienst van hunnen Heer niet willende verzaken, den Afgodsdienst verfoeid, en het bevel des Konings van Babel niet gehoorzaamden; 't welk ten gevolge had, dat zy, op het godloos en wreed Gebod van Nebucadnefar, in eenen gloejenden Oven geworpen wierden. —— Zy, die 's Konings bevel aan deze Mannen uitvoerden, werden door de hitte des vuurs gedood; en dezen wandelden ondertusschen zo ongeschonden in den gloejenden Oven, dat zy 'er onbeschadigd uitkwamen; zelfs in zo verre, dat hun hair niet gezengd ware, noch hunne klederen naar de reuke des vuurs riekten. —— Zo wonderdadig worden zy veelmalen bewaard, die hun vertrouwen onwankelbaar stellen op den God hunnes heils; en dan vrezen zy niet, offchoon ook alles zich tegens hen verzette; want bergen mogen wyken, en heuvelen wankelen, maar de Goedertierenheid Gods zal nimmer van hun wyken.

Tot dus ver bepaalden wy ons tot het Oude Verbond; laten wy nu voorts het oog slaan op het Nieuwe Verbond; die heuchelyke blymaar, het zaligend Euangely, dat alomme vertroostingen ademt. —— Hier word Gods Volk vertroost, door die blyde Boodschappers, welker getal eene groote Legerschare was. —— „ Troostet, troostet „ myn Volk (*a*)," was het bevel; de verkondiging van het Euangely was de vervulling. —— „ Ziet ik verkon„ dige u groote blydschap, die allen den Volke wezen zal!" Dus klonk die heuchelyke, die allereerste Euangelische blymaar, door de Bethlemitische Velden. —— „ Heden is „ geboren de verwagting, de vertroosting Israëls (*b*)!" — ô Allertroostrykste woorden! —— Eene blydschap die nu allen Volken werd aangebragt, —— waar door alle de treurigen van Zion vertroost worden! —— Voorwaar eene gebeurtenis, die nooit weêrga gehad heeft; waar uit eene blydschap geboren moest worden, groter dan 'er ooit on-

(*a*) Jez. XL: 1. (*b*) Luc. II: 10; 11.

onder de Zonne was ondervonden; en voorwaar niet zonder reden. „ Hy, die ons den vrede moest aanbrengen, was nu geboren; Hy, door wiens Striemen ons genezinge geworden is (*a*)!" ô blyde, ô heuchelyke tyding! —— ô heilryk Euangely! Wy, wy allen die Kristus naam belyden, wy allen ontvangen 'er de vertroostende Genadekragt van! — Elke bladzyde is opgevuld met troostredenen. —— Elk woord is een vertroostinge voor de Ziele. —— Zy, die treuren, worden alomme vertroost; hun, die droevig zyn, werd eene heimelyke blydschap ingestort. —— „ Zalig zyn die treuren, want zy zullen vertroost worden; „ —— de zagtmoedigen zullen het aardryk beërven; —— „ die naar de Geregtigheid hongeren en dorsten, zullen „ verzadigd worden; —— den barmhartigen zal barmhartigheid geschieden; —— die rein van harten zyn zullen „ God zien; —— de vreedzamen zullen kinderen Gods genaamd worden; —— die om der Geregtigheid wille vervolgd zyn, zullen het Koningryke Gods beërven. —— „ Zalig zyn zy die vervolgd, verspaad, belogen, en gelasterd worden, om Kristus wille. —— Het is, verblyd „ u, en verheugd u; want alzo hebben zy vervolgd de „ Profeten, die vóór u geweest zyn (*b*)." —— En op dat men alle reden mogt hebben, om zulke harde bejegeningen, en allen druk en wederwaardigheden, met eene Kristelyke gelatenheid en mannelyke kloekmoedigheid, te kunnen doorstaan, doet de Leer des Euangelies den zulken aankondigen, „ dat de Almagtige hun tot eenen Vader, „ zy Hem tot Zonen en Dogters zyn zullen (*c*)." —— De Almagtige, op wien alleen alle vertrouwen te stellen is, op wien zy zich veilig verlaten konnen, dezę heeft het gezegt, deze heeft het gesproken: en die God, „ is een God aller vertroostingen, die zodanigen wil vertroosten; op dat ook anderen, door de verkondigers van de blyde Euangely-Leer, vertroost kunnen worden (*d*)." —— Op zulk eene hulp kan men zich veilig verlaten, en verwagten, dat Hy ons niet zal opleggen, boven 't geen wy dragen kunnen. —— Dit betuigt ook Paulus, en hy gebruikt het als eene zeer gewigtige drangreden, om zyne Broeders in de verdrukking te vertroosten, als hy zegt: „ U-lieden heeft „ gene verzoekinge bevangen, dan menschelyke: dog God is

(*a*) Jez. LIII: 5. (*b*) Matth. V: 4—12.
(*c*) 2 Cor. VI: 18. (*d*) 2 Cor. I: 3, 4.

„ is getrouw; welke u niet zal laten verzogt worden, bo-
„ ven het geen gy vermeugt: maar Hy zal met de verzoe-
„ kinge uitkomst schenken, op dat gy ze kunt verdra-
„ gen (a)." —— Hoe getrouw de Almagtige altoos ge-weest zy, hebben, door alle tyden, ondervonden, zy, die op Hem vertrouwd, die zich op Hem verlaten hebben. —— Dan inzonderheid hebben zy, die de Stigters der Kristelyke Lere geweest zyn, de kragtdadigste ondersteuningen zyner hand ondervonden. Hoe vaak wierden ze op de wonderdadigste wyze, uit verdrukkingen, uit boeijen en kerkers, gered, voor een anders onvermydelyken dood behoed, of tegens hunne doodvyanden en vervolgers beschermd? Een tantal van doorlugtige en doorslaande bewyzen zyn hier van voor handen; doch 't zy genoeg één enkel voorbeeld te melden. De Almagtige doet de Aarde schudden op hare fundamenten; opende de deuren van den naren en doodlyken Kerker; en deed Paulus benevens Silas veilig uitgaan. Geen kwaad wedervoer hun; ze wierden door eene wonderdadige kragt des Allerhoogsten in veiligheid gesteld; zo dat hunne vervolgers gene handen aan hun slaan konden.

Zoo ondervonden velen, als uit de Geschiedenissen overbekend is, en daarom onnodig afzonderlyk te melden, welk eene veilige schuilplaats de Almagtige zy in tyden van zwarb verdrukkingen, —— in tyden van rampen, tegenheden en jammeren, —— in tyden, als zy door hunne haters wierden aangevallen, gejaagd, vervolgd en in boeijen gevankelyk weggesleept. —— Dan, dan was God hun heil; hunne bewaring, hunne beschermíng. —— En geen wonder; dat oneindig Opperwezen, het welk oneindig is in Goedertierenheden, kan nimmer hen, die Hem opregt lief hebben, verstoten. Kan hy hen, in beantwoording aan zyne wyze oogmerken, niet bewaren in den tyd; moeten zy des eenen wreden dood smaken; dan, dan ontsluit hy hun de poorten des Hemels; dan opent hy de bronnen zyner eeuwige genade, en drenktze aan de Fonteinen zyner Wellusten, in de Gewesten, waar zy eene eeuwige Zaligheid beerven.

Ziet zo gunstig, zo troostryk vertoont zich onze Godsdienst, gebouwd op de Godlyke Openbaring. —— Zo gunstig, zo uitlokkend, verzekert deselve ons allerwege, van eenen genadigen bystand; van eene zekere, van eene heilryke verlossing; van eene genoegzame hulp; van eene kragtdadige

(a) 1 Cor. X: 13.

ge ondersteuning; wanneer men den Here daar om opregtelyk aanroept; als men 'er Hem ernstig en vurig om smeekt. „ Roept my aan, zegt hy, in den dag der benauwdheid, en „ ik zal 'er u uithelpen (*a*)." —— Op dat onze kragten onder den zwaren last der verdrukkinge niet bezwyken zouden, ontvangen wy die vaste en zekere belofte van redding. De Mensch tog zou, in weerwil van alle uitwendige ondersteuningen; in weêrwil van het taaiste geduld, en de sterkste Lydzaamheid, het dikwerf ras zyner rampen gewonnen geven, zo niet eene Godlyke kragt hem ondersteunde; zo de Almagtige en goedertieren God zyne gunstryke handen niet gestadig aan hem hielt. —— Dan de Here vergeet nimmer de genen, die de zynen zyn. —— „ Eêr zullen bergen wy„ ken en heuvelen wankelen, eer Gods Goedertierenheid van „ hun zal wyken (*b*)." —— Zy hebben eenen onveranderlyken Heiland; tot dezen toevlugt nemende, kunnen zy verzekerd wezen, dat Hy hen zal dragen op de vleugelen zyner Gebeden, voor den Throon der eeuwige Genade; en schoon het zwakke vleesch dan al eens moge bezwyken, onder het gewigt der treffendste rampen, zo zal Hy, die hen verlost heeft, hun niet begeven, noch verlaten; maar eeuwig doen Zegevieren over alle hunne rampen, over alle hunne haters, over alle hunne vervolgers.

Zy dan, die van God bemind worden, mogen, op deze Wereld, gedurende den tyd hunner beproevinge, vele verdrukkinge lyden; vaak tegens vele rampen en wederwaardigheden te worstelen hebben; vele vyanden, en tegenpartyders mogen tegens hen opstaan, en met geweld op hen aandruischen, als een felle Waterstroom, zy mogen egter op God blyven hopen. —— Laten zy Rykdommen, Goederen, Schatten, Eer en Aanzien in dit leven moeten misten. —— Laten hunne klederen slegt en zober zyn. —— Laten ze met vele moeite en arbeid de kost voor zich en hun huisgezin moeten winnen. —— Laten vele jammeren, folteringen, ziektens en lichaams gebreken op hen aanvallen. —— Zy zyn en blyven de Beminden des Heeren; zy houden zich verzekerd, dat God hun een schat in de Hemelen bewaart, die hun nimmer zal ontnomen worden. —— De Godsdienst bemoedigt hen met deze troostryke taal: „ Gy, ô Be„ minden des Vaders, schoon Gy in de Wereld, Praal, „ Pragt, Schatten, Rykdommen, Eer en Aanzien derven „ moet

(*a*) Psalm L: 15. (*b*) Jez. LIV: 10.

„ moet, Gy zult nochtans gelukkig zyn; Gy zult beërven „ een Koningryk, dat u bereid is van voor de Grondlegging „ der Wereld. —— Verbeid dan den Here, tot dat Hy komt; „ wagt met geduld dien zaligen ſtond af, welke u van alle „ uwe rampen zal verloſſen, en over alle uwe haters doen „ Zegevieren. —— Hier zyt gy in een Proefſchool; wel- „ haast zal uw leertyd verſtreken zyn; en dan zal eene ein- „ delooze ontferming van den eeuwigen volzaligen God U „ omringen."

Nog eens. —— Ziet zulk een ſtraal van troost ſchiet de zuivere Kristelyke Godsdienst uit zyn Godlyk gelaat. — Hy onderwyst ons hoe 't eeuwig geluk verworven word; —— Hy leert ons den weg kennen, door welken wy in vrede tot den Vader gaan kunnen; en tevens verzekert hy ons, dat God, de Opperſte Regter van Hemel en Aarde, in 't openbaar, ten aanzien van Engelen en Menſchen, den verdrukten Regtvaardigen, den lydenden Vromen zal verheerlyken, en met eeuwige genade bekronen. —— Dan zullen hem, dien voorheên op ieder voetſtap de bitterheden dezes levens volgden, daar hem op iedere ſchrede de ſcherpe doorns van tegenheden, op de gevoeligſte wyze, in het vleesch ſtaken, nu ieder ogenblik nieuwe Zaligheden omringen; geduurig zullen zich nieuwe Fonteinen van de zuiverſte wellusten voor hem openen, om hem met de Wateren der gelukzaligheid te drenken, eeuwiglyk en altoos.

Dit alles betoogt ons, zo ik agte, op eenen genoegzamen grond, dat de zekerſte en onwankelbaarſte toevlugt eenes Kristens, in allen druk en wederwaardigheden, gevonden word in den ſchonen Kristelyken Godsdienst; en dat deze hem bygevolg den veiligſten en zekerſten grond verleent, om 'er zyne Lydzaamheid op te bouwen. Een grond, waar op wy ons volkomen verlaten kunnen; die ons vertrouwen, zelfs in de bange uure des doods, niet laat bezwyken: maar ons onderſteunt en bemoedigt, met een vooruitzigt op die veel betere Goederen, welken in de Hemelen bewaard worden; alwaar gene rouwe noch verdriet meêr zyn zal; maar eeuwige vreugde en blydſchap, voor het aangezigte Gods, door onzen Heer Jezus Kristus.

Hoe duur zyn wy dierhalven niet verpligt, dit Hemel-geſchenk, onzen Kristelyken Godsdienst, hoog te ſchatten, en dien boven alles te waarderen! —— Wat zyn wy derhalven niet verpligt, denzelven altoos te verdedigen en te beſchermen, tegen de zulken, die 'er met eene helſche woede

op

op aanvallen, om ons dat onwaardeerbaar pand, ware het mogelyk, te ontrukken! —— Maar, (gedankt zy den Hemel!) de poorten der Helle zullen denzelven niet overweldigen! ——— Onder hoe ſterk eene verpligting liggen wy dan daar benevens niet, om den Openbaren Godsdienst vuriglyk by te wonen, ter plaatſe te verſchynen, daar men God éénpariglyk aanroept; daar men Hem openlyk eer bewyst; daar Gods Woord oprecht verklaard en ernſtig aangedrongen word; en daar men Hem, volgens zyne eigen voorſchriften, dient! ——— Hoe duur zyn wy, eindelyk, verpligt, om onzen wandel in te rigten, overeenkomſtig met de Leer van onzen Godsdienst; te leven naar de regels, ons in het Euangelie voorgeſchreven, wanneer wy, door Gods genade in Jezus Kristus, op een onwankelbaren grond, ſtaat kunnen maken op de vervulling der beloften in het zelve gedaan; en dus verwagten eene eeuwige Gelukzaligheid te zullen beërven.

C. V. D. G.

AANMERKINGEN NOPENS DE NIET GENOEG BEKENDE CHINEESCHE RHABARBER-PLANT, EN HET TARTAARSCHE GEWAS.

Door J. G. KALENBERG.

Apotheker in 't Aalmoeſeniers Weeshuis, te Amſterdam.

OFſchoon de ſterke Handel met de Chineezen ons veelvuldige Droogeryen oplevere, is het egter te beklaagen, dat een ieder de vrye toegang, tot het binnenſte van dat Ryk, niet geoorloofd is. Hier door zyn wy verſteeken van de rechte kennis zulker Gewaſſen, welke door de Kruidkundigen niet onderzogt kunnen worden. Ten bewyze hier van ſtrekt de *Chineeſche* Rhabarber; de Wortel van dit Plant-gewas is eene reeks van Jaaren vermaard geweest, deszelfs toevoer naar Europa, door verſcheiden Natien, houd beſtendig ſtand, en nogtans miſſen wy eene juiſte kennis der gedaante van dit uitmuntend Gewas. Overeenkomſtig nu met het algemeene verlangen, om dit Gewas recht ontdekt te zien, heb ik, zints myn uitgegeeven onderzoek, betreffende het verſchil tuſſchen de Chineeſche en Tartaarſche Rhabarber (*a*), waarin ook van de onbekendheid dezer Plant, uit de *Materia Me-*

(*a*) *Hedend. Vaderl. Letter-Oefen.* V Deel, No. 6.

Medica van GEOFFROY, gewag gemaakt is, in beraad genomen, (of ook myne geringe dienſten van eenig nut mogten zyn,) of 'er niet een bekende te vinden ware, wiens reis naar China gerigt was; aan wien men, met de vereischte kundigheden nopens de ſoorten van Rhabarber bedeeld, deze Commisſie zou kunnen opdraagen; ten einde dit Product, op de best doenlyke wyze, wierd nageſpoord. Ik vleide my wel dra met het denkbeeld, dat zulks zou kunnen geſchieden, op eene dergelyke wyze als het gelukt is, met de onverwagte overbrenging van de Bladen der Kajupoet Boomen; uit welke eene zuivere Olie bereid is: waar door wy thans eene volkomen verlichting in dit Stuk hebben, dat te voren medo duister was (*a*). Dit deed my, uit agting voor de kunst, naar gelegenheid zoeken; en ik heb myn doelwit in zo ver bereikt, dat ik iemand gevonden hebbe, die het onderzoek op zig genomen, en beloofd heeft, alles te doen, wat hem de mogelykheid toeliet. Of het zo gunſtig zal uitvallen is twyfelagtig; intusſchen hoop ik op een goeden uitſlag.

Midlerwyl had de Heer N. L. BURMANNUS, Hoogleeraar der Kruidkunde dezer Stad, de goedheid van my ter leen te geeven de Nieuwe Reisbeſchryving van den vermaarden Peterburgſchen Hoogleeraar PALLAS, door verſcheiden Provincien des Rusſiſchen Ryks. Dit Werk, beſchryvende des Hoogleeraars togten door die Gewesten, van 21 Juny 1768, tot 30 July 1774, voorzien met nieuwe Afbeeldingen en Landkaarten, levert ons, neffens veelvuldige andere merkwaardigheden, verſcheiden ontdekkingen uit de drie Ryken der Natuur. Voornaamlyk vond ik 'er, tot myn genoegen, twee verhaalen in, aangaande de Tartaarſche of zogenaamde Moskoviſche Rhabarber: in 't eerſte meld zyn Ed. ons zyne eigen waarneemingen, op de uitreize in de maand July 1768; en in 't tweede 't geen zyn Ed. van anderen overgenomen heeft, toen hy zig in April 1772. te *Kiachta* (*b*) bevond. Op het doorleezen van dezelven, kwam 't my niet ondienſtig voor, gebruik te maaken van 's Mans pryslyken arbeid, en den inhoud dier verhaalen by voorraad mede te deelen; tot

(*a*) *Hedend. Vaderl. Letter-Oefen.* III Deel, No. 3.

(*b*) *Kiachta*, eene beroemde Koopſtad, en grensveſting, gelegen in Rusſisch Tartaryen, aan de Beek van denzelfden naam: niet veel over de 60 vaam Zuidzyde, van het Chineeſche vlek *Maimatsbin*, alwaar heden de gantſche handel, tusſchen de Rusſen en Chineezen, gedreeven word. Zie PALLAS *Reize*, *III Deel*, *pag.* 108—115.

tot dat wy, zo ik hoop, met den tyd, eene volledige onderregting van het Chineesche Product verkrygen zullen. Wy leeren hier uit reeds in wat Landſtreek de Tartaarſche Rhabarber-Plant groeit, in welken tyd menze uitgraaft, droogt, op wat wyze zy vervoerd, en in *Kiachta* verkogt word. Wel byzonder zou, volgens dit verhaal, deeze Plant merkelyk in gedaante verſchillen, met die, welke, zedert verſcheide Jaaren in Europa, aan de Kruidbeminnaaren, onder den naam van Handpalmswyze, of zogenaamde echte Moskoviſche Rhabarber, bekend geweest is. Dit veroorzaakt gevolglyk een twyfel over de tot nog genaamde echte ſoort; waaromtrent men in een vast vertrouwen gebragt was; en die men reeds in eenige Landen, zelfs met een goeden uitſlag, volgens ingekomen berigten, aangekweekt heeft. Dit toont ons, hoe moeilyk het valle, iets uit afgelegen Landen nauwkeurig te ontdekken; vooral zo de vrye toegang belet zy: hier door kan niemand tot op heden zeggen, dat hem de rechte gedaante der Chineeſche Plant met zekerheid bekend is. Hoewel 'er in 't voorleeden Jaar 1776, voor de Kamer Amſterdam alleen, nog 22224 ponden Rhabarber van China overgebragt zyn, zo weeten wy egter niet, of deeze Wortel, in ſpecifieke zwaarte met den Tartaarſchen onderſcheiden, van eene zelfde ſoort afkomſtig is. Ik heb 'er verſchillende gevoelens over ontmoet: de een wil, dat beide de Rhabarber-Planten van eene gelyke ſoort zyn; een ander beweert, dat ze van onderſcheiden ſoorten moeten weezen, (omdat de Wortelen een vierde in zwaarte verſchillen; en een derde is van gevoelen, dat de Planten ſoortgelyk zyn, maar dat het verſchil veroorzaakt word, door 't onderſcheid van 't Klimaat en den grond in Tartaryen, en in China: dan het ontbreekt deezer laatſte gedagte, hoe ſchynbaar zy ook voorkome, niet min dan den anderen aan een gegrond bewys.

Hier mede zou ik tot de gemelde twee verhaalen overgaan, *dan* 't komt my niet ongevoegelyk voor, eerſt nog de naamen der voornaamſte ſoorten van Rhabarber, behalven den Kruidbeminnaars, niet aan iedereen bekend, by te brengen; op dat men te gemaklyker een begrip verkryge, van die ſoorten, welke by den Hoogleeraar PALLAS voorkomen. Men vind naamlyk, (ſchoon 'er den Kruidkundigen nog meer verſchillende ſoorten bekend zyn,) wel inzonderheid vier verſchillende ſoorten van Rhabarber, waarmede de Kruidhof deezer Stad thans verciert is; die door den Hortulanus, den Heer STORM, aangekweekt zyn; en

wel-

welke ik verſcheide maalen, tot zelfs in het Najaar, bezigtigd heb.

I. *Rheum* (*Rhaponticum*) *foliis glabris, petiolis ſubſulcatis*: of, Rhabarber met gladde Bladen en geſleufde Steelen.

II. *Rheum* (*Undulatum*) *foliis ſubvilloſis undulatis, petiolis æqualibus*: of, Rhabarber met ruige gegolfde Bladen, en gelyke Steelen.

III. *Rheum* (*Palmatum*) *foliis palmatis acuminatis*: of, Rhabarber met handpalmswyze gepunte Bladen.

IV. *Rheum* (*Compactum*) *foliis ſublobatis, obtuſiſimis glaberrimis, argute, denticulatis*: of, Rhabarber met gekwabde, zeer ſtomp gladde, ſpits getande Bladen.

Onder deeze vier ſoorten heb ik gevonden, dat het *Rheum Palmatum*, of de handpalmswyze Rhabarber, aanmerkelyk verſchilt van de drie andere ſoorten; zynde de inſnydingen der Bladen buitengemeen diep, overeenkomſtig met eene uitgebreide hand: en deeze zo zeer verſchillende ſoort is die Plant, van welke men elkanderen beduid heeft, dat derzelver Wortelen voor de echte ſoort der zogenaamde Moskoviſche Rhabarber gehouden moet worden. Nu zullen wy zien, in hoe ver dit gevoelen met de nieuwſte waarneeming van den Heer PALLAS ſtrooke. Zyn Edele, op de uitreize van Petersburg, al het merkwaardige gade geſlaagen hebbende, en vervolgens te Moskow komende, vond aldaar eene aankweeking van Rhabarber, waaromtrent het Dagregister van July 1768, aldus luid (*a*).

„ Van niet minder gewigt kwamen my voor, de Proef„ neemingen, welke men met de aankweeking der echte „ Rhabarber (*Rheum Palmatum*) in den Kruidhof te Mos„ kow gedaan heeft. Dit uitneemend Gewas ſchynt, in den „ aldaar zynde grond, en dat Klimaat, zeer wel te willen „ voortkomen. Men heeft een tamelyk groot veld daar me„ de beplant, en den wasdom 'er van, door ze meermaalen „ te verplanten, aanmerkelyk bevorderd. Het is niet te twy„ felen, dat de aangekweekte Wortelen, wanneer men de„ zelven tot een behoorlyken ouderdom laat komen, en met „ ze te droogen voorzigtig te werk gaat, al de kragten (*b*) „ der Chineeſche Rhabarber verkrygen zal; gelyk men reeds „ in

(*a*) PALLAS *Reize. I Deel, pag.* 15.

(*b*) Hier word waarſchynlyk gedoeld op de kragt der Rhabarber, die in Chineesch Tartaryen groeit.

„ in Schotland zo gelukkig geweest is, met 'er eene Proef „ van te neemen &c. &c."

Uit deeze waarneeming zien wy, dat de gemelde ſoort het *Rheum Palmatum* is, en dat dezelve, naar hunne meening, zodanige Wortelen zal voortbrengen, als men doorgaans, hoewel verkeerd, den naam van Moskoviſche Rhabarber gegeeven heeft. Want, Rusland, Moskow, en Rusſisch Tartaryen hebben, tot heden, de voordeelige gelegenheid niet van de Rhabarber in die Landſtreeken, uitgezonderd door de thans ondernomen Proefneemingen in de Kruidhoven, als anderzins, voort te teelen.

De hier gemelde Rhabarber komt uit Tartaryen, en word, door de Bocharen, aan het Rusſiſche Commercie Comptoir te *Kiachta* afgeleverd, gelyk de Hoogleeraar ons in het volgende verhaal toonen zal. Het zou evenwel kunnen gebeuren, dat eene wezenlyke in Moskow voortgeteelde Rhabarber, met den tyd, door den Koophandel, in de Nederlanden overgebragt wierd, indien de aankweeking aldaar wel ſlaagde en toename.

Wat nu het tweede verhaal betreft; zyn Edele geeft in het zelve een naauwkeurig verſlag van den handel, welken de Rusſen en de Chineezen met elkander dryven; en de daar in ontſtaane verandering, zedert dat *Kiachta* de gevestigde handelplaats geworden is. Met de ontvouwing nu hier van, (waar mede wy ons, als buiten ons beſtek zynde, niet zullen ophouden,) meld hy ons, in zyn Dagregister van April 1772, wegens de Rhabarber, het volgende (*a*).

„ De aflevering der Rhabarber geſchied thans door een „ Bochar, genaamd *Abduſalam*, en deszelfs Zoon *Adaula*; „ de Vader van den eerstgemelden, wiens naam is *Murat* „ *Akilims* Zoon, had reeds te vooren, byna van dén aan„ vang des Chineeſchen handels, den uitvoer der Rhabarber „ naar *Kiachta* overgebragt, en 'er eene ſoort van Monopo„ lie van gemaakt. Deeze Bocharen zyn uit de Stad Selin, „ welke Zuidwestelyk van Koko-noor (of blauwe Zee) te„ gens Tibet (*b*) gelegen is, en met alle de Steden van klein„ Bo-

(*a*) PALLAS *Reize. III Deel, pag.* 155.

(*b*) NEUMAN verhaalt, in zyne *Chymia Medica Dogmatico experimentalis*, pag. 1044, dat de beste Rhabarber in het Ryk van China, en de meeste in de Provincie Xenſi wast; en dat Pater PARENNIN, voor weinig Jaaren, aan de Academie der Weetenſchappen te Parys berigt heeft, dat de Rhabarber, welke in de Provincie Xenſi, gelegen in het Koningryk Tibet, groeide, de allerſlegtſte was.

„ Bochary, als Kaskar, Jerken, Aksu, (1) &c. tegenswoor-
„ dig aan de Regeering van China onderdanig zyn.

„ De Landstreek alduar is een hoog en meestdeels ledig
„ gebergte, op 't welke de Rhabarber aan deeze zyde, of
„ Noordlyk van Selin, omtrent tot aan Koko-noor, uit ver-
„ nauwde Steenrotzen groejen zou; de onde en bekwaame
„ Wortelen kent men aan de buitengewoone dikke Stee-
„ len, welke zy voortbrengen; men graaft ze gemeenlyk in
„ April tot in May, zuivert haar van de aarde, en hangtze
„ aan de naby staande Boomen (2) op, tot dat de Oogst-
„ tyd voorby is; wanneer de Tanguten, welke voornaamlyk
„ de Rhabarber verzamelen, haar van de Boomen afhaalen,
„ en t'huisbrengen. Het Blad zou rond, en, om den rand,
„ met niet zeer diepe insneden voorzien zyn; naar welke
„ beschryving de rechte Rhabarber-Plant, niet het *Rheum*
„ *Palmatum*, welks Bladen, aan de Bocharen, die ik daar-
„ over vroeg, geheel onbekend voorkwamen, maar het
„ *Rheum Compactum* zyn zal (3).

„ Mo-

(1) Het Land der Tartaren word, in de Geographie van HUBNER, BACHIENE, en CRAMER, in drie Ryken verdeeld; naamlyk in Rusisch, Chineesch, en onafhankelyk Tartaryen. Offchoon nu de bovengemelde Steden in het zogenaamde onafhankelyk Tartaryen liggen, zyn ze, door de verovering der Chineezen onderdanig geworden; terwyl zommige andere Tartaren alleen onder de Chineesche bescherming staan.

(2) Men wil ons gemeenlyk diets maaken, dat de doorboorde en aan een gereegen Wortelen aan de halzen der Schaapen gehangen worden, om ze dus door de lugt aan de in de weide loopende Dieren te doen droogen; maar van deeze drooging der Rhabarber word hier niets gemeld.

(3) Dit verhaal is zekerlyk den Kruidkundigen vreemd voorgekomen; inzonderheid hun, die reeds groote aankweekingen aangeleid hadden. Men zou 'er evenwel tegen in kunnen brengen, dat het maar een bloot verhaal is, 't welk deeze Chineesche Bocharen misschien uit baatzugt, of om den Heer PALLAS in zyne onderzoekingen te misleiden, gedaan hebben; want het egte Zaad is immers op hooge order, en veel onkosten, in Rusland ontbooden; en de Kruidkundigen in Rusland, Nederland, Engeland, Duitschland, Zweeden, en elders, hebben de voorgemeelde Plant, voor eene uitgeleezenste soort van Rhabarber erkend. Doch by aldien men het verhaal der Bocharen gauschlyk voor onwaarheid wil houden, zo zou de Handpalmswyze Rhabarber in een gelyk tot kunnen deelen; want het Zaad is ingelyks door een Bochar bezorgd.

„ Mogelyk groeit het gemeene *Rheum Undulatum*, 't welk
„ de koude en vogtige gebergten van Siberien, meesten-
„ tyds met flegts verrotte Wortelen, voortbrengen, ook op
„ de Zuidelyke en drooge gebergten van Tibet, tot beste
„ Rhabarber. En wie weet, ofze niet in de Landſtreeken
„ van Daurien of Jeniſei, door eene voorzigtige en drooge
„ aankweeking, en met haar meermaalen te verplanten, tot
„ beste Rhabarber voortgeteeld kan worden.

„ De uitvoer van de beste Rhabarber (4) zou van den
„ Chineeſchen kant verboden zyn. Dus geſchied dit flegts,
„ door eene ſoort van Sluikhandel, met beſteeking der Op-
„ zienders en eene vermenging van gemeene Wortelen. Men
„ brengt haar op Kameelen in wollen (5) Zakken, van iets
„ meerder dan vyf pud (*). Tot de reddering, ontfangst,
„ en betaaling, in Pelteryen, is een byzonder Commercie
„ Collegie in *Kiachta* aangeſteld; alwaar een Apotheker, op
„ eene Jaarwedde, de handhaaving 'er van waarneemt. Al
„ de Rhabarber word hier, op het zogenaamde Rhabarber-
„ hof, onder de Oogen der Bocharen, door beëedigde werk-
„ lieden, ſtuk voor ſtuk uitgeboord, afgeſchraapt, het be-
„ dorven afgeſneeden, de vooze, en doorgate Wortelen uit-
„ geſchooten, en de uitgeleezen Rhabarber in ontfangst ge-
„ nomen, gewoogen, en Contractmaatig betaald; maar al de
„ afval, benevens 't geene, dat 'er naderhand nog uitgezogt
„ mogt worden, zo bast als afſchraapzel, word verbrand;
„ ſchoon het nogtans, tot Extracten, of andere toebereidin-
„ gen van Rhabarber, ten minſten in de Hospitaalen, met
„ nut kon gebruikt worden.

„ Reeds twee maalen is, op hooge order, met veel on-
„ kosten, door de Bocharen, Rhabarber-Zaad bezorgd ge-
„ wor-

(4) Hier door zou men in de meening gebragt kunnen worden, dat 'er twee zoorten van Rhabarber waren, van welke de flegte uitgevoerd, en de beste te rug gehouden, tog evenwel ter ſluik 'er onder gemengd, en vervoerd wierd; maar, om aan zulke gedagten geen plaats te geeven, kan menze tot één ſoort brengen, beſtaande in beste en flegte Wortelen. De Rhabarber word van de Mongalen *Schara modo*, (of geel hout) en van de Chineeſchen *Donche* genoemd.

(5) Het komt my niet ongelooflyk voor, dat de weinige Wol, welke men zomtyds aan de Rhabarber vind, niet van de Schaapen, gelyk gezegd word, maar van de wolle Zakken komt.

(*) Een Ruſſisch pud houd 40 ℔. Zie PALLAS Voorreden, *I Deel.*

„ worden. Dog welk eene ſoort van Rhabarber uit het eer-
„ ſte Zaad voortgekomen zy, is my onbekend.

„ De laatſte reis, wanneer men door middel van een
„ Griek (6), genaamd *Simon Manueloffyn Skerletof*, wel-
„ ke te vooren by de Rhabarber Commiſſie geſtaan had,
„ van een met hem bevrienden Bochar, Rhabarber-Zaad
„ verkreegen heeft, was dat geene, 't welk thans onder
„ de Kruidbeminnaars het bekende *Rheum Palmatum* voort
„ gebragt heeft. Maar eenige Lieden, die de Rhabarber
„ op haar Vaderlandsch gebergte gezien hebben, beſchry-
„ ven derzelver Bladen geheel anders, gelyk ik boven reeds
„ gemeld heb (7). Denkelyk komt deeze Genees-Wortel
„ van meer dan éene ſoort van Planten van het zelfde ge-
„ ſlacht; 't welk, door 't onderzoeken der ſoorten van
„ Rhabarber, die men in den Peterburgſchen Kruidhof reeds
„ heeft, niet bezwaarlyk na te gaan zou zyn. Alleenlyk
„ zou hier toe een tyd van tien en meer Jaaren vereiſcht
„ worden, om de Wortelen tot een behoorlyken wasdom
„ te laaten komen. Insgelyks diende men de Proefneemin-
„ gen, zo veel mogelyk was, in eene overeenkomſtige
„ Landſtreek te doen; waar toe, binnen de grenzen van
„ 't Ruſſiſche Ryk geen bekwaamer gevonden kan worden
„ dan de ledige gebergten tuſſchen de Yjus en Jeniſei,
„ om Abakansch en Sajansk; welker ganſche geſteldheid
„ het meest ſchynt te gelyken naar die van 't Vaderland
„ van de Rhabarber. Misſchien zal ook het Zuidlyke Dau-
„ rien,

(6) Dat de Griek *Skerletof* zig, in de bezorging van 't Zaad, eerlyk gedraagen heeft, kan wel waar zyn; doch wat zal men van zynen Vriend, den Chineeſchen Bochar oordeelen? Men is veelal gewoon, een bedrieglyk mensch een Chineesch te noemen. Daarenboven zyn deeze Volkeren loos genoeg, om te begrypen, wat de Ruſſen, met zodanig Zaad, ten nadeele van hunnen Rhabarber-handel, zouden kunnen uitvoeren.

(7) De Hoogleeraar drukt zig zeer omzigtig uit, om dat hy zelf de Rhabarber daar ter plaatze niet gezien, maar dit uit het verhaal van anderen overgenomen heeft: hy duid des alleen by veronderſtelling aan, dat het, de Rhabarber met gekwabde Bladen, of het *Rheum Compactum*, zyn zal. En die veronderſtelling komt my zeer waarſchynlyk voor, om dat zy niet op één, maar op meer getuigen ſteunt. De ſpitze Bladen van de handpalmswyze Rhabarber waren aan de Bocharen onbekend; en de Lieden, welken de Rhabarber op haar Vaderlandsch gebergte gezien hebben, geeven eene beſchryving, welke overeenkomt met die der Bocharen.

„ fien, aan de Onon en de Argun, daar toe geſchikt zyn; „ dewyl de ligging, door de hoogte van het Tibetſche ge„ bergte, iets koelder is, en de daar uit voortkomende „ koude Lugt, in eene Zuidelyke Hemelsſtreek, gemaatigd „ gemaakt word. In zulke Gewesten diende men, over „ een Steenagtigen grond, in een goed aardryk, op ver„ ſcheide hooge en laage gronden, van alle ſoorten van „ Rhabarber te planten, die wy thans in den Kruidhof be„ zitten; om 'er voorts de gevolgen van af te wagten. By „ de aflevering van de Rhabarber heeft men, toen ter tyd, „ melk-witte (8) Stukken ontdekt, die in uitwerking met „ de beste Rhabarber gelyk, en zoetagtig van ſmaak wa„ ren, &c."

Zie daar Leezer het merkwaardigſte dat my van de Rhabarber is voorgekomen; voor welks mededeeling wy dien Hoogleeraar ten uiterſte verpligt zyn.

(8) Of deeze melk-witte Rhabarber eene byzonderer ſoort uitmaakt, of eene ſpeeling der Natuur is, ſtaat nog te beſliſſen.

NATUURLYKE HISTORIE DER PARADYS-VOGELEN.

(Volgens den Heer DE MONTBEILLARD, Medeſchryver van den Heer DE BUFFON.

VErſcheide Latynſche naamen zyn den *Paradys-Vogel* toegevoegd, en de voornaamſte daar van is *Avis Paradiſea*, *Apos Indica*, *Avis Dei*, en *Manucodiata*, een naam door de Italiaanen overgenomen. De Duitſchers noemen hem *Lust-Vogel* of *Paradis-Vogel*, de Engelſchen desgelyks *Bird of Paradiſe*, de Portugeeſen *Paſſaros de Sol*; in Nieuw Guiné is hy bekend onder den naam van *Burung-arou*, en in de Indiën onder dien van *Boëres*, dat wil zeggen *Vogelen*: deeze Volken hebben geene byzondere naamen om de verſchillende ſoorten aan te duiden.

Deeze ſoort van Vogelen is veel vermaarder, door de valſche en ingebeelde hoedanigheden daar aan toegeſchreeven, dan door de weezenlyke en met de daad opmerkenswaardige eigenſchappen. De naam van *Paradys-Vogel* verwekt by de meesten het denkbeeld van een Vogel zonder Pooten, die altoos vliegt, zelfs als hy ſlaapt, of ten hoogſten eenige oogenblikken zich aan de takken der boomen ophangt, door

middel zyner twee lange uitſteekende ſtaartpennen; die, vliegende, paart, gelyk eenige Inſecten, en ook vliegende de eijeren ligt en uitbroedt, en dus zonder voorbeeld in de Natuur; die alleen van damp en dauw leeft, het lyf geheel met vet opgevuld en geen maag of darmen heeft: deelen ook, welke deezen Vogel geheel niet zouden te ſtaade komen; dewyl hy, niets eetende, ook niets te verteeren heeft, of uit te werpen: met één woord, een Vogel die altoos beweegende en alleen in de lugt beſtaat, en zich daar in onthoudt zo lang hy leeft, gelyk de Viſchen in 't Water, en niet, dan naa zyn' dood, op aarde komt.

Zodanig eene aaneenſchakeling van lompe dwaalingen is enkel een gevolg van de eerſte dwaaling; de veronderſtelling naamlyk, dat de *Paradys-Vogel* geen Pooten hebbe, ſchoon hy van zeer groote voorzien is: deeze eerſte dwaaling ontſtaat hier uit, dat de Indiaanſche Kooplieden, die handel dryven in de Vederen deezes Vogels, of dat de Jaagers, die ze hun leveren, voor eene gewoonte hebben, 't zy' om ze te beter te bewaaren, of te gemaklyker in te pakken, of eindelyk om eene dwaaling, die hun voordeel aanbrengt, te onderſchraagen, deeze Vogels met de vederen te droogen, naa de Pooten en Ingewand weggenomen te hebben: en dewyl het langen tyd is aangeloopen, eer men van deeze Vogels andere, dan die dus toebereid waren, gezien heeft, is het vooroordeel dermaate verſterkt, dat men de eerſte ontdekkers der waarheid, gelyk het gewoonlyk gaat, voor Leugenaars ſcholdt.

Voor 't overige, indien iets den ſchyn der waarheid kon byzetten aan het verdichtzeltje van 't geduurig vliegen des *Paradys-Vogels*, 't is zyne ligtheid, veroorzaakt, door de menigte en verbaazende uitgeſtrektheid zyner Vederen: want, behalven die de Vogels in 't algemeen bezitten, hebben zy veele andere en zeer lange, die aan de zyden uitkomen, en zich verre buiten den weezenlyken Staart uitſtrekken; zich daar mede als vermengende, en een valſchen Staart vormen, waar aan veele Waarneemers zich vergreepen hebben. Deeze *Ondervleugel-pennen*, ik noem ze zo, om dat zy van onder de Vleugels komen, zyn zeer ligt in zichzelve, en maaken, door derzelver zamenvoeging een geheel uit, 't welk een allerligtst voorkomen heeft, eene dikte, bykans zonder zwaarte, zeer geſchikt om de ſchynbaare grootte van deezen Vogel te vermeerderen, die als een *Duif* voorkomt en met de daad niet grooter is dan een *Spreeuw*, en teffens de foortlyke zwaarte te verminderen; 't geen hem geſchikt maakt, om

zich

zich in de lugt op te houden: maar te gelyk moet zulks dikwyls een hinderpaal weezen aan de ſnelheid in 't vliegen, en in het beſtuuren van de vlugt, wanneer hy tegenwind heeft: overeenkomſtig hier mede heeft men ook opgemerkt, dat de *Paradys-Vogels* zich voor ſterken wind verſchuilen, en tot hun gewoon verblyf landen kiezen, weinig aan den wind blootgeſteld. „ De Eilanden van *Arou* zyn verdeeld in vyf „ Eilanden, op 't middelſte derzelven alleen vindt men deeze „ Vogels; zy vertoonen zich nimmer op de andere, om dat „ zy, van eene zeer zwakke natuur zynde, geen ſterken wind „ kunnen verdraagen." Dit is het getuigenis van J. OTTON. HELBIGIUS.

Deeze Vederen zyn veertig of vyftig aan elke zyde, en ongelyk van langte; het meerendeel ſteekt onder den zwaaren Staart uit, terwyl andere daar over heen loopen, zonder dien te bedekken; naardemaal derzelver baardjes geheel van elkander zyn afgezonderd, maaken ze door het over- en wederloopen, een netswyze doorſchynende vederhoop, zeer bezwaarlyk in 't aftekenen te treffen.

In de *Indiën* agt men deeze Vederen zeer hoog, en ze worden, uit dien hoofde, zeer gezogt; 't zal geene eeuw behoeven te lyden, of men zal ze in *Europa* gebruiken, even als de Vederen der *Struis-Vogelen*, en in de daad ze zyn 'er wonder geſchikt toe, zo uit aanmerking van de ligtheid, als van wegen den prагtig ſchitterenden gloed. Dan de *Indiaanſche Prieſters* ſchryven aan deeze Vederen, ik weet niet welke wonderdaadige kragten toe, die derzelver prys in 't oog des Gemeens zeer verhoogen, en den Vogel, van welken zy komen, den naam van *Gods-Vogel* gegeeven heeft.

Naast deeze Vederen zyn, in den *Paradys-Vogel*, 't aanmerkenswaardigst, de twee lange Pennen, die boven den wortel van den waaren Staart uitſchieten, en zich meer dan één voet uitſtrekken beneden den Byſtaart, gevormd door de *Ondervleugel-pennen*. Deeze Pennen zyn, op 't midden, voorzien met kleine zeer korte en als eerst uitkomende baardjes: bovenaan en beneden hebben de baardjes eene gewoone langte. Die aan 't einde zyn by de Wyfjes veel korter, en dit is, volgens BRISSON, het eenig teken 't welk ze van de Mannetjes onderſcheidt. Volgens HELBIGIUS, zeggen de Inwoonders der Landen, waar men de *Paradys-Vogels* aantreft, dat de Wyfjes veel kleinder zyn dan de Mannetjes.

De Kop en de Hals zyn bekleed met een ſoort van fluweel, gemaakt door kleine, rechte, ſtyve en digt-aan-een-ſtaande pluimpjes: die van de Borst en den Rug zyn langer,

doch alle zydagtig en zagt op 't aanraaken. Veelerlei kleuren-ſpeelen in deeze Pluimadie, en geeven eenen verſchillenden weerſchyn, naar maate van het onderſcheiden vallen der ligt-ſtraalen: een gloed en kleur-mengeling met geene woorden te beſchryven; en maar zeer gebrekkig in gekleurde voorwerpen af te zetten.

Zeer klein is de Kop naar evenredigheid van 't Lyf, en de Oogen zyn nog kleinder, en zeer digt aan de opening van den Bek geplaatst. CLUSIUS verzekert, dat de *Paradys-Vogel* niet meer dan tien Staartpennen heeft; maar ongetwyfeld hadt hy ze niet geteld in een leevend voorwerp, en 't is twyfelagtig of de zodanigen, die, uit zo verre landen tot ons komen, alle de Pennen en Vederen hebben; ook is deeze ſoort van Vogelen zeer aan ruijen onderhevig; en de ruityd duurt 's Jaarlyks eenige maanden. Zy verſchuilen zich voor dien tyd, zynde die den regentyd, in de landen huns verblyfs; doch omtrent het begin der maand Augustus, dit is naa dat zy gebroed hebben, krygen zy hunne Pennen weder, en in de maanden September en October, het ſtilſte en ſchoonſte ſaiſoen, vliegen zy by benden, gelyk de *Spreeuwen* in *Europa*.

Deeze ſchoone Vogel heeft zich niet zeer verre verſpreid, men vindt hem niet dan in het gedeelte van *Aſie*, waar de Speceryen groeien, en byzonder op de Eilanden van *Arou*; hy is niet onbekend in dat gedeelte van *Nieuw Guiné*, 't welk digt by deeze Eilanden ligt: dewyl hy daar een' naam heeft; doch die naam zelve, *Burung-Arou*, ſchynt het oorſpronglyk Gewest deezes Vogels aan te duiden.

De bepaalde gehegtheid der *Paradys-Vogelen*, aan de Landen waar Speceryen wasſen, geeft grond om te denken, dat zy, op 't Specery draagend Geboomte, hunne geliefdſte ſpyze vinden. TAVERNIER merkt aan, dat zy zeer geſteld zyn op Muscaatnooten, en ten tyde, als die ryp zyn, in menigte derwaards vliegen, gelyk men in *Frankryk*, by den Wyn-oogst, benden *Lysters* ziet, als mede dat die nooten, welke zeer ſterk zyn, hun dronken maaken en doen neertuimelen. Vast gaat het dat zy niet enkel van den Dauw leeven, HELBIGIUS, die in de *Indiën* gereisd heeft, leert ons dat zy zich voeden met roode bezien, welke aan een zeer hoogwasſenden Boom groeien. LINNÆUS wil dat zy op groote Kapellen aazen; en BONTIUS, dat zy jagt maaken op kleine Vogeltjes, en dezelve verſlinden.

Bosſchen zyn der *Paradys-Vogelen* gewoon verblyf, zy rusten op de takken, waar de *Indiaanen*, verborgen in ligte van teenen gevlogte hutten, ze opwagten, en met pylen dood-

doodſchieten. De vlugt der *Paradys-Vogelen* heeft veel van die der *Zwaluwen*, dit heeft hun den naam doen krygen van *Zwaluwen van Ternate:* anderen zeggen dat zy met de daad de gedaante van *Zwaluwen* hebben; doch dat zy veel hooger vliegen, en altoos hoog in de lugt gezien worden.

Schoon MARCGRAVE de beſchryving deezes Vogels plaats geeve in zyne beſchryving der Vogelen van *Braſil*, moet men, nogthans, niet denken, dat hy in *Braſil* gevonden worde, of de Schepen der *Europeaanen* moeten hem derwaards gevoerd hebben: en ik grond deeze myne gedagten niet alleen daar op, dat MARCGRAVE den *Braſiliaanſchen naam* diens Vogels niet vermeldt, gelyk hy gewoon is van alle Vogelen, die daar vallen, en op het ſtilzwygen van alle Reizigers, die de *Nieuwe Wereld* en de daar omſtreeks liggende Eilanden doorreisd hebben, maar ook op de wet der Lugtſtreeke: deeze wet die ten opzigte van de Viervoetige Dieren geldt, mag ook toegepast worden op verſcheide ſoorten van Vogelen, en byzonder op den *Paradys-Vogel*, een bewoonder van landen, niet verre van den Evennagtslyn, waar het overvliegen veel bezwaarlyker valt, te meer daar hy geene Vleugels heeft, ſterk genoeg naar evenredigheid van de menigte der Vederen: want de ligtheid alleen is niet voldoende tot het doen van zulk een' overtocht: deeze zelfs is een hinderpaal in gevalle van tegenwind, waar tegen zy, gelyk ik reeds aanmerkte, niet op kunnen: daarenboven is het niet wel te begrypen, dat deeze Vogels zich zouden bloottſtellen aan 't overvliegen van ongemeete zeeën, om een Nieuw vast Land te vinden, daar zy in de Oude Wereld zich vrywillig beperken in een zeer engen kring, en geene poogingen aangewend hebben, om uit te vliegen in nabygelegene Gewesten, die hun dezelfde lugtsgeſteltenis, dezelfde gemakken, dezelfde leevensmiddelen aanbooden.

Het blykt niet dat de Ouden den *Paradys-Vogel* gekend hebben: de zo in 't oogloopende en zonderlinge kenmerken, die hun van alle andere Vogelen onderſcheiden, die lange *Ondervleugel-pennen*, die lange Pennen by den Staart, dat natuurlyk fluweel, 't welk den kop bekleed *enz.*, vinden wy, nergens, in hunne Werken aangeweezen. Zonder grond heeft BELONIUS voorgewend, in den *Paradys-Vogel*, den *Phenix* der Ouden gevonden te hebben: zyn denkbeeld ſteunde op eene zwakke overeenkomst, die hy meende te ontdekken, en deeze nog is min gelegen in de weezenlyke eigenſchappen deezer beide Vogelen, dan in de verdichtzelen van den een en den ander verſpreid. Daarenboven ver-

ſchilt de lugtſtreek dier beide Vogelen: immers zou men den *Phenix* in *Arabie* en zomtyds in *Egypte* moeten vinden, waar de *Paradys-Vogel* zich nooit vertoont, die, gelyk wy: deeden zien, bepaald ſchynt aan 't Ooster gedeelte van *Aſie*, den Ouden zeer weinig bekend.

CLUSIUS verhaalt, op 't getuigenis eeniger Scheepslieden, die 't ook ſlegts van hooren zeggen hadden, dat 'er twee ſoorten van *Paradys-Vogelen* zyn; de eene beſtendig veel ſchoonder en grooter, bepaald aan het Eiland *Arou*, de andere veel kleinder en min ſchoon, zich onthoudende in het Land der *Papoux*, digt by *Gilolo*. HELBIGIUS, dien hetzelfde verhaald was, op de Eilanden van *Arou*, voegt 'er nevens, dat de *Paradys-Vogels* van *Nieuw Guinè* of het Land der *Papoux*, van die op 't Eiland *Arou* niet alleen verſchilden in grootte, maar ook in de kleur der Pluimadie, die wit en geelagtig is. Ondanks deeze twee getuigenisſen, waar van het eene zeer verdagt en het ander te onbepaald is, om 'er iets beſlisſends uit op te maaken, ſchynt het my toe, dat alles, wat men, met rede, volgens de bestgeſtaafde berigten, kan zeggen, hier op uit komt, dat de *Paradys-Vögels*, die wy uit de *Indiën* krygen, niet altoos even goed bewaard, of elkander volkomen gelyk zyn; dat men onder dezelve grooter en kleinder vindt; dat deezen meer *Ondervleugel-pennen* en langer neerhangende Staart-pennen hebben dan geenen; terwyl de laatſte in eenigen geheel anders geſchikt zyn, of gansch ontbreeken: anderen, eindelyk, verſchillen in kleur van Pluimadie, door pluimpjes en kuiven, *enz.* Het valt, in de daad, zeer bezwaarlyk, in deeze meest alle verminkte, mismaakte, of ten minſten ſlegt bewaarde *Paradys-Vogels*, die wy te zien krygen, juist te bepaalen wat byzondere ſoorten uitmaakt; wat alleen verſcheidenheden zyn, van ouderdom, ſexe, jaargetyde, lugtſtreek, toeval *enz.* afhangende.

Hier benevens ſtaat nog in opmerking te neemen, dat de *Paradys-Vogels*, waar in men Koophandel dryft, ter oorzaake van derzelver beroemdheid, zeer duur zyn: 't welk gelegenheid geeft, om, onder dien naam, verſcheide Vogelen te doen doorgaan, die een langen Staart en eene ſchoone Pluimadie hebben, en de Pooten afgeſneeden worden, om ze tot hooger prys te verkoopen. Zelfs vindt men genoeg weezenlyke *Paradys-Vogels*, die men zonder langer en gevolglyk ook veel duurder heeft zoeken te maaken, door ze, op verſcheide wyzen, te misvormen.

Ik zal hier alleen nog een kort berigt byvoegen van den Vo-

Vogel, doorgaans den *Koning der Paradys-Vogelen* geheeten, in 't Latyn *Manucodiata Rex*, of *Rex avium Paradiſearum*, in 't Engelsch *King of Birds-Paradiſe*. De Geſchiedenis deezes Vogels is vol van verdichtzelen. De Zeelieden, van welken CLUSIUS zyne voornaamſte berigten ontleende, hadden hooren zeggen, dat de twee ſoorten van *Paradys-Vogelen* elk haaren Koning hadden, aan welken alle de andere met veel onderwerpelykheids en trouwe gehoorzaamden, dat deeze Koning altoos hooger dan de overige bende vloog, en boven zyne Onderdaanen zweefde; dat hy, van daar, zyne bevelen gaf om de bromen op te zoeken, waar uit zonder gevaar kon gedronken worden, en hier van de proef te neemen *enz.*

Schoon deeze gewaande Koning der *Paradys-Vogelen* verſcheide trekken van overeenkomst met den *Paradys-Vogel* hebbe, is hy, nogthans, door eenige daar van onderſcheiden.

Hy heeft, gelyk deeze, een kleinen Kop, bedekt met eene ſoort van ſnuweel, nog kleinder Oogen, boven den hoek van de opening des Beks geplaatst, lange en ſterke Pooten, een Pluimadie met een weerſchyn; twee Pennen aan den Staart, bykans gelyk aan die des *Paradys-Vogels*, alleen zyn ze korter aan 't einde gebaard, en die baardjes inwaards na elkander omgekruld; in deeze ontdekt men oogen in 't klein, gelyk aan de oogen in den Staart der *Paauwen*. Ook heeft hy onder de Vleugels te wederzyden zeven of acht Veeren, langer dan men by de meeste Vogelen aantreft, doch korter en van eene andere gedaante dan in den *Paradys-Vogel*, dewyl ze, over de geheele langte, voorzien zyn met over elkander hangende baardjes. Voorts is hy van den *Paradys-Vogel* daar in onderſcheiden, dat hy veel kleinder is, een witten en naar evenredigheid veel langer Bek *heeft*, de Vleugels zyn desgelyks veel langer; doch de Staart veel korter en de Neusgaten zyn met Pluimpjes bedekt.

CLUSIUS heeft maar dertien Pennen in elken Vleugel, en zeven of acht in den Staart, geteld; doch geene andere dan gedroogde voorwerpen gezien, die zeer mogelyk alle Pennen niet hadden. Die zelfde Schryver merkt als eene byzonderheid op, dat, in eenige voorwerpen, de twee by den Staart uitſteekende Pennen, elkander kruisſen: doch dit moet zeer natuurlyk plaats vinden by denzelfden Vogel, ten opzigte van twee lange buigzaame Pennen, naast elkander gelegen.

WAARNEMING VAN EEN WITTEN BOOG AAN DEN HEMEL.

Door J. en A. ESDRÉ, *A. L. M. en Philoſ. Dr. te Dordrecht.*

DEn 26 Febr. des avonds, by eene zeer heldere Lucht, wierden wy, omtrent half agt, een witten Boog aan den Hemel gewaar. Dezelve ging over het hoofd van de Maagd, en over Regulus, tuſſchen Procyon, en den regter voet van Pollux, over de regter en linker Schouder, als mede over de drie Sterren in den Gordel van Orion. Het eene einde was omtrent in 't Zuid-Oosten, terwyl het ander in 't Zuid-Westen gezien wierd. Nadat wy dezen Boog eenigen tyd waargenomen hadden, begon hy in 't midden flauwer te worden; zelfs verdween het middelſte gedeelte bykans, terwyl de einden nog merkelyk zichtbaar bleeven. Dan kort daarop wierd dezelve weder geheel gezien, en wel veel helderer, dan te voren, of daarna. Het licht, dat van den Boog afſtraalde, was zo ſterk, dat Regulus niet weinig van zyn glans en luister verloor, toen de Boog op 't helderſte ſtond.

Deze Boog was, in eene geduurige beweeging, nu ryzende, dan daalende, tot dat hy eindelyk onder Regulus, tusſchen Procyon en Lyrcus, door de Sterren in den Gordel van Orion, en door zyn linkervoet ging. Na dat dezelve zeer helder, als eene witte Wolk, geſtaan had, begon hy te verflauwen; en wel aanvanglyk in 't midden; alwaar ook een goed gedeelte van den Boog 't eerst verdweenen is. Toen veranderde vervolgens het Oostlyk einde, als in verſcheide witte Wolken, die, volgens allerleie rigtingen, door elkander bewogen, ſteeds naar het Westen voortgingen; werwaards de Boog insgelyks, geduurende de waarneming, bewogen was. Deze witte Wolken veranderden in een breeden, eenigzints gebogen witten ſtreep, die zich voorts in twee verdeelde, terwyl 'er een damp over Orion gezien wierd. Ondertuſſchen was het Westlyk einde uit het gezicht geraakt. De gemelde twee witte Streepen wierden één, en allengskens flauwer; beweegende zich midlerwyl naar het Westen. Eindelyk is dezelve verdweenen, nadat wy het verſchynzel anderhalf uur waargenomen hadden.

De Heer LE FRANCQ VAN BERKHEY, dit berigt aan onze Boekverkoopers zendende, heeft 'er tevens zyne eigen waarne-

neming van dit verſchynſel bygevoegd; welke zaaklyk met die der opgenoemde Heeren overeenkomt. —— Ik zag, (*zegt by*,) den 26 February, te Amſterdam zynde, en over de Nieuwebrug gaande, omtrent de klok agt uuren, Zuidwestelyk van my af, een zeer helderen, zig breed uitſprei-denden, witten Liehtſtraal, ryzende uit eene donkere Wolkbank. Dezelve ſtrekte zig, dog flauwende, verre over myn hoofd ten Zuidwesten uit; en verdween, voor zoo verre ik, van wegen de kortheid der gezigt-einders, zien kon, ten Zuidoosten. Eerst twyffelde ik, nademaal de Lugt helder was, of het de zogenaamde melkweg niet ware; dan, zoo wel de ongewoone plaatſing, als de byzondere beweeging in dien Straal, bragten my tot een ander beſluit.

Na alles wel ruim een kwartier uurs, volgens myne kunde, gade geſlagen te hebben, vermoedde ik, dat het een voorboode van een ſterk Noorderlicht zou zyn; dewyl de Wolkbank, waar uit de ſtraal of boog opklom, volkomen overeenkwam met zulk eene Noorderlichtbank; ook was de beweeging in den boog eveneens, als die ſchielyke voortvloeijing of verzwinding, welke men in de Noorderlicht-vlammen ziet. En dit myn vermoeden is des nagts bevestigd geworden: want des anderendaags heb ik, uit verſcheiden byzondere perſoonen, die omtrent elf of half twaalf uuren en laater op de ſtraat geweest waren, verſtaan, dat zy nimmer, by hun geheugen, zulke ſterke en vuurig roode Noorderlichtvlammen in de Lugt gezien hadden. Wanneer men dit overweegt, en zulks vergelykt, met het bovenſtaande berigt van die in de Sterrekunde zeer bedreeven Heeren, ſchynt men, op goeden grond, wel te mogen vastſtellen, dat deeze lichtende Hemelboog, — als 't ware, een voorboode van het Noorderlicht geweest is, of eene uitbarſting van eene Noorderlichtbank; waar in die boog zig eerst als een witte Ligtſtraal, en *eindelyk* als vuurige Wolken vertoond heeft, welk een en ander tot het verder naſpooren der Verhevelingen, hier te Lande, van dienst kan zyn.

AANMERKINGEN OVER HET PORTRAIT-SCHILDEREN; EN EEN BERIGT VAN DE PROEVE OVER DE MIDDELEN, OM DE PORTRAITEN, MET OLIEVERF GESCHILDERD, VEELE EEUWEN VOLKOMEN TE BEWAAREN. Door den Heer VINCENT DE MONTPETIT. MET DE GOEDKEURING VAN DE KONINGLYKE ACADEMIE DER WEETENSCHAPPEN TE PARYS.

HEt Portrait-ſchilderen is, van den aanvang der Schilderkunſte af, onder alle ſoorten, het gewigtigſte en ſtreelendst voorwerp geweest; men ſchryft zelfs de geboorte dier ſchoone Kunſte toe aan de zorge eener Minnareſſe, om de weezenstrekken haars Minnaars te bewaaren, de ſchaduw van wiens Hoofd zy, op de muur haars kamers, by het licht eener lampe, aftekende. Deeze ſoort van ſchilderen is dus na verwant aan eene aandoening, die alle gevoelige Zielen treft, en byzonder ſterk werkt by aanzienlyke en in eer geklommene Familien. Een Vader, een Moeder, een Grootvader, een Overgrootvader, en anderen, wier gedagtenis dierbaar is, worden voor allen, die 'er belang by hebben, kostlyke tafereelen, en verdienen de voorkeus boven Schilderſtukken, Geſchiedenisſen verbeeldende, die geene lotgevallen des Lands behelzen, ſchoon vervaardigd door de hand der grootſte Meesteren: in deeze zal men zich verwonderen over de kunst en 't vernuft des Schilders, de geest zal eenigzins deel neemen in de verbeelde gebeurtenisſe; maar de ganſche Ziel zal zich op de Portraiten vestigen; de verknogtheid, de tederheid, de eigen-liefde, en alle de aandoeningen der Ziele vereenigen zich, om ze van aangelegenheid te maaken.

Zeer zou het ons tot genoegen ſtrekken, tegenwoordig de Portraiten te aanſchouwen van alle onze Koningen, van 't begin der *Franſche Heerſchappye*; van de Koninginnen, Prinſen en Prinſeſſen, in welke wy, onze Geſchiedenisſen leezende, belang ſtellen; van die beroemde Helden, die zo veel eers aan 't Menschdom gedaan hebben; van die vermaarde Overweldigers, die ten geesſel van 't zelve dienden; van die beroemde Mannen, aan welken wy zo veele kundigheden verſchuldigd zyn, wier verlicht verſtand ons te ſtaade kwam, om ons uit de duisternisſen der onkunde te redden; van die Heldinnen en beroemde Vrouwen, de roem en 't cieraad haarer Sexe; van die volyverige Patriotten, aan wier moed en trou-

trouwe wy veele voorregten en zegeningen hebben dank te weeten; en van zo veele anderen, wier gedagtenis tot de laatſte naakomelingſchap in zegeninge zal zyn. Hoe genoeglyk zou het weezen hunne Portraiten te zien, zodanig als zy in leevenden lyve waren, derwyze dat men nog uit de kleur, zo wel als uit de weezenstrekken, zou kunnen oordeelen over hun Character en Zielsgeſteltenisſe: want, indien de hoedanigheden van het hart en der Ziele zich op 't gelaat vertoonen, zouden wy een middel te meer hebben, om de overeenkomſten daar van met hunne daaden na te ſpeuren.

Portraiten, wel bewaard, zouden met de Geſchiedkunde hand aan hand gaan, en de Wysgeer zou kunnen beſliſſen, of de daaden eens Helds aan zyne geaartheid, dan aan zyne opvoeding, moeten worden toegeſchreeven: deezerwyze zou de Schilderkunst, die, dus lang alleen een aangenaame Kunst geweest is, in den rang der nutte Kunſten komen.

Ongelukkig zyn de voortbrengzels dier betoverende Kunſte, tot heden, wat de bewerking aanbelangt, alleen volbragt, volgens dikwyls onzekere en meest altoos gebrekkige beginzelen; de meeste Schilders zyn geheel niet kiesch geweest, in de keuze en de behandeling der ſtoffen: 't welk die ongemerkte verwoesting veroorzaakt heeft, van bykans alle de Schilderſtukken met Olieverf, die, voor 't meerendeel, in zeer korten tyd, van zelve bederven: eene verwoesting, welke ons, ten aanzien van 't zedelyke, het middel ontroost om den ſmaak der Ouden met den onzen, wegens 't geen men Schoonheid noemt, te vergelyken: want de kennis van den heerſchenden Smaak kan ons opleiden tot die van de heerſchende Zeden der tyden: de verandering daarin maakt, dat wy met onze Voorvaderen niet overeenſtemmen in de kenteekenen van een ſchoon gelaad: eertyds gaf men de voorkeuze aan grootſche trekken, die eerbied en ontzag inboezemden, ſterke en beſtendige driften ontvonkten: tegenwoordig heeft men geene bepaaling, en men hegt zich min aan vaste trekken, dan aan een zeker ik weet niet wat, 't welk vermaak ſchenkt en onbeſtendigheid aankondigt: men hokt zelfs zo verre buiten 't ſpoor, dat men een mager gerimpeld vel boven een ſchoon en vol gelaad verkiest: eene voorkeuze, die geen plaats gehad zou hebben in de dagen onzer moedige Ridderen, die van 't eene na het andere Steekſpel gingen, om lansſen te breeken; en leevensgevaaren uit te ſtaan tot eer hunner minnaresſen: Juffrouwen, buiten twyfel, van eene ſchoonheid, die, hoewel toen beroemd en aangebeden, thans geheel vergeeten, om niet te zeggen onbekend is: dewyl geen

ge-

gedenkſtuk volkomen genoeg ons overgebleeven is, om 'er ons een rechtmaatig denkbeeld van op te leveren: de rechte Portraiten daar van te kennen, zou van zo veel te meer aangelegenheids weezen, dewyl die de Geſchiedſchryvers ons hebben opgeleverd, voor 't meerendeel, ongetrouw, romanesk en ingebeeld zyn.

De Beeldhouwkunde heeft ons het denkbeeld der Ouden van de Schoonheid wel eenigzins overgeleverd; doch 't is alleen door de gedaante, die ons de ſchoone Natuur niet geheel en al kan ſchetzen, zonder 't behulp der kleuren, welker leevendigheid, gloed en blos, op 't weezen, het bruine en blonde verſpreiden. Dat aanvallige, dat betoverende, die keurige trekken der oogen, welker kleur en ſpeeling de Ziel ſchilderen, en de ſchoonheid bezielen; die ſtand der wenkbrauwen, dat flodderen der hairlokken, die frisheid van roosverwige lippen, en zo veel andere verrukkende uitwerkzels van het Koloryt, die de Beeldhouwkunde niet kan verſchaffen, zouden in een welbewaard Schilderſtuk gevonden worden.

Alle die Godinnen, zo opgehemeld in de Geſchiedenisſen, zouden met de hedendaagſche kunnen vergeleeken worden: en eene Juffrouw, thans wegens haare ſchoonheid beroemd, zou, in toekomende eeuwen, leeven, om, op haare beurt, tegen nieuwe ſchoonheden te monſteren.

Het was, buiten twyfel, eene der voortreflyke Schoonheden, die CAREL DEN VIII, Koning van *Frankryk*, gelegenheid gaf, om al de grootheid van zyne Ziel aan den dag te leggen. Deeze jonge Overwinnaar van *Italie*, zegepraalende in de kleine Stad *Tuscanelle*, naby *Viterbo*, komende, tradt alleen in de kamer eener allerwelgemaaktſte en ſchoonſte jonge Juffrouw, die een geweldig liefde-vuur in zyn boezem ontſtak, en teffens tot de edelmoedigſte daad uitlokte. Deeze Vorst, van een tederen, galanten, en edelmoedigen aart, wel verre van het regt der overwinninge te misbruiken, en zich te bedienen van zyn gezag, en de gereedheid die zich opdeedt, om zyne drift te voldoen, eerbiedde de Schoone, welke hem verrukte, bragt hulde toe aan haare Deugd, gaf haar een huwelyksgoed, en trouwde haar op 't voordeeligst uit. Wie zou niet wenſchen het Portrait te zien van die Schoone, en dat des Helds, die, in den korten tyd zyner veertien-jaarige Regeeringe, den tytel van den Grooten verdiend heeft, en door zyne behaalde overwinningen, en door de uitſteekende hoedanigheden zyner Ziele?

In

In de Eeuw van deezen Grooten Koning, heeft het ſchilderen met Olieverf een begin genomen: indien de toenmaalige Schilders, en hunne Opvolgers, den zelfden voet gehouden hadden als de Uitvinder, om hunne Tafereelen te bewaaren, wy zouden tegenwoordig veel meer Portraiten van aangelegenheid bezitten; doch bykans alle Oude Portraiten, die van TITIAAN zelve, vertoonen ons die ſchoone kleur, die ſchoone eenſtemmigheid, welke de natuur trof, niet meer: de helderſte deelen alleen onderſcheiden zich, en nog zyn deeze bemorst door de vuiligheid in het doek, en de kleurſtreepen daar door zeer veranderd: het overige der Schilderye is donker, men kan 'er bykans niets in onderſcheiden: zodanige ſtukken ook, die toevallig best bewaard of opgemaakt en vernist zyn, door eene bekwaame hand, hebben nog veel verlooren: dat brengt te wege, dat de meeste oude Portraiten verzonden zyn na oude Kasteelen, waar zy in Kamers en op Zolders hangen, om verder te bederven en voor de naakomelingſchap verlooren te raaken. Hoe veele beweegredenen zyn 'er gevolglyk, om ons zorg te doen draagen voor 't verlies der oude Portraiten, en te verlangen dat de hedendaagſche beter bewaard worden.

De Heer VINCENT DE MONTPETIT, door liefde tot die ſchoone Kunst gedreeven, heeft zich gezet om de oorzaaken van het verderf der Schilderſtukken, met Olieverf, te onderzoeken; met onvermoeiden yver is hy meer dan dertig Jaaren bezig geweest ter uitvinding van een middel, om ze voor de naakomelingſchap te bewaaren, 't zy door hervorming of volmaaking der bekende Kunstbewerkingen, 't zy door de keuze en zuivering der Schilderſtoffen, en de wyze van ze te gebruiken: hy heeft zyne waarneemingen en proeven aan de *Koninglyke Academie der Weetenſchappen* ter hand geſteld. De Goedkeuring van dat agtbaar en geleerd Lichaam heeft den arbeid deezes Mans bekroond, en hem aangemoedigd, om de vrugt daar van het Gemeen mede te deelen; zyn eigen belang opofferende aan den roem, om de agting zyner Tydgenooten te verdienen, en nuttig te weezen aan de Naakomelingen.

De Heer DE MONTPETIT, zyne proeven genomen hebbende, heeft tot het eerſte ſtuk, op zyne wyze voor de Naakomelingſchap geſchilderd, genomen het Portrait van LODEWYK DEN XV, die in de Kunst deezes Schilders behaagen vondt: de dood diens Vorſten heeft verhinderd dat hy 'er, naar 't leeven, de laatſte penceelſtreeken niet aan

kon

kon geeven; het wordt niet te min voor een zeer wel gelykend ſtuk gehouden. Onze Jonge Koning, een waardige Spruit van LODEWYK DEN WELBEMINDEN, heeft zich door den Heer DE MONTPETIT laaten ſchilderen op 't laatst des Jaars 1774, het Jaar van zyne komst op den Throon: deeze Afbeelding, van allen zeer juist gelykend gekeurd, hangt by die van LODEWYK DEN XV. Hy heeft 'er dat van LODEWYK DEN XIV nevens gevoegd, naar de beste Portraiten, die wy 'er van hebben: hy zal 'er die van LODEWYK DEN XIII en HENDRIK DEN IV by plaatzen. Indien het hem mogelyk is, de oude Portraiten magtig te worden van onze Koningen, vóór dit tydperk, zal hy het zyn pligt rekenen, met dezelve die Verzameling te vermeerderen, als een blyk van zyn yver voor en liefde tot de Koninglyke Familie, als mede van zyne zugt, om voldoening te ſchenken aan zyne Tydgenooten, en de toekomende Eeuwen.

GOEDKEURING VAN DE KONINGLYKE ACADEMIE DER WETTENSCHAPPEN, DEN HEERE VINCENT MONTPETIT, VERLEEND (*).

De Academie heeft ons gelast berigt te geeven van eene Memorie; getyteld: *Proeven over de middelen om de Portraiten, met Oliverf geſchilderd, veele eeuwen, volkomen te bewaaren. Door den Heer* VINCENT DE MONTPETIT.

De Heer DE MONTPETIT ſchryft aan vier oorzaaken de veranderingen en 't verlies der kleuren in de Schilderyen toe.

De eerſte ontſtaat uit de weinig zorg die de Schilders draagen, om beſtendige en zuivere Verfſtoffen te gebruiken, en de geringe oplettenheid in de keuze van het gereed gemaakte doek, op 't welk zy zullen ſchilderen.

Alle de kleuren, in 't ſchilderen met Waterverf gebruikt, zyn niet geſchikt om met Olie te ſchilderen. Wanneer het geheim der Schilderkunst uit *Vlaanderen* in *Italie* kwam, mengde men onverſchillig alle Kleuren, voorheen tot het ſchilderen met Waterverf gebezigd, met Olie: deeze ondeugende vermenging is eene oorzaak der Kleurverandering.

De Heer DE MONTPETIT heeft opgemerkt, dat de Kleuren, waar in men noodzaaklyk dikke opdroogende Olie moest mengen, zwart wierden en verandering te wege bragten, in die met

(*) *Extrait des Registres de l'Academie Royale des Sciences, du 17 Juin 1775.*

met welke men ze vermengde. Hy koos de zodanige die van zelfs opdroogden, zonder eenige merkbaare verandering; de voorkeus geevende aan Aard- en Hout-kleuren, boven die uit Gewasſen gehaald worden, en zich niet dan met zekere voorzorgen bedienende van Kleuren, die zuiver Mineraal zyn.

Hy droeg zorge om ze alle te wasſchen, om 'er de zouten en vuiligheden uit te krygen, en de ſtukjes verf met geest van zalpeter te zuiveren. —— Wat de Olien betreft, heeft hy opgemerkt, dat het geſchilderde met geele en zandige Olie niet lang ſtand houdt. De Olien, heet uitgeperst, zyn doorgaans geel: Olien, koud gemaakt, verdienen daarom de voorkeus. Dit heeft de Heer DE MONTPETIT, door eene twintigjaarige ervaarenis, bekragtigd gevonden.

Hier op gaat de Heer DE MONTPETIT voort, tot het aantoonen der ongemakken, ontſtaande uit het gedrukte Doek. Het helderſte is met lym beſtreeken, deeze lym, onderhevig aan de werking van de vogtigheid der lugt, brengt beurtlings inkrimping en uitſpanning van het Doek te wege, 't welk de Schildery doet ſcheuren en barſten. Het algemeen gebrek is, dat men dit Doek te ſchielyk gebruikt, en eer het ten vollen gedroogd is. De Olie, opdroogende, ondergaat min of meer gisting; de deelen ontwikkelen zich, en kunnen geen uittocht vinden, dan door de Schildery op het Doek vervaardigd, deeze tasten de tedere kleuren aan, inzonderheid die zamengeſteld zyn uit Metaalen: deeze, als wederom opgewekt, leveren de kleur op van het Metaal, waar uit ze genomen zyn. —— Deeze aanmerking van den Heer DE MONTPETIT is van zeer veel aanbelangs; de ondervinding hadt 'er iets van geleeraard aan de oude *Italiaanſche Meesters*. Een onzer heeft opgemerkt, dat zulke hunner Tafereelen, die op hout geſchilderd zyn, geſchilderd waren op een witten grond van Waterverf: deeze Waterverf hebben zy niet kunnen gebruiken op Doek; dewyl het niet beſchut zynde tegen de werkingen der lugt, dan aan de éene zyde met de Schildery in Olieverf bedekt, aan de andere zyde kon aangetast worden door de vogtigheid, en dus gevaar liep van het ſtraks gemelde ongemak, het ſcheuren en barſten der Schilderye. Wy maaken hier alleen gewag van deeze handeling eeniger *Italiaanſche Schilderen*., om de rechtmaatigheid te toonen der aanmerking van den Heer MONTPETIT, en de bondigheid dus beginzels, door hem vastgeſteld, te ſtaaven.

Een tweede oorzaak, van het bederf der Schilderyen, is al-

alleen de ſchuld des Schilders. Indien hy zyn ſtuk ſlegt doodverft, indien hy zyne kleuren bemorst, indien hy, zonder onderſcheid, die opdroogende Olie gebruikt, waar in men koperrood en zilverſchuim doet, zullen de Kleuren, die niet zuiver zyn, geen ſtand houden: de zouten, de metaaldeelen in de Olie ontbonden, zullen de kleuren aantasten en veranderen: geen waarheid, geen overeenſtemming zal 'er in het Schilderſtuk gevonden worden. Wy kunnen den Heer DE MONTPETIT niet volgen in de onderrigtingen, hier door hem aan de Kunſtenaars medegedeeld: wat de Schilderkunst eigenlyk geſprooken betreft, behoort tot onze taak niet.

Wy gaan voort tot het vermelden van de derde en vierde oorzaak des bederfs der Schilderyen: te weeten de dikke vernisſen, waar mede men de afgemaakte ſtukken beſtrykt: de aandoening van de lugt, dikwyls rookig, met ſalpeter en zwavelagtige uitwaaſemingen en morsſigheid vervuld; nu eens te vogtig, dan weder te droog: eene verwisſeling die de Schilderyen op Doek moet doen vergaan. De Heer DE MONTPETIT ſchryft verſcheide Vernisſen voor, van welken men zich kan bedienen; doch het beste middel, om deeze twee ongemakken te voorkomen, is, de Schilderyen agter Glas te hegten, op eene wyze die de Heer DE MONTPETIT aan zichzelven behoudt; en alleen aan de gelastigden der Academie ontdekt heeft. Als dan zyn de Schilderyen niet langer blootgeſteld aan de ſtoffigheid, die zich in het Vernis hegt, en 'er één lichaam mede maakt; zy loopen geen gevaar van geſchaafd te worden, wanneer men, om ze te zuiveren, 'er het Vernis afneemt. Het gladde Glas maakt het vernis der Schilderyen uit, terwyl het teffens dezelve voor de lugt beſchermt: en een Schilderſtuk, vry van alle de andere opgetelde oorzaaken des bederfs, blyft in volkomenheid voor den Nazaat bewaard.

't Is waar, dit vermeerdert den prys eens Tafereels; doch het ſtaat aan de Liefhebbers te overweegen, of de verdienſte van het Kunſtſtuk en de begeerte om het te bewaaren, die kosten niet ruim en ryklyk kan ophaalen. De Heer DE MONTPETIT is, door herhaalde proeven, verzekerd, dat de Schilderyen, met de aangeweezene voorzorgen vervaardigd, en agter Glas vastgemaakt, in vyftien ja twintig Jaaren, geene verandering altoos ondergaan hebben.

Hy eindigt zyne Memorie met een onderzoek der kleuren, die men, tot het ſchilderen met Olieverf kan gebruiken, en

aan

aan welke de voorkeuze moet gegeeven worden: en geeft een breed berigt van de verſcheide bereidingen dier verven.

Dewyl deeze Memorie, waar in de Opſteller zeer groote kunstbedreevenheid vertoont, ons nuttig voorkomt, 't voordeelig gebruik ontvouwt 't geen hy van de Chymie maakt, in verſcheide kunstbewerkingen, hebben wy dezelve der Goedkeuring van de Academie waardig geoordeeld. Deeze Goedkeuring was getekend; MACQUER en BAILLY: en laager ſtondt, GRANDJEAN DE FOUCHY: *ſteeds blyvend Secretaris van de Koninglyke Academie der Weetenſchappen*, 5 Aug. 1775.

Het bovengemelde Uittrekzel toont, dat de handelwyze van den Heer DE MONTPETIT toepaſſelyk is op alle ſoorten van Schilderyen met Olieverf, en dat, onafhangelyk van de voorzorge ten opzigte van de ſtoffen in 't ſchilderen gebruikt, een der weezenlykſte middelen, tot bewaaring der Tafereelen, beſtaat, in ze voor de lugt te beſchermen, 't geen allerbest kan geſchieden met ze agter glas te hegten: een middel, 't welk even goed kan gebruikt worden omtrent oude Schilderſtukken, die als dan, wat de uitwendige oorzaaken aanbelangt, voor verder bederf zullen bewaard, en veele eeuwen in denzelfden ſtaat blyven. —— Dit heeft de Heer DE MONTPETIT gedaan met een Portrait van RIGAUD, door hemzelven geſchilderd, 't welk begon te bederven, en door dit middel voor het toekomende bewaard is: het zal 't zelfde zyn met alle die men wil behouden; zy zullen 'er zelfs by winnen, mits ze wel geſchilderd zyn: dit is een voordeel te meerder voor de Kunst; dewyl allen, die van deeze ontdekking gebruik willen maaken, verpligt zullen weezen, goede ſtukken te vervaardigen.

In deezer voege zal de Heer DE MONTPETIT niet alleen het belang der Familien behartigd, maar ook het zyne aan de volmaaking der Kunst en den roem der goede Schilderen toegebragt hebben: vermids hunne ſtukken, bykans zo zeker als die der Beeldhouwkunst, zonder verandering, aan de laate Naakomelingſchap zullen overgehandigd worden.

BERICHT VAN PETRUS CAMPER,

Wegens eene onbeuſche beſchuldiging, hem door den Heere A. CYRUS *aangewreven, in zekere Verdediging, onder zyne handteekening onlangs uitgegeven.*

OP de agtſte bladz. van deeze Verdediging, ontmoete ik deeze woorden: *Dat* de Heer Med. Doctor STOLTE te Zwolle, *tot dekking van zyne*, door den Heere CYRUS zoo genaamde, *kwaade behandeling gezonden, heeft een raport naar den Prof.* CAMPER, *welken by zekerlyk misleid heeft, en valſchelyk geraporteerd, zich bedienende met onwaarheden — en den voorſz. Hoog Gel. Heer Profeſſor zyne ligtgeloovigheid heeft misbruikt, met verzoek om hem* STOLTE *te vergunnen een Atteſtatie, als of by den Heer Drost (van Salland) wel behandeld hadde.*

Waarop ik, zoo tot verdediging van myn eigen naam, als van dien van den Heere STOLTE, moet berigten: dat de langduurige afweezigheid van den Hoog Gel. Heer Profeſſor DE LILLE, van zyn Hoog Gel. gewichtige Post te *Franeker*, door de Edele Mog. Heeren Curatoren dier Academie, zoo men my onderrigt heeft, op het verzoek van den Hoog-Welgeb. Heere Drosſaart van Salland, toegeſtaan, gelegenheid gaf tot verſcheidene geruchten, omtrent den beklaagelyken toeſtand van dien Heer, en teffens van de kwaade behandelingen van den M. Dr. STOLTE, omtrent zyn Hoog Welgeb. ik den Heere STOLTE, als een myner waardigſte Discipelen, den 11 May 1776, ſchreef, om my te willen melden wat van die zaake was. Waarop zyn Wel Ed. de goedheid gehad heeft, my zyn Eds. Bericht toe te zenden, zoo als zyn Ed. het voornaemens is uit te geeven, of reeds uitgegeeven zal hebben.

Op dit Bericht heb ik alleenlyk geantwoord, dat de toevallen zekerlyk waren de gevolgen van eene ongelukkige Zenuw-kwetzing, by het aderlaaten op de hand voorgevallen, die geen Heelmeester, hoe doorzigtig, en hoe ervaaren ook, konde voorkoomen; met byvoeging, dat ik nog, in de Paaschvacantie van dat zelfde Jaar, dergelyke gezien hadde aan de hand van eene Juffrouw te Amſterdam, die daarvan gehouden hadde een ſtyven vinger.

Dat ik even zoo weinig als de Heer STOLTE, de kwetzing

zing vin de slagader op die plaats van de binnehand, daar zyn Eds. eene opening had willen doen aan de hand van den gemelden Heere Drosaard, als gevaarlyk ten opzigte der bloeding enz. aanmerkte, en ten einde men niet meene als of ik hier omtrent ligtgeloovig was te werk gegaan, dient, dat ik van den Heere STOLTE de te doene snede, in verschil, zeer met bepaald, en op eene teekening aangeweezen, alvorens gezien hebbe; en derhalven met rede kon de zeggen, volstrekt geen gevaar te zien in die Snede; zelfs al ware die tak der slagader geraakt, en afgesneeden geweest; 't welk in deze zoo zeer opgezwollene hand echter niet ligt gebeuren konde. Ook herhaale ik nog die kwetzing volstrekt zonder eenig gevaar te beschouwen, en dat de bloeding, zoo die al eenige aanmerking verdiende, zeer ligt gestild zoude zyn geweest, met een gemeen Verband, zoo als men tot de afsetting der Vingeren, zelfs tot midden in de beenderen van de voorhand, of Metacarpus, gewoon is te bezigen.

De Heer STOLTE beklaagde zig ter dier gelegenheid, en met rede, over een algemeen verspreid geruchte, als of ik den Heere CYRUS gezegd en geschreven zoude hebben, tot nadeel van zyn Ed. wezenlyke kundigheden; waarop ik zyn Wel Ed. den 3 July 1776, dit antwoord gezonden hebbe.

„Ik geeve UEd. verlof te zeggen, dat CYRUS nooit van „my eenen Brief ontfangen heeft, en als ik, in 1775, te „Zwolle met zyn Ed. aan de Openbaare Tafel at, geen „woord over de konst, of konstenaars, te hebben gerept. „Zoo ik al, toen UWel Ed. my in het Logement was koo„men bezoeken, van UEd. gesprooken hebbe, is het ge„weest tot UEd. voordeel, ook kan ik niet anders doen.

„Ik moet UWel Ed. te binnen brengen, dat ik U Wel „Ed. nog Med. Candidatus zynde, en te *Groningen* onder my „studeerende, gerecommandeerd hebbe aan den Hoog Achtb. „Heere Burgemeester J. HUDDE DEDEL, tot Professor *Anat. „Chir. et Artis Obstetriciæ* in 's Hage, in plaats van den over„leden Professor SCHWENKE. En te *Groningen* heb ik „U Wel Ed. met zeer veel nadruk, aan Wylen den Hoog „Welgeb. Heere ALBERDA VAN BLOEMERSMA voorge„steld, als Lector *Anat. et Chir.* ook herinnere ik my U Wel „Ed. te Harderwyk gerecommandeerd te hebben enz. Zoo „gunstig zyn myne gedagten nog over UWel Ed. enz. —— „Onderwylen kan UWel Ed. gebruik van deezen Brief maa-

, ken, daar het U Wel Ed. behaagt, het zal ten minſten an-
, deren overtuigen, hoe verre het 'er van daan zy, dat ik
, U Ed. gelasterd of min geacht hebbe enz.'

De Heer STOLTE heeft derhalven my geenſints om eene Atteſtatie gevraagd, over zyne Geneeskundige behandeling; maar heeft aan myne nieuwsgierigheid voldaan door zyn Bericht; en op zyne klacht wegens het kwaadaartig verſpreidde gerucht, heb ik zyn Eds. uit my zelven den bovengemelden Brief geſchreeven.

Ik moet hier byvoegen nog van verre, nog van naby, eenige betrekkinge te hebben op den Heere STOLTE, dan als Leermeester, die altoos met een inwendig genoegen de groote vorderingen, die zyn Ed. reeds onder den Hooggel. Heere VAN DOEVEREN gemaakt hadde, en onder my ſteeds maakte, beſchouwde, en voornam die meer en meer aan te kweeken, om 'er, gelyk het de plicht van myn ampt vorderde, een zeer bekwaam Geneesheer, en nuttig voor de zaamenleeving, van te maaken.

De hulde, die men aan de Waarheid verplicht is, eischte dit Bericht, het overige zal ieder beſcheiden Leezer gemakkelyk beoordeelen, en doorzien.

P. CAMPER.

Franeker,
den 17 *Maart* 1777.

DROOM

DROOM
AAN
IRIS.

Het Fransch naargevolgd.

Ó Iris! 't is niet lang geleên,
Wanneer ik in den droom, met u, mijn lieve loven,
Op last van Venus Zoon, ten Hemel opgeheeven,
Voor zijn geduchten troon verſcheen.
Niets kon mij aangenaamer weezen;
Ik had een vrij gemoed, 'k was blijde met mijn ſtaat;
Maar een beklemde Ziel blonk uit op uw gelaat,
Gij ſcheent Kupido's oog te vreezen:
„ 'k Ben Iris, zeide gij, ó Min! die nooit uw magt
„ Erkende, of zwichtte voor uw pijlen hoe gefleepen;
„ Men heeft zich zekerlijk misgreepen;
„ Ik ben hier met geweld gebragt."
Doch niemand floeg, naar 't ſcheen, op uwe woorden acht.
Men mag zich bij den Min vrij van geweld beklaagen;
Hij hoort het, maar hij acht het niet,
Of toont ooit dat hem zulks in 't minſte kan mishaagen,
Maar doelt op 't wit, waar na hij ſchiet.
Hij zette zich welhaast in zijne rechtbank neder.
Hij was niet, als hij anders ſcheen,
Verpligtend, vol gedienſtigheên,
Of onderdanig; neen, hij was noch zacht noch teder,
Maar ſtreng en fier, gelijk een rechter zich vertoont:
Geen ſterv'ling had hem voor den Minnegod genomen.
Hij las een lange lijst, zag hoe hij was gehoond,
En kon zijn gramſchap naauw betoomen.

Dees lijst vertoont aan hem den ſtaat van zyn gebied;
Eén opſlag van het oog ontdekt hem elks bedrijven,
Wijl ieder Minnewicht verpligt is op te ſchrijven,
Het geen van maand tot maand in Venus rijk geſchiedt.
Bij voorbeeld: één van hun die rekenſchap moet geeven,
Schryft dus: *Klimeene heeft Orontes hart gerâakt.*
Een maand daar na: *Klimeene wraakt*
Orontes liefde niet, hij mag voor haar wel leeven,
En nog een maand: *Zij is verrast,*
En ligt reeds in 't geweld van onze ketens vast.
Dus wordt hier alles opgetekend,
En ieder, gunst of ſtraf, verdienſtlyk toegerekend.
Wel hem! wiens lot in dit geſchied'nis blad,
Van maand tot maand iets nieuws bevat.
Maar 't kleene Vliegertje, door Venus Zoon bevoolen!
ô Iris! in uw hart en 't mijne rond te doolen,
Zag, dat ik twee jaar lang ſchier niets gevorderd had;
Het ſchreef van maand tot maand in dit geheiligd blad;
Iris belooft zijn klagt te booren:
En dit herhaald bericht ontſtak den Min in toren.
„ Hoe! riep hij, wat verdriet, het is nu twee jaar lang,
„ Dat ik niets anders vind geſchreeven,
„ Op naam van Iris? Hoe! ze ontvlucht den zoetſten dwang,
„ En doet niets dan wat hoop te geeven:
„ Hoe juist dees lijst ook zij, ik vind hier geene meer;
„ Zij lieten eens zich overreden
„ Die immer hier beloften deeden,
„ En boogen, naar mijn eisch, zich voor mijn Rijkstroon neer;
„ Maar Iris kweest alleen mijn eer."
Toen wierd ik ſtout genoeg; om over u te klaagen;
'k Kwam dacht mij met den Min volkomen overeen;
Dewijl hij niet genegen ſcheen
Ter liefde van uw zaak iets gunſtigs voortedragen.
„ Zwijg,

„ Zwijg, zei hij, wijl gij niets bewerkt,
„ Dan dat gij Iris in haar smaadlijk opzet sterkt,
„ Zij denkt bestendig, dat de liefde
„ Die u de zuivre borst doorgriefde,
„ Steeds even teder blijft, schoon ze uw getrouwheid hoont;
„ En nimmer 't gunstig woord, waarom gij smeekt, betoont.
„ Getrouw te zijn kan mij bekooren,
„ Maar 't word volstrekt vereischt, een schoone te doen hooren,
„ Dat de allertrouwste min word in gevaar gebragt,
„ Als 't voorwerp al te lang met haar betuiging lacht.
„ 't Is niet genoeg zijn woord getrouwlyk te volbrengen,
„ Men moet behendiglijk wat kunst daar onder mengen.
„ Maar 'k wil niet dat zij voordeel trekt,
„ Om dat gij, zonder kunst, uw hart aan haar ontdekt.
„ Hoor, Iris, en voldoe aan mijn bevelen.
„ Zeg dat gij Tircis mint, en u zijn min kan streelen."
Maar, was uw antwoord, is het nodig dat men 't zegt,
ô Min! wanneer ons oog toont wat in 't harte legt?
Daar bij, beloften doen is een onfeilbaar teken.
„ 'k Wil, zei hij, Iris, dat gij duidelijk zult spreeken.
„ Hoe veel dit woord voor 't eerst uw hart ook kosten mag;
„ Gij moogt 'er langer niet meê beiden;
„ Daar gij, sinds twee jaar tijds, u daar toe kost bereiden,
„ Eisch ik het van u deezen dag."
Gij zuchtte, en sloot uw oog, en smolt in tederheden,
Maar hier meê was de Min, mijn Iris, niet voldaan.
„ Hoe, riep hij toornig uit, durft gij mij noch weêrstaan!
„ Ik zal langs wisser weg u daar toe overreeden.
„ Dat Tircis voortaan blaake, in ongeveinsden gloed,
„ Voor eene Schoone, die mijn grootheid hulde doet."
Dat zwaar bevel klonk als een donder in onze ooren.
„ ô Liefde! schreeuwde gij, hoed mij voor dat verdriet.
„ ô Liefde! riep ik, zij alleen kan mij bekooren;
„ Het hart van Tircis blaakt voor andre Schoonen niet!"

Gij ſcheent de zwaarte van zijn gramſchap te bezeffen,
Die, 't zij geveinsd of waar, u in het hart kon treffen.
„ Ach! zeide gij, ik ſloeg verkeerde wegen in;
„ Ik trachtte vruchteloos uw teder juk te ontwyken;
„ Op zulk een ſtrenge taal, zal ik mijn hart doen blijken;
„ 't Is waar!... uw lieve mond wou zeggen, *ik bemin.*"
Gij keerde van mij af uw helderſtraalende oogen;
Ik zag een eedlen blos op uw gelaat verſpreid,
Uw houding, kwijning, ja zelfs uw ſtilzwijgenheid,
't Scheen al mij 't hoogſte heil bij voorraad te betoogen;
Maar ach! dat zoetſte zoet was mij geenzins bereid.
Een hatelijke vreugd deed mij, helaas! ontwaaken.
Dus is mijn lot; hoe zeer 't mijn Ziel ook vleit,
Hoe zeer ik ook verdien, door mijn genegenheid,
Dat gij voor mij in tedre min zoudt blaaken;
't Bekennen van die vlam wordt eeuwig mij ontzeid.

NATUUR WYST MY HET SPOOR.

17$\frac{1 m.}{11 d.}$77.

VOOR-

VOORJAARS-ZANG

AAN HET ZUIDEWINDJE.

Lieflijk windje! blaas uit 't Zuiden!
Streel de Bloemen, ſtreel de Kruiden
Met uw zagte en poeſ'le hand!
Adem op de bloeſemknoppen,
Op der takjes teed're toppen
En het thans nog dorre land.

Voer ons toe uw' warme lugten;
Doe de ſtrenge koude vlugten
Uit den Noorden aangewaaid.
Vul het lugtruim, door uw aſem,
Met een zagten warmen waſem,
Op dat de Aard zich weer verfraait.

Dan zal 't veld, met duizend kleuren,
't Dampgewest, met zo veel geuren,
Oog, en zin, en hart en geest,
Als op nieuw' ten leven wekken;
En ons blij naar buiten trekken,
Op 't betoov'rend Lente-feest.

Dan zal 't Bosch, met gladde gorg'len,
Zingend juichen, en met org'len
Meiden, hoe ge ons welkoom zijt;
Dan zal berg en dal ontſlapen;
't Gulle Wol-Vee, vreugde raapen,
Dat thans op droog voedzel bijt.

Dan

Dan zal 't vrolijk vischje dart'len,
Tusschen 't jonge riet door spart'len,
Tegen 's Waters oppervlak;
Dan zal 't Hoorn-Vee herleeven,
En een meerd'ren melk-stroom geeven,
Dan wel onder 't rieten dak.

Dan zal 't Land-volk rustig slooven,
De aarden slegten, vlakken, klooven,
Tot 's Lands nut, en hun gewin,
Dan zal 't Stoé-volk, (stroef van leden
Door al 't zitten,) buiten treeden,
Met hun vrij en blij gezin.

Lieflijk Windje, blaas uit 't Zuiden!
Streel de Bloemen, streel de Kruiden,
Met uw zagte en poes'le hand!
Dan zal 't hart uw lof niet zwijgen;
En door deeze weldaân stygen,
Tot den Heer van Zee, en Land.

J. V. P.

WAAR-

WAARNEEMINGEN

omtrent de

LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, te AMSTELDAM,

in February 1777.

DOOR *ANTONIUS WILHELMUS SCHAAF*, Med. Doct.

D.	Barometer. 's morg.	's midd.	's av.	Therm. mo.	mi.	av.	Winds Streek. 's morg.	's midd.	's av.	Weder. Geſteldh.
1	30. 0	29.10½	29. 8½	32	37	35	Z	Z	Z	Betr. Held.
2	29. 7	— 6	— 5	34	39	38	——	Z W	Z W	Sn. Reg.
3	— 4	— 4	——	37	39	38	——	N W	N W	Mist. Reg.
*4	— 6	— 7	— 6½	38	37	32	N W	Z W	O	Sn. Buijg.
5	— 9	— 9½	— 9½	31	33	28	O t N	O t N	O t N	Held. Betr.
6	— 9½	——	——	26	28	23	O t Z	Z	Z t O	Mist.
7	— 10	— 10½	— 11½	22	30	24	Z O	Z O	Z O	Helder.
8	30. 0	30. 0¼	30. 0¼	22	26	27	O	O	O	Mist.
9	29.11¾	29.11½	29.11½	27	30	29	——	——	N O	Betr. Sn.
10	— 11½	——	——	30	34	31	——	——	O	——
11	——	— 10½	— 10	32	34	33	——	N O	N O	Mist. Sn.
12	— 8	— 8	— 8	32	35	31	O t N	O t N	O t N	Sneeuw.
13	— 7¾	——	— 8½	29	30	31	O	O	O	——
14	— 9	— 8½	— 7	30	35	34	——	W t Z	Z W	——
15	— 4	— 3	— 2	33	35	33	Z W	Z W	W	— Held.
16	— 0½	— 1½	——	32	35	30	N	N	N W	——
17	— 3	— 3½	— 3	27	34	24	——	Z	Z	Helder.
18	— 2¾	— 2½	— 2½	19	34	25	Z	O	Z O	——
19	— 3	— 3½	— 5	23	30	24	Z W	Z	N W	— Wolk.
20	— 5½	— 5¼	——	23	26	25	W t N	O t N	O	Mist.
21	— 4½	— 3	— 3	24	30	32	O	O	——	Held. Betr.
22	— 1½	— 0½	— 2½	36	42	38	Z O	Z	Z W	Regen.
23	— 3½	— 5	— 6½	40	45	41	——	Z W	——	— Held.
24	— 4½	— 6	— 7	43	50	44	Z t O	——	——	Betr. —
25	— 9½	— 11	— 11½	44	44	42	W t Z	W t Z	——	Helth. Mist.
26	— 11½	— 11½	——	44	50	47	Z W	Z	——	M. Noord.
27	— 10½	— 9½	— 9½	44	60	48	Z	——	Z	Held. Betr.
28	— 11	30. 0	30. 0	43	51	42	N W	N W	N W	——

Hoogſte Barometer d. 30. 0½ } middelb. d. 29. 6½
Laagſte Barometer d. 29. 0½ }

Hoogſte Thermometer gr. 60. } middelb. gr. 39½
Laagſte Thermometer gr. 19. }

AANMERKINGEN.

* De Vorst in de Maand *January*, zomwylen meerder, dan wederom minder, vergezeld van veel Sneeuw, ſcheen ons met het begin van de Maand *February* geheel te verlaaten; dog in tegendeel begon dezelve zig den 4, 's Avonds, met een ſtyven Oosten Wind te verheffen. De koude, dagelyks aanmerkelyk toeneemende, was, den 7 's Morgens om twee Uuren, 18 graden volgens den Thermometer van FAHRENHEIT. Naa den 9 deezer Maand, de Koude met Oost- en Noord-Oostelyke Winden, met Mist en Sneeuw verminderende, begon, naa den 16, met ingekrompen Zuidelyke Winden en een laagen Barometer, als op nieuw, nog meer op te klimmen; zynde den 18 deezer Maand, 16 graden volgens FAHRENHEIT, 's Morgens om 6 Uuren; eene buitengewoone koude in de Maand *February*.

De Waarneemingen omtrent de Koude of Hette, met Thermometers, konnen dikmaals by zommigen merkelyk verſchillen, en wel twee tot vier graden, 't geen bykoomt, of door de gelegenheid der plaats daar dezelve hangt, of door den Thermometer zelven, wanneer men meent dat die exact voldoenende gemaakt is, en het begint te vriezen, als dezelve 32 graden tekent; hangende tegen het Noorden, Noord-Oosten of Noord-Westen, daar het integendeel met een allervolmaaktſten Thermometer kan gebeuren, dat het met 30 of 34 graden kan beginnen te vriezen; dus ook het Water op zyn alderheetſte kookend is op 210, of 214 graden, 't geen beide afhangt van de minder of meerdere zwaarte des Dampkrings; dus dient de Schaal des Thermometers gemaakt te zyn, volgens de gemiddelde vaste punten van Hette en Koude; naar de voorheen medegedeelde beſchryving omtrent het maaken van proefneemende Thermometers. Zie *Nieuwe Vaderlandſche Letter-Oefeningen*, Vde Deel, 2de Stuk, bl. 256 enz. Verzeld van eene *Vergelyking der Thermometer-Schaalen*, op een koperen Plaatje afgebeeld.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

REDENVOERING OVER DE ALGEMEENE GOEDWILLIGHEID.

Door den Eerwaardigen WILLIAM WOOD.

Laat ons op malkanderen agt neemen, tot opſcherping der Liefde.

HEBR. X: 24.

DE geneigdheid tot de Zamenleeving is ons Menſchen, tot verſcheide gunſtige einden, ingeplant. Deeze ſtrekt om den kring onzer werkzaamheid uit te breiden, ons onderling behulpzaam te maaken tot elkanders welvaaren, en, daar door, de maate van ons byzonder perſoonlyk geluk te vermeerderen. De Mensch, van zyne Medemenſchen afgeſcheiden, is het hulploosſte Schepzel, bevreesd, beſluiteloos, en zonder ſchranderheid, onbekwaam om de veelvuldige vyanden, die hem omringen, het hoofd te bieden; en min, dan eenig ander leevend Schepzel, met de middelen van verdeediging voorzien. 'Er is, overzulks, geen geſlacht op den ganſchen aardbodem, voor 't welke de Zamenleeving zo wenſchelyk, en de onderlinge byſtand zo noodzaaklyk is. —— Veele geſlachten van mindere weezens vervoegen zich by een, door een aangebooren trek, die hun aanzet om genoegen te vinden in elkanders byzyn. Doch nauwlyks worden 'er eenige gevonden, of zy kunnen, in eenzaamheid, een draaglyk leeven leiden. De milddaadige grond verſchaft hun voorraad, overeenkomſtig met hunne natuure. Zy kunnen rondsom zwerven, hunne behoeften voldoen, zonder het behulp hunner ſoortgelyken. Hunne natuurlyke en van boven ingeſtorte kennis wyst hun het geſchikt voedzel aan, toont hun de middelen van verdeediging, met welke zy voorzien zyn; of wekt hun op, om de veiligheid door de vlugt te zoeken. De wysheid van elk op zichzelven, bevat de wysheid van 't

geheele geſlacht: het overleg van veelen kan dezelve niet vermeerderen; de ondervinding eener lange opeenvolging van geſlachten heeft geen zier tot het uitbreiden hunner kundigheden toegebragt.

In alle deeze opzigten, zyn de Menſchen recht het tegenovergeſtelde van hunne Mede-bewoonders deezes aardkloots. Zy zyn niet alleen beſchonken met vermogen, die de Zamenleeving hoogſt vermaaklyk doen worden: maar, in eene omſtandigheid geplaatst, welke deeze volſtrekt noodzaaklyk doet zyn tot hunn' welſtand. De zamengepaarde arbeid van veelen moet de hand aan 't werk ſlaan, eer de aarde de noodwendige behoeften tot eenige maate van volmaaktheid zal voortbrengen: de kundigheid van een ieder op zich zelven is ſchaars en ongenoegzaam; hunne ſterkte, in de hoogſte volkomenheid genomen, is, in vergelyking met die van andere weezens, gering; en het is enkel, door de vereeniging hunner poogingen, dat zy zich in ſtaat bevinden, voor hun geluk te zorgen.

Kan 'er, diensvolgens, een voeglyker vermaan gegeeven worden aan Schepzelen dus gevormd, in die omſtandigheden geplaatst, dan dat des Apostels? „ Laat ons op elkanderen agt neemen." Wy vinden ons omringd door ontelbaare weezens van dezelfde gedaante, van denzelfden aart, van dezelfde vermogens en van dezelfde begeerten, als ons-zelven. Geen hunner is 'er, of het is, of het kan ten minſten, in eenige maate, ten behulp van onzen welſtand dienen. Welke ook derzelver leevensſtand zyn moge, hoe zeer zy van ons verſchillen in duizende uitwendigheden, zy hebben, nogthans, de bekwaamheid om nuttig te zyn: en, laaten wy het oog met eenige opmerking weiden over 't menschlyk leeven, wy zullen bevinden, dat wy, met de daad, eenige voordeelen trekken van hun vernuft, of van den arbeid hunner handen.

Is het voor ons mogelyk te leeven, zonder deeze voordeelen in aanmerking te neemen? Kunnen wy ons geplaatst vinden in 't midden van weezens, aan welken wy zo nauw verbonden zyn, aan welke wy zo veele verpligtingen hebben, en egter al onze aandagt tot ons-zelven bepaalen, of handelen als of wy geheel onafhanglyk en zelf genoegzaam waren? Leidt onze geſteltenis in de wereld, onze tegenwoordige aandoening en de ondervinding van 't voorledene, ons niet op, om „ op elkander agt te neemen?" En is deeze overweeging van de geſchiktheid onzer natuure, tot

de

de Zamenleeving, geen kragtig drangmiddel, tot algemeene en daadlyke Goedwilligheid?

De algemeene pligt is, derhalven, eenvoudig en duidelyk genoeg. Wanneer zo veel van ons geluk afhangt van de voordeelen, die wy van de Zamenleeving ontleenen, zyn alle de Leden, die de Zamenleeving uitmaaken, geregtigd tot onze opmerking, tot onze Goedwilligheid. Hy niet alleen, die aan ons verbonden is, door banden van bloedverwant- of boezemvriendſchap, maar elk die, in eenig opzigt, binnen den kring van onzen invloed komt, heeft een eisch op onze goedwillige in-agtneeming, doorden Apostel aangepreezen.

Maar de wyze, op welke wy deeze algemeene Goedwilligheid moeten betoonen, en de uitwerking die dezelve, op ons gedrag, behoort te wege te brengen, zyn ſtukken een dieper inzien waardig. Want ten deezen opzigte loopen wy groot gevaar, om ons-zelven te bedriegen. Doch neemen wy het vermaan des Kruisgezants in agt, wy zullen zeer gereedlyk een juist oordeel, over dit ſtuk, ſtryken. Eene behoorelyke overweeging onzer onderlinge omſtandigheden, en eene onpartydige vergelyking van ons-zelven, met anderen, zal ons opleiden, om gunſtige gedagten van onze Broederen op te vatten, en ons roepen tot het betoon van Liefde.

Indien wy het gedrag onzer Medemenſchen in overweeging neemen, zullen wy ons, waarlyk, in de droevige noodzaaklykheid vinden, om veele hunner daaden te wraaken: en waar het gevoel van afkeuring ons aandoet, zal onze agting en genegenheid, noodwendig, eenigermaate verzwakken. Maar het is onze pligt, het geweld deezer onaangenaame gewaarwordinge te maatigen, door, op de beminnelyker deelen van hun Character, het oog te vestigen. Weinig, zeer weinig Menſchen zyn 'er, wier algemeen gedrag niet uit twee gansch verſchillende punten kan beſchouwd worden. Een rechtgeaart beſchouwer van zyns Naasten wandel, zal alle mogelyke inſchiklykheid gebruiken omtrent dwaalingen, en, met een zonderling genoegen, ſtil ſtaan op elke geſchiktheid, op elke daad, die pryslyk is en deugdzaam: terwyl het oog der kwaadaartigheid recht het tegendeel doet, en, door het vergrooten der gebreken en het verkleinen der volmaaktheden, een geheel ongunſtig oordeel ſtryke. 't Is den Schilderen wel bekend, dat elk menſchenbeeld vatbaar is voor eene gelykheid, ſchooner of onbeval-

liger dan de ſtrikte waarheid vordert, en geheel afhangt van 't welgevallen des Kunſtenaars. De algemeene omtrek moge dezelfde blyven, en nogthans zal het uitwerkzel, daar door te wege gebragt, geheel verſchillend zyn. Het kunſtig verzagten van ongeregelde trekken, en het uitvoeriger ſchilderen van de geregelde, die den toets kunnen doorſtaan, kan niet anders dan een bevallig beeld opleveren. Daar, integendeel, een weinig vergrooten der misvormde trekken, en een kleine verdonkering van de weezenlyk ſchoone, een afzigtig of belachlyk portrait doet geboóren worden. —— Het geval ſtaat volmaakt gelyk, ten opzigte van de beſchryving van iemands gemoedsgeſteltenisſe. De hand der Liefde zal eene bevallige afbeelding maalen van een Character, 't welk door 't penceel van Kwaadaartigheid geſchilderd, zeer ongeregeld en afzigtig zal weezen. Oordeelt zelve, myne Broeders, welke de edelmoedigſte en loflykſte bezigheid is: zich toeteleggen, om gebreken en vlekken ten toon te ſtellen; of eene ſchoone afbeelding te maaken van deugden, en ſchoonheden? HOGARTH en GUIDO hebben beiden hunne byzondere begaafdheden, tot een hoogen trap van volmaaktheid opgevoerd; doch, wie zou liever HOGARTH dan GUIDO willen weezen? —— Is het noodig hier te vraagen, wat best zamenſtemt met den raad des Apostels, een nauwkeurig onderzoek na de gebreken in het gedrag onzer Medemenſchen, of een loflyk opmerken zyner pryslyke hoedanigheden? Indien wy op elkander agt neemen met een liefdeloos oog, hoe kunnen wy dan toegenegenheid wekkende denkbeelden vormen van onze Medemenſchen, zo bevorderlyk tot het welweezen der Maatſchappye?

Wy hebben, in de daad, alle mogelyke drangreden, „ om „ op elkander agt te neemen, tot opſcherping der Liefde." Want een gunſtig, en, over 't geheel, een beminnelyk denkbeeld van het Menschdom is volſtrekt noodzaaklyk, indien wy van onzen Naasten alle die voordeelen wenſchen te trekken, tot welker veroorzaaking de vermogens ter Zamenleevinge ons geſchonken zyn. —— Der Wereld welgezind te weezen, —— voornaamlyk ſtil te ſtaan op de goede en treffelyke hoedanigheden onzer Vrienden en Nabuuren, —— zo veel mogelyk, het gedenken hunner onvolmaaktheden te vermyden, is zo vermaaklyk in zich zelve, en zo zeer ſtrekkende tot het aankweeken onzer algemeene Goedwilligheid, dat wy zeer onagtzaam moeten weezen op ons Eigen belang, wan-

wanneer wy onze uiterſte poogingen niet aanwenden, om anderen in dit gunſtig daglicht te beſchouwen? Donker en naar, ongeſchikt ter Zamenleevinge, en grynig is de Ziel, waar in agterdogt en liefdeloosheid heerſchen. Ongelukkig! zeer ongelukkig is dat oog gevormd, 't welk de gebreken vergroot en de deugden verkleint. Laat ik altoos het gedrag myner Medemenſchen onderzoeken, met een hart, welgeſchikt om toegenegenheid te betoonen; laat ik gunſtig denken van het Menschdom over 't geheel, ondanks de vlekken, die het character van deezen of geenen in 't byzonder bezoedelen; laat ik liever zomtyds bedroogen worden, door een te voorbaarig vertrouwen, dan dat de zuiverſte bron myns geluks beroerd worde, door een inmengzel van wantrouwen. Want wat voordeel zullen alle myne genegenheden tot de Zamenleeving my toebrengen, indien ik ſteeds ſchroomlyke gedagten heb van de Menſchen, met welken ik verkeer? Veel beter ware het, geheel geene gemeenſchap te hebben met het Menschdom, dan 't zelve ſteeds in een licht te beſchouwen, 't welk my tot kwaad vermoeden en haat aanzet.

Het is, derhalven, de pligt van elk Weezen, in de Zamenleeving, zyne Natuurgenooten, met Toegenegenheid en Goedwilligheid aan te zien. Maar het Voorſchrift van den Apostel ſtrekt zich wyder uit. Het was, nogthans, noodzaaklyk deeze voorafgaande beginzels te neder te ſtellen, niet alleen uit hoofde van derzelver aanbelang; maar ook om dat de pligt, welken wy thans aandringen, anderzins van de gronden, waar op zy moet ſteunen, zou ontbloot weezen. Byaldien wy zelven den invloed niet gevoelen van die goedgunſtige neiging, zullen wy, noch begeerte, noch gezag, hebben, om ze anderen aan te pryzen. 't Is alleen het hebbelyk aanwenden van deeze vriendlyke geaartheid, die onze geſchiktheid tot de Zamenleeving geheel kan volmaaken. 't Is *niet genoeg voor ons*, de beginzels van algemeene Liefde in onzen eigen boezem aan te kweeken; wy moeten onze Vrienden, onze Medgezellen aanzetten, tot dezelfde loflyke uitoefening hunner goedaartige geſchiktheden, en eene algemeene hoogagting hunner Medemenſchen in hun tragten voort te brengen. Dit behoort een der hoofdeinden onzer verkeering met het Menschdom te weezen; dit is een voorwerp, 't welk wy nimmer uit het oog moeten verliezen; en tot het verkrygen, waar van wy alle poogingen hebben aan te wenden.

De middelen, noodzaaklyk tot het bereiken van dit hoogſtwenschlyk einde, zyn gereed te ontdekken. Wanneer wy

rechtſtreeks ſtrydig handelen met het doorgaande gebruik onzer ſnapagtigſte berisperen van het gedrag en het character huns Naasten, zullen wy niet verre van het rechte pad afwyken. Wanneer wy op elkander agt neemen, op de reeds aangepreezene wyze, en de reeds aangedrongene algemeene Goedwilligheid koesteren, zullen wy een welgevallen ſcheppen, om, in een uur van vrolyke verkeering, uit te weiden in de deugden en treffelyke hoedanigheden onzer Broederen; wy zullen zodanige gebeurtenisſen verzamelen en mededeelen, als geſchikt zyn om onze Kennisſen, ten opzigte van elkander, en van de geheele Wereld, in een goede luim te brengen. Want, gelyk de geſprekken, in de gezelſchappen, meest al loopen, is alleen het uitſteekendſte deel van iemands character, het hoofd-onderwerp des onderhouds. Eene optelling van misſlagen en ondeugden zou, in de daad, nuttig weezen, indien de ſtriktſte opregtheid daar in heerschte, en zulks alleen diende als een heilzaam behoedmiddel tegen dergelyke ongeregeldheden. Maar, vermids dit zelden het geval is, en men groot gevaar loopt van onbetaamelyken berisplust en kwaadaartigheid, is het beter de voordeelen op te geeven, welke misſchien daar uit zouden ontſtaan, dan de hag te waagen van de ſlegte gevolgen, die 'er waarſchynlyk uit zullen voortkomen.

De waare Vriend der Zamenleevinge zal, uit deezen hoofde, elke byzonderheid vermyden, die geſchikt is, om de kragt van goedgunſtige geneigdheden te verzwakken: zyne loſſpraak zal niet verminderd worden door zydlingſche waarſchuwingen, noch gevolgd van een agterdogt-wekkend *Maar*, bekwaam om al het voorheen gezegde om ver te ſtooten. —— Waar hy, als een eerlyk Man, kan pryzen, zal hy het openhartig en vuurig doen; en is hy in de noodzaaklykheid van te moeten laaken, hy zal den liefderyken mantel van medelyden gebruiken, om de ongunſtigſte omſtandigheden te dekken. Want hoe kan hy iets, 't welk hinderlyk voor hem zelven is, en een ander geen voordeel kan doen, in 't midden brengen? Hoe is het mogelyk, onze genegenheid te bewaaren voor Menſchen, wier misſlagen wy geduurig bloot leggen, en wier gedrag wy ſteeds in een ongunſtig daglicht beſchouwen? Hoe kunnen wy „ de „ Liefde opſcherpen," door een voorbedagt breed verhaal van bedryven, die eigenaartig de voorwerpen zyn van afkeuring en haat?

Van waar dan ontſtaat het kwaadaartig vermaak, te dikwyls

wyls genomen in het aanwyzen van de geringe misslagen, en vergeeflyke zwakheden van anderzins eerwaardige Characters? Valt dit gemaklyk overeén te brengen met die algemeene Goedwilligheid, die het onderscheidend kenmerk van Broederen behoort uit te maaken? Kan het, in eenig opzigt, bestaan met de beginzelen, die wy als *Christenen* erkennen? Of kan het verdeedigd worden volgens de beginzelen van Wereld-wysheid en gezonde Staatkunde? 't Is voor ons natuurlyk te wenschen, dat onze Medgezellen bezield mogen weezen met alle de toegenegene aandoeningen, en geschikt tot het betragten van alle Zamenleevings deugden. Wy gevoelen dat deeze vereischten weezenlyk behooren tot een agtens- en beminnenswaardig Vriend. Wy zouden schielyk andere Medegenooten kiezen, wanneer wy bevonden, dat onze reeds gemaakte Kennisen zeer gebrekkig waren, in deeze weezenlyke vereischten. Is het dan geen volstrekt noodig deel van voorzigtigheid, alles, wat wy kunnen, aan te wenden, om de noodzaaklyke hoedanigheden te behouden, die ons Vrienden tegenwoordig bezitten? Maar is de inkankerende taal der kwaadsprekenheid, de zydlingsche ontëering van agterklap, of zelfs het syn der bespotting geschikt, om dit gewenschte einde te wege te brengen? —— Gelooft my, myne Broeders, wy zullen onze Medemenschen niet opwekken, om, of ons, of anderen, te beminnen, door eene zo liefdelooze geaartheid. Wy moeten, op eene geheel andere wyze „ agt nee„ men op elkander," of wy handelen rechtdraads strydig, met het voorschrift des Kruisgezants thans overwoogen.

Laat ons, derhalven, zorge draagen om onze verkeering, in de Zamenleeving, te doen strekken tot het beoogde einde. Laat, in alle onze oordeelvellingen, Opregtheid en Goedwilligheid voorzitten: laaten wy, „ 't geen tot vrede „ dient," najaagen; met liefderyke vriendschap de misslagen onzes Naasten bedekken, en dat regt doen aan hunne lieflyke hoedanigheden, 't welk ons aanzet, om hun hoog te agten en te beminnen.

WAARNEEMING AANGAANDE EENE VERHARDING IN DE BORST; GENEEZEN DOOR HET GEBRUIK VAN PILLEN, UIT DE DULLE KERVEL.

(Journal de Medecine, Tome XLV.)

DE vermenigvuldigde Waarneemingen dienen om de Beöefenaars der Geneeskunde aan te moedigen, in het toedienen van gevaarlyke Geneesmiddelen. —— Eene Vrouw, negen-en-twintig Jaaren oud, van eene gemaatigde gesteltenis, kreeg een kneuzing, agt dagen na de verlossing, in de linker Borst, die daarop schielyk ontstooken, hard, en pynelyk werdt. Ze maakte aanstonds gebruik van een Zalf, die eene haarer Vriendinnen haar gegeeven hadt, dog dit bragt haar geene verligting toe: ze vondt zich vervolgens verplicht gebruik te maaken van pappen, samengesteld uit gekookte Lely-bollen, als ook uit kruim van Brood, Melk, Saffraan, de dooijer van een Ey; maar alle deeze middelen waren van geene uitwerking. Eindelyk te onvrede over deeze middelen, liet ze my by haar vraagen: ik vond haar in de daad zonder Koorts, maar zeer klaagende over sterke pynen, die ze van tyd tot tyd rondom in de Borst gevoelde; dezelve was zeer hard, blauwagtig, en bedekt met een menigte puistjes. Ik ontdekte een kleine verzweering in den vetrok, onmiddelyk onder den Tepel; de Klieren onder den Oxel waren insgelyks hard, —— Op 't gezicht van alle deeze toevallen was ik by my zelven overtuigd, volgens de Waarneemingen van M. STORCK, en verscheide andere Geneesheeren, van de nuttigheid van de dulle Kervel in dit geval: ik liet haar daarom aanleggen op de Borst een Compres van fyn Linnen, dikwyls natgemaakt in een warm afkookzel van de bladeren van deeze Plant: inwendig gebruikte ze een Pil van één grein, drie maalen daags, van 't verdikte vocht of extract van deeze Plant, waarop ze dan een glas nam van 't aftrekzel van Vlierbloemen. —— Agt dagen daarna waren de pynen minder hevig, en de puistjes waren verdroogd, zonder gezwooren te hebben; de verzweering, welke den volgenden dag na myne eerste visite open gebroken was, en maar weinig, dog zeer goeden, etter gegeeven hadt, was geheel geneezen met 't Digestief, 't Aan-

ge-

gedaan deel in de borst bleef by aanhoudenheid zeer hard; doch minder paars. Dit moedigde de Lyderes, de Ouders, en my zeer aan, en ik liet daarom haar één Pil dagelyks op de drie giften vermeerderen, tot dat ze zo verre gekomen was, dat ze 'er zes op een keer innam, welke de uitwerking deeden, die ik 'er van verwagtte. — Wanneer ik een dag verplicht was afweezig te zyn, niet weetende of ik wel binnen korten konde weder komen, liet ik haar eenige afgepaste giften: de Lyderesse, in hoop van schielyker geneezen te zullen zyn, nam, tegen myn uitdrukkelyk verbod, vier Pillen ieder reis, geduurende twee dagen, meer in. — By myne terugkomst, vond ik haar door duizelingen gekweld; ze bekende my openhartig haare onvoorzichtigheid, 't welk evenwel schielyk, door alleen voor drie dagen met 't gebruik 'er van op te houden, hersteld werdt. — De Lyderesse was, tegen myn raad aan, opzettelyk voortgegaan, met 't Kind te zoogen: 't zelve, geen ongemak gevoeld hebbende, geduurende de vastgestelde behandeling, kreeg eene tegennatuurlyke beweeging en draaijing der oogen naar boven, van den dag af dat deeze onvoorzichtigheid geschied was; hier by kwam een schudding en trillende beweeging van 't hoofd, de derdendaagsche Koorts, en een groote onrustigheid; alle deeze toevallen werden geneezen, door 't Kind een Minne te geeven, zo dra als ik 't voorgevallene vernoomen had; de Koorts hieldt evenwel zeven weeken aan. — Ik ried myne Lyderesse, de Borsten te doen opdroogen, ze was, vyftien dagen daar na, volkomen geneezen, de geheele behandeling had twee en een halve Maand geduurd. — 't Oogmerk van deeze Waarneeming is niet zo zeer, om een nieuwe Proef te geeven, van de uitwerking van 't extract van de dulle Kervel, en 't afkookzel van de bladeren in dergelyke ongemakken; als wel om daar door aan te toonen, dat men zeer voorzichtig moet zyn, om onkundigen niet toe te laaten 't gebruik van geneesmiddelen, die gevaarlyke gevolgen kunnen hebben; gelyk als het in dit geval overgekomen zoude zyn aan Moeder en Kind, indien myne schielyke terugkomst 't niet belet had.

BESCHRYVING VAN EENE VERSTEENDE BEDDING, GEVORMD DOOR DE WATEREN VAN MATLOCK IN DERBYSHIRE.

Door MATTHEW DOBSON M. D. *Medegedeeld door Dr.* FOTHERGILL.

(Uit de *Philoſophical Tranſactions.*)

MYN HEER!

WAnneer ik my, deezen Zomer, eenigen tyd ophieldt te *Matlock*, deed' ik zommige Waarneemingen, op de ſteenmaakende eigenſchap der wateren, en onderzogt een zeer zonderlinge Bedding, in den loop daar van gevormd.

Deeze Bedding vond ik 1500 voeten lang, op verſcheide plaatzen 300 voeten breed, en op het dikſte 9 en 12 voeten diep. De wyze waar op dit ſteenagtig lichaam gevormd is, valt gemaklyk na te gaan.

By de heugenis van eenige Perſoonen, nog in leeven, werden de wateren van *Matlock* nog niet gebruikt, om zich in te baaden of dezelve te drinken. Ze kwamen voort aan den voet van een heuvel, welke ten westen ligt, onmiddelyk agter de huizen, 'er tegenwoordig gebouwd, en liepen onbepaald neder in eene hellende vlakte van omtrent 300 voeten, na de Rivier *Derwent*. In derzelver loop vormden zy groote verſteende klompen, vermengd met veel verſteend Mosch, nooten, bladen, eikels, ſtukken houts, en zelfs wortels van boomen.

In deezer voege, maakte het water ſteeds hinderpaalen in zyn eigen loop, en het moest dus dikwyls nieuwe doorloopen zoeken: allengskens ſtrekte het zich uit, over eene oppervlakte ten minſte 1500 voeten lang; door het onophoudelyk vloeijen door dezelfde doortochten, heeft het eene Bedding van eene zeer aanmerkenswaardige dikte gevormd.

Deeze Steenbedding onderzoekende, vond ik eenige deelen zeer hard, en andere zo zagt, dat ze gemaklyk geſneeden konden worden. De zagte deelen, nogthans, krygen, aan de lugt blootgeſteld zynde, de hardheid van een' Keiſteen, en klinken, als men 'er op ſlaat, gelyk metaal. De oorzaak van dit verſchil, in de hardheid der onderſcheide deelen, blykt deeze te zyn. Dewyl het water dikwyls van loop veranderde, en by herhaaling weder in dezelfde doortogten kwam, zyn, intusſchen, eenige deelen veel hooger geworden, die te langzaamer

mer nieuwe omkorstingen kreegen; deeze langer aan de lugt blootgesteld zynde, hebben eene grooter maate van hardheid bekomen.

Geheele huizen hier omstreeks zyn van deezen Steen gebouwd, zy vinden ze duurzaamer dan eenige andere soort: en dewyl dezelve de uitsteekende hoedanigheid bezit van steeds harder te worden, door aan de lugt blootgesteld te zyn, en desgelyks veele kleine holligheden en putjes heeft, vereenigt de goede Kalk zich dermaate met deezen Steen, dat dezelve een muur uitmaakt, zo sterk als waar ze van één steen.

Deeze Bedding verschaft zeer zeldzaame, en schoone Versteeningen. Mosch levert groote verscheidenheden: want het is blykbaar, dat het zelve bleef groeien; naa dat de wortels, en de benedenste deelen, reeds van steenmaakende deelen doordrongen waren; zich dus tot eene groote lengte uitstrekkende, is het, op zommige plaatzen, met andere zelfstandigheden gemengd en doorvlogten. Hier ziet men Slekken, in hun langzaam voortkruipen, vastgehouden en versteend; daar heeft de versteenende stoffe, in verscheide rigtingen zich uitstrekkende, een aartig netwys werk gemaakt; ginder zyn groote klompen, die, in stukken gebrooken, hol bevonden worden: en deeze holligheden zyn vercierd met versteende takken, eenigzins naar koraal gelykende; doch van een donker witte kleur, en doorgaans ruw en hobbelig van oppervlakte.

Onder de Bedding is, ter diepte van een tot anderhalven voet, een goede grond; en onmiddelyk hier onder de kalksteenige rots. De grond is van denzelfden aart, met dien der naast byliggende velden, die de helling van den heuvel maaken, en is blykbaar een vervolg van dien grond.

Het geen thans by deeze Bedding komt, is van weinig aanbelangs, en op eenige plaatzen betekent het niets: want de twee voornaamste bronnen zyn binnen overdekte kanaalen, voor 't meerendeel bepaald, en loopen zeer snel.

Hadt men behoorelyke Waarneemingen gedaan, op den voortgang deezer Beddinge, wy zouden eene vry nauwkeurige rekening hebben kunnen maaken, ten opzigte van den tyd, wanneer deeze wateren eerst de mineraale eigenschappen kreegen. Uit deeze twee Aanmerkingen egter, dat de Bedding niet zeer dik is, en dat de grond onmiddelyk daar onder, een vervolg is van den grond in 't hellen van de naby gelegene heuvelen, is het waarschynlyk, dat 'er geen reeks van eeuwen noodig geweest hebbe, om dezelve voort te brengen, en gevolglyk dat deeze mineraale wateren van geene oude dagtekening zyn.

En,

En, mogen wy afgaan op eene Waarneeming my medegedeeld, door een opregt, onderzoeklievend en verſtandig Man, daar woonagtig, is de bron, waaruit deeze wateren, die zeldzaame hoedanigheid ontleenen, eenigzins uitgeput. Hy verzekerde my, uit eigen ondervinding, dat ſtukjes Mosch en andere Zelfſtandigheden, in dit water geworpen, op dezelfde wyze, en in dezelfde omſtandigheden als voorheen, meer dan tweemaal zo veel tyds ter verſteeninge noodig hebben, als nu dertig jaaren geleden.

De Bedding, derhalven, die het *Matlock water* deeze hoedanigheid byzette, moet of zeer uitgeput weezen, of het water is van den voorheen gehouden loop afgewend, en wordt nu maar gedeeltlyk met die deelen bezwangerd.

Leverpool, Oct. 15, 1778.

NATUURLYKE HISTORIE DER SPREEUWEN.

(Volgens den Heer DE MONTBEILLARD, Medeſchryver van den Heer DE BUFFON.

DE *Spreeuw*, in 't Hebreeuwsch *Saſir* of *Zezir*, en in 't Arabisch *Alzazir* geheeten, wordt by de Grieken ψὰρις ψαρος, by de Latynen *Sturnus*, by de Italiaanen *Sturno*, by de Portugeeſen *Sturnio*, by de Spaanſchen *Eſtornio*, by de Franſchen *Etournau*, by de Duitſchers *Staar*, by de Engelſchen *Stare* of *Starling*, by de Poolen *Szpak* genaamd.

Weinig Vogels zyn zo algemeen bekend als deeze, bovenal in onze gemaatigde Lugtſtreeken; want, behalven dat zy 't geheele jaar doorbrengen in het Land hunner geboorte, zonder oit verre weg te trekken, heeft de gemaklykheid om ze te temmen, en eene ſoort van opvoeding te geeven, te wege gebragt, dat 'er veele in Kouwtjes gehouden worden, die men dus dikwyls en van naby kan beſchouwen; dit verſchaft ontelbaare gelegenheden tot het waarneemen en ontdekken hunner geaartheden, zo in den gevangen ſtaat als in dien der natuure.

Van alle Vogelen hebben de *Merels* de meeste gelykheid met de *Spreeuwen*, de Jongen van beiden gelyken elkander zo wonder wel, dat men ze nauwlyks kan onderſcheiden. Doch, wanneer zy, met den tyd, elk hunne eigene gedaante en de onderſcheidende kenmerken aangenomen hebben, ontdekt men

dat

dat de *Spreeuw* van de *Merel* verſchilt, door de plekjes en den weerſchyn zyner Pluimadie, door de gedaante van zyn Bek, die veel ſtomper, veel platter, en na de punt niet uitgerand is, en den veel vlakker kop, *enz.* Doch een ander veel merkwaardiger onderſcheid, afhangende van eene veel diepgaander oorzaak, is dat de *Spreeuwen* in ons *Europa* eene ſoort op zich zelve uitmaaken; daar de ſoorten van *Merels* zeer vermenigvuldigd zyn.

Beide deeze Vogels gelyken verder hier in naar elkander, dat zy in den Winter niet van woonplaats veranderen, alleen verkiezen zy in het gewest, waar zy zich bevinden, de warmſte plaatzen; dit heeft waarſchynlyk ARISTOTELES doen ſchryven, dat de *Spreeuwen* zich, ſtaande den Winter, verbergen; doch met dit onderſcheid, dat de *Merels* als dan eenzaam leeven, of liever voortgaan met eenzaam, of bykans alleen, te leeven, gelyk zy het overige gedeelte des Jaars doen; terwyl de *Spreeuwen* niet gebroed hebben, of zy vergaderen in zeer talryke Troepen: en deeze Troepen vliegen op eene wyze daar aan byzonder eigen, en die geſchikt ſchynt naar eene eenpaarige en geregelde Krygsordening; ſtipt gehoorzaamende aan 't woord van één Opperhoofd. De *Spreeuwen*, luisteren naar de ſtem van 't Inſtinct, en dit zet hun aan, om ſteeds na 't middelpunt van den Troep te naderen; terwyl de ſnelheid van hun vlugt hun onophoudelyk daar van verwydert; weshalven die menigte van Vogelen, dus veréénigd door eene algemeene neiging tot het zelfde punt, onophoudelyk gaande en komende, op allerlei wyzen door elkander kruiſſende en heen vliegende, eene ſoort van Wolk maakt, die in ſterke werking is, en, zonder eene bepaalde rigting, in zich zelven ſchynt rond te draaijen, door dien alle de deelen eene byzondere beweeging hebben; waar in het middelpunt, zich ſteeds zoekende uit te breiden, geduurig wederhouden, en te rug geſtooten wordt, door de deelen die van ter zyde toeſchieten.

Deeze wyze van vliegen heeft haare voor- en nadeelen: voordeelen tegen het beſtaan der Roofvogelen, die zich verleegen vinden, door het aantal deezer zwakke Tegenſtanderen, en ontrust door het geklap der wieken, doof door het geſchreeuw, en afgeſchrikt door de geregelde ſlagorde, zich niet ſterk genoeg agten, om zo welgeſlootene linien te verbreeken, die door de vrees langs hoe digter in één dringen: w shalven zy dikwyls een zo ryken prooy moeten laaten vaaren, zonder daar van het minst te kunnen bemagtigen.

Maar, van den anderen kant, heeft deeze wyze van vliegen

der

der *Spreeuwen* haar nadeel; door dien ze den Vogelaar geldgenheid geeft om, met gemak, eene groote menigte te vangen: als hy naamlyk, wanneer 'er een vlugt *Spreeuwen* aankomt, een of twee *Spreeuwen*, aan elken poot voorzien van een draad met Vogellym beſtreeken, laat vliegen; deeze misſen niet zich by den troep te vervoegen, en door middel van het geduurig heen en weder vliegen, eene groote menigte in dit wargaaren te verſtrikken, die dan met hun voor de voeten des Vogelaars nederſtort.

't Is boven al tegen den avond, dat de *Spreeuwen* zich in grooten getale verééenigen als 't ware om zich te verſterken, en tegen de gevaaren des nagts te wapenen; zy brengen dien doorgaans zo verééenigd geheel over in de rietwallen, waar zy zich 's avonds met groot geraas na toe begeeven. Zy maaken veel getier 's avonds en 's morgens, eer zy van een ſcheiden, veel minder het overige van den dag, en 's nagts zyn ze geheel ſtil.

Dermaate zyn de *Spreeuwen* van een gezelligen aart, dat ze niet alleen zich by elkander vervoegen; maar ook by andere Vogelen. Zomwylen ziet men ze in 't Voor- en in 't Najaar, dat is voor en naa den broedtyd, met de *Kraaijen* en *Kaauwen*, en zelf met de *Duiven* vliegen.

Hun paartyd begint met het afloopen der maand Maart; dan voegt zich ieder Paar zamen; doch hier wordt, gelyk elders, die zo zoete vereeniging voorgegaan van kryg, en door geweld beſlist; de Wyfjes hebben geen regt van kiezen: de Mannetjes, misſchien de talrykſte en altoos de driftigſte, althans in den aanvange, betwisten elkander de Wyfjes, en 't valt den Overwinnaar ten deele. Hunne Minnehandelingen zyn bykans zo luidrugtig als hun ſtryden; men hoort ze geduurig kweelen; zingen en paaren is hunne eenige bezigheid, en hun wildzang loopt zo hoog, dat zy, als 't ware, geen maat houden, en zonder tusſchenpoozen voort ſchreeuwen.

Naa deezen dringenſten eisch der natuure voldaan te hebben, denken zy om het broedzel te bezorgen, zonder zich egter deswegen zeer te bekommeren; want dikwyls neemen zy het nest der *Specbten* in, die zich ook by wylen van dat der *Spreeuwen* bedienen: zo zy zelve een nest vervaardigen, is dit afgedaan met het byeen verzamelen van eenige dorre bladeren, ruigte, en mosch, in 't hol van een boom of een gat van een muur; op dit bedde, zonder kunst gemaakt, legt het Wyfje vyf of zes eijeren van een groenagtige kleur, en broedt dezelve achttien of twintig dagen; zomtyds broeden zy in de Duivenhuizen, onder de daken der ſchuuren; en in de gaten der rotzen aan den zeekant; gelyk men op het Eiland *Wight*, en elders, heeft

heeft waargenomen. —— Men heeft my nu en dan zogenaamde *Spreeuwen-nesten* in de maand May gebragt, die men voorgaf op de Boomen gevonden te hebben: doch, dewyl twee deezer nesten volmaakt geleeken naar die van *Lysters*, heb ik eenig bedrog vermoed in de brengers, of men moest het bedrog aan de *Spreeuwen* zelve toeſchryven, en ſtellen dat zy zich zomwylen van *Lyster-nesten* bedienen, gelyk zy die der *Spechten* inneemen. Ik lochen ondertuſſchen niet, dat de *Spreeuwen*, by zekere gelegenheden, in 't geboomte nestelen, en een bekwaam waarneemer heeft my verzekerd, dat hy verſcheide van die nesten op één en denzelfden Boom gezien hadt. Wat hier van ook zyn moge, de jonge *Spreeuwen* blyven lang by de Moeder, en, om die rede, zou ik wel zeer twyfelen, of zy driemaal 's jaars broeden, gelyk eenige Schryvers verzekeren; of dit moest weezen in heete landen, waar het broeden, het opkweeken, en alles wat tot de dierlyke huishouding behoort, naar evenredigheid der meerdere warmte, in korter tyd toegaat.

In 't algemeen zyn de Pluimen der *Spreeuwen* lang en recht, volgens de aanmerking van BELON: derzelver kleur is in 't eerſte donker bruin, eenzelvig, zonder vlekken, en zonder weerſchyn. De vlekjes komen eerst naa het eerſte ruien te voorſchyn, eerst beneden aan 't lyf, omtrent de maand July, vervolgens op den kop, en eindelyk boven op 't lichaam, omtrent den twintigſten Augustus. Ik ſpreek van jonge *Spreeuwen*, in 't begin van May uitgekomen.

Ik heb waargenomen, dat, by dit eerſte ruien, de veeren rondsom den bek, bykans alle te gelyk uitvielen, indiervoege dat dit deel, gedurende de maand July geheel kaal was. Ik merkte desgelyks op, dat de Bek bykans geheel geel was, den vyftienden van May: deeze kleur veranderde welhaast in hoornkleur. BELON verzekert dat dezelve, met den tyd, oranjeverwig wordt.

By de Mannetjes zyn de Oogen veel donkerder, of van een eenpaariger bruin, de vlekjes van de Pluimadie meer ſtreepagtig en geelder, ook is het donker der ongeplekte veeren leevendiger van weerſchyn; een gloed van purper en donker groen vertoonende: daarenboven is het Mannetje veel grooter dan het Wyfje. De Heer SALERNE voegt 'er een ander onderſcheid tuſſchen de beide Sexen nevens; hier in beſtaande, dat de tong by de Mannetjes gepunt en by de Wyfjes gevorkt of geſpleeten is; het ſchynt dat de Ridder LINNÆUS dit lid, in eenige gepunt, in andere gevorkt, ge-

gezien hebbe: wat my betreft, my zyn nooit andere dan gevorkte voorgekomen.

De *Spreeuwen* leeven van Slekken, Wormen, Torren, en vinden bovenal grooten ſmaak in die aartige blinkende groene Torretjes, met een rooden weerſchyn, die men in de maand Juny op de bloemen, en meest op de roozen, aantreft; zy eeten ook Tarw, Boekweit, Geerst, Spelt, Vlierbeſſen, Olyven, Kerſſen, en Druiven *enz.* Men wil dat de Druiven best geſchikt zyn, om de natuurlyke bitterheid van hun vleesch weg te neemen. De jongen zyn eetbaar; doch het vleesch der ouden is altoos droog, bitter en ſlegt. Op Kerſſen vallen ze met groote drift aan; en men bedient zich daar van als een onfeilbaar lokaas, om ze te lokken onder de van teenen gevlogte horden, gezet in het riet, waar zy 's avonds gewoon zyn hun verblyf te neemen; op deeze wyze vangt men 'er honderd in één nagt; doch deeze wyze van *Spreeuwen* vangen duurt alleen zo lang 'er Kerſſen zyn.

Zy volgen gaarne de Koeyen, en andere groote Viervoetige Dieren, in de weide; derwaards, zo men wil, gelokt, door de Inſecten, die 'er rondsom vliegen; of misſchien door die op den drek aazen, en over 't algemeen in de weidlanden gevonden worden. Van hier hebben zy, in *Duitſchland*, den naam van *Runder-Staren*. Veelen willen dat zy op krengen aazen: doch zy vervoegen zich waarſchynlyk op dezelve, om de Inſecten te zoeken. Ik heb *Spreeuwen* laaten opvoeden, en opgemerkt, dat zy, wanneer hun kleine ſtukjes gebraaden vleesch werden voorgeworpen, daar op greetig vielen en zo opaten: gaf men hun den kelk van een Nagelbloem, met ryp zaad, zy namen dien niet in de pooten, om ze met den bek uit te pluizen, maar hielden denzelven in den bek, ſlingerden die heen en weder, of ſloegen dien herhaalde keeren tegen de tralien, of den grond van de kouw, tot 'er het zaad uitkwam. Desgelyks heb ik waargenomen, dat zy, op de wyze der Hoenderen, dronken en grooten ſmaak in 't baaden vonden: waarſchynlyk is een myner kweekelingen geſtorven van de koude, door te dikwyls baaden, zich in den winter op den hals gehaald.

Deeze Vogels leeven zeven of acht jaaren in een gevangen ſtaat. De wilden laaten zich niet lokken door fluitjes; maar, behalven de gelymde draaden, als mede de teenen horden, waar van ik hier boven geſprooken heb, heeft men 't middel gevonden, om geheele broedzels op een maal te krygen, door aan de muuren, en in 't geboomte, waar zy gewoon zyn te nestelen, gebakken aarden potten te hangen, van eene nest-

vor-

vormige gedaante, aan welke de *Spreeuwen* dikwyls de voorkeus geeven, boven holle boomen en de muurgaten, om 'er hun eijeren in te leggen.

Alle taalen kan men de *Spreeuwen* leeren uitſpreeken, en zelfs volzinnen die niet te lang zyn: hun ſtrot ſchynt zich naar alles te kunnen buigen, zy haperen niet in de letter *R*.

Zeer verſpreid zyn de *Spreeuwen* in de Oude Wereld: men vindt ze in *Zweeden*, in *Duitſchland*, in *Frankryk*, in *Italie*, op het Eiland *Maltha*, en aan de Kaap de *Goede Hoop*, bykans overal eveneens: terwyl de Vogels in de Nieuwe Wereld, aan welken men den naam van *Spreeuwen* heeft toegevoegd, van elkander wyd en breed verſchillen.

Schoon de indruk van de eerſte vorm in onze *Spreeuwen*, ſterk genoeg geweest is in voor te komen, dat de onderſcheide raſſen, zich tot een zeker punt verwyderende, geene geheel verſchillende ſoorten vormden, heeft dezelve nogthans niet ten vollen kunnen beletten, de beſtendige neiging der Natuure tot verſcheidenheid; eene neiging, die zich hier op eene zeer merkbaare wyze voordoet: dewyl men *Zwarte Spreeuwen* vindt, (dit zyn de Jongen) ook geheel witte, desgelyks witten en zwarten; en eindelyk gryzen, of de zulken, in welken het zwart onder 't wit gemengeld is.

Hier ſtaat aan te merken, dat men dikwerf die verſcheidenheden gevonden heeft in de nesten der gemeene *Spreeuwen*, weshalven men ze niet hooger kan ſtellen dan verſcheidenheden, die zich tot enkele bepaalen, of korſtondige ſpeelingen der Natuure, die dezelve by elk gebroedzel vernietigt, om ze weder voort te brengen, en te doen verdwynen: doch, die buiten ſtaat zyn om zich in ſtand te houden, of eenigen indruk te maaken op de éénheid in dit Geſlacht. Van deezen aart zyn de volgende verſcheidenheden, door de Schryvers vermeld.

I. De *Witte Spreeuw* van ALDROVANDUS, met vleeschkleurige pooten, en een donker geelen bek, gelyk aan die in onze oude *Spreeuwen*. ALDROVANDUS merkt op, dat deeze gevangen was neffens gemeene *Spreeuwen*, en RZACZYNSKI verzekert, dat in zeker Landſchap van *Poolen*, dikwyls, uit een en het zelfde nest, een zwarte en witte *Spreeuw* voortkomt. WILLUGHBY gewaagt mede van twee *Spreeuwen*, die de laatstgemelde kleur hadden, door hem in *Cumberland* gezien.

II. De *Witte* en *Zwarte Spreeuw*. Tot deeze verſcheidenheid breng ik voor: 1. den *Spreeuw* met een witten Kop, van ALDROVANDUS; deeze Vogel hadt een witten Kop, den

Bek, de Hals, het bovenſte des Lyfs, de Dekvederen der vleugelen, en de twee buitenſte Staartpennen van die kleur: de andere Staartpennen en alle de Vleugelpennen, waren gelyk die der gewoone *Spreeuwen*; het wit van den Kop ſtak te meer uit door twee kleine zwarte vlekjes by de oogen, het wit boven op 't Lyf was gemengeld met kleine blauwagtige vlekjes. —— Ten 2. Den *Aakſter-Spreeuw* van SCHWENCKFELD, die het bovenſte van den Kop, de helft van den Bek, aan den kant des grondſtuks, de Hals, de Vleugelen Staartpennen zwart, en al het overige wit hadt. —— Ten 3. Den *Spreeuw met een zwarten Kop*, die voor 't overige wit was, door WILLUGHBY waargenomen.

III. De *Gryze Spreeuw* van ALDROVANDUS. Deeze Schryver is de eenige, die 'er een van die kleur onder 't oog kreeg: doch dezelve is, gelyk wy reeds opmerkten, niets anders dan wit met zwart ondereen gemengd. Men begrypt ligt, hoe zeer deeze Verſcheidenheden kunnen vermenigvuldigd worden, 't zy door verſchillende mengelingen van zwart en wit, 't zy door onderſcheide ſchakeeringen van het gryze, naar gelange van de onderſcheide evenredigheden der door elkander gemengelde kleuren, die het gryze uitmaaken.

KRUIDMENGKUNDIG ONDERZOEK, BETREFFENDE DE BITTERE AMANDEL-BOOMEN, EN DERZELVER VRUGTEN;

Door J. G. KALENBERG.

Apotheker in 't Aalmoesſeniers Weeshuis, te Amſterdam.

EEnigen tyd geleeden wierd my verhaald, dat een zeer voornaam Geleerde, teffens een groot Beminnaar van Konſten en Weetenſchappen, by gelegenheid, aan enkele goede Vrienden, Kunſtenaaren van zyne Stad zynde, de volgende vraag gedaan had. Waar van daan tog zou het verſchil der bitterheid, in de bittere Amandelen, in tegenoverſtelling der zoeten, afkomſtig zyn? zou dit ontſtaan, uit eene verſcheidenheid of in de Boomen, of in den Grond van het Land? Wat gevolg dit Voorſtel by anderen gehad hebbe is my onbekend; maar ik vond het zo zeer naar mynen ſmaak, dat ik, als een Liefhebber der Konſt, en ter oeffening van de onder my hebbende Wees- en Leerjongelingen, het beſluit nam, om dit Stuk, op den best geſchikten tyd, te onderzoeken; ten einde inzonderheid de zit-

zitplaats van den bitteren Smaak der Amandelen, indien mogelyk, door Proefneemingen te vinden.

Om hier in, naar myn vermogen, best te ſlaagen, oordeelde ik het nuttig te zyn, met voornaame Kruidkundige Schryvers te raadpleegen; hunne Gevoelens zo kort als doenlyk op 't papier te brengen, en 'er dan myne eigen Waarneemingen by te voegen. Dit onderzoek leerde my in 't algemeen, dat 'er twee ſoorten van Amandel-boomen, namentlyk zoete en bittere zyn; dat de zoete, wegens hunne verſchillende Amandelen, tot verſcheiden ſoorten gebragt worden; en dat de bittere daarentegen ſlegts in eene ſoort beſtaan. Dit verſchil ziet ondertusſchen niet zo zeer op de Boomen, als wel op de Vrugten; en men veronderſtelt, dat het Land en 't Klimaat deze verſcheidenheid veroorzaakt.

De algemeene Amandel-boom, welke zoete Amandelen voortbrengt, word van TOURNEFORT en CASPARUS BAUHINUS, *Amygdalus ſativa* (of tamme Amandel-boom,) en van JOHANNES BAUHINUS, *Amygdalus dulcis* (of zoete Amandelboom,) en van TABERNÆ MONTANUS, ſlegts *Amygdalus* (of Amandel-boom) genoemd. Brengt hy groote Amandelen voort, zo voegt CASPARUS BAUHINUS 'er by; *Fructu majori*, (of Amandel-boom met eene groote Vrugt;) draagt hy kleine Amandelen, zo heet hy dien *Amygdalus ſativa Fructu minori* (of tamme Amandel-boom met eene kleine Vrugt.) De bittere Amandel-boom word *Amygdalus amara* geheeten. Beide de ſoorten van Boomen hebben eene Rooswyze Bloem, en behooren dus tot TOURNEFORT's 21ſte Claſſe.

MUNTING maakt gewag van vier onderſcheiden ſoorten van Amandel-boomen: de eerſte is een gemeene met eene bittere Vrugt; de tweede met eene zoete Vrugt; de derde met eene zoete Vrugt en weeke Schaalen; en de vierde noemt hy het Naantje of den kleinen Amandel-boom. Alle deze Boomen, zegt hy, zyn niet van eenerleien aart; dog allen beminnen zy een zandigen gemeenen droogen Grond. —— De bittere Vrugten deezer Boomen worden zoeter gemaakt, wanneer men, boven op de Wortelen, Varkens mest legt, en dezelve met koude Kamer-Loog (of menſchen Water) begiet. Hier door worden de Amandelen niet alleen zoeter van ſmaak, maar ook zelfs de Boomen weldraagender; inzonderheid als men dit eenige Jaaren agter elkander doet.

Volgens GEOFFROY zyn de Wortelen der Amandel-boomen

ſterk, en zeer verdeeld; de Stam is ruig, en heeft eene harde bruinroode gedaante. De Bladen zyn ſmal ſpits, getakt, den Perziken Bladen gelyk. De Bloemen zyn, overeenkomſtig met de Roozen, die uit vyf bladjes in een ronden Cirkel beſtaan, ligt purper van kleur; zy hebben eenen éénbladigen en in vyf deelen verdeelden kelk, benevens eenen ſtempel; welke, omtrent een duim breed lang, met een breed en vleeschagtig ſchil bedekt, eene Vrugt word. De Noot van deeze Vrugt is zeer hard en ſpits; en bevat een langagtigen, witten, vleeschagtigen, olieagtigen, aangenaam ſmaakenden Amandel; die met een dun, bruin rood en met een Harstagtig Poeier beſtrooid huideken, bekleed is. De bittere Amandel-boom is van den zoeten, alleenlyk ten opzigte der bitterheid, in de Amandelen, onderſcheiden; voor 't overige komen zy met elkander overeen.

De Ridder LINNÆUS heeft de bittere en zoete Amandelboomen, en teffens de Perſiken, onder deszelfs 12 Clasſe *Icoſandria* of twintigmannigen gebragt; en, volgens deeze Rangſchikking, vind men in de *Natuurlyke Historie* van Doctor HOUTTUYN, dat 'er eene aanmerklyke verſcheidenheid van Amandel-boomen is. Dus worden 'er gevonden wilde en tamme; ſommige brengen zoete, andere bittere Vrugten voort; die by eenige klein, by andere groot, platter of ronder zyn; met een dunnen brosſchen, of harden, en nauwlyks breekbaaren dop. Het is de vraag, zegt zyn Edele, of deze verſchillendheden niet meer de Vrugten betreffen dan den Boom; die, in de Zuidelyke deelen van Vrankryk en Spanjen, geheele vlakten met zyne Bosſchagien bedekt, en in Barbaryen een wild Gewas is. —— Uit RAUWOLFIUS verhaalt de gemelde Heer, dat, by *Tripoli*, in de Haagen wilde Amandelen groeien, welke CASPARUS BAUHINUS van de tamme ſoortelyk onderſcheidt, zo wel als de bittere. Ondertusſchen ſchynt deze laatſte hoedanigheid meest af te hangen, van de eigenſchappen van den Grond of van 't Klimaat. Uit THEOPHRASTUS brengt zyn Edele by, dat zy natuurlyk bitter zyn, en niet zoeter worden, dan, door het havenen, of mesten en bearbeiden van den Grond. —— Het geen men wyders, ten opzigte der Amandelen in deeze Stad, vernomen heeft, is, dat zy, door den Koophandel, uit verſcheiden Gewesten in de Nederlanden gebragt worden; de lange Amandelen uit Spanjen over Malaga; de platte insgelyks uit Spanjen over Valencia; de zogenaamde Juffertjes, de Kraak-Amandelen en andere uit Vrankryk, en voornaamlyk uit Languedok, Provence, en

en Touraine; dog de meest geachte zyn die, welke in het Graafschap Venaisfin, by Avignon groeien. De kleine, zo zoete als bittere, komen uit Barbaryen (*a*); en deze foort word, naar men ons verzekert, uit geen andere Gewesten gebragt.

Men zou hier uit mogen afleiden, dat 'er wilde en tamme Amandel-boomen plaats hebben; en dat dus de wilde Boomen de bittere, en de tamme de zoete Amandelen geeven. Dog tegen dit laatfte beweerde onlangs iemand, dat 'er geen tamme Amandel-boomen in Barbaryen waren; dat zy beiden een wild Gewas, en dus ook verfchillende Boomen moesten zyn; nadien de Mooren, te lui om te werken, meer genegen waren tot rooven en fteelen, dan tot pooten of planten.

Op deze befchouwing der Amandel-boomen in 't algemeen, zal ik nu voorts laaten volgen een Berigt van 't geen ons de verdere onderzoeking der Vrugten oplevert. In dit onderzoek heb ik my niet gehouden aan de gewoone handelwyze; met, namentlyk, het voorwerp op zig zelven in een Kromhals te doen; en 'er, door de kragt van het vuur, een min of meer zuuragtig vogt, eene bruine verbrande Olie, en eene zwarte te rug gebleeven Aarde, met eenig Loogzout voorzien, uit te verkrygen; ik heb, daar ik my voorftelde, den verfchillenden inhoud, in deszelfs beftaan, zo veel doenlyk, ter befchouwing te bewaaren, en niet te verbranden, ter bereikinge van myn oogmerk, eene andere manier in 't werk gefteld.

Ik nam een pond nieuwe bittere Amandelen, en bezigtigde veelen van dezelven onder het Mikroskoop. Dit toonde my terftond, dat de een met den anderen verfchilde, in de, op de oppervlakte zittende, harstagtige Greinen, waarmede zy overvloedig voorzien zyn. GEOFFROY noemde deze ftof hier boven een harstagtig poeier, en ze fchynt inderdaad, voor het bloote Oog, niets anders te zyn. Deze bruine fchil was fmaakeloos, of nauwlyks te noemen iets lymagtig. Verders brak men verfcheiden Amandelen in 't midden door, en liet

(*a*) Het eigentlyke Barbaryen beftaat, volgens de Geographie van HUBNER, BACHIENE, en CRAMERUS, in het Ryk van *Marocco*, *Algiers*, *Tunis*, *Tripoli* en *Bercan*. Het word t'zamen op 630 duitfche mylen lang, en 300 breed, begroot: en kan dus, wegens deeze uitgeftrektheid, zeer verfchillende van Grond en Klimaat zyn.

liet die een vry ſterk vergrootend Glas paſſeeren; wanneer 'er zig zeer fyne witte blaasjes vertoonden, welken de Olie bevatten, die door uitperſſing te bekomen is. Om deeze Olie te verkrygen, liet ik een half pond bittere Amandelen, op de gewoone wyze, zuiveren, ſtampen, en koud ter Pars brengen. Toen die bewerking een en andermaal herhaald was, bevond men, alles nauwkeurig opgenomen zynde, drie Oncen en éénen Drachma zuivere Olie te hebben. Doch de meerder- of minderheid der uitgeparſte Olie hangt veeltyds af van de hoedanigheid van 't voorwerp, als mede van de koude en warmte; dus verkrygt men in den Zomer, door de meerdere vloeibaarheid, meer Olie dan in den Winter. De overgebleeven bittere Koek woog vier en eene halve Once, en twee Scrupels: dus was 'er, door in den Zak te blyven hangen als anderzins, aan Olie verlooren, twee Drachmen en één Scrupel.

De uitgeperſte Olie was zoet van ſmaak, gelyk die van de zoete Amandelen, dog iets zwaarder. De Koek was daarentegen bitterder geworden, dan te vooren; en niet zonder reden; want hy had zyne zoete Olie verlooren. En hier uit blykt, dat de bitterheid haare zitplaats heeft, niet in de geparste Olie, zo als ſommigen meenen, maar in het Amandelmeel; of in dat poeier, het welk men verkrygt, als men een uitgeparſten Koek, het zy van bittere of zoete Amandelen, ſtampt, en zeeft. Dit poeier, Amandel-meel genoemd, is zeer dienſtig, om de Handen te waſſchen; het neemt de aankleevenſte onreinigheden weg, en maakt teffens eene zagte huid. Dusdanig eene uitwerking toont ons, dat 'er eene Zeepagtigheid, *Saponaceum*, in het Amandel-meel moet zyn; welke door de gunſtige Natuur tot eene zagtere Zeep geworden is, dan veelen der door Kunst bereide Zeepen, die eene meerdere ſcherpte bevatten. Wyders is eene Amandelmelk, vervaardigd uit één lood gepelde bittere Amandelen, en vyf Oncen gekookt en koud geworden water, bitter van ſmaak; ten teken dat deeze bitterheid, in het water ontbonden, uit een Zout en Olie ſchynt te beſtaan.

Vervolgens liet ik den voorgemelden bitteren Amandel-koek klein ſtampen, en met drie pinten waters in een Deſtilleerglas doen, om het kragtigſte gedeelte daar van over te haalen; ik verkreeg zes Oncen vogts, en 't volgende wierd ſmaakeloos. De kleur van dit water was wit, iets uit den blauwen, en had een naar de bittere Amandelen gelykenden ſterken reuk; benevens een bitteragtigen, ſcherpen, met den Mierik-wortel

(Rad.

(*Rad. Raph. rustic.*) overeenkomſtigen ſmaak (*a*). Op de vlakte des waters dreeven, naar giſſing, twee druppels witte Olie, die egter in kleine bolletjes verdeeld waren. Alle deze verſchynzelen gaven gelegenheid, om niet alleen met NEUMAN te veronderſtellen, dat dit vogt iets zoutagtigs, ('t welk men een *Sal volatile* zou kunnen noemen) of iets Olieagtigs in zig bevat, maar ook op te merken, dat onze proeven eene wezentlyke Olie vertoonden. Om dit vogt verder na te gaan, nam men een weinig Syroop van Vioolen, en mengde 'er iets van onder het water; waar op eene troebele, dog zeer blauw blyvende, kleur volgde; welke troebelheid door de Olieagtige deelen veroorzaakt wierd.

Het in 't Deſtilleerglas terug gebleeven maakte ik voorts helder; dit vogt had eene ligtgeele kleur, met een bitteren zoetagtigen ſmaak; en 't dikke overblyfzel was ook nog bitter; waarom ik het met water in een Aarden pot kookte, om 'er de bittere deelen uit te haalen. Dit afkookzel maakte ik teffens helder, en mengde vervolgens alles te ſaamen; dat toen omtrent een mengelen vogt beſloeg. De proef met de Syroop van Vioolen, hier op genomen, gaf eene troebele Loodkleur. Wyders liet ik dit mengzel uitwaaſemen, ter dikte van een hard extract; weegende vyf Drachmen en twee Scrupels. Het was bruin van kleur, en had een bitteren zoutagtigen en walgagtigen ſmaak. Het dikke overblyfzel, gedroogd, had nu zyne bitterheid verlooren, en ſmaakte bykans als uitgedroogd Roggenbrood; weegende 2 Oncen en 7 Drachmen.

Men had middelerwyl het voorgemeld Extract in een papier gewonden, en op eene drooge plaats gelegd; tot dat 'er weder gelegenheid zou zyn, om 'er verdere onderzoekingen mede te doen. Maar tot myne verwondering wierd ik, na een tyd van 12 dagen, gewaar, dat dit Extract, hoe hard het ook geweest ware, in eene vloeibaare ſmeerige ſtoffe veranderd was: zelfs in zoo verre, dat de bekende, en met wezentlyk Zout voorziene Extracten, in de Geneeskunde gebruiklyk, als die van den gezegenden diſtel, *Carduus Benedictus*, van Lepelbladen, *Cochlearia*, van Paardebloemen, *Taraxicum*, en van anderen meer, 'er in vloeibaarheid niet mede evenaarden. Zeer duidelyk vertoonde zig derhalven voor

(*a*) Dergelyk een vogt, zegt MACQUER, word door eenige Scheikunſtenaars, en byzonder door den beroemden BOERHAVE, de regeerende Geest (of *Spiritus rector*) genoemd.

voor 't gezigt de zoutagtigheid in de bewerkingen, zo door den ſmaak als door de natuurlyke ontbinding van het Extract. Vervolgens wendde men alle poogingen aan, om het wezentlyke Zout uit het Extract te ſcheiden; doch zulks ſcheen ondoenlyk; en 't oogmerk was niet, om eenige enkele greinen Loog-zout, door de verbranding, te bewerken.

Uit al het gemelde blykt dan, dat de Amandel-boomen, in 't algemeen, ééne klaſſe, één geſlagt, en eenige ſoorten zouden uitmaaken; indien de ſmaak der bittere Amandelen zulks niet verhinderde; welke bitterheid egter, volgens de ſtelling der Schryveren, door den Grond veroorzaakt word. Dit ſchynt een algemeen gevoelen te weezen, en 't komt my ook niet onwaarſchynlyk voor; daar 't meermaals blykt, dat een Gewas zig ſchikt, naar de geſteldheid van den Grond.

Ter bevestiging hier van ſtrekt, het geen men by den Heer MACQUER vind; alwaar verhaald word, dat het verſchillend Zuur en Zout der planten afhangt van den oord, alwaar dezelve groeien. Gemerkt een ieder daarenboven weet, dat 'er aanmerklyke verſcheidenheden, tuſſchen wilde en tamme Boomen, Planten en Vrugten gevonden worden; zou het dan met de bittere Amandel-boomen niet even zo kunnen gelegen zyn? Kan voor 't overige de afkomst van den oorſpronkelyken bitteren ſmaak, niet met zekerheid bepaald worden, dewyl het niet gemaklyk is, uit het Barbaryſche Ryk in Africa gelegen, iets aangaande dit ſtuk na te ſpooren; zo toonen egter de Proefneemingen, en de Scheikunde bevestigt het, dat de bitterheid in de Amandelen eigenlyk beſtaat, in een wezentlyk Zout, vermengd in eene verdikte Olie, beide in een fyne Aarde omwonden, die moeilyk door de Kunst te ſcheiden zyn. Overeenkomſtig hier mede getuigt de Heer MACQUER, dat de Olieagtige Planten niet dan bezwaarlyk, of zelfs in 't geheel niet, haar wezentlyk Zout leveren; om dat de al te groote hoeveelheid van Olie dit Zout belet, zig af te ſcheiden. Is dit waar; is 't zo gelegen met de Olieagtige Planten; hoe zal dan het Zout uit de Olieryke Amandelen ontleed worden?

GEOFFROY was van meening, dat deze bittere deelen mogelyk niet ongelyk waren aan het bitter Purgeer-zout: en zyn Edele had tot dit onderzoek vyf pond bittere Amandelen gebezigd; maar hy was op de oude manier, als vooren gemeld, te werk gegaan. NEUMAN daarentegen handelde naar de nieuwe wyze; doch hy ontdekte de wezenlyke Olie zo duidelyk niet; veelligt had hy geene genoeg verſche Amandelen gebruikt; waar tegen de onzen nieuw waren.

LEE-

LEEVENSBERIGTEN VAN GUIDO ARETINUS, EEN BENEDICTYNER MONNIK, DEN HERVORMER VAN DE OUDE MUZYK-SCHAAL, EN DEN UITVINDER EENER NIEUWE WYZE, OM DE NOOTEN TE TEKENEN.

„ HEt volgend Berigt is ontleend uit A *General History of the Science and Practice of Muſic, by Sir* „ JOHN HAWKINS, zeer onlangs, in Vyf Deelen in Quarto, „ uitgegeeven; een Werk van een zestien jaarigen arbeid, „ zamengeſteld uit de beste Stukken. De Heer HAWKINS „ verzekert zyne Leezers, dat zyne beweegredenen tot dee„ ze onderneeming geheel opregt waren, en dat hy, in 't „ voortzetten daar van, bezield was door zuivere Kunst„ liefde, geheel vervreemd van baatzugtige beoogingen. Hy „ hadt toegang tot de *Bodleiaanſche Boekery*, en de Boeke„ ryen der beide Univerſiteiten; tot die der Muzyk-Schoole „ te *Oxford*, tot het *Britſche Muſeum*, en andere bewaar„ plaatzen van Handſchriften. Het Werk behelst eene groo„ te menigte van Leevensbeſchryvingen, en Characters van „ voortreflyke Muzykmeesters; gevallen de Leevensberigten „ van GUIDO ARETINUS, die wy thans mededeelen, den „ Leezeren van ons *Mengelwerk*, wy zullen, van tyd tot „ tyd, uit dien ryken voorraad, hun het merkwaardigſte en „ byzonderſte opdiſschen."

Eenig berigt van GUIDO kan ontleend worden uit zyne eigene Schriften, in 't byzonder een Brief van hem aan zyn Vriend MICHAËL, een Monnik te *Pompoſa*, en de Verhandeling tot welke dezelve ter inleiding dient, getyteld *Argumentum novi Cantus inveniendi.* Uit deeze twee ſtukken, en eenige hier en daar verſpreidde aantekeningen in oude Handſchriften, zyn de volgende Berigten opgemaakt.

GUIDO was gebooren te *Arezzo*, eene Stad in *Toscaanen*; in zyne jeugd de Muzyk geleerd, en waarſchynlyk als Zangmeester in het Klooster der *Benedictynen* te dier Stede gediend hebbende, werd hy Monnik, en een Broeder van de *Benedictyner Orde.* De Staat der Geleerdheid was, ten zynen tyde, zeer laag geëbd: de Kerklyken hadden zeer weinig onderwerpen van Letter-oefening, wanneer wy de Godgeleerde Geſchillen, de Kerklyke Geſchiedenis, de Redekunst, en de Astrologie, die by hun als de gewigtigſte der Wiskundige Weetenſchappen werd aangemerkt, uitzonderen. Deeze hielden de aandagt bezig van zodanige leden der geest-

lyke Broederſchappen, als den arbeidzaamſten, om niet te zeggen, den twistzugtigſten geest bezaten; terwyl de Godsdienst-verrigtingen, het leezen van de Leevensbeſchryvingen der Heiligen, en het zich bereiden tot het behoorelyk waarneemen van het Kerkgezang, aan bedaarder en gezetter verſtanden werk verſchaften.

VOSSIUS ſtelt, dat GUIDO eerst Monnik geweest hebbe in 't Klooster van *St. Leufert* in *Normandye*; doch dit is een misſlag, waar van wy vervolgens nader verſlag zullen geeven; weshalven de eenige plaatzen zyns verblyfs, waar van wy, met zekerheid kunnen ſpreeken, zyn het *Benedictyner Klooster* te *Arezzo*, zyne Geboorte-ſtad, en dat te *Pompoſa*, in het Hertogdom *Ferrara*.

In dit afgezonderd verblyf, ſchynt hy zich overgegeeven te hebben aan de beoefening der Muzyk, byzonder van het Stelzel der Ouden, en bovenal om hunne wyze van Nooten te zetten, te hervormen. De zwaarigheden, het onderwys der Jeugd tot den Kerkdienst vergezellende, waren zo groot, dat, gelyk hy zelve verklaart, 'er doorgaans tien Jaaren beſteed wierden, enkel om bedreeven te worden in het eenvoudig zingen. De overweeging hier van zette hem aan, om eenige verbetering daar in te maaken, en eene gemaklyker wyze van onderregting uit te vinden voor hun, die tot den Kerkdienst geſchikt en toebereid werden. Indien wy geloof mogen ſlaan aan de Legenden in de oude Handſchriften der Monniken, dan werd hy, in dit Godvrugtig oogmerk, door onmiddelyken hemelſchen byſtand, ondersteund. Eenige ſpreeken van de uitvinding der Syllaben, als het uitwerkzel van hemelſche inblaazing; en GUIDO zelf ſchynt van dit gevoelen geweest te zyn, verklaarende, dat het hem geopenbaard was door den Heere; of, gelyk zommigen dit uitleggen, in een Droom: doch geloofwaardiger Geſchiedſchryvers berigten, dat hy, tegenwoordig zynde by het zingen van den Vesper, in de Kapel zyns Kloosters, een der Liederen, die gezongen moesten worden, de *Lofzang op Joannes den Dooper* was, geſchreeven door PAULUS DIACONUS, dat het hooren daar van hem aanleiding gaf tot zyne merkwaardige verbetering.

Wy moeten veronderſtellen, dat het veranderen der vier accoorden in zes, menigmaal het voorwerp van GUIDO's overdenking geweest was, en dat eene wyze, om de heele van de halve toonen te onderſcheiden, het eenig ſtuk was, 't geen nog aan zyne uitvinding ontbrak. Onder het zingen van den Lofzang, merkte hy op de herhaaling der woor-

woorden, en 't veelvuldig wederkomen van UT, RE, MI, FA, SOL, LA (*). Hy ontdekte tevens een groot verſchil tuſſchen de ſtyfheid van de Syllabe MI, en den open klank van FA; dit kon, zyns agtens, niet misſen in de ziel een duurzaam denkbeeld van derzelver tegenoverſtelling naar te laaten; hier op viel hem in, om deeze zes klanken op zyne nieuwe zes accoorden toe te paſſen.

Getroffen door deeze ontdekking, viel hy aan 't werk, en zyn ſtelzel voltooid hebbende, begon hy 't zelve in 't gebruik te brengen. De Perſoonen, aan welke hy het mededeelde, waren de Broeders van zyn eigen Klooſter, die 't zelve koel ontvingen: dit ſchryft hy, in den bovengemelden Brief, toe aan de waare oorzaak, nyd naamlyk: zyn invloed nogthans by den Abt, en zyn character van Zangmeester, gaf hem gelegenheid, om deeze nieuwe Zangwyze te beproeven op de Jongens, ten Choordienſt geſchikt; dit ſlaagde boven zyne verwagting.

Het gerugt van GUIDO's uitvinding verſpreidde zich welhaast by vreemden; en zyne leerwyze in de Zangkunst werd aangenomen door Geestlyken in andere Landen. KIRCHERUS verhaalt dat HERMANNUS, Biſſchop van *Hamburg*, en ELVERICUS, Biſſchop van *Osnabrugge*, 'er gebruik van maakten: de Schryvers van de *Hist. Litter. de France* vermelden, dat die Zangwyze daar aangenomen, en in alle de Klooſters des Ryks onderweezen wierd.

Vast gaat het dat de agting, die GUIDO, door zyne groote kunde in de Muzyk verwierf, den Paus begeerig maakte, om hem te zien, en te ſpreeken. Hier van, als mede van zyne Reis na *Rome*, tén dien einde, en van 't geen hem daar ontmoette, heeft hy zelve, in den meermaals aangeweezen Brief, een omſtandig verhaal gegeeven. De byzonderheden daar van zyn merkwaardig genoeg, om hier kortlyk te neder te ſtellen, zy ſteunen op 't gezag van GUIDO zelve. Het ſchynt, dat Paus JOANNES DE XX, of, volgens de telling van anderen, den XIX van dien Naam, van GUIDO's Zangſchool ge-

(*) De woorden des Lofzangs zyn:

UT *queant laxis.*
RE *ſonare fibris.*
MI *ra geſtorum.*
FA *muli tuorum.*
SOL *ve polluti.*
LA *bii reatum.*

gehoord, en daar door begeerte hebbende om hem te zien, drie booden zondt, om hem te *Rome* te noodigen: op hunne aankomst, werd door de Broederſchap der Monniken beſlooten, dat GUIDO derwaard zou trekken, met GRIMALDO, den Abt, en PETRUS, het Hoofd der Kanunniken van de Kerk te *Arezzo*. Te *Rome* komende, werd hy den Heiligen Vader voorgeſteld, en met veel beleefdheids van hem ontvangen. De Paus hieldt met hem verſcheide geſprekken, die alle over de Zangkunst liepen: en, op het zien van een Zangſtuk, door GUIDO medegebragt, getekend met de Syllaben van zyne nieuwe uitvinding, hieldt de Paus het voor een Meesterſtuk, en 't gezegde van GUIDO wegens zyne Leerwyze overdenkende, wilde hy niet opſtaan, eer hy volkomen het zingen van een Vers geleerd had: waar op hy verklaarde, dat hy de kragt dier Leerwyze niet zou hebben kunnen gelooven, hadt hy 'er zelve de proef niet van genomen. De Paus wilde hem te *Rome* houden; doch GUIDO, aan zeker lichaams-ongemak zukkelende, en denkende dat de hette des naderenden Zomers daar voor nadeelig zou weezen, vertrok uit *Rome*, met belofte van weder te zullen komen, om de beginzels van zyn nieuw Stelzel zyne Heiligheid nader te ontvouwen. t'Huiswaards keerende, gaf hy een bezoek aan den Abt van *Pompoſa*, eene Stad in 't Hertogdom *Ferrara*, deeze wilde GUIDO in 't Klooster te dier Stede gaarne hebben; aan dit verzoek voldeedt hy, „ verlangende, gelyk hy zelve „ ſchryft, om zo groot een Klooster nog beroemder te maa„ ken, door zyne Studiën daar voort te zetten."

Hier ſtelde hy eene Verhandeling op over de Muzyk, getyteld, *Micrologus*, dat is, een *kort Vertoog*, 't geen hy opdroeg aan THEOBALD, Bisſchop van *Arezzo*, en gelyk hy zelve aantekent, voltooide onder het Pausſchap van JOANNES DEN XX, in 't vier en dertigſte Jaar zyns ouderdoms. VOSSIUS maakt ook gewag van eene andere Verhandeling over de Zangkunst, door GUIDO geſchreeven, en aan den zelfden Bisſchop opgedraagen. Verſcheide andere Schryvers tekenen op, dat GUIDO ingewikkeld zou geweest zyn, in het geſchil met BERENGARIUS, over 't Avondmaal. MERSENUS en VOSSIUS ſpreeken hier van in 't byzonder: de laatstgemelde Schryver, die, als wy de wyze, op welke hy elders van GUIDO geſprooken heeft, in aanmerking neemen, nauwlyks veronderſteld kan worden, een ander Perſoon, by misſlag, voor hem genoomen te hebben, ſchryft uitdruklyk, in den Jaare MLXX, ten tyde van GREGORIUS DEN VII, bloeide GUIDO,

of

of GUIDMUNDUS, een *Aretiner* van geboorte, eerst een Monnik in het Klooster van *St. Leuferd*, en naderhand Cardinaal van de Kerk te *Rome*, en Aardsbisschop van *Averſa*: deeze, nog Monnik zynde, schreef twee Boeken over de Muzyk, opgedraagen aan den Bisschop THEOBALD, het eerſte in Onrym en het ander in Verſen: hy is dezelfde die tegen BERENGARIUS drie Boeken schreef, over 't Lichaam en Bloed onzes Heeren, in het Sacrament des Avondmaals. TRITHEMIUS brengt hem tot het Jaar MXXX, en SIGEBERT tot het Jaar MXXVIII, deeze laatſte ſpreekt ook van de Muzyk-nooten, door hem uitgevonden.

DU PIN heeft, in zyne Kerklyke Geſchiedenis, een berigt gegeeven van BERENGARIUS, en zyne Dwaalingen, en de onderſcheide Schryvers, die tegen hem de pen voerden, opgeteld, onder deezen gewaagt hy van GUIMOND of GUIDMOND, Bisschop van *Averſa*, als een, die, in tegenkanting van BERENGARIUS, de weezenlyke tegenwoordigheid des Heeren, in het Avondmaal, beweerde. Ja, hy haalt verſcheide Boeken, door hem in 't geſchil met BERENGARIUS geſchreeven, aan: onder andere eene Verhandeling *de Veritate Eucharistiæ*, waarin hy zyne tegenparty, benevens andere dwaalingen, beſchuldigt, dat hy de nietigheid van het Kinderdoopen, en de geoorlofdheid van de gemeenſchap der Vrouwen, beweerde.

Dit aangenomen en als waarheid geſteld zynde, dat GUIMOND en GUIDO één en dezelfde Perſoon is, dan hebben de Schryvers in 't algemeen der naagedagtenisſe van GUIDO te kort gedaan, met hem voor te ſtellen als een enkelen Monnik, daar hy niet alleen een Kerlyken, maar een Aards-Bisschop, en een Cardinaal was. Doch het schynt, dat VOSSIUS, en die hem volgden, in deeze byzonderheden mistaſtten. BAYLE heeft deezen misſlag ontdekt en te regt gebragt, door te toonen, dat GUIDO en GUIMOND bykans tydgenooten waren; dus dat de laatstgemelde eigenlyk de Monnik was van *St. Leuferd*, te *Evreux* in *Normandye*, naderhand Bisschop van *Averſa* in *Italie*, en eindelyk Cardinaal.

De opgegeevene byzonderheden van het Leeven en de Verrigtingen van GUIDO, alle ontleend uit zyne eigene Schriften, zyn misschien alles, wat wy oit van hem zullen te weeten komen: want, door welk een ongeluk weet ik niet, zyne naagedagtenis leeft alleen in zyne uitvindingen: en, schoon 'er nauwlyks een Woordenboek is, om niet te ſpreeken van de ontelbaare Verhandelingen over de Zangkunst, of het vermeldt GUIDO als de Man, die, uit de Lofzang ter eere van

JO-

JOANNES, de Syllaben UT, RE, MI, FA, SOL, LA ontleend, en toegepast heeft op zekere Nooten in de Zangkunst, heeft nogthans geen Schryver van Naam, indien wy den Cardinaal BARONIUS uitzonderen, van hem met meer byzonderheids gewaagd, dan dagelyks gedaan wordt door de Schryvers van Boekzaalen, van merkwaardige Gevallen, enz.

De traagheid tot onderzoek, of oukunde, of wat anders ook, ten opzigte van GUIDO en de vorderingen door hem gemaakt, heeft gelegenheid gegeeven tot veele misvattingen, als dat hy de Uitvinder was van zamenstemmenden Zang, van het Orgel, van de Klavecimbaal; dat hy het eerst het zingen van den Discant invoerde. Ik zal my tot geene breede wederlegging van dit alles inlaaten, en hier alleen slegts aanmerken, dat het *Orgel* waarschynlyk uitgevonden was, omtrent het midden der Achtste Eeuwe: want dat de Keizer CONSTANTINUS COPRONIMUS, in den Jaare DCCXCVII, een Orgel, als een allerkostbaarst geschenk, aan PEPIN, Koning van *Frankryk*, zondt; in den Jaare DCCCXXVIII heeft Paus VITALIANUS het Orgel ter Kerkgebruike ingevoerd; en GUIDO zelve maakt, in zyn *Micrologus*, dikwyls gewag van het Orgel als een speeltuig, ten zynen tyde, in algemeen gebruik.

Wat de Klavecimbaal betreft, de naam daar van, of ook van het *Spinnet*, waar van dezelve waarschynlyk eene verbetering is, komt niet voor in de Schriften der Kloostermuzykanten, die, na GUIDO schreeven, noch in de Werken van CHAUCER, die, by gelegenheid, alle de Muzyktuigen, ten zynen tyde in gebruik, schynt vermeld te hebben. GOWER spreekt van een Speel-tuig, *Citole* geheeten (*). En uit een oude lyst der Huishouding van EDUARD DEN III blykt, dat hy in zyn' dienst hadt een Muzykant, een *Cyteller* of *Cysteles* geheeten. De *Citole* of *Cistole*, afgeleid van *Cistella*, een klein Koffertje, is waarschynlyk een Speeltuig geweest, gelykende naar een Doos met Snaaren, waar van men, door het aanvoegen der Klawieren van het Orgel ontleend, en de Springertjes, eerlang een *Spinnet* maak-

(*) Zyne Verzen zyn:

Hy taught hir, till sche was certeyne
Of harp, citole, and of ciote,
With many à tecone, and many à note.

Confessio Amantis, fol. 178. b.

maakte. Doch het oudſte berigt, 't geen ik, naa een nauwkeurig zoeken, van de Klavecimbaal heb kunnen vinden, is dat van OTTOMANUS LUSCINIUS, in zyne *Muſurgia*, te *Straatsburg*, in den Jaare MDXXXVI, uitgegeeven.

De Discant was, naar zommiger oordeel, de uitvinding van BEDA. die, omtrent het Jaar DCLXXIII, onder het *Saxiſche Zevenvorſtendom* leefde: en of het algemeen gebruik des Orgels, en van den Discant, den zamenſtemmenden Muzyk niet veronderſtelt, laat ik allen beoordeelen, die iets van de Zangkunst weeten.

Naardemaal GUIDO naar geen lof van Geleerdheid, of groote kundigheid in de Wysbegeerte, dong; doch geheel ſcheen overgegeeven aan zyn Zang- en Kerkbediening, heeft geen der menigvuldige Schryveren, die, by gelegenheid, zyns gedenken, zich ingelaaten tot byzonderheden, zyn Character of Leerwyze betreffende: maar zyne Hervorming in de Muzyk-ſchaal, zyne verbetering van 't Pſalmgezang, en zyne wyze om de Nooten te tekenen, die in wereld eene ſoort van algemeene Characters (*) heeft ingevoerd, verheffen zyne verdienſten hooger, dan de zwellendſte loftuiting zou hebben kunnen doen, en hebben hem eenen Naam verworven, die waarſchynlyk duuren zal, zo lang de Zangkunst duurt.

(*) 't *Is* letterlyk waar, dat, tot het oogmerk om Muzykklanken, door geſchreevene tekenen af te beelden, het Stelzel van GUIDO, algemeene Characters oplevert: de dagelykſche ondervinding leert ons, dat Menſchen van verſchillenden landaart, die onderſcheide taalen ſpreeken, en dus, in woordwisſeling, niet met elkander te regt konnen, nogthans het zelfde denkbeeld hebben van de kragt der Characters in de Muzyk; dit toonen zy, door hunne vaardigheid, om ſtukken, voorheen nooit gezien, te ſpeelen. De overweeging hier van heeft zommigen doen ſtellen, dat men de Muzyknooten zou kunnen doen dienen tot een algemeen A. B. C.; Biſchop WILKINS heeft dit denkbeeld eerst ter baane gebragt, en zeer vernuftig voortgezet in zyne Verhandeling geryteld, *The ſecret and ſwift Meſſenſer*, Cap. XVIII; ook vindt men 't uitgebreid, door Mr. OLDYS, in *The Life of Peter Bales*, in de *Biographia Brittannica*.

EENVOUDIGE LEEVENSREGELS VOOR DE JEUGD.

(Uit het Engelsch.)

DE KUNST OM ANDEREN TE BESTUUREN.

DE kunstige wyze om anderen te bestuuren is, zich te gelaaten als of zy ons bestuuren. De beroemde HAMPDEN was zo zedig, zo nederig, dat hy geen denkbeeld scheen ter baane te brengen, dan 't welk hy van anderen ontleende. Door dit middel bezat hy de verwonderlyke kunst, om anderen in zyne beginzelen en belangen over te haalen; terwyl zy steeds dagten hem naar hunnen zin te schikken.

Om met iemand om te gaan, moet gy zyn' aart kennen, waar door gy hem kunt leiden; of zyne inzigten, waar door gy hem kunt overhaalen; of zyne Vrienden, waar door gy hem kunt bestuuren.

Alle Menschen hebben, om zo te spreeken, hunnen Afgod; by deezen is het Eer, by geenen Belang, by andere Liefde. De kunst bestaat in te ontdekken, welken van deeze drie iemand rookt: dit uitgevorscht hebbende, is de toegang tot zyn hart geopend.

Aan alle kanten dreigende steilten vol gevaar te toonen, is het beste middel, om zwakke gemoederen te brengen waar gy wilt.

Wy verbinden anderen kragtiger door beloften, dan door geschenken. Zo lang gy de Menschen in afhanglykheid houdt, zullen zy u aankleeven.

Is het uw oogmerk iemand op uwe zyde te trekken, tragt zyne genegenheid te winnen.

De vrees van niet genoeg te zeggen, om te overtuigen, doet ons dikwils te veel zeggen, om geloofd te worden.

Een slaaf mogen wy door schrik doen bukken. Gesprakzaamheid en meewaardigheid zyn de eenige middelen, om iemand, die ons gelyk is, te beweegen.

GEZELSCHAPS-KEUZE.

Een recht geplaatst hart zal veeleer het gezelschap zoeken van Menschen, die vrylyk tegenspreeken, dan van de zulken die zich altoos op een zekeren afstand houden. Niets valt verveelender dan het byweezen van gaapenden en geeuwenden, die niets uit zich zelven voortbrengen.

Te groote kieschheid doet iemand gezellen zoeken, die hem in alles kunnen behaagen. 't Is veel beter naar dingen te zoeken, welke hen in elk metgezel kunnen voldoen.

't Gezelschap van boozen is zeer te dugten. Wy moeten de Deugden naavolgen of 'er een afkeer van hebben, daar is geen middelweg.

Schuwt

Schuwt boosdoenders. In zulker gezelschap zullen de deugdzaamen bykans over zichzelven beschaamd worden.

Gevaarlyk is het gemeenzaame verkeering te houden, met Menschen van een boos of valsch hart. Gedraagt u omtrent de zulken met veel behoedzaamheids, en gy zult veele klippen op de reize des leevens ontzeilen.

Vermydt de trotschen en hovaardigen; doch zonder dat zy het bemercken. Anderzins tergt gy gevaarlyke vyanden.

VERKEERING.

Het eerste vereischte in de verkeering is Waarheid; het tweede Gezond Verstand; het derde een goeden Aart; het laatste Vernuft.

Het beste middel om in de Verkeering te slaagen, is zich over weinig te verwonderen, veel te hooren, geen te groot vertrouwen op zyne eigene Rede te stellen, en 't geen anderen bybrengen, in het sterkste licht te plaatzen.

Laat uw gesprek eer schyhen gemaklyk uit u gelokt te worden, dan van zelve uit u voort te vloeien; op dat gy uwe zwakheid om anderen op te houden, en begeerte tot spreeken, niet verraadt, maar alzins toont uwe Vrienden te willen verpligten.

Het is in den Ommegang een groote misslag, meer op spreeken dan op hooren gesteld te weezen. Weinigen gedraagen zich beschelden genoeg, in na anderen te luisteren; zy toonen, terwyl anderen spreeken, ingespannen te weezen op 't geen zy zelve zullen zeggen; niet bedenkende dat het zo driftig zoeken van eigen genoegen geenzins het middel is, om anderen te behaagen.

Te maaken dat eens anders Vernuft meer dan hun eigen uitschittert, is een heilzaame regel.

Laat het voor anderen over in aanmerking te neemen, dat gy iets geestigs gezegd hebt, weest nimmer zelve daar van de aankondiger.

't Belachlyke is iets veragtlyks in Menschen, die geen ander Talent bezitten.

De geheele Wereld is geplaagd met laffe klugtenmakers. Wy ontmoeten allerwegen die Insecten. Een goede klugten-maaker is zeldzaam, en vindt veel werks, om zyn character lang staande te houden: want hy, die anderen doet lachen, zal zeer bezwaarlyk agting verwerven.

BESCHAAFDHEID.

Hy, die zich zelven bedwingt, en anderen vryheid verleent, zal altoos voor een welopgevoed Man gaan.

Niets is walgender dan het betoonen van Pligtpleeging, zonder een behoorelyk onderscheid te maaken. Zoodanig eene pligtpleeging gelykt zeer naar eene Waardin, die alle Gasten met dezelfde beuschheid behandelt.

Verpligtend te weezen omtrent de Minsten, is een middel om de Grootsten te evenaaren.

TREKKEN VOOR EENE LEVENSBESCHRYVING VAN DEN HEER DE VOLTAIRE.

(Uit het Fransch.)

„ NAar mate men met een Schryver bekend word, naar die ma-
„ te begeert men ook, wanneer ons de vruchten van zynen
„ arbeid ſmaken, iets van zyne Levensgevallen te weten. De Heer
„ DE VOLTAIRE behoort, zonder twyffel, onder die genen, op wel-
„ ken wy dit gezegde vrylyk kunnen toepaſſen. 't Zal daarom den
„ Lezeren dezes Mengelwerks niet ongevallig zyn, dat ik hun van
„ dezen beroemden Franſchen Dichter enige levensbyzonderheden
„ mededele, die, ten minſte voor velen hunner nog nieuw, en
„ dus lezenswaardig, zullen zyn. Men vind ze, by voorraad, ver-
„ vat in een brief van een onbekend Schryver aan den Heer ***."

* * * * *

MYN HEER!

Zie hier ettelyke Levensbyzonderheden, betreffende den beroemden Schryver van de *Henriade* of *Hendrik den Grooten*, getrokken uit een nieuw Werk; zy zullen u waarſchynelyk vermaak verſchaffen.

Zommigen doen den Heer *Francois de Voltaire* (*) geboren worden den 20 February 1694; anderen den 20 November deszelfden jaars. Wy hebben Gedenkpenningen van hem, die de beide datums dragen. Hy zelve heeft ons meermalen gezegd, dat men, by zyne geboorte, aan zyn leven wanhoopte, en dat daar door de plegtigheid van zyn doop, verſcheiden maanden, uitgeſteld was.

Schoon ik gelove dat 'er niets nuttelozer is dan de verhalen van de kindsheid en die der Scholen, evenwel moet ik zeggen, dat, naar luid van zyne eigene ſchriften, en volgens het algemeen geroep, hy omtrent zyn twaalfde jaar reets Vaerzen gemaakt heeft, die, even na dezen zynen onderdom, in 't licht gekomen zyn. ——— De Abt *de Chateauneuf*, boezemvriend van de beroemde *Ninon de l'Enclos*, geleidde hem by haar. Deze zonderlinge Dame maakte hem, by haar Testament, ene zomme van twee duizend guldens, tot het verzamelen van boeken; welk legaat hem, na haar overlyden,

(*) Schoon de Heer *de Voltaire*, hier, met den voornaam van *Francois* benoemd worde, meen ik echter altoos gehoord en gelezen te hebben, dat zyn naam is, *Arouet de Voltaire*. Zie, onder anderen, *Huidskeper Corneille verdedigd* &c.

den, ſtiptelyk betaald is. Dit kleine Dichtſtukje, dat hy in de Schoól gemaakt had, is waarſchynelyk dat, het geen hy voor een Invalide, welke gediend had in het Regiment *Dauphin*, onder den enigen Zoon van *Lodewyk den XIV*, gedicht heeft. ——— Deze oude Soldaat was naar het Collegie der Jeſuiten gegaan, om den Beſtierder van het zelve te verzoeken, hem een ſmeekſchrift in Vaerzen voor 's Konings Zoon te willen maken. De Beſtierder antwoordde hem, dat hy nu te veel bezet was; maar dat hy een jongen Scholier had, die doen kon het geen hy verzogt.

Dit Dichtſtukje van dezen jongen Scholier verſchafte den Invalide enige Louis d'ór; en maakte, zo te Verſailles als te Parys, enig gerucht. ——— Het is ligt te denken dat de jongeling, hier door ſtouter wórdende, zyn luſt voor de Poëzy verder heeft bot gevierd.

Hoe jong hy ook ware, wierd hy echter in de Societeiten van den Abt *de Chaulieu*, in die van den Marquis *de la Fare*, in die van den Hertog *de Sully*, en in die van den Abt *Courtin*, toegelaten. ——— Hy heeft ons zelfs meermalen gezegt, dat zyn Vader hem verloren agtte, om dat hy dikwyls goede Vrienden zag, en Vaerzen maakte.

Op zyn achttiende jaar begon hy het Treurſpel (*Œdipe*) *Edipus* te vervaardigen; in het welke hy, volgens de wyze der ouden, Choren wilde ſtellen. De Toneelſpeelders waren gansch niet genegen, een Treurſpel te vertonen, dat door *Corneille* behandeld, en reeds werkelyk op het Toneel was (*). Zy vertoonden het echter tot laatſte, genoopt door de gunſt, waarin hy was, in den jare 1718. ——— De Jongeling, die zeer wild was, en gedompeld lag in de vermaken van zyn tyd, voelde de ongeſchiktheid niet, of hy bekommerde 'er zich weinig over, of zyne ſtukken wel dan kwalyk uitvielen. Hy *Madineerde* op het Toneel, en beſtond de ſleep van den Opperprieſter te dragen, in een Toneel, waar in de Opperprieſter ene zeer treurige (*tragique*) daad moest verrigten (†). ——— Mevrouw de Marſchalkin *de Villars*, in de eerſte logie zittende, vroeg wat voor een Jongeling het was, die deze aartigheid deed, waarſchynelyk om het ſtuk te bederven? Men zeide haar, dat het de Autheur zelve was. Zy deed hem in hare logie komen; en zedert dien tyd bleef hy aan den Marſchalk en zyne Vrouw, tot aan hun dood toe, zeer verknogt, gelyk men uit een Dichtſtukje van hem zien kan.

De

(*) De *Edipus van Corneille* is door den Heer *Huldekoper* in het Nederduitsch vertaald; die van *Voltaire* is, zo veel ik wete, onvertaald gebleven. Zie 't oordeel, over dezen laatſten *Edipus*, in de Voorreden van *Huldekoper* voor den *Edipus*, en in de aangehaalde verdediging van *Corneille*.

(†) Dit verſtaal komt my niet zeer aanneemlyk voor. Zou een Jongeling, die in ſtaat was, om zulk een Toneelſtuk te kunnen maken, zo kinderachtig zyn, dat hy zich in zyn eigen Heldenſtuk als een zot zou aanſtellen?

De Prins van *Conti*, Vader van den vermaarden Krygsheld, die zo beroemd geworden is, door de Veldſlagen van *Barricade*, *Denant* en *Chateau Dauphin*, maakte op zyn *Edipus* Vaerzen.

Ik heb het antwoord van den Autheur hier op niet kunnen vinden. ——— Ik vroeg hem eens, of hy aan den Prins niet ſchertzende gezegd had: „ Myn Heer! gy zult een groot Dichter worden; ik moet zien of ik van wegens den Koning u een penſioen „ kan verwerven." Men wil, dat hy hem onder de avondmaaltyd gezegd zou hebben. „ Zyn wy alle Prinſen of alle Poëten?"

Hy begon de *Henriade* te *St. Ange*, (oud negentien jaar) by den Heer *de Caumartin*, Intendant der Financien, na zyn *Edipus* voltrokken te hebben, en voor dat dit Stuk geſpeeld wierd. Ik heb hem meer dan eens horen zeggen, dat hy, toen hy deze twee werken ondernam, niet gedacht had, dezelve te zullen voltoojen: dat hy noch de regelen van het Treurſpel, noch die van het Heldendicht wist; maar dat hy vervangen wierd door den Heer *de Caumartin*, een Man, zeer ervaren in de Historien, die hem de gehele geſchiedenis van *Hendrik den IV* vertelde, waarvan deze eerwaarde Gryſaard het hoofd vol had; en dat hy dit Werk uit een zuivren dichtyver, (*Enthuſiasme*,) had begonnen, zonder zyne gedachten 'er over te hebben laten gaan. ——— Hy las eens, by den jongen Preſident, zyn vertrouwden Vriend, verſcheiden Zangen van dit Heldenſtuk voor. Men bragt hem ten einde zyn geduld, door het opwerpen van tegenbedenkingen: hy ſmeet de Copy in 't vuur. De Preſident *Henaut* haalde het 'er met moeite weder uit. „ Herinner u, zegt hy in eene zyner Brieven, dat ik het ben, die „ uwe *Henriade* redde; en dat het my een paar beste lubben gekost heeft (*)."

In den jare 1728 gaf hy zyn Treurſpel *Mariamne* in het licht. *Mariamne* was door *Herodes* vergeven; zo als zy den kelk zou drinken, ſchreeuwde het volk, *de Koningin drinkt*; en het Stuk was zyne eer kwyt (†). De gedurige ſtribbelingen deden hem beſluiten, om zyn *Henriade* in Engeland te laten drukken.

Koning *George de eerſte*, en vooral de Princes van Walles, die naderhand Koningin wierd, deed voor hem eene onbepaalde inſchryving: dit was het begin van zyn aanſtaand geluk. In 1728, in

(*) Deze *Henriade* is door den Heer PETTEMA onnavolgbaar vertaald, onder den naam van *Hendrik de Groote*, na de laatſte veranderingen des Autheurs in dien tyd. — — 't Is een ieder, die een rechte Dichtkundigen ſmaak heeft, bekend, in welke keurlyke Heldenvaerzen dit Dichtſtuk in het Nederduitsch pronkt; en dat in dit geval de Copy (volgens veler gedachten) het origineel overtreffe. — — *Voltaire* zou, (volgens de Voorrede van den Nederd. Vert.,) de eerſte Zangen in de Gevangenis opgeſteld hebben. Zie pag. VII.

(†) Deze *Mariamne* is onderſcheiden van de *Herodes* en *Mariamne*, van Mejuffrouw *K. Lescaille*. De laatſte is geen vertaling of navolging van die van *Voltaire*; *Voltaire* brengt zyn *Mariamne* door 't vergif om; *K. Lescaille* op het Schavot.

in Frankryk te rug gekomen zynde, lei hy zyn geld in ene lottery, opgericht door den Heer *Desforts*, Controlleur Generaal der Financien. Men ontving de Renten op het Stadhuis, voor Lotbriefjes; en men betaalde dezelve met gereed geld; invoege dat, wanneer ene Maatschappy alle de Lotbriefjes genomen had, 'er een millioen by gewonnen zou zyn. ——— Hy *associeerde* zich vervolgens met verscheide aanzienelyke luiden, en wierd gelukkig. ——— Een dezer geassocieerden heeft my dit gemeld; en ik heb de bevestiging der anecdote op de Registers gezien. De Heer de V..... had hem geschreven. „ Om zyn Fortuin in „ dit Land te maken, heeft men niets anders nodig, dan de Ar„ resten van den Raad te lezen."

In den jare 1730, gaf hy zyn *Brutus* in 't licht, die ik, als het door hem sterkst geschreven Treurspel, beschouw, zonder zelfs zyn *Mahometh* 'er van uittezonderen (*). — Dit stuk heeft veele berispingen moeten ondergaan. ——— Ik was, in den jare 1731, by de eerste vertoning van *Zaïre* tegenwoordig; en hoewel 'er in den Schouwburg veel gehuild wierd; was 't echter op 't punt, dat het Stuk door het gemeen uitgejouwd zou zyn (†). — Men maakte zelfs een Tegen-Treurspel tegen het zelve, voor de Italiaansche Comedie, dat men op Kermis vertoonde, onder den naam van *la Piece des Enfans-trouvés, Arlequin au Parnas.*

Een Lid van de Academie der Wetenschappen, hem in dien tyd voorgesteld hebbende, om ene openstaande plaats te vervullen, waar op onze Autheur geen gedachten had; zo verklaarde de Heer *Boze* openlyk, dat de Dichter van den *Brutus* en de *Zaïre* nimmer een bekwaam lid voor de Academie zou worden.

Op den 10 October gaf hy *l'Enfant Prodigue*, *de Wedergevonden Zoon* in het licht; doch niet onder zyn naam; laatende de voordeelen over aan twee Leeslingen, die hy gemaakt had. ——— Dit Toneelstuk maakte een groten opgang. De Dichter schreef aan Mevrouw *Quinault:* „ Gy weet eens anders geheimen zo wel te „ bewaren als uw eigene. Zo men my als Dichter van *l'Enfant* „ *Prodigue* gekend had, het stuk zou uitgejoud zyn. De men„ schen willen niet dat men in twee opzichten gelukkig slaagt.

„ Ik

(*) Men heeft, van dit overheerlyk Treurspel, drie Nederduitsche Vertalingen aan den Schouwburg; te weten van den Heer *Feitema*, *Haverkamp* en *Ryk*, waarvan die van den Heer *Haverkamp* thans gespeeld word, als die van de langstlevende der drie Autheuren. ——— Men houd doorgaans die van den Heer *Feitema* voor de beste. ——— De Lezer is in staat om 'er over te oordelen, in hoe ver het gezegde, dat *Brutus* des Autheurs sterkst geschreven Treurspel is, waarachtig zy; want van *Mahometh* hebben wy ook ene zeer fraaije Vertaling, door den Heer *Hantzen*, die allen roem verdient.

(†) In het Nederduitsch is dit *fortuin* (zo als 't zommige noemen,) Toneelstuk vertaald, door G. *Klinkhamer*, onder den Tytel van *Zaïre* of *de Koninklyke Slavin. Treurspel.*

„ Ik heb my genoeg *vyanden* gemaakt met den *Ediput* en de „ *Henriade* (*)."

Intusschen ombelsde hy in dien tyd eene oefening, zeer onderscheiden van de Toneelpoëzy. Hy stelde t'zamen de *Elemens de la Philosophie de Newton*, of de *Grondbeginzelen der Wysbegeerte van Newton*. —— De Wysbegeerte was toen in Frankryk by na onbekend. Hy kon op het zelve geen Vergunning, of *Privilegie*, verkrygen. De Canceliet *d'Aguesseau*, die opgevoed was in het Cartesiaansch Systheema, en aan wien het verleenen van Octrojjen stond, weerstreefde de nieuwste ontdekkingen zo sterk als hy kon. De aankleving van onzen Autheur, aan de gevoelens van *Newton* en *Locke*, maakte hem een groot getal Vyanden. Hy schreef aan den Heer *Fakener*; denzelven, aan wien hy zyn *Zaïre* had opgedragen: „ Men zegt, dat de Franschen de nieuwigheden bemin„ nen; maar 't is omtrent de Keuken en de Modens: want van de „ nieuwe Waarheden hebben zy altoos een afkeer; het is niet dan „ wanneer dezelven oud geworden zyn, dat zy ze wel ontvangen." *Rousseau*, aan zyn Antagonist getoond hebbende eene Ode op de Nakomelingschap, zeide hem deze; „ *Myn vriend, zie daar* „ *een Brief die nooit volgens het opschrift ontvangen zal wor*„ *den* (†)." Deze schertzery kon niet onbetaald blyven. Daar is een Brief van den Heer *de Voltaire* aan den Heer *Linant*, waar in hy zegt: „ *Rousseau* veracht my, om dat ik zomtyds van het ry„ men afzie; en ik verachte hem, om dat hy niets anders doet dan „ rymen."

De uitstekende gunstbewyzen, waar mede de Koning van Pruisschen hem begiftigde, deden hem wel haast de haat van *Rousseau* vergeten. Deze Vorst was ook een Dichter; en ene geduurzame *Correspondentie* was, reets zedert langen tyd, tusschen dezen Vorst en onzen Autheur gevestigd, toen hy nog maar Koninglyke Erfprins was. —— Hy had een Werk t'zamengesteld, een' groten Prins waardig, het welk ten Tytel voerde: *Refutation de Machiavel* of *Wederlegging van Machiavel*. Hy had het zelve aan *Voltaire* gezonden, om het te laten drukken; hy gaf hem ene verblyfplaats in een klein Kasteel genaamt *Meusse*, nabij *Cleef*. Deze zelde hem daarop. „ Sire, zo ik *Machiavel* geweest was, en zo ik enigen „ toegang tot een jongen Koning gehad had, zou de eerste zaak, die „ ik hem zou geraden hebben, geweest zyn, tegen my te schryven."

Zints

(*) De *Wedergevonden Zoon* (of eigentlyk de *Verloren Zoon*) is ene der fraysste Toneelstukken, die immer gemaakt zouden kunnen worden; —— en 't is ene der fraysste Blyspelen op het Nederduitsch Toneel. De Heer *Hartzen* verdient, in dit opzicht, de dankerkentenis van ieder Toneelbeminnaar; om dat hy ons een Stuk geleverd heeft, dat (in de schoonste Vaerzen,) met het origineel gelyk staat, zo 't het zelve niet overtreft. —— Met is bekend, dat 'er andere redenen geweest zyn, die *Voltaire* bewogen hebben, zynen naam te verzwygen.

(†) *Mon ami, voila une Lettre, qui ne sera jamais reçu à son adresse.*

Zints dien tyd verdubbelde de Pruisſiſche Monarch zyne gunstbewyzen, omtrent dit Fransch Vernuft; en *de Voltaire* maakte, op het einde van het jaar 1740, te Berlin zyn Hof, eer dat de Koning zich gereed maakte om naar Sileſie te trekken.

1777. G. H. B.

MENALCUS EN ALEXIS.

Door den Heer GESSNER.

Menalcus was oud. Reets had een tachtigjarige ouderdom zyn hoofd gebogen: verzilverde hairen bedekten zyne kruin: de gryze baard hing hem op de borst, en een ſtok verzekerde zyne waggelende ſchreden. ——— Even als iemand, die, na den arbeid van een ſchonen zomerſchen dag, welvergenoegd zyne rust neemt, in de frischheid van den avond, en zyne dankzeggingen aan de Goden opzend, in de verwachting van een gerusten ſlaap; zo had *Menalcus* het overſchot zyner dagen aan den dienst der onſterfelyke Goden en aan de rust toegewyd. Hy had gearbeid, hy had het goede gedaan; nu verwachtte hy, gerustlyk en blyde, den ſtillen ſlaap des grafs. ——— *Menalcus* zag den zegen verſpreid over zyne kinderen. Hy had hun gegeven talryke kudden en ryke weiden.... Vol van ene tedere ongerustheid, bevlytigden zy zich, als om ſtryd, om zyne oude dagen op te luisteren, en hem de zorgen te vergelden, die hy voor hunne jeugd gehad had. ——— Dit is een plicht, dien de Goden noit onbeloond laten. ——— Dikwyls beſchouwde hy, zittende voor zyne hut, in de zachte warmte der Zonne, zyne met zorg aangekweekte tuinen, en, in een wyduitgebreid verſchiet, den arbeid der landlieden, en den rykdom der landen. Op ene vriendelyke en innemende wyze noopte hy de voorbygangers, om zich by hem op te houden. Hy hoorde nog met belangneming het nieuws der buurtſchappen; en vermaakte zich, met van den Vreemdeling te horen, de zeden en gewoonten der vergelegen landen.

Zyne kindskinderen, de waardigſte vreugd van zynen ouderdom, kwamen rontsom hem dartelen. Beſliſſer van hunne Spelen, beoordeelde hy hunne kleine verſchillen; en leerde hen zich te gewennen, om goedaartig, rekkelyk en medelydend voor de menſchen, ja voor de miaſte dieren, te zyn. Onder de verſcheidene Spelen, waar in hy hen onderwees, mengde zich altoos ene zekere eenvoudige en treffende onderrigting. Hy maakte zelfs hunne Speeltuigen. Zonder ophouden liepen zy naar hem toe; roepende: —— Och maak ons nog dit —— en dan weder, maak ons nog dat. ———

Wanneer zy het verkregen hadden, vielen zy hem om den hals; zy ſprongen van vreugde, en de Gryſaard lachte om hunne vervoerjngen. ——— Hy leerde hen riet ſnyden, en 'er fluitjes van maken. Hy onderrigtte hen in de Zangen, die de Schapen en de Geiten naar de weiden roepen; en in de genen, die dezelve in de Schaapskooten leiden. ——— Hy maakte voor hun Liederen. De kleinen zongen ze, en de groteren beantwoordden aan dat maatgezang, door 't ſpelen op hunne fluiten. Somtyds vertelde hy der jeugd ene gewichtige geſchiedenis: dan zag men ieder op de aarde, of op den drempel, van de deur gezeten; houdende, met den mond open, de ogen op zyne lippen geſlagen.

Op een zekeren dag, dat hy zich aan den ingang van de hut had nedergezet, om zich in den morgen-zon te verwarmen, bevond zich zyn kleinzoon *Alexis* alleen by hem. De ſchone jongeling had nog maar veertien Voorjaren gezien; de bloemen der jeugd en der gezondheid blonken op zyne kaken, en zyne haïren golfden met vergulden lokken. De Gryſaard onderhield hem over het geluk van goed te doen aan de menſchen, en derzelver behoeften te verlichten.

Geen vermaak, zeide hy hem, evenaart aan dat, het welk men, na het doen ener goede daad, ondervind. ——— Het ſchitterend opkomen van het Morgenrood, de zachte ondergang der Zonne, de Maan dringende door het duister dekkleed van den nacht, vervult ons hart met tedere gevoelens; maar 't geen het weldoen ons inboezemt, ô myn Zoon, is nog veel aangenamer. ——— Tranen van vreugd en van tederheid bedauwden de kaken van den jongen *Alexis*. De Gryſaard zag dezelven met verrukkinge. . . . Gy weent, myn Zoon, zeide hy, zyne ogen tederlyk op hem ſlaande, zekerlyk zouden myne geſprekken alleen dit vermogen niet gehad hebben. Daar is iets in uw hart, dat u die aandoening geeft.

Alexis droogde de tranen van zyne rozen kaken, maar zyne ogen vervulden dezelven zonder ophouden: „ Ach ik merk het, „ ja ik word het gewaar, dat niets zo aangenaam is als wel te doen."

Menalcus drukte, uit tederheid, de hand van den Jongeling in de zyne, en zeide hem. „ Ik zie op uw gelaat, ik lees uit uwe o„ gen, dat uwe Ziel bewogen is; en dat dit niet alleenlyk voort„ komt, uit het geen ik u gezegd heb."

Verbaasd keerde de Herder zyn gezicht te rug, zeggende: „ Zyn „ uwe geſprekken niet treffende genoeg, om een zachten dauw van „ tranen op myne kaken te doen vlieten?"

„ Ik zie, myn Zoon, antwoordde *Menalcus* hem; ik zie, het „ geen gy voor my verbergt; misſchien voor de eerſtemaal; ik zie „ het geen uw boezem doet zwoegen, en het geen reets op uwe „ lippen zweeft."

Wel nu, zeide *Alexis*, zyne tranen wederhoudende, ik zal u alles

les verhalen; doch, zonder uw aanſtaan, zou ik het eenwig in myn hart verborgen hebben. Heb ik zelfs van u niet geleerd, dat hy, die zich beroemt over het goede, dat hy gedaan heeft, maar ten halven goed is? ——— Zie daar, waarom ik ook voor u wilde verbergen, het geen, waarover myn hart my klopt, het geen my zo aangenaam doet ondervinden, dat het vermaak van wel te doen het tederſte gevoel van 't leven is.

Een van myne Schapen was verdoold; ik ging het op de bergen zoeken; en daar hoorde ik ene kermende ſtem. Ik vervoegde my naar die zyde, van waar de ſtem kwam, en ik vernam een mensch. Hy ontlaſte zyne ſchouders van een zwaar pak, en, het zuchtende op de aarde werpende, zeide hy: „ Ik kan niet, neen, ik kan „ niet verder gaan! ——— Hoe vol van bitterheid is myn leven! „ Een pynlyk, een ſmertlyk onderhoud is alles dat ik van mynen „ arbeid verkryg. ——— Dikmaals zwerf ik, met dit pak beladen, in de hitte der Middag-Zon; en vind geen bron om myn „ dorst te leſchen, geen boom, zelfs geen heester, waar van de „ vrucht my kan verkwikken. ó Goôn! ik zie rontsom my niets „ dan eiſelyke woestenyen. ——— Geen pad, dat my naar myne „ hut geleid; en myn waggelende kniën kunnen my niet langer dragen. ——— Ondertuſſchen ik morre niet. ó Goden! hebt gy „ my altyd ondersteund, en ....." Op deze wyze zuchtende, ſtrekte hy zich, al kermende, uit op zynen last. ——— Toen vloog ik, zonder bemerkt te worden, uit alle myne macht naar onze hut; ik verzamelde ſchielyk een korve met droge en verſche vruchten; ik vulde myne grootſte kruik met melk; en yde te rug naar de bergen, daar ik dezen ongelukkigen weder vond. Hy genoot in dit ogenblik de kalmte van den ſlaap. Zachtkens, zeer zachtkens, naderde ik hem; ik plaatſte aan zyne zyde de welvoorziene korf met de gevulde kruik; en verſchool my voorts in het digte bosch. ——— Hy ontwaakte kort daarna, de ogen op zyn last ſlaande. „ Wat is de ſlaap, zeide hy, niet ene zachte verlichting van de „ moeielykheden dezes levens! ik zal tans weder beproeven om u verder voort te torſchen. Hebt gy niet gediend om myn hoofd rust te „ verſchaffen. Misſchien, zullen de Goden nu myne Geleiders „ wezen; veelligt zal ik, binnen korten, het ruiſchen ener fontei„ ne horen, of enige hut vinden waar van de bewoonder my on„ der zyn dak zal nemen." ——— Zo als hy den last op zyne ſchouders wilde heffen, vernam hy de korf en de kruik. Het pak viel hem uit zyne armen. ——— „ Goôn! wat zie ik, riep hy „ uit; helaas! het geen ik benodigd ben, treft hier myn oog. — „ Ik droom gewisſelyk, en, wanneer ik zal ontwaken, zal alles „ verdwynen. ——— Ik waak, ——— Goôn! het is geen „ droom." ——— Hy bragt de hand aan de vruchten. ——— „ Welk „ ene genadige Godheid heeft hier dit Wonderwerk gewrocht? Het „ is aan u, dat ik myne dankzeggingen, wegens alle die genoten

„ wel-

„ weldaden, doe. Verwaardigt u toch, deze gelofte van erkentenis „ in gunste aan te nemen! ——— Gy ziet, hoe myne Ziel ge„ troffen is." Op deze woorden ging hy zitten, at en dronk, terwyl hy tranen van vreugde stortte.

Na zich verfrischt te hebben, stond hy op, doende nogmaals dankzeggingen aan de Goden, die hem met zo veel goedheid begunstigden. „ Of zouden de Goden, zeide hy, hier een welda„ dig Sterveling geleid hebben? Waarom kan ik hem niet zien en „ omhelzen? Waar zyt gy? Dat ik u myne dankbetuigingen doe, „ dat ik u zegene! ——— Goôn! Zegent hem! Zegent dezen „ edelmoedigen Man, de zynen en al 't geen hem 't waardigst is. „ ——— Ik ben verzadigd: Ik zal deze vruchten medenemen. „ Ik wil dat myne Vrouw en Kinderen 'er ook van nuttigen; en „ dat zy, met my, myn onbekenden weldoender zegenen." ——— Hy ging heen; en ik, ik weende van vreugde. Midlerwyl liep ik, ter zyde van het bosch heen, om hem den weg af te snyden, en zette my neder op den hoek van een weg, daar hy voorby moest gaan. Hy naderde, hy groette, en sprak tot my: „ Hoor, „ myn Zoon, hebt gy niemand in deze bergen gezien, die ene „ kruik droeg, benevens ene mande, vol vruchten?" ——— Maar hoe zyt gy, viel ik hem in de reden, hoe zyt gy hier zo ver gekomen, tot in deze woestenyen? Zonder twyffel zyt gy verdwaald; 'er loopt geen pad op dezen weg uit. ——— „ He„ laas! ja, myn kind, ik ben hier ongelukkig verdoold; en zo niet „ ene goedertierene Godheid my bewaard had, zou ik van hon„ ger en dorst in deze bergen gestorven zyn." ——— Dat ik u dan den weg wyze; geef my uw last te dragen, en gy zult my met minder moeite volgen. ——— Na zich langen tyd hier tegen verweerd te hebben, gaf hy my den last; en ik geleidde hem op den weg, die hem aan zyne hut moest brengen.

Zie daar, myn Vader, het geen my tans nog van vreugde doet wenen; het geen ik gedaan heb heeft my weinig moeite gekost; evenwel ieder maal dat ik het my herroep, brengt het my deszelfs aangenaamheden te binnen. ——— Ach! hoe groot moet het geluk niet zyn van hem, die veel, die grootlyks, wel gedaan heeft.

De Gryfaard omhelsde, in de zachtste verrukking, den Jongeling; zeggende: „ Nu zal ik zonder hartzeer in myn graf dalen; wetende, dat ik de weldadigheid, en de Godsvrucht, in myne hut achterlaat.

G. H. E.

VER-

VERGEEFSCH GEDREIGD.

AMintas onderwees Climeen,
In 't oorbetoov'rend Cimbelſpeelen.
Eens ſpeelde zy zeer ſlegt, in weerwil van zyn reên:
't Geen hem verveelde; (en wien zou zulks ook niet verveelen?)
Des ſprak hy, „ Ei! ſpeel goed —— het Stukje is immer oud!
„ Of 'k zal U, voor elk fout, zo waar een Kusje geeven."
Toen, zegt men, heeft Climeen geen fouten meer bedreeven!
Juist omgekeerd: —— 't was altoos fout.

J. V. P.

WELVOEGLYK ANTWOORD.

EEn dartel Heertje, los van zeden,
Kwam eens een Grysaard tegen treeden,
Die, krom en wag'lend, met zijn Stokje, langzaam trad.
Het Heertje ſprak hem aan, en zeide, al laggend, dat
De Grysaart wel zou doen zich nimmer aan te hoopen
Om eene weddingſchap te loopen,
Of ooit daar toe te zijn gereed.
En vroeg, of deeze raad aan zijnen zin voldeed?
Dat zult gij weeten, ſprak de Grysaard, in die dagen,
Wanneer gij, oud en af, den last des leevens tilt,
En dan den Zoon mijns Zoons hoort vraagen,
Of gij, voor Hem, eens danſen wilt?

J. V. P.

WAAR-

WAARNEEMINGEN

omtrent de

LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, te AMSTELDAM;

In Maart 1777.

DOOR *ANTONIUS WILHELMUS SCHAAF*, Med. Doct.

D.	Barometer. 's morg.	's midd.	's av.	Therm. mo.	mi.	av.	Winds Streek. 's morg.	's midd.	's av.	Weder. Geſteldh.
1	30. o	29.11¾	29.10½	38	43	40	O	O	O	Mist. Reg.
2	29. 9½	— 9	— 8½	40	47	45	—	Z	Z	—
3	— 7¾	— 8½	— 10	46	52	46	Z	Z W	Z W	— Held.
4	— 10	— 10½	—	45	56	46	Z W	W	W	— Betr.
5	— 9½	— 8¼	— 8	45	48	40	O	O	O	— —
6	— 7½	— 7	— 8	39	42	37	N	N t O	N W	Betr. Held.
7	— 8½	— 8½	—	38	42	40	N W	N W	—	Buijig.
8	— 6½	— 5½	— 5	37	41	40	W t N	W t N	W t N	—
9	— 3¾	— 3¾	— 4½	40	41	38	Z W	N W	N O	Betr. Reg.
10	— 6	— 6½	— 7	37	40	38	N O	N W	N W	Helder.
11	— 8½	— 8½	— 8½	36	40	35	N	O	O	Buijig. Sn.
12	— 8	— 7½	— 8	34	40	37	O	N O	N O	Helder.
13	— 8½	— 8½	— 8½	34	38	35	—	O	O	—
14	— 6½	— 7	— 9	34	38	35	O t Z	N	N	Sn. Buijig.
15	— 9½	— 8½	— 6½	36	41	40	Z O	Z O	Z O	— Reg.
16	— 2	— o¼	28.11	43	46	44	— —	Z t O	Z t O	Reg. Held.
17	29. o	— 3½	29. 5½	44	47	43	Z W	W t N	W t N	Held. Wind
18	— 5	— 5½	— 6½	43	50	47	Z	Z W	Z W	Betr. Reg.
19	— 6	— 5	— 2	51	53	48	Z W	—	—	— —
20	— 1½	— 4	— 5	47	50	44	—	W	W	Reg. Wind.
21	— 7	— 7½	— 8	44	48	42	W	—	—	Held. Buij.
22	— 10½	— 10½	— 11½	43	51	40	N W	W t N	N	— — N.
23	30. 1	30. 1½	30. o¾	40	44	45	—	—	Z W	— Wolk.
24	— o	29.11½	29.11½	47	55	49	Z W	Z W	—	Betr. Held.
25	29.11	— 10¼	— 10	48	67	53	Z t W	Z t W	Z t W	Helder.
26	— 10	— 11	— 11	55	73	55	Z W	Z W	Z W	—
27	— 11½	—	— 10¾	58	75	56	—	—	N W	—
28	— 10½	— 10½	— 11½	48	52	45	N O	N O	N O	Mist. Held.
29	30. o	30. o	30. o	43	47	42	—	—	—	Reg. —
30	—	29. 11	29. 10	42	42	40	—	—	—	Buijig.
31	29. 10	— 10¼	— 10¼	41	45	40	—	N t O	N t O	—

Hoogſte Barometer d. 30. 1½
Laagſte Barometer d. 28.11
} middelb. d. 29. 6¼

Hoogſte Thermometer gr. 75.
Laagſte Thermometer gr. 34.
} middelb. gr. 54½

AANMERKINGEN OVER DE GODLYKHEID VAN DEN BYBEL, ALS DE STERKSTE BRON DER LYDZAAMHEID.

BY 't naſporen van de Bronnen der Lydzaamheid ontdekten wy onlangs, dat de voornaamſte en ſterkſte zich opdoet in dat Godlyk Boek, 't welk wy den Bybel noemen. Dan tevens merkten wy aan, dat de kragt der troostgronden, welken ons dat Boek byzonder verleent, volſtrekt afhangt van de gegrondheid der ſtellinge, dat de Bybel waarlyk van Godlyken oorſprong is. 't Kwam ons dies-tyds egter niet geſchikt voor, daarop bepaaldlyk ſtaan te blyven; liever ſtelden wy eene hier toe betreklyke beſchouwing tot eene volgende gelegenheid uit (*); en thans gelust het ons eenige aanmerkingen over dat Stuk, inzonderheid met betrekkinge tot ons verhandelde onderwerp, op het papier te brengen.

De grote vraag in dit geval is, of waarlyk die derde Bron, uit welke ik de voornaamſte ſterkte voor ons geduld meen te kunnen trekken, van een Godlyken oorſprong zy? Of God zyn wil en mening in dat Boek, 't geen wy den Bybel noemen, inderdaad den Stervelingen geopenbaard heeft? Ik voor my omhelze dezé Stelling met al myn hart, en 't ſmert my gevoelig dikwerf te bemerken, dat ze in onze dagen, helaas! al te weinig geloofd, al te onbezonnen, al te ſchandelyk, en al te godloos word tegengeſproken van zulken, die zich voor grote verſtanden willen uitgeven; terwyl ze inderdaad niet meêr dan kruipende Zielen zyn.

't Is tog alleszins redelyk te ſtellen, dat God zynen Wil waarlyk, op de eene of andere wyze, aan het menschdom heeft bekend gemaakt? In deze ſtelling is niet alleen gene de minſte tegenſtrydigheid gelegen; maar ik durf ſterker ſpreken: het Opperwezen heeft zynen wil den ſtervelingen zo waaragtig bekend gemaakt, als 'er licht is. Geen mensch, zynes Verſtands meester, zal my zulks een oogenblik betwis-

(*) Zie boven, *blads.* 45.

twisten. Dan hier komt het op aan, of God zynen wil nóg op eene byzonderer wyze heeft geopenbaard, dan alleen door de Rede? De ontkennende Party word van zeer velen, helaas! in onze tyden omhelsd; en men rekent het zich eene eer, het tegengestelde gevoelen te mogen bespotten. —— Wy hadden geene reden, om deze Lieden tegen te spreken, indien onze mening, zo als zy voorgeven, genen anderen grond had, dan dien van loutere Dwepery. Doch 't is ver van daar! De ongenoegzaamheid van den natuurlyken Godsdienst doet ons reeds vast vertrouwen, dat God zynen Wil waarlyk nog op eene meer byzondere wyze heeft geopenbaard. —— En de omstandigheden, die wy in den Bybel aangetekend vinden, doen ons ontwyfelbaar geloven, dat het Opperwezen zynen Wil en mening, daadlyk, in dat Boek, op eene nadere wyze ontdekt en bekend gemaakt heeft. —— Het is onlochenbaar zeker dat menschen, welke niets meer hebben, dan het redelicht, die de minste kundigheden niet bezitten van eene nadere Openbaring, tot de allergrootste buitensporigheden in hunnen Godsdienst vervallen; en sommigen hunner zo uitzinnig, dat ze het Opperwezen den grootsten hoon en smaad aandoen, in plaats van Hem éér te bewyzen, en nederig hunnen dienst te betonen. —— Om niet te langwylig te zyn, zal ik 'er gene voorbeelden van aanhalen; 't is ook niet nodig; ze zyn een ieder genoeg bekend. Dan, daar de menschen onder den Natuurlyken Godsdienst, of het onderwys der Rede, tot zulke uitspborigheden vervallen, die de Godheid honen; zo word het even daar door zeer aannemelyk, dat 't het Opperwezen behaagd zal hebben, zich nader aan het Menschdom te openbaren, en wel zo, dat men, indien men anders zyn verstand behoorlyk gebruikt, niet dwalen kunne, aangaande den dienst, welke Hem bewezen moet worden. Dan dit, zal iemand ligtlyk zeggen, hoe sterk ook aangedrongen, en in hoe gunstig een licht geplaatst, bewyst nog geenzins, dat God daarom zynen wil zou geopenbaard hebben in dat Boek, naar welks voorschriften wy Kristenen onzen Godsdienst inrigten. Dit erken ik; en ik zal 'er, om die reden, niet over uitweiden; dan ik vertrouw uit de omstandigheden, in dat Boek vervat, genoegzaam te kunnen betogen, dat God het daar in gedaan heeft. Ik zal, ten dien einde, slegts twee bewyzen aanvoeren, één om de Godlykheid van het Oude, en één om die van het Nieuwe Testament te staven. Twee bewyzen, uit de omstandigheden ontleend, die ik met zo goed een vertrouwen aanvoere, dat ik niet twyfele, of ze zullen waarlyk

aan

fan myn oogmerk beantwoorden. Deze twee, uit velen, acht ik voldoende; waarom ik geen anderen te berde zal brengen; te meer daar ik my voorgesteld heb kort te zyn; om der goede zake den meesten dienst te doen.

De Wetgeving op Sinaï is de Grond, op welken de gansche Joodsche Godsdienst rust; zo die waaragtig, zo die Godlyk is, dan behoeft men 'er geen ogenblik aan te twyfelen, of alle de overige Schriften van het Oud Verbond zyn van denzelfden oorsprong; naardemaal zy op dezen grond gebouwd zyn, naardien der Joden Godsdienst, gerigt naar de Wet van Moses en de Profeten, geheel en al daar op steunt. —— Maar is de Wetgeving op Sinaï een bedrog, eene valschheid, is zy niets minder dan van eene Godlyke herkomst, zie daar, ik geef het gewonnen; dat gedeelte van den Bybel, het Oude Verbond, is dan eene verdigte fabel, het grootste bedrog dat 'er onder de Zonne kan gepleegd worden. —— Wie schrikt niet? wie vreest niet, dat myne bewyzen te zwak zyn, tegens eene bende vernuften, die zo verheven denken, dat zy de Openbaring te laag schatten voor hunne hoogvliegende verstanden! —— Ik wil aanstonds eene proef nemen van het gewigt van dit bewys.

Indien de Wetgeving op Sinaï verdigt is, dan moet gantsch Israël, dat uit Egipten getogen, zo wonderdadig uit de slaverny gered, thans omzwervende in eene dorre woestenyy; dan moeten zo vele duizenden Menschen, als 'er uit Egipten togen, thans aan den voet van Sinaï gelegerd, op eene jammerlyke wyze als kinders bedrogen zyn, en zich hebben willen laten bedriegen; dan moet 'er geen één, uit zo vele duizenden, geweest zyn, die dat bedrog heeft willen merken, of heeft konnen ontdekken; dan moet Mozes de grootste Bedrieger geweest zyn, dien ooit de Aarde gedragen heeft; en hy moet nochtans over Hemel en Aarde het bevel gevoerd hebben. —— De Wetgeving op Sinaï geschiedde in geenen hoek, buiten het gezigt der menschen; maar ter aanschouwinge van het gehele Volk; ze geschiedde onder de zigtbaarste tegenwoordigheid van eene oneindige Almagt; zy ging verzeld van de allergedugtste tekens. Hemel en Aarde getuigden, dat de Godheid nederdaalde, om aan Israël zyne bevelen uit te delen. Het Volk aan den voet van den Berg sidderde, en was, gedurende het verblyf van Mozes op denzelven, in de doodlykste ongerustheid; vrezende dat hy onder de ontzaggelykste tekens der Godlyke Almagt bezwyken mogte. —— Geen één ondertusschen uit die grote menigte, geen

 één,

één, hoe onverduldig zy ook wierden, in het wagten naar hunnen leidsman, geen enkel één twyfelt één ogenblik, aan de Godlyke tegenwoordigheid op den Berg; en geen enkel één heeft getwyfeld aan den Godlyken oorſprong van de Wet, hoe zeer dat ze zich ook intuſſchen tegens de hoogſte Majeſteit vergrepen hadden. —— Zie daar, de Wetgeving, geſchied in 't openbaar, voor de ogen van gantsch Israël; vergezeld van zulke gedugte bewyzen, dat de Almagtige 'er de oorſprong van is, dat men zich moedwillig de ogen moet uitrukken, om deze naakte waarheid niet te willen ontdekken. —— Dan zie daar, de Wet van Mozes is de Grond van den gantſchen Joodſchen Godsdienst; alle de Schriften van het Oud Verbond rusten op dezelve; is deze nu waarachtig en van een Godlyken oorſprong; dan moet het gantſche Gebouw, dat daar op ſteunt, ook van een Godlyken oorſprong wezen; maar de Wetgeving op Sinaï kan, gelyk wy zagen, geen bedrog, noch van gene menſchelyke inſtelling zyn; dierhalven zyn alle de Schriften der Profeten, hier op alleen rustende, even als de Wetgeving, van eene Godlyke herkomst.

Op even die zelve manier gaa ik te werk, om de Godlykheid van het Nieuw Verbond te ſtaven; 't is my genoeg ſlegts één enkel bewys aan te voeren; vertrouwende dat het zelve genoegzaam zyn zal, om te betogen dat geen, 't welk ik bedoel. —— De Dood en de Opſtanding van Kristus is de Grond van den gantſchen Kristelyken Godsdienst, even als de Wetgeving op Sinaï die van den Joodſchen. Is Kristus nu waarlyk geſtorven, en als een Godlyk perſoon van den dood opgeſtaan; dan moeten ook zeker de Schriften der Euangelisten en Apostelen van een Godlyken oorſprong zyn, aangezien zy op dezen Grond alleen rusten. —— Men beſchouwe nu de omſtandigheden, welke met den Dood van Kristus vergezeld gingen, en men zal zien, dat ze zo ſterk overtuigend waren, dat zy den Aanſchouweren uit den halze wrongen, „ Waarlyk deze was Gods Zoon!" Hemel en Aarde getuigen hier weder, en bevestigen op de alleronlochenbaarſte wyze, dat Hy, die, aan het vervloekte Kruishout geklonken, zyn leven aldaar jammerlyk eindigt, waarlyk uit den Hemel neêrgedaald, de waarachtige Zoon van God is. De Aarde ſchud op hare fundamenten; de Hemel trekt een rouwſloers aan, en eene akelige duisternis verſpreid zich onder den Hemel; 't word nagt op den middag: de Graven openen zich, en geven hunne doden op; het voorhangzel in den Tempel ſcheurt aan ſtarden, op het ogenblik

als

als de Godlyke mond van Jezus, de allerheilzaamſte woorden uitſpreekt, en zegt: „ Het is volbragt." Zo vele tekens, en nog meêr, vergezelden den dood van 's Werelds Verloſſer. Dit was van die kragt, dat een oplettende moest uitroepen: „ Dees was waarlyk Gods Zoon." —— Dan hier mede wierd alle de verwagting zyner Jongeren, de verwagting van allen, die zyne Leer ombelsd hadden, naar 't Graf gedragen! —— Het hoofd neder buigende, had hy den Geest gegeven; —— eene akelige Grafkelder word nu de Woning van Hem, „ die de verwagting Israëls was." Hy ligt neder in de doods ſpelonk, en men verwagt van Hem, dat de vernieling zyn lot, het verderf zyn deel zal worden. Maar neen,... Zie daar „ de verdervinge mogt niet toegelaten worden, dat zy „ dezen Heiligen zou aangrypen." —— Het Godlyk Lyk begint te leven; de verzegelde Grafkelder ſpringt open; —— de gekruiste, —— de geſtorven treed uit; —— opgeſtaan van de doden, verſchynt Hy onder de levenden. De Wagters, vol angst en ſchrik, vlugten naar de Stad, en boodſchappen den Joodſchen Raad, die hem veroordeeld had, het ſlegſte nieuws, dat zy, hunnes oordeels, horen kunnen; maar tevens, inderdaad, de heilrykſte tyding, die immer op Aarde verkondigd wierd. Veertig dagen lang verkeert Hy onder de Menſchen. —— Van hoe velen is Hy niet gezien? met hoe velen heeft Hy niet geſproken? en aan hoe velen heeft Hy, gedurende dien tyd, de heilrykſte Lesſen niet uitgedeeld? Hierin heeft hy volhard, „ tot dat Hy eindelyk voor hunne ogen ten Hemel is opgevaren, daar zy „ het zagen." —— Alle deze dingen nu zyn mede in geen hoek, of in 't verborgen gebeurd; —— niet in eene eenzame Woestyn; maar in een Volkryk Land; —— en voor 't oog van de gehele Wereld. —— Hoe meer men deze Geſchiedenis met de daar aan verknogte gevolgen beſchouwt, des te duidelyker zal men bemerken, dat Jezus onſchuldig veroordeeld, dat hy waarlyk van God gezonden was. —— Zie daar, deze twee bewyzen zyn myne oordeels voldingend genoeg, om den Godlyken oorſprong van den Bybel te ſtaven. —— Weinig moeite zou het wezen, hierby nog een groot aantal van bewyzen te voegen, die gewoonlyk tot ſtaving der Godlykheid van het Bybelblad aangevoerd worden: doch ik achtte het overtollig meêr bewyzen voor te dragen, dan ik volſtrekt tot myn oogmerk in dit Vertoog nodig had: waarom ik voor tegenwoordig van eene verdere uitweiding hieromtrent afzie.

Op dezen Grondſlag nu is onze Kristelyke Godsdienst ge-

bouwd; en in denzelven is het waarachtig vertrouwen alleen gelegen. Dit is die zoete vrugt, welke een opregt Kristen plukt; die hem versterkt in alle jammeren en wederwaardigheden; die hem opbeurt in alle droefenissen en ongelukken; die hem zelfs de bange uure des doods niet verschrikkelyk maakt; zo dat hy, ook in de jongste ogenblikken vrymoedig zegge: —— „ Ziet, zo Hy my doodde, zou ik niet „ hopen? evenwel zal ik myne wegen voor zyn aangezigte „ verdedigen; ook zal Hy my tot Zaligheid zyn."

Verbeeld ik my nu integendeel een mensch, welke deze strelende hoop mist, of zulk een, die waant, dat, met dit leven, zyn bestaan voor altoos zal ophouden: —— Welk een allerakeligst vooruitzigt levert het sterven dan niet op! —— sterven moet men éénmaal, wie men ook wezen moge; dat lot moet men ééns onvermydelyk ondergaan. —— Maar, zonder troost, dat allergedugtste tydstip voor ogen te zien, in een denkbeeld van te zullen verzwolgen worden in den kolk der euwige vernietiging! verbeeld U Lezer, —— verbeeld U zulk een mensch met den dood te zien worstelen! ô, welk een gezugt! welk een allerbeangst en naarst gezigt moet zulk een om zich heenen wenden! —— Voorwaar dit denkbeeld is my al te akelig, om 'er één enkel ogenblik langer op staan te blyven!

Dan buiten dit, zo derven zy, die de Rede genoegzaam houden, en eene nadere Openbaring tegenspreken, ook dat geen, 't welk hun eene waaragtige troost tegen alle wederwaardigheden dezes levens kan schenken.

Tegen deze ongevallen, die den mensch in dit leven treffen, is de Rede, op zichzelve, niet genoegzaam; om den mensch 'er regt tegen te wapenen, heeft hy de hulp der Godlyke Openbaringe nodig; zo als ik reeds getoond heb. —— En zie daar het uitnemend voorregt der Openbaring! Als de Rede te kort schiet, komt de Openbaring den Menschen ter hulpe! Die twee Hemelsche geschenken bestryden elkander niet; ver van daar! zy ondersteunen integendeel elkander; en daar de Rede op zichzelve te zwak is, vind zy hare sterkte in de Openbaring.

Gelyk twee waarheden niet tegens elkanderen kunnen aanlopen; zo kan ook de Rede geene tegenstrydigheden met de Godlyke Openbaring bezitten; noch de laatste tegens de eerste aanlopen; aangezien het beide geschenken zyn, die, in hunne zuivere volmaaktheid, gelyklyk van den oneindig wyzen God afdalen. —— Wat derhalven de Openbaring leert,

moet

moet met de gezonde Rede instemmen; en wat de gezonde Rede den mensch aanbeveelt, kan door de Openbaring niet worden tegengesproken. —— Al wat de Openbaring doet, en dit is de hoogste trap, daar zy toe komt, is dat ze zaken leert, waar de Rede in eeuwigheid niet by zou hebben kunnen komen; en dat wel zaken van 't uiterste gewigt, van 't grootste aanbelang. —— 't Lust ons die nog met een kort woord te ontvouwen, en daardoor te doen zien, wat de Openbaring boven de Rede vooruit heeft. —— Beiden, de Godlyke Openbaring en de Rede, stemmen hier in samen volmaakt overeen; dat de Mensch een onsterfelyk Grondbeginzel in zich bezit, 't geen met het lighaam niet vergaan, noch tot stof verkeeren of sterven kan. —— Eene twede zeer gewigtige waarheid, welke ons die twee beginzels leren, is deze; dat 'er voor den mensch, zo hy wel doet, na dit leven eene durzame belooning te wagten staat, en dat hy, so hy kwalyk handelt, daar voor onverzuydelyk straffe zal moeten ondergaan. De Rede en de Openbaring beiden verwekken in de Ziel van den mensch een denkbeeld van zedelyk goed en kwaad, mitsgaders van 's menschen straffchuldigheid, als hy zich aan het laatste slaafagtig overgeeft. De Openbaring en de Rede leren beiden, dat alle menschen natuurlyk verdorven, tot zondigen, tot het kwade, en tot alle verkeerdheden geneigd zyn. —— Zy leren beiden, dat 'er een Volmaakt een Heilig Wezen is, dat die boosheden, uit aanmerking van zyne Heiligheid, noodwendig straffen moet. —— Om deze straffen te ontgaan weet de Rede alleen de geschiktste middelen niet; zy vind den weg gesloten, om 'er op eene gepaste wyze verzoening voor te vinden. Hier van daan zyn zo vele Volken, welke niet anders, dan door de Rede verlicht waren, tot de uitsporigste dwaas- en zelfs wreedheden vervallen. —— Dan, zie daar de Openbaring; en de Openbaring alleen ontdekt dien weg; zy leert ons, op welk eene wyze men geschikt met God, behoudens zyne onkreukbare Regtvaardigheid, verzoend kan worden. —— Voorwaar geen geringe Grond, om 'er onze Lydzaamheid op te bouwen, om in alle geringe Wederwaardigheden, in alle Rampen en Tegenspoeden ons gemoedigd te gedragen. —— Dit laatste is eene Voortreffelykheid, welke de Openbaring boven de Rede vooruit heeft: nadien de Rede hier alzoos onoverkomelyke zwarigheden ontmoet, welke in eeuwigheid niet te verzeffenen, noch te boven te komen zyn; dewyl ze geen mid-

del altoos weet, om den diep vervallen mensch wederom te verheffen tot de hoogte van Hemelschen luister. Eeuwig had hy in zyn elendigen staat moeten blyven; zo niet een straal van Godlyke goedheid uit den Hemel was neêrgedaald, die hem aanwees dat 'er een zeker middel ter zyner redding was; een middel, dat, buiten de Openbaring, te vergeefsch ergens elders gezogt wórd.

Toont ons nu, mogen wy na dit alles wel zeggen, toont ons nu, verlichte Wysgeren, die zo uitermate hoog loopt met uwe natuurlyke kundigheden, toont ons nu ergens een beter, een vaster grond, om het geduld der Stervelingen op te vestigen. Zegt ons nu, gy allen, die de Openbaring als nutloos verwerpt, zegt ons, waar heeft de Rede, het blote Natuurlicht uwe zielen immer zo troostryk kunnen toespreken, als ons de Openbaring doet? Nimmer tog heeft u het Natuurlicht, op zo kragtig eene wyze kunnen verzekeren, van de Godlyke Vriendschap, en de eeuwige bezitting van een volmaakt geluk in de gewesten der zaligheid bewaard! —— Legt des uwe onzinnigheid af: opent uwe ogen voor de zuivere waarheid, en veragt niet langer den rykdom van Gods oneindige goedertierenheid, van zyne onbegrypelyke Menschliefde! Waardeert het geschenk, dat der Waereld geschonken is, door de verkondiging der Godlyke Openbaringe! —— Hoe ontzaglyk, hoe gedugt zal, by mangel hier van, de verantwoording zyn, die gy van uw gedrag, daaromtrent gehouden, ten genen dage zult moeten geven! —— Myne ziel yst van wegen het lot dat u dreigt; en 't medelyden doet my deze laatste woorden schryven: Ach! mogt gy nog bekennen 't geen tot uwe vrede dient!

DE GENEESKUNDE OP DEN WAAREN PRYS GESTELD.

(Uit het Fransch.)

DE *Geneesheeren*, zegt LA BRUYERE, *zullen altoos bespot, en altoos wel betaald worden.* Het eerste gedeelte van dit voorstel is onbetwistbaar; doch verscheide Geneesheeren zullen, misschien, de waarheid van het laatste gedeelte niet toestemmen. Vast gaat het, ondertusschen, dat de Geneeskunde, meer dan eenig ander Beroep, aan deeze stelling van LA BRUYERE beantwoordt.

In-

Indien men, aan den eenen kant, altaaren voor de Geneeskunde oprigt, wordt zy altoos op het tooneel doorgestreeken, om ten slachtoffer te strekken van de kwaadaartigheid des gemeens; nu eens het voorwerp van te verregaande hoogagting, dan eens het doel van de schigten der spotternye, schynt zy verordend, om tusschen loftuitingen en uitjouwingen door te gaan. Men ziet uit eene plaats by HIPPOCRATES, dat de uitsteekende verdienste van dien grooten Man, hem niet kon beschutten tegen de spotternyen zyner eeuwe. Eenigen tyd naa dat dit licht der Geneeskunde scheen, openden de schimpredenen van DIOGENES een veel ruimer veld van boerterye. Men weet dat LUCIANUS, in zyne *Zamenspraaken*, aan APOLLO den naam geeft van *Leevenvreeter*.

De gewoonte om de Geneesheeren te bespotten, en tot hun de toevlugt te neemen, wanneer men ziek is, heeft van eeuw tot eeuw stand gehouden, en is, tot de onze, onverminderd, gebleeven. Zy die, onder de Hedendaagschen, den hondschen DIOGENES, ten deezen opzigte, het meesterlykst hebben nagevolgd, zyn, MONTAGNE en MOLIERE. De eerste, aan alles twyfelende, moest vooral geen gena betoonen aan eene Kunst, zo vol van gissingen; de laatste kon in de schoolsche brabbeltaal en de pedantsche houding der Geneesheeren, nu omtrent eene eeuw geleden, ryken voorraad van stoffe vinden. Deeze Blyspeldichter trok 'er allen voordeel van: de vuilaartige geestigheden, die dit onderwerp hem opleverde, kwamen hem te stade by 't Gemeen, noch niet in staat om andere te smaaken; en strekten om zyne fyndere boerteryen over weezenlyk belachlyker onderwerpen en gebreken ingang te doen vinden. 't Is bekend dat hy zyn *Dokter tegen dank* noodig hadt, om zyne *Misantbrope* staande te houden. Wat hier van ook zyn moge, MOLIERE heeft deeze ryke myn dermaate uitgeput, dat allen, die, naa hem, dezelfde stoffe hebben willen behandelen, zich genoodzaakt vonden, tot slaafsche herhaalingen van 't geen hy gezegd hadt, of tot het byeenzamelen van laffe vertellingen, zo min bekwaam om de eigenliefde te streelen van den uitvinder, als, om die 'er het voorwerp van zyn, te kwetzen.

Eenige Schryvers hebben, op een ernstiger trant, dit onderwerp ter hand genomen. De Redeneerkunde scheen hun een geschikt wapentuig, om de beginzels, op welke de Geneeskunde steunde, met voordeel, te bestryden. Veelen hebben 'er tegenwerpingen op ingebragt, die volwigtig zouden weezen, indien de Geneesheer weezenlyk verpligt was, om alle

kwaalen, te welker geneezing men de toevlugt tot hem neemt, te geneezen. Men heeft niet opgemerkt, dat de kwaalen, die de Geneeskunde kan herſtellen, zeer weinig in getal zyn, dat, indien zy eenige verzagt, zy aan andere niets dan troost en hoope kan ſchenken; troost en hoop, in de daad niet te verſmaaden, of gering te agten: want, indien men de menſchen de zelfsverleidende verbeelding benam, zouden zy zich beroofd vinden van het kragtdaadigſt hulpmiddel tegen de kwaalen, waar aan zy van natuure onderworpen, en die uit hun eigen maakzel zyn.

Men moet wel gelet hebben op den ſtaat der Maatſchappye, op der Menſchen geestgeſteltenisſe, en den aart der Geneeskunde, om al de waarde te bezeffen van de zydingſche hulp, door de Geneeskunde toegebragt, in veele kwaalen, en waar by ze zich misſchien meer moest houden dan zy doet. Het is veel noodiger de Zieken te beſchermen, tegen de verkeerde Geneesmiddelen, door de Kwakzalvery hun aangebooden, en die 't ongeduld hun doet aanneemen, dan hun weezenlyk ſterk werkende middelen te geeven. De Natuur, die deeze menigmaal niet noodig heeft, kan altoos geen genoegzaamen wederſtand bieden aan de gevaarlyke uitwerkzelen der andere. Een Mensch, die lydt, kan niet werkloos blyven: hier komt de aangeboore neiging tot zelfbehoud tegen op. Hy zoekt hulp, hy roept 'er om: elk rekent het zich een verdienſte, ze hem aan te bieden; de menigte der hulpmiddelen maakt de keuze bezwaarlyk: en dewyl zy niet meer dan eene betreklyke kragt hebben, en alleen nut doen als zy gepast worden aangewend, is het zeer hachlyk, dat een Kranke, door 't geweld der kwaale geprangd, of dat zyne Vrienden, die zich zelven voorby loopen om hem te helpen, het beste kiezen.

Plato, vervoerd door de denkbeelden eener afgetrokkene volmaaktheid, werpt, uit zyn ingebeeld Geneenebest, de Geneesheeren; dewyl hy niet wil, dat de Burgers hun tyd ſpillen met ziek te weezen. Hy moest ook de Ziekten verbannen hebben. Zo lang deeze het Menschdom vergezellen, zullen 'er hulpmiddelen, en Menſchen des kundig, noodig zyn; vermids ieder weet, dat men kwaade en goede vindt. Te willen, dat een Burgerſtaat zamengeſteld zy uit leden, die altoos welvaaren, is even ongerymd als altoos jong, altoos ſchoon te willen zyn, en nooit ongeſtuimig weer te willen hebben. De Menſchen hebben, door ondervinding, maar al te wel geleerd, dat zy bloot ſtaan aan

dui-

duizend ongemakken van lichaam en geest, en dat de beginzels daar van in hunne geſteltenisſe liggen.

Men kan niet ontkennen, dat de Menſchen, door 't misbruik hunner natuurlyke bekwaamheden, de kwaalen hunner geſteltenisſe, vermeerderen of verzwaaren; dat de Staat der zamenleevinge een groot getal, anderzins misſchien nimmer bekend, heeft voortgebragt; dat het vuur der Driften daar in ontſtooken, en de ſchok der belangen daar in verwekt, aan de Ziekten eene kragt geeven, die zy niet zouden gehad hebben, in een ſtaat min van de natuur verwyderd; dat, eindelyk, de ongelykheid der middelen, die de Menſchen in twee ſoorten ſchynt te onderſcheiden, de eene zamengeſteld uit lieden door wellust, ledigheid en gemak verzwakt, de ander beſtaande uit lieden, door behoefte en vermoeienis afgemat, op duizenderlei wyzen, de oorſpronglyke geſteltenis des Menſchlyken geſlachts veranderd, en, om zo te ſpreeken, van een ſterk en gezond lichaam, zo als het uit de hand des Scheppers kwam, een zwak en zieklyk lichaam gemaakt heeft.

Doch 'er zyn Ziekten, onafſcheidelyk aan alle leevenden eigen, en waar van zy 't meeste gevaar loopen, wanneer zy zich zeer welvaarend bevinden. Volgens HIPPOCRATES, leeft niemand in dreigender gevaar van Ziekte, dan wanneer hy de volmaaktſte gezondheid geniet, en het ſterkſte geſtel bezit. De ſterkſte Menſchen ſtaan voor de hevigſte ſchokken bloot, zwakkere geſtellen ontwyken ze; even als het dunne rys, door buigzaamheid, het woeden der ſtormwinden te leur ſtelt, daar het de eiken ontwortelt en doet vallen. De lichaamsoefeningen, door welken de Ouden zich ſterk en rustig zogten te maaken, gingen van ongelegenheden vergezeld, en de Geneesheeren gewaagen van Ziekten, waar aan deezen meer dan anderen onderhevig waren. In diervoege kwamen 'er Ziekten onder de Menſchen, door middelen, die men geſchiktst oordeelde, om ze af te weeren.

Verſcheide kunſten zyn bronnen van Ziekten voor de beoefenaars (*). Ik oog hier niet op de Kunſten, gevaarlyk door de ſtoffen daar in gebruikt, als het bewerken van verſcheide Mynſtoffen, en veele andere; maar op de zodanige, die, aan enkele lichaamsbeweegingen bepaald, volgens de algemeen aangenomene denkbeelden, veeleer de Gezondheid ſchynen te zullen verſterken dan verzwakken. Indien deo-

(*) Zie *le Traité des Maladies des Artiſans*, de RAMAZZINI.

deeze Kunſten noodig zyn tot de behoeften, of de geryflykheden des leevens, verdienen de moeilykheden daar aan verbonden, de erkentenis der Burgeren, die daar van de vrugten trekken; en 't is regtmaatig, dat zy, die ten nutte en tot gemak des Gemeens werken, ten minſten hulpmiddelen vinden voor de kwaalen, aan welke zy zich, ten algemeenen beste, bloot ſtellen. Waar is de Man, die zou kunnen beſluiten lid te worden van eene Maatſchappy, waar hy geen regt zou hebben om te beſtaan, en op alle de andere Burgerlyke voordeelen, dan zo lang hy in ſtaat zou weezen om zyn werk te verrigten, en waar hy zou moeten vreezen van allen verlaaten te zullen worden, zo ras eenig toeval hem nutloos maakte voor het Gemeenebest? De Menſchen, die allen weeten, hoe gansch weinig 'er te tellen is op de ſterkſte geſteltenisſe, en de bloeiendſte gezondheid, ſtellen zich even zeer voor geholpen te zullen worden in Ziekte, als gemaklyk te leeven in dagen van gezondheid: en, wat 'er PLATO ook van moge zeggen, nooit zouden zy toeſtemmen, uit het venſter geworpen te worden, wanneer het ongeluk van Ziekte hun trof.

Het lydt geen twyfel, of de Geneeskunde is eene der Kunſten, die een diepen indruk maaken op de inbeelding der Menſchen, en dat zy, te dier oorzaake, meer of min tegenſtands ontmoete in verſcheide Staatsbeſtuuren. Dewyl de meeste Gemeenebesten, in ouden tyd, den oorlog ten hoofddoelwit hadden, en de moed een der voornaamſte hoedanigheden eens Burgers was, ſcheen de Geneeskunde geſchikt, om dit roerzel te verzwakken; dit maakt dezelve verdagt by de *Romeinen*, en bovenal by CATO. Het geduurig gebruik van Geneesmiddelen kon, in de daad, kleinmoedigheid verwekken: dewyl men natuurlyk aan eene zaak zich te meer hegt, naar gelange men 'er zorgvuldiger voor is. Hoe zeer zal men een leeven niet beminnen, tot welks bewaaring men zo veel vermyd, zo ſtreng een eetregel gehouden heeft? Wie zich langen tyd door de hoop des leevens ſtreelt, moet een afkeer van ſterven hebben.

De Oorlog en de liefde des Vaderlands juist de beginzels niet zynde, die in 't algemeen de hedendaagſche Staatsbeſtuuren beheerſchen, ſchynt de Geneeskunde beter met de tegenwoordige Zeden te ſtrooken. De voortgang der beſchaafdheid, de koophandel, de weelde en de groote ongelykheid der middelen, hebben ze volſtrekt noodwendig gemaakt. Alle deeze zaaken ſtrekken, uit eigen aart, om de na-

natuurlyke aandoeningen in den mensch bekrompener te doen worden, het lichaam te verzwakken, den moed te vernietigen, en de Ziel te verderven. De Geneeskunde kan Menschen, die niets te verliezen hebben, niets ontneemen. Menschen, die alleen beſtaan om te leeven, kunnen niet te zeer in hunne vreeze gerust geſteld worden: het verſchilt hun weinig, een zwak en kwynend lichaam om te draagen: de eenige zaak, waar over zy zich zeer bekommeren, is, dat zy niet ſterven.

Daarenboven doet het misbruik der rykdommen, en der aangenaame kunſten, eerlang den Mensch eene zeer tedere aandoenlykheid krygen, die onze vermaaken niet vermeerdert, zonder ons tevens aan duizend kwaalen bloot te ſtellen. Dezelfde oorzaak, die te wege brengt, dat een werktuig, teder en ligt aandoenlyk, eene menigte van ſtreelende gewaarwordingen ſmaakt, brengt ook eene menigte van lastige en verveelende voort. Ten allen oogenblikke zyn 'er dan middelen noodig, om dit te verhelpen. Indien de Geneeskunde het geſtel niet verandert, maatigt zy althans de nadeelige uitwerkzels. Hoe veel Heeren en Mevrouwen van de groote Wereld zouden zich alle dagen in de uiterſte verlegenheid vinden, indien de Geneesheer niet kwam om zyne middelen voor te ſchryven, of enkel, door zyne tegenwoordigheid, den geest, die meer hulps dan het lichaam behoeft, gerustheid te verſchaffen.

De Wysgeeren, die de voor- en nadeelen der Geneeskunde tegen elkander hebben over geſteld, vergaten doorgaans de zedelyke uitwerkzels, die zy onder het Menschdom veroorzaaken, mede te rekenen. Indien dezelve hun geene veragting van den dood inboezemt, zal het vertrouwen, 't welk zy hun verwekt, op de hulpmiddelen, hun mogelyk dien dikwerf doen ontwyken: want de gunſtigſte geſchiktheid, waar in zich een Zieke kan bevinden, is dat hy ſtaat maakt op de bekwaamheden zyns Geneesheers, en op de kragt zyner Kunſte. Behalven de andere voordeelen, ontſtaande uit de gerustheid des gemoeds, wanneer de lichaamskwaalen onvermydelyk zyn, zal de hoop, om ze te zien wyken voor eenige der hulpmiddelen, die men agtereenvolgende beproeft, ons de aanvallen der ongemakken min ſterk doen gevoelen, en beletten, dat wy, nevens het weezenlyk uitwerkzel der kwaale, de veel wreeder pyniging voegen, van ze onherſtelbaar te agten. Men zal my gereedlyk toeſtemmen, dat de zoete hoop, dezelve zy dan wel of kwaalyk

ge-

gegrond, om elken dag verlost te zullen worden van zyn lyden, niet te duur gekogt wordt voor een walchlyken geneesdrank. —— Daarenboven wyst de ligtgeloovigheid, die zelfs de ſterkſte geesten betoonen in zekere omſtandigheden, duidelyk aan, dat 'er oogenblikken in ons leeven zyn, waar op wy iets moeten gelooven. Natuurlyk worden wy opgeleid om te denken, dat ieder Kwaal haar Hulpmiddel heeft, en elk zoekt dit, wanneer hy lydt. Het Gemeen vervoegt zich by den Kwakzalver; de Ryken neemen de toevlugt tot Geneesheeren van naam: wat het zedelyke betreft is de kragt dezelfde. Alle Volken maaken gebruik van Geneesmiddelen, zo goede als kwaade; brengen zy alle gelykerhand geene geneezing toe, vast gaat het, dat zy alle troost verſchaffen. De Wilde ſterft onder 't gebruik zyner eenvoudige Geneesmiddelen, vergezeld van bygeloovige gebruiken, en betoveringen, gelyk wy onder 't aanwenden van Manna, Kina, *enz.*

In de redenkavelingen, tegen de Geneeskunde aangevoerd, blykt het, dat men dezelve op een te volſtrekte wyze beſchouwt, en geen aandagts genoeg verleent op de onderſcheide betrekkingen, waar in ze voorkomt. Wanneer men de Geneeskunde allen aanmerkt, als geſchikt om te dooden, of te geneezen, valt het niet moeilyk aan te toonen, dat ze gevaarlyk, of ten minſten nutloos is. Maar te willen dat zy altoos Geneezing aanbrenge, dat is te zeggen de opeenvolging der geſlachten ſtremme en de omwenteling der weezens ſtuitte, is een onredelyke eisch; gelyk het onregtmaatig is te gelooven, dat zy, wanneer ze geene geneezing bewerkt, den dood aanbrengt. Het is een bewys, dat iemand geen rechtmaatig denkbeeld hebbe van de kragt der middelen, die de Geneeskunde bezigt, noch van de dierlyke Huishouding, op welke zy werkt, als hy zich verbeeldt, dat ieder Zieke, dien de Geneesheer niet herſtelt, ten ſlachtoffer ſtrekke van de verkeerde toediening der Geneesmiddelen. Een kundig Geneesheer weet, dat 'er zeer weinig gevallen zyn, waar in men hem, op goeden grond, de eer van de behoudenis des Kranken kan geeven, gelyk 'er ook maar zeer weinige voorkomen, waar in men regt hebbe, om hem voor den veroorzaaker des doods te houden. Niet alleen zyn de meeste Geneesmiddelen onverſchillig, maar zelfs de ſchadelyke niet altoos een hinderpaal der herſtellinge; en zy, die zo veel ſtellen in eene aderlaating, in een buikzuiverend middel, in een' koeldrank, zouden zeer verwonderd ſtaan, als zy wisten, in

hoe

hoe verre een Geneesheer, ten dien opzigte, kan misstaen, zonder gevaar des Lyders.

Uit de waarneeming, dat verkeerde Geneesmiddelen niet altoos doodlyk zyn, en dat gepaste maar zeldzaam herstelling bewerken, volgt dat de Geneeskunde, aan den eenen kant, zo gevaarlyk niet is als men denkt, en, aan den anderen kant, dien eerbied niet verdient, welken men daar aan toedraagt. Het is alleen vernederend voor een rechtschaapen Geneesheer, dat hy, met al zyn kunde, mist, en gemaklyk voor een beuling dat hy slaagt, ondanks zyne misgreepen. Ziet hier de bron van het gelukken der Kwakzalvery, en de oorzaak van het ongeluk der waare Geneeskunde. De eene is alles aan de kragten der Natuure verschuldigd, de andere mist door de kragtloosheid der Geneesmiddelen. Dus is 'er geen Mensch onder allen, die zich met het geeven van Geneesmiddelen bemoeien, die, ten zynen voordeele, geene voorbeelden weet op te haalen, waar in hy, gelyk men zegt, wonderen gedaan heeft; de Kwakzalvers, de Voorschryvers van huismiddelen, de Oude Vrouwen met haare geheimen, allen geneezen zy; tot den Aap des Cardinaals toe, die zyn Heer behieldt, door hem in een hevige vlaag van lachen te brengen, welke hem een dikke slym deedt loozen, waar aan hy bykans stikte. De Aapen der Geneeskunde brengen bykans zo dikwyls genezing toe, als die zy tragten nateboozen, en zelfs hebben zy alle soorten van voordeelen op dezelve; 't zy, dewyl zy zich niet belemmerd vinden door de zedigheid, die altoos de waare verdiensten vergezelt, 't zy om dat het belang, 't welk hun aanspoort, hun eene werkzaamheid byzet, die anderen niet durven betoonen, om zich aanprysenswaardig te maaken.

Om de nutloosheid der Geneeskunde te bewyzen, vraagt men of de Volken, onder welken men de meeste Geneesheeren vindt, meer voor den dood beschut zyn, dan die geen Geneesheeren hebben? De vyanden der Geneeskunde, die deeze vraage doen, weeten wel, dat het onmogelyk is daar op te antwoorden; dan hier door is dezelve kragtloos. Men zou eene andere kunnen voorstellen, misschien beter gegrond: vraagt elk Mensch of hy afstand zou willen doen, van de hulp, die hy daar van met regt mag verwagten, wanneer hy overvallen wordt door een der zwakheden, waar voor wy Menschen onvermydelyk bloot staan? Indien hy een ontkennend antwoord geeve, besluit dan wy dat de Geneeskunde noodzaaklyk is.

Te eiſchen, dat de Menſchen geduldig en maatig zyn; gelyk de Dieren, dat zy geen denkbeeld van den dood hebben, geen hoop koesteren, geen vrees betoonen, en leeven zonder die werkzaame verbeelding, die alles vergroot en alle voorwerpen in onze oogen verandert, is even 't zelfde als te eiſchen, dat wy anders gemaakt waren dan wy weezenlyk zyn. Menſchen, den Dieren gelyk, zouden geene Geneeskunde behoeven; Menſchen, zo als zy daadlyk beſtaan, bedorven of onbedorven, kunnen die niet miſſen.

Doch hoe kan 't weezen, dat een noodzaaklyk Beroep eenigzins belachlyk zy? De Geneeskunde ſchynt zich in dit geval te bevinden. Indien het belachlyke beſtaat in het ſtrydig handelen met de algemeen aangenomene denkbeelden en gebruiken, kan de Geneeskunde zich daar aan blootgeſteld vinden; doch dit heeft zy gemeen met de Godgeleerdheid, met de Natuurkunde, de Scheidkunde, en veele andere Weetenſchappen, die, zints lang eene duistere en verborgene taal hebben aangenomen. De Geneesheeren waren in 't geval van een Mensch, die zich in 't openbaar vertoonde, met eene zonderling vreemde kleeding opgetooid. Ze zyn naderhand gemeenzaamer geworden. De Geneeskunde, waar mede wy hier byzonder te doen hebben, heeft een ongemaakter en bevalliger gedaante aangenomen: en is ontdaan van een optooizel, 't welk dezelve, in de daad, veel eerbiedenswaardiger kon doen zyn by onkundigen; maar niet gelukkiger maakte, of voor 't beſpotlyke bewaarde by verſtandigen. Indien de eerbetooning, daar aan, in vroeger dagen, toegebragt, ſchitterender was, het rechtmaatige eerbewys 't geen dezelve nu geniet, heeft egter het voorkomen van eene hulde der ligtgeloovigheid ontweldigd. Zy heeft, om zo te ſpreeken, den Drievoet verlaaten, en met deezen afſtand gedaan van de dubbelzinnige en gemaakte taal der Goden, om eene taal, die Menſchen past, aan te neemen. Het Heiligdom der Geneeskunde is ontſlooten voor al de Wereld, en de Geneesheeren bevlytigen zich zelfs, om de toegangen gemaklyk te maaken tot eene plaats, eertyds al te zeer geheiligd aan de Verborgenheid, om niet dikwyls verdagt gehouden te worden, van een vryplaats der dwaaling te ſtrekken.

Eene andere oorzaak van 't belachlyke, die niet meer beſtaat voor de Geneeskunde, is haare verbintenis met de Alchymistery en de Astrologie. De dwaasheden van CAR-

DA-

dánus konden die Kunst niet dan zeer veel nadeels doen. 't Is waar dat, indien eenige Geneesheeren zich, ter goeder trouwe, en vrywillig, aan de Starrewichelaary hebben overgegeeven, anderen zich gedwongen vonden, de beginzels dier gewaande Weetenſchap te omhelzen, om zich te ſchikken naar de heerſchende geestgeſteltenisſe hunner Eeuwe. Koning HENDRIK DE IV noodzaakte zyn' eerſten Geneesheer LA RIVIERE, den Uurſchouw van den Dauphin op te maaken. Deeze Geneesheer deedt het zo goed als hy kon. Hy vondt zich in 't geval van den *Doctor tegen dank*, by MOLIERE, hy was genoodzaakt het toekomende te voorſpellen, en het lot van *Frankryk* aan te kundigen. Dit ſpel moet veelen, die zich tegen het overheerſchend vooroordeel hadden weeten te wapenen, hartig hebben doen lachen. Nog meer zouden zy den lever geſchud hebben, waren zy tegenwoordig geweest by 't geen, in den Jaare MDCLXVII, aan 't Hof des Konings van *Perſie*, CHACH SEPHI DEN II, voorviel. Deeze Vorst kon, ſchoon men alle hulp by de Geneeskunde gezogt hadt, zyne gezondheid niet weder krygen. De Geneesheeren, bedugt voor 't verliezen van hunne agting, gaven de ſchuld geheel en al aan de Starrewichelaaren; hun beſchuldigende, dat zy geen gunſtig uur hadden uitgekoozen tot het kroonen des Konings. Zy verzekerden dat de Ziekte des Konings en het gebrek, 't welk het Ryk trof, de uitwerkzels waren van de onkunde der Starrewichelaaren, en dat zy, den toekomende zo wel als deezen weetende, in ſtaat waren, om den begaanen misſlag aan te wyzen. Men kwam overeén, om de plegtigheid der Krooninge te herhaalen, en, om zelfs den naam des Konings te veranderen, en, naa eene lange raadpleeging der Geneesheeren en der Astrologisten, die zeer bezwaarlyk konden overeenſtemmen, bepaalde men het gunſtigst uur tot dit ſtaatlyk bedryf. Zodanige gebeurtenisſen en onfeilbaare ſoortgelyke, die wy zouden kunnen ophaalen, hebben, met eenigen grond, de Geneeskunde aan de ſpotterny der Wysgeeren moeten bloot ſtellen.

Wat de *Alchymisten* betreft, hunne voorwendzels konden niet misſen de Wysgeerte te ergeren, door het character van gemaatigdheid, 't welk dezelve voegt, en de kundigheden, die haar de weezenlyke eindpaalen der zaaken aanwyzen, te hoonen: het uit den dut geholpen Gemeen moest lachen, als het de ſnorkery en de hoogklinkende beloften der eerſte *Alchymistiſche Geneesheeren* vergeleek met de geringe uitwerkzelen hunner voorgewende algemeene en onfeilbaare Geneesmiddelen. Eenige gelukte geneezingen, misſchien te

dunken aan 't geval, of aan die wondere gereedheid der Natuure om zich zomtyds te ſchikken, naar de minst beredeneerde werkingen der Geneeskunde, zetten, in den beginne, die Geneesheeren eene maate van gezag by. Doch zy verhitten dermaate de verbeelding van PARACELSUS, en eenige anderen, dat zy zich ſtreelden met het denkbeeld, om het Leeven der Menſchen eenige Eeuwen te rekken, en zelfs hun onſterflyk te maaken. De verzekerende toon, op welken zy voorgaven den dood te kunnen afweeren, dien zy zelven niet ontweeken, en voor welken zy zomtyds vroegtydig bukten, gelyk PARACELSUS, die in zyn zeven-en-dertigſte jaar ſtierf, meest het Geneen een wantrouwen en ongeloof inboezemen, 't welk zich uitſtrekte tot de best toegediende Geneesmiddelen, en waar onder de Geneeskunde nog heden ten dage zugt.

Indien wy de meeste zaaken nagaan, die ons doen lachen, zullen wy bevinden, dat het belachlyke beſtaat in eene zekere ſtrydigheid, tusſchen het geen men verwagt en 't geen men ziet gebeuren, tusſchen 't geen men belooft, en 't geen men niet kan maakomen. Alle Kunst, waar in gisſen te paſſe komt, gelyk de Geneeskunst tot dat getal behoort, zal alzoos zulke ſtrydigheden opleveren. In een Blyſpel, ſiet een Knegt den toeſtand van een Zieken voor oogen, hy verhaalt hoe deeze in doodsgevaar was, en bykans geen tekens van leeven gaf: men haast zich om een Geneesheer te haalen. Hy komt, hy ſchryft iets voor: wat denkt gy dat 'er gebeurt? zegt de Knegt, op een verzekerenden toon, tot den geenen met wien hy ſpreekt, en denkt dat de Zieke geneezen zal —— hy ſterft, is het woord. Deeze ſlag, dien men niet verwagtte, verwekte gelach. Allen die gezond zyn belachen alzoos een Geneesheer, die mis taſt, en een Kunst die zo dikwyls feilt. Doch dit is onvermydelyk, en de Geneesheeren moeten dit aanmerken, als een der ongelukken aan hun beroep verknogt.

Dewyl de Geneeskunde zaaken betreft, buiten het bereik onser zinnen geplaatst, of voortgaat op nog onbekende beginzels, als die des zintuiglyken geſtels en des leevens, hebben de zodanigen, die al te diep wilden doordringen, in de verklaaring der oorzaaken, hunne redeneeringen en ſtelzels, niet dan op eenen zeer onzekeren grond, kunnen bouwen. Door mangel aan bondige kundigheden, vonden zy zich gedrongen veronderſtelling op veronderſtelling te ſtapelen; zy hebben de ſpeelingen hunner verbeeldinge geſteld, in ſtede van weezenlyke waarheden, die zy niet konden agterhaalen, en, eenen vasten grond ontbreekende, heeft elk zich laaten wegſleepen door zyn heerſchend character, of door de vooroordeelen zyner

der eeuwe. Zo dat de Geneesheeren, in verſcheide Aanhangen verdeeld, ſchoon zy allen het zelfde voorwerp hadden, een zo verſchillende taal voerden, dat men, niet dan met moeite, geloof kan ſlaan aan hunne bepaalingen en beloften. De Geneesheeren, die heftig twisten, terwyl de Zieke ligt te ſterven, leveren waarlyk een belachlyk vertoon op voor allen, die bloote aanſchouwers van dit ſtuk zyn, en de *Geneesheer zo veel erger*, en de *Geneesheer zo veel beter* zyn, altoos belachlyke Perſoonen. —— Ondertuſſchen moet men, ter eere van de Geneeskunde, aanmerken, dat deeze geſchillen meest loopen over onverſchillige zaaken, of ſtukken van beſpiegeling, die de grondbeginzelen der Geneeskunſte niet raaken; en bykans altoos de vrugt zyn van den nayver, en de zugt tot tegenſpreeken, zo zeer heerſchende onder de Geneesheeren. Het Gemeen, zelden bekwaam om den grond des geſchils te vatten, en altoos in 't denkbeeld, dat de gezondheid der Menſchen 'er waarlyk van afhangt, wagt de uitkomst af om te pryzen of te laaken: en, by aldien, uit deeze herhaalde geſchilvoeringen niets voortvloeit, ter benadeelinge van de waardigheid der Geneeskunde, is het minst ongunſtig uitwerkſel, 't geen men daar van kan verwagten, eene zekere minagting voor een der twistenden, die het geval, vroeg of laat, op een zyner Medebroederen wreekt. Maar deeze beurtwisſeling van lof en blaam ſtelt den Geneesheer aan een zeer grillig lot bloot.

'Er zyn zaaken, waar tegen de gezetſte ernſthaftigheid zich niet kan hoeden, en het zou zeer bezwaarlyk vallen, daar van de waare reden op te geeven. Men kan de deelen des ligchaams, geſchikt om verborgen te blyven, niet toonen, zonder zich aan belaching bloot te ſtellen, en de vrees, daar door ingeboezemd, is misſchien het beginzel der ſchaamte. MARTIALIS heeft den ſtaat, waar in een Geneesheer zich, by zommige bewerkingen, bevindt, in deezen regel uitgedrukt,

Tunduntur tumidæ, Medico ridente, mariscæ.

De noodzaaklykheid, waar in de Geneesheeren zich bevinden, om zekere voorwerpen van naby te zien, ſchynt op hun alles te doen nederſtorten, 't geen de verbeelding klugtigs hegt aan zekere voorwerpen. Dit is de rede waarom MOLIERE, ten einde hy aan zyne ſpotternyen tegen de Geneeskunde alle kragt byzette, dikwyls den Drogist daar by voegt. Het Volk ziet, met een ſchalkig oog, een Geneesheer, met zyne toerusting, en zonderlinge houding, by den Zieken

binnen treeden; het belachlyke vermeerdert grootlyks, als hy met den Apothecar komt.

In deezer voege verſchaft de Geneeskunde, door de natuur der zaaken, waar mede zy zich bezig houdt, misſchien meer dan eenig ander Beroep, ſtoffe tot ſpotterny; en 't is te verwonderen, dat de ongelukkige overvloed van aartigheden, tot welke zy gelegenheid geeft, geen geestiger boerteryen, dan men dagelyks hoort, heeft voortgebragt.

Dit alles, nogthans, beneemt niets van de edelheid en nutheid deezer Kunſte. De beoefening der dierlyke Huishouding, tot welke zy de zodanigen verbindt, die haar met lof zoeken te oefenen, leidt hun onvermydelyk op wysgeerige naſpeuringen en kundigheden, den redelyken Mensch hoogst waardig. De Abt de SAINT PIERRE noemde de Geestlyken de *Dienaars der Zedekunde*; men zou de Geneesheeren de *Dienaars der Gezondheid* mogen heeten. In de wanorde, waar in onvoorziene Ziekten dikwyls de Gezinnen, en zomtyds een geheelen Burgerſtaat, dompelen, werpen de Geneesheeren een dyk op tegen de Volksdwaalingen, die niets anders zouden doen dan die wanorde vermeerderen. —— Zy beſliſſen, hoe verre men zich daar over moet ontrusten, en, kunnen zy niet altoos de vrees verbannen, zy wederhouden dezelve van tot wanhoop over te ſlaan. —— Zy dienen dikwyls tot Leidslieden voor den Wetgeever, die, over 't lot der Menſchen bepaalingen moetende maaken, op geen vasten grond zyne beſluiten kan doen ſteunen, dan wanneer hy ze laat rusten, op de kundigheden van Burgers, best bedreeven in de geſteltenis van den Mensch, en kundig van 't geen daar toe, in alle opzigten, behoort. Met één woord, de Geneesheeren zullen altoos, ondanks de grilligheden der aangenomene begrippen, in de Maatſchappy, eenen onderſcheiden rang bekleeden, aan hunne kundigheid en bekwaamheden verſchuldigd.

BESCHRYVING EENER MANIER, OM AFDRUKZELS VAN PLANTGEWASSEN OP PAPIER TE MAAKEN.

Exerce ſtudium, quamvis perceperis artem,
Ut cura ingenium, ſic & manus adjuvat uſum.

Dionis Catonis Diſtich. Lib. IV.

HEt zal den geenen, die, neffens my, de Artſenykunde oeffenen, niet onbekend zyn, dat onze vroegere Konſtge-

genooten, en Liefhebbers der Kruidkunde, veelal de pryzelyke, en teffens nuttige gewoonte hadden, om zich des te beter in de Kruidkunde te konnen bevlytigen, van voor zich zelven een *Herbarius vivus*, of natuurlyk Kruidboek, te vervaardigen. Met het geduurig doorbladeren van dit Kruidboek leeren zy de Plantgewasſen gemakkelyk kennen; en wanneer hun de gedaante van de eene of andere Plant ontgaan was, namen zy hunne toevlugt tot dit Boek. Dit is thans minder in gebruik dan in vroeger dagen; egter zo niet, of men vind 'er hier of daar nog eenigen, die 'er yverig hun werk van maaken: dan meerendeels vergenoegt men zich met ſlegts eenige der voornaamſte en fraaiſte Planten te droogen, en tuſſchen papieren te bewaaren. Men ſlaat hier toe te eerder over, niet alleen, om dat het zeer moeielyk en werkelyk is, eenen netten en zindelyken *Herbarius vivus* te vervaardigen; maar ook om dat de verzamelde Gewasſen, zoo door 't afknaagen der Inſecten, als door de vochtige lugt en anderzins, ſteeds der verdervinge en beſchadiginge onderworpen zyn. Hier by komt mede het ras veranderen der kleuren, en het zwart worden der bladeren, hoe fraai en wel dezelven ook gedroogd zyn; het ſchielyk afvallen der Bloemen, of derzelver deelen, en veele andere omſtandigheden, die dit Werk zeer onaangenaam maaken.

Dit heeft den beroemden Kruidkundigen C. G. LUDWIG bewoogen, om den Beoeffenaaren der Geneeskunde, hier in, te hulp te komen. Hy gaf ten dien einde, in het Jaar 1760, een nuttig en fraai Werk uit, beſtaande in eene Verzameling van afgedrukte Plantgewasſen, betrekkelyk tot die, welken in de Geneeskunde het meest gebruikelyk zyn: met eene nevensgaande korte, dog duidelyke, beſchryving dier Planten, in 't Latyn, en Hoogduitsch. De Heer LUDWIG had zich, by dit afdrukken, bediend van eene manier van behandeling, voornaamlyk uitgevonden door den Heer KNIPHOFF, en naderhand verbeterd; dog hy meld ons niets van deeze handelwyze, om zoodanige afdrukzels te maaken; zeggende alleenlyk, dat zy met de Plantgewasſen zelven *afgedrukt* zyn. Nadien my nu, by het inzien van dit Werk, deeze wyze om Planten af te drukken zeer nuttig en fraai voorkwam, zo kreeg ik lust, om my eenen diergelyken *Herbarius* te maaken. Ik heb ter dier oorzaake de moeite genomen, om dit, op verſcheidene wyzen, te beproeven; en door geduurige oeffening heb ik het genoegen gehad, van hier in zoo verre te ſlaagen, dat ik my eenigzints vleie, in ſtaat te zyn, om zulke goede en duidelyke afdrukzels voor den dag te brengen, als

die van den Heer LUDWIG zyn: waar van ik aan myne goede Vrienden, en Konstgenooten, herhaalde Proeven vertoond heb. Veelen hunner hebben my, op het zien van dezelven, ten ſterkſte geraaden, om myne manier van behandeling algemeen te maaken; en ik heb eindelyk, zoo ten hunnen gevalle, als ten nutte van andere Liefhebberen der aangenaame en nuttige Kruidkunde, beſlooten dezelve openlyk mede te deelen. Ik heb my hier toe te ligter laaten overhaalen, om dat 'er, voor zoo ver my bekend is, in onze Taal nog niets dies aangaande het licht ziet; en zulks ook aan die geenen, welken het Werk van LUDWIG te kostbaar is, gelegenheid kan geeven, om voor zich zelven dusdanigen *Herbarius* te vervaardigen; op welken voet dan insgelyks dezulken, die een uitgeſtrekter *Herbarius* begeeren, zich hier in zullen konnen voldoen, door zelven de handen aan 't werk te ſlaan. ——— Ik zal hier geene melding maaken van alle de Proeven, welken ik in deezen genomen, en de gebreken, die ik 'er in ondekt heb; maar alleen aan den dag leggen, die behandeling, welke ik, tot nog toe, met eene goede uitkomst, gebruikt hebbe, en die de Proef, zoo ik vertrouwe, zal konnen uitſtaan. Zie hier dan de wyze, op welke ik te werk gaa.

Ik neem een versch geplukt Plantgewas, het welk zynen volkomen wasdom heeft, zomtyds met zyne Wortels; byzonder als zy vezelagtig zyn; dog vooral met de bloemen, en ook wel eens met de vrugten 'er aan; als dit de Plant, of de tyd toelaat. Heeft het Plantgewas eenen bolwortel, dan ſnyde ik de bultigheid, by den ſteel, van vooren, en van agteren, perpendiculair af; dus hangt 'er maar als eene ſchyf, ter dikte van den ſteel, met eenige vezels aan. Op deeze wyze kryg ik volkomen, in het afdrukken, de figuur van den Bol; gelyk in de *Narciſſa-Leucojum*, of zoogenaamde Vasten-avond zoojes, en in meer anderen van deeze ſoort, die ik hier zoude konnen bybrengen; dan dit eene zal tot een voorbeeld genoeg wezen. Zyn het Boom- of Heestergewasſen, gelyk de *Ficus*, *de Rosmarinus*, en anderen, dan neem ik maar een takje van dezelven, dat my best aanſtaat. Zyn het Kruidgewasſen, gelyk het *Matricaria*, *Millefolium*, *Argentina*, of dergelyken, dan neem ik de geheele Plant, of ten minſten zoo groot, als dezelve op myn papier, waar op ik die afdrukken wil, vallen kan. Zyn het Plantgewasſen met zeer veele bladen, dan pluk ik 'er eenigen af, die my hinderlyk zouden zyn, in het uitleggen. In zulk een geval, behoort men hier wel in agt te neemen, dat men geene bladeren afplukt, die eigentlyk het kruidkundig kenmerk der Plant zyn; als by voorbeeld zulken, die

die men *amplexicaules* en *oppoſiti*, of *aan den ſteel verknogten*, en *tegenoverſtaanden*, noemt: gelyk ook als 'er vier of meer overeenſtaan: eene oplettendheid, welke men niet moet vergeeten. —— Heb ik zwaare of groote Planten, by voorbeeld, de *Carduus Mariæ*, *Verbascum* en anderen van dit ſoort, dan neem ik maar één blad van het Plantgewas, met de bloemſteng, met zyne bladeren 'er aan. Dus handele ik ook met de Bloemen, wanneer de Planten, of aan de toppen, of om de ſteng, veele bloemen hebben, gelyk de *Flores Verticillati*. Dog dit vereischt ook omzigtigheid, alzoo 'er Planten gevonden worden, wier getal van *verticillæ* hun vast kenmerk zyn; des dit alleen plaats grype by dezulken, welker bloemkroonen zich, in dit geval, onregelmaatig vermeerderen.

Het dus uitgekoozen Plantgewas, leg ik op een wit-graauw Papier, onder eenige ſtukjes Lood, zeer naauwkeurig, en onderſcheiden, in alle deszelfs deelen uit. Ik laat het zoo lang onder deeze plaatjes leggen, tot dat het volkomen plat geworden is. Dit verrigt zynde, leg ik het Gewas tusſchen papieren, om het te laaten droogen, zonder 'er eenige zwaarte op te leggen; op dat de Plant te beter gelegenheid hebbe om recht te droogen: en dus bewaar ik dezelve tot myn gebruik.

Sommigen houden ook eene andere manier voor zeer goed, en we pryzen dezelve insgelyks ſterk aan; nadien ze op de proef voldoet. Men ſchikt naamlyk de uitgeleide Plant dadelyk, na dat dezelve tusſchen eenig papier uitgeleid is, tusſchen een knappen ouden foliant, liefst tusſchen Duitsch Papier; en men zet de Plant met dat boek, te gelyk, zoo versch weg, in de Pers; waar in men dezelve zes a zeven uuren lang, of ook wel een geheelen nagt, laat. Hier door heeft de Plant geene gelegenheid van in te krimpen; de overtollige vogten trekken in het Papier, en 't Gewas behoud een goeden ſtand. Daar na neemt men de Plant met zyn papier uit het Boek; verſchikt de overtollige bladen met weinig moeite, en laat voorts alles ingtig droogen. Op deeze wyze mislukt het nooit, om ook frisch en groen te droogen, en voor al de zenuwen zeer kenbaar te behouden.

Wanneer ik an deeze Plant wil afdrukken, heb ik in gereedheid twee plankjes, ongeveer dertien duimen breed en zestien lang. Deeze plankjes zyn aan de eene zyde bekleed, met eene wollen of laken ſtoffe. Op één derzelven leg ik, op de met wolle of laken bekleede zyde, een ſtuk Cardoes-papier, zoo groot dat het den geheelen lap beſlaa; op dit Cardoes-papier een vel ſchryfpapier, met water nat gemaakt, en hier op myn Plantgewas, het welke ik wil afdrukken. Deze Plant bedoope

ik, aan beide de zyden, op een plankje, door een ſtukje Spons, aan een klein ſtokje vastgemaakt, met een inkt, hier na te beſchryven. Als het kruid met deezen inkt wel bedoopt is, leg ik een tweede vel, ook met water bevogtigd, Schryf-papier; en over dit nat gemaakte Schryfpapier weêr een ſtuk Cardoes-papier; dan leg ik 'er myn tweede plankje over heen; en dit gedaan zynde, zet ik dat alles in eene Pers, die ſterk toeſchroeft. Hier laat ik het twee of drie minuten in ſtaan; en als ik het vervolgens uit de Pers neem, dan ligte ik het eene van het ander voorzigtig af. Na deeze perſing vinde ik dan, gemeenlyk, het Plantgewas, op de twee nat gemaakte ſtukken Schryfpapier, zeer wel afgedrukt; ik hang ze voorts te droogen; en naderhand zet ik de afdrukzels met de verſchiſchte kleuren af. In 't vervolg zal ik nog beproeven, in hoe verre dit met gekleurde Druk-inkt geſchieden konne.

By deeze behandeling, zoo kort en duidelyk als my mogelyk was voorgeſteld, moet men, in 't afdrukken der Planten, de volgende voorzorg wel in agt neemen.

Zommige Bloemen legt men, gelyk zy natuurlyk groeien; doch anderen met den bloemkelk omgekeerd; op dat zy van beide de zyden gezien zouden konnen worden. Even eens doet men met de bladen der Planten, wanneer dezelven aan de onderzyde anders zyn, dan aan de bovenzyde; gelyk de *Planta Epiphyloſperma*, de *Felix*, en *Scolopendrium*, van dit ſoort zyn. Men moet ook alles wat aan de Planten knobbelig, bultig, of rond is, zoo veel mogelyk zy, plat en effen maaken; dit bevordert zeer de fraaiheid in het afdrukken. —— Het papier moet ſlegts in zoo verre nat gemaakt worden, dat het maar even van het water doortrokken is. —— Het Plantgewas dient men wyders maar dunnetjes met den Inkt te bedoopen, zoodanig dat het als droog ſchyne; op deze wyze heb ik altyd de fraaiſte afdrukzels gemaakt. Als het papier te nat is, zoo dat het water 'er als aanhange, dan zal men altoos eenige kladding of vloeijing in de afdrukzels vinden; en zoo 't papier te droog zy, dan zal men gewaar worden, dat de afdrukzels van agteren op het papier doorſlaan. —— De Plantgewaſſen, tot deeze behandeling geſchikt, moeten gedroogd zyn; want indien men 'er verſchen toe gebruikte, zouden dezelven, om dat ze met te veel ſappen opgevuld zyn, zich te ſterk uitzetten, uitbreiden en vergrooten; waar door de afdrukzels van haare natuurlyke grootte zouden afwyken. 't Is wel waar, dat de Planten, door het droogen, inkrimpen, en eenigzins kleiner worden; edog, door de drukking geſchied 'er wederom eene genoegzaame uitbreiding; zoo dat de afdruk-

drukzels als dan, na genoeg, de natuurlyke grootte van het kruid behouden. —— Ook moet het leggen van een ſtuk Cardoespapier over de wollen ſtoffen niet nagelaaten worden; het dient om voor te komen, dat de wollen ſtoffe niet aan 't nat gemaakt papier vast kleeve. —— Eindelyk drukt of perſt men de geïllumineerde afdrukzels, als ze wel gedroogd zyn, tuſſchen eenige papieren zeer ſterk; om dus, zoo veel mogelyk is, de verhevenheden of bultigheden, door het drukken veroorzaakt, weg te neemen. En men kan het afgedrukte Plantgewas bewaaren, om 'er in 't vervolg weêr andere afdrukzels, op de beſchreven wyze, mede te maaken.

Het gebrek, dat zich in deeze behandeling opdoet, (hoewel men 'er zelfs een *Sceleton* van een blad mede kan afdrukken,) is dit; dat men alle ſoorten van Bloemen niet wel en duidelyk kan afdrukken, wegens derzelver klein- en tedetheid; waar door men ze niet naauwkeurig, en onderſcheiden kan uitleggen; onder welk ſlag zich voor al bevinden, de *Flores Umbelliferæ*. Voeg hier ook by de onmogelykheid, om de ſtampertjes en ſtofknopjes, die de waare kentekenen zyn, teſtens af te drukken.

Dit gebrek moet men tragten te verhelpen, door de Bloemen 'er naderhand by te ſchilderen; gelyk my ook toeſchynt, in zommige Plaaten van den Heer LUDWIG, gedaan te zyn.

Op deeze myne wyze kan men zig eenen zeer netten, zindelyken, en te gelyk duurzaamen *Herbarius* vervaardigen; ja, ſchier met minder moeite en omſlag, dan 'er vereiſcht word, om een *Herbarius vivus* aan te leggen.

Wanneer men myne behandeling, zoo in het droogen der Planten, als anderzins, vergelyke met die, welke men gemeenlyk gebruikt, tot het droogen der Plantgewaſſen, voor eenen *Herbarius vivus*; waar van men eene duidelyke en goede behandeling vind, in het Werkje, de *Sleutel der Latynſche konſtwoorden, welke in de Botanie, Pharmacie*, en *Medicynen het meest gebruikt worden, door den kundigen* H. KNOOP, twyffele ik niet, of men zal my zulks toeſtemmen. Het ſchynt my ook toe dat deeze myne manier van afdrukken, die, welke men heeft om de Kruiden door rook van eene brandende Lamp te zwarten, zal overtreffen. Intuſſchen ſtel ik deeze myne behandeling, om Planten af te drukken, hier, met alle behoorlyke nederigheid voor; en 't zal my byzonder aangenaam zyn, indien iemand dezelve, na gedaane Proefneemingen, eenigzins kan verbeteren; in welk geval ik vriendelyk verzoeke, dat men my zulks gelieve mede te deelen. Middelerwyl zal ik niet nalaaten, zoo ik iets, door myne geduurige oeffeninge,

ter verbeteringe van deeze behandeling mogte ontdekken, het zelve gemeen te maaken.

Inkt om de Plantgewasſen mede te bedoopen, of zwart te maaken.

Neemt gemeenen Druk-Inkt: een Scrupel, of een halve Dragme. Terpentyn-Oly: eene once.

Mengt dit naauwkeurig, in een aarden potje onder een; doet het in een flesje, en bewaar het tot gebruik.

KORNS. VAN DER HORST.

Maasſluis
den 7 April 1777.

NATUURLYKE HISTORIE VAN DEN WIELEWAAL.

(Volgens den Heer DE MONTBEILLARD, Medeſchryver van den Heer DE BUFFON.

DE *Wielewaal* voert eene menigte van Naamen, by een en het zelfde Volk, wy zullen de algemeenſte alleen opgeeven: de oude Grieken noemen hem χλωρίων, de hedendaagſche Σκοφαγος, de Latynen, *Clorion*, *Oriolus*, de Italiaanen *Oriolo*, de Franſchen *Loriot*, de Duitſchen, *Weidewal* of *Weidwal*, de Engelſchen *Witwol*, de Zwitzers *Wittewalch*, de Poolen *Wilga*.

Men vertelt dat de Jongen der *Wielewaalen*, by ſtukken van elkander afgeſcheiden, ter wereld komen; doch dat de eerſte zorg der Ouden is, die deelen byeen te voegen, en 'er een leevend geheel van te maaken, door kragt van zeker kruid. De zwaarigheid deezer wonderlyke vereeniging is misſchien niet grooter, dan om met orde van een te ſcheiden, de oude naamen, door de Hedendaagſchen verward, aan deeze ſoort gegeeven, alle die haar weezenlyk toekomen te behouden, en de andere over te brengen tot ſoorten, welke de Ouden waarlyk bedoelden. Deezen hebben zeer bekende voorwerpen oppervlakkig beſchreeven; en de Hedendaagſchen zyn ligtvaardig te werk gegaan, in het toepaſſen der naamen door de Ouden gegeeven. Ik zal my alleen vergenoegen met aan te merken, dat ARISTOTELES den *Wielewaal*, naar allen ſchyn, flegts van hooren zeggen gekend heeft. Hoe wyd verſpreid deeze Vogel ook moge weezen, zyn 'er Landen, welke hy ſchynt te ſchuwen: men vindt hem noch in *Zweeden*, noch in *Engeland*, noch op 't gebergte van *Bugey*, noch zelfs op de hoog-

hoogte van *Nantua*, ſchoon hy zich tweemaal 's Jaars geregeld in *Zwitzerland* vertoone; het blykt geheel niet, dat BELON, op zyne reizen in *Griekenland*, deezen Vogel gezien hebbe: hoe kunnen wy, daarenboven, veronderſtellen, dat ARISTOTELES deezen Vogel zelfs waargenomen hadt, zonder iets te weeten van de zonderlinge zamenſtelling zyns Nests, of dat hy, daar van kundig, des geen woord repte?

PLINIUS, die van den *Chlorion* gewag maakt naa ARISTOTELES; doch, die altoos de moeite niet genomen heeft, om 't geen hy van de *Grieken* ontleende te vergelyken met het geen hy in zyne Aantekenjngen vondt, heeft van den *Wielewaal* geſprooken, onder vier verſchillende benaamingen, zonder te berigten dat deeze dezelfde Vogel was als de *Chlorion*.

Wat hier van ook zyn moge de *Wielewaal* is een Vogel, die zich nergens lang ophoudt, en ſteeds van Land verandert; hy ſchynt zich in onze ſtreeken niet op te houden, dan om liefde te pleegen, of liever om te voldoen, aan de Wet, door de Natuur aan alle leevende Schepzelen gegeeven, om aan een nieuw geſlacht het beſtaan te ſchenken, 't geen zy van een voorgaand ontvingen: want de Liefde beduidt in de Taal der Dierbeſchryveren niets meer.

De *Wielewaalen* volbrengen deeze Wet met veel yvers en getrouwheids. Te midden van het Voorjaar, dat is, even naa hunne aankomst in onze ſtreeken, zoeken de Mannetjes en Wyfjes elkander. Zy vervaardigen hun nest op hooge boomen, hoewel dikwyls op eene zeer middelbaare hoogte. Zy hegten 't zelve doorgaans aan het vorkswys gedeelte van een kleinen tak, en ſtrikken om de twee takken, die deezen vork vormen, lange draaden ſtroo of werk, deeze recht van den eenen tak tot den anderen gaande, maaken het net van voren; geene in het weefzel van het nest zelve komende, of 'er onder doorgaande, en aan den tegenovergeſtelden tak vast gemaakt, geeven ſteevigheid aan 't werk. Deeze lange draaden van ſtroo en werk, waar aan het nest hangt, maaken 'er het buitenſte bekleedzel van uit: de binnenſte bedding, geſchikt om de eijeren op te leggen, is een zamenweefzel van kleine ſpruitjes Hondsgras, van wegen derzelver ſchikking dikwyls genomen voor haare worteltjes; eindelyk tuſſchen deeze binnenſte bedding, en het buitenſte bekleedzel, vindt men eene groote menigte mosch, 't welk tot een tuſſchendekzel dient, en het nest van buiten ondoordringbaarder, en van binnen zagter maakt.

Het nest dus toegeſteld en opgehangen zynde, legt het Wyfje vier of vyf eijeren, wier witte grond bezaajd is, met een-

eenige kleine welgeſchikte, zeer donker bruine vlekjes, meer op het dikke dan op het dunne einde: deeze broedt het met veel zorgs, omtrent drie weeken; en, wanneer de Jongen uitgekomen zyn, volhardt de Moeder niet alleen met ze zeer langen tyd nauwkeurig op te paſſen; maar verdeedigt hun tegen de Vyanden, en zelfs tegen den Mensch, met meer onverſchrokkenheids dan men van een' zo kleinen Vogel zou verwagten. Men heeft gezien dat het Mannetje en Wyfje, met woede, aanvielen op die hun broedzel zogten te rooven; en 't geen nog zeldzaamer is, het is gebeurd dat een Wyfje, met het nest weggenomen, in eene kooy bleef broeden, en op de eijeren ſtierf.

Zo ras de Jongen opgevoed zyn, begeeft zich het Gezin op reis; dit valt doorgaans voor op 't einde van Augustus, of met het begin van September: noit vliegen zy by talryke benden, zelfs blyft het Gezin niet byéén: want men vindt 'er zelden meer dan twee of drie te gader. Schoon zy langzaam vliegen en met de wieken ſlaan, even als de *Merels*, is het waarſchynlyk, dat zy den Wintertyd in *Africa* doorbrengen: want, aan den eenen kant heeft de Ridder DES MAZY, Opperſte der Ridderen van *Malta*, my verzekerd, dat zy, in de maand September, over *Malta* heen trekken, en, in den voortyd te rug komen; en, aan den anderen kant, berigt THEVENOT, dat zy in de maand May uit *Egypte* gaan, en in September daar wederkomen. Hy voegt 'er nevens, dat ze, in de maand May, zeer vet, en goed om te eeten zyn. ALDROVANDUS verwondert zich dat ze in *Frankryk* niet op tafel komen.

De *Wielewaal* heeft omtrent de grootte van een *Merel*, is tuſſchen de negen en tien duimen lang, heeft zestien duimen Vlugts, een Staart van omtrent drie en een half duim, en een Bek van veertien linien. Het Mannetje is ſchoon geel over 't geheele lyf, den hals en den kop, uitgenomen een zwarte ſtreep, die van 't oog tot den hoek des beks loopt. De Vleugels zyn zwart behalven eenige geele plekken, die meest op het einde der ſlagpennen gevonden worden, en op eenige der dekveeren: de Staart is desgelyks half geel en half zwart; de zwarte kleur is de heerſchende op de twee middelſte pennen, en de geele op die ter zyde ſtaan, en neemt een aanvang van die 't naast aan de middelſte komen. 't Verſchilt veel dat de kleur in 't Mannetje en Wyfje dezelfde zou weezen. Bykans alles wat volſtrekt zwart is by 't Mannetje, is ſlegts bruin in 't Wyfje met een groenagtigen gloed; en byna alles wat ſchoon geel is by 't Mannetje, is by 't Wyfje olyfkleurig, of bleekgeel of wit. Olyfkleurig op den kop en boven op 't lyf,

vuil

vuil wit met bruine plekken onder aan; wit aan 't einde van de meeste vleugelpennen, en bleek geel aan 't uiterſte der dekveeren: geen weezenlyk geel ziet men dan op 't einde van den Staart, en op de benedenſte dekveeren. Ik heb daarenboven in een Wyfje eene kleine plek agter het oog waargenomen; die geheel vederloos en van eene helder blauwe kleur was.

De jonge Mannetjes gelyken, hoe jonger zy zyn, te meer naar de Wyfjes: in den eerſten tyd zyn ze nog meer gevlekt, zelfs boven op het lyf; met de maand Augustus, begint het geel reeds de heerſchende kleur te worden; zy ſlaan ook een ander geluid dan de oude; deeze roepen *yo*, *yo*, *yo*, op welk geroep een gemaauw volgt, gelyk dat van een Kat; doch behalven dit geſchreeuw, 't welk ieder op zyne wyze verſtaat, hebben zy nog eene ſoort van gefluit, inzonderheid als het zal regenen; doch ik twyfel of dit gefluit wel iets anders is dan het gemaauw, waar van ik geſprooken heb. De regeboog des oogs is rood, de bek van buiten donker rood, en van binnen roodagtig.

Wanneer de *Wielewaalen* in het Voorjaar overkomen, beoorlogen zy de Inſecten, eeten Torren, Rupſen, Wormen, met één woord alles wat zy kunnen beet krygen; maar hunne geliefdſte ſpyzen zyn Kerſen en Vygen; van hier hebben zy den naam van Συκοφαγος, *Becquafigo*, *enz.* 't is misſchien deeze Spys, die hun vleesch zo goed tot eeten maakt; men weet dat de Vygen op de *Merels*, en andere Vogelen, dezelfde uitwerking te wege brengen. Zo zeer zyn ze op Kerſen geſteld, dat twee van deeze Vogels genoeg zyn, om, op éénen dag, een welvoorziene Kerſenbogaard te vernielen: zy doen niets anders dan de Kerſen, de een voor de ander na, pikken, en neemen 'er alleen het ryplte gedeelte van.

De *Wielewaalen* laaten zich niet gemaklyk opvoeden en temmen. Zy worden met den lymſtang, en verſcheide ſoorten van netten, gevangen.

Deeze Vogels zyn als 't ware, tot het uiterſte des vaſten lands verſpreid, zonder eenige verandering in de uiterlyke Gedaante of in de Pluimadie te ondergaan: want men heeft *Wielewaalen* van *Bengale*, en zelfs van *China*, gezien volkomen gelyk aan de onze; doch ook andere byna uit die zelfde Landen komende ontmoet, die eenigzins in kleur verſchilden, 't welk men, voor een goed gedeelte, mag aanmerken, als verſcheidenheden van de Lugtſtreek afhangende, tot dat men, door nadere proeven gedaan op de geaartheid, het maaken der neſten *enz.* in die giſſing verſterkt, of van derzelver verkeerdheid overtuigd wordt.

BRIEF

BRIEF VAN DEN HEER ABT FONTANA, NATUURKUNDIGE DES GROOT-HERTOGS VAN TOSCANE, OVER EEN MIDDEL, OM TE GEWISSER VRUGTEN VAN DE BOOMEN TE HEBBEN.

(Uit de *Gazette de Agriculture.*)

MYN HEER!

IK heb eene Verhandeling van den Heer MUSTEL geleezen, over den groei der Boomen en der Vrugten (*), waar in deeze ſchrandere Waarneemer eene toevallig gedaane waarneeming mededeelt, om de Bloezems van hunne Stofvezeltjes te ontdoen, en daar door te wisſer de vrugten tot rypheid te brengen; ik kwam in bekooring, om de proeve te neemen. Ik liet eenige Orange-, Citroen-, en Perzik-Boomen, van de Stofvezeltjes ontblooten; deeze op een en denzelfden Boom aan den eenen kant blyven en aan den anderen afknippen. De uitſlag beantwoordde aan myne verwagting.

In 't laatstverloopen jaar (1775) hadden wy op den tyd, dat de Boomen in 't kragtigst van 't bloeijen ſtonden, in *Toscane* een zo harden ſtormwind, dat meest alle de bloembladeren der knoppen afvielen. Men geloofde en ſpelde in 't algemeen, dat 'er geen vrugten van eenig belang zouden weezen: afgaande op den doorgaanden aangenoomen regel onzer Tuinlieden, die gewoon zyn, uit het welbloeien, een ryk gewas te voorzeggen. Ondertuſſchen was de overvloed van vrugten zeer groot in *Toscane*; en, omſtreeks *Florence*, zo buitengemeen, dat men, in lange Jaaren, dergelyk een overvloed niet gezien hadt.

Naardemaal men by u, myn Heer, niets nuttigs verwaarloost, en niets onbeproefd laat, 't welk ten algemeenen beste kan ſtrekken, verzoek ik U eenige kundige Liefhebbers, over te haalen om deeze proeve te doen, en den uitſlag daar van mede te deelen, in de *Gazette d'Agriculture*, die hier zeer algemeen geleezen wordt. De Proeve is gemaklyk en valt niet kostlyk. Men heeft niets meer te doen dan een

(*) De Leezers onzes Maandwerks kunnen dezelve vinden in het IIIde Deels 2de Stuk, der *Hedendaagſche Vaderl. Letter-Oefeningen*, bl. 373.

een Boom, wanneer dezelve in volle bloei ſtaat, aan den eenen kant de bloezems van ſtofvezeltjes te ontblooten, zorg draagende om het vrugtbeginzel ongeſchonden te laaten: en vervolgens waar te neemen, of de inzameling aan de zyde des Booms, dus behandeld, meer en beter vrugten geeft dan de andere. Zonder veel gevaars kan men het op verſcheide Boomen doen, en ze vergelyken.

Ik zal van myn kant, zo ras het my mogelyk is, myne proeven hervatten. Ik zou de overbrenging van deeze handelwyze, op gewaſſen van de grootſte aangelegenheid, niet als onnut, noch veel min als ſchadelyk willen verwerpen. De proeve zou in 't klein kunnen genomen worden, zonder eenig nadeel. Bekroonde de uitſlag de opgevatte hoop, dan zou men misſchien gemaklyke en weinig kostbaare middelen uitvinden, om ze in 't groot te herhaalen. In verwagting hier van blyf ik *enz.*

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

WAnneer het een Land, of Stad, wel gaat, dan ſtroomt alles derwaards heen. De Inwoonders vermeerderen, om dat elk waant zyn fortuin aldaar te zullen maken; de Rykdommen vermenigvuldigen, om dat de Koophandel bloeit; en allerleie goederen zyn 'er in een ruimen overvloed, om dat men 'er alles aan den man kan helpen: maar wanneer een Land of Stad kwynt, dan kan het zyne eigen Inwoonders zelfs niet behouden. —— De Rykdommen nemen af, en het noodwendige word 'er zelfs maar ſpaarzaam aangebragt.

De Overdaad en de Pragt zyn nutteloze Verſpillers van Goederen. Ze hebben zeer veel nodig; en inderdaad ze verryken eenige Lieden magtig: dog zy vermeerderen niet zelden het gebrek der Noodlydenden.

Hy, die waant, dat de Goederen dezer Wereld de eenige bron van het geluk der ſtervelingen uitmaken, voert zeer bekrompen begrippen van het waar geluk; begrippen, een redelyk wezen ten eenemaal onwaardig.

Het is niet doenlyk, de begeerten eener onverzadelyke Heldzugt te vervullen; alle de Schatten der wyde Wereld zyn daar toe niet genoegzaam. Gelyk 'er altoos wyde gapingen blyven in het gebrek der Schepzelen, binnen den ver-

vergankelyken kring van dit kortſtondig leven geplaatst; zo blyft 'er altoos een ydel in de begeerten der ſchraapzugtigen, die met alle de Schatten van den ganſchen aarbodem niet vervuld kan worden.

Men ziet al veeltyds, dat de vertooning, terwyl de mensch in zyn hart eene menigte van overleggingen maakt, eensklaps verdwynt, die hem vele bekoorlyke vooruitzigten toonde, en magtige ontwerpen had doen ſineden.

De Ondankbaarheid is eene der wanſchapenſte en ſchadelykſte Ondeugden, waar aan een Mensch zich kan overgeven; ze vervult het gemoed met eene nare overdenking van geſtadige beſchuldigingen.

Zomtyds leert de Mensch, door een eenvouwig voorval, de broosheid en vergankelykheid der menſchelyke zaken kennen; ſchoon hy die te voren, door duizend andere treffende voorbeelden, had kunnen leren.

De allerdeugdzaamſte Mensch, ſchoon van de meesten hooggeacht, kan niet voorkomen, dat hy van zommigen gelaakt word. Dit lot kan de allerbraafſte niet ontgaan.

In de eenvouwigſte Woningen huisvest niet zelden de grootſte braafheid; en onder de ſchaduwe van de diepſte Nederigheid verſchuilen vaak de uitſchitterendſte Deugden.

Hy, die iets belooft, behoorde eerst wel ryplyk overwogen te hebben, of hy zyne belofte houden kan; want, het eens beloofde dient men na te komen, al was het zelfs ten zynen merkelyken nadele.

Wanneer men weldaden oefent, moet men 'er nooit op roemen, of dezelve den perſonen, aan welke men die bewezen heeft, dikwils voor ogen ſtellen; om dat het een last, dan een geſchenk word, weldaden te ontvangen van Menſchen, die 'er zulk een roem in ſtellen, en door hun, aan welken zy ze bewyzen, kruipend ontzien willen worden.

Uitgelaten dartelheid, en ongebonden brooddronkenheid, is voor den Mensch, even gelyk een onmatig gebruik van zout voor de maag is. Zy verſlappen alle de delen van 's Menſchen lighaam, brengen het gansch geſtel in wanorde, en veroorzaken ten langen laatſte de uiterſte walging.

In de eenzaamheid loopt de Deugd minder gevaar van verſtooten te worden, dan in de woelagtige Steden, alwaar het van ondeugden en gebreken krielt; en daar men veelal den ruimen teugel viert aan zyne ziedende lusten: maar zal de mensch zich daarom der zamenleving ontrekken? —

Ver-

Vermyd hy daar door de gelegenheid van tot wanbedryven te vervallen, hy mist ook die om zynen evenmensch nuttig te wezen.

Nimmer smaakt een regtschapen vermogend Mensch groter en onvermengder genoegen, dan wanneer hy voorwerpen van elende mag aantreffen, om 'er zyne barmhartigheid aan te oefenen.

Indien alle onze wenschen, alle onze begeerten ten allen tyde instemden met de billykheid, en met de redelykheid, wy zouden meêr begeerten vervuld zien; ten minsten, die vervuld wierden, zouden ons van agteren minder kwelling baren, dan ze nu vaak doen. Dog velen onzer wenschen zyn van die natuur, dat we eer moesten begeren dat ze nimmer vervuld wierden. —— Zelfs zyn onze wenschen en begeerten wel eens de onbillykheid zelve. Zouden wy nu van onzen goeden Schepper verwagten kunnen, dat Hy onbillyke, onredelyke begeerten vervullen zal; daar Hy, de Goedheid zelve zynde, zyne redenmagtigste Schepzelen tot den mogelykste gelukstaat brengen wil?

Ik ben verzekerd, dat een gierige Vrek nog nimmer, in zyn gantsche leven, een ogenblik waar genoegen gesmaakt heeft. Wat baten hem dan zyne schatten? Anderen hebben 'er dikwils het gebruik van; en by hem is het louter inbeelding. —— Wat baat hem zyn leven; daar het niet anders is, dan eene aaneenschakeling van ondankbaarheid, die doorgebragt word in verdriet, en eindigt in de grootste jammeren?

Een mensch, daar niet op te vertrouwen is, heeft nooit éénen enkelen oprechten vriend; want wie zal het wagen, hem zyn hart en boezem open te leggen?

Gemeenlyk komt het naberouw veel te spade. —— Wat baat het dan zich te beklagen. Ach had ik! .... Mogt ik nog eens! .... Ik zou..... Deze zyn de gevolgen van verkeerde handelingen: 't zyn ydele klagten: zy baten gemeenlyk weinig, en dikwils niets.

Nu ben ik, gelukkig zegt menig een in zyn hart, wanneer hy in zeker opzigt zyn oogmerk bereikt heeft. Maar eene begeerte naar iets anders stoot zyn gewaand geluk schielyk om ver; en terwyl hy hier naar jaagt, stort een onverwagte dood hem schielyk in het Graf. —— Weg zyn alle zyne vooruitzigten! —— Weg zyn alle zyne ontwerpen! ——

„ De mensch overdenkt zynen weg: dog de Heere rigt zy„ nen gang."

Hier op dezen Aardkloot geven ſchatten, aanzien en eer gewis eenige waardigheid onder de menſchen: maar, na dit leven, zal ons niet gevraagd worden, hoe vele ſchatten wy bezaten; wat eer, wat aanzien wy onder de menſchen bekleed hebben. Alleen zal het 'er op aan komen, wat gedrag wy gehouden, hoe wy geleefd hebben.

Er is geen zwaarder, geen moejelyker taak, dan verouderde gebreken te verbeteren. Als men met den eenen voet in de ontzagbarende Eeuwigheid treedt, en met den anderen op den uiterſten rand van zyn leven ſtaat, dan ziet men hoe weinig troost 'er uit de Wereld te putten is, en dat men zyn geliefdſte bejagingen moet vaarwel zeggen.

De gewoonte heeft een wonderbaarlyk vermogen, ze kan de verkeerdſte dingen zomtyds goed doen ſchynen.

Als men op een weg verdwaald is, vind men de weêromkering het moejelykſte. ——— Hy, die een verkeerd pad des levens is ingeſlagen, geraakt bezwaarlyk, en niet dan met zeer vele moeite, op den regten weg.

Als de Hemel het ſchoonſt is, komen dikwils de onverwagtſte Onweeren op. ——— Als 'er eene doodſtilte is, loejen de winden vaak kort daar op het allerfelſte. ——— Wanneer een menſch het gelukkigst is, hangen 'er niet zelden onvoorziene rampen over zyn hoofd; en als hy allervoorſpoedigst is, bepringt hem de tegenſpoed wel eens op het onvoorzienst.

Men vind bomen, die zo hard zyn, dat 'er de ſcherpſte bylen op verſtompen; zo zyn 'er menſchen, die zulke verſtaalde harten bezitten, dat 'er de gedugtſte oordelen kragteloos op afſtuiten.

Wanneer Overheden hunne onderdanen vriendelyk en met liefde bejegenen, dan winnen zy aller harten, en kunnen zich op de liefde des Volks verlaten. Maar zyne onderdanen onvriendelyk behandelen, ze te verachten, hen met den naam van Ezels, en onbekwame Domkoppen te beſtempelen, doet de veragting op de Overheid te rug ſtuiten. Want het gemeen bezit ook de kunst, om de fouten van anderen te zien.

Niet zelden bedriegt de mensch zich zelven; wanende de beste middelen voor anderen, of voor zich zelven aantewenden; terwyl hy, de zaken in een ander oogpunt beſchouwende, ziet, dat ze juist geſchikt zyn om zich, of anderen, ongelukkig te maken.

Ouders behoren zich omtrent hunne kinderen zo te gedra-

dragen, dat zy derzelver vertrouwen winnen, dan ontlasten zy hunne diepste geheimen in den schoot hunner Ouderen; daar wy Ouders, gewoon alles voor hun te verbergen, ligtelyk tot een allershoodst gedrag, en de verderfelykste ligtmisseryen, overslaan.

Hy, die onwetend dwaalt, is nog nader aan de onschuld, dan die zyne begane misdaad belyd, en daar over berouw toont. —— Maar hy, die met opzet dwaalt, of liever moedwillig afwykt, en 'er met genoegen in volhart, is een snoodaard van den eersten rang.

De Deugd, hoe zeer ook onderdrukt, moet vroeg of laat eenmaal zegevieren. —— De Ondeugd, hoe zeer ook van velen der Deugd voorgetrokken, ontvangt vroeg of laat de straf tot haar loon.

Eigenbelang is de vrugtbaarste bron van rampen en onheilen; welk eene aaneenschakeling van wederwaardigheden sleept het niet vaak na zich! Hoe vele millioenen menschen hebben hun dierbaar leven niet moeten opofferen aan het eigenbelang! Hoe vele Dorpen, Steden en Landen zyn 'er niet dikwils de jammerlyke slagtoffers van geworden! Hoe ontrouw beloont het niet duizendmalen zynen eigen Meester!

C. V. D. G.

TREKKEN VOOR ENE LEVENSBESCHRYVING VAN DEN HEER DE VOLTAIRE.

(*Vervolg van bladz. 167.*)

Zie hier het Vervolg, myn Heer, van de Levensbyzonderheden des groten Dichters van de *Henriade*.

* * * * *

De Heer *de Voltaire* was te Brussel, als hy zyn *Mahometh* t'zamenstelde. Toen hy het stuk af had, vertrok hy aanstonds met Mevrouw *de Chatelet* na Rysel, daar hy dit Treurspel wilde doen spelen; alwaar zich ene zeer goede troep Comedianten ophield. — Men voerde 't zelve ook zeer wel uit. —— Terwyl men bezig was, om het stuk te spelen, bragt men den Autheur, in een tusschen-bedryf, een brief van den Koning van Pruissen, die hem van de overwinning op Molwitz onderrichtte; hy las den brief de ver-

gaderde Gemeente voor; men klapte in de handen; „ *Gy zult* „ *zien*, zeide hy, *dat dit stuk te Molwitz myn stuk zal doen* „ *gelukken*."

Men vertoonde *Mahometh* te Parys den 19 Augustus van 't zelfde jaar. Het was hier, dat men den nayver, (*Jalouzie*,) die tusschen geleerde lieden, en vooral ten opzichte van de Theatrale oefening, heerscht, tot het uiterste zag stygen. De Abt *des Fontaines* en *Bonneval*, welken de Heer *de Voltaire* in zyne noodwendigheden hadden ondersteund, het Treurspel *Mahometh* niet kunnende doen vallen, klaagden 't by den Procureur Generaal aan, als een stuk tegen den Christelyken Godsdienst. De zaak ging zo ver, dat de Kardinaal *de Fleury* den Autheur raadde, het zelve in te trekken. Deze raadgeving had de kracht van een Gebod; evenwel deed de Autheur het stuk drukken; en droeg het op aan den Paus *Benedictus den XIV* (*Lambertini*;) die reets vele blyken zyner goedgunstigheid aan hem bewezen had. Hy was aan dezen Paus voorgedragen, door den Kardinaal *Passionei*, een beroemd man van Letteren, met welken hy, zedert langen tyd, briefwisseling gehouden had. Wy hebben enige brieven van dezen Paus aan den Heer *de Voltaire*. Zyne Heiligheid wilde hem naar Rome trekken; en hy heeft het zich nooit kunnen vergeven, van deze Stad, welke men de Hoofdstad van Europa noemt, niet gezien te hebben.

Mahometh is vervolgens altoos in bezitting van het Toneel gebleven; zelfs in dien tyd, toen dat Toneel in den allerslechtsten staat was. —— De Heer *de Voltaire* bekent, dat hy zich beklaagd heeft, *Mahometh* veel bozer afgeschilderd te hebben, dan deze grote man werkelyk was (*). „ Maar zo ik 'er niet meer dan „ een staatkundig held van gemaakt had, schryft hy aan een zyner „ vrienden, zou het stuk uitgefluit zyn. Men moet in een Treur„ spel grote driften en grote misdaden zoeken te brengen (†);" Tot slot zegt hy, enige regels verder, „ het onverzoenelyk ge„ slacht der Poëten (*genus implacabile vatum*) vervolgt my „ meer, dan men Mahometh te Mekka vervolgd heeft." Men spreekt van de Jalouzie en Twisten, die de Hoven beroeren, maar men vind ze nog meer onder de Geleerden.

Na alle deze wederwaardigheden, raadden hem de Heren *de Re-*

(*) Het Treurspel *Mahometh*, door den groten Dichter *Hartzen*, in Nederduitsche Vaersen nagevolgd, is te bekend, om 'er hier iets van te zeggen. 't Is genoeg de Autheur zelve te laten spreken. „ De daad, zegt hy, die „ ik verbeeld heb, is wreedaardig, en ik weet niet of de ysselykheid ooit op „ enig Toneel verder gegaan zy.: *Mahometh* is een Tartuffe, met de Wapens „ in de hand." —— Men heeft van dit Treurspel nog ene Nederduitsche Vertaling; doch minder dan die van den Heer *Hartzen*. Zie den Inhoud &c. van dit Spel in de *Nieuwe Vaderl. Letter-Oef.* IV Deel. 1ste Stuk. pag. 465.

(†) Dit gezegde word in dezen tyd, daar zo vele fraie Zedespelen het licht zien, geweldig tegengesproken.

Reaumur en de *Mairan*, om geheel van de Dichtkonst af te zien, die hem toch zo veel nyds en leeds baarde; zich liever aan de Natuurkunde (*Phyſica*) over te geven; en te verzoeken om een Lid te worden van de *Academie des Sciences*, gelyk hy 'er een was van de Koninglyke Societeit van Londen, en 't Genootſchap van Boulogne. Maar toen de Heer *de Tourmont*, zyn Vriend, een Man van Letteren, en van een zeer beminnelyk Karakter, hem een Brief in Vaerzen ſchreef, om hem af te trekken, van zyne Talenten dus niet te verdoven, ſchreef hy hem wederom een Brief in Vaerzen ten antwoord, en aanſtonds begon hy zyn *Merope* zamen te ſtellen.

Het Treurſpel *Merope*, het eerſte ongewyde Stuk, dat een goeden uitſlag had, zonder behulp van ene Liefdedrift, het geen onzen Dichter zo veel eer aandeed, en meer dan hy gehoopt had, wierd den 26 February 1743 vertoond. Ik kan het byzondere, dat omtrent dit Treurſpel gebeurde, niet beter voorſtellen, dan door het mededelen van een Brief, dien hy vervolgens den 4 April ſchreef, aan zyn Vriend *d'Aiguebaire*, welke te Toulouſe was.

„ De *Merope* is nog niet gedrukt; ik twyffel of dezelve zo *wel* in „ die lezing als in de vertoning zal voldoen. Ik ben de Man niet, „ die dit Stuk gemaakt heeft; het is het Werk van Juffrouw *Dus-* „ *mesnil*. Wat zegt gy van ene Actrice, welke de Aanſchouwers „ drie Bedryven achter een kan doen ſchreien? Het Gemeen heeft „ zich een weinig verzonnen. Zy hebben op myn rekening geſteld, „ een gedeelte van 't uitnemendſte vermaak, dat hen de Acteurs ver- „ oorzaakt hebben. Die verzinning zou haast de oorzaak geweest zyn, „ dat het *Parterre*, met luid geſchreeuw, om my te zien, geroepen „ had. Men heeft my uit een ſchuilhoek gehaald, waar in ik my ver- „ ſtoken had; men heeft my met geweld in de Loge van Mevrouw „ de Marſchalkin *de Villars* gebragt, alwaar haare Schoondochter „ zat. —— Het Parterre was gek, het was verrukt, &c. "

Ik zou niets zeggen van het jaar 1744, zo niet onze Autheur, in dat Jaar, in byna alle Genootſchappen van Europa werd toegelaten, en, het geen byzonder is, in dat van *La Cruſca*. Hy had zich zeer ſterk geoeffend in de Italiaanſche Taal; getuigen hier van is een Brief van den beroemden Kardinaal *Paſſionei*, die met deze woorden begint. ——— „ Ik heb gelezen en herlezen, en altoos met een „ nieuw vermaak, uwen ſchonen en geleerden Italiaanſchen Brief. „ Het is moeielyk te begrypen, hoe iemand, die in den grond an- „ dere Talen kent, deze Taal tot zulk ene volkomenheid kan be- „ oeffenen. —— Deze Kardinaal ſchreef zo goed in 't Fransch als in 't Italiaansch, en dacht zeer regelmatig.

De Heer *de Voltaire* had, op 't einde van 1744, een Gunstbrief, als Historieſchryver van Frankryk. Hy was reeds bekend, door zyne *Hiſtorie van Karel den XII*; waar van men naderhand zo vele Uitgaven gemaakt heeft. Deze Historie wierd voornamentlyk in Engeland zamengeſteld, met eenen *Fabrice*, een Kamerheer van Koning

George den eerſten. Door dezen weg wierd ook de *Henrïade* te St. Ange, na eenige Verkeeringen met den Heer *de Caumartin*, begonnen. De Historie van *Karel den XII* wierd zeer geroemd, om den fraaien ſtyl; maar ook zeer berispt van wegens de ongeloofſyke daden daar in verhaald. Dan deze berispingen bedaarden, toen Koning *Staniſlaus*, door den Graaf *de Treſſan*, Luitenant Generaal, aan den Autheur ene echte Atteſtatie zond, in deze woorden begrepen: „ De Heer *de Voltaire* heeft noch vergeten, noch mis„ plaatst, ene enige daad, of gebeurtenis; alles is waar; alles is „ in zyn verband geſteld. Hy heeft over Polen, en over alle de „ Gebeurtenisſen, die daar voorgevallen zyn, geſproken, als of hy „ 'er werkelyk ooggetuigen van geweest was. Gegeven te Comer„ cy, den 11 July 1759."

Voorts wilde *de Voltaire* niet dat zyn tytel, als Historieſchryver van Frankryk, valsch zou zyn; en dat men van hem zeggen zou, het geen een Commies van de Koninklyke Theſaurie van *Racine* en *Boileau* zeide. „ *Wy hebben van deze Heren nog niets dan* „ *bunne handtekening gezien.*" Hy beſchreef des den Oorlog van 1741; die toen op zyn heetſte was, en welken men vinden kan in de Eeuw van *Lodewyk den XIV*, en *Lodewyk den XV.*

Hy was toen te Etiole, met die ſchone Mevrouw *d'Etiole*, welke naderhand de Marquizinne *de Pompadour* is geworden. Het Hof gaf bevel tot Vreugde-Feesten, voor 't jaar 1745, waar in de Dauphin met d' Infante van Spanje zou trouwen. Men begeerde Balletten, met zingende Muzyk, en ene zodrt van Comedien, die daar mede overeenkwam. *De Voltaire* wierd 'er mede belast; hoewel zulk een Schouwſpel niet zeer naar zyn ſmaak was. —— Hy nam ten onderwerpe een Navarrisch Princes. Het Stuk was met levendigheid geſchreven. De Heer *de Popelinière*, Generaal der Pachters, voegde 'er de Ariaas in, en de bekende *Rameau* componeerde de Muzyk.

Mevrouw *d'Etiole* verkreeg voor hem een Ampthrief, van ene bedieninge van gewoon Kamerheer of Edelman. Dit was eene gift van omtrent zestig duizend Livres, en des te aangenamer voor hem; vermits hy, weinig tyds daarna, de byzondere gunst verkreeg van dit Ampt te mogen verkopen, en den titel, met deszelfs voorrechten enz., te mogen behouden.

Hy had lang van te voren van den Koning een penſioen van twee duizend Livres, en van de Koninginne een penſioen van vyftien honderd Livres gehad; maar hy verzogt nimmer om de betaling.

De Historiën nu een voornaam gedeelte van zynen arbeid uitmakende, zo begon hy enige dingen van de *Eeuw van Lodewyk den XIV* te verzamelen; maar hy hielde de voortzetting daarvan, van tyd tot tyd, uit. Hy beſchreef inzonderheid den veldtogt van 1744, en den gedenkwaardigen ſlag van Fontenoi, met alle naauwkeurigheid. Men vind 'er zelfs in het getal der doden van ieder Regiment.

ment. De Graaf van Argenson, Minister van Oorlog, had hem Brieven van alle de Officieren bezorgd; en de Marschalk *de Noailles*, benevens de Marschalk *van Saxen*, hadden hem de authentique Stukken toevertrouwd.

G. H. E.

HET BELANG VAN DEN LANDBOUW. *Eene Anecdote.*

(Uit het Engelsch.)

MAHOMETH BEY, Koning van *Tunis*, was door zyne onderdaanen van den throon gestooten; doch den naam hebbende dat hy den Philophischen Steen gevonden hadt, wierd hy door den *Dey* van *Algiers* hersteld; met belofte dat hy hem het geheim zou mededeelen. MAHOMETH zend een ploeg met groote pracht en plegtigheid; te kennen geevende, dat de Landbouw de kracht van een Koningryk, en dat de eenige Philosophische steen een goede Oogst is, welke men in geld met gemak verkeeren kan.

De Landbouw is een groote zegen, dezelve verschaft ons niet alleen voedzel in overvloed, maar bewaart de vrugten onzer naarstigheid tegen hongerige en roofzugtige aanvallers.

Hadden de *Deenen* en *Normannen* kennisse gehad van den Landbouw, in de negende en tiende Eeuw, wanneer zy hy menigte uittogen tegen hunne nabuuren, zy zouden hun leeven niet in de waagschaal gesteld hebben in broose Vaartuigen, op den woedenden Oceaan; met oogmerk om Volken te verdrukken, die hun vyanden niet waren. De honger is een dringend beweegmiddel, en zy gaf deezen Zeeroovers de meerderheid in de wapenen boven ieder volk, dat in zyn eigen land overvloed hadt. Gelukkig moesten zulke plunderingen tusschentyden hebben; want, naardemaal zy een groote slachting zelfs onder de overwinnaars aanregtten, blyft het overschot, vindende genoegzaamheid van spyze binnenslands, daar, tot dat de toeneemende bevolking hen weder tot den Oorlog dwingt. De Landbouw, welke een volk tot een zeker land bepaalt, is een onverwinnelyke hinderpaal tegen de verhuizing, en het is gelukkig voor *Europa*, dat de Landbouw, nu overal verspreid, een einde gemaakt heeft aan zoodanige verhuizingen. De *Noordsche Volken* vinden bezigheid en leevens-onderhoudt, zonder anderen te kwellen.

DE BURGERMINNAAR

AAN

ALCESTUS.

ALCEST! die, in verheven ſtaat,
Uw dreigende oogen nederſlaat,
Op uwen Steégenoot, den Burger, vroom van zeden,
Als of zijn leven, ſtaat en goed,
Zijn bloeij, of droeve tegenſpoed,
Hing aan uw wankle gunst en goedertierenheden.

Die vaak, daar u de Burger eert,
Uw oog verachtend van hem keert,
Als dacht ge; „ 't is mijn ſlaaf, verpliche aan mijn belangen:
„ 'k Ben, door mijn rijkdom en ſtaat en geld,
„ In hoogheid boven hem geſteld,
„ Best leert men 't laag gemeen aan onze wenken hangen."

Gij ſchijnt geſchikt tot Stadsgebied;
Maar 's Burgers waarde kent ge niet;
Noch 't ongekrenkte recht van Hollands Onderzaten;
Die, vol van achting, de Overheên
Eerbiedig onder de oogen treen:
Maar 't norsch gezicht zo wél, als druk en dwangjust haten.

Gij toont in uw verkeerd gedrag,
Wat onverſtand en waan vermag,
Die dikwerf niet ontzien het heiligst recht te ſchennen.
Gij, rijk bedeeld van ſtaat en goed,
Zijt leêg van edel Hollands bloed,
Dat immer vriendlijkheid den Burger mild liet kennen.

Uw hoogheid kent ge aan niets verplicht;
Dit ſtelt uw laagheid klaar in 't licht;
De Burgers, denkt ge, trots, zijn maar gemeene lieden,
Die ſlechts uw oog ter ſtoops beziet;
Zij trekken voorts uw aandacht niet,
Veel min de gunst, om hun een vriendlijk oog te bieden.

Gij kunt, ALCESTUS, u zelven niet,
Noch weet wat u uw plicht gebiedt,
Want anders, zoud ge meer de bloem der burg'ren achten:
Dan eerde uw gunst, met woord en daad,
Dit nuttig deel van Stad en Staat,
Dat Hollands welvaart ſchraagt, met gadeloozе krachten.

U, onvoegzien van kundigheden,
Die u der Burgren waarde ontleden,
Past aanzien noch gezag, in Vaderlandſche Steden:
U voegde een uitgeſtrekt gebied
Bij ſtuggen Pool, of Moskoviet,
Die onderaan uw trots op hals en nek te treden.

Hoe zeer uw glans in de oogen blikt,
Gij zijt een voorwerp, ongeſchikt,
Om immer 't ſtreelend zoet der Burgermin te ſmaken:
Zo lang ge uw eêr in ſtugheid ſtelt,
Wordt nooit uw naam met lof gemeld;
En 't eerlijk Burgerhart blijft uwe ſtuurheid wraken.

Gij ſtreks in uw hoedanigheid
Die nergens eenig nut verſpreidt,
Een haatlyk wezen, in den rei der Stadgenooten;
Dat niemand, dan zich zelven, mint,
En nimmer iemands achting wint,
Dat zeker niets ontbreekt, dan hoornen om te ſtooten.

Hoe

Hoe blinkt bij u, Heer BELISARY af,
Die nooit tot klagen reden gaf,
Aan hun, die, met vermaak, hem zien zijn rang bekleeden:
Wijl hij der Burgren lust verstrekt,
Hun ongedwongen eerbied wekt:
Die hem vernoegd Stadhuis en Raadzaal zien betreden.

Hij weet, in zijn verheven stand,
De rechten van zijn Vaderland:
En hoe 't den grooten past, een Hollands Burger te eeren:
Hij kent, in 't minste deel, zijn pligt:
Schenkt voor een' groete een heusch gezicht,
Daar hij den Burger ziet zich voor zijn rang verneeren.

Hij kent de deugd van brave lien,
In plaats van die voorbij te zien;
En laat hun, gul van aart, zijn billijke achting blijken:
Hij eert de stille deftigheid,
Die Burgers vaak van Burgers scheidt:
Doch die ALCEST, verwaand, durft met een kwast bestryken.

Daar onvermiste vriendlijkheid,
Haar heil, door al zijn daden, spreidt,
Stelt hij, tot 's Burgers nut, zijn huis en schatten open:
Die zijn persoon en heuschheid mint,
Hem 't achtingwaardigst voorwerp vindt,
Van wiens verheven Ziel, hij blij geluk mag hopen.

Hoe zeer zijn glans in top mag staan,
Hij ziet zijn medeburg'ren aan,
Als leden van den Staat en Vrijheids gunstelingen,
Die hij met nagtheids toomen ment;
Zijn gunstige achting waardig kent;
Waar voor zijn zorge waakt, als voor zijn voedsterlingen.

Een

Een ongeveinsde deugdenvrind,
Die Hollands oude oprechtheid mint,
Is hy de liefde en wensch der dankbre Stedelingen:
Gepraamt op hoogheids eerentrap,
Eert hy de brave Burgerschap,
Die, door zijn heil bestraald, van blijden voorspoed zingen.

Daar Overheids en Christenplicht,
Altoos zijn edle daden richt,
Laat hij bescheidenheid aan alle menschen blijken:
Vernoegd dat hij, in achtbre staat,
Aan veelen strekt ten toeverlaat,
En door zijn trouwe zorg den Burger mag verrijken.

De Burger, die hem eer bewijst,
Met hart en mond zijn handel prijst;
Die in zijn onheil deelt, als weerspoed hem bejegent:
Streelt zich, in 't hartverwijdend licht
Van zijn verkwikkend aangezicht;
Terwijl het dankbaar hart 's mans huis en have zegent.

Wenscht ge ooit, dat u de Burgerij,
Alcestus! haar waren eerbied wij'?
Volg Relharts voorbeeld na, leer ook, uw plicht betrachten.
Leg spoorsheid af, die weetzin voedt;
Leer, waarlijk groot zijn van gemoed,
En steeds den Burgerstand uw hoogschheid waardig achten.

W. B. T. H.

WAARNEEMINGEN

omtrent de

LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, te AMSTELDAM,

in April 1777.

DOOR *ANTONIUS WILHELMUS SCHAAF*, Med. Doct.

D.	Barometer. 's morg.	's midd.	's av.	Therm. mo.	mi.	av.	Winds Streek. 's morg.	's midd.	's av.	Weder. Gesteldh.
1	29. 11	29. 11	29. 11½	40	46	44	N O	N O	N O	Buijig.
2	— 11½	— 11	30. 0	43	47	45	N	N	N	
3			29. 11	43	47	44	N W	N W	N W	Betr. Reg.
4	30. 0	30. 1½	30. 2½	42	50	43	N O	N O	N O	Held. Wolk
5	— 4	— 3½	— 3	40	47	40				— Hagel.
6	— 3	— 2½		39	42	39	Z O			— Sn.
7	— 1	— 1½	— 1½	38	47	43	O t Z	O	O	
8	— 2	— 2		41	49	45	O	O t N	O t N	
9			— 2	42	52	48		O	O	
10	— 2½		— 1½	43	60	50				
11	— 1	— 1	— 0	46	66	52	Z O	Z	Z	
12	29. 11½	29. 10	29. 9½	53	67	54	Z	Z W	Z W	— Reg.
13	— 10		— 10	49	58	51	Z W	W t Z	W t Z	
14	— 11	— 11	30. 0	46	48	45	N	N	N	— Wolk.
15	30. 1	30. 1½	— 2	43	50	48	N O	N O	N O	Betr. Held.
16	— 2½	— 1½	— 0½	45	55	46				Helder.
17	29. 11	29. 8½	29. 7	44	52	48				— Wolk.
18	— 6	— 6	— 6	43	48	43	O t N	O t N	O t N	Wolk. Hag.
19	— 7½	— 8½	— 10½	42	48	42	N O	N O	N O	— Sn. D.
20	30. 0	30. 0½	30. 0½	41	47	45	N W	N W	N W	Buijig.
21	29. 10	29. 6½	29. 6	43	51	55	Z	Z W	Z W	Reg. Dond.
22	— 6½	— 5½	— 7	55	58	52	Z W		W	Buijig.
23	— 8	— 7	— 6½	52	59	54			Z	
24	— 5	— 8	— 8½	54	50	54	Z	N W	N W	
25	— 10	— 11½	30. 0	44	50	45	N W	W	N	
26	30. 0½	30. 1	— 0½	44	48	41		N W	N W	
27			— 1	43	49	43	N	N	N	Held. Wolk.
28	— 0½	— 0½	— 0	44	50	45		N O	N O	— —
29	29. 11	29. 10	29. 9	45	52	47	O			
30	— 8	— 7	— 7	46	56	50		O	O	— Betr.

Hoogste Barometer d. 30. 4
Laagste Barometer d. 29. 5
} middelb. d. 29. 10½

Hoogste Thermometer gr. 67.
Laagste Thermometer gr. 38.
} middelb. gr. 52½

REDENVOERING

OVER

MATTHEUS II. 23.

En daar gekomen zynde nam hy zyne woonplaatſe in de Stad genaamd Nazareth; op dat vervuld zoude worden dat door de Propheeten gezegd is, dat hy Nazarenus zal gebeeten worden.

Den Hoogeerw. THOMAS HUNT D. D. F. R. *en* A. S. S. *Profeſſor in de Hebreeuwſche en Arabiſche Taalen.*

NAardemaal eene nauwkeurige overeenkomst tuſschen het Oude en Nieuwe Verbond, tuſschen de Gebeurtenisſen in het eene voorſpeld en in 't andere vervuld, met het hoogſte regt, door de *Christgeloovigen*, is aangezien als een der ſterkſte en klemmendſte bewyzen voor de Waarheid van hunnen Godsdienst, zo is 'er ook niets waar op de ongeloovige *Jooden* zich meer en yveriger uitleggen dan om de voldingendheid van dit gewigtig Bewys te ontleggen. Zy weeten ten vollen, dat, indien het *Christendom* met de daad gebouwd is, zo wel op den Grondſlag der Propheeten als op dien der Apostelen, en indien JESUS CHRISTUS even zeer de Hoekſteen is van het Oude als van het Nieuwe Verbond; de Godsdienst, dus gegrondvest, een Gebouw uitlevert al te wel zamengevoegd om door hunne Kunſtenaaryen ondermynd, en al te ſterk om door hunne kwaadaartigheid geſloopt te worden. De Grondſlag, derhalven, van het *Christlyk Stelſel*, de Overeenkomst der beide Verbonden, zoeken zy te verwoesten: het Nieuwe Verbond, beweeren zy, is onafhanglyk van het Oude; en zy merken onzen Gezegenden Zaligmaaker, ondanks de Wonderwerken door hem verrigt, aan als een Bedrieger, om dat hy zyn *Meſſiasſchap* uit de *Wet en de* Propheeten zoeke te bewyzen.

Ten dien einde hebben zy de verſcheide plaatzen van het Oude Verbond, door CHRISTUS en de Apostelen aangehaald, ter bevestiging van de Leere door hun gepredikt, vertoond

als voorbedagtlyk verdraaijd, en zeer verkeerd toegepast: en de bewyzen, daar uit ontleend, doorgeſtreeken als drogredenkunſtig, niets bewyzend, en ongerymd. En, als ware dit noch te weinig, den Heer en zynen Jongeren ten laste gelegd, hebben zy hun desgelyks van rechtſtreekſche valschheid betigt, hun afgemaald als Uitvinders van Voorzeggingen, om ze tot hun oogmerk te doen dienen; als Aanhaalers van Texten uit de Schriften des Ouden Verbonds, die nergens in dezelve voorkomen.

Dit is een wapentuig, 't welk de *Joodſche Tegenſtanders* ſteeds aanvoeren; als zy de wallen van ons *Sion* beſtormen. En 't zou, in de daad, een zeer vreemd verſchynzel weezen, indien de *Deisten* dezelfde zwaarigheid niet te baate namen, en aandrongen, daar zy met de *Jooden* eene gemeene zaak hebben, het beſtryden des *Christlyken Godsdiensts*. 't Is ook te over bekend, hoe ſtout en teffens listig de aanval was niet veele jaaren geleden, door een Ongeloovigen onzes Lands, op den Euangelist MATTHEUS gedaan: dan zyn Boek, ſchoon met het vyandlykst oogmerk tegen het *Christendom* geſchreeven, is 't zelve van wezenlyken dienst geweest; door te verooorzaaken, dat *Het Bewys, uit de Voorzeggingen* ontleend, dieper onderzogt, en, ingevolge hier van, beter verſtaan is dan voorheen.

Eene volkomene ſchets te geeven van het ſtelzel deezes Schryvers, en elk deel daar van, in deszelfs wanſchiklykheid, voor te draagen, zou een uitgeſtrekter taak weezen, dan ik, by de tegenwoordige gelegenheid, kan onderneemen. Zyn oogmerk is, voor zo verre het myn tegenwoordig onderwerp betreft, te toonen, dat de Aanhaalingen door CHRISTUS en de Apostelen, uit de Schriften der Propheeten, of 'er niet in gevonden worden, of dat, indien ze 'er in voorkomen, zulks in een' zin is, geheel vervreemd van de zaak om welke te bewyzen ze worden bygebragt. Van dusdanige valſche en onvoeglyke aanhaalingen, geeft hy vyf voorbeelden; de een deezer is de plaats by MATTHEUS: *En daar gekomen zynde, nam hy zyne woonplaats in de Stad genaamd Nazareth; op dat vervuld zou worden, 't geen door de Propheeten voorzegd is, dat hy* NAZARENUS *zal gebeeten worden.* Het zal, over zulks, myne zaak, in deeze Redenvoering, weezen, het gedrag des *Euangelists* van deeze blaam te zuiveren. En dit zal ik doen, door, in de

I. Plaats, „ eenige algemeene bedenkingen, ten opzigte „ van dit onderwerp, in 't midden te brengen; en te toonen „ hoe hoogst onwaarſchynlyk het is, dat onze Heer en zyne „ Apos-

„ Apostelen, eenige Voorzegging zouden aanhaalen, als be-
„ greepen in het Oude Verbond, die 'er met de daad niet in
„ voorkwam," en ten

II. „ Door de plaats van Euangelist MATTHEUS byzonder
„ in overweeging te neemen, en te doen zien, dat het geen
„ hy hier aanvoert, als gesprooken door de Propheeten,
„ waarlyk door hun gesprooken is."

I. Voor eerst, moet ik „ eenige algemeene bedenkingen,
„ ten opzigte van dit onderwerp, in 't midden brengen; en
„ toonen hoe hoogst onwaarschynlyk het is, dat onze Heer
„ en zyne Apostelen eenige Voorzegging zouden aanhaalen,
„ als begreepen in het Oude Verbond, die 'er met de daad
„ niet in voorkwam." —— Ik zou hier kunnen aanmerken, dat onze Godlyke Zaligmaaker volkomen moet geweeten hebben en welke Voorzeggingen tot hem behoorden, en hoe hy ze moest toepassen; dat dezelfde Heilige Geest, die de Propheeten bestuurde, in het geeven hunner Voorzeggingen, de Apostelen bestuurde in hunne redenkavelingen daar over; dat de *Christlyke Godsdienst*, een allerheiligste Godsdienst zynde, alle valsche middelen tot voortplanting wraakt: dan deeze Bewyzen, meer geschikt zynde voor een *Christen*, een naam, die de twyfelende Vyand van 't *Christendom*, een smaadnaam zou agten, zal ik ze, met enkel melden, voorbygaan; en my tot hem vervoegen onder een Character, 't welk hem beter zal smaaken, het Character van een die over het stuk redenkavelt; waar op Persoonen van zynen stempel zich verbeelden een uitsluitend regt te hebben. Dat hy in overweeging neeme op welk eene wyze zulke valsche Aanhaalingen, als hy wil, dat 'er in 't Nieuwe Verbond voorkomen, kunnen gedaan zyn.

Onze Zaligmaaker en zyne Jongeren verkondigden den *Christlyken Godsdienst*. Als een hoofdbewys van deezen beroepen zy zich op de Schriften der Propheeten. De Persoonen, by welken zy dit bewys voornaamlyk aanvoerden, waren *Jooden*, ten dien tyde de Bezitters en de Bewaarders dier Schriften. Dit Volk, door die Boeken onderweezen, leefde toen in de verwagting van zekeren uitmuntenden VERLOSSER, die hunne Vyanden zou te onder-, den Staat en der Kerke groote voordeelen toebrengen. Hunne Heilige Bladeren verleenden hun niet slegts eene Aanduiding, op welke deeze verwagting steunde; maar tevens eene duidlyke Beschryving van de Kenmerken, waar aan zy deezen Heiland zouden onderkennen. Zyn Character werd ten vollen opgegeeven; zeer geringe omstandigheden zelfs van zyn Leeven en Verrigtingen

waren of afgeſchaduwd, of voorſpeld. De Schaduwen en Voorzeggingen, hem betreffende, waren voor 't gemeen niet verborgen, noch omzwagteld met eene vreemde taal, noch bepaald tot de Prieſterſchap alleen: gelyk de *Orakels der Sybillen*, of veele *Roomſche Bybels*. Zy werden dagelyks gebruikt in den Openbaaren Eerdienst, en in de Huisgezinnen; zy waren in hunne handen, zy kenden ze van buiten; de oefening daar in was niet alleen de bezigheid hunner Geleerden, maar de hoogſte roem hunner eerſte Vernuften. Zo uitdruklyk ſpraken de *Joodſche Gewijde Schriften* van den MESSIAS; zo naarſtig was het volk in dezelve te onderzoeken.

Naar maate hunne hoope aanwakkerde, vermeerderde hun onderzoeklievende yver. Het gewigtig Tydperk, waar in de meeste dier Voorzeggingen haare vervulling zouden erlangen, naderde thans. Valſche CHRISTUSSEN vertoonden zich; het Volk werd ongerust; de Priesters toonden zich nayverig; het *Sanhedrin* waakte. Was dit een Tydperk om nieuwe Voorzeggingen te ſmeeden? Zouden onze Heer en zyne Apostels, den uitſlag van het werk hunner Bedieninge gewaagd hebben aan zulk een lomp bedrog? Of zouden de *Jooden* zich hebben laaten beleezen tot het Geloof in JESUS als de MESSIAS, in hunne Heilige Boeken beloofd, door Aanhaalingen, in die Boeken nergens te vinden? Hadden zy, tot dat einde, hunne Schriften geleezen, verklaard, met elkander vergeleeken? Was dit het loon van al hun onderzoek, en al hun zorg, van al hunne waakzaamheid, van alle hunne vrees? Dat een Twyfelaar dit denke, is het hem mogelyk: en indien hy niet beeve op de *Godloosheid* dier veronderſtellinge, dat hy dan ten minſte de *Ongerymdheid* daar van erkenne!

Dus veel is genoeg, om, in 't algemeen, te toonen, hoe hoogst onwaarſchynlyk het is, dat onze Heer en zyne Apostels eenige Voorzegging zouden aanhaalen, als begreepen in het Oude Verbond, die 'er met de daad niet in voorkwam.

Ik gaa nu voort om, ten,

2. Volgens myn gelegde plan, „ de plaats van Euangelist „ MATTHEUS, *Hy zal* NAZARENUS *gebeeten worden*, byzon„ der in overweeging te neemen; en te doen zien, dat het „ geen hy hier aanvoert, als geſprooken door de Propheeten, „ waarlyk door hun geſprooken is."

Hier verzoek ik, vooraf, uwe aandagt te vestigen op de volgende aanmerking over den Zamenhang, van zeer veel gewigt

wigt in het tegenwoordig onderzoek, naamlyk, dat de Euangelist deeze plaats niet bybrengt als de Voorzegging van *één enkeld Propheet*; maar als overgeleverd (διὰ τῶν Προφητῶν) *door de Propheeten*, in het meervoudig getal. Wy zyn, over zulks, niet verpligt, in één byzonder Boek der *Propheetiſche Schriften*, na deeze plaats te zoeken: ja, daar wy duidelyk na meer dan één geweezen worden, hebben wy, by gevolge, vryheid om ons onderzoek tot alle uit te ſtrekken: en, indien wy, dit gedaan hebbende, bevinden, dat de toen toekomſtige Staat van den MESSIAS door de Propheeten in 't algemeen geſchetst of ten minſten door meer dan één Propheet vermeld, zodanig zou zyn, dat dezelve hem het Character van een NAZARENUS zou geeven, gelyk wy dat woord vervolgens zullen verklaaren, dan mogen wy vrylyk beſluiten, dat de Voorzegging, over welke wy thans handelen, met de daad, in het Oude Verbond gevonden wordt, en de Aanhaaling des Euangelists rechtmaatig is.

Ten anderen merk ik op den Text zelve aan, dat het woord by ons NAZARENUS overgezet, in 't *Grieksch* tweezins geſchreeven wordt Ναζαρηνὸς en Ναζωραῖος; dat Ναζαρηνὸς niets anders kan betekenen dan een *Inwooner*, of *Ingeboorene*, (of in 't algemeen) *een van Nazareth*; maar dat Ναζωραῖος zeer gelykt na het *Hebreeuwſche Deelwoord Nazár*, en iets anders kan betekenen dan een *Inwooner van Nazareth*, ſchoon het ook die betekenis misſchien hebbe; en dat, derhalven, de Euangelist, wanneer hy, in ſtede van Ναζαρηνὸς, een woord, 't welk alleen op een *Inwooner* ſlaat, Ναζωραῖος, gebruikt, 't geen toepaſſelyk is op iets anders, ook op iets anders, dan zulk een *Inwooner*, het oog heeft.

Menigmaal heeft men ook opgemerkt, dat het andere woord hier voorkomende Κληθήσεται, *zal geheeten worden* (*) hier, zo wel als elders, van gelyke beduidenis is als Ἔσται, *by zal zyn*. Zo dat, indien wy een genoegzaam gezag kunnen vinden voor één deezer woorden in de Propheetiſche Schriften, wy ons niet zeer over het andere behoeven te bekommeren: naardemaal ieder Propheet, die ons zal vermelden, dat de MESSIAS een NAZARENUS zou weezen, ingevolge daar van ons ook

(*) *Vocari* idem valet quod *Eſſe* vel *Exiſtere*, ut JESAIA LVI. 7. *Domus mea domus orationis* vocabitur pro quo LUC. XIX. 46. *Domus orationis ea eſt, erit, habebitur.* GEN. XXI. 12. *In Iſaac* vocabitur *tibi ſemen*, id est, *erit.* MEDE's *Works.* Edit. 4: p. 465; als mede p. 445.

ook zal berigten, dat hy dien Naam zou voeren of 'er toe geregtigd weezen.

Deeze waarneemingen zyn het, die ons ten geleide moeten dienen in onze naſpeuringen over dit Onderwerp; een Onderwerp niet min aanmerkelyk uit hoofde van deszelfs groot gewigt, dan van wegen de Verlegenheid en Strydigheid der geenen, die 'er over geſchreeven hebben.

Veelvuldig, in de daad, zyn de gevoelens, zo van Oude als laatere Godgeleerden, over den waaren zin deezer Voorzegginge. Ik zal de voornaamſte mededeelen, met zulke Tegenwerpingen als zy aan onderhevig ſchynen: en, dit gedaan hebbende, myn eigen Gevoelen deswegens nederig voordraagen.

Het eerſte, 't geen ik zal vermelden, is dat van Vader CHRYSOSTOMUS, die zyne Leerreden, over deeze plaats, begint met de vraage: *Wie der Propheeten heeft dus geſprooken?* Hy zegt dit niet om de Aanhaaling te berispen; maar om ze te verdeedigen; niet als een bevooroordeeld Hairkloover; maar als een Schriftuurverklaarder. Want hy antwoordt onmiddelyk. *Het is te vergeefſch hier na te onderzoeken; want hoe veel der Propheetiſche Boeken zyn 'er niet verlooren geraakt?* te verſtaan geevende, dat dit eertyds een gedeelte van der *Jooden Bybel* uitmaakte, ſchoon het Boek, waar in die plaats voorkomt, nu niet meer in weezen is. —— In dit antwoord hebben veele goede *Christenen* berust; veele geleerde en onderzoekende Oordeelkundigen hebben het wigtig gevonden. De tyd, wy weeten het, is een alverſlinder. Boeken, zo wel als derzelver Schryvers, worden, vroeger of laater, een prooy van zynen alvernielenden tand. Brokken van PLATO, ARISTOTELES, en andere der uitmuntendſte *Heidenſche Schryveren*, zyn nog voorhanden, en wy leezen ze in de aanhaalingen met verwondering; ſchoon de treffelyke ſtukken, waar uit men ze heeft overgenomen, reeds lang in den poel der eeuwen verzonken en der vergetelniſſe overgeleverd zyn. Dit antwoord heeft de Kerkvader zelve en andere Uitleggers op zyne vraage gegeeven: veelen hebben het voldoende geoordeeld. Schoon anderen, en, myns bedunken, met rede, het veel eer welmeenend dan voor bondig keurden. Want, zeggen zy, indien 'er zodanige Propheetiſche Schriften verlooren geraakt zyn: wanneer is dit gebeurd? Was het vóór den tyd dat de Euangelist ſchreef: of naa denzelven? Niet vóór dat hy ſchreef: dan zou hy ze niet aangehaald, of zo veel geſteld hebben in de plaats eens verlooren Propheets, dat hy des gewaagde. Hy hadt zulks niet noodig: en 'er is

in

in zyn Euangelie ſtofs genoeg om zyn voorgeſteld oogmerk te bereiken, het bewyzen naamlyk dat JESUS de MESSIAS ware. Daarenboven wordt deeze plaats, gelyk wy reeds opmerkten, niet gehouden voor de voorzegging van *één Propheet*; maar van *verſcheide Propheeten*. Weshalven de veronderſtelling, dat dezelve, in der *Jooden Heilige Boeken*, niet voorhanden was toen de Euangelist ze aanhaalde, het zelfde is als te veronderſtellen, dat 'er eene geheele menigte van *Joodſche Schriften* is verlooren geraakt: en, om dit denkbeeld te onderſchraagen, is 'er niets, in de *Joodſche Geſchiedenisſen*, te vinden.

Tegen het gezegde, dat deeze plaats geen gedeelte kan weezen uit een Propheetisch Boek, ten tyde der aanhaalinge reeds verlooren, wordt in gebragt, dat de wyze van aanhaaling zelve, te weeten met het woord ῥηθὲν, *dat gezegd is*, in ſtede van γεγραμμένον, het *geen geſchreeven is*, aanduidt hoe hier op *eene onbeſchreevene* en by *monde overgeleverde Voorzegging* gedoeld wordt. —— Hier op dient ter antwoord, dat als dan de Voorzeggingen van JESAIA, JEREMIA en HOSEA, desgelyks, *onbeſchreevene* en *by monde overgeleverde Voorzeggingen* moeten geweest zyn: vermids 'er aanhaalingen uit alle die Propheeten gedaan worden op dezelfde wyze, en met dezelfde woorden, als MATTHEUS hier doet: uit den eerstgemelden, in het 22 vers des voorgaanden Hoofdſtuks, uit de twee laatstgenoemden, in het 15 en 17 vers van dit eigentle Hoofddeel. Ja dan zullen alle de Aanhaalingen van onzen Euangelist, met het woord ῥηθὲν, nog negen of tien maalen voorkomende, alle aanhaalingen weezen uit *onbeſchreevene* en *by monde overgeleverde Voorzeggingen:* iets 't geen niemand, die Bybelkundig is, zal willen toeſtemmen.

Ik zou verder kunnen gaan om de zwakheid en ongerymdheid deezer Tegenwerpinge te toonen, door op te merken, hoe na eene verwantſchap 'er, in alle Taalen, is tusſchen de woorden *gezegd* en *geſchreeven*; hoe de beste *Griekſche Schryvers* de woorden ῥηθὲν en γεγραμμένον door elkander gebruiken, en dergelyke. Maar ik zie het aan als een ſtuk, 't welk geen breeder wederſpraake verdient; en ik zou 'er zelfs geen gewag in 't geheel van gemaakt hebben, ware het niet dat eenige Schriftuurverklaarders vry veel gewigts daar in geſteld hadden.

Ik beſluit, dat de Propheetiſche Boeken, uit welke MATTHEUS zyn zeggen ontleend heeft, niet verlooren geraakt zyn vóór dat onze Euangelist ſchreef: ook zyn ze, zints dien tyd niet vermist. Was dit het geval geweest, wy zouden 'er eenig

berigt van vinden, of by de *Christenen* of by de *Jooden*. By de *Christenen* hadden de *Jooden* dit gemis veroorzaakt, by de *Jooden* waren de *Christenen* de veroorzaakers daar van geweest: by beiden, was dit toe te ſchryven, aan eenig algemeen toeval als Brand, Vyandlyke verdelging en dergelyke. Dan geen zodanig een verhaal is ons door een van beiden gegeeven: noch door den *Jood*, die met den *Joodsgezinden Twyfelaar* beweert dat dit een louter bedrog is; noch door den *Christen*, die deeze plaats, in de tegenwoordige Schriften der Propheeten, zoekt.

Men heeft, in de daad, eenige Godvrugtige en Geleerde *Christenen* gevonden, die, op het gezag des boven aangehaalden Kerkvaders, gewag gemaakt hebben van zulk een verlies der *Propheetiſche Schriften*: doch dan hebben zy, even gelyk hun Voorganger, het alleen vermeld, zonder ons een eenigzins beſtaanbaar berigt te geeven, hoe, en wanneer, dit verlies voorviel. Dewyl zy dit niet gedaan, noch des eenig bewys bygebragt hebben, gelyk te wagten was, indien het voorhanden ware, is 'er veel meer gronds om het geval te ontkennen dan te bevestigen. —— En, ſchoon uit de voorbeelden van JANNES en JAMBRES, en MICHAELS *twist met den Duivel*, door zommigen is opgemaakt, dat, naa de dagen der Apostelen, verſcheide plaatzen uit de Schriften der *Jooden* zoek geraakt zyn, wordt egter die zwaarigheid door anderen veel beter opgelost; zy merken aan, dat beide deeze geſchiedenisſen nog voorhanden zyn, en dat waarſchynlyk op de eigenſte plaatzen van waar de Apostels ze ontleenden; de eerſte in den *Targum*, en de laatſte by ZACHARIAS. Ik maak hier uit op, dat, gelyk de Propheetiſche Boeken, uit welke MATTHEUS de plaats, over welke wy handelen, genomen heeft, niet verlooren waren, vóór dat onze Euangelist ſchreef, ze ook niet vermist zyn; naa dat hy geſchreeven heeft: en gevolglyk dat ze nog in weezen zyn.

Dit zy genoeg ten opzigte van het eerſte gevoelen, 't welk wil, dat de *Propheetiſche Schriften*, waar uit MATTHEUS deeze woorden ontleende, verlooren zouden weezen.

Het tweede gevoelen daarover, 't welk ik in 't midden zal brengen, is, dat MATTHEUS onzen Heer een NAZARENUS noemt van het woord NETZAR, door de Propheeten op hunnen MESSIAS toegepast, betekenende een *Tak*, een *Scheut*, een *Bloem*. Dit denkbeeld heeft ook veel ingang gevonden by de Schriftuurverklaarders. Het hoofdzaaklyke, door hun bygebragt ter ſtaaving van dit begrip, komt hier op uit. *Nazareth*,

van

van welke plaats men veronderſtelt dat onze Zaligmaaker den tytel van Ναζωραιος aannam, was, zo 't ſchynt, eene plaats, zo vrugtbaar in 't voortbrengen van *Gewaſſen* en *Bloemen*, dat het de *Tuin* of *Bloemhof* van *Galilea* genaamd wierd: haaren naam, gelyk men denkt, ontleenende van 't Hebreeuwſche woord *Netzar*, een *Tak* of *Bloem* betekenende. Nu blykt het uit de Propheeten, dat een der Naamen, onder welken de MESSIAS voorſpeld wordt, die van *Spruite*, is. By JEREMIA wordt hy geheeten *eene regtvaardige Spruite*, en by ZACHARIAS de *Man wiens Naam is Spruite*, welke plaatzen de *Targum* van den MESSIAS verſtaat. En dewyl het oorſpronglyk woord, door *Spruite* overgezet, daar *Tſemach* is, 't welk geen overeenkomst in klank heeft met *Nazareth*, brengen zy een woord van dezelfde betekenis by uit JESAIA, 't geen, in klank, zeer veel overeenkomst heeft: naamlyk *Netzar*, voorkomende op eene plaats, door den *Chaldeeuwſchen Uitbreider* van den MESSIAS verſtaan. Hier uit vermoeden zy, dat de andere plaatzen, in welke de klank niet zo naby komt, desgelyks zinſpeelen op den *Bloemtuin* van *Nazareth*. De plaats by JESAIA luidt, *daar zal een Ryskeu voortkomen uit den afgebouwen Tronk van* ISAI, *en een* SCHEUT *uit zyne wortelen zal vrugt voortbrengen*. Hier uit redenkavelen zy, in deezer vuege. De MESSIAS wordt beſchreeven door het woord *Netzar*, een *Scheute*: dat woord geeft den naam aan eene Stad, byzonder aanmerkelyk uit hoofde van de *Scheuten* daar voortkomende; gevolglyk heeft onze Zaligmaaker, wanneer hy kwam, en in die Stad woonde, beweezen dat hy de *Scheute* was door de Propheeten vermeld.

Dit, indien ik de meening deezer Uitleggeren regt vatte, is het hoofdzaaklyke van 't geen zy bybrengen omtrent het woord *Netzar*, en de Toepaſſing van 't zelve op het woord Ναζωραιος. Dan, 'er zyn verſcheide redenen, die my verhinderen hier in te berusten. Want, ſchoon ik erkenne, dat de MESSIAS bedoeld worde op zommige plaatzen waar het woord NETZAR voorkomt, nogthans kan ik niet denken, dat de Euangelist dit woord op 't oog gehad hebbe, als hy onze Heer een NAZARENUS noemt; want, voor eerst, ſtaat het vast dat JESAIA de éénige Propheet is, die CHRISTUS den naam van *Netzar* geeft: terwyl, indien 'er eenig gewigt zy in onze voorheen gemaakte aanmerkinge, onze Heer Ναζωραιος genaamd wordt door meer dan één Propheet διὰ τῶν προφητῶν. 't Is waar de MESSIAS draagt ook den naam van *Tſemach* (een woord bykans van dezelfde betekenisſe als *Netzar*,) by meer dan één Propheet. Maar dan zal de Zinſpeeling hier

veronderſteld, meest op eene Woordſpeeling uitkomen; en dewyl 'er geene de minſte gelykklankigheid is tusſchen de woorden *Tſemach* en Ναζωραιος kan ik niet denken, dat het woord *Tſemach* dien dienst, welken men daar van verwagt, aan dit gevoelen, zal toebrengen.

Ik zeide, dat de Zinſpeeling van *Netzar* op *Nazareth* meest op een Woordſpeeling uitkwam, 't geen my een tweede rede' aan de hand geeft om deeze uitlegging te wraaken, te weeten dat 'er geen weezenlyke grond voor de Toepaſſing zich opdoet. Wanneer onze Heer door de Propheeten een *Scheut* genoemd wordt, is het met betrekking tot het *Geſlacht*, waar uit hy zou afſtammen, en niet tot het *Land*, waar in hy zou woonen: het geſchiedt om aan te wyzen dat hy uit den Huize van DAVID zou voortkomen, niet dat hy een Inwoonder zou zyn van *Nazareth*: weshalven de beweerde overeenkomst, ten hoogſten genomen, enkel in Naam beſtaan zal, en zeer dubbelzinnig weezen. En de *Stam van Jeſſe* zal, niet dan met groot geweld, uit het Gezin van DAVID in de Tuinen van *Nazareth* kunnen verplant; noch ook, zonder 't zelfde geweld, uit de Tuinen van *Nazareth*, in het *geſlacht* van DAVID, weder gebragt worden.

Daarenboven ſchynen de Plantadien van *Nazareth*, zo als zy beſchreeven worden door de begunſtigers van dit denkbeeld, geen geſchikten grond op te leveren tot het kweeken van deeze *Propheetiſche Scheute*. Dezelfde Propheet, die hem den naam van *Netzar* geeft, beſchryft ook den grond uit welken die *Scheute* zou voortkomen. Hy is, ſchryft de Godsman, *opgeſchooten als een wortel uit een dorre drooge of onvrugtbaare Aarde*; weshalven, hoe *Bloemryker*, *Vrugtbaarder* en *Lustiger* zy deeze velden van *Nazareth* maaken, hoe min geſchikt zy dezelve doen worden voor den ſtaat van den Armen, Tederen, en Nederigen *Telg*, die 'er zou voortſpruiten.

Een derde gevoelen over de woorden van MATTHEUS is, dat onze Heer hier een NAZARENUS genaamd wordt, met zinſpeeling op het *Hebreeuwſche woord Nazir*, 't welk den naam gaf aan de *Nazareen* des Ouden Verbonds, en *Afgeſcheiden*, of *Heilig*, betekent. Van deeze *Nazareen* waren de merkwaardigſten SAMPSON en SAMUEL; by welken zommigen een derden gevoegd hebben, naamlyk JOSEPH; ſchoon deeze, tot het *Nazareenſchap* niet zo zeer regt hadt, door zyne belydenisſe daarvan, als wel uit hoofde zyns gedrags. Deeze Perſoonen heeft men, ter oorzaake van de Naamsgelykheid, en de ſtrenge zeden diens Aanhangs, gehouden voor zinnebeelden van JESUS van *Nazareth*; en elke byzondere omſtan-

dig-

digheden hunnes leevens heeft men vergeleeken, om deeze Voorafbeelding op te maaken. — Doch, indien wy al konden toeſtaan, dat deeze Mannen Schaduwen waren van onzen gezegenden Zaligmaaker, zouden wy nogthans niet denken dat zy hem afſchaduwden, om dat zy *Nazareeners genaamd werden*; maar alleen in zo verre zy *Opregte Israeliten* waren: niet om dat zy *Geloften* gedaan hadden van een *Heilig Leeven*; maar dewyl zy met de daad een heilig leeven leidden. Onze Heer zelve was geen *Nazareer* door gelofte; en hy kon ook dien naam niet draagen, van wegen zyn gedrag. Zyne openbaare leevenswyze ſtrookt geenzins met dien afgezonderden ſtaat. Daar hy zich voorſtelde *allen goed te doen*, verkeerde hy ook vrylyk met *allen*: en was zo verre van zich op dien afſtand van de rest des Menschdoms te houden, 't welken de *Joden* in agt namen, dat hy *Tollenaars* en *Zondaars* den toegang tot hem vergunde, hun zyne Leeringen mededeelde, en met zyn gezelſchap verwaardigde. Weshalven de Zinſpeelingen, op deezen naam gemaakt, geheel vervallen: en wy mogen DAVID, of eenig ander Godvreezend Man, ſchoon geenzins tot de Orde der *Nazareers* behoorende, zo wel aanzien als een Voorbeduidende Perſoon van JESUS van *Nazareth*, als een der bovengemelde Perſoonaadjen, die den naam van *Nazareers* voerden.

Anderen, derhalven, de zwakheid deezer gisſinge ziende, tragten derzelve te onderſchraagen door 't gezag der Propheeten, en beweeren, dat onze Heer een NAZARENUS genoemd wordt, van het woord *Nazar*, hoewel hy zelve geen *Nazareer* was, noch eenige betrekking hadt tot dien Aanhang. Zy vormen hun bewys in deezer voege. Het woord *Nazar*, betekent, als men het grondwoord in aanmerking neemt, *afſcheiden*, *afzonderen*, ten *Heiligen gebruike ſchikken*. Het blykt, uit de Propheetiſche Schriften, dat de MESSIAS een Man van uitſteekende Heiligheid zou weezen. De Pſalmdichter noemt hem de *Heilige*, en hy komt, onder dien naam, voor by DANIEL. En de Schriften des Nieuwen Verbonds wyzen uit, dat *Heiligheid* de uitſteekende eigenſchap onzes Zaligmaakers was. MARCUS noemt hem den HEILIGEN GODS en PAULUS merkt hem zeer gepast aan, dat hy een *Hoogprieſter was*, *Heilig en afgeſcheiden van de Zondaaren*. En hier uit volgt, huns agtens, dat een Bynaam, ontleend van het woord *Nazar*, niet oneigen aan CHRISTUS worde toegevoegd; als mede, dat MATTHEUS waarſchynlyk zulk een Bynaam op 't ooge gehad hebbe, wanneer hy hem, in den naam der Propheeten, *Nazarenus* noemt.

Hier

Hier op dient ten antwoord, dat deeze Uitlegging, even als de voorgaande, eer ſteunt op de *Gelykheid* des woords, dan op de *Rede der zaake*. Wy ſtaan toe dat de MESSIAS, volgens de opgave der Propheeten, een zeer *Godvrugtig* en *Heilig Perſoon* zou weezen. Wy erkennen desgelyks dat de wandel onzes Heeren, in alle opzigten, met die Beſchryving overeenſtemde. Maar het gevolg, dat hy daarom NAZARENUS zou genaamd worden, kunnen wy zo gereed niet toeſtemmen. Want, welk een zamenhang is 'er tusſchen de aangehaalde voorzeggingen, en de beweerde vervulling? Zullen wy, om dat het Heilig Leeven onzes Zaligmaakers voorſpeld was, de vervulling daar van zoeken in zyn leeven te *Nazareth*? Was *Nazareth* eene plaats geweest, byzonder gewyd aan heilige Beſpiegeling, of beroemd van wegen Godsdienſtige Afzondering; dan mogt 'er eenige grond weezen voor deeze toeſpeeling. Doch wy vinden niet dat *Nazareth* uitſtak door de *Godsvrugt* of *Wysheid* der Inwoonderen. Ja, ſtellen wy eenig gewigt in NATHANAEL's vraagen, dan zal het weinig minder dan een wonderſpreuk weezen, te veronderſtellen, dat 'er uit *Nazareth iets goeds kan komen.* —— Welk een kragt men dan ook in 't woord *Nazar*, als in 't byzonder een *Nazareer* of een *Heilig Mensch*, in 't algemeen aanduidende, geſteld, wat moeite men genomen hebbe om rede te geeven van den naam Ναζωραιος door MATTHEUS gebruikt als daar van ontleend: wy mogen veilig beſluiten, dat de overeenkomst, ten hoogſten genomen, enkel eene Woordſpeeling is: en dat de veronderſtelde Schaduw of Voorzegging geene andere betrekking heeft tot het Weezen of de Vervulling, dan dat de uitdrukkingen, waar mede ze voorgeſteld worden, bykans uit dezelfde Letteren beſtaan, of elkander, in klank, zeer naby komen.

(*Het Vervolg en Slot by de eerſtkomende gelegenheid.*)

WAARNEEMING AANGAANDE EEN *Ascites* (*Buikwater*) GENEEZEN DOOR ZESTIG AFTAPPINGEN (*Paracenteſis*). Door M. SELLERON, *Geneesheer van 't Hotel-Dieu de Chateauroux en Berry.*

(*Recueil d'Obſervations de Medecine des Hôpitaux Militaires. Tom.* II.)

JOhanna *Marchaiſe*, oud 46 jaaren, had reeds meer dan een jaar onderheevig geweest aan 't Buikwater, waar-

tegen

tegen men haar reeds 32 aftappingen gedaan hadt: waarvan ieder 12 a 15 pinten water opgeleverd hadt; men had haar reeds te vergeefs onderworpen aan 't gebruik van openende en afdryvende middelen, de gewoone, in deeze ſoort van Ziekten. In zulken ſtaat kwam ze in ons Ziekenhuis, en niet tegenſtaande de menigvuldige aftappingen welke ze reeds ondergaan hadt, was het evenwel noodzaakelyk daar nog veelmaalen naderhand de toevlugt toe te neemen. De Lyderes zelve verzocht dikwyls om dit hulpmiddel ter verligting, dewyl 't haar byna onontbeerlyk was geworden, zo dat men ſomtyds genoodzaakt was, om deeze bewerking alle agt dagen te herhaalen. Vervolgens ſcheen zy te zullen vervallen in eene uitteerende Ziekte: dog de aftappingen nu minder noodzaakelyk geworden zynde, ſtelde men ze van tyd tot tyd langer uit; in 't eerst verliep 'er een tyd van twintig dagen, vervolgens van zes weeken, en eindelyk van twee maanden tusſchen ieder aftapping; de hoeveelheid van vocht verminderde aanmerkelyk by ieder Operatie, en ze won langzamerhand wederom aan in krachten; alle de vaten ſcheenen wederom haar veerkracht te krygen: daarby zo bleek het ook dat de voeding van 't lighaam zich herſtelde. Eindelyk, naa 60 aftappingen gedaan in twee en een half jaaren, is deeze Vryster uit 't Ziekenhuis gegaan met alle waarſchynlykheid van eene geheele herſtelling; hebbende genoegzaame krachten om haar voorgaanden ſtaat van dienstbaarheid weder aan te vaarden. Vervolgens is ze wederom volkomen herſteld: en heeft geene kwaade gevolgen van haare voorgaande Ziekte overgehouden. Men moet mede de Geneezing toeſchryven aan haare zeldzaame ſtandvastigheid, van dagelyks alle de openende en verſterkende middelen te gebruiken die in haare omſtandigheid dienſtig waren; ze nam hierby een zeer nauwkeurige leevenswyze en eetregel in acht. ——— Deeze Waarneeming toont aan, dat, ſchoon de aftapping geen algemeen hulpmiddel zy in de Waterzucht, dezelve ondertusſchen dikwyls noodzaakelyk zy, en niet kan ontbeerd worden, om de ingewanden van een drukkenden last te ontheffen, en ze meer daar door in ſtaat te ſtellen voor de werking van openende en de toonherſtellende middelen. De buitengewoone hoeveelheid van water ontlast op deeze wyze in 't gemelde geval, en de verbaazende ſchielyke aangroeijing, leveren hier de proef van op. Men heeft ook van deeze bewerking 't voordeel, dat de melkvaten daardoor van drukking bevryd worden; anders zal men vergeefs door voedzaame middelen trachten de verloorene krachten te herſtellen: men kan niets vorderen zo lang deeze hinderpaal de voeding belet.

WAAR-

WAARNEEMING VAN EENE DOODELYKE DRONKENSCHAP.

Door M. LANDEUTE, *Geneesheer van 't Militair Ziekenhuis van Bitche.*

(*Recueil des Obſervations de Medecine des Hôpitaux Militaires. Tom.* II.)

EEn *Invalide* werd in 't Ziekenhuis gebragt, overvallen zynde door een zwaare Lethargike Slaap, de pols was zeer klein, en de ademhaaling zwaar belemmerd, de uitwendige ledemaaten waren reeds koud. Dit alles was 't gevolg van een groot misbruik van ſterken drank, waaraan hy zeer overgegeeven was. Alle de werkingen ſcheenen reeds by deezen lyder opgehouden te hebben, uitgezonderd die van 't leeven, welke nog even te ontdekken waren. Ik liet hem over zyn geheel lighaam drooge vryvingen doen, te gelyk wierden hem twee groote Spaanſche Vlieg-Pleisters aangelegd, aan den nek en beenen. Ik poogde hem te doen drinken een zuuragtige drank met Salpeter, maar 't was niet mogelyk hem den mond open te krygen. Hy ſtierf denzelfden dag, zynde een droevig ſlagtoffer van zyne onmaatigheid. Ik liet het lighaam openen, en vond aanſtonds in het hoofd een zeer aanmerkelyke opkropping in de *ſinus longitudinalis*, en eene uitſtorting van omtrent een half glas wey over de vlakte der Herſenen. —— 't Hart was gezond, maar groot in zyn omtrek; 't linker oortje van 't hart bevatte een aanmerkelyke Bloedprop; de Longen waren met bloed opgepropt en verſtorven; in 't doorſnyden liep 'er een vuile bloedige etter in overvloed uit. In 't verder onderzoek 't welk ik deed van de Ingewanden van den buik, vond ik de maag en de dunne darmen ſterk geſpannen met uitgezette lucht; ze waren voor 't grootſte deel vervuurd en verſtorven. Daar was geene verandering in de Lever waar te neemen; maar de Galblaas was veel grooter dan gewoonelyk, en ſterk met gal opgezet. De milt was overal doorzaaid met blaasjes en kleine witte puistjes. —— Zodanig waren de uitwerking der dronkenſchap in deezen *invalide*, die, gelyk men ligtelyk ziet, genoegzaam in ſtaat waren, den dood te veroorzaaken. Deeze ongelukkige uitkomst bevestigt de korte ſtelling van *Hippocrates*, die de beroerte, door ſterken drank veroorzaakt, doodelyk houdt, indien een koorts dezelve niet komt te overwinnen.

NATUURLYKE HISTORIE VAN DEN ZING-LYSTER.

Volgens den Heer DE MONTBEILLARD, Medeſchryver van den Heer DE BUFFON.

DE *Zing-Lyster*, in 't Grieksch Κιχλα, in 't Latyn *Turdus muſicus*, in 't Italiaansch *Tordo mezzano*, in 't Spaansch *Zorzal*, in 't Hoogduitsch *Droſſel* of *Sing-drostel*, in 't Engelsch *Throstle*, *Song-Thrush*, in 't Poolsch *Drozd*, in 't Fransch *Grive*, *Grivette*, en *Mauviette* geheeten, is zeer veelvuldig in eenige ſtreeken van *Bourgogne*, daar de Landlieden 'er de twee laatstgemelde benaamingen aan geeven. Deeze Vogel komt doorgaans 's jaarlyks omtrent den tyd van den Wynoogst, en ſchynt gelokt te worden door de rypheid der Druiven, van waar hy ook den naam krygt van *Grive de Vigne*; of *Wyngaard-Lyster*: dezelve vertrekt als de koude komt, en blyft weg tot de maanden Maart of April, om in de maand May weder te verdwynen. Wegtrekkende laat de bende altoos eenige zagtvliegers agter, of die, meer dan anderen, aangelokt door de zagt ſtreelende voorjaars lugt, zich ophouden in de bosſchen, die zy onder den weg ontmoeten, om daar te broeden: dit is de rede dat 'er in onze bosſchen (in *Frankryk*) altoos eenige *Zing-Lysters* blyven, die hun nest op wilde Appel- en Peereboomen maaken, of 't zelve op Geneverboomen en in Kreupelhout vervaardigen, gelyk men in *Sileſie* en in *Engeland* heeft waargenomen. Somwylen hegten zy 't zelve aan den ſtam van een grooten boom, ter hoogte van tien of twaalf voeten, en in de zamenſtelling daar van geeven zy de voorkeuze aan rottig en vermolzemd hout.

Zy paaren doorgaans op 't einde van den Winter, en zyn beſtendig aan elkander verknogt: zy broeden tweemaal 's Jaars en somtyds driemaal, als de twee eerſte niet wel geſlaagd zyn. Het eerſte Broedzel is van vyf of zes Eyeren, donker blaauw van kleur met zwarte ſtippen, aan het dikke einde veelvuldiger dan ergens anders, in de volgende Broedzels vermindert het getal der Eyeren ſteeds.

Bezwaarlyk valt het, in deeze ſoort van *Lysters*, de Mannetjes en Wyfjes te onderſcheiden: zo om dat de grootte in beide de Sexen gelyk is, als om dat de kleur der Pluimadie dermaate verwisſelt. ALDROVANDUS hadt drie deezer *Zing-Lysteren* gezien en doen uittekenen, zy waren, op onderſcheide tyden gevangen, en verſchilden alle drie in kleur van Bek, Pooten en Veeren: by een derzelven kon men de vlek-

jes

jes op den borst nauwlyks zien. FRISCH beweert niet te min, dat de oude Mannetjes een witagtige ſtreep boven de oogen hebben, en LINNÆUS maakt, van deeze witte wenkbrauwen, een der ſoortonderſcheidende characters. Bykans alle overige Vogelbeſchryvers ſtemmen overéén dat de Jonge Mannetjes alleen te kennen zyn, door hunnen vroegtydigen zang: want deeze ſoort van *Lysters* zingt zeer ſchoon, boven al in 't Voorjaar, welks wederkomst zy aankundigen. Het Jaar heeft voor hun drie Voorjaaren; dewyl zy, gelyk gezegd is, meermaals broeden: van hier zegt men dat zy drie vierde van het Jaar zingen: zy zyn gewoon boven in de hoogſte boomen te vliegen, zich daar tot zingen te zetten, dikwyls onthouden zy zich daar geheele uuren. Hun zang beſtaat gelyk die van den *Grooten Lyster*, uit onderſcheide coupletten, doch heeft meer verſcheidenheid en luidt aangenaamer: dit heeft in veele landen gelegenheid gegeeven om hem by uitſteekenheid den *Zing-Lyster* te noemen; dit zingen geſchiedt niet zonder oogmerk; en men behoeft over 't zelve geenzins te twyfelen: dewyl het nabootzen hier van, ſchoon zeer onvolmaakt, genoeg is om deeze Vogels te lokken.

Elk Broedzel vliegt onderſcheiden onder 't geleide van het Mannetje en het Wyfje: zomwylen ontmoeten eenige Broedzels elkander in de bosſchen, en men zou ligt denken, ze dus verzameld ziende, dat ze by talryke benden vloogen; doch die veréénigingen zyn toevallig en van korten duur, welhaast ontdekt men dat ze zich in zo veele hoopen verdeelen als 'er gezinnen by elkander waren, en zich geheel van elkander afzonderen, wanneer de Jongen kragts genoeg gekreegen hebben om alleen voor zich zelve te zorgen. Men verzekert my, ondertusſchen, dat zy het gezelſchap der *Leeuweriken* beminnen.

De *Zing-Lysters* onthouden zich in, of liever trekken door *Italie*, *Frankryk*, *Lotharingen*, *Duitschland*, *Engeland*, *Schotland*, *Zweeden*, waar zy voornaamlyk, naar 't berigt van LINNÆUS, de bosſchen bezoeken, die overvloed van Ahornboomen hebben. Zy trekken uit *Zweeden* na *Poolen* vyftien dagen vóór *St. Michiël*, en vyftien dagen laater wanneer het heet en helder weer is.

Schoon de *Zing-Lyster* een zeer ſcherp gezigt hebbe, en zich wel weete te wagten voor zyne geſlaagene vyanden, en duidelyk dreigende gevaaren te ontwyken, is hy in de daad, niet zeer listig, en niet op zyn hoede tegen min in 't oogloopende gevaaren. Het valt ligt hen te vangen. 'Er zyn ſtreeken in *Poolen*, waar ze in zo groot eene menigte gevangen

gen worden, dat men 'er, volgens RZACZINSKI, kleine ſchuitjes mede aflaadt. Hy is een boschvogel, en wordt dus best in de bosſchen verſchaikt: zelden vindt men de Zing-Lysters in 't vlakke veld, en dan zelfs, wanneer zy op de wyngaarden aanvallen, keeren zy, doorgaans 's avonds, en op 't heetst van den dag, na digt bygelegen houtgewas; weshalven men, om 'er met voordeel jagt op te maaken, zyn tyd moet waarneemen: naamlyk 's morgens als zy uittrekken, 's avonds als zy wederkeeren, en op 't heetst van den dag. Zomtyds eeten zy zich dronken aan rype druiven, en dan kunnen zy op alleilei wyzen gevangen worden.

WILLUGHBY, die ons berigt dat deeze ſoort van *Lyster* in *Engeland* neſtelt, en 'er het geheele jaar overbrengt, voegt 'er nevens dat het vleesch dan allerlekkerst van ſmaak is; doch in 't algemeen hangt de ſmaak van 't wild voor een goed gedeelte af van het voedzel. Het voedzel der Lysters in *Frankryk* beſtaat, 's Naajaars, in druiven, geneverklimop, en andere beſſen: het is zo zeker niet, waar mede zy zich in 't Voorjaar voeden: doorgaans ziet men ze dan op den grond in de bosſchen, op vogtige plaatzen, onder 't kreupelhout by beekjes: dit ſchynt aan te duiden dat zy aardwormen, ſlekken *enz.* zoeken. Indien de *Lysters* in den Voortyd de ſtrenge koude overleeven, gaan zy, in ſtede van den lande uit te wyken en in zagter ſtreeken te trekken, werwaards zy den weg weeten, na bronnen, waar zy vermageren en ziek worden, een groot getal komt om, indien een tweede koude lang aanhoudt; hier uit zou men mogen beſluiten, dat de koude de oorzaak, althans de eenige oorzaak, niet is van hunne omzwervingen; maar dat hun weg, onafhanglyk van de geſteldheden des dampkrings, afgebaakend is, en dat zy, 's jaarlyks, een zekeren kring in een bepaalden tydkring hebben af te leggen. Men zegt dat de Granaatappels voor hun vergiftig zyn. In *Bugey* zoekt men de nesten der *Zing-Lysteren* op, en regt een lekker eeten toe van de Jongen.

Ik geloof dat deeze ſoort den Ouden niet bekend was: want ARISTOTELES telt drie ſoorten van *Lysters* op, alle van deeze verſchillende: ook kunnen wy, myns bedunkens, niet zeggen, dat PLINIUS den *Zing-Lyster* bedoeld hebbe, als hy van eene nieuwe ſoort gewaagt, die, ten tyde des oorlogs tusſchen OTHO en VITELLIUS, in *Italie*, verſcheen: want deeze Vogel was bykans zo groot als een *Duif*, en, bygevolge, viermaal zwaarder dan de *Lyster*.

In een der *Zing-Lysteren*, dien ik eenigen tyd leevend hadt,

heb ik opgemerkt, dat hy, boos zynde, met zyn bek kraakte en vinnig beet, als mede dat het bovenſte gedeelte zyns beks beweegbaar was, ſchoon veel minder dan het benedenſte. Voegt hier nevens, dat deeze ſoort eene eenigzins vorkswyzen Staart heeft.

Men vindt enkele *Witte Lysters*, en SCHWENCKFELD hadt een *Gekuifden* gezien, in den Jaare MDXCIX in de bosſchen van *Lignitz* gevangen: niemand heeft 'er, myns weetens, meer van geſprooken.

AANMERKINGEN OVER DEN BESTEN TYD TOT HET HAKKEN VAN TIMMERHOUT.

Voorgeſteld aan de *Societé Patriotique de Sileſie.*

EEnigen tyd geleden heeft het *Vaderlandlievend Genootſchap*, in *Sileſie*, deeze vraage voorgeſteld: *welke is de beste wyze om het Timmerhout duurzaam te maaken?*

Dit ſtuk heeft de gedagten van veelen werks verſchaft: maar dewyl eene verhandeling, alleen op beſpiegelende kundigheden gegrond, weinig lichts verſpreidt over iets, 't geen van daadlyke proeven afhangt, heeft men niet veel agts gegeeven op eene menigte van Schriften, over de Bouwkunde der *Grieken* en *Romeinen* ingeleverd. In zommige gevallen, en ook in dit, heeft men de proefondervinding te raadpleegen. Ziet hier den korten inhoud eens antwoords van eenen, die zynen naam niet ontdekt heeft, op het bovengemelde vraagſtuk.

In veele opzigten was de Bouwkunde der Ouden verre beneden die van onze Eeuwe te ſtellen; doch deeze doet niets tot de Duurzaamheid des Timmerhouts. Men heeft voorgegeeven, dat het zelve, om duurzaamer te zyn, niet moest gehakt worden, dan alleen in de Maanden December en January. Maar dit denkbeeld is misſchien alleen gegrond op een oud vooroordeel, 't welk de ondervinding niet voor uit heeft. Dit gebruik kan zeer ligt ſtand gegreepen hebben, om dat de Boeren, van de maand Maart tot November, te veel andere bezigheid vinden om zich met het houthakken te bemoeien. Vermids zy den tyd, op welken zy de meeste ruimte hadden, daar toe koozen, is men in 't begrip gekomen, dat dit juist de beste tyd van houthakken was. Dewyl, daarenboven, de vorst, des Winters, de wegen harder en bekwaamer maakt tot het vervoeren, is men meer bedagt geweest op een onmiddelyk voordeel dan op een veel grooter, 't welk eerst na eeſti-

nigen tyd genooten wordt. Naa lang hier aan gewend te zyn, heeft men zich beginnen diets te maaken, dat, in den Wintertyd, de ſappen, in de boomen, werkloos zyn, en dat, by gevolge, die dan gehakt worden, ſpoedigst droogen. Het Hout is 's Winters in den bast beſlooten en bewaard: in den Zomer bederft deeze ligt, en de Wormen zetten 'er zich in. Deeze omſtandigheden hebben aan 't vooroordeel nieuwe kragt bygezet. Ondertusſchen is het eene zeer valſche veronderſtelling, dat de Sappen 's Winters niet werken; deeze verdikken als dan, om vervolgens in Hout veranderd te worden. Doch, ſchoon dit geen plaats hadt, gaat het vast, dat Hout, van de Maand Maart tot Augustus gehakt, min blootgeſteld is aan vermolzeming, en langer duurt dan 't geen in den Wintertyd gehakt wordt. De rede hier van is, dat in het Hout, des Winters gehakt, een groot gedeelte der wateragtige deelen in den Stam bevroozen zynde, deeze veel langzaamer uitdroogen, 't welk noodwendig verrotting naa zich moet ſleepen: de tyd van Vorst is niet geſchikt om uit te droogen. In Hout, veel laater gehakt, zyn de Sappen in eene veel ſterker beweeging, de porien geopend, de warmte der Zonne kan 'er veel beter doordringen, de lugt 'er beter in ſpeelen, en de vogtigheid wegneemen. Het Hout ſluit zich als dan, het verhardt, en wordt, by gevolge, veel duurzaamer. Om van deeze waarheid overtuigd te worden, heeft men alleen de proeve te neemen, 't geen ieder doen kan, met, in die verſchillende Saizoenen, boomen te vellen.

VERHAAL VAN DRIE REIZEN, VAN DE KAAP DE GOEDE HOOP, IN DE ZUIDLYKSTE DEELEN VAN AFRICA. DOOR MR. FRANCIS MASSON.

„ DRie Jaaren agter elkander heeft Mr. FRANCIS MAS-„ SON, een der Hovenieren des Konings van *Enge-„ land*, ter ontdekking van nieuwe Planten, om 's Konings „ Kruidtuin, te *Kew*, te vermeerderen, de Zuidelykſte dee-„ len van *Africa* doorreisd, en van deeze zyne drie toch-„ ten der Koninglyke Maatſchappy een berigt gegeeven; „ te vinden in het laatst uitgekomene of het LXVI Deel, „ der *Philoſophical Tranſactions*. Wy oordeelen onzen Lee-„ zeren genoegen te zullen geeven, met dezelve, in ons „ *Mengelwerk* te plaatzen; thans deelen wy, de eerſte Reis „ mede, die, by wyze van Dagverhaal, geſchreeven, de „ volgende byzonderheden oplevert."

DAGVERHAAL VAN F. MASSON'S EERSTE REIZE IN DE ZUIDLYKSTE DEELEN VAN AFRICA.

In den Jaare MDCCLXXII, ging ik, op den 10 December, laat in den naamiddag, van de *Stad der Kaap*, vergezeld van een *Hollander* en een *Hottentot*, de dryvers van myn wagen door acht Oſſen getrokken. Op deeze wyze reist men hier gewoonlyk. Men geeft de voorkeus aan Oſſen boven Paarden, om dat ze goedkooper ingekogt en onkostlyker onderhouden worden. By 't ondergaan der Zonne trokken wy over de *Zoute Rivier*, omtrent twee mylen van de *Stad der Kaap*, waar een hooge Vlaggeſtok geplaatst is, met een groot ſtuk Kanon, geſchikt om zeinen te geeven, in gevalle van vyandlyke verraſſing: deeze zeinen worden beantwoord door andere, van hoogten op gevoeglyke afſtanden, en zetten het omgelegen Land, binnen korten tyd, in rep en roere. Des nagts reisden wy over eene groote zandige vlakte; en met het aanbreeken van den morgenſtond hielden wy ſtil by eene kleine hut *Elſis Kraal* geheeten. —— Den volgenden dag namen wy 't vermaak van eene kleine ſoort van *Antelopen*, door de *Hollanders Steenbokken* genaamd, te jaagen. Wy trokken over een groot gedeelte van deeze zandige vlakte, die zeer uitgebreid is, ſtrekkende van den *Tygerberg* tot *Baay Fals*, meer dan twintig mylen; van den *Tafelberg* tot de *Hottentotſche Hollandſche Bergen*, omtrent dertig mylen. De grond deezer vlakte is ongeſchikt tot bouwland; zynde zuiver wit zand, door den Zuid Oosten wind van het Strand by *Baay Fals* aangejaagd, zomtyds geheele duinen vormende; hier groeit, egter, eene ontelbaare menigte Planten aan dit Land byzonder eigen.

Den 11. trokken wy voorby den *Tygerberg*, dien aan onze Regterhand laatende; langs de Landen zagen wy veele ſchoone Plantadien, overvloed van Koornvelden en Weidlanden.

Den 12. gingen wy voorby den *Paardenberg*, zo genaamd ter oorzaake van de menigte *Zebras* eertyds daar gevonden, door de *Nederlandſche Inwoonders Wilde Paarden* geheeten. Omtrent den avond de *Berg-Rivier* overtrekkende, kwamen wy in de Landſtreek *Draakenſtein*, eene Vallei omtrent tien mylen lang, en bykans half zo breed; vervuld met groote Plantadien van Wyngaarden, en Boomgaarden van de meeste *Europiſche Vrugten*, hier door de *Hol-*

lan-

landers gebragt; te weeten Abricooſen, Perziken, Pruimen, Appelen, Peeren, Vygen, Moerbeien, Amandelen, Kastanien en Nooten; doch geene *Indiſche Vrugten*, uitgenomen de *Guyava* en de *Jambo*, die geen van beiden volkomene rypheid krygen. De Plantadien zyn doorgaans aan den voet der bergen aangelegd, en worden bewaterd door kleine ſtroomen, die, met groote ſnelheid, nederſchieten, en over de Tuinen en Wyngaarden geleid worden.

Den 16. reisden wy na een klein Dorp *Parel*, geleegen aan den Noord-Oostkant van den *Parel-Berg*, 't zelve beſtaat uit eene Kerk en omtrent twaalf Huizen, hier en daar aan den voet des Bergs, met ſchoone Tuinen en Wyngaarden, die zeer heerlyken Wyn uitleveren.

Den 17. beklom ik den top des *Parel-Bergs*; waar ik een' geheelen dag beſteedde in het zoeken van Planten, en het jaagen van een ſoort van *Antelope*, hier onder den naam van *Rhee-bokken* bekend: doch zonder vrugt. Niets ontdekte ik hier opmerkenswaardiger dan twee groote vaste rotſen van eene rondagtige gedaante: elk deezer durf ik verzekeren is meer dan een myl, rondsom den voet, en meer dan twee honderd voeten boven den grond. De oppervlakte is bykans effen, zonder hobbels of ſpleeten, en zy beſtaan uit eene ſoort van *Saxum* of *Graniet* verſchillende van die der nabygelegene bergen.

Den 18. zetten wy onze reize van hier voort na eene Valei, belend aan het Zuid-Oostlykst gedeelte van *Draakenſtein*, den *Franſchen Hoek* (*) geheeten: een gedeelte der *Franſche Vlugtelingen*, die, omtrent den aanvang deezer Eeuwe, *Frankryk* verlieten, hebben zich hier nedergezet. Schoon dit eene armlyke plaats is, koud en moerasſig van grond, brengt dezelve Koorns genoeg voort voor de Inwoonders, zuuren Wyn en eenige Vrugten. *Draakenſtein* en de *Franſche Hoek* zyn ten Noord Oosten en ten Zuid-oosten bepaald door een keten hooge Bergen, die by *Kaap Fals* begint, en met een bogt ſtrekt tot het Noord-Westen van de *St. Helena-Baay*, en op verſcheide plaatzen, als met armen, dieper landwaards in ſchiet. Deeze twee Valeien worden bewaterd door de *Berg-Rivier*, die in de bergen van *Stellenboſch* ontſpringt. Het is eene groote Rivier; doch nergens bevaarbaar.

De

(*) Dit denk ik is de plaats, die eenige *Franſche Reizigers*, in hunne aanmerkingen over de *Kaap de Goede Hoop*, in hunne taal, *Petite Rochelle* noemen.

De Oevers zyn vercierd met eene groote verſcheidenheid van zeldzaame boomen.

Den 4. January des Jaars MDCCLXXIII, bereikten wy *Stellenbosch*, een klein Dorp, omtrent dertig mylen ten Noord-Oosten van de *Stad der Kaap* gelegen, beſtaande uit omtrent dertig Huizen, in een geregelde Straat gebouwd, met een ry groote Eikenboomen aan elke zyde voorby de Huizen heen, die het zeer aangenaam maaken in 't heetſte Saiſoen. Deeze Eiken, van dezelfde ſoort als onze *Engelſche*, werden uit *Europa* herwaards gebragt door ADRIAAN VAN DER STEL, in vroegeren tyde Gouverneur van de *Kaap*, die dit Dorp ſtigtte en naar zyn' naam noemde. Het land daar rondsom is volkryk, en men vindt 'er veele ſchoone landhoeven, die een overvloed van Koorn en Wyn opleveren. Het wordt bevogtigd door eene kleine Rivier de *Eerſte Rivier* genaamd, die zich in 't Oostlykst gedeelte van *Baay Fals* ontlast. Wy vonden de Landhoevenaars bezig met het uitdorſchen van hun Koorn; 't welk, op de volgende wyze, door Paarden, verrigt wordt. Zy maaken een' ronden vloer, van omtrent dertig, veertig of vyftig voeten middellyns, beſtaande uit klei en koemest; zeer vast onder een verbonden: hier rondsom regten zy een wal van ſlyk op, omtrent ter hoogte van eens mans borst: deezen vloer bedekken zy met ſchooven, beginnende van het midden af, en leggen ze in evenwydige kringen, tot aan den buitenkant. Hier brengen zy twintig of dertig Paarden in, die een *Hottentot*, voorzien met een lange zweep, rond dryft tot dat het Koorn uitgetreeden is, en het Stroo zo fyn als kaf wordt; dit zuiveren zy vervolgens en brengen het op de Graanzolders. Deeze wyze van dorſchen kunnen zy zeer veilig te werk ſtellen: dewyl het hier zelden regent van het midden van October tot het midden van Maart.

Den 5. verreisden wy van hier, langs den voet der bergen van *Stellenbosch*, tot *Hottentotsch Holland*, eene aangenaame en vlakke landſtreeke, aan drie kanten door bergen omringd; de andere zyde is open na den Oostkant van *Baay Fals*. Hier zyn acht of tien Plantadien, met ſchoone Huizen, Tuinen, Wyngaarden en Koornlanden, dit land ligt omtrent vyfendertig mylen Oostwaards van de *Stad der Kaap*.

Den 6. beklommen wy de bergen langs een zeer ſteil en ongemaklyk pad, 't welk de Landlieden *Hottentotsch Hollands Kloof* (*) noemen; naa veel arbeids en moeite bereikten wy den

(*) Dit woord betekent een naauwe doortocht over 't langſte gedeelte van een keten Bergen, of ook een naauwe doortocht tuſſchen twee Bergen.

den top, en kwamen in eene ruime vlakte, waar op een onetelbaare menigte groote ſtukken rots verſpreid lagen, zigtbaar nedergeveld door de kragt van den Zuid-Oosten wind, die hier, geduurende den Zomer, met groote hevigheid, waait. Eenige deezer rotzen geleeken wel de ruïnen van Kerktoorens, en waren door wind en regen zo dun uitgefleeten, dat de zagte deelen, op veele plaatzen, gaten gekreegen hadden. Zy beſtaan uit het *Cos Quadrum* van LINNÆUS. De grond daar rondsom is zwarte aarde, doormengd met zuiver wit zand, waarſchynlyk voortkomende van het ſlyten der rotzen. Op deeze bergen is eene groote menigte van zeldzaame Planten, en ze zyn, zo ik my verbeelde, de rykſte bergen van *Africa* voor een' Kruidkundigen. —— Wy toogen toen over de *Palmet Rivier*, zo geheeten naar eene Plant (*), die bykans het water geheel bedekt; de Bladeren daar van gelyken zeer naar die van den Ananas of Pynappel; doch de Bloemen naar die van een Rietgewas. 's Avonds trokken wy over de *Boter-Rivier*, die klein is, en namen onzen intrek in een gemeene hut; hier leeven de *Hollanders* en de *Hottentotten* bykans door elkander, de bedden beſtaan alleen uit Schaapenvagten. Den volgenden morgen bragt een oude *Hottentot* ons verſch geſlacht vleesch tot ons ontbyt.

Den 8. kwamen wy aan eene heete Bron, gelegen aan den Zuid-Oostkant van een grooten Berg, den *Zwarten Berg* geheeten. De *Oostindiſche Maatſchappy* heeft hier een vry goed huis opgeregt, waar in de Zieken ontvangen worden. Het water is brandend heet, als het eerst uit den grond komt, doch tien of twaalf ſchreeden over den grond geloopen hebbende, wordt het gemaatigder. Het Volk ſchynt hier dit water te gebruiken tegen allerlei Ziekten zonder eenig onderſcheid, en heeft 'er dikwyls misſchien meer ſchade dan baat van.

Den 10. ſtaken wy over de Rivier *Zonder Einde*, die zich ontlast in de *Breede Rivier*. 's Avonds bereikten wy de *Zoetemelk Valei*, waar in een goed huis is, behoorende aan den Opziender van de Bosſchen der Maatſchappye: deeze Heer ontving ons met de uiterſte beleefdheid, en wy bleeven by hem, vyf dagen. Den vierden dag bezogten wy de bosſchen omtrent ter halver hoogte van een hooge keten Bergen, zich uitſtrekkende aan den Noord- en Noordoostkant der Valei. De Zoon eens Landhoevenaars vergezelde my, en nam met zich acht groote ruige Honden, die, onder den weg, twee Wolven opjaagden; één derzelven bragten wy een wonde toe met een

(*) *Schoenus Serratus.*

een ligt ſchot, zo dat de Honden hem beet kreegen. Hier op volgde een hevig gevegt, 't welk een uur duurde eer zy hem gedood hadden. Vervolgens klommen wy over veele ſchroomlyke ſteilten, tot wy de bosſchen bereikten: deeze zyn donker en naar, doormengd met opklimmende heesters van verſcheidenerlei ſoorten. De Boomen zyn zeer hoog: eenige bereikten tachtig, zommige honderd voeten, dikwyls opgroeiende uit ſteile rotzen, waarop geene aarde te zien was. Tuſſchen deezen valt, met een ſchriklyk geraas, het water zomtyds neder in watervallen, loopende over rotzen die rechtſtandig de hoogte van twee honderd voeten haalen. Deezen dag ſtond ik veel vermoeienis uit, in deeze afgelegene en onbezogte bosſchen; de vermengde aandoeningen van ſchrik en verwondering waren onophoudelyk. Het grootſte gedeelte der Boomen zyn den Kruidkundigen onbekend. Eenige vond ik in bloei; andere, die nog zo verre niet heen of reeds overbloeid waren, moest ik overlaaten aan het onderzoek der zodanigen, die naa my komen, en een gunſtiger Saizoen aantreffen.

Den 16. bezogt ik een Kraal der *Hottentotten*: de Mannen waren, op dien tyd, allen uit om op hun Vee te paſſen; doch de Vrouwen en Kinderen bezig met het bouwen hunner Hutten, die zeer laag zyn en van eene ronde gedaante, gemaakt van buigzaame ſtokken, welker einden zy in den grond ſteeken, en in diervoege zamenbrengen, dat zy een aantal van boogen, die elkander kruiſen, uitleveren; deeze bedekken zy vervolgens met rietmatten. Zy hebben een rond gat in 't midden van de vloer, om vuur te ſtooken, en hier zitten zy rondsom op den grond neder: over een Schoorſteen, of een gat om den rook uit te laaten, bekommeren zy zich niet.

Den 18. trokken wy de *Breede Rivier* over, deeze is groot, en 's Winters niet dan met een ſchouw over te komen: in het tegenwoordig Saizoen doorwaadden wy dezelve ter plaatze, daar de Rivier *Zonder Einde* zich met dezelve vereenigt. 's Avonds kwamen wy te *Kwellendam*, eene plaats omtrent honderd vyftig mylen ten Noordoosten van de *Stad der Kaap*: hier onthielden wy ons twee dagen; doch het Jaargetyde te verre verloopen vindende, om eene aanmerklyke verzameling van Planten te doen, keerde ik, langs den zelfden weg, dien ik heen gegaan was, na de *Kaap* te rugge. Op deeze Reis vergaderde ik het Zaad van veele ſchoone ſoorten van *Ericæ*, die ik vind dat zo wel tieren in de Koninglyke Tuin te *Kew*.

Verwagt de Tweede Reize by eene volgende Gelegenheid.

HET

HET CHARACTER VAN WILLEM DEN I, PRINS VAN ORANJE, &c. &c. &c.

(Overgenomen uit R. WATSON's *History, of the Reign of Philip the second.)*

NImmer was een Man geſchikter tot het volvoeren der moeilyke onderneeming, om een verdrukt Volk van 't juk des Dwingelands te ontheffen, dan WILLEM de I, Prins van *Oranje*. Zyne bitterſte vyanden zelve erkennen, dat hy wakker, onvermoeid, diepdenkend en ſchrander was, en eene byzondere behendigheid bezat om de genegenheid van anderen te beſtuuren, tot zich te trekken, en te behouden. By deeze agtenswaardige Bekwaamheden mogen wy, op de Geſchiedenis zyns leevens, en het getuigenis der bedreevendſte Schryveren, ons verlaatende, de deugden van Grootmoedigheid, Regtvaardigheid en Gemaatigdheid voegen, die misſchien niemand ooit in grooter maate bezat. Te midden van alle de lotverwisſelingen, die hy onderging, was hy nimmer opgeblaazen, nimmer neerſlagtig: 't zy de zaaken hem mede of tegen liepen, hy behieldt ſteeds dezelfde eenpaarigheid en helderheid van geest.

Een aanzienlyk *Roomschgezind Schryver* beſchuldigt hem van Gierigheid en Schraapzugt; ondertusſchen heeft hy geen één enkel voorbeeld, om zyne beſchuldiging te ſtaaven, kunnen bybrengen. Nergens vindt men, in de Geſchiedenis dat hy zyne magt gebruikt hebbe tot het bevorderen van zyne eigene belangen, ten nadeele van byzondere perſoonen of van het Gemeen. Hy weigerde altoos de hand te hebben in het beſtuur der geldmiddelen; hy eischte zelfs de betaaling niet van het inkomen, hem door de Staaten toegeſtaan; en, by zyn dood, liet hy zyne huislyke zaaken in zo ſlegt eene orde, dat de Staat verpligt was eene ſom te beſtemmen tot onderhoud zyner Weduwe en Kinderen.

Die zelfde Geſchiedboeker heeft hem Bedrog en Geveinsdheid ten laste gelegd; en brengt, ter ſtaaving hier van, geene andere bewyzen by dan in 't wilde ſchermende ſmaadredenen, en waar van zyne geſlaagendſte vyanden geen woord reppen. Vóór dat hy met PHILIPS brak, wraakte hy, by alle gelegenheden, de genomene maatregels, en vervolgens gedroeg hy zich als een openbaar vyand. —— Hy hadt, zeggen eenige *Roomsch-Catholyke Schryvers* geen anderen Godsdienst, dan dien belang en heerschzugt hem voorſchreeven. Steeds

was zyn gedrag geregeld en onopſpraaklyk, en hy nam nauwkeurig de pligten waar van den Godsdienst, door hem beleden. Alles wat zy aanvoeren om die beſchuldiging te vestigen, beſtaat hier in, dat hy de *Roomsch Catholyke Godsdienstbelydenis*, in welken hy aan 's Keiſers Hof was opgevoed, liet vaaren, om weder te keeren tot de belydenisſe, in zyn vroegſte Jeugd hem ingeboezemd. Zyn Godsdienst was, in de daad, niet van dien ſtempel als die der *Catholyken*, welken hy verliet, noch ook van eene munt met dien van een groot getal *Proteſtanten*, wier zaak hy omhelsde. Zyn Godsdienst leerde hem de beſpiegelende begrippen, of uitwendige plegtigheden, niet aanzien als eene genoegzaame rede, om allen, die van hem verſchilden, te vervolgen. Maar, in eene Eeuwe van naargeestig en wreed bygeloof, 't welk bykans alle de medegenooten zyner Jeugd beſmet hadt, was zyn Godsdienst, overeenkomſtig met de Leerſtukken, Geboden, en het Voorbeeld des Inſtellers, vreedzaam, gemaatigd, menschlievend.

Zyne Gemaatigdheid en Menschliefde bepaalde zich niet tot eenen byzonderen Aanhang onder de *Christenen*. Gelyk hy, den *Roomſchen Godsdienst* nog aankleevende, alles te werk ſtelde om de Vervolging der *Proteſtanten* te weeren; zo wende hy, de *Leer der Hervormden* omhelsd hebbende, alles aan, om de *Roomſchen* tegen geweld te beſchermen, en hun eene vrye Godsdienstoefening te bezorgen, voor zo verre beſtaanbaar was met de openbaare rust. Hier uit af te leiden dat hy geen Godsdienst in 't geheel hadt, is verder gaan dan de regtmaatigheid der Vervolging te beweeren; het is even 't zelfde als te ſtellen, dat hy, die in vrede kan leeven met Menſchen van hem in Godsdienſtige begrippen verſchillende, geen opregt *Christen* kan weezen.

De betigting van Eerzugt, naar maate de *Roomschgezinde Schryvers* mild zyn om 'er WILLEM DEN I mede te bezwaaren, is van geen gewigt altoos. Eerzugt, op zich zelve beſchouwd, verdient lof noch blaam; doch ze wordt lof- of laakenswaardig door 't einde 't welk zy zich voorſtelt, en de middelen ter bereikinge van dat einde gebruikt. Indien wy nu, volgens deezen regel, over 't Character van den Prins van ORANJE oordeelen, is het onmogelyk, dat Perſoonen, in beginzelen zo rechtdraads tegen elkander aangekant, als de *Catholyke* en *Proteſtantſche Geſchiedſchryvers*, kunnen overéénſtemmen.

Wanneer wy, met de eerstgemelden, de regten van alle Vorſten op dezelfde gronden doen rusten, zonder eenig onder-

derſcheid te maaken tusſchen een volſtrekt oppermagtig Vorst, en een Koning over een vry Volk, en gelooven, dat elk Oppervorst een Godlyk en onbetwistbaar regt bezit om eene willekeurige magt te oefenen, over den Godsdienst en de Vryheid zyner Onderdaanen; wanneer wy gelooven, dat een Koning, met verlof van den Paus, de heiligſte eeden kan ſchenden, en dat de Verpligting zyner Onderdaanen in volle kragt blyft, zelfs naa dat alle voorwaarden, op welke zy gehoorzaamheid beloofd hadden, met voeten getreeden zyn. Wanneer wy, met dergelyke begrippen vervuld, over het Character van Prins WILLEM DEN I oordeelen, zal het zeer bezwaarlyk vallen, hem niet aan te merken als ſchuldig aan verraad en opſtand, en, in dit geval, zal het gunſtigſte vonnis, 't geen wy over zyn gedrag kunnen ſtryken, hier op uit komen, dat een misdaadige Eerzugt daar van het beweegrad geweest hebbe.

Maar, indien wy, van den anderen kant, de eiſchen van den Paus als ongerymd en godloos houden; indien wy de Regten der Onderdaanen voor niet min heilig dan die des Konings aanzien; indien wy onderſcheid maaken tusſchen een Vorst met onbegrensd gezag bekleed, en een Koning, wiens magt bepaald is door de grondwetten van den Staat; tusſchen een Vorst wiens regten van Oppermogenheid onherroeplyk zyn, en eenen, die het gezag verkreegen heeft op zekere voorwaarden, welks volbrenging hy met eede beloofde, terwyl de Onderdaanen zich tot gehoorzaamheid verbonden, mits hy die voorwaarden onderhieldt. —— In dit geval zal ons oordeel, over WILLEM DEN I, geheel verſchillen van 't geen wy, volgens de eerſte veronderſtelling, ſtreeken. Wy zullen hem dan niet alleen onſchuldig verklaaren van de Misdryven hem, door zyne vyanden, ten laste gelegd; maar ook de heerlyke tytels, hem door zyne Medeburgers gegeeven, ſchenken; hem den Vader des Vaderlands, den Beſchermer der Vryheid en der Wetten heeten, die, edelmoedig, zyne belangen, zyne rust, zyne veiligheid aan 't algemeen welzyn heeft opgeofferd; en, in den beginne, door raad en klem van redenen, vervolgens door magt en wapenen, niets anders gedaan heeft om zyne Medeburgers te verloſſen en van verdrukking te bevryden, dan, in dergelyke omſtandigheden, elk Vriend van 't algemeen welvaaren, zou gedaan hebben.

REDENVOERING OVER DEN SCHRYFSTYL.

Door den Heer DE BUFFON (*).

MYNE HEEREN!

GY hebt my met Eere bekroond, door my tot Lid te roepen; doch de Roem is geen weezenlyk goed dan wanneer men dien waardig is: en ik kan my geenzins verbeelden, dat eenige Stukjes, zonder kunst en zonder eenig ander cieraad dan dat der Natuure, geſchreeven, genoegzaam zyn om plaats te durven neemen, onder de Meesters der Kunſte, onder de groote Mannen, de ſlonkerlichten der *Franſche Letterkunde*, wier Naamen, thans, door de ſtem der Volken, met roem vermeld, door de tong der laate Naakomelingſchap, zullen gepreezen worden. —— Gy hebt, MYNE HEEREN, andere beweegredenen gehadt om 't oog op my te ſlaan: gy hebt aan het doorlugtig Genootſchap, waar van ik zints lange de eere genoot een Lid te zyn, een nieuw blyk van hoogagting willen verleenen: myne erkentenis, ſchoon verdeeld, zal niet min leevendig weezen. —— Doch hoe voldoe ik aan den pligt, my deezen Dag opgelegd? Ik heb niets, MYNE HEEREN, om u aan te bieden, dan 't geen uw eigen is: het beſtaat in eenige Bedenkingen over den STYL, gehaald uit uwe Werken: ze zyn, onder 't leezen uwer Schriften, in de verrukking van de ſchoonheden, daar in voorkomende, gevormd, en zy zullen, aan uw keurig oordeel onderworpen, met eenig geluk te voorſchyn treeden.

Door alle tyden heen heeft men Mannen gevonden, die, door 't vermogen der Spraake, over anderen wisten te gebieden. Doch het is alleen in de verlichte eeuwen dat men goed geſchreeven, en goed geſprooken, heeft. Waare Welſpreekenheid veronderſtelt een aangekweekt Vernuft en een geoefend Verſtand. Deeze verſchilt zeer veel van die natuurlyke vaardige gemaklykheid in 't ſpreeken; eene gaave gemeen aan allen, die ſterke driften, welgeſchikte ſpraakdeelen, en eene leevendige verbeeldingskragt hebben. Deeze Menſchen worden op 't ſterkst aangedaan, zy vieren zich bot, al het uiterlyke draagt 'er merktekens van: en, door

(*) *Prononcé dans l'Académie Françoiſe*, 25 *Août* 1753.

door een louter werktuiglyken indruk, wekt hun geestdrift die van anderen op, en maakt dezelfde aandoeningen gaande. 't Is het Lichaam, 't welk tegen het Lichaam ſpreekt: alle de beweegingen, alle gesten ſpannen zamen, en werken even zeer. —— Wat is 'er noodig om de menigte te beweegen, en te verrukken? Wat is 'er noodig om het meerendeel der Menſchen te ontroeren en over te haalen? Een ſterke en hartroerende ſtem, nadruklyke en veelvuldige gebaaren, hoog klinkende en vloeiende woorden. Maar by 't klein getal, die een beklonken oordeel, een' kieſchen ſmaak, en keurigheid bezitten; en die, gelyk gy, MYNE HEEREN! den toon, de gesten, en den klank der woorden weinig rekenen, moet men zaaken; denkbeelden, redenen, bybrengen, die weeten in orde te ſchikken, en eene voeglyke houding by te zetten. 't Is niet genoeg het oor op klanken te onthaalen, het oog door gebaaren te behaagen, men moet op de Ziel werken, en 't Hart raaken met tot het Verſtand te ſpreeken.

De Styl is niets anders dan de ſchikking en de voortgang, die men aan zyne denkbeelden geeft. Dringt men ze byéén, dan wordt de Styl ſterk, kragtig en bondig: laat men ze langzaam volgen, en bezigt men eene magt van woorden om ze zamen te voegen, hoe welluidend deeze zyn mogen, de Styl zal wydloopig, laf en kruipend worden.

Doch eer men de orde zoekt in welke men zyne denkbeelden zal voordraagen, is het noodig een ander veel algemeener plan te vormen, waar in geene andere dan de eerſte en voornaamſte denkbeelden komen: met deeze elk op zyn plaats te ſchikken moet het onderwerp, 't geen men voorheeft te verhandelen, omſchreeven, en de uitgebreidheid daar van bepaald worden: door zich onophoudelyk deeze eerſte grondtrekken voor den geest te brengen, bepaalt men de juiste tusſchenruimten die de hoofd denkbeelden van een ſcheiden, en dit doet de bykomende middel denkbeelden, geſchikt om dezelve aan te vullen, gebooren worden. Door de kragt van Vernuft vertegenwoordigt men zich alle de algemeene en byzondere denkbeelden, onder derzelver waar gezigtpunt; door de juistheid van Oordeel, ſchift en ſcheidt men dorre denkbeelden van ryke en vrugtbaare; door de ſcherpzinnigheid, de vrugt van hebbelykheid in 't ſchryven, bemerkt men, by voorraad, welke de uitwerking zal weezen van alle deeze werkingen des Verſtands. Wanneer een Onderwerp eenigermaate uitgebreid en zamengeſteld is, kan men zelden, met éénen opſlag van het Oog, 't zelve doorzien, of met één enkele pooging des Vernufts, alleszins daar in doordringen: zelfs gebeurt het

het zeldzaam dat men, naa herhaalde overweegingen, 't zelve, in alle betrekkingen, begrypt. Te veel kan het niet bepeinsd worden: dit zelf is het eenig middel om de denkbeelden te bepaalen, uit te breiden, en te verheffen: hoe meer weezenlykheids en kragts men daar aan geeve, hoe gemaklyker het vervolgens zal vallen, die met woorden te bekleeden.

Dit plan is nog de Styl niet; doch de grondslag daar van; dit steunt, stuurt, en regelt denzelven naar vastgestelde wetten: zonder dat plan, verwildert de beste Schryver, zyn pen zwiert onbedwongen, maakt ongeregelde trekken, en kwaalyk zamenstemmende beelden. Hoe schitterend de kleuren zyn, waar mede hy zyne denkbeelden schildert, hoe veel schoons hy ten toon spreide in zyne uitweidingen, zal het over 't geheel stooten, geen kragt doen, en een onvoltooid werk uitleveren: en, als men zich over 't Vernuft des Schryvers verwondert, zal men hem tevens van mangel aan Oordeel beschuldigen. 't Is, te deezer oorzaake, dat zy, die schryven gelyk zy spreeken, schoon zy goed spreeken, slegt schryven: dat zy, die zich door het eerst ontstooken vuur hunner verbeelding laaten vervoeren, een toon aanneemen, dien zy niet kunnen doorhouden; dat zy, die vreezen eenige op zich zelve staande en vlugtig opkomende denkbeelden te verliezen, en dus, op verschillende tyden, onderscheide brokken op 't papier brengen, dezelve noit dan met gedronge overgangen aan één hegten; dat, met één woord, 'er zo veele Werken gevonden worden uit stukken zamengesteld; en zo weinige die als in ééns gegooten zyn.

Ondertusschen is elk Onderwerp maar één; en, hoe uitgebreid het moge weezen, kan het in ééne Verhandeling begreepen worden; de afbreekingen, de rustingen, de verdeelingen, behooren niet gebruikt te worden dan wanneer men verschillende onderwerpen behandelt, of, wanneer men van groote, moeilyke, en ongelyke zaaken moetende spreeken, de geest door de menigte van hinderpaalen gestuit en bedwongen wordt, door de noodzaaklykheid der omstandigheden; anderzins zal het groot aantal der afdeelingen, wel verre van een werk bondiger te maaken, de zamenvoeging wegneemen. Het Boek schynt in 't oog klaarder; doch het oogmerk des Schryvers blyft duister; hy kan geen indruk maaken op den geest des Leezers, hy kan zelfs dien niet gaande houden dan door den voortloopenden draad zyner Redeneeringe, door de welzamenstemmende schikking der denk-

denkbeelden, door eene agtereenvolgende ontwikkeling, eene welgeſchikte opklimming, en eenpaarigen voortgang, die door alle afbreeking geheel verlooren gaat of vermindert.

Waarom zyn de werkſtukken der Natuure zo volmaakt? Het is om dat elk werkſtuk een geheel is, en zy, volgens een eeuwig plan, werkt, van 't welk zy nimmer afwykt; zy bereidt in ſtilte de zaaden haarer voortbrengzelen; zy ſchetst in ééns de eerſte gedaante van elk leevend weezen; zy ontwikkelt en volmaakt het zelve door eene geduurige beweeging, en in een' bepaalden tyd. Het werkſtuk verbaast; maar 't is het Godlyk merk, welks trekken 'er op gedrukt zyn, 't geen ons treft. 's Menſchen geest kan niets ſcheppen, deeze brengt niets voort, of moet bevrugt weezen door ondervinding en overdenking: de kundigheden zyn de zaaden van deszelfs voortbrengzelen: maar, indien 's Menſchen geest de Natuur volgt, in haaren loop en werking, indien deeze zich door beſpiegeling verheft tot de verheevenſte waarheden, indien deeze die waarheden vereénigt, zamenſchakelt, en tot een Stelzel vormt, zal dezelve, op onwankelbaare grondvesten, altoosduurende gedenktekens oprigten.

't Is het gebrek aan een plan, 't is door niet genoeg op het ſtuk gedagt te hebben, dat een Man van vernuft zich verlegen vindt, en niet weet hoe hy een aanvang van ſchryven zal maaken: een groot aantal denkbeelden komt hem teffens voor den geest: dewyl hy dezelve noch vergeleeken noch aan elkander ondergeſchikt heeft, is 'er niets 't geen hem bepaalt deeze boven geene te ſtellen: hy blyft in deeze verlegenheid; maar, wanneer hy een ontwerp gemaakt, wanneer hy eens alle de denkbeelden, weezenlyk tot zyn ſtuk behoorende, verzameld en in orde geſchikt heeft, ontdekt hy ligt het oogenblik dat hy de pen moet opvatten; hy ziet het tydſtip, waar op het voortbrengzel des vernufts voldraagen is, gebooren, en voelt zich gedrongen om 't zelve den dag te doen aanſchouwen. Hy valt, met vermaak, aan 't ſchryven; de gedagten vloeyen van zelve, en de Styl zal zo natuurlyk als gemaklyk weezen: dit vermaak ontſteekt een vuur, 't welk zich door alles verſpreidt en leeven aan elke uitdrukking byzet; alles wordt meer en meer bezield; de toon verheft zich; de voorwerpen krygen hunne eigene kleuren; de opgewekte aandoening voegt zich by de kundigheid, vermeerdert dezelve, voert alles hooger op, bint alles zamen, de Styl wordt klemmend en klaar.

Niets is meer aangekant tegen de vuurigheid, dan de begeerte om overal geestige invallen te plaatzen; niets ſtrydiger

ger met de klaarheid, die zich over een geheel geſchrift moet verſpreiden, dan die vonken, welke niet verwekt worden dan door met geweld de woorden tegen elkander te ſlaan, en ſlegts eenige oogenblikken licht geeven, om u vervolgens in 't donker te laaten. Dit zyn de gedagten die niet ſchitteren dan door tegenoverſtelling; men vertoont niet meer dan ééne zyde van het voorwerp, alle de andere zet men in de ſchaduw; en doorgaans is die verkoozene zyde een punt, een hoek waar op men den geest met zo veel meer gemaks laat ſpeelen, als men dien meer verwydert van de grootere zyden, aan welke het gezond verſtand gewoon is de zaaken te beſchouwen.

Niets is, daarenboven, meer aangekant tegen de waare Welſpreekenheid, dan 't gebruiken van die fyne gedagten, dan het zoeken van die losſe, oppervlakkige, denkbeelden zonder weezenlyk gewigt, en die, even als het geſlaagen bladgoud, geen glans hebben dan door 't verlies van vastheid; hoe meer 'er van dat beuzelende en ſchitterende in een Geſchrift gevonden wordt, hoe minder klems, klaarheids, vuurs en Styls; of 't moet weezen dat het geheel onderwerp zelve zodanig zy, en de Schryver geen ander oogmerk heeft dan beuzelen; als dan zal de kunst om kleine zaaken te zeggen misſchien zwaarder worden dan de kunst om van groote te ſpreeken.

Niets ſtrydt meer met het natuurlyk ſchoon dan de moeite, die men neemt om gemeene zaaken, op eene zonderlinge en grootſche wyze, uit te drukken: niets doet een Schryver laager daalen. Wel verre dat wy ons over hem verwonderen, beklaagen wy hem, om dat hy zo veel tyds ſpilde tot het maaken van nieuwe woordvoegingen, om niets anders te zeggen dan 't geen de geheele wereld zegt. — Dit is de misſlag van aangekweekte doch dorre vernuften: zy hebben woorden in overvloed, doch geen denkbeelden: zy werken, derhalven, op woorden, en verbeelden zich denkbeelden zamengevoegd te hebben, om dat zy ſpreekwyzen in orde ſchikten; zy komen in den waan, dat zy de taal zuiverden terwyl zy die bedorven, door van de betekenis der woorden af te wyken. Schryvers van deezen Stempel hebben geen Styl, of liever zy hebben 'er ſlegts de ſchaduw van: de Styl moet gewigt aan de denkbeelden byzetten, en zy weeten van niets anders dan van woorden plaatzen.

Om wél te ſchryven moet iemand, derhalven, geheel meester van zyn onderwerp weezen, op 't zelve lang genoeg denken

ken om de orde zyner denkbeelden klaar te zien, en daar van een aaneengeſchakelde keten te vormen, van welke ieder punt een denkbeeld oplevert: en, wanneer men de pen heeft opgevat moet men die, volgens dat eerſte ontwerp, beſtuuren, en niet gehengen dat zy daar van afwyke, of al te ongelyk op 't een of 't ander ſtil ſtaa; alle beweegingen moeten bepaald blyven binnen den voorgeſchreeven kring. Hier in beſtaat de bondigheid des Styls, dit zal ook de éénheid daar van uitmaaken, de vlugheid regelen, en alleen genoeg zyn om denzelven keurig en eenvoudig, gelyk en duidelyk, leevendig en onafgebrooken te doen worden.

Indien wy, by deezen eerſten regel, door 't verſtand voorgeſchreeven, kiesheid en ſmaak voegen, zorgvuldigheid omtrent de keus der woorden, en ſpreekwyzen, en bedagtzaamheid om de zaaken alleen te noemen met de gebruiklykſte naamen, zal de Styl keurigheid krygen.

Paaren wy hier mede een wantrouwen, omtrent 't geen ons eerst in den zin ſchiet, eene verſmaading van het enkel ſchitterende, en een beſtendigen afkeer van het dubbelzinnige en aartige, dan zal de Styl deftig en grootsch worden.

Eindelyk, indien men ſchryft, gelyk men denkt, en zelve ten vollen overtuigd is van 't geen men eenen ander wil inboezemen, zal dit goed vertrouwen van ons zelven, 't welk ons tot anderen genegen, en de waarheid van den Styl uitmaakt, denzelven de bedoelde uitwerking doen hebben; mits dat deeze inwendige overtuiging zich door geen te ſterke geestdrift ontdekke, en 'er, in 't ganſche Werk, meer opregtheid dan vertrouwen, meer rede dan vuur doorſtraale.

In deezer voege, MYNE HEEREN! verbeeldde ik my, onder het leezen uwer Schriften, u te hooren ſpreeken, en my leſſen mede te deelen: myne Ziel, die, met gretigheid, deeze godſpraaken der Wysheid verzamelde, wilde een hooger vlugt neemen, en zich tot u verheffen: ydele pooging! —— De Regels, dus gaat gy voort, kunnen het gebrek aan vernuft niet vergoeden, indien dit mangelt zyn ze nutloos. Goed te ſchryven behelst, in zich, goed te denken, goed te voelen, goed uit te drukken; het is teffens Verſtand, Oordeel, Vernuft en Smaak te hebben: de Styl veronderſtelt de vereeniging en het te werk ſtellen, van alle verſtandlyke bekwaamheden: de denkbeelden alleen maaken den grond van den Styl uit, de welluidendheid der woorden is iets dat 'er ſlegts bykomt, en hangt alleen af van de aandoenlykheid des gehoors. Men behoeft maar een middelmaatig goed gehoor te bezitten, om kwaalyk zamenſtemmende woorden te verwerpen; dit, door

het leezen van Dichters en Redenaars, geoefend en volmaakt hebbende, zullen wy als werktuiglyk gedreeven worden tot het navolgen der dichterlyke vloeiendheid, en het overneemen der cieraaden van welzeggen. Dan naavolging heeft noit iets geſchaapen, en deeze welluidendheid der woorden maakt noch den grondſlag noch den toon van den Styl uit, en wordt dikwyls gevonden in Schriften ledig van denkbeelden.

De Toon is niets anders dan de overeenkomst van den Styl, met den aart des Onderwerps: noit moet dezelve gedwongen weezen: deeze wordt natuurlyk gebooren uit de taal zelve, en zal zeer veel afhangen van de hoogte, tot welke men zyne denkbeelden heeft opgevoerd. Is men opgeklommen tot de algemeenſte denkbeelden, en is het Onderwerp in zich zelve groot, de Toon zal zich tot dezelfde hoogte verheffen: en, indien dezelve die hoogte behoude, zal het vernuft genoeg verſchaffen om elk voorwerp in een ſterk licht te plaatzen; kan men de ſchoonheid van ſchildering by de kragt der vinding voegen; kan men, om kort te gaan, elk denkbeeld uitdrukken door eene leevendige en welpaſſende beeldtenis, en van elke opeenvolging der denkbeelden een welzamenſtemmend en treffend tafereel maaken, dan zal de Toon niet alleen verheeven, maar hoogdraavend weezen.

Hier, MYNE HEEREN, zal de oefening meer doen dan alle regels; hier zullen de voorbeelden beter onderwys opleveren dan de voorſchriften; doch dewyl het my niet vry ſtaat de verheevene en hoogdraavende ſtukken, die my zo dikmaals, onder 't leezen uwer Werken, verrukten, by te brengen, vond ik my genoodzaakt my tot eenige aanmerkingen te bepaalen. —— Werken, in een goeden Styl geſchreeven, zyn de eenige, die tot de laate Naakomelingſchap zullen overgaan: de menigte van Kundigheden, de zonderlingheid der Gevallen, de Nieuwheid zelve der ontdekkingen, kunnen tot geene zekere waarborgen van Onſterflykheid dienen: indien de Werken, die dezelve bevatten, over geringe zaaken loopen, indien ze geſchreeven zyn zonder ſmaak, zonder vernuft, zullen zy verlooren gaan: om dat de kundigheden, de gevallen, en de ontdekkingen ligt overgenomen worden, en 'er zelfs by winnen, wanneer een bekwaamer hand die ſtoffe verwerkt. Die zaaken zyn buiten den Mensch, de Styl is de Mensch zelve; de Styl kan, gevolglyk, niet ontvreemd, niet veranderd worden; wanneer dezelve verheeven, edel en grootsch is, zal de Schryver, door alle tyden heen, even zeer tot verwondering ſtrekken: want 'er is niets duurzaamer, niets eeuwiger dan de Waarheid. Een Styl nu is alleen ſchoon,

om

om dat dezelve een oneindig getal waarheden voor oogen ſtelt. Alle verſtandlyke ſchoonheden, die zich daar in voordoen, alle de betrekkingen waar uit dezelve is zamengeſteld, zyn zo veele waarheden, zo nut en misſchien veel dierbaarder voor 's Menſchen geest, dan die den grond des onderwerps uitmaaken.

Het verheevene kan geen plaats vinden, dan in groote onderwerpen. De Dichtkunst, de Geſchiedkunde, de Wysbegeerte, hebben allen hetzelfde voorwerp, en een zeer groot voorwerp, de Mensch en de Natuur. — De Wysbegeerte beſchryft en tekent Natuur; de Dichtkunst ſchildert en cierd dezelve op; zy maalt ook de Menſchen, vergroot, verheft hun, ja maakt 'er Helden en Goden van. — De Geſchiedkunde ſchildert niets dan den Mensch, en ſchildert hem, gelyk hy is: gevolglyk zal de toon eens Geſchiedſchryvers zich niet verheffen, dan wanneer hy characters van groote Mannen ſchetst, groote gebeurtenisſen, groote verrigtingen, groote omwentelingen optekent; anderzins is 't genoeg dat zyn Styl ernstig en deftig voortgaa. — De toon des Wysgeers kan hoogdraavend worden, telkens als hy ſpreekt over de Wetten der Natuure, over de Weezens in 't algemeen, over de Ruimte, over de Stoffe, over de Beweeging, over den Tyd, over de Ziel, over de Aandoeningen en Driften: voor 't overige voldoet het, wanneer zyn Styl edel en verheeven is. — Maar de toon des Redenaars of des Dichters moet, als het onderwerp groot is, altoos hoogdraavend zyn: dewyl het in zyne magt ſtaat, by de grootheid des onderwerps, zo veel optooiſ, zo veel aandoenlyks, zo veel verrukkends te voegen als 't hem behaagt: en hy verpligt zynde altoos te ſchilderen en de voorwerpen in den ſterkſten dag te zetten, daar toe alle kragten zyns vernufts moet in- en zamenſpannen.

Welke groote voorwerpen, MYNE HEEREN, doen zich hier op aan myn oog! welk een Styl, welk een Toon zou ik moeten gebruiken, om ze naar waarde te ſchilderen en af te beelden! De keur der Mannen is vergaderd. De Wysheid zit voor. De Roem, te midden van hun gezeten, verſpreidt haare Straalen op elk, en overdekt allen met een onverdoofbaaren en ſteeds ſchitterenden glans! Vonken van een nog helderder licht ſchieten, van haare onſterflyke kroon, en verzamelen zich op 't heilig hoofd van den magtigſten en beſten der Koningen (LODEWYK DE XV.) Ik zie dien Held, dien aanbiddelyken Vorst, dien dierbaaren Meester. Welk eene edelheid in alle zyne trekken! Welk eene Majesteit in zyn geheele Perſoon! Hoe veel doordringendheids, hoe veel

goedaartigheids, teffens in den opſlag zyner oogen! Hy ſlaat ze op u, MYN HEEREN! en gy ſchittert van een nieuw vuur; een leevendiger drift bezielt u; ik hoor reeds uwe godlyke toonen, en de welluidende mengeling uwer ſtemmen; gy verééenigt ze om zyne deugden te roemen, om zyne Overwinningen te zingen, om ons Geluk toe te juichen. —— Gy verééenigt ze om uwen yver te doen blyken, uwe liefde uit te drukken, en aan de Naakomelingſchap gevoelens over te laaten, waardig zo groot een Koning, en zyne Afſtammelingen. —— Verrukkende toonen! zy treffen my 't hart, zy zullen onſterflyk weezen, gelyk de Naam van LODEWYK.

Welk een ander tooneel vol grootſche voorwerpen in 't verſchiet! De Beſchermengel van *Frankryk* ſpreekt tot RICHELIEU, en leert hem te gelyk de Menſchen verlichten en Koningen te doen regeeren! De Regtvaardigheid en de Wettenſchap geleiden SEGUIER, en verheffen hem te gader tot den hoogſten rang in haare Geregtshoven. De Overwinning komt met groote ſchreeden aan, en gaat heenen voor de zegewagen onzer Koningen, van welke LODEWYK de GROOTE, zittende op behaalde zegetekens, met de eene hand den Vrede ſchenkt aan overwonnen Volken, en met de andere in zyn Paleis de verſtrooide Zanggodinnen verzamelt.

En digt by my, MYNE HEEREN, welk een ander treffend voorwerp! De Godsdienſt in traanen, die de ſtem der Welſpreekenheid wil leenen, om haare ſmert uit te drukken, en my ſchynt te beſchuldigen, dat ik te lang uwe rouwklagten heb opgehouden over een verlies, 't welk wy allen nevens haar moeten voelen.

EENVOUDIGE LEEVENSREGELS VOOR DE JEUGD.

(*Uit het Engelſch.*)

DE BESCHAAFDHEID.

EEn *Engelſchman* in *Londen*, een *Franſchman* in *Parys*, een *Spanjaard* te *Madrid* te weezen, is eene bezwaarlyke taak; doch egter noodzaaklyk.

By zyns Gelyken loopt men gevaar van te groote gemeenzaamheid: 't is, daarom, ten hunnen opzigte, goed, zekere maate van agtbaarheid te betoonen: van onze Minderen mogen wy ons eenigzins van hoogagting verzekerd houden, en dit kan eene grooter maate van Gemeenzaamheid veelen.

Een

Een Man, die geheel geene Pligtpleegingen maakt, moet, zal hy aangenaam weezen, uitſteekende verdienſten bezitten.

Als wy een ander in zyne redenen ondersteunen, is het goed 'er eene bedenking uit onzen eigen kooker by te doen. Stemt gy zyn gevoelen toe, laat het met onderſcheiding weezen. Volgt gy zyn raad, voeg 'er andere beweegredenen nevens. Langs deezen weg zult gy, en uwe meerderheid bewaaren en de genegenheid van anderen winnen.

Zelden ſpreeken wy van onszelven met een' gelukkigen uitſlag. Indien ik myzelven laak; men gelooft dat 'er meer aan vast is, prys ik myzelven, men denkt dat het de maat overſchreedt.

Wy maaken een zo onaangenaame en belachlyke Figuur, met het korte woordje *Ik*, (*Ik zeide*, *Ik deed*) dat het beter ware dit voor altoos te vermyden.

Hy die geen ſcherts kan verdraagen, hebbe 'er zich zelve geheel van te onthouden.

REIZEN.

Het Reizen moge Jonkertjes en Ligtmisſen vormen; zonder gezond verſtand, aandagt en opmerking, zal het nimmer weezenlyke verdienſten ſchenken.

Tragt, op reis zynde, de verſpreidde volmaaktheden der Volken, onder welken gy reist, te verzamelen, en in u te vereénigen. Van iemand, die dikwyls eene groote Boekery bezogt, en doorgaans de flegtſte boeken uitkipte, zeide men niet onaartig, dat hy de Boekery wiedde. Veele Reizigers wieden vreemde Landen; en brengen *Duitſche Dronkenſchap*, *Spaanſchen Hoogmoed*, *Franſche Losheid* en *Italiaanſche Bedrieglykheid* mede. *Duitſche Naarſtigheid*, *Franſche Beleefdheid* en *Italiaanſche Spaarzaambeid*, zyn goede Kruiden, die zy agterlaaten.

'T HUWELYK.

Hy, die niets anders dan een goede Huisvrouw zoekt, zal 'er waarſchynlyk eene vinden.

Gelyke Huwelyken zyn doorgaans de beste en gelukkigſte.

Geweldige Liefde-drift is de flegtſte van alle beweegredenen om te trouwen: een Paar, om geene andere rede gehuwd, zal zelden lang gelukkig weezen.

In de keuze van eene Vrouw, moet groote Schoonheid eer gemyd dan gezogt worden. Een aangenaame geſtalte, een inneemend voorkomen, die genegenheid zonder vuurige minnedrift inboezemen, zullen altoos nieuw zyn; Schoonheid verliest haar ſmaak, Bevalligheid nimmer. Naa eene lange zamenwooning, is dezelve zo aangenaam als in den beginne.

DE SCHEIKUNDIGE EN DE JONGELING VAN AANZIEN.

Ene Vertelling.

(Uit het Fransch.)

EEn weeldrig en wellustig Jong Heer, de vermaken najagende, trad by geval in den winkel van een zeer beroemden Scheikundigen. —— Hy wierd 'er getroffen, door ene vertoning van voorwerpen, op welke hy niet verdacht was; want hy had van de Konſten en Weetenſchappen, zo wel als van de Konſtenaars, ſlechts dat oppervlakkig denkbeeld, het geen de Gouverneurs gemeenlyk aan de Kinderen van Aanzien geven. —— Hier ſtreelde alles zyne zinnen; zyne ogen konden zich niet verzadigen, in de beſchouwing van alle die voor hem onbekende Rykdommen; brokken van edele Geſteentens, die meerder gloed verſpreidden, meerder glans, en een ſchoner water hadden, dan de echtſte Diamanten; Compoſitien, waarvan de natuur geen voorbeeld oplevert. Vochten van duizend verſchillende Koleuren, in doorſchynende Vazen, maakten, door hunne ſchakering en mengeling, in 't gezichtpunt, waarin zy geplaatst wierden, een Regenboog, aangenamer voor 't gezicht, en meer verſcheiden, dan die, welken de Zon in ene tegenoverhangende Wolk formeert. —— Terwyl zyne ogen deze voor hem geheel nieuwe wonderen doorliepen, ademde hy de alleraangenaamſte geuren in: alle de bloemen der Lente, door de distillering, in welriekende vochten veranderd, compelden hem in ene welluſtige dronkenſchap. Men bood hem Elixters en afſtrekzels van verſcheide dingen aan, waardoor zyn ſmaak niet minder geſtreeld wierd, dan zyne ogen en zyn reuk, door de Kriſtaliſatien en de welriekende wateren, geweest waren. De Jongeling was betoverd; nimmer had hy, op éénmaal, te gelyk zo veel genoegen ondervonden. Hy kocht van alles een weinig; beſchouwde alle deze koſtelykheden nochmaals; „ Hoe gelukkig, riep hy uit, is een Scheikundige! zyn leven is een aaneenſchakeling van aangename gewaarwordingen; op myn eer, zo ik Myn Heer de Graaf niet was, wenschte ik wel een Scheikundige te zyn."

De Meester hoorde hem; hy nam hem by de hand, en geleide hem naar zyne werkplaats. Welk een verſchillend Toneel! Alles had de gedaante van verwarring; aan de ene zyde zag hy een mengeling van de allerſtrydigſte zelfſtandigheden; en aan de andere zyde, opeen gehoopte zanden, aarden, ſtapels ſmeltkroezen, en horens. De verſtikkende hitte der fournuizen, de verpeste uitwaſemingen der kolen, de zwavel- en zalpeterachtige dampen, die uit de distilleerketels en vaten kwamen, en die de distille-

ring

ling der Oranjebloem, van den roos, en van den anjelier niet konden temperen, benauwden hem. ——— Alles scheen den Jongen Heer onverdragelyk en walgelyk te zyn. ——— „ Welk een „ Het! welk een' Chaos! schreuwde hy uit," den weg weder naar den winkel nemende.

Gy ziet hier, zeide de Scheikundige, die hem vergezelde, gy ziet hier de uitkomsten of de gevolgen van de werkingen en werktuigen, die gy in myne werkplaats gezien hebt. Men kan het ene zonder het andere niet verkrygen. Deze uitkomsten zyn fraai; maar de arbeid en de zwoegingen van den Konstenaar zyn wreed en pynlyk. De uitwerkingen zyn u van dienst in de verkering, en vermeerderen uwe vermaken: — genietze; — maar veracht noch de konst noch den Konstenaar; beloon hem, en moedig zynen arbeid aan; dit is uw belang zo wel als 't myne. Breng u gestadig, in alle uwe genietingen, den Konstenaar te binnen, en erken de konst die ze u verschaft. Zo gy dezelve versmaadt, zal hy zyn arbeid beschouwen als de bron van die versmading, en de konst verwaarlozen: zo gy dezelve eert, zal hy zyn konst waarderen, en zich toeleggen, om dezelve te volmaken. Zo het den Konstenaar niet gelukt aan zynen wensch te voldoen, dit 's altoos zyn schuld niet; versmaad hem daarom niet, maar schuif het liever op rekening van zyn yverzucht. ——— Vaarwel.....

De Jonge Heer, den Scheikundigen verlatende, stapte in zyn Rytuig, en ging naar den Schouwburg. Men vertoonde aldaar een nieuw stuk, een fraai stuk; hy vermaakte 'er zich wel, en roemde het ten hoogsten. Een zyner vrienden bewoog hem, om 's avonds by een *Coquette* te gaan eten, aan welke de Autheur van dit stuk mishaagde. Gedurende de Maaltyd sprak zy veel kwaads van den Schryver, en beweerde, op een beslisfenden toon, dat zyn werk niet deugde. De Jonge Heer, die behagen wilde, verzuimde ook niet om het Toneelstuk als slecht uitetekryten. Een van de gasten, die by de vertoning tegenwoordig was geweest, en hem in den Schouwburg een geheel ander oordeel had horen vellen, zeide hem, een weinig scherp, het gevaar dat hy liep van zich met deze *Coquette* in te laten; en voegde daarby: „ Jonge Heer! Zo gy „ wist dat de Schryver een volkomen Jaar gearbeid heeft om u „ twee uren aangenaam te doen doorbrengen! Indien hy 'er in ge„ slaagd is, waarom weigert gy hem den lof, die zyne wezenlyke „ beloning uitmaakt?" (*)

De Jonge Heer zeide in zich zelven: „ DE SCHEIKUNDIGE HAD „ GELYK."

G. H. E.

(*) Men passe dit toe op zeer vele Frequenteerders van den Schouwburg, die, wanneer ze in den Schouwburg zyn, den Autheur, het Spel, en de Acteurs bewonderen; maar als zy 'er buiten zyn, en de gelegenheid zulks verlischt, alles wat zy geprezen hebben wederom laken.

DE
KONING ABAS
EN
ZYN SLAAF.

VOrst Abas, die in Ispahan
Den Perſiaanſchen Rijksſtaf zwaaide,
En, als een driftig oorlogsman,
Mogolſche en Turkſche koppen maaide,
Had, ſchoon beroemd door heldendaên,
Gewoon in vuur en vlam te leeven,
Het puntigst Zusje langs de Zaen
In zinlijkheid niet toe te geeven.
Hoe zeer men over 't IJ den tyd
Vermoordt met ſchrobben, ſchuuren, boenen;
Hoe zeer men vilten muilen ſlijt,
Op kouſen loopt, in plaats van ſchoenen;
Hoe zeer men daar de onreinheid bant,
En pronkt met net getooide Zaalen,
Mogt egter Broek in Waterland
By Abas wel een lesje haalen.
't Was wel omſtreeks van ſint Niklaas,
Ten minſte in 't kortſte van de dagen,
Dat dees menschlievende oorlogsbaas,
Vermoeid en afgeſloofd van 't jaagen,
Het Hofplein opreed, door een' ſtoet
Gevolgd van Perſiaanſche Heeren;
Maar denk eens, Leezer, hoe 't gemoed
Van Abas raakte aan 't *galoppeeren*,
Toen Hij, in d'omtrek van zijn hof,
Een hoopje Paardenmest ontdekte,
Dit gaf aan dien Monarch haast ſtof
Tot geemlijkheid; ja dit verwekte

Den

Den zelfden opſtand in zijn' geest,
Een' opſtand moeilijk te bedaaren,
Dien gij wel eens in de oogen leest
Van woekeraars of zwendelaaren;
Als bij geval een losse kwant,
Die gaarne, *proper* in de noppen,
Bij wijn en trijn de zorg verbant,
Deez' braave lieden weet te foppen.
Enfin, mijn Abas zegt terſtond:
„ De onreinheid zal ik nooit gehengen;
„ Elk weet dit; wie ruimt deezen grond?
„ Men wil dien drekvoogd herwaards brengen."
Straks ziet een wakker Perſiaan,
Gewoon op 's Vorsten wenk te vliegen,
Den ſlaaf op zekren afſtand ſtaan:
, Zo mij mijne oogen niet bedriegen
, Heer Koning (zegt hij) werkt de ſlaaf
, Ginds aan die rij amandelboomen'.
„ Welaan gezwind (is 't antwoord) draaf
„ Daar heen, en doe hem herwaards koomen."
Hij rent terſtond op een *galop*;
En geeft zijn' ronzinant de ſpooren:
, Het is *amice* om uwen kop
, Te doen; de Koning wil u hooren!
, Gij gaat naar 't paradijs mijn vriend.' —
' Hoe zo? 'k heb immers niets misdreeven;
' Is Abas met mijn hoofd gediend,
' Een ſlaaf leidt toch geen Prinslijk leeven,
' Patientie!' ——— Zo ge in oogenſchouw
Ooit in uw' leeftijd hebt genomen,
Hoe voor Loretto's lieve Vrouw,
Of voor den hoofdprelaat te Romen,
Geboogen wordt, dan zaagt gy hier
Voorwaar eene andere vertooning.

Mijn held is in zijn houding fier,
En nadert dus der Perſen Koning.
„ Zijt gij, o morſig zwijn! verplicht
„ De onreinheid van 't paleis te weeren;
„ En tergt ge ons koninglijk gezicht,
(„ Zegt Abas), Laisart! wij begeeren
„ Dat gij uw post voortaan betracht;
„ 'k Weet mijn geſchonden eisch te wreeken;
„ Denk dat de ſtrop u zeker wacht,
„ Indien ik ooit weer 't minſte teken
„ Van uw nalatigheid ontmoet."
' Ware ik tot ſlaaffchen dienst geboren,
' Dan viel Ik mijnen Vorst te voet,
' Nooit zou mijn luiheid Prinſen ſtooren.
' Als Ik (is 't antwoord, onbedeesd,)
' Gewoon was 't land met bloed te mesten,
' Als Overwinnaar wierd gevreesd
' Van d'Indus tot Belgrado's vesten;
' Als Ik, voor mijnen gouden troon,
' Mogol en Turk het hoofd zag nijgen,
' Het ſieraad was der aardſche Goôn,
' Moeide Ik mij met geen Paardenvijgen!'
De jachtſtoet ſchrikt en denkt: gewis
Die ſtoutheid zal de Koning wreeken;
Hij zal, op 't ſpoor van Phalaris,
Hem in een' koopren ſtier doen ſteeken.
Een ander vreest, niet ongegrond,
Voorzeker heeft de Vorst beſlooten,
Dat hij gekpltst word', ja terſtond
Hakt Hij liga zelv' den ſlaaf aan mooten.
Neen; dees Monarch wiens krijgsbeleid
Zich 't loflijkſte eerſpoor wist te baanen,
Wiens borst vol vuur, wiens dapperheid
Een wal was voor zijn Perſianen,

Acht

Acht ſchranderheid, acht kloek verſtand
Niet minder hoog dan Zegepraalen:
Hij reikt aan zijnen ſlaaf de hand:
„ Uw antwoord ſtelt mijn zwakheid paalen;
„ Gij ſchijnt (zegt Hij) tot hooger rang
„ Geſchikt, dan tot de ſlaaſſche boeien,
„ Voortaan zult gij het waar belang
„ Mijns Rijks, in 't Kabinet, doen bloeien.

* * * * *

Een Sceptervoogd, die op den Troon
Een Volk regeert, door wijze wetten,
Moet nooit, tot oneer van zijn kroon,
Op laage beuzelingen letten.
't Ontſiert geen koninglijken held
Het oor te leenen aan 't vermaanen,
(Indien het de eer der kroone geldt,)
Der minſten zijner onderdaanen.
Het blijk' dat Hij de ſpreuk verſtaa,
(Dit toon' de Vorst in al zijn gangen!)
Non captat muscas aquila
Nooit zal een Arend vliegen vangen.

C. V.

NABERIGT.

HEt Vertoog van den Heer J. O. voldoet ons in zo verre dat wy het zullen plaatzen; doch wat laat ingezien zynde, zou het eenigzins ontydig komen, waarom wy het tot gelegener tyd uitſtellen.

Het Klinkdicht van J. B. j. ſchoon niet af te keuren, komt thans niet wel ter ſnede, en 't is niet denkelyk, dat wy eene geſchikte gelegenheid zullen vinden, om het zelve plaats te geeven.

De Herderskout van J. v. P. is ons te omſlagtig of te veel gerekt: het Slot is goed; maar wy zagen het Stukje gaarne wat beknopter.

WAAR.

WAARNEEMINGEN

omtrent de

LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, te AMSTELDAM;

in May 1777.

DOOR *ANTONIUS WILHELMUS SCHAAF*, Med. Doct.

D.	Barometer. 's morg.	's midd.	's av.	Therm. mo.	mi.	av.	Winds Streek. 's morg.	's midd.	's av.	Weder. Geſteldh.
1	29. 6½	29. 6	29. 6	51	66	52	O	O	O	Held. Reg.
2	— 4½	— 3½	— 4½	51	99	54	—	Z	Z W	Regen.
3	— 5	— 5½	— 6½	54	63	54	Z W	Z W	—	— Held.
4	— 6	—	—	54	59	54	Z O	Z O	Z O	—
5	— 8	30. 8½	— 10	54	61	54	Z W	W	W	Held. N. L.
6	— 10½	— 10	— 9½	53	63	57	Z t W	Z t W	Z t W	— Reg.
7	— 9	—	— 10½	56	61	59	Z W	W	W	—
8	30. 0½	30. 1	30. 0½	51	62	54	W t N	W t N	—	— Betr.
9	29. 11½	29. 11	29. 9½	54	63	56	Z	Z O	N O	Reg. Held.
10	— 8	— 10½	30. 0	55	58	52	N O	N	N	—
11	30. 0	30. 0	29. 11	50	57	51	Z O	W	N W	Buijig.
12	29. 10	29. 10	—	51	55	50	N t O	N W	—	—
13	— 11½	— 11	— 5½	51	58	51	N W	Z W	Z	Held. Wolk
14	— 7	— 6	— 5	51	59	50	Z t O	—	Z O	Reg. Held.
15	— 4	— 3½	— 4	53	62	54	Z O	O	O	Hag. Dond.
16	—	— 5	— 4½	54	60	51	N O	N	N	Buijig.
17	— 5½	— 6½	— 8	53	57	50	N t W	N W	N W	—
18	— 8½	— 8½	— 9½	51	59	52	N W	—	—	—
19	— 9½	— 9½	—	52	64	54	Z W	O	O	Helder.
20	— 6	— 7	— 8	56	62	52	Z	W	W	Reg. Held.
21	— 8	— 7½	— 10	52	58	50	O t N	Z W	N W	—
22	— 10	— 9½	— 9	52	56	51	Z t W	Z t W	W	—
23	—	— 10	— 9½	54	64	56	W	W	Z W	Buijig.
24	— 7½	— 6	— 4½	60	66	59	Z	Z	Z t W	— Donder
25	— 4½	— 5½	— 6½	57	57	52	N W	N W	N W	—
26	— 7	— 8	— 9½	52	58	51	—	—	—	—
27	— 10	— 10½	— 10½	53	67	55	W	W	W	Held. Betr.
28	— 11	— 11½	30. 0	55	59	54	N O	N O	N	Reg. Betr.
29	30. 1	30. 1	— 0½	53	61	54	N t O	N	N W	Betr. Reg.
30	29. 11½	29. 11½	30. 0	58	68	54	N W	N W	—	Held. Wolk.
31	30. 0	30. 0½	— 0½	59	67	58	N O	N O	N O	—

Hoogſte Barometer d. 30. 1
Laagſte Barometer d. 29. 3½
} middelb. d. 29. 8½

Hoogſte Thermometer gr. 68.
Laagſte Thermometer gr. 50.
} middelb. gr. 55½

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

REDENVOERING

OVER

MATTHEUS II. 23.

Door den Hoogeerw. THOMAS HUNT, *Profesſor in de Hebreeuwſche en Arabiſche Taalen.*

(*Vervolg van bl.* 228.)

OM nogthans regt te doen aan het woord *Nazar*, moet ik van 't zelve niet afſtappen, zonder aan te merken, dat het wel die overweeging verdiene, waar mede men het, te deezer gelegenheid, verwaardigde. Want, ſchoon ik, in geenen deele, kan berusten in eene der boven opgegeevene Verklaaringen, denk ik egter, dat, kenden wy dit woord te regt, en verſtonden wy de meening van 't zelve in volle uitgeſtrektheid, zulks veel zou helpen in ons tegenwoordig onderzoek. De reden, die ik heb om zo te denken zal ten vollen blyken uit myne eigene gisſingen over deeze plaats van den Euangelist MATTHEUS, die ik nu zal voordraagen.

Dan, eer ik voortgaa, zal het noodig weezen onderſcheid te maaken tuſſchen zaaken, in *uitgedrukte woorden* voorzegd, en die alleen in *zin* en *meening* beſtaan. Dat deeze plaats van de H. MATTHEUS nergens, in de Schriften des Ouden Vorbonds, met *uitgedrukte woorden* voorkomt, wordt gereedlyk erkend: dat men dezelve, nogthans, in *zin* en *meening*, dikwyls daar in ontmoet, is een ſtuk, 't geen wy behooren aan te dringen. Dat het woord NAZARENUS, in een der Propheetiſche Schriften ſtaat, zal niemand beweeren; doch dat wy regtmaatigen grond van reden, in de Propheetiſche Schriften, vinden om te beweeren, dat onze Zaligmaaker zodanig iemand zou weezen, als zeer eigenaartig NAZARENUS mogt genaamd worden, zal, zo ik hoop, uit de volgende bedenkingen blyken: en gevolglyk mede, dat onze Euangelist, wanneer hy ſchryft, dat JESUS een NAZARENUS *zou genaamd worden*, of *zyn*, noch zelve be-

droogen was, noch ten oogmerke had den Leezer te bedriegen.

De gemaakte onderſcheiding is niet willekeurig, of van myn eigen vinding; maar gegrond op de wyze van aanhaalen, waar van de Apostelen zelve zomwylen gebruik maaken, en geſtaafd, door de waarneemingen der Oude en laatere Schriftuurverklaarderen. Apostel PAULUS tekent op, *van den Tweeden* ADAM *is geſchreeven, dat hy geworden is tot eenen leevendigmaakenden geest.* Doch waar ſtaat dit geſchreeven? Vader CHRYSOSTOMUS antwoordt „Nergens," en geeft te kennen, dat dit veel eer een bekend Character was van den MESSIAS, opgemaakt uit de Rolle der Propheeten in 't algemeen, en door de uitkomst bewaarheid, dan eene byzondere Voorzegging *uitdrukkelyk* begreepen in het *Oude Verbond*, en daar uit letterlyk door den Apostel aangetoogen. En die zelfde Kerkvader begint zyne verklaaring van 1 *Corinth.* II. 9. op zynen gewoonen trant, Πᾶ γέγραπται, *waar is dit geſchreeven?* waar op hy laat volgen, De *Zin* is, met de daad, begreepen in de Schriftuur, doch de *Woorden* zyn 'er niet. Volkomen op dien zelfden voet merkt Vader HIERONYMUS, omtrent de plaats by MATTHEUS, aan: „Hadt de Euangelist een *bepaald voorbeeld* uit de „ Schriftuur aangehaald, hy zou zich niet uitgedrukt heb„ been, *dat door Propheeten gezegd is*; maar enkel, dat „ het *gezegd was door den Propheet*: dan nu het woord „ *Propheeten*, in 't meervoudig getal gebruikende, duidt „ aan, dat hy de Woorden der Schriftuur niet; maar al„ leen den *Zin* overneemt." Hier mede ſtemmen GROTIUS, BEZA, en andere hedendaagſche Uitleggers overéén.

Schoon, derhalven het *woord* Ναζωραῖος zelve niet blyke, door eenig byzonder Propheet, omtrent den MESSIAS, gebruikt te weezen; zal 't, egter, indien de waare *Betekenis* van 't zelve zodanig zy, als duidelyk blykt door meer dan één op hem toegepast te weezen, redelyk zyn te beſluiten, dat meer dan één Propheet voorzegt heeft, dat hy een NAZARENUS zou zyn.

Ik hou het woord *Nazur*, of, volgens de *Griekſche taalbuiging*, Ναζωραῖος, voor het lydelyk deelwoord van het *Hebreeuwſche werkwoord Nazar*, 't welk, gelyk ik voorheen aanmerkte, *Afgezonderd* of *Afgeſcheiden* betekent. Doch, vermids, gelyk ik mede reeds te verſtaan gaf, onzes Zaligmaakers Openbaare Leevenswyze, niet wel ſtrookte met het denkbeeld van zulk een' *Afgezonderden* en *Afgeſcheiden ſtaat*, geef ik de voorkeus aan Dr. LIGHTFOOT's verklaaring

ſing van dit woord, die zegt, dat Ναζωραιος niet zo zeer de *Afgezonderdheid*, als wel de *Elende*, van den Staat onzes Heillands te verſtaan geeft: en dat hy waarſchynlyk zo geheeten was, om aan te duiden dat hy *vervreemd* was, van en verworpen door andere Menſchen: eenen *verſmaaden*, en der Menschlyke Zamenleeving *onwaardig gekeurden*.

Met deezen zin zal de betekenis diens Woords, in de naverwante Taalen, overeenkomen. In deeze betekent het niet alleen, gelyk in 't *Hebreeuwsch*, een *Nazarenus* worden; maar tevens *Klein*, *Gering*, *Ongeagt*, *Onwaardig* zyn; in eene andere *Veragten*, *Onwaardig keuren*, *Moeilykheid* en *Smaad aandoen*: in eene andere *Verguizing*, *Schande*, *Ongenade*; in eene andere, *gekleed te weezen in een ſlegt gewaad*, en *beroofd van de Vermaaken en Genietingen des Leevens*; in eene andere *van een Vuil*, *Ongedaan*, *en Afzigtig voorkomen* zyn; en dat, niet door 't verwaarloozen van *Zuivering* en *Welvoeglykheid*; maar uit hoofde van *Armoede*, *Ziekbeid*, of eenigen anderen *Ramp*; kort om, alleszins in eenen *Ongelukkigen* en *Bejammerenswaardigen toeſtand* verkeeren.

Ik maak, over zulks, geene zwarigheid om te ſtellen, dat het woord *Nazur*, of, gelyk de *Grieken* het uitſpreeken, Ναζωραιος, niet alleen *Afgeſcheiden* en *Afgezonderd* van andere Menſchen betekent; maar ook door hun *Gebaat*, *Geſmaad*, *Vervolgd* en *Geplaagd* worden. By aldien wy, derhalven, uit de Schriften des Ouden Verbonds, kunnen bewyzen, dat de MESSIAS, zo als hy by de Propheeten voorkomt, een *Gebaat*, *Vervolgd*, en *Geplaagd Perſoon* zou weezen; byaldien het uit de Euangelie-geſchiedenis blyke, dat zyn Verblyf te *Nazareth* zeer veel gelegenheid gaf, tot de Vervolgingen en Moeilykheden hem aangedaan, dan zal volgen, dat het *gezegd was door de Propheeten*; dat onze Zaligmaaker een NAZARENUS zou weezen; dat de algemeene bejegening welke hy hier op Aarde ontmoette, uitwees dat hy met de daad Ναζωραιος was; dat dit Character, op eene byzondere wyze, op hem toepasſelyk wierd, wanneer zyn Naamvader JOSEPH, uit vreeze voor ARCHELAUS, hem na *Nazareth* voerde; en dat, deswegen, de Euangelist dit Woord op dien tyd zeer gepast op hem overbrengt.

Dat nu de MESSIAS een Perſoon zou weezen byzonder uitſteekende door zyn *Lyden*, en dat onze MESSIAS zeer veel leedt, zyn waarheden, welke niemand, die de Propheetiſche en Euangeliſche Schriften immer raadpleegde, zal betwisten. *Moest de* CHRISTUS *niet alle deeze dingen lyden*? was eene

vraage die onze Zaligmaaker meer dan ééns zynen Jongeren voorſtelde, naa dat hy den bitteren beker zyns lydens gedronken hadt. En ten einde zy niet verlegen zouden ſtaan wat te antwoorden, gaat hy voort met hun te verzekeren, uit de *Wet van* MOSES, uit de *Pſalmen*, en de *Propheeten*, dat het *dus beſchreeven was*, dat de CHRISTUS in dier voege moest lyden. Het, derhalven, voor toegeſtaan houdende, dat onze Heer een *Lydend Perſoonaadje* zou weezen, en dat hy diensvolgens *leedt*, zou ik tevens mogen beſluiten, dat hy zich zou onderſcheiden door het Character van een' Ναζωραιος, en dat hy met de daad zulks deedt.

Maar, om dit ſtuk in nog klaarder daglicht te zetten, agt ik het bewysbaar, dat het Woord Ναζωραιος niet alleen toepaſſelyk is op onzen Zaligmaaker, dewyl hy in 't algemeen een *Lyder* was: maar dat het tevens, op eene zonderlinge wyze, past op alle de verſcheidene deelen zyns Lydens, zo dat waarſchynlyk geen ander Woord het zo volkomen zou uitdrukken. Om hier van een en ander voorbeeld op te leveren. —— Was het voorſpeld dat de MESSIAS *een Vreemdeling zou weezen by zyne Broederen, en een Vreemde by de Kinderen zyner Moeder*? Dit werd vervuld in onzen Zaligmaaker, toen hy *Verworpen* werd door de *Jooden*, *verlochend* en *verzaakt* door zyne Jongeren en Vrienden: en dit wordt uitgedrukt door het woord *Nazar*, 't geen in het tegenwoordig *Hebreeuwsch* betekent *Affcheiden*, *Verwyderen*, *Vervreemden*: 't is deswegen klaar, zo uit de voorzegging als de vervulling, dat hy Ναζωραιος was. Was het voorſpeld door eenen Propheet, dat zyne Vyanden *zyne handen en voeten zouden doorbooren*; en by eenen anderen, dat zy *hem zouden zien dien zy doorſtooken hadden*? Dit werd, by uitſtek, vervuld, in de Nagelen, die handen en voeten aan 't Kruis vastklonken, en de Speer, die zyne zyde doorſtak. En dit, zullen de *Syriers* ons vermelden, is begreepen in hun woord *Nazar*, 't welk betekent, *Klieven*, *Doorſteeken*. 't Is, derhalven, wederom openbaar en uit de Voorzegging en uit de Vervulling, dat hy Ναζωραιος was, in deezen zin. —— Hieldt de Voorſpelling in, *dat de Ploegers zyn rug zouden ploegen, en lange vooren trekken*? Deeze ontving vervulling, toen PILATUS hem ter *Geeſſelinge overleverde*; dit wordt desgelyks aangeduid door het Woord *Nazar*, betekenende *Snyden*, *Scheuren*, *Vooren maaken*, *Ploegen*. Gelyk voorſpeld was gebeurde het: en onze Zaligmaaker was in die betekenis Ναζωραιος. —— Voorſpelde de Propheet, *dat hy zou voortkomen als een Wortel uit een dorre Aarde*? Dit erlangde vervulling als hy te *Bethlehem* ge-

gebooren en te *Nazareth* opgevoed werd, de twee kleinſte en armſte Steden van de Stammen, waarin zy gelegen waren. En dit is weder begreepen onder het Woord *Nazar*, 't welk in 't *Arabiſch* betekent, *Gering*, *Onaanmerkenswaardig*, en *Dor* te weezen. Het zal deswegen hier uit ook volgen, dat onze Heer verwagt wierd onder het Character van Ναζωραιος, en ook onder 't zelve verſcheen. —— Nog eens, en hier mede zal ik de toepaſſing eindigen, ſpelde de Euangeliſche Propheet, dat de MESSIAS een Perſoon zou weezen van geene *Gedaante* of *Bevalligheid*, *dat iemand hem zou begeerd hebben*; dat hy *veragt* en *verſmaad was* onder de *Menſchen*; een *Man van ſmert* en *verzogt in krankheden*; dat *by*, *om onze overtreedingen zou verwond en om onze ongeregtigheden verbryzeld worden*? Alle deeze Onheilen, en Verdrukkingen, verhaalen ons de Euangelisten, onderging onze Heiland: en alle deeze zyn begreepen in het Woord *Nazar*, gelyk boven vermeld is. Wy mogen uit dit alles afleiden, dat onze Heer, in alle deeze opzigten, Ναζωραιος zou zyn, en met de daad was.

Ik zou gemaklyk de Vergelyking kunnen uitſtrekken, over den geheelen loop van onzes Zaligmaakers Lyden, en toonen, dat 'er nauwlyks in hetzelve één enkele Omſtandigheid voorkomt, door de Propheeten voorſpeld of door de Euangelisten opgetekend, welke niet valt onder den omtrek van deeze veelbehelzende Benaaming. Te regt mogt, overzulks, MATTHEUS, die het *Oosterſche Taaleigen* kende, en verſtondt wat dit woord in volle uitgeſtrektheid betekende, verklaaren, dat het voorſpeld was by de Propheeten, dat CHRISTUS een NAZARENUS zou *genaamd worden*, of liever, gelyk dit woord dikwyls voorkomt, *zyn*.

En gelyk onze Heer, Ναζωραιος geheeten werd, uit hoofde van andere ſtukken zyner Vernederinge en zyns Lydens, zo past deeze Naam op hem in 't byzonder, om dat hy te *Nazareth* wierd opgevoed. In de daad het was de *Naam* van deeze Stad, en *Smaadvolle Bejegening*, die onze Zaligmaaker overkwam: dewyl hy daar gewoond had, en welke gelegenheid gaf tot deeze Aanhaaling. *Nazareth* was verſmaad, tot een Spreekwoord geworden, van wegen het gemeen Character en de geringheid der Inwoonderen. In zo verre, dat enkel daar eenigen tyd gewoond te hebben, gerekend wierd een zo laag en ſchandelyk ſtuk te zyn, dat het niet alleen den *Joden* tot een' gewoonen ſmaad en ſchendnaam diende; maar ook een gedeelte uitmaakte van die kwaadaartige Beſchuldiging aan het Kruis gehegt, in 't *Grieksch*, *Latyn*, en *Hebreeuwsch* ——

JESUS VAN NAZARETH. En deeze ſmaadende benaaming hieldt niet op met onzes Heilands Kruis-lyden. JULIANUS noemt hem, oogende op dien ſchandvlekkenden bynaam, den GALILEER; en elk weet, dat de gewoone naam, met welken wy *Christenen* benoemd worden onder onze Vyanden, *Joden* en *Mahomethaanen*, die van *Nazareers* is.

De Euangelist, dan, de Leevensgeſchiedenis beſchryvende van zynen *Verſmaadden*, en *Vervolgden Meester*; en gewag maakende van zyn vertrek na de Plaats, die zo veel gelegenheid gaf, tot de *Smaad* en *Vervolging* hem aangedaan; en daarenboven eene juiste overeenkomst vindende, tuſſchen den Naam *Nazur*, dien men hem gegeeven hadt, (dewyl hy een *Veragt* en *Vervolgd Perſoon* zou weezen,) en Ναζωραιος, den naam hem toegevoegd van de Stad, die ten voornaamen oorſprong ſtrekte van den *Smaad* en 't *Lyden* hem overgekomen, kon te deezer gelegenheid niet nalaaten om éénS voor al aan te merken, *dat nu vervuld wierd 't geen door de Propheeten gezegd was, dat by* NAZARENUS *zou gebeeten worden.*

In deezer voege heb ik myne poogingen aangewend, om eene plaats der H. Bladeren uit te leggen en te verdeedigen, die men langen tyd aangezien heeft, als een ſtandhoudend bewys van JESUS Meſſiasſchap; doch, in de laatſte jaaren, afgemaald is als een verzonnen of onvoeglyke aanhaaling, ongenoegzaam om dat gewigt, 't welk men daar in geſteld heeft, te draagen. Ik heb getoond, dat dezelve geenzins, gelyk men wilde, een bedrieglyke *Vond* was van den *Euangelist*, maar eene *Voorzegging* der *Propheeten*; dat dezelve een bekend Character van den MESSIAS behelst; een Character, niet gegrond op de *Gelykheid van het woord*, maar op de *Rede der Zaake*; een Character, niet ontleend uit eene twyfelagtige plaats van één enkeld Propheet; maar opgemaakt uit de geheele Rolle der Propheeten.

Wanneer, derhalven, in de Treurgeſchiedenis van 's Zaligmaakers Lyden, het Kruis aan ons zal voorkomen, met dat bekende Opſchrift JESUS VAN NAZARETH, KONING DER JOODEN; moeten wy niet met PILATUS, die den Zoon van GOD de eerſte maal kruizigde, of met den Godloozen Spotter, die hem andermaal kruizigt, het eerſte deezer Characters niet aanzien, als onbeſtaanbaar met het laatſte: uit het ganſche beloop der Propheetiſche Schriften ten vollen verzekerd, dat de Beloofde MESSIAS zou zyn JESUS VAN NAZARETH, een veragt, vervolgd, en mishandeld Perſoon, zo wel als KONING DER JOODEN.

WAAR-

WAARNEEMING VAN EEN LANGDUURIGE BRAAKING, VEROORZAAKT DOOR EEN KNOESTGEZWEL, IN DE *Pylorus* EN *Duodenum*. Door M. BONAFOS, M. D.

(*Recueil des Obſervations de Medecine des Hôpitaux Militaires. Tom.* II.)

EEn Sergeant van 't Regiment *de la Fere*, werdt in 't jaar 1766, in de maand September, gebragt in 't Militair Hospitaal; hy was ſedert langen tyd aangetast geweest van een geduurige braaking, vergezeld van eene uitteerende Koorts. Op 't onderzoeken van 't bovenſte gedeelte van den buik, naar de regter zyde toe, ontdekte men een aanmerkelyke hardigheid, welke ſcheen plaats te hebben in de *Pylorus*. Men gebruikte, zonder éenige vrucht, uitwendig verzachtende en ontbindende middelen, en inwendig ontbindende, losmaakende en openende, tevens met pynſtillende geneesmiddelen; dog de Lyder hieldt niet op met braaken, en ſtierf eindelyk, geheel uitgedroogd en uitgeteerd zynde. —— Ik opende het doode Lighaam: wy vonden de *Pylorus*, en het begin van 't twaalfvingerig gedarmte, met een Knoestgezwel bezet; de *Pylorus* was byna geheel verſtopt; daar was alleen maar een kleine opening overgebleeven, waar door men moeite had de lucht te doen doorgaan. —— By het openen van de borst, het hart onderzoekende, vonden wy de regter holte door een ſterk vast vlies in twee holligheden verdeeld. Boven dien, vonden wy nog in deeze holte een polypeuſe ſaamengroeijing, die van 't punt van 't hart begon, en langs 't gemelde vlies opklom tot de top van 't hart, alwaar dezelve 't Scheidvlies doorboorde, en na de andere zyde doordrong, zich in de Long-Slagader vasthegtende. —— 't Is zeer gemeen, polypeuſe ſamengroeijingen te vinden na lange ſleepende Ziekten; dog 't is zonderling in deeze Waarneeming, dat buiten 't ongemak door eene werktuiglyke oorzaak, waarvan ik geſproken heb, te weeg gebragt, 'er geen toeval in deeze langduurige Ziekte ontſtaan is, 't welk eenig gebrek in de werking van 't hart te kennen gaf. Men heeft inderdaad geene Hartklopping, of benauwde Ademhaaling, in deeze Ziekte waargenoomen. Daar heeft in het geheel geene belemmerde of tuſſchenpoozende Pols plaats gehad: dezelve is allengkens trapswyze zwakker en zwakker geworden, tot dat ze eindelyk, gelyk in alle kwynende Ziekten, geheel is opgehouden.

BERIGT EENIGER POOGINGEN OM, DOOR DE ELECTRICITEIT, DE UITWERKZELS VAN DEN SIDDERVISCH (TORPEDO) NA TE DOEN. DOOR DEN HEER HENRY CAVENDISH. F. R. S.

(Ontleend uit The Philosophical Transactions of the Royal Society of London. For the Year 1776.)

SChoon de laatſte proeven op den *Torpedo* genomen, weinig twyfels overlaaten, dat de ſchok, van dien Visch gegeeven, voortgebragt wordt door dezelfde oorzaak, die den ſchok in de Electriciteit veroorzaakt, zyn 'er, nogthans eenige omſtandigheden, de werking van den *Torpedo* vergezellende, bezwaarlyk overeen te brengen met de veronderſtelling, dat ze de gevolgen zyn van eene Electriſche vloeiſtoffe. Een deezer zwaarigheden, en, in de daad, de grootſte, beſtaat hier in, dat die Visch in ſtaat is dien ſchok te geeven, als hy zich in 't water bevindt, en gevolglyk omringd is van eene middelſtoffe, door welke men weet dat Electriſche Stoffe zeer gemaklyk doorgaat.

't Is desgelyks moeilyk te begrypen geweest, waarom de ſchok van den *Torpedo*, veronderſteld zynde, dat een Electriſche Vloeiſtoffe dezelve veroorzaakte, niet, even als die van een geëlectriſeerden Vles, vergezeld gaat met de ſchinſtering van licht en vonken. Het blykt, uit de Proeven door Mr. WALSH genomen, dat geen licht, met mogelykheid, den ſchok van den *Torpedo* kan vergezellen: om dat deeze ſchok niet kan geſchieden, door de minſt merkbaare ruimte van lugt, of de minſte afbreeking ondergaan; noch zelfs door de onmerkbaare tusſchenruimte, tusſchen de ſchakels van een dun koperen ketentje, oogſchynlyk elkander aanraakende. Ook zyn de ligtſte pitballetjes, of andere ligte lichaamen, hoe ook gebruikt, in 't minst niet aangedaan geweest, ten tyde dat de ſchok geſchiedde.

Deeze zwaarigheden heeft de Heer CAVENDISH zoeken weg te neemen: eerst door eenige vernuftige redenkavelingen van vooren; en, vervolgens, door andere ontleend van de verſchynzelen door hem gezien in een kunſtig toegeſtelden *Torpedo*, van zyn maakzel, door middel van welk werktuig hy, boven alle verwagting, de uitwerkzels van den leevenden *Torpedo* heeft naagevolgd.

Ten opzigte van de zwaarigheid om te begrypen hoe de *Tor-*

Torpedo een ſchok kan geeven, wanneer dezelve omringd is van een zo goeden Conductor als het Water, merkt de Heer CAVENDISH aan, dat Electriſeerders, die veronderſtellen, dat de Electriſche Vloeiſtoffe *alleen* gaat langs de kortſte en beste Conductors, grootlyks misſasten. Wanneer 'er verſcheide omwegen moeten gemaakt worden, tusſchen de poſitive en negative zyde van een gelaaden Vles, zullen eenige deelen der Electriſche Vloeiſtoffe, door elk derzelven heen gaan; ſchoon de grootſte hoeveelheid langs dien, waar zy den minſten wederſtand ontmoet. Niemand twyffelt, of Yzerdraad is een beter Conductor dan het Menschlyk lichaam: indien egter iemand, met de eene hand, het einde vast houdt van een zeer *lang* en *buigzaam Yzerdraad*, en dit brengt aan 't buitenſte bekleedzel van een *grooten zwaargelaaden Vles*, en dan de Vles ontlast door het andere einde van het Yzerdraad in zyn andere hand gehouden, aan het binnenſte bekleedzel te brengen, zal de Electriſche Vloeiſtoffe niet *gebeel en al* door het Yzerdraad loopen: een gedeelte zal door zyn lichaam gaan, en hem een merkbaaren ſchok geeven. —— Op gelyke wyze zal iemand een *gedeelte* van den ſchok, door den *Torpedo* in 't water gegeeven, ontvangen, door de eene hand te houden, op de benedenſte oppervlakte eens Electriſchen Werktuigs, en de ander op de bovenſte; of door zyn hand op andere deelen van den Visch te zetten, of door ze indiervoege in 't water te ſteeken, dat de eene hand nader aan het Electriſche Werktuig komt dan de andere; en nogthans zal het grootſte gedeelte van den ſchok, ten zelfden tyde, in allerlei rigtingen over 't oppervlak van den Visch gaan, of door 't geheele lyf, of door 't water, 't welk hem omringt.

Wat de tweede zwarigheid betreft, de afweezigheid van 't licht en vonk by den ſchok, en deszelfs onvermogen om de minſte tusſchenruimte van lugt door te gaan, merkt de Heer CAVENDISH op, dat een groote Electriſche Battery een zeer merkbaaren ſchok zal geeven, ſchoon dezelve zo zwak gelaaden zy, dat de Electriciteit naauwlyks eene merkbaare ruimte doorloope: en hoe grooter de battery is, hoe kleinder ruimte de ſchok zal doorloopen. Hy bewyst de waarheid van dit beginzel door proeven: en toont vervolgens hoe het niet zeldzaam is, dat de ſchok van den *Torpedo* niet vergezeld gaat met tekenen van aantrekking of terugſtooting: want de *oogenbliklykheid* van den ſchok in aanmerking genomen zynde, kunnen de pitballetjes aan een Conductor, die den Visch aanraakt, gehangen, geen tyd hebben om van een te wyken eer de Electriciteit uitgegaan of het evenwigt herſteld is. Hy

brengt verder by, op het gezag van Dr. PRIESTLEY, dat deeze, by het ontlasten eener battery, nóit vondt dat een paar pitballetjes, gehangen aan 't ontlastend yzer, van elkander ſcheidden. Hy voegt 'er nevens, dat 'er nauwlyks eenige pitballetjes zo fyn zyn dat ze van een gaan, wanneer ze gehegt worden aan eene battery zo zwak geëlectriſeerd, dat de ſchok niet door een Keten gaat; gelyk het geval is met den *Torpedo*.

Deeze redenkavelingen van den Heer CAVENDISH worden kragtdaadig onderſteund, door de verſchynzelen die zyn kunſtig gemaakte *Torpedo* opleverde. Met deezen Kunstvisch uit lood en leder zamengeſteld, waar in hy, als een andere PROMETHEUS, eenige ſpranken *Kunstvuur* ſtortte, was hy in ſtaat om vry nauwkeurig veele der *natuurlyke werkingen* van den leevenden *Torpedo* na te doen.

Van deezen Kunstvisch ontving hy, als dezelve in 't water gedompeld was, ſchokken zeer gelykende naar die van den *Torpedo*: hy voelde ook dergelyke ſchuddingen, als hy zyne handen in 't water ſtak op twee of drie duimen afſtands van den Kunstvisch. En daar men verzekert dat iemand, toevallig treedende op den leevenden *Torpedo*, onder 't zand begraaven, zomtyds een ſchok daar van gewaar wordt, deedt de Heer CAVENDISH deeze proeve met zyn kunſtigen *Torpedo* na, en hadt het genoegen dat hy 'er ſchokken van ontving. In 't kort de uitkomst, in 't meerendeel zyner proefneemingen met deezen Kunstvisch, waren, wat den ſchok betreft, overeenkomſtig met die door Mr. WALSH op den leevenden genomen.

De proeven, door den Heer CAVENDISH, met dit werktuig, gedaan ten opzigte van de byzonderheid van den ſchok in den leevenden *Torpedo*, dat dezelve geen merkbaare ruimte van lugt doorgaat, ſchynen met de waarneemingen van Mr. WALSH overeen te ſtemmen. Een ſtuk Zegellak, met Plaatzilver overdekt, bragt den ſchok van den *Kunst Torpedo* over; doch de kleinst mogelyke ſcheiding in het Plaatzilver, met een Pennemes gemaakt zynde, ging de ſchok niet door. Ook niet wanneer de proeve gedaan werd met LANE's Electrometer, of de balletjes moesten zo digt by elkander gebragt worden, dat men een vergrootglas noodig hadt, om zeker te weeten dat ze elkander niet raakten.

Schoon de Heer CAVENDISH, hoe verre hy het ook gebragt hebbe met zynen Kunstvisch, niet in ſtaat geweest zy om alle de uitwerkzels, door den leevenden veroorzaakt, te vertoonen, heeft men rede om zich te verwonderen, dat hy

zo

zo veel gedaan heeft. Het verdient bovenal in aanmerking genomen te worden, dat de hoeveelheid van Electrische Vloeistoffe, ter beschikking van den *Torpedo* staande, zeer groot is, schoon de kragt waar mede die Visch ze te werk stelt, zo gering is, dat ze geene merkbaare ruimte van lugt doorgaat. Doch Hoeveelheid en Kragt zyn twee zeer onderscheide zaaken. In een Vles van acht oncen, zo zwaar geladen als mogelyk, zal de Kragt der Electrische Vloeistoffe zeer groot zyn, byzonder met betrekking tot het werken door een gegeeven tusschenruimte van lugt, als men die vergelykt met de Kragt van de zelfde hoeveelheid, door eene groote battery verspreid.

NATUURLYKE HISTORIE VAN DEN GROOTEN LYSTER.

Volgens den Heer DE MONTBEILLARD, Medeschryver van den Heer DE BUFFON.

DE *Groote Lyster* in 't Grieksch Ἰξώλας, Ἰξοφάγος, Μεγαστόμβλος, in 't Latyn *Turdus major*, *maximus*, *viscivorus*, in 't Italiaansch *Tordo*, in 't Turksch *Gazatauk*, in 't Hoogduitsch *Schnarre*, in 't Zwitschers *Mistlei*, in 't Engelsch *Miſel-bird*, in 't Poolsch *Orozd Naywiesky*, in 't Fransch *Draine Jocaſſe*, en *Grive de Brou*, geheeten, onderscheidt zich van alle andere *Lysters* door zyne grootte, 't verschilt ondertusschen veel dat hy zo groot is als de *Aakster*, gelyk men ARISTOTELES doet zeggen, misschien door een misslag van den Uitschryver: want de *Aakster* is bykans tweemaal zo groot, of anderzins moeten de *Lysters* in *Griekenland* veel grooter dan by ons in *Frankryk* vallen, waar de *Groote Lyster* maar vyf oncen weegt.

By de *Grieken* en de *Romeinen*, werden de *Lysters* voor Trekvogels gehouden, en zy hadden 'er geene dan den *Grooten Lyster*, dien zy kenden onder den naam van *Viscivorus* of *Vicus-eater*, de Besien van *Maren-takken*.

In *Bourgogne* komen de *Groote Lysters*, in de maanden October en November, by troepen aan, naar alle waarschynlykheid uit het *Lotharings gebergte*, een gedeelte vervolgt zyn weg, en vertrekt, steeds in benden vliegende, van het begin des Winters af, terwyl een ander gedeelte tot de maand Maart en zelfs veel langer blyft: want 'er zyn, gedurende den

den Zomer, zo in *Bourgogne*, als in verſcheide andere landſchappen van *Frankryk*, *Duitſchland* en *Poolen*, nog altoos veel *Groote Lysters*. Ook vindt men een zo groot aantal in *Italie*, en in *Engeland*, dat ALDROVANDUS de Jongen op de markt zag verkoopen. En ALBINUS de *Groote Lysters* in geenen deele als Trekvogels aanmerkt.

De *Groote Lysters*, die blyven, leggen eijeren en broeden gelukkig. Zy maaken hun nest nu eens op boomen van middelbaare hoogte, dan eens op een uitſtek van de grootſte boomen, altoos de voorkeus geevende aan die digt met mosch begroeid zyn: zy vervaardigen 't zelve zo van buiten als van binnen van kruiden, bladen, mosch, en boven al wit mosch: dit nest gelykt min naar dat van andere *Lysters*, dan naar dat der *Merels*; uitgenomen dat het van binnen met zagte ſtoffe is opgevuld.

Zy leggen in elk Broedzel vier of vyf grauwe gevlekte eijeren, en voeden hunne Jongen met rupſen, ſlekken, en zelf hoornſlekken, wier ſchaal zy breeken. Zelve eeten zy, in 't beste Jaarſaiſoen, kersſen, druiven, olyven *enz.* en 's Winters genever-, hulst-, klimop- en bovenal maren-besſen.

Als zy ongerust zyn is hun geſchreeuw *tre*, *tre*, *tre*, *tre*, in den Voortyd ſlaan de Wyfjes geen ander geluid; maar de Mannetjes zingen eenen zeer aangenaamen zang, zich plaatzende op 't hoogst der boomen; hun wildzang wordt, afgebroken door onderſcheide toonen, die noit tweemaal in dezelfde orde wederkomen; in den Winter hoort men ze niet meer. Voor 't oog verſchilt het Mannetje alleen van 't Wyfje door dien het meer zwarts in zyne pluimadie heeft.

Deeze Vogels hebben eenen gansch vreedzaamen aart, men ziet ze noit onder elkander vegten; doch zy zyn, met die zagtheid van inborst, egter zeer nauwlettend op hun zelfsbehoud; en wantrouwender dan de *Merels*, die voor zeer omzigtig gehouden worden.

BELONIUS verzekert, dat het Vleesch der *Groote Lysters* beter van ſmaak is dan dat van alle andere: doch dit wordt door alle andere Vogelbeſchryvers tegengeſprooken, en ſtrydt met onze eigene ondervinding: 't is waar dat onze *Groote Lysters* zich niet met Olyven, en onze *Kleine* niet met Maren-besſen voeden, gelyk die van welken hy ſpreekt, en men weet van hoe veel invloed het voedzel is, op het Vleesch van 't wild gevogelte.

De eenige Verſcheidenheid, in deeze ſoort van *Lysters*, is de *Witte Groote Lyster*, waargenomen door ALDROVANDUS; de

de Staart- en Vleugelpennen waren zwak van kleur en bykans wit, de kop was aschgrauw, en zo ook het geheele lyf. — In deeze Verſcheidenheid verdient onze opmerking de Veranring van de Staart- en Vleugelpennen, die doorgaans aangezien worden als min aan verandering onderhevig, en ſterker van kleur dan alle andere pennen.

MIDDEL OM DE MOLLEN TE DOODEN.

(*Uit het Fransch.*)

Niets is verdrietiger voor een' Hovenier, die zyn eer en vermaak ſtelt, en voordeel zoekt in alle ſoorten van Moeskruiden te teelen, dan te zien dat de Mollen alles omwroeten, ſchenden, opeeten, en zyne hoop in rook doen verdwynen. Hy tragt ze te vangen; hy verliest veel tyds en zomtyds vrugtloos; hy neemt de toevlugt tot onzekere geheimen, zeer verſchillende van 't geen ik hier zal mededeelen, 't welk op de ondervinding ſteunt: ik heb 'er meermaalen de proeve van genomen.

Wanneer men een Mol ziet wroeten, of hoopen opwerpen, moet men zich van dat oogenblik bedienen, den grond omgraaven, en het gat zoeken, door 't welk dit lastig Dier onder den grond heen gaat: en als dan een gedroogde Haring of Bokking neemen, die aan ſtukken ſnyden, daar neder leggen, en vervolgens dit ſtukje met aarde bedekken. De Mol, aangelokt door den ſterken reuk van den gedroogden Haring, zal 'er op afkomen en eeten; doch het zal hem tot een doodlyk vergif ſtrekken: hy kan geen vier uuren leeven naa 'er van gegeeten te hebben, zo geweldig is dit vergif. Dit zelfde hebbe men te doen op alle plaatzen, waar men Mols-hoopen of gaten ontdekt. Eén Bokking is genoeg voor twintig hoopen. Ik heb my verpligt geoordeeld, dit van veelen begeerd geheim te ontdekken: en ik kan, uit hoofde van myne veelvuldige bevindingen, voor de beproefdheid van dit middel inſtaan.

MIDDEL OM DE MIEREN HET KLIMMEN OP DE BOOMEN TE BELETTEN.

Men neemt van de gemeenſte en ſtinkendſte Olie, die men kan vinden, en doet 'er zeer fyn geſtooten Houtskool

kool onder: hier eene ſoort van beſlag van gemaakt hebbende, moet men rondsom den ſtam, eenige duimen boven den wortel, daar van een kring maaken, en die met fyngeſtoote Houtskool weder beſtrooijen; die kring is een onoverkomelyke hinderpaal voor de Mieren, zy durven het niet waagen daar over te trekken. Men heeft in *Duitschland*, reeds eenige jaaren geleeden, dit middel gebruikt, en de Boomen zyn van de Strooperyen der Mieren vry gebleeven.

DAGVERHAAL VAN F. MASSON'S TWEEDE REIZE IN DE ZUIDLYKSTE DEELEN VAN AFRICA (*).

MYne tweede Reize deed ik in 't Gezelſchap van Dr. THUNBERG, een *Zweed* van afkomst, door de *Hollanders* uitgezonden om de Planten aan de *Kaap* op te ſpeuren, en die zich thans, met dat zelfde oogmerk, in de *Nederlandſche Oostindien*, bevindt.

In het Jaar MDCCLXXIII, den 11. Sept. gingen wy uit de *Stad der Kaap*, neemende onze koers langs de Noordwestlyke Kust. Wy trokken voorby de *Blaauwe Bergen*; doch het weer was regenagtig met mist vergezeld; wy raakten van onzen bedoelden weg af, en waren genoodzaakt dien nagt in 't open veld te blyven.

Den 12. kwamen wy aan de *Groene Kloof*, eene plaats aan de *Oostindiſche Maatſchappy* behoorende, waar wy ons eenige dagen ophielden; dewyl het weer regenagtig en onbeſtendig was: in deezen tusſchentyd gingen wy eenige keeren na den kant der bergen, en een breede zandige woestyne ſtrekkende na het Zeeſtrand: hier vonden wy eene groote verſcheidenheid van ſchoone Planten, en veele Dieren aan deeze lugtſtreeke byzonder eigen, naamlyk Antelopen, Struisvogels en Pluvieren van verſcheide ſoorten.

Den 19. vertrokken wy van de *Groene Kloof*, over een kleinen heuvel den *Konter-Berg* geheeten, en van daar traden wy in eene groote dorre landſtreek, het *Zwarte Land* genaamd. De grond is grauw zand, verſcheiden mylen lang, vlak, hier en daar bedekt met Kreupelhout van verſcheidenerlei aart. 's Avonds kwamen wy aan 't huis eens Landmans, waar wy twee dagen bleeven, de omleggende velden door-

(*) Zie het berigt van de *Eerſte Reize*, in ons *Mengelwerk*, hier boven bladz. 235—240.

doorkruisende, waar in wy veele zeldzaame Planten vonden; Steenbokken, Haazen, en Patryzen schooten.

Den 22. hielden wy dien zelfden koers, en reisden, met groote moeite, over een diepzandig land, wanneer wy 's avonds aan de *Saldana-Baay* kwamen. Hier hadden wy onzen intrek by een Landman aan de Oostzyde van de Baay. Doch begerig zynde om over te steeken na een huis, bewoond door eenige Bedienden der Maatschappye, die, geduurende het Zomerseizoen, Robben of Zeehonden schooten om traan van te kooken, gaven wy, op den 23, een zein, dat zy een boot zouden zenden: zy deeden het onmiddelyk en voerden ons over de Baay, die omtrent twee mylen breed is; wy werden zeer vriendlyk van den Oppersten ontvangen. —— Ik merkte op, dat de strekking van deeze Baay verkeerd getekend is in alle kaarten, die ik oit gezien heb, uitgenomen die van den Abt DE LA CAILLE; men heeft 'er eene rigting vlak oostwaards loopende aan gegeeven, terwyl dezelve bykans Zuiden loopt, omtrent gelyk met de Zeekust; ik gis de Baay, omtrent twintig mylen lang. Het inkomen van deeze Baay valt bezwaarlyk, door dien 'er verscheide kleine Eilandjes in leggen: het land daar rondsom is weinig beter dan eene zand woestyn, en het water brak, zo dat het den Zeevaarenden niet kan dienen. Ze ligt omtrent vyftig mylen Noord Noordwest van de *Stad der Kaap*. Wy vonden hier veele zeldzaame Planten, en wel byzonder een groot Bolgewas, groeiende op drooge steilten, de *Hollanders* noemen het *Vergiftbol*: en zeggen dat de Hottentotten zich van 't sap bedienen tot het vergiftigen hunner pylen. Wy ontdekten dat het een soort van *Amarillis* was: en dewyl de bladeren waijerswyze groeien, noemden wy dezelve *Amarillis disticha*.

Van de *Saldana-Baay*, verreisden wy den 27. na de *Witte Klip*, zynde een witte Granitsteen van eene verbaazende grootte: boven op hadden wy een verrukkend gezigt der Zeekust, van de St. *Helena-Baay* tot de *Kaap der Goede Hoop*. Die geheele landstreek levert een ruim veld op aan de Kruidkunde, als vercierd met de grootste menigte Bloemen die ik immer zag, van overheerlyke schoonheid en aangenaamen geur. Wy vernamen hier veele Wilde Honden, eenige kwamen ons zo naby, dat ik duidelyk zien kon dat zy omtrent de grootte van een Vossen-hond hadden. Zy zwerven om by talryke benden, en doen magtig nadeels onder het vee: zy vernielen ook de Antelopen waar zy komen; 'er op dezelfde wyze jagt op maakende als onze honden op de Herten.

Op den 30. bereikten wy de *St. Helena-Baay*, waar de

Berg-

Berg-Rivier zich ontlast, deeze is hier zeer diep, en aan beide kanten omringd met uitgeſtrekte ondoorkomelyke moerasſen, begroeid met hoog opwasſend riet. Dit riet gewas wordt bewoond door veelerlei ſoorten van Vogelen, die hun nesten vast maaken aan 't over het water hangend riet. Eén Vogel is 'er inzonderheid, die een wonderlyk vertoon oplevert, te midden van het groene riet: zyn lyf is helder Karmoſyn kleurig, de wieken zyn zwart en groen: door de ſchitterende helderheid van kleur, gelyken zy, op het riet zittende, zo veele roode lelien: het is de *Loxia Orix* van LINNÆUS. 'Er zyn, in deeze Rivier nog eenige Zee-paarden, (*Hippopotamus Amphibius*); doch het is thans verbooden ze te ſchieten: dewyl zy, tot op een afſtand van acht honderd mylen van de *Kaap*, bykans geheel zyn uitgedelgd. De Landlieden ſchooten ze om het vleesch, 't welk zy zo goed als Zwynenvleesch hielden; en om de huid, die zeer dik en tot gebruik bekwaam was. Op deezen tyd was de Rivier zeer gezwollen, 't welk ons belette dezelve, te dier plaatze, over te trekken, en noodzaakte vier dagen de rivier langs te reizen tot zeker Veer, 't geen onze reis zeer vertraagde, en veel moeite kostte uit hoofde van het diepe zand, en de brakheid van het water; in deeze landſtreeke vindt men ook geen wyn of vrugten, door de zoutheid van den grond.

Den 6. October, kwamen wy by het Veer, en verzamelden eene groote menigte Planten, inzonderheid *Ixiæ*, *Irides*, en *Gladioli*.

Den 7. toogen wy over de *Berg-Rivier*, en traden in een ſchoon vlak land, het Gewest der *Vier en twintig Rivieren* geheeten; ter oorzaake van de menigte kleine Riviertjes, die 'er door loopen, en zich in de *Berg-Rivier* ontlasten. Hier vonden wy zuuren Wyn, Oranje-, en Citroenappelen in grooten overvloed.

Den 9. gingen wy over een gedeelte van die Keten Bergen, waar van ik, in myne Eerſte Reis geſprooken heb. Zy ſtrekken zich veele mylen verder Noordwestwaards, ſteeds in hoogte afneemende, na den Westlyken zeeoever. Deeze plaats des Overtochts heet *Kartouw*, en wordt voor een der moeilykſte in dit gedeelte van *Africa* gehouden: dit ondervonden wy, genoodzaakt zynde onze Paarden drie uuren lang by de hand te leiden, onder een onophoudelyken regen, die den weg zo glipperig maakte, dat, door 't veelvuldig ſtruikelen op de losſe ſteenen, de pooten meest velloos geworden waren: de ſteilten vertoonden zich zo vervaarlyk, dat wy dikwyls ſchrikten onze oogen aan een van beide kanten

ne-

neder te ſlaan. Omtrent by 't ondergaan der Zonne bereikten wy, met veel angsts en arbeids, behouden, den anderen kant, waar wy een jammerlyke hut aantroffen, bewoond door een *Hollander*. Nogthans koud en nat zynde, verheugden wy ons onder zyn dak eene ſchuilplaats te mogen vinden. De hut beſtondt uit één vertrek; onze Huiswaard gaf ons een hoek om in te ſlaapen, door een gordyn van rietmatten van het overige afgeſcheiden; hy en zyn Vrouw ſliepen 'er mede, en in een anderen hoek lagen veele *Hottentotten*, onder elkander.

Den 10. ſtaken wy de *Olyphants Rivier* over, deeze legt omtrent honderd en dertig mylen van de *Stad der Kaap*, hier kwamen wy in eene vermaaklyke Valei, aan alle kanten met zeer hooge bergen omringd: die aan de Oostzyde waren boven met Sneeuw bedekt, 't was daar nu Lente. Dit land brengt goed Koorn, en *Europiſche Vrugten*, in overvloed, voort. Oranje- en Citroenappelen zyn 'er in eene verbaazende menigte; de boomen groeien zeer hoog en zwaar. Men heeft 'er ook Wyn; doch deeze is zuur en ongezond: 't welk, myns oordeels, hier aan moet worden toegeſchreeven dat zy hunne Wyngaarden op vogtige en moerasſige plaatzen planten. De vrugt levert wateragtige ſappen uit, die zelden ryp zyn; doch men maakt 'er goeden Brandewyn van. Hier is ook een heete Bron, uit de zyde van 't gebergte voortkomende, welke wy bezogten. Het water was bykans kookend heet ter plaatze daar het uit de rots ſpringt: en 't volk, 't welk 'er gebruik van maakte, verzekerde ons dat het heet genoeg was om 'er een ſtuk vleesch in te kooken. Ik ontdekte een' Oranjeboom, die uit een zaadje voortgekomen of zeer jong geplant was, in een ſpleet van de rots, waar het kookend heet water uitkwam, en, tot myne groote verwondering, wonder ſchoon bloeide: alle de zyden van de kom waarin het volk baadde, waren vervuld met vezels van deezen boom.

Den 11, 12, 13 en 14. reisden wy langs de oevers van deeze Rivier, op veele plaatzen pleisterende. De weiden waren ſchoon voor vee, het gras reikte tot den buik; doch was van een harde ſoort, zynde meest *Juncus*, *Scirpus* & *Cyperus*.

Den 15. bezogten wy het overtrekken van de hooge keten Bergen aan de Noordzyde, doch vonden het ondoenlyk; ons rydtuig viel om op den kant van eene ſteilte, en was grootlyks beſchadigd; wy moesten na het huis van een Landman te rug keeren om 't zelve te herſtellen. Dit gedaan zynde,

beraadſlaagden wy welken weg wy zouden neemen: en, na eenige hoogloopende woorden, beſlooten wy het rydtuig te laaten omryden tot eene plaats het *Roode Land* geheeten, om ons daar te wagten, terwyl de Doctor en Ik na een landſtreek trokken, bekend onder den naam van het *Koude Bokken Veld*: uit hoofde eener ſoort van Antelopen, die hier gevonden, en *Spring-Bokken* genaamd worden. Dit Dier gejaagd zynde, zoekt zich zelven, in ſtede van met loopen, door ſpringen te redden; ik zal vervolgens gelegenheid aantreffen om 'er nader van te ſpreeken.

Den 17. rigtten wy onzen koers Oostwaards door de *Elands Kloof*, eene nauwe bogtige doortocht over een hooge keten Bergen, ten Noord-Oosten van de *Olyphants Rivier* gelegen. Deeze weg is onverbeeldlyk ruw, beſtaande uit gebrooken hier en daar verſpreide rotzen met ſchroomlyke ſteilten, aan wederzyden omringd van ſchrikbaarende en onoverkomelyke bergen, welker zyden bedekt zyn met brokken rots, op onderſcheide tyden van de hoogte nedergeſtort. Hier zagen wy weinig Planten en alleen eenige Boomen van de *Protea grandiflora*, hier en daar in de ſpleeten der rotzen. In deezen doortocht toogen wy over verſcheide kleine riviertjes van het zuiverst water 't geen ik immer aanſchouwde, 't welk ons geene geringe verkwikking bezorgde op 't heetst van den dag. Met het vallen van den avond kwamen wy in 't *Koude Bokken Veld*, en voorts in 't huis eens Landsmans, daar wy den nagt doorbragten.

Den 18, 19 en 20. zetten wy onze reis voort door het *Koude Bokken Veld*, daar wy zeer weinig Planten ontdekten, de grond is hier zeer dor; geen kreupelhout groeit 'er. Het Jaargetyde ſcheen hier twee maanden laater dan in de *Stad der Kaap*, ſchoon de afſtand, in een rechten lyn gemeeten, niet meer dan honderd mylen Noordlyker is. Dit landſchap is niet groot, 'er zyn negen of tien wooningen van *Hollanders*, die alleen van hun vee leeven. De Winters vallen 'er zo ſtreng, dat de grond zomtyds tien dagen agter elkander met ſneeuw bedekt ligt: hunne vroegkomende Kalveren en Lammeren worden dikwyls door de ongenade des weers gedood. Geene Oranjeboomen of Wyngaarden willen hier groeijen: de Inwoonders berigtten ons, dat de Zomers by wylen zo ongunſtig waren, dat hun Koorn in de halmen bedierf, zo dat zy van anderen Koorn voor Vee verruilden. Het land is aan alle kanten omzet van zeer hooge bergen, meest rechtſtandig, beſtaande uit kaale rotzen, die geen het minſte teken van vrugtbaarheid vertoonen: met een woord

alles

alles verwekt de droefgeestigſte denkbeelden. Wy zagen eenige troepen *Spring Bokken*, zo ſchuw, dat wy ze niet onder het bereik van een Snaphaanſchoot konden krygen.

Den 21. daalden wy, langs een zeer ſteil pad, neder in een ander klein landſchap, het *Warme Bokken Veld* geheeten, desgelyks aan alle kanten omringd door vreeslyke bergen, doch op verre na zo dor niet. Hier kreegen wy eenigen Wyn en Vrugten, en hadden het genoegen van de weeligſte Weidlanden te zien; het gras reikte tot den buik onzer paarden, in 't zelve groeide eene menigte van *Ixiæ*, *Gladioli*, en *Iridæ*, die meest alle, in de maand Augustus, aan de *Kaap* in bloem ſtonden.

Den 22. moesten wy een hooge Keten van bergen overtrekken, eer wy in 't *Roode Land* kwamen, daar wy ons rydtuig zouden vinden. Na den weg derwaards vraagende aan de Vrouwen, by welke wy den voorgaanden nagt onzen intrek genomen hadden, de Mannen allen van huis zynde, zo dat wy geen gids konden krygen, gaven zy ons te kennen, dat 'er maar één weg was, *Mostaarts Hoek* genaamd; zy beſchreeven dien als zeer gevaarlyk, en dat wy, zonder leidsman, gevaar van ons leeven liepen, dewyl wy ettelyke keeren een ſnel ſtroomende rivier moesten overtrekken, wier waadbaare plaatzen, door den laatst menigvuldig gevallen regen, meer dan gemeen gevaarlyk waren. Wy vonden ons, door dit berigt, eenigermaate ontſteld; doch ons zelven met een moedig beſluit verſterkende, ſloegen wy op weg, en kwamen, binnen een uur, aan de eerſte ſteilte, daar wy met ſchrik nederzagen in eene Rivier, die verſcheide onbegrypelyk vreemde watervallen vormde. Deeze doortocht, welke ons bykans drie uuren bezig hieldt, is op 't breedst omtrent een vierde van een myl, doch over 't algemeen niet meer dan een achtſte. De bergen ryzen aan wederzyden bykans rechtſtandig op tot eene verbaazende hoogte, de toppen waren toen bedekt met Sneeuw, waar van een gedeelte tot Maart blyft leggen. Deeze Rivier, die het begin is van de *Breede Rivier*, moesten wy vier keeren overtrekken. De waadbaare plaats was zeer oneffen, de bedding der Riviere bedekt zynde met ruwe ſteenbrokken, die van de zyde der bergen afſtorten: doch wy oordeelden onzen arbeid en de doorgeſtaane moeilykheden ruim en ryklyk vergoed, door het aantal van zeldzaame Planten hier gevonden. De Oever der Riviere is bezet met eene menigte altoos groene Boomen, als *Brabejum ſtellatifolium*, *Kiggelaria Africana*, *Myrtus angustifolia*; de ſteilten waren verciert met *Ericæ*, en veele andere, noit

voorheen beſchreevene Berg-planten. —— 's Avonds kwamen wy in 't *Roode Land*, waar wy onze knegts en rydtuig aantroffen, en, vry vermoeid zynde, ſchikten wy den volgenden dag om uit te rusten, en onze verzamelde Planten te bezien. Hier ſtaat aan te merken dat wy de laatſte vyf dagen, in ſtede van ons van de *Kaap* te verwyderen, nader aan dezelve gekomen waren: dewyl ons rydtuig ons onmogelyk over het gebergte kon vergezellen: wy bevonden ons een dag reizens digter aan de *Kaap*, dan toen wy in 't *Bokkenveld* waren.

Den 26. klommen wy op een hoogen Berg, *Winter-hoek* geheeten, ten Noordwesten van het *Roode Land*; een der hoogſte bergen in dit gedeelte van *Africa*, boven op, voor 't grootſte gedeelte van 't Jaar, met Sneeuw bedekt. Hier verwagtten wy Planten te zullen aantreffen, die de ſtrengheid onzer *Engelſche Lugtsgeſteltenisſe* zouden kunnen verduuren; doch den top bereikt hebbende, vonden wy niets dan eenige Grasplanten *Reſtiones*, *Elegiæ*; de geheele berg beſtondt uit rots, in horizontaale beddingen gelegen, zonder eenige aarde, uitgenomen afgeſleeten rots, waar in de Grasplanten groeiden. Van den voet deezes Bergs tot den top heeft men een goeden dag werk, dezelve is zeer oneffen en ongemaklyk te beklimmen. Wy vonden veele keurlyke Planten, groeiende aan den Oever der ſtroomen, die in menigte langs de zyde des Bergs vloeijen. —— Het *Roode Land* is een ſchoon vlak land, aan alle kanten omringd met hooge Bergen, uitgenomen ten Oosten, waar de Valei eenige dagreizens lang voort duurt, te weder zyde door Bergen ingeſlooten. Die aan den Noordkant, ſtrekken zich eenige honderd mylen uit in eene ſchuinſche rigting en eindigen aan de Oostkust. Dit Land brengt Koorn en Wyn in overvloed voort, als ook de meeste der *Europiſche Vrugten*, hier geplant door de nieuwe Inwoonders, afſtammelingen van de *Franſche Vlugtelingen*; een beleefd, herbergzaam, en yverig Volk.

Den 28 en 29. zetten wy onze Reis voort langs de Oevers van de *Breede Rivier*; waar wy veele zeer ſchoone Bloemen verzamelden, inzonderheid één tot de Lelien behoorende, met een langen ſteng vol hangende Bloemen, van een azuurkleur met een groenen weerſchyn: deeze onder het lange gras opſchietende, maakte een heerlyk vertoon; 't is de *Ixia viridis*.

Den 30. trokken wy over de *Hekſen Rivier*, die door het gebergte heen vliet, en zich met de *Breede Rivier* vereenigt:

nigt: deeze plaats is desgelyks opmerkenswaardig door een heete Bron.

Den 31. gingen wy voort tot *Ko-Aree-Rivier*, waar wy veele nieuwe Planten ontdekten, inzonderheid *Gerania*, en *Stapeliæ*.

Den 2 Nov. vorderden wy tot *Koekmans Rivier*, derzelver Oevers zyn met digte Bosschen omzet, vol Vogels, waar van wy 'er veele schooten: de Boomen behoorden meest tot de *Mimosa nilotica* van LINNÆUS; welke Vogels het waren, heb ik nog niet bepaald; geen Boeken over de Vogelkunde by my hebbende, die my in staat stellen om de helft der Vogelen, op deeze reis opgedaan, in hunnen rang te schikken.

Den 5. bereikten wy *Kwellendam*, waar van ik in myne eerste Reis gesprooken heb: dien zelfden dag aten wy by den Landdrost, die zoo veel is als een Vrederegter, en verscheide belastingen van de Boeren heft. Naa het eeten vervorderden wy onzen weg tot aan *Buffeljagts Rivier*, waar eene plaats is aan de *Oostindische Maatschappy* toebehoorende. Hier onderhouden zy eenige Houthakkers, die het hout, op Wagens door Osen getrokken, na de *Kaap* zenden; deeze plaats ligt, naar myne gissing, omtrent hondérd en vyftig mylen van de *Kaap*. Hier rustten wy vyf dagen om onze Osen, die zeer verzwakt waren, wat te doen bekomen, de Doctor kreeg een fris span uit de kudde van de Compagnie.

Den 10. kwamen wy aan *Davenboeks Rivier*, waar wy den geheelen nagt bleeven, den volgenden morgen onze reis weder aanvangende. De Heer THUNBERG, myn Reisgenoot, ging onvoorzigtig, zonder eenige onderzoek te doen, de rivier doorwaaden, en viel eensslags met zyn paard geheel in een gat, gemaakt door een *Hippopotamus amphibius*, die voortyds in deeze rivieren hun verblyf hielden. Het gat was zeer diep, en steil aan alle kanten, dit maakte het lot myns Reisgenoots eenige minuuten onzeker; doch, naar verscheide sterke poogingen, bereikte het paard met zynen ryder den overkant.

Den 12. vorderden wy tot de *Caffer Kuils Rivier*. Aan onze rechte hand hadden wy, eenige weinige mylen van ons af, de Keten Bergen, hier voorheen gemeld, welke hier eene Noordoostlyke rigting aanneemt. De toppen eindigen in veele hooge en brokkelige stukken, 't geen eene verwonderlyk vertoon oplevert. Tusschen deeze Keten Bergen en de Zee ten Zuid-Oosten, ligt een wyduitgestrekt land, 't welk laag schynt; doch wanneer iemand het doortrekt, bevindt hy het eene aaneenschakeling van heuvels en

dalen. De heuvels loopen zagt op, en vallen gemaklyk te beklimmen, ze zyn bedekt met hard gras, zeer zelden door het Vee geëeten. In het afhellen deezer heuvelen groeit de *Aloe Socotorina* by groote bosſen; deeze heeft, oud zynde, ſtammen van omtrent vyf of zes voeten hoog, en alleen eenige weinige dikke bladen aan den top, 't welk ze, op een afſtand gezien, veel doet gelyken naar een hoop *Hottentotten*. De Boeren maaken van het ſap der bladeren veel *Aloe-gom*, 't welk zy aan de *Kaap* van twee tot zes Stuivers het pond verkoopen. Hier is een fraay ſoort van Antelopen, die zich te deezer plaatze alleen onthoudt, door de Inwoonders *Bonte Bokken* geheeten: ze zyn iets grooter dan een *Vaal Hart*, zeer ſchuw, doch niet zeer ſnel.

Den 15. bereikten wy de *Goud Rivier*, op dien tyd omtrent drie honderd voeten breed, het water kwam tot de zitting onzer zadels. Te wederzyde van deeze Rivier ligt eene groote uitgeſtrektheid lands, in de *Hottentotſche Taal*, *Carro* geheeten. 't Is een drooge, brandende grond, roodagtig van kleur, doormengd met gebrooken rots, geheel van gras ontbloot; doch voorzien met eene ontelbaare menigte altoos groene Heesters, zo vrugtdraagende als ſappige; onder de laatſte vonden wy veele nieuwe ſoorten van *Craſſula*, *Cotyledon*, *Euphorbia*, *Portulaca*, *Meſembryanthemum*. — Wy beſlooten den Zee-oever te gaan zien, en wel byzonder de *Mosſel-Baay*, en kwamen, laat in den avond, aan 't huis van een *Europeaan*, die ons zeer beleefd ontving. Hy was in *Zweedſch Pomeren* gebooren, en bykans zeventig jaaren oud; omtrent vyftig jaaren geleden, hadt hy op de *Engelſche Kust* ſchipbreuk geleden, en ſprak nog met lof van de herbergzaamheid der *Engelſchen*. Hy was een Man van letteren, en maakte verſcheide treffende aanmerkingen over de dwinglandy in 't land zyner geboorte, die hem genoodzaakt hadt eene ſchuilplaats in de Wildernisſen van *Africa* te zoeken. Zyn huis was zeer gering, van klei gemaakt, en zeer ſchaars met huisraad voorzien; geen bed was 'er om op te leggen, ſchoon hy ettelyke honderd Osſen, en eenige duizend Schaapen had. Eene menigte van *Hottentotten* ſtonden onder hem, en hadden hunne Hutten rondsom zyne Veeſtallen: waar zy, den ganſchen nagt door, verſcheide groote vuuren ſtookten, om de Wolven en Tygers te verſchrikken.

Den 16. kwamen wy aan de *Mosſel-Baay*, die zeer breed en open is, na het Zuid-Oosten en Oostwaards. Het Strand is bedekt met heestergewasſen van verſcheide ſoorten, de meeste waren ons onbekend, en veele vonden wy niet in bloei. Ten

Noord-

Noord-Oosten van de *Mosfel-Baay* ligt een houtryk land. *Houtniquas Land* geheeten: de bosschen, doorsneeden van rivieren, en vol steilten, zyn zo groot dat men derzelver uitgestrektheid niet ten vollen weet. Deeze bosschen zyn den *Hollanderen* overdierbaar; en kunnen den bewoonderen van de *Kaap* te stade komen, als hunne anderen bosschen geen meer voorraads opleveren. In dezelve zyn veele wilde zeer woeste Buffels en eenige Olyphanten, die het doorreizen gevaarlyk maaken. Wy richtten onzen koers Noordwaards aan na den voet van de groote Keten bergen, die wy andermaal moesten overtrekken: deeze is hier zeer breed; een groote dag reizens is 'er noodig om van de eene tot de andere zyde te komen. Deeze overtocht wordt door de Boeren *Hartiquas Kloof* geheeten.

Den 19. befteedden wy eenige uuren in 't opklimmen, en, aan den anderen kant afklimmende, kwamen wy in eene Valei, omringd door hooge Bergen; hier bleeven wy dien nagt by een waterstroom, waar wy veele keurlyke Planten verzamelden.

Den 20. zetten wy onze reis voort door eene akelige Valei, waar wy mensch noch beest zagen; doch onze arbeid werd ruim vergoed door de voortbrengzelen van het Groeiend Ryk; wy vonden verscheide nieuwe soorten van Planten, die in netheid en fraaiheid alles, wat ik oit gezien hadt, overtroffen. 's Avonds geraakten wy het gebergte kwyt, doch in een ruw land, door de nieuwe Inwoonders het Land *Canaan* geheeten; doch zy mogten het veel liever het Land der *Elende* genoemd hebben: want geen land kan jammerlyker vertoon opleveren; de vlakten bestaan gansch en al uit vergruisde rots, met een weinig roode Klei vermengd, waar in eene verscheidenheid van gewassen groeit, van aart altoos groen; doch, door de schroeiende hette der zonne, bykans van alle bladeren beroofd, dan niettegenstaande het ongunstig vertoon deezer landstreeke, verrykten wy onze verzameling met veele sappige Planten, noit voorheen door ons gezien, en die ons als eene nieuwe schepping scheenen.

Den 21. vorderden wy tot de *Groote Doorn Rivier*, waar wy ons verblyf namen onder een zeer groote *Mimosa Boom*. In den nagt hoorden wy verscheide harde donderslagen, vergezeld van regen.

Den 22. kwamen wy in de *Lange Kloof*, eene nauwe Valei, op 't breedst niet meer dan twee en in lengte omtrent honderd mylen: aan de Zuidwestzyde bepaald door de meer gemelde Keten bergen; aan de Noord- en Oostzyde, door een

laager Keten, met de andere bykans evenwydig loopende: 'Er liggen zeven of acht Plaatſen in, tuſſchen de twaalf en twintig mylen van elkander: de Huizen zyn zeer gemeen, zonder muuren, beſtaande alleen uit ſtokken in den grond geſtooken, die boven zamenkomen, en met riet gedekt zyn. Het Volk is nogthans, welvaarend, en bezit groote driften Rund- en Schaap-vee. De *Hottentotten* zyn over 't algemeen in dienst by de *Hollandſche Landlieden*, die hun tot loon Kraalen geeven, en Tabak met Hennip vermengd; op den Tabak, waar van zy dronken worden, zyn ze zeer verſlingerd. Hier zyn nog eenige weinige vrye *Hottentotten*, die naar de oude landswyze leeven, doch zeer armlyk; hebbende bykans geen Vee.

Den 29. bereikten wy de *Kromme Rivier*, eene lange moerasſige Valei, veel laager liggende dan de voorgaande, en omringd door de volgreeks der bovengemelde Bergen.

Den 30. tot *Eſen-Bosch* gekomen zynde, verbleven wy dien nagt in 't open veld; geheel van 't bosch af, uit vrees voor de Leeuwen.

Den 1. December, kwamen wy in een ſchoon vlak land, grenzende aan den *Ooster Oceaan*, en lieten agter ons de voorheen gemelde Keten bergen, die ſchuins door 't land loopt van den *Atlantiſchen* tot den *Indiſchen Oceaan*. 's Avonds vorderden wy tot de *Zeekoe-Rivier*, verkeerdlyk zo geheeten naar de *Hippopotamus amphibius*, die 'er voorheen huisvestte, doch thans byna geheel is uitgerooid. De Rivier werd ſterk bezogt door eene menigte Watervogels, van welke wy 'er veele ſchooten: onder deezen troffen wy niet weinige aan van de *Phenocopterus ruber*, *Pelicanus onocrotalus*, met veele andere, wier rangſchikking wy niet konden bepaalen; geen Vogelkundige Boeken, gelyk ik reeds aanmerkte, by ons hebbende. —— Wy namen onzen intrek ten huize van JACOB KOCK, een ouden *Duitſcher*, die ons zeer beleefd onthaalde. Hy hadt een goed huis gebouwd, Tuinen en Wyngaarden aangelegd, veel vee, en meer dan honderd *Hottentotten* in zyn dienst, die op alles pasten. De gedaante des lands verandert verbaazend, zynde open, vlak, en met groente bekleed, zich veele mylen langs de Zeekust uitſtrekkende; verſcheide ſtammen van *Hottentotten* woonen in 't zelve. In de Rivieren waren voortyds ryklyk zogenaamde *Zee-koeijen*: doch zints de *Hollanders* hier gewoond hebben, zyn ze meest weg. Zy ſchooten ze, om het vleesch, 't geen zy gelyk ſtelden met Varkensvleesch; het vet heeft met Spek zeer veel overeenkomsts,

komsts. De *Hottentotten* vangen deeze Dieren op de volgende wyze: de Oevers der Rivieren zyn, gelyk ik reeds heb aangemerkt, met bykans ondoordringbaare bosschen bezet, deeze Dieren begeeven zich over dag in de diepste plaatzen der Rivieren, en, als de nagt komt, gaan ze in de omliggende Landen graazen, den weg neemende langs paden, welke zy in de bosschen gemaakt hebben. In deeze paden delven de *Hottentotten* diepe putten, welke zy met gras en ruigte van boomen overdekken: ze dan uit de velden verjaagende, spoeden deeze Dieren zich zo snel zy kunnen, na de Rivier, en vallen in de kuilen, waaruit zy, zeer zwaar zynde, niet kunnen komen: dan naderen de *Hottentotten* met hunne spietzen, en dooden de gevangen *Hippopotamus amphibius*. —— Wy vonden hier een nieuwen *Palmboom*, van welks pit de *Hottentotten*, naar het verhaal der *Hollanderen*, brood maakten; doch wy konden geen voldoend berigt krygen van de wyze waar op zy te werk gingen. Wy namen twee soorten waar: de eene omtrent anderhalf voet overkruis aan den Stam, en omtrent twaalf voet hoog, met geheele bladeren; ze scheenen zeer oud en draagen zelden vrugt. De andere soort hadt geen stam, eenigzins getande bladeren, vlak op den grond liggende, en bragt een groot kegelswys vrugtbeginzel voort, omtrent achttien duimen lang en één voet of meer in den omtrek; schubagtig, en onder ieder schubbe zit eene langwerpige noot, omtrent van grootte als een Kastanje, schoon rood van kleur, doch laf van smaak. De Mannetjes plant is gelyk aan de Wyfjes plant, alleen brengt ze geene vrugt voort; doch heeft een *Strobulus*, en het manlyk stofzaad in kleine Celletjes onder de *Squamæ*. In de bosschen vonden wy de *Euphorbia antiquorum* veertig voeten hoog. De Inwoonders merken aan dat de Honig, naby deeze Boomen gevonden, ongezond is. —— Besloten hebbende, onze Reis nog omtrent honderd en vyftig mylen verder voort te zetten, steeds na 't midden van het land, en langs eenen anderen weg na de Kaap weder te keeren, voorzagen wy ons van een nieuw span Osen, en voorraad voor veertien dagen: en de Heer KOCK gaf ons een zyner Zoonen tot gids mede, die, de *Hottentotsche Spraak* volkomen meester zynde, ons tot Tolk kon strekken.

Den 9. namen wy afscheid van onzen gastvryen Vriend, en omtrent den avond vertrekkende, hielden wy dien nagt ons verblyf ten huize van JACOB VAN RENNEN, een welgezeten Veeweider: dit was de laatste plaats der *Hollanderen*

in dit land. Van hier trokken wy door eene bultige heuvelagtige ſtreek, overdekt met digte boschjes van altoos groene boomen; doch de weg was zo ongebaand, dat ons rydtuig meest aan ſtukken brak. Omtrent den middag toogen wy over *Camtour's Rivier*, waar wy het heetſte van den dag uitrustten, ons vermaakende in de bosſchen op den Oever, die zeer aangenaam waren: de Rivier is breed en op veele plaatzen diep. De Bosſchen worden bezogt door Olyphanten, Buffels en Leeuwen; in de diepſte deelen der Rivieren onthouden zich *Hippopotami*. Schoon ons verblyf hier zeer kort was, vonden wy 'er veele nieuwe Planten. In den naamiddag trokken wy door een houtryk gewest, waar in wy eene menigte Kapellen vonden, die ons toeſcheenen zeer naar die van *Indie* te gelyken; doch, door de digtheid van het hout, konden wy 'er geen één magtig worden. —— 's Avonds kwamen wy aan de *Lory's Rivier*, zo geheeten naar een ſoort van Papegaay, die hier gevonden wordt. Wy kreegen bezoek van verſcheide *Hottentotten*, die, met ſpietzen gewapend, uit de Bosſchen kwamen, zy gedroegen zich zeer heusch, en ſliepen den ganſchen nagt by ons vuur; naa dat wy hun op Tabak, by hun zo geliefd, onthaald hadden.

Den 11. reisden wy door eene aangenaame landſtreek, vol zagte groene heuvels, tusſchen beiden ſchooten altoos groene boomen op, en talryke hoopen van de *Capra dorcas* van LINNÆUS, *Equus Zebra* en *Camelus ſtrutbio* weidden daar; deeze met de bevallige mengeling van grooter en kleinder Bosſchen moesten ons verrukken, daar wy reeds drie maanden ſteile Bergen beklommen, en droeve Wildernisſen doorkruisd hadden. 's Avonds bereikten wy *Van Staat's Rivier*, daar wy den geheelen nagt bleeven, en bezogt werden door veel *Hottentotten*, die ons melk bragten in korſjes van zeer fyn riet gevlogten, en zo vast in een gedrongen dat zy vogt konden houden.

Den 12. trokken wy over *Van Staat's Rivier*, waar een groote Kraal of *Dorp der Hottentotten* is, meer dan twee honderd beloopt het getal der Inwoonderen, zy hebben groote driften Runderen, doch geen Schaapen. Deeze *Hottentotten* waren uitſteekend welgemaakt, en kloeker dan eenige andere *Hottentotten*, die ik oit zag. Zy zyn ook zeer ſtout in het vegten tegen Wilde Dieren, byzonder tegen de Leeuwen, die dikwyls op hunne Veeſtallen aanvallen, en 'er eene groote ſlachting aanregten. Als dit gebeurt, gaan alle de Jongelingen van de Kraal jagt op het Roofdier maaken;

ver-

vergezeld en begeleid door kleine hondjes, die, op den reuk af, het ſpoor volgen: zo ras zy den Leeuw in de ruigte ontdekken, tergen zy hem tot hy vol woede 'er uitſpringt, en op hun aanvalt; wanneer zy allen, met handpylen gewapend, 'er twintig of dertig tevens het Dier door de huid ſteeken: 't gebeurt niet zelden dat 'er twee of drie man in zulk een ſtryd ſneuvelt. Deeze *Hottentotten* waren allen gekleed met mantels, gemaakt van Oſſenhuiden, die zy op eene byzondere wyze bereiden, ze zo leenig en buigzaam maakende als een ſtuk laaken: zy draagen de hairige zyde buitenwaarts. Hun borst, buik en dyen waren naakt, uitgenomen eene menigte van lederen riemen om hun middel geſlaagen. Hunne ſchaamelheid was bedekt met een ſederen kooker, hangende aan een lederen riem van hunnen gordel, doorgaans met koperen ringen vercierd. Eenigen hadden de huid van een Steenbok over hun borst hangen, met de huid van de voorpooten en klauwen van agteren, dit houden zy voor een groot cieraad; anderen hadden een Buffelsſtaart, aan den gordel vastgemaakt, en rondsom de dye geſlaagen; anderen door elk oor de pen van een *Tzervarken*; anderen koperen plaaten van zes duimen in 't vierkant, aan 't hair vastgebonden, te wederzyden van 't hoofd hangen; anderen breede yvooren ringen rondsom de armen; en nog meer vreemde opſchik te verdrietig om te melden. De Vrouwen waren bykans in denzelfden ſmaak gekleed, uitgenomen dat een groot aantal kleine lederen riempjes van hunnen gordel afhingen, en beneden de knien reikende, eenigermaate haare naaktheid bedekten. Zy hebben Hoofden over elke Kraal, die zich het grootſte gedeelte der Kudde aanmaatigen; de overigen ſchynen alleen dienſtknegten, ſchoon zy alle dingen gemeen hebben, en weinig ontzag hunnen Overſten toedraagen. Deeze *Hottentotten* worden *Gunaquas* geheeten; doch waren vermengd met een ander Volk door de *Hollanders Caffers* genoemd, die aan *Terra de Natal* grenzen. Zy waren allen gewapend met handpylen, ieder hadt 'er acht of tien in zyn ſlinker hand. Wy vonden hier de egte *Kaapſche Jasmyn* of *Gardenia ſtellata*, en den Koraalboom, *Erèthrina Corallodendron*. De luchtſtreek verſchilt hier veel van die aan de *Kaap*. Zy hebben dien Zuidoosten wind niet, die daar zo lastig valt; hun ſterkſte wind komt uit het Zuidwesten. Zelden valt 'er in den Zomer regen, doch het blixemt en dondert 'er menigmaal: de wolken, door de hooge bergen aangetrokken, zyn in regenbuien neergevallen, eer zy deeze vlakte bereiken.

Den 13 en 14. vorderden wy weinig, onzen tyd beſteedende

de in het verzamelen van Planten, die alle nieuw waren. De Buffel is, in dit gewest, zeer menigvuldig, en een ſterk Dier, grooter dan de zwaarſte onzer *Engelſche* Oſſen. Over dag gaan ze in de Boſſchen, 't welk het Planten zoeken hier zeer gevaarlyk maakt. Wy zagen voor 't eerst twee Leeuwen, op een merklyken afſtand van ons; doch ze merkten ons niet, dewyl zy loerden op een kudde van de *Capra dorcas*, niet verre van hun weidende. Wy ſchooten twee Buffels, het Vleesch was zeer goed.

Den 15. kwamen wy aan *Zwart Kops Rivier*, daar wy den ganſchen nagt bleeven.

Den 16. bereikten wy *Zwart Kops Zoutpan*, waar wy ons het grootſte gedeelte van dien dag onthielden. Deeze *Zoutpan* is een Meir, verſcheide mylen van Zee, en op eene hoogte gelegen. In den regentyd wordt het vol versch water, 't geen, door de zoutheid van den grond, welhaast ſterk met zoutdeelen vervuld wordt; en als de Zomerhette het verſche water uitdampt, blyft de grond van 't Meir bedekt met een korst van zuiver Zout, wel twee of drie voet dik. Het Meir is omtrent drie mylen in den omtrek, en omringd met een opgaanden grond, bedekt met een groote verſcheidenheid van zeldzaame Planten, onder welken wy veele nieuwe aantroffen. Hier vonden wy verſcheide raare Inſecten, en onder veele andere de *Gryllus* en de *Cimex*.

Den 17. reisden wy door een elendig verdroogd land, waar egter niet weinig Heesters en ſappige Planten ons voorkwamen; doch het gras was geheel door de hette der Zonne verſchroeid. Wy zagen veel wilde Dieren, en, in 't byzonder, eene verſcheidenheid van de *Zebra*, door de *Hottentotten Opeagha* geheeten. Wy ontdekten ook de voetſtappen en den drek van Olyphanten en Leeuwen. Op den middag bereikten wy de *Zondags-Rivier*, daar wy eenige uuren ſtil hielden en met onzen Leidsman, van de laatſte *Hollandſche plaats* mede genomen, raadpleegden wegens het voortzetten van onze reis. Doch hy als mede onze bedienden weigerden verder voort te trekken; verklaarende, dat wy thans genaderd waren op de grenzen van een magtig volk onder de *Hottentotten*, *Caffers* genaamd, die zy betuigden dat ons om hals zouden brengen, al was het alleen om het yzer van ons rydtuig magtig te worden. In gevolge deezer weigeringen, en om den ſlegten ſtaat waar in ons rydtuig was, 't welk dreigde te breeken, terwyl ook veele onzer Oſſen ziek waren, ſtemden wy, ſchoon met wederzin, toe, om langs den zelfden weg, dien wy gehouden hadden, te rug te keeren.

Den

Den 20. kwamen wy aan de *Zeekoe-Rivier*; waar wy ons rydtuig herſtelden.

Den 24 en 28. vervorderden wy onze t'huisreis over de *Komme Rivier*, en een gedeelte van de *Lange Kloof*; doch berigt krygende dat 'er een dagreizens, Noordwaards op, een heete Bron was, beſlooten wy die te gaan zien, ons rydtuig en onze knegten in de *Lange Kloof* laatende.

Den 29. trokken wy, omtrent den avond, over een reeks Bergen aan den Noordkant van de *Lange Kloof*, en kwamen 's nagts aan eene eenzaame hut, eenen *Hollander* toe behoorende, waar wy veele *Hollanders* vonden, die den volgenden dag na de bron zouden gaan om het water te gebruiken. Wy waren zeer in onzen ſchik met hun gezelſchap, en reisden door de dorſte landſtreeke, die ik oit zag. De vlakten lagen overdekt met losſe Steenbrokken, geen grasſcheut deedt zich op; doch wy vonden verſcheide zeldzaame ſoorten van *Craſſula*, *Meſembryanthemum*, en andere ſappige Planten. Op zommige plaatzen was, in een omtrek van dertig mylen, geen drup waters te vinden; en dus konden wy ook niet verwagten veel gedierte te zullen aantreffen: wy zagen geene andere dan de *Capra dorcas*, de *Equus Zebra*, *Kocdoes* en *Spring-bokken*.

Den 30. bereikten wy de heete Bron gelegen aan den voet eener reeks dorre Bergen, het water is zeer heet, en heeft een ſterken yzerſmaak. 'Er is een *Hollandſche* verblyfplaats, omtrent negen honderd voeten van de Bron; waar zy alle nagten de tuinen bewateren met het bron water, 't geen, op dien afſtand, nog rookt. Door dit middel hebben zy alle ſoorten van Moeskruiden in de grootſte volmaaktheid. Den volgenden morgen klauterden wy op den top van deeze Bergen, die eene verzameling van rotzen ſchynen boven op elkander geſtapeld: hier hadden wy een wydſtrekkend gezigt over het land, 't geen een allerbeklaaglykst vertoon maakte, alles was verdord, de bedden der breedſte rivieren zelve waren uitgedroogd. Wy vonden eene ſoort van Heide zeer byzonder, dewyl alle de takjes en bladen bedekt waren met een fyn hairig dons; 't geen ons zeldzaam voorkwam in dit geſlacht. Wy noemden dezelve *Erica tomentoſa*.

Den 1 Jan. des Jaars MDCCLXXIV, keerden wy weder na de *Lange Kloof*, en vonden den volgenden dag ons rydtuig: doch veele onzer Oſſen waren ziek, bevangen door eene kwaal, die hier, in den Zomer, woedt onder het Hoornvee, en dermaate de klauwen aantast, dat ze dikwyls afvallen, en veele Beesten het beſterven. Dit ongemak is gansch hinderlyk

lyk aan de *Hollandſche Boeren*, die vyf of zeshonderd myſen landwaards in woonen, als zy na de Kaap reizen. Hunne Oſſen worden 'er menigmaal van overvallen in 't midden van een woestyn, waar zy somtyds eene geheele maand na 't herſtellen hunner Beesten moeten wagten. Dit maakt hun reizen na de *Kaap* lang en onaangenaam, boven al wanneer zy zich genoodzaakt vinden, Vrouw en Kinderen met zich te neemen, uit vreeze dat deeze, in hun afweezen, door de *Hottentotten* mogten vermoord worden.

Den 3. kwamen wy aan de *Groote Doorn Rivier*, waar wy wederom ons van ons rydtuig afzonderden, om een groot gedeelte van *Carro* te bezigtigen, werwaards wy, wegens ſchaarsheid van water, onze Oſſen niet konden medeneemen. Laat in den naamiddag kwamen wy aan 't huis eens Landmans, die ons berigtte dat hy een Buurman hadt, die ons vriendlyk zou ontvangen en verdere onderrigtingen op onze reis geeven. Naa ons op den weg gebragt en eenige aanwyzingen gedaan te hebben, vertrok hy, en wy vervolgden onzen weg tot Zonne ondergang, zonder eenige wooning aan te treffen. Wy beſlooten hier uit, dat wy zeker van het rechte pad moesten afgedwaald weezen, en keerden eenige mylen te rugge, waar wy een ſpoor vonden, 't geen anders liep: dit ſloegen wy op, en reeden voort tot één uur in den morgenſtond, gekomen zynde in een dorre Valei, aan alle kanten met ruwe ſteilten omzet: eindelyk bevonden wy ons in 't midden van een Bosch van Doornboomen (*Mimoſa nilotica*) waar wy onze Paarden ontzadelden, en vuur maakten. Wy bragten den nagt niet aangenaam over, dien geheelen dag niet gegeeten hebbende: dan, tot onze groote voldoening; hoorden wy het ruiſchen van een ſtroom, dien zogten wy op, en vonden goed water: nogthans waren wy zeer verlegen voor onze arme Paarden, die niets te eeten hadden. Wy beſteedden een goed gedeelte van den nagt met hout te zoeken, om ons vuur aan den gang te houden tot het aanbreeken van den dag; toen klom ik op eene hooge ſteilte, en zag van daar het land over. Hier verzamelde ik verſcheide zeldzaame Planten, als *Geranium ſpinoſum*, *Stapelia euphorbioides*; en by myn wederkomst, zadelden wy onze Paarden, namen onzen weg na de hooge Bergen, waar wy het beter meenden te zullen vinden, doch dit mislukte: want door eene ondraaglyke hette verſmagtende, ontmoetten wy den geheelen dag geen drup waters om onzen dorst te leſſchen. Doch, by 't vallen van den avond, ontdekten wy gelukkig een huis, waar wy vriendlyk werden ontvangen, en den vol-

volgenden morgen troffen wy ons rydtuig aan in *Hartwig's Kloof*; doch onze Oſen waren in een ſlegten ſtaat, en één derzelven geheel onbekwaam. Wy vervolgden onzen tocht, zonder eenig ander meldenswaardig voorval, dan dat wy meer van onze Oſen, door de bovengemelde kwaal, verlooren.

Den 12. kwamen wy aan de *Buffelsjagt Rivier*, waar wy ons eenige dagen ophielden, de rondsom leggende Boſchen doorkruizende; in deeze vonden wy veele zeldzaame Boomen in bloei.

Den 29. bereikten wy de *Stad der Kaap*, naa eene Reis van vier maanden en veertien dagen.

(Verwagt het Dagverhaal der derde Reize in ons volgend Stukje.)

ZEDELYKE OVERDENKINGEN.

NImmer kan men genoeg over de Eeuwigheid denken, om dat wy menſchen allen 'er een allergewigtigst belang by hebben. —— Wie ſchrikt niet, om dien grooten, dien ontzaglyken ſtap te doen, van den tyd in de nooit eindigende Eeuwigheid! —— Ons Verſtand word als bedwelmd, wanneer wy 'er met ernst op peinzen! —— Hoe vele millioenen van Zandkorrels bevatten de hooge Duinen niet, en hoe oneindig vele druppels zyn 'er in den wyden Oceaan? —— Dan haal ieder Jaar maar één Zandkorreltje weg, éénmaal zult gy ten einde geraken; ieder Jaar éénen druppel uit den Oceaan, gy zult ten einde van duizend en duizend millioenen van Jaren de Zee eens ledigen; eindelyk zult gy ook eens het laatſte Zandkorreltje van de Duinen wegdragen. —— Maar aan de Eeuwigheid, die ontzagbarende Eeuwigheid, komt nimmer een einde. —— O allerygſelykſte, allerverſchrikkelykſte Eeuwigheid voor hun, die ongelukkig zyn moeten! —— Och dat onze Ziele nimmer ſmake, het rampzalig Lot der Godloozen.

Wy bedryven zeer vele daden, waar over wy, als zy onder het gezigt der Menſchen moesten komen, ten uiterſten beſchaamd zouden ſtaan. —— Maar alle onze bedryven zullen eens op dien vreeſelykſten aller dagen, die éénmaal gewisſelyk komen zal, voor het oog van Engelen en Menſchen openbaar worden. Wat dan? ——

Voor het uitwendige ſchynt de mensch iets groots, iets byzonders te zyn: —— maar als men hem van nader by be-

beſchouwd, dan is hy inderdaad niets anders, dan een bundel van onvolmaaktheden.

Gelyk de Zee door de Winden beroerd word, zo word ons gemoed geſtadig door nieuwe begeerten beroerd, door nieuwe Voorwerpen aangedaan, en door nieuwe Lusten bewogen; dit maakt dat de mensch zich, even als de Zee, in eene altoosduurende rusteloosheid bevind.

Wy haken veelal naar 't geen we niet krygen kunnen, en wenſchen naar 't geen we nimmer zullen bezitten: om dat wy door velerleie voorwerpen, die zich aan ons gezicht vertoonen, tot nieuwe begeerten opgewekt worden. —— Dit veroorzaakt, dat het gebrek ons allerwege omringt. —— Maar willen wy geen gebrek hebben, laat ons dan leeren, ons met ons beſcheiden deel te vergenoegen.

Nooit droeg de Aarde een ſchadelyker gedrogt dan een Veinsaard. Hy bederft zynen Evenmensch, onder den ſchoonen ſchyn van hem genegen te wezen. Hy dwarsboomt hem, waar hy kan, in zyn fortuin, onder den dekmantel van hem daar in te helpen. —— Het is grootelyks te bejammeren, dat 'er zo vele van zulke Gedrogten in de Zamenleving, onder de Redelyke Wezens, gevonden worden: maar het is allerbejammerenswaardig, dat men 'er zoo velen onder de Geeſtelyken vind, om dat het den Kristelyken Godsdienst zo veel nadeels toebrengt.

Wanneer iemand genoten Weldaden niet erkent, en gene aandoeningen gevoelt voor het goede aan hem bewezen, zulk eenen noemt men ondankbaar: maar hem die kwaad voor goed vergeld, die zyne weldoeners allerwege in hunne belangen tegenſtaat, verdient met regt den naam van een gedrogt.

Geen mensch is zo deugdzaam, zo goed, of hy heeft Ondeugden, hy bezit gebreken; want de menſchelykheid kan men nooit verzaken, en de Engelen zyn in den Hemel: maar zelden of nooit is iemand zo ondeugend, of hy bezit nog de eene of andere deugd, die hy uitoefent; waar aan hy zich ſtipt en heilig bind.

Hoe men 't ook zoeke te verbloemen, wat men ook voorgeve, het eigen belang weegt altoos het zwaarſte; het eigen belang komt het eerst in aanmerking; het is, om zo te ſpreken, het rad waar door alle onze bedryven in beweging gebragt worden: dog men bedoelt zyn eigen belang te ſterk, als men hetzelve ten nadeele van anderen poogt uit te werken.

Cato wilde liever goed zyn! dan ſchynen: maar duizenden vra-

vragen 'er niet na, of zy inderdaad goed zyn, als zy 't maar schynen mogen voor de Menschen.

Het is niet wel mogelyk, dat men omtrent alles, wat ons bejegent, onbevoelig en onverschillig zou kunnen wezen. Dit zou men ook geenzins voor eene Deugd, maar wel degelyk voor eene groote ondeugd, te houden hebben; schoon 'er Wysgeeren geweest zyn, die 't de menschen toe aanzetten. — Dan zich minder gelaten te toonen, zich nooit naar de gevallen, die ons overkomen, en de ongelukken, die ons treffen, te kunnen schikken, is een bewys van een zeer onvergenoegd gemoed, een teken van eene lage, van eene kruipende Ziel.

Wanneer ons Lichaam krank is, zyn de vermogens onzer Ziele ook zwak; maar wanneer de Ziel lyd, dan is de gehele mensch buiten staat om iets te verrigten.

De ongevallen, die ons treffen, zyn meestendeels zulken, waar in wy zelven ons brengen. Als zy ons dan onaangenaam zyn, uit hoofde der nadelige gevolgen, dan zouden wy 'er de Voorzienigheid de schuld wel van willen geven; dan klagen wy over ons ongunstig Fortuin; of maken ons diets, dat het geval het zo nadelig beschikt heeft. Het was veel beter, dat wy ons zelven naukeuriger agt sloegen, en de gevolgen eenet daad alvoréns nagingen, voor wy ze bedreven.

Men vind Menschen in de Zamenleving, die aan anderen alles durven zeggen wat zy denken, en eer stellen in hunne stoutmoedigheid: maar zy zyn ook veelal weêr het allereerst en ligtst geraakt, wanneer anderen op hun beurt hun ook iets zeggen.

Als men altoos eerst in overweging nam, hoe verdrietig en lastig het ons valt, als we eenige onaangename bejegening ondergaan moeten, ik ben wel verzekerd, men zou zich zeer zorgvuldig wagten, van iemand ongelyk aan te doen.

Vele menschen wanen dat hunne wyze van denken de beste is; hier van daan komt het, dat zy zo veel in anderen verooordelen; hier van daan, dat 't in hunne oogen niets goed is, 't geen niet met hunne manier van denken en doen juist overeenkomt. Maar daar ik my 't meest over verwonder, is, dat zy, al heel dikwils, zo ver gaan, dat ze hunne eigen wyze van doen in hunnen evenmensch veroordelen. — Hoe 't ook zy, geen mensch behoorde immermeer te wanen, dat zyne manier van denken het bestendig rigtsnoer voor anderen zyn moet.

Hy die wel spreken, en bondig over zaken oordelen kan, is een seraad in de Zamenleving, en in de gezelschappen:

maar men vind eene oneindige menigte van Snappers en Rammelaars, die veel beter deden met zwygen. — De zulken moesten hunnen lust tot praten bedwingen, en gedagtig zyn, dat 'er niets lastiger en hatelyker is, dan een zot en ledel gerammel.

Het is ongetwyfeld waaragtig, dat men, als de menſchen niet wederhouden wierden, door de gevolgen, die het kwaad den meesten tyd na zich ſleept, nog meêr wanbedryven zou zien plegen, en dat 'er nog veel minder Deugd uitgeoefend zou worden: want kan men velen nog van het kwaad niet te rug houden, door ſterke ſtraffen daar tegen bepaald, wat zou 't dan zyn, indien de ondeugd altoos gelukkig ſlaagde! Van waar komt dit? — De menſchen neigen ten kwade, om dat ze zich in den waan brengen, dat het ſtrekt, om hun geluk uit te breiden.

Ik ontken niet, dat goede voorbeelden veel vermogen hebben, om anderen ter navolging te bewegen; maar al dikwils ziet men 't gebeuren, dat zy, hoe ſchoon ze ook mogen uitſchitteren, nogtans te weinig vermogen bezitten, om anderen by hunnen pligt te houden.

Het is een vry algemeen gebrek, veel van anderen te vorderen, en zelve dikwils in gebreke te blyven. Men weet doorgaans wel wat anderen gehouden zyn ons te doen: maar wat wy zelven aan anderen verpligt zyn, vergeten wy al te veelvuldig. Wy moesten den Regel, dien we gewoneliyk volgen, omkeren, en in plaats van te onderzoeken, hoe onze evenmenſchen omtrent ons handelen moeten, ons zelven allereerst afvragen: *wat ben ik mynen Naasten verſchuldigd?*

Indien wy gebreken, misdaden, of vervelende hebbelykheden in iemand ontdekken, dan behoren wy die als een toetſteen te gebruiken om 'er ons zelven aan te beproeven: en zo wy die by ons ook vinden, dan moeten wy ze eerst in onze eigen perzoonen verbeteren. Als wy zo handelen, dan zullen wy ze met vrugt in anderen berispen kunnen.

'Er zyn menſchen, welke niets minder verdragen, dan dat men een gebrek in hun afkeurt. Valt dit in Lieden van aanzien, dan worden zy zelden, of nooit verbeterd, om dat zy doorgaans van vleiers omringd worden: — en valt het in Lieden van minderen rang, zo ontſtaat 'er veelryds vyandſchap door.

Wat wy ook doen, of laten; nimmer behoorden wy op te houden, met aan ons zelven te arbeiden, om ons te verbeteren.

C. V. D. C.

AANMERKINGEN OVER DE GELAATKUNDE.

(Ontleend uit *A Dialogue on Friendſhip and Society.*)

IK heb dikwyls gedagt dat de *Phyſiognomie*, die ons, uit het Gelaat en de Weezenstrekken, over den Mensch doet oordeelen, allervermaaklykst en nuttigst zou weezen, wanneer wy, met wat meer zekerheids, konden afgaan, op die trekken, als kenmerken van de inwendige geſteltenis des harten. Het gaat, ondertuſſchen, vast dat zy niet zelden den verſtandigen en aandoenlyken Man alleen aanduiden; maar dat wy ook dikwyls de geheime geſtekenis des Gemoeds daar uit leeren. ALEXANDER ſloeg een nauwkeurig oog op het Gelaat zyns Geneesheers; naa dat hy gedronken hadt van den drank, dien men wilde dat te zyner vergiftiging bereid was.

Het Gelaat, iemand byzonder eigen, zal hem onderſcheiden van duizend anderen; die hem anders, in veele opzigten, gelyken. Dikwyls heb ik overwogen waar in het beſtondt; en ontdekt dat het niet gelegen was in het voorhoofd of de oogen alleen, noch ook in de regelmaatigheid en kieschheid der trekken, (weezens van deeze ſoort hebben doorgaans het minst uitdruklyke,) noch mede in de kleur; maar in iets onbeſchryfbaars uit dit alles hervoortkomende, of liever in iets van dit alles onderſcheiden.

Het Gelaat verſchilt, in verſchillende leevensſtanden, zonder dat zulks voortkomt door ouderdom of verval; maar alleen ontſtaat uit de geſteltenis des gemoeds. Een Schilder maalde twee keeren het Portrait van eene Juffrouw, eens op haar zestiende en eens op haar zesendertigſte Jaar: de eerſte reis vertoonde zy de gulle openhartigheid zelve, en hadt een ongemaakte lach op 't weezen; en de tweede keer was haar wenkbrauw ingetrokken, haare oogen gaven eene listige leevendigheid te kennen, en haar lach was een lach van verſmaading: beide de Portraiten waren juist getroffen, en de verandering, in het Character gekomen, was keurlyk in 't laatſte uitgedrukt.

De nauwlettenheid op 't Character, en de Weezenstrekken daar aan beantwoordende, maakt het groot onderſcheid tuſſchen de werkſtukken van groote en gemeene Kunſtenaars, zo in Schilder- als in Beeldhoukunde: bovenal ten opzigte van de laatſte, waar in 't gebrek aan kleuren een grooter verheevenheid van kunst ſchynt aan te duiden. Het moet, in den eerſten opſlage, onmogelyk voorkomen in Steen gevoeligheid te prenten; doch dat het mogelyk is toonen de Standbeelden der Ouden, en een ROUILLAC heeft, onder de Hedendaagſchen, daar in uitgemunt, dat hy, in zyne

verwonderlyke kunststukken, de tedere zo wel als de sterke en vervaarlyke driften heeft weeten te leggen. Deeze, op zekeren tyd, door een Vriend, gevraagd „ hoe hy, in Steen, zulke zagte „ en tedere trekken kon uitdrukken?" gaf zedig ten antwoord. „ Zy zitten alle in 't Marmer, ik doe niets meer dan dat ik ze 'er „ uithak."

Indien de beoefening van de Gelaatkunde ons tot de Zielkunde opleidt, zal ze ons, gelyk MONTAGNE treffend zegt, „ het „ groote beeld van onze Moeder Natuur in haare volle Majesteit „ toonen; en wy zullen, in haar gelaat, die algemeene en be„ stendige verscheidenheid leezen, welke een zo ruim en aange„ naam veld ter bespiegeling oplevert." —— Elk Mensch heeft zyn Character in zyn Gelaat; doch om 't zelve te kennen moeten wy op de Gelaatkunde afgerigt weezen. De gemaakte veranderingen, en geveinsde trekken, die anderen bedriegen, en gebezigd worden om onkunde, dwaasheid en ondeugd te vermommen, zyn terstond openbaar, als men de Gelaatkunde verstaat.

Eenigen hebben geoordeeld dat deeze Kennis een Instinct der Natuure was; doch het is veel waarschynlyker eene Kennis verkreegen door nauwlettend waarneemen. Doch, wat hier van ook zyn moge, het lydt geen twyfel of dezelve verschaft ons ontelbaare vermaaken, door de verscheidenheid van gestekenissen, die ons elken dag, ja ieder uur, voor oogen komen. —— Ook kunnen wy 'er niet weinig nuts van trekken. Eene byzondere nutheid bestaat hier in, dat iemand, in de Gelaatkunde ervaaren, gemaklyk met allerlei Menschen konne omgaan, en, zo hy het verkieze, zich naar alle verschillende Characters schikken: doch, zal hy hier in gelukkig slaagen, zo is 't noodig, dat hy, by veel waarneemens, eene buigzaamheid van aart bezitte. Kundigen in dit stuk scheppen zo veel genoegen uit de stille aanduiding des Gelaats, wanneer het in een onbedrieglyken staat is, als anderen uit een druk gesprek; en terwyl gemeene waarneemers alleen agtslaan op een doordringend oog, of eene byzondere weezenstrek, kunnen zy door den sluier, die het hart scheen te zullen bedekken, heen dringen.

Schoon wy zeker voornaamlyk over 't Gelaat moeten oordeelen, als het in een bedaarden en natuurlyken staat is, zal het, nogthans van veel aanbelangs weezen, 'er het oog op te slaan, in meer dan gemeene omstandigheden. 't Is verwonderlyk te zien, welk eene verandering één enkel oogenblik in de ziel te wege brengt, als het eene gewigtige omstandigheid deezes leevens betreft. Men verhaalt, dat, wanneer MONIMIA aan MITHRIDATES haare liefde tot XIPHARES ontdekte, de verandering zyns Gelaats haar terstond overtuigde van haar eigen ongeluk en het verderf van XIPHARES.

Het Gelaat in bedaardheid zelve draagt voor den bedreeven Gelaatkundigen eenige merktekens van het Character, 't geen iemand, in zekere omstandigheden, zal aanneemen; hy zal oordeelen op welk

welk eene wyze de ziel dan zal aangedaan worden, en dit opmaken ten tyde, wanneer het voor alle onkundigen verhoolen ligt.

Deeze Kennis brengt ons tot een recht gezigt van de menschlyke natuur, en gelykt naar die weinige bekwaame Geschiedschryvers, die het goede en kwaade, in alle Characters onder een gemengd, verééniger; 't welk volstrekt noodzaaklyk is om ze naar eisch op te maaken.

De Mensch is een zamengesteld weezen; doch wy beschouwen hem doorgaans verkeerd: dewyl wy het meestentyds uit één oogpunt doen.

Ik kan niet nalaaten te denken of veel ongelegenheden, die ons, in onze verbintenissen, in dit leeven overkomen, en bovenal die vitzugtige gestrtheid, waar aan veelen bovieren, moet eenigermaate toegeschreeven worden aan de onbedreevenheid in de Gelaatkunde. Ze is, buiten tegenspraak, van de grootste nutheid ten aanziene der verbintenissen en het oordeelen over 't Character van anderen. 't Was deeze Kunde, die SOPHIRRUS, op het aanschouwen des Gelaats van SOCRATES rechtmaatig deedt oordeelen, dat deeze Wysgeer van eene wellustige gestrtheid was. ARTOBAZANES, Gezant der *Parthen*, het Gelaat van SYLLA in opmerking neemende, borst uit in deeze woorden: „ Ik verwonder my, dat een *Romein* het kan dulden iemand boven zich te erkennen!" En, indien CICERO over CESAR geoordeeld hadt uit zyn Gelaat, (in stede van uit zyn verwyfde Kleeding, gelyk CESAR over CASSIUS en DOLABELLA) zou hy nimmer, volgens zyne eigene bekentenis, aan den *Pharsalischen slag*, de party van POMPEJUS tegen hem gekoozen hebben. Gevraagd zynde, hoe 't bykwam dat hy omtrent CESAR hadt misgetast, betuigde hy voluit: „ Zyne Kleeding bedroog my: want „ wanneer ik zag dat zyn tabbaart aan de kanten met franje en kwas„ ten was, dat zyn hair, in golvende krullen, langs zyn rug zwier„ de, terwyl hy, uit vreeze van het in wanorde te zullen krygen, „ met zyn énen vinger het hoofd krabde; kon ik niet denken, dat „ iemand, van dusdanig een voorkomen, moeds genoeg zou heb„ ben tot eene zo stoute onderneeming." —— Dan de tekens, van de Kleeding en het voorkomen onleend, moeten, nois vermengd worden met de Gelaatkunde: ze zyn louter toevallige en bykomende omstandigheden, en geene vaste kenmerken van iemands Character, en strekken zelden, zo immer, tot regels om daar volgens de gesteltenis des Harten te beoordeelen.

ANECDOTE WEGENS DEN DOOD VAN CARÉL DEN XII, KONING VAN ZWEEDEN.

(Overgenomen uit het *Journal Politique & de Litterature.*)

HEt droevig uiteinde van den beroemden CAREL DEN XII, Koning van *Zweeden*, is, tot onze dagen, een raadzel geweest. Het algemeen aangenomen gevoelen komt hier op uit, dat deeze Vorst ſneuvelde door den Kogel uit een Veldſlang, als hy bezig was met de werken in 't beleg van *Frederikshall* te bezigtigen, dat 'er toen niemand by hem was dan SEQUIER zyn *Aide de Camp* en de *Ingenieur* MEGRET, beide *Franſchen*: dit denkbeeld is te meer omhelsd, dewyl de Heer DE VOLTAIRE het mede aanneemt. Ondertusſchen heeft de Heer WRAXALL, te *Stokholm* zynde, de Kleederen gezien, die de *Zweedſche Held* aanhadt toen hy viel: het gat, door den kogel in den hoed gemaakt, was niet meer dan een duim in 't vierkant. De Graaf CAREL VAN LIEWEN, die Page des Konings was ten tyde dat hem dit ongeluk trof, verzekerde den Heer WRAXALL, dat hy het lyk nauwkeurig onderzogt, en onderſcheiden gezien hadt, dat een Pistoolſchoot den dood des Vorſten veroorzaakt hadt, en dat de ſlag, door hem gehoord, van een veel nader bygelegen plaats kwam, dan daar de vyand was. De geſtalte waar in men den doodlyk getroffen Koning vondt, met de bebloede regterhand aan 't gevest van zyn degen, deedt gisſen, dat hy, ondanks de donkerheid des nagts, zyn Moordenaar bemerkt hebbende, terſtond de hand op de gewonde plaats gebragt, en daarop aan den degen geſlaagen hadt, om zich in ſtaat van tegenweer te ſtellen. In de daad SEQUIER en MEGRET werden, in 't eerst, verdagt gehouden van dit ſchriklyk misdryf; doch de tyd en de gedaane nayorſchingen hebben hun van alle verdenking deswegen ontheeven. Maar, niet tegenſtaande de menigte omſtandigheden, verhaald door allen, die CAREL DEN XII na *Noorwegen* volgden, is de waare wyze, op welke die Vorst aan zyn einde kwam, altoos onbekend gebleeven.

Eenige dagen vóór de groote omwenteling, door GUSTAVUS DEN III, in den Jaare MDCCLXXII, te wege gebragt, liet de Heer INGHAM, in de Ridderzaal te *Stokholm*, eene openbaare Redenvoering doende, zich deeze opmerklyke woorden ontvallen. *Het is eene ſchriklyke verdenking, die ik wenschte dat uitgewischt kon worden; het is eene eeuwige ſchandvlek, dat de dood van den Noordſchen Held, van Koning* CAREL den XII. . . *maar de woorden beſterven op myne lippen!* . . . . . By deeze vreemde uitboe-

beneming komt een zeer sonderling geval, nu eerst onlangs te *Stokholm* gebeurd, 't geen tot verklaaring van INGHAM's woorden kan dienen. Voor eenigen tyd hadt de Heer Cr. * * * veele zyner Bloedverwanten en Vrienden te gast genoodigd. Eer zy aan tafel gingen, beschuldigde hy zich zelven voor 't geheele gezelschap, dat hy de Moordenaar van CAREL DEN XII was. Hy wees op een Kas, waar in men, zo hy bemaigde, de bewyzen van dit stuk zou vinden, in de papieren, die hy uit den zak des gedoodden Konings gehaald hadt. Hier op opende de Heer Cr. * * *, een der vensteren van de Zaal, en wilde 'er uitspringen. De gasten kwamen hem voor, en beletten zulks; doch hy viel in eene geweldige krankzinnigheid, en stierf korten tyd daar naa. Dit zeldzaam geval, zegt men, heeft de Raad opgewekt om dit stuk te onderzoeken. De uitslag hier van zal, wordt dezelve openbaar gemaakt, misschien eenig licht kunnen verspreiden over de duisterheden, die tot nog het leevenseinde van CAREL den XII bedekken.

DE MAANSVERDUISTERING.

Eene Fabel.

(*Uit het Engelsch.*)

OP zekeren dag, wanneer de *Maan* taande, klaagde zy aan de *Zon*, indeezervoegen, over het ophouden van haare gunsten: „myn „ waarde Vriendin, waarom schynt gy niet op my, gelyk gy gewoon „ zyt?" *Schyn ik niet op u?* hervatte de *Zon*, *ik ben verzekerd, dat ik zulks beooge!* „ O neen, antwoordde de *Maan*; „ maar ik bemerk de reden, ik zie, die slykerige *Dwaal Ster*, „ de *Aarde*, is tusschen ons beiden gekomen."

De goede Invloed van de Grooten zou meer verspreid zyn, waren 'er geen booze Afhangelingen, die zoo dikwerf toegelaaten worden om tusschen beiden te komen.

DE KRAGT VAN 'T VOORBEELD.

Quo semel est imbuta recens, servabit odorem
Testa diu.

HORAT.

„ Mijnheer! Zie hier mijn Zoon, hij worde uw zorg betrouwd"
Zeij zeker Vader, tot *Dorant*, hem aangepreezen,
Als een, die 't best geschikt tot Gouverneur zou weezen:
„ Ontvang hem, 't is een zoon, daar zig mijn hoop op bouwt;
„ Hij 's leerzaam, en zijn vlijt zal 't u door proeven toonen.
„ Des, naar zijn vordring zij, zal me ook uw zorg beloonen.
„ Dat Nedrigheid vooral zijn grootste cieraad zij:"
(De Vader egter was van wrotsheid gansch niet vrij.)
„ Hij minn' de Deugd en volge oplettend haar bevelen:"
(Wat Weelde en Wellust teelt kon 's Vaders zinnen streelen.)
„ Dat hij in all' zijn' daên de billijkheid betragt':"
(De Vadèr deed zulks nooit.) „ en zig naukeurig wagt'
„ Ook van de Waarheid in het minste ietz af te wijken:
„ Haar edele invloed moet steeds in zijn' woorden blijken;
„ Prent hem dit daaglijks in; ik haat een huichelaar!"
(De Vadèr was, ô schande! een groote Leugenaar.)
„ Dat Kaart en dobbelsteen nooit voor mijn zoon verschijnen:"
(Helaas! 't noodlottig spel deed 's Vaders schat verdwijnen.)

Hoe droeg die Leerling zig? als naar gewoonte, o ja!
Hij lacht zijn' Meester uit, en volgt zijn' Vader na.

P. B. P. B.

AMSTERDAM.
1777.

AANMERKINGEN OVER HET WONDERWERK VAN JESUS CHRISTUS VERRIGT, OP DE BRUILOFT TE CANA IN GALILEA. *Joan:* II.

HEt Wonderwerk, door CHRISTUS op de Bruiloft te *Cana* in *Galilea* verrigt, heeft den Vyanden van het *Christendom* ſtoffe tot tegenſpreeken opgeleverd; doch hunne ingebragte zwaarigheden, meestal ingerigt om aan dit bedryf eenen beſpotlyken dray te geeven, zyn ten overvloede opgelost, door verſcheide Schryvers. —— De grootheid der Magt van CHRISTUS, in dit Wonderwerk uitblinkende, is iets 't welk men gemeen moet agten aan alle Wonderdaaden oit door hem volvoerd. Omtrent beide deeze ſtukken heb ik niets voor te draagen. Maar de wyze op welke JESUS, te deezer gelegenheid, zyne Wonderdoende Magt betoonde, verdient een byzonderder opmerking dan men 'er veel al aan verleent: ik heb de myne daar over laaten gaan, en zal ze hier mede deelen.

Zo wonderdaadig eene bezorging van Wyn, op een Bruiloftsfeest ſtelt de Goedaartigheid van onzen Godlyken Meester in een helder daglicht. Niettegenſtaande het oneindig gewigt en het onnadenkelyk veel behelzend oogmerk zyner Zendinge en Omwandelinge op deeze Wereld, is hy zo inſchiklyk en meegaande, dat hy het zyne toebrengt, tot de vrolykheid en het genoegen van een Gezelſchap; verſchaffende geene noodwendige behoefte, maar iets 't welk tot verkwikking en verheuging diende. Hy vangt zyne buitengewoone Zending aan met een bedryf, geſchikt om elk een zyn Character in een gunſtig licht te vertoonen; hy kwam, gelyk hy elders verklaart, *eetende en drinkende.* Ik weet niet waarom wy hier uit niet zouden leeren om onzen HEER aan te merken als een Vriend van onze geringſte, zo wel als van onze grootſte, belangen, als geen Vyand van onſchuldige vreugde en het genot van de aangenaamheden deezes Leevens: terwyl zyne hoogſte bedoeling ſtrekte, om ons die des toekomenden Leevens te doen hoogagten, en boven alles zoeken.

De Milddaadigheid waarmede hy zo treffelyken Wyn verzorgde, dient om zyne Goedgunſtigheid te luisterryker te

maaken: het was eene ruime vergoeding voor het onthaal hem en zynen Jongeren gegeeven, eene verpligtende handelwyze, teffens ten blyke ſtrekkende van zyne gereedheid om den Bruidegom en de Feestgenooten genoegen te ſchenken; en het overſchot naa de Bruiloft was geen gering geſchenk voor 't nieuwgetrouwde Paar!

De Zedigheid en Nederigheid, welke JESUS, te deezer gelegenheid betoonde, moet onze opmerking niet ontglippen. Het blykt, dat JESUS dit Wonderwerk met zo min vertoons verrigtte als mogelyk was, by zulk een openbaar Feest. De Bruidegom en de Hofmeester, en alle de Gasten, wisten 'er niets van, de Dienaars alleen wisten wat 'er gedaan was; JESUS zelve ſprak 'er niets van tot hun, hy belast enkel de Watervaten te vullen met water, daar uit te ſcheppen en het tot den Hofmeester te draagen. Wy zien hier geen' ommeſlag, geen vertoon, geſchikt om de aandagt der Gasten te trekken: het wordt buiten hun weeten volvoerd. Onze HEER maakt 'er geene aanmerkingen over, of leidt 'er een bewys uit af voor zyne hemelſche Zending. Hy wist het zou zich ontdekken; doch hy doet niets om die ontdekking te verhaasten of te vervroegen: vervolgens laat hy het Wonderwerk voor zich zelve ſpreeken, en de overtuiging, daar door te veroorzaaken, op de baarblyklykheid van de Wonderdaad zelve aankomen. Op zulk een Wyze handelen geene Geestdryvers, geen Bedriegers. Neen! het is byzonder eigen aan den Zoon van GOD, dat hy zyne groote Werken op dezelfde wyze volvoerde, als andere de gemeenſte bedryven deezes leevens verrigten. Het was noodzaaklyk, dat zyne Wonderdaaden openbaar wierden, om tot ſtaavende en verzegelende blyken van zyne Godlyke Zending te ſtrekken. Doch, desniettegenſtaande, volvoert hy ze op eene zo heimlyke, ſtille, en zedige wyze als mogelyk was, en beſtaanbaar met dat einde.

Eene andere byzonderheid in het gedrag onzes Zaligmaakers, te deezer gelegenheid onzer opmerkinge waardig, is zyne Wysheid om een Bruiloftsfeest te doen medewerken ter bereikinge van het groot oogmerk zyner Zendinge. Te midden der uitſpanning, welke dit Feestuur hem verſchafte, verloor hy de waardigheid zyns Characters en het doelwit zyner Zendinge niet uit het oog; en neemt de gelegenheid waar hem aangebooden, door het mangel aan Wyn, (op eene wyze, geenzins ſtrekkende om hunne vreugde te ſtooren, maar veel eer om die te vermeerderen) om de Feestgenooten op te wekken, tot het doen van onderzoek op zyn Ampt en Getuigenisſen: hy poogt, door de vreugde des Feests te vergroo-

ten,

ten, hunne aandagt op te wekken, en in hunne harten een dorst na de geestlyke zegeningen zyns Koningryks te verwekken. Hy draagt zorge, dat het Feestuur voor hem, noch voor de Feestgenooten, een verlooren uur was; maar medewerkte met de andere ſtaatlyker verrigtingen ten tyde zyner Omwandelinge, om zyne *Heerlykheid te openbaaren* en het *Geloof zyner Leerlingen te verſterken.*

Daarenboven ſtrekt dit bedryf onzes Godlyken Meesters om ons te doen opmerken, welk een' trap zyne Zelfsverlochening beklom. Dezelfde Magt, waar door hy, op dit Feest, een zo overvloedig onthaal verſchafte, kon ten allen tyde, zyne eenvoudige voldoening der leevensnoodwendigheden; in eene Koninglyke tafel veranderd hebben. Dit voorbeeld leert ons, derhalven, dat hy geenen zwaargeestigen afkeer hadt van deeze genietingen, of onverſchillig was, om ze anderen te doen ſmaaken: doch wat zyn eigen Perſoon betrof, hy ſtelde nooit zyn Wonderdoend vermogen te werke tot Zelfsvoldoening: hy leedt honger, dorst, en alle de geſtrengheden van een behoeftig leeven. Zo weinig agts ſloeg hy op de zinnelyke vermaaken, zo greetig was hy geſteld op de edeler voldoening, voortſpruitende uit de Gehoorzaamheid aan GOD, en het betoon van Liefde tot het Menschdom: eene Gemaatigdheid zo veel te voorbeeldelyker als men in aanmerking neemt, hoe hy in ſtaat was om zich allenhalven voldoening te verzorgen.

Ik zal by deeze myne aanmerkingen 'er nog één voegen, van den Geleerden Dr. JORTIN: „ 'Er ontſtonden, van de „ vroegſte tyden af, in de Kerk, Ketterſche Aanhangen, die „ den Wyn, Dierlyk Voedzel, en het Huwelyk veroordeelden: en niet alleen de Ketters, maar ook de Regtzinnigen, „ vervielen tot buitenſpoorige denkbeelden van denzelfden „ aart; met grooten ophef ſpreekende van het Ongehuwd en „ 't Eenzaam leeven, gepaard met eene ſtrenge onthouding „ van allen vermaak, en vergezeld van kwellingen des Lichaams. „ Wy mogen, overzulks, gisſen, dat CHRISTUS op deeze „ Bruiloft tegenwoordig was, en dien met een Wonderwerk „ vereerde, om in de Euangelieſche Geſchiedenisſen tot eene ſpreekende wederlegging te dienen, van deeze dwaaze „ misvattingen, en om allen, die *ooren hadden om te hooren*, „ te waarſchuwen, dat zy zich, door zulke Geestdryverytyen, „ niet zouden laaten vervoeren. De Heilige JOANNES, die „ dit Wonderwerk alleen optekent, leefde lang genoeg om „ dergelyke valſche Leeringen te hooren prediken en te zien „ voortplanten" (*).

(*) JORTIN *Remarks on Eccleſiaſtical Hiſtory* Vol. II. p. 18.

VERTOOG,

OVER DEN

INVLOED DER ZEDELYKE WYSBEGEERTE.

Door den Heer DE LA HARPE.

Den Heeren Schryveren der Hedendaagſche Vaderlandſche Letter-Oefeningen.

MYNE HEEREN!

„ 't IS niet lang geleden, dat GL. een *Vertoog over de onderſcheide ſoorten van Zedelyke Wysbegeerte* geplaatst „ hebt (*); het leezen daar van herinnerde my een ſoortgelyk Stukje van den Heer DE LA HARPE, 't welk wonder „ wel by 't gemelde zou voegen; de Vertaaling van 't zelve „ vervaardigd, zend ik hier nevens; 't zelve te plaatzen zal „ tot aanmoediging ſtrekken van UL.

BEGUNSTIGER.

De Wysbegeerte heeft het oog afgewend van ydele, dorre en niets betekenende beſpiegelingen, om groote voorwerpen, die alle Volken raaken, de Zedekunde en de Wetten, te beſchouwen. De eerſte Vernuften leggen zich hier op toe: dit wordt de heerſchende ſmaak. Wy zien 'er alle dagen de uitwerkzels van: en onze naakomelingſchap zal misſchien nog grooter vorderingen, dan wy durven denken, aanſchouwen.

Ik weet men betwist aan de Fraaije Letteren de voordeelen, op welke zy roem draagen. Om thans niet te ſpreeken van den nyd, die het goede, 't welke dezelve niet veroorzaakt heeft, haat, en den hoogmoed, die 't zelve veragt. Veelen zyn 'er, die weinig opmerken, die, ontheeven van een drom onheilen, door de Rede weggeweerd, niet eens denken dat deeze onheilen oit beſtonden, of dat dezelve weder ter baane kunnen komen. Zy hebben deernis met de dwaalingen hunner Voorvaderen, wanneer men ze hun verhaalt, en vraagen niet, waarom die dwaalingen niet langer heerſchen? Zy genieten het licht, en zeggen niet, wie heeft het gemaakt? Dat wy

(*) Zie *Hedend. Vaderl. Letter-Oefen.* V D. 2 Stuk. bl. 493.

wy deezen verpligten om een oogenblik met ons op te merken, dat wy hun tot erkentenis noodzaaken.

Onder de Zedelyke gebreken des Menschdoms is 'er één, dat alle de andere in zich ſchynt te bevatten, een kort begrip van alle boosheid, de Geestdryvery. Deeze behelst in zich onregtvaardigheid, wreedheid, veragting der Wetten en verwaarloozing der Natuure; deeze dooft alle Deugden uit of bederft ze; deeze vermeerdert en ſtyft alle Ondeugden: zy kan noch verſchrikt noch bedwongen worden: dewyl zy ſtraffen en bedreigingen verſmaadt. De ongelukkigen, aan dit euvel ziek, geneezen zeldzaam, zeer zeldzaam; maar de Rede, die op hun niets vermag, belet het overſpruiten deezer kwaale; en brengt te wege dat die woede ſterft met de zodanigen, die 'er door zyn aangetast. Deezen dienst hebben wy aan de Zedelyke Wysbegeerte dank te weeten.

De Geestdryvery, die pest der Ziele, heeft nimmer met meer gewelds gewoed dan ſtaande de twee Eeuwen, die de helſchitterende Eeuw, waarin de Fraaije Letteren begonnen te herleeven, voor gingen: die Eeuw zelve was beſmet met de overblyfzelen diens bederfs. De beſchaavende Kunſten hadden de Menſchen verzagt, 'er bleef over dat zy onderweezen moesten worden. —— Hoe, zal men ons misſchien te gemoete voeren, hoe, zyn 'er Boeken noodig om de Menſchen te leeren, dat zy Broeders zyn, dat een zagt liefhebbend Character den waaren Godsdienst gelykvormig moet maaken aan GOD, wiens werk dezelve is? dat de Waarheid, wanneer dezelve vervolgt, de wapenrusting der Leugen aanſchiet, en haatlyker dan de Leugen zelve wordt? Hoe, bepaalen zich de poogingen der Wysbegeerte tot zo eenvoudige beginzelen? —— Ja, ongetwyfeld, en wat moet dezelve, derhalven, doen? Kan zy de Waarheid, die eeuwig is, hervoortbrengen? — Neen; maar zy herroept dezelve in het hart der Menſchen, wanneer de Driften den indruk daar van hebben doen verdwynen.

Als de Wysbegeerte haare ſtemme verheft, zyn het de Verouderde in de Schoole der dwaaling niet, die zich getroffen voelen door haare leſen: het opluikend Geſlacht ontvangt de waarheid. Het zaad der Rede, door goede Boeken verſpreid, valt in den grond der leerzaame gemoederen. De Jongeling tot het Overheidsampt opgevoed, vervoegt zich in de regtbank met rechtmaatige denkbeelden van zyne Pligten en van de Wetten. Hy, die geroepen is tot de Kerklyke Bediening, vaart dezelve aan met beginzelen van Gemaatigdheid en Liefde, voegende aan de Wet van een GOD, die

zyne Kinderen bemint. Een ander, geſchikt om die ſchitterende plaatzen te bekleeden, welke naby de oppermogenheid komen, bepaalt zich altoos voor oogen te houden den grooten pligt van de Menſchen goed te doen; weetende dat hy anderzins derzelver billyke veragting te wagten hebbe. — Dus verdweenen allengskens die ſchadelyke en verderflyke beginzels, welke den Volken en Koningen zo veel kwaads brouwden. Zodanig was de ongemerkte vordering der Rede, wanneer zy het vreeslyk verderf der voorgaande eeuwen, de ſchrik der onze geworden, verdelgde. — Zy heeft het, onder allerlei gedaanten, beſtreeden. Zy is op het ſchouwtooneel geklommen, waar de indrukzels op de Menſchen gemaakt zo ſterk zyn. Zy heeft het ſchrikdier vervolgd, 't welk zy alleen kon overwinnen. Het brult nog by wylen; doch het brult in ketenen geklonken, en wordt nauwlyks gehoord. Men heeft zelfs de Wysgeeren, die altoos voor 't zelve vreezen, beſchuldigd, dat zy aanvallen op een verwonnen vyand. Dit is eene bezorgdheid, welke men hun dank moet weeten. Een Koning van *Macedonie* hadt een' Slaaf geboden, hem alle morgens te herinneren dat hy een Mensch was. Laaten wy niet klaagen, dat 'er van tyd tot tyd Mannen opſtaan die ons toeroepen, „ weest Regtvaardig, weest Menschlievend!"

Zyn wy niet eenigen dank verſchuldigd aan Schryvers, die 'er zich op toegelegd hebben, om de gebreken en misbruiken van de Regtsgeleerdheid der Volken te overweegen? Een Mensch, die zich des eeniglyk bevlytigde, die dit begonnen werk voltrok, die de heldere fakkel des onderzoeks gebruikte om over dien ongeſchikten hoop van grillige inſtellingen, van ongerymde wreede wetten, een beſchaamend licht te verſpreiden, die een kundiger eeuw deedt bloozen over het aanneemen van het werk der barbaarſche eeuwen; die, eindelyk, in onze Wetten eene hervorming te wege bragt, welke de Rede vordert, en de Menschlykheid aſſmeekt, zal die Mensch geen Weldoender der Volken mogen heeten, en zullen, nevens dien onſterflyken naam, de naamen der geenen, die de eerſte grondtrekken van dit groot werk ontworpen hebben, niet met roem pryken?

't Is waar, men legt der Wysbegeerte, en aan groote Mannen, die dezelve geleerd hebben, ten laste, dat zy, in die vryheid van denken, het deel van ſchepzelen, met Rede begaafd, te verre gegaan zyn. Verre zeer verre is 't 'er af, dat wy die misbruiken goedkeuren. Zodanig is de geſteltenis der menschlyke natuure, dat zy zelden maat weet te houden. Zy zagen agter zich die langduurige heerſchappy

van

van blindheid en dwaaling, onder welke een klein getal heerschzugtige bedriegers het gezond verſtand in eene menigte van Slaaven vernietigd hadden. Zy waren met verontwaardiging vervuld over ondraaglyke dwangregeering. Zy keerden de grondſlagen van dezelve het onderſt boven. Zy eischten alle hunne regten weder: en gingen misſchien te verre. Zy misbruikten de kragten van hun vernuft, omtrent op dezelfde wyze, indien 't my vryſtaat deeze gelykenisſe te gebruiken, als een zieke, die, langen tyd zwak geweest zynde, de weder bekomene kragten te veel te doen geeft. — Doch kan dat misbruik, immer, zulke verderflyke uitwerkzels hervoortbrengen, als de wreede onkunde, waar in onze Voorouders gedompeld lagen, veroorzaakte. Dwaaling is buiten twyfel te beklaagen; maar Geestdryvend Bygeloof te verfoeijen. Dwaalen, hoe menigmaal heeft men dit reeds gezegd, is menschlyk; maar vergifnis den dwaalenden te weigeren, is het werk van een gedrogt; en de woede van 't zelve zou den Aardbodem ontvolkt hebben, hadt de Hemel toegelaaten, dat die algemeen en ongeneeslyk geworden ware.

Ondertusſchen moeten wy bekennen, dat de Wysbegeerte alles niet kan verbeteren. Altoos worden 'er onverbeterlyke Menſchen gevonden, die den ſchat der oude Dwaalingen, met alle zorgvuldigheid, bewaaren, en zich wel wagten dien voor de goede munt der Waarheid te verwisſelen. — Maar wie zal beſtaan te lochenen, dat de Fraaije Letteren het gelaat van *Europa* vernieuwd hebben? Het *Noorden* bovenal ontvangt ze in zyn' ſchoot, met zo veel tederheids als vrugts. De beste *Franſche Toneelſpelen* worden vertoond aan de Oevers van den *Donau*, en naby de bevroozene golven van de *Neva*: eene eer, welke *Frankryk* verſchuldigd is, aan die wondere vernuften, die de Hartstogten, allen Volken gemeen, en de Deugden, over welke alle Menſchen zich verwonderen, eene welſpreekende taal in den mond gelegd hebben. Deeze gemeenſchap der Kunſten des Vernufts heeft inzonderheid veel toegebragt, om *Europa* tot één groot Gezin te maaken, dikwyls door de Staatzugt verdeeld, en door de Beſchaafdheid verëénigd, om de Maatſchappy te verciëren tot in de woeſtſte ſtreeken der Aarde, om, in de beginzels van alle Staatsbeſtuuren, eene regtmaatige agting te betoonen voor de Menſchen in 't algemeen; eene agting zeer verre te zoeken, of liever geheel niet te vinden, toen de Menſchen blind en verſlaafd waren.

Kunnen wy ons het genoegen ontzeggen om ons een haarer ſchoonſte zegepraalen te herinneren? Zal het ons hier vry-

ſtaan, met een zwakke ſtem, te vermelden, 't geen de welſpreekenheid zelve, met al de kunst van welzeggen, behoorde te verkondigen? Eene Keizerin, Opperheerſcheresſe van die groote landen, waar de groote ALEXIOWIS de Kunſten binnen geroepen, en Zy de Wysheid genoodigd heeft, ſtelt, in eene uitgeſtrektheid van twee duizend mylen lands, eene Wet van Zagtheid en Verdraagzaamheid vast; die ten voorbeelde moet ſtrekken van alle Ryken, zo dezelve geene les is. ô Beheerſchers der Volken! het is op deeze wyze dat gy hunne erkentenisſe en den naam van *Goden der Aarde* verdient; een naam u zo dikwyls door de vleiery gegeeven. Ziet daar de gedenktens eener Eeuwe, waarin de Vorſten de ſchriften der Wysgeeren leezen; en waar in de Vorſten Wysgeeren zyn.

De verbetering des Menschdoms is het groot doelwit, 't welk tegenwoordig alle eerſte Verſtanden behooren op 't oog te hebben; om dit te treffen, moeten zy hunne poogingen inſpannen. — De loopbaan der Wysbegeerte opent zich, en is van eene verbaazende uitgeſtrektheid: haar oogmerk is, zo veel mogelyk, de kwaalen, die het Menschdom drukken, en de dwaalingen, die het ſchandvlekken, te verbeteren: en, ſchoon 'er maar één dier kwaalen, één dier dwaalingen overig ware, nog was 'er iets nuttigs te doen.

Gy, derhalven, wie gy ook zyn moogt, die de bekwaamheden bezit om een groot Schryver te worden, ſtreef na den tytel van Weldoender des Menschdoms; dat deszelfs geluk ten bewyze van uwe Letter-Oefeningen, en tot belooning daar van, ſtrekken.

NUTTIGE AANMERKING VAN G. J. VAN WY, *Chirurgyn*, OP ZYNE VERHANDELING OVER DE BYTENDE SUBLIMAAT IN DE LUES VENEREA, ENZ. Door DENZELFDEN (*).

OP pag. 42. heb ik gezegd: „ Zo dikwils de uitbranding „ en uitdamping gedaan is, moet men, by het weder „ op-

Amſterdam 25 *Juny* 1777.

(*) WEL EDELE HEEREN!

Myne onlangs in 't ligt gegeevene Verhandeling over de bytende Sublimaat, enz. zal Uw Ed. niet onbekend zyn. Eene voordeelige en

„ opgieten van *Alcohol*, met een yzeren Spadel, alles wel „ omroeren en terſtond weder in brand ſteeken."

Indien men op deeze manier te werk gaat, dan verliest men zeer veel van de Sublimaat. Vier uncen Sublimaat, vyfmaalen geäduſteert, met acht oncen *Alcohol vini*, bleef 'er tien Dragmen en een Schrupel over. 11 *April* 1777.

24 *Juny*, ontmoette ik een myner Kunstgenooten, dewelke in het zekere bericht was, dat de Sublimaat door een kundig Apothecar, op dezelve manier, als in myne Verhandeling opgegeeven is, bereid was, nog vry meer in gewigt als ik hem van myne bereiding gemeld had, verloren hadde.

Denzelven dag, voorneemens zynde te aduſteeren, ontdekte ik de reden van dit aanmerkelyk verlies: de Yzere Spadel, had ik na de laatſte bereiding van de Sublimaat in den Kroes laaten ſtaan; hier door was het Yzer geroest, en dit roest had in eene bekorſting van de gebrande Sublimaat, (dewelke ik te vooren niet gemerkt had) een rond gat verbeeten, tot op den bodem van den gepotlooden Kroes; maar het overige van de teruggebleevene en in den Kroes vastgeplakte *Sublim. adustus*, kon ik niet, dan door middel van Hamer en Beitel wegneemen, en dit was een vry aanmerkelyk gedeelte, dat ik egter tot het gebruik verwierp; maar dat my iets leerde, 't geene ik te vooren niet wist.

Ik nam wederom vier uncen Sublimaat, om op dezelve manier, als in myne Verhandeling beſchreeven, te aduſteeren: maar in plaatze van met een Spadel na ydere Deflagratie alles wel om te roeren, kapte ik met eenen half rondgebogenen Timmermans Beitel, de Sublimaat, die voor een gedeelte met de Kroes, als één Lichaam ſcheen uit te maaken, voorzigtig los; tot dat ik door de zwarte kleur van den Kroes ontdekte, dat 'er niets bleef aanhangen.

De

en laatere ontdekking, aangaande de bereiding van de Merc. Subl. Corroſiv. adustus, wenste ik gaarne algemeen bekend te zyn. Geen gevoeglyker weg weet ik, dan my, met eerbiedig verzoek, tot Uw Ed. te wenden, om namentlyk het met deezen Brief medegedeelde, in Uw Ed. Letter-Oefeningen te plaatſen, waar door Uw Ed. zeer zult verpligten, hem, die de Eer heeft zig te noemen:

MYNE HEEREN!

Uw EDs.

Zeer Ootmoedige Dienaar

G. J. VAN WY.

De *Sublim. Corrosiv. adustus*, de vereischte kleur hebbende, deed ik die op dezelve manier, voor de laatste maal, door Hamer en Beitel, uit den Kroes, en toen bevond ik veelgegewonnen te hebben; want nu hield ik negen Dragmen, meer als te vooren, over.

De Gewenste gevolgen door dit middel, in *Gonorrhoea*, zyn, en blyven dezelve. Onlangs, na de Uitgaave van gemelde Verhandeling, zyn door dit middel nog drie andere Proeven, (waar van één onder myn opzicht) even gelukkig en spoedig, afgeloopen.

De Perzoonen in de Proeven, door my in gemelde Verhandeling opgegeeven, ben ik zeeker dat tot heden volmaakt wel, en herstelt zyn en blyven.

Vier van myne, in de Proeven gemelde Vrienden, hebben gelegenheid gehad te onderzoeken en te bevinden, dat hunne opgegeevene Proeven, bestendig, alzo blyven, als ze voor geneezen opgegeeven zyn.

In myne Verhandeling over de *bytende Sublimaat*, heb ik gezegd, dat de HR. VAN DER HAAR, my tot zoeken en vinden gelegenheid gegeeven heeft, door zyne aanmerking op VAN SWIETEN, en het is waar dat ik buiten dezelve nooit tot die ontdekking zoude gekomen zyn. —— 't Was evenwel een raadzel, om hier uit op te maaken, hoedanig ik hier mede te werk moest gaan. —— Het is my thans te aangenaamer hetzelve zodanig gevonden hebben, als het reeds door de Hr. YVO GAUKES Med. Dr. Groningen gebruikt is, schoon nooit door denzelven algemeen medegedeeld.

Had ik vóór het opstellen van myne Verh. geweeten, 't geen ik naderhand, door twee zeer ervarene Heelmeesters ben ontwaar geworden; dan, had ik voorzeker daar van gebruik gemaakt, om de nuttigheid van de *Merc. Sublim. Corrosiv. adustus*, sterker aan te toonen: alhoewel het my toeschynt, en door Proeven gebleeken is, dat dit middel, in gebruik, gelyk ik dezelve in myn Verh. opgegeeven hebbe, veiliger is, en beter aan de verwagting voldoet, dan in *Decoct. Cap. Sarsaparille*, gelyk YVO GAUKES daar van gebruik maakte; vooral, wanneer men de Pillen in agt byzondere tyden daags, dat is telkens om de twee uuren één, toedient. Daar kunnen evenwel gevallen zyn, daar men, op de manier van deezen Geneeskundigen, moet te werk gaan.

Myn

Myn zeer Geachten Vriend de Hr. L. HENGEVELT, Stads Heel- en Vroed-Meester te Arnhem, meldt my in een brief van den 18 Juny deezes Jaars, het volgende: —— „ Het ge„ bruik van de *Merc. Sublim. Corroſiv. adustus*, heb ik, in „ den Jaare 1754, aan den Hr. VAN DER HAAR, gecommuni„ ceerd, om met de knoesten van Sarſeparille in Decoct. te „ gebruiken, dat my meest altoos welgeſlaagd heeft. —— „ Het is afkomſtig van den Hr. YVO GAUKES, Med. Dr. te „ Groningen, die het lang als een geheim gebruikt, en „ zeer veel gelukkige geneezingen mede uitgevoerd heeft." —— By gelegenheid dat ik de Hr. HENGEVELT, den 30 Juny daar aanvolgende, mondeling ſprak, zagen wy, dat de *geadusteerde Sublimaat*, volgens myne bereiding, niets van die, dewelke nog by zyn Ed. overgebleven was, verſchilde. De manier van bereiding zeide zyn Ed. nergens in te verſchillen, dan dat de zyne op een Aarde bord, of Schotel, afgebrand was, het welk op 't zelve uitkomt. De Hr. VAN DER HAAR ſchryft my in dezelve maand den 26ſten dat zyn Ed. reeds in de 20 Jaaren van dit middel, namentlyk *Merc. Sublim. Corroſiv. adustus*, nu en dan, gebruik gemaakt heeft. (Hy zegt verder) „ Ik meen reden te hebben om het aan wylen „ Dr. YVO GAUKES toe te eigenen, ſchoon deeze zynen „ drank, ſomwyl, met koffy, vermengde. —— Eene der „ aanzienlykſte, van ons Land, zoude het van deeze zyne er„ ven gekogt, en aan wylen zynen Lyf-Medicus vereerd „ hebben. —— Deeze laatſte zoude het in Leyden maar „ vooral in 's Hage, door zyne vrienden, hebben doen uit„ deelen. —— De afbranding, en bereiding is genoegzaam „ met die van U gelyk. —— Ik heb het altoos in een De„ coctum van Capit. Sarſaparille doen gebruiken, en 'er ook, „ ſomwylen, Koffy onder gedaan. —— Een kundig man „ heeft my berigt, dat een Heer, met groote uitzettingen in „ de Scheenbeenderen en hevige nagtpynen, in ſes weeken „ met deeze bereiding in een Decoct. van Lig. Juniperi, vol„ maakt geneezen wierd. —— Deeze Lyder hadde 28 „ maanden lang, het middel van VAN SWIETEN, tot 5 Lepe„ len vol opklimmende, wel met verligting, maar tog te ver„ geefs, gebruikt gehad. —— Hadde ik ſoortgelyke onder„ vindingen, en in een genoegzaam aantal, voor my gehad, „ dan zoude ik niet gerust hebben hetzelve algemeen te maa„ ken, maar, deeze ontbreekende, moeten zwygen. —— „ Ik heb 'er groote Chancres op 't hoofd, in de keel, op „ de borst; zoo met als zonder een gering beenbederf en „ uitzettingen van 't been, door zien geneezen, ja ook by an„ de-

„ deren, dewelke reeds vrugteloos geſaliveerd hadden, vol-
„ maakt herſtellen."

Ik meen, door dit mede te deelen, te kunnen aantoonen, dat ik, door de algemeene bekendmaaking van dit middel geen nadeel gedaan hebbe, en dat de bereiding volkomen gelyk is met die van den Heere YVO GAUKES, ik vleye my, dat anderen, zoo door Genees- als Scheikundige Proeven, ons hier in meerder zullen verlichten, op dat wy verder, in 't geen ons nog verborgen is, mogen indringen; indien myne geringe, doch welmeenende pogingen ten nutte van 't algemeen, of ſchoon ze gebrekkig mogten zyn, eenigzins aan 't oogmerk voldoen, dan zal ik, ſchoon ſpaarzaam gelegenheid hebbende, alle moeite aanwenden om meerder verlichting, of door my zelven, of door anderen, te verkrygen, en dezelve verder, indien het van eenig aanbelang is, mededeelen.

18 *July* 1777.

NATUUR- EN SCHEIKUNDIG ONDERZOEK VAN DEN BARNSTEEN,

DOOR

WILLEM VAN BARNEVELD,

Apotheker te Amſterdam.

WY kennen de Natuur inderdaad niet genoeg, om klaare bevattingen te kunnen hebben, van de zo lydende, als werkende inwendige beginzelen en oorzaaken der natuurlyke dingen. 't Is waar, wy zyn door onderzoek en proefneemingen, omtrent derzelver inwendig maakzel of te zamengroejing, veel kundiger geworden, terwyl wy evenwel ons over de eene zaak, met meer vrymoedigheid kunnen uiten, als over de andere, zo dat wy ons moogen vleijen, dat onze Nakomelingen, ſchoon langzaam, eens ten eenemaal tot de volkomene kennisſe der Natuur zullen geraaken; maar hier uit ontſtaat een ander gebrek, te weeten: verſchillende denkbeelden, gebooren uit verſchillende proefneemingen, tyden, plaatzen, omſtandigheden of redeneeringen, over een en hetzelfde onderwerp genomen. De BARNSTEEN, eene der verwonderenswaardigſte Zaaken van alle, die in de Natuur bekend zyn, eene Zeldzaamheid, welke doorgaans den onderzoekeren veel ſtof tot verwarde en ver-

deel-

deelde denkbeelden heeft gegeeven, ſcheen my der moeite wel waardig, eens naauwkeurig na te vorſchen; naar alvoorens eene beſchryving des Barnſteens vooraf te hebben laaten gaan.

De Latynſche naamen des Barnſteens zyn verſcheiden, en hebben ieder eene onderſcheidene oorſpronkelyke Betekenis; als *Succinum* a *Succo*, om dat men eertyds meende denzelven uit een Sap van zekeren Boom oorſpronkelyk te zyn. *Ambra Citrina*, om dat de Barnſteen, als de Ambergrys op het Water gevonden wierd, en inderdaad, in zyne manier van Samenſtelling, ook veele overeenkomst heeft. *Carabe* van Perſiſchen, en *Electrum* van Latynſchen oorſprong, om dat de Barnſteen een aantrekkende of uitlokkende kragt heeft. *Sacal* is een Naam, by welken de Egyptenaaren denzelven gekend hebben. *Gleſum* van *Glacies*, om dat hy helder en doorſchynend is, gelyk het Ys. Dog door deeze en den Naam *Leucelectrum*, word alleen de witte, gelyk door *Gagates*, om dat ze zeer blinkende is, de Zwarte Barnſteen betekend. In 't Fransch word dezelve genaamd, *Ambre Jaune* of *Succin*, in 't Nederduitsch *geele Amber*, Barn- of Brandſteen. De onderſcheidene benaamingen doen ons zien, dat de Barnſteen by veele Volkeren al zeer vroeg bekend geweest is. De beroemde latynſche Historie-Schryver *Tacitus* zegt, dat de Volkeren, aan de Balthiſche Zee gelegen, in zynen Leeftyd, aan de Stranden den Barnſteen opviſchten, en dit is reeds zeventien honderd Jaaren geleden.

De Barnſteen één in zyn ſamenſtelling en voortbrengzels zynde, zoude men ook tot ééne zoort durven bepaalen; de Couleur en de Zuiverheid alleen maaken het verſchil; maar dit verſchil is aanmerkelyk. De Barnſteen is, of zeer bleek Citroengeel, (dat is de zogenaamde witte) of geel, of rood, of zwart, of muisvaal, van welke laatſte enkele brooze Stukjes onder de andere gevonden worden, en, by 't ontſteeken aan een Kaars, dikwils een Zwavelreuk van zig verſpreiden. Indien wy den Barnſteen tot Zoorten wilden brengen, zouden wy een andere verkiezing doen, en drie zoorten hebben (*a*).

Als

(*a*) Sommigen hebben onder de ſoorten des Barnſteens ook gebragt *Ambra griſea*, en *Reſina* of *Gummi Copal*, maar verre van daar. De Hedendaagſchen hebben klaar getoond, dat *Ambergrys* zyn oorſprong verſchuldigd is, aan de met Honing-gevulde Honingraaten, die de Benden Byën gemaakt hebben, aan de Rotsag-

Als ten 1ſten de Poolsch-Pruisſiſche, die wy altyd in de Winkels, en ten ſcheikunſtigen gebruike, bezigen: Ten 2den de Siciliaanſche en elders gevondene Barnſteen, die gansch geen Zout en niet zo veel Olie heeft als de andere, zynde in zyn aart kruimelagtig en broos: Ten 3den die Zoort, die men in *Vrankryk*, *Duitschland*, overvloedig in *Engeland*, en zeer veel in het Pyreneeſche Gebergte vind; zynde eenen glanzigen, zwart Agaat nabykomenden Barnſteen, die alleen daarin volgens zekeren Schryver van de Steenkoolen verſchilt, dat hy zuiverder, en met minder aardagtige deelen bezwangerd is.

't Zal onnodig zyn, dat men vraage, welke van deeze drie Zoorten de beste is, ieder kan dit beſlisſen. De Poolsch-Pruisſiſche Barnſteen zal, in 't vervolg, het voorwerp van ons verder onderzoek zyn; en, onder deeze, is de witſte de beste; niet om dat hy wit is, maar om dat hy de allerhardſte en de allerligtſte, dat is de volmaaktſte van allen, en met de minſte aarddeeltjes bezwangerd is (*b*). Naast aan deeze volgt

agtige Oevers der Indiaanſche Zee, vervolgens door de Hitte der Zonneſtraalen uitgedroogd, verhard en van gedaante veranderd, door het geweld der Winden of ſpeeling der Baaren losgemaakt, en, door het Zeewater eene nieuwe bewerking en volmaaking ondergaande, tot Amber veranderen: tot getuige kan dienen het kenbaare Wasch, dat somtyds in- en uitwendig, aan en binnen in groote Klompen Amber gevonden is. —— De *Copal* is een Harstagtige Gom, welke door inkervingen, uit zekere Boomen gelokt word, zynde op het uiterlyke Aanzien eenen zeer fraaijen Barnſteen gelyk, dog riekt ſpeceryagtig, byna aan Wierook gelyk, waardoor hy gemakkelyk kenbaar word. De fraaiſte Vernisſen worden van denzelven gemaakt; en word van zommigen *Oosterſchen Barnſteen* genaamd, daar zy de andere met den naam van *Weſterſche* beſtempelen.

(*b*) Indien men hier de Proef van neemen wil, zo bereide men een Pekel, die met zo veel Zouts opgevuld is, dat zy niet meer dan juist de Zwaarte des witten Barnſteens kan draagen; dan zal men den witten Barnſteen zien dryven, terwyl alle de andere gecouleurde zullen zinken; men giet 'er eenen ſterkeren Pekel by, zo zal de geele te voorſchyn komen, met byvoeging van nog ſterkeren Pekel of Zout zal de roode en eindelyk de zwartere volgen. „ Men „ dient, in 't neemen van deeze Proeve, naauwkeurig te letten, „ op de brokjes Barnſteen, die men daar toe gebruiken wil, alzo „ een zeer klein weinigje uit- of inwendig zandig Vuilnis, den best „ ten zou doen zinken, en een inwendig Lugtblaasje den flegten „ doen ryzen."

volgt de geele, vervolgens de roode, en meerdere gecouleurde; de zuivere zoete Wateren der Baltiſche Zee maaken hem witter en volmaakter, nadat de bitumineuze Steen-Oly (*Petroleum*) ééne van zyne beginzelen langer of korter op of in denzelven omgezworven heeft, gekleinsd, en gezuiverd is. Hier van daan is het, dat, onder de gegraavene Barnſteen, zelden witte gevonden word.

De Kunstbewerkers, in Barnſteen, kunnen geen twee Stukjes aan één ſmelten, hoe gaarne zy ook zouden willen; zyne volmaaktheid gaat weg, door het kleinſte verlies zyner fyne Olie en vlug Zout. Maar zy hebben een middel uitgedagt, om den geelen Barnſteen witter, en den rooden geel te maaken; zy kooken den Barnſteen, in Pekel van Zeezout, of leggen denzelven een' geruimen tyd, in Reuzel, Ganzenvet, of enige geperſte Oly; maar of deeze Handgreep de Eigenſchappen des Barnſteens, hoewel witter geworden, tot het ſcheikundig gebruik, wel voortreffelyker zoude maaken, durf ik niet bepaalen.

Deeze Barnſteen word gevonden, gelyk ik reeds aangemerkt hebbe, in *Poolsch-Pruiſen*, *Pommeren*, en byzonder in de Streek by de Hoofdvesting *Pillau*, in de Pruiſiſche Landſtreek *Samland*, ter lengte van omtrent 10 Duitſche Mylen; als mede by de Steden *Stettin*, *Elbingen*, *Straalſund*, *Mecklenburg*, *Lubeck*, *Rostok* en andere, aan de Oevers gelegen Plaatzen, langs en op de Kusten der Baltiſche of Oostzee, op de oppervlakte des waters (*c*). Deeze Zee,

(*c*) Hier doet zig een zwaarigheid op, die den opletteuden niet zal ontglippen. Ik heb aangemerkt, dat de Barnſteen, in Zoet-water, zinkt, en op Zout-water dryft, dat de wateren der Baltiſche Zee zoete Wateren zyn, en dat evenwel de Barnſteen aan de Oostzyde, op de oppervlakte des Waters dryvende, aldaar opgevischt word. Hoe word dit overeengebragt? in geene Schriften, die van den Barnſteen, noch van de Landen, in welke ze gevonden word, gewag maaken, vind ik de minſte ſpoore, dat van deeze ſtrydigheid geſproken word. Dus moeten wy onkundig blyven, tot anderen ons zulks verklaaren. Maar my herinnerende, dat ik elders geleezen heb, dat, ſlegts met zommige winden, de Barnſteen komt aandryven, zal ik intusſen, een vraag, ter nader onderzoek voorſtellende, in bedenking geeven:

„ Zouden de zoete Wateren der Baltiſche Zee, door de Zoute Wateren van den Oceaan, als die, met zekere winden, door de engte, (de *zond* genaamt) in dezelve geperst worden, niet

Zee, die noch Ebbe noch Vloed heeft, werpt alleen met zekere winden, den Barnſteen digt onder en aan het Strand, die als dan door zogenaamde Strandboeren, die deeze Viſſchery in pagt hebben, of van den Koning daar toe geſteld zyn, met zeer digte Netten, vermengd onder wier en vuiligheid, opgevischt, en, als de wier gedroogd is, uitgezogt wordt. Dit Strand word zo naauw bewaakt, op dat men, door het zoeken van Barnſteen, 's Konings inkomſten niet zoude vervreemden, dat 'er zelf niemand, zonder Strandruiter, langs het Strand, mag wandelen. Ook vindt men denzelven daar binnenslands aan de zyden van Beeken en Rivieren hangen, en het zy week of verhard en volmaakt zynde, dryvende op het water; alle deeze Barnſteen is doorſchynend, wit, geel of rood. De ondoorſchynende roode, bruine en vuile Barnſteen word wel in dezelfde Landſtreek gevonden, maar in den grond, en van onder de Aarde opgedolven; dog dit opdelven ſtaat, vooral in 't Pruisſiſche gebied, aan elk een niet vry. De Barnſteen ligt niet alleen onder de Aarde geſpoeld, aan de Stranden, maar zeer verre Landwaards in, in beddingen, overal verzeld van Water, doormengd met een Stoffe, gelykende niet vreemd naar Stukken hout. Hier uit leid een zeker Schryver onder anderen af, vooräf veronderſtellende, dat het ſtukken zyn van afgehouwene, of op de Kust aangedreevene en met Zand en Aarde overgeſpoelde Boomen, de eerſte beginzelen en ſamenſtelling des Barnſteens; van welke ik zo aanſtonds zal ſpreeken. Ook zyn hier en daar in 't Land, vierkante gegraavene Putten of Bakken, die door middel van ingeſlagene Paalen, die heen en weder bewoogen worden, een zoutagtig Water doen opwellen, het welk, na eenigen tyd, Barnſteen geeft. By *Rastenburg*, Landwaard in, in Pruisſen, zegt men, is ook een diep Meir, waar uit de Visſchers met Beugelnetten Barnſteen opvisſchen.

Hoe het zy, en waar ze gevonden word, het is zonder tegenſpraak, dat de ſamenſtellende Deelen des Barnſteens zyn, een bitumineuſe Steen-Oly, (*Petroleum*) een weinig fyne Aarde, (*Gleba Subtiliſſima*) Water, (*Aqua*) te zamen geſtremd, door een omzwervend Zuur-Zout, (*Acidum Vagum.*) Schoon ook de vroegere Schryvers alle gemeend heb-

„ niet zo zout kunnen worden, dat zy bekwaam wierden, om
„ den Barnſteen op te ligten, en dryvende aan Land te voeren,
„ zo lang, als de zoute Wateren noch niet te rug gekeerd waren?

hebben, dat het de Gom of Harst van Populier- Pyn- en Denneboomen was, door den wind, in Zee geworpen, en aldaar door het water volmaakt. Maar het tegendeel is ons duidelyk, door nieuwere Natuuronderzoekers, voorgelegd. Uit andere Schryvers, zal ik een klein gedeelte verkiezen van de bedenkingen, die de voortreffelyke BAKER, in zyn *Nuttig gebruik van het Microscoop*, over den Oorſprong des Barnſteens heeft gegeeven: „ Dat (namelyk) in „ enige Landen, en byzonder in *Perſien*, naby de Kaspiſche Zee, Bronnen zyn van *Naphta*, diep uit de Aarde „ opkomende; en dat de grond, daaromſtreeks, zo met dezelve is doorgedrongen, dat wanneer men de oppervlakte affchraapt; en een brandende Kaars daar by houd, de „ Damp uit den grond opkomende aanſtonds vuur vat, en „ met een heldere beſtendige vlam blyft branden, tot dat „ zy worde uitgebluscht met 'er Aarde op te werpen, of „ op eene andere wyze geſmoord. Indien 'er derhalven, „ zulke *bitumineuze* Oly, in genoegzame hoeveelheid, gevonden word, zo moet ons naaste onderzoek zyn, na „ het zuure Zout, en hetzelve belangende, meen ik, dat „ de Scheikundigen, in 't algemeen, redelyk eenſtemmig „ onderſtellen, dat hun zwervend Zout *Acidum Vagum*, „ 't welk, indien ik hun wel verſtaa, een fynen vluggen „ Damp, Rook of Geest betekent, zitplaats heeft, in de „ ingewanden der Aarde, en door den Dampkring, naby „ derzelver oppervlakte, is verſpreid; als ook dat hetzelve „ door te doordringen in, zig te vermengen en zamen te „ groeijen met, verſchillende zelfſtandigheden, voortbrengt „ Vitriool, Aluin, Salpeter, benevens verſchejden andere, „ zo metallyne als minerale Lighamen. Zou men dan niet „ mogelyk kunnen onderſtellen, dat deeze zelfde zuure damp „ zig zo vermengde en tot een vast Lighaam groeide, met „ zulke *bitumineuze* Steen-Oly of *Naphta*, dat daar door „ Barnſteen wierde voortgebragt?"

En of dit niet genoeg ware, zo kan men uit de bloedelooze Diertjes, als Mieren, Vliegen, Spinnen, Muggen, en derzelver gedeelten, die dikwils volkomen, met uitſpreiding aller hunner Ledemaaten, in den Barnſteen gevonden worden, afleiden, dat deszelfs zamenſtellende deelen eertyds vloeibaar geweest zyn. De Heer SCHRODER maakt, in de droogbereidende Geneeskonst van FARVACQUES, gewag van een klein Vischje, dat in een ſtuk Barnſteen gevonden wierd. Wie nu zal anders gelooven, dan dat dit Vischje, in het water, deszelfs Hoofdſtoffe, door de vloeibaarheid der *Bi-*

tumineuze Zelfſtandigheid, daar in geraakt is. Terwyl wy integendeel, nooit zodanige *Inſecten*, in eenige Boomharst, of Gomme, gevonden hebben. Aan de Yslandſche Kust, vond men een ſtuk Barnſteen van 27 ponden: zulke brokken Gom aan een Boom hangende uitgevloeid te zien, zoude oneigen en zonder voorbeeld zyn.

Indien wy nu geen berigt hadden, dat op die plaatzen, van waar de Barnſteen oorſpronkelyk is, veel Aluin, Vitriool-zuur, en dwaalende Zoutdampen, by de meergenoemde *Bitumineuze* vettigheden tegenwoordig waren, zouden ons zelfs de ſcheikunſtige Voortbrengzels des Barnſteens zulks leeren. Wy verkrygen door deszelfs kunſtige ontleding op het vuur, Water, vlug Zuurzout, helder doorſchynende, roode, en zwarte *asphaltiſche* Olie, en een ligte ontvlambaare, aardagtige, in den Kromhals overblyvende, Schors. Waarom nu zou het Kind van eene andere natuur zyn, als zyne Moeder? waarom de vrugten anders als het oorſpronkelyke Zaad? waarom de natuurelyke voortbrengzels anders als de natuurelyke beginzels? De Chineezen hebben een *Succinum Artificiale*, of door kunst gemaakten Barnſteen, die den natuurlyken zeer naby komt; en wie weet, wat wy, door veele proeven te neemen, zomtyds nader zouden ontdekken? RONDELETIUS vond in de Pyreneeſche Bergen, een groot ſtuk Barnſteen, dat aan de eene helft nog onvolmaakt was, en met de Git *Gagates* overeenkwam. De onderzoekgraage BOERHAVE zegt kortelyk: „ *Ambarum*, *Carabe*, „ *Succinum*, *Electrum*, *huc pertinet*, *videturque*, *Sulphuris* „ *bituminoſi progenies*; *in igne ardens*; *fluensque*. *Sale aci-* „ *do liquido*, *imo et concrescente in glebas*, *adeoque forma* „ *ſolida*, *conſtat*, *tum et oleo foſſili*, *quod quam proxime* „ *petroleum refert*, *est album*, *citrineum*, *flavum*; *nigrum*, „ *rubrum*. Element. Chim. *Tom.* 1. *pag.* 50." En met deezes voortreffelyken Mans redenen, myne aangevoerde bewysredenen beſluitende, zal ik anderen laaten oordeelen, of wy niet vrymoedig het gevoelen, dat de Barnſteen een oorſpronkelyke Harst der Boomen zoude zyn, moogen afleggen, en verwerpen.

Van alle brandbaare Stoffen, zyn 'er weinige *electrieker* dan de Barnſteen. Veeren, Stroo, ſhippers Papier, kleine Diertjes, en al wat niet zwaarder is, dan zyn aantrekkende kragt draagen kan, word door den Barnſteen op enige wolle Stoffe, b. v. Laken, warm gevreeven zynde, opgeligt en mede genomen. Zeer aartig is het, vier, zes of meer vedertjes, ter zyde van een Schagt geplukt en twee aan

twee

twee kruislings over elkaar gelegt, alle te gelyk op te ligten, terwyl die twee vedertjes, welke onmiddelyk aan den Barnsteen gelegen zyn, de overige beletten, daar aan te raaken, en evenwel mede genomen worden. Van hier is het misschien, dat in den Barnsteen zo veele Diertjes en Wormpjes gevonden worden. Niemant egter moest zig verbeelden, dat deeze uitwerking *magnetisch* ware, hun, die de *Electriciteit* oeffenen, is dit uitwerkzel niet onbekend.

Nu tot deszelfs scheikundige Ontleding (*Analysis*) willende overgaan, zal ik met een kort woord opgeeven, twee der voornaamste winkelbereidingen, die van denzelven gemaakt, en de kragten, die daar aan toegeschreeven worden. De 1ste is de fyn gevreeven Barnsteen, en de 2de is deszelfs Tinctuur.

Het Poeder des Barnsteens heeft niet alleen een plaats op zigzelven, in de Artzenywinkels; maar word ook aan sommige *gecomponeerde* Poeders onder gemengd; dog die, met stilzwygen voorbygaande, heb ik slegts aan te merken, dat ik, uit derzelver Samenstelling, meen te kunnen besluiten, dat de Ouden gemeend hebben, dat de Barnsteen een *Absorbens* of zuur opslorpend middel ware. Wil iemand dit beproeven, hy zal bevinden, dat het met geen zuuren opbruist. Om het Poeder des Barnsteens te bereiden, word dezelve, door een fyne Zeef gezift; en tot een ontastbaar Stof, op een Porphyrsteen gevreeven, met byvoeging van zo veel Roozen- of ander Water, als daar toe vereischt word. Dit Poeder stilt de Pynen en is zagtelyk samentrekkende, daarom word het goed geacht, in Borstkwaalen, Bloedspuwing, afvloejing des Zaads, en Bloedwatering, vooral als het met een of ander Geneesmiddel van dat zoort vereenigd word.

De Tinctuur word vervaardigd, uit dit fyne Poeder, met *Alkaline* Olie doortrokken, en met herhaaling uitgedroogd, en in de Lugt vogtig geworden. Eindelyk weder uitgedroogd zynde, met zuiveren *Alkohol* overgooten, in een geslooten Phioolglas eenige uuren zagtjes boven het vuur opgeborreld, koud zynde afgegoten en gefiltreerd; terwyl op den nog niet ontbondenen, in het Glas overgebleevenen Barnsteen, nieuwen *Alkohol* gegoten word, zo dikwils het aftrekzel zyn vereischte kragt bekomen heeft. Deeze Tinctuur heeft een bitterspeceryagtigen, scherpen en eenigzins zamentrekkenden Smaak, en volgens het getuigenis van den Heer BOERHAVE, (uit wiens *Elem. Chim. Tom. II. Procesf. LVIII.* dit een uittrekzel is) van zeer voortreffelyke hoedanigheden, en een ongeloofelyke *Medicinale* nuttigheid, vooral omtrent die Ziekten, wel-

ke, door aandoeningen van het Zenuwgeſtel, en ongeregelde Huishouding der dierlyke Geesten haaren oorſprong neemen. Wonderen werkt ze uit, in de Mildziekte (*Hypochondria*) opſtyging, zwakheid en andere koude en ſlymerige Ziekten; ja zelfs, in vallende Ziekten, Stuyptrekkingen, &c. die uit de reeds genoemde gebreken haaren oorſprong afleiden.

Wegens gebrek aan plaats, zullen wy de Scheikundige Ontleding des Barnſteens, *in het volgende Stukje plaatſen.*

NATUURLYKE HISTORIE VAN DEN KRAMSVOGEL.

Volgens den Heer DE MONTBEILLARD, Medeſchryver van den Heer DE BUFFON.

DE *Kramsvogel* draagt in 't Grieksch de naamen van Κίχλα en Τρίχας, in 't Latyn *Turdus Pilaris*, en *Trichas*, in 't Italiaansch *Tordo*, en *Vicasda*, in 't Spaansch *Tordo* en *Zorzol*, in 't Hoogduitsch *Krammets* of *Kramet-Vogel*, in 't Zweedsch *Kramsfogel*, in 't Zwitzersch *Wachholler drosſel*, in 't Engelsch *Field-fare*, in 't Fransch *Tourdelle* of *Litorne*, behalven verſcheide andere naamen aan deezen Vogel gegeeven, meest gevormd naar de onderſcheide klanken, die dezelve ſlaat.

Deeze Vogel, tot de *Lysters* behoorende, is, onder dezelven, naast den *Grooten Lyster* (*), de grootſte, en van de andere onderſcheiden, door zyn geelen Bek, door zyne donker bruine Pooten, als mede door de aschgrauwe kleur, zomtyds met zwarte vlekken, op den Kop, den Hals en aan de Stuit.

Het Mannetje, en 't Wyfje, ſlaat het zelfde geluid, en zy kunnen beiden even goed dienen, om, in den Trektyd, de wilde *Kramsvogels* te lokken: doch het Mannetje is van het eerſte onderſcheiden door de kleur van zyn Bek: veel donkerder van verf. Deeze Vogels, die in *Poolen* en in *Neder-Oostenryk* nestelen, doen het niet in *Frankryk*. Zy komen, by geheele benden, aldaar met het begin van December, en maaken, onder het vliegen, een groot geſchreeuw: en onthouden zich dan op de plaatzen daar Geneverbeſſen gevonden worden: wanneer ze, in den Voortyd wederkomen, geeven

(*) Zie van deezen, in ons laatstvoorgaande Stukje, bl. 271.

ven zy de voorkeuze aan vogtige ſtreeken; in 't algemeen bezoeken zy de Bosſchen minder dan de *Zing-Lyster* en de *Groote Lyster*. Zomwylen komen zy met den aanvang van den Herfst ons een kort bezoek geeven, wanneer de Lysterbesſen, hun geliefdſte kost, ryp zyn, doch verſchynen niet te min op den gewoonen tyd. 't Is niet zeldzaam te zien dat 'er twee of drie duizend *Kramsvogels* zich byeenvoegen, op een plaats daar rype Lysterbesſen zyn, ze eeten ze zo greetig, dat de helft op den grond valt. Men heeft ook menigmaalen waargenomen, dat zy, naa gevallen regen, in de voorengreppen loopen, om Wormen en Slekken te zoeken. Als het ſterk vriest eeten ze, volgens LOTHINGER, de Beſien van Marentakken, en andere.

Uit het reeds gezegde mogen wy opmaaken dat de *Kramsvogels* geheel anders geaart zyn dan de *Zing-Lysters* en de *Groote Lysters*, en veel gezelliger. Zomtyds vliegen ze enkeld; doch, doorgaans, maaken ze zeer talryke benden uit, en, wanneer ze in deezer voege verëénigd zyn, trekken zy zamen voort, en verſpreiden zich in de Velden zonder van een te ſcheiden: op zekere uuren van den dag, of wanneer men ze te naby komt, vliegen zy allen te gader op een en denzelfden boom.

De Ridder LINNÆUS gewaagt van een *Kramsvogel*, te *Stokholm*, door een' Wynkooper gehouden, die zo gemeenzaam was dat hy op de tafel liep en uit de glazen Wyn dronk; en wel zo veel dat hy kaal op den Kop wierd; doch één Jaar in eene Kouw opgeſlooten zynde, zonder Wyn te drinken, kreeg hy de Veeren op den Kop weder. Deeze korte vertelling leert ons twee dingen; het uitwerkzel van den Wyn op de Veeren der Vogelen, en dat de *Kramsvogel* kan getemd worden, 't welk zeer zeldzaam is: de *Lysters* laaten zich, gelyk ik reeds heb aangemerkt, niet gemaklyk temmen.

Hoe ſtrenger de koude is, hoe de *Kramsvogels* veelvuldiger zyn; 't ſchynt zelfs dat zy van het ophouden der koude een voorgevoel hebben: want de Jaagers en Landlieden ſtellen vast, dat wy, zo lang de *Kramsvogels* vliegen, den Winter nog niet gehad hebben. Zy begeeven zich, naa 't afloopen des Winters, na de Noordlyker Landen, waar zy broeden, en overvloed van Geneverbesſen aantreffen. FRISCH ſchryft aan dat Voedzel den goeden ſmaak toe, welken hy het Vleesch deezer Vogelen toekent. Ik weet, dat men, volgens den bekenden regel, over den ſmaak niet moet twisten; doch ik kan, egter, niet voorby hier aan te merken, dat deeze *Lyster* in *Bourgogne* voor eene zeer gemeene ſpyze gehouden wordt,

en dat in 't algemeen de geur, door Geneverbesſen aan 't vleesch gegeeven, met iets bitters gemengd is. Anderen beweeren, dat het Vleesch der *Kramsvogelen* noit beter ſmaakt en noit milder is, dan op den tyd als zy Wormen en Inſecten eeten.

De *Kramsvogel* is den Ouden bekend geweest, onder den naam van *Turdus Pilaris*, niet om dat hy ten allen tyde met den ſtrik gevangen wierd, gelyk de Heer SALERNE zegt, want deeze byzonderheid zou den *Kramsvogel* van de andere *Lysters*, die men desgelyks in ſtrikken vangt, geenzins onderſcheiden hebben; maar om dat hy rondsom den Bek eene ſoort van hairtjes of baardjes heeft, die vooruitſteeken en veel langer zyn dan by den *Zing-Lyster* of den *Grooten Lyster*. Wy moeten 'er, volgens de aantekening der Schryveren van de *Zoologie Britannique* byvoegen, dat de *Kramsvogel* zeer ſterke Klauwen hebbe.

FRISCH verhaalt, dat, wanneer men de Jongen van den *Grooten Lyster* in 't nest van den *Kramsvogel* plaatst, deeze dezelve aanneemt en opvoedt als zyn eigene; doch ik zou hier uit alleen niet beſluiten, gelyk die Heer doet, dat men, uit de vermenging dier twee ſoorten, eene bastaard ſoort zou kunnen verwekken; want men verwagt zeker niet een nieuw geſlacht te zullen zien gebooren worden, uit de vermenging van een *Hen* met een *Endvogel*: ſchoon men dikwyls geheele Broedzels jonge Endvogels van een Hen heeft zien uitbroeden en opkweeken.

De *Gevlekte Kramsvogel* is in de daad veelverwig, wit, zwart, en verſcheide andere kleuren zyn 'er in de Pluimadie op zodanig eene wyze gemengeld, dat, uitgenomen den Kop en den Hals, die wit zyn met zwarte plekjes, en den Staart, die geheel zwart is, het bovenſte gedeelte des lyfs ſombere kleuren heeft met zwarte plekjes, terwyl, in tegendeel, het onderſte gedeelte helderder gekleurd, en 't wit, met zwarte meerendeels halfmaanswyze plekjes gevlakt is. Deeze *Kramsvogel* is in grootte gelyk aan den gemeenen.

Tot deeze verſcheidenheid hebbe men t'huis te brengen, den *Witkoppigen Kramsvogel* van BRISSON: deeze heeft, even als de bovengemelde, een witten Kop en een gedeelte van den Hals van die kleur; doch zonder zwarte plekjes, en verſchilt van den gemeenen *Kramsvogel* niet dan door dien witten Kop; over zulks mag hy aangemerkt worden als eene midden ſoort, tuſſchen den *Gemeenen Kramsvogel* en den *Gevlekten*. 't Is zelfs zeer eigen te gelooven, dat de Verandering der Pluimadie van den Kop een' aanvang neemt: dewyl de Pluimadie van dat gedeelte in Vogelen van dit Geſlacht zeer aan verandering onderhevig is.

DAG-

DAGVERHAAL VAN F. MASSON'S DERDE REIZE IN DE ZUIDLYKSTE DEELEN VAN AFRICA (*).

IN den Jaare MDCCLXXIV ging ik, den 26 Sept. van de *Stad der Kaap*; doch was, uit hoofde van het flegte weer, genoodzaakt, den ganfchen nagt by de *Zout Rivier*, omtrent twee mylen van de Stad, te blyven, waar een Wynhuis is. Ik had niemand by my, dan twee Knegts, om myn Wagen te dryven, en op myne Oflen en Paard te paflen.

Den 27. reisden wy, van een' fchoonen Morgenftond begunftigd, door de groote zandige vlakte, (gelegen tusfchen de *Stad der Kaape* en de *Hottentotfche Hollandfche Bergen*) een groot gedeelte ftondt onder water. In den agtermiddag hadden wy zwaaren regen, toen wy de *Eerfte Rivier* overtrokken: wy bleeven den geheelen nagt in 't huis eens Landmans, aan den voet der gemelde Bergen, en vonden het geheele Land vercierd met Bloemen.

Den 28 en 30. Het weer begon te beteren, en de zon met kragt door te fchynen; doch fchielyk opkomende ftortregens, vertraagden onze Reis grootlyks: wy konden flegts, by kleine tusfchenpoozen, voort trekken aan den voet der Bergen van *Stellenbosch*.

Den 1. October bereikten wy *Draakenftein*.

Den 2. kwamen wy by de *Parel Kerk*, waar de Dr. THUNBERG zich by my vervoegde.

Den 4. beklommen wy den *Parel-Berg*, en vermeerderden onze Verzameling van Planten niet weinig.

Den 5. vorderden wy tot den *Paarden Berg*.

Den 6. begaven wy ons na den top des gemelden Bergs, waar wy een fchat van nieuwe Planten ontdekten, noit voorheen door ons gezien. Van daar hadden wy een wyduitgeftrekt gezigt over 't omleggende Land, 't welk vlak is en een bar voorkomen heeft; het bevat, egter, verfcheide ryke Plantadien, een overvloed van Koorn en Wyn opleverende; de Boeren leeven hier weelderig. Hunne Plantadien liggen alle rondsom den voet deezes Bergs, die eene menig-

(*) Zie het *Dagverhaal der Eerfte Reize* van deezen Heer, in ons *Mengelwerk*, bladz. 235—240, en dat van de *Tweede*, bladz. 274——291.

nigte van kleine Riviertjes, buiten welk dit land onbewoond zou zyn, uitlevert.

Den 7. zetten wy onzen koers Noordwaards, door een vlak Land, met laag kreupelbosch; doch het was, thans Lente zynde, overal opgepronkt met de ſchoonſte Bloemen; elk uur verſchafte ons nieuwe Schoonheden. 's Avonds kwamen wy aan een' Berg, *Riebecks Kasteel* geheeten. Hier namen wy onzen intrek by den Heer DRAYER, een welgezeten Landman, die ons op de heuschſte wyze ontving, en verzogt dat wy eene maand by hem wilden blyven, zonder dat het ons één duit zou kosten.

Den 9. gingen wy boven op den Berg *Riebecks Kasteel*, die zeer hoog, en, aan den Noordkant, ontoeganglyk is. Het is een opklim tusſchen de vier en vyf mylen lang, en den top vonden wy zeer ſmal. Wy vergaderden veele opmerkenswaardige nieuwe Planten, in 't byzonder een Hyacinth, met bleek goudkleurige Bloemen.

Den 10. kwamen wy aan de *Berg Rivier*, toen ondoorganglyk ter oorzaake van den laatstgevallen regen.

Den 12. bragten wy, met moeite, onze wagen en reisbehoeften, met een grooten Boot, over, en deeden vervolgens onze Oſen overzwemmen. — Van hier gingen wy door eene dorre en onbewoonde landſtreeke; en waren, diensvolgens, genoodzaakt ons te vergenoegen met de beſchutting van een grooten *Leucodendron*, die ons voor den Zuid-Oosten wind, in dit Jaargetyde zomtyds koud waaijende, beſchermde.

Den 13. vorderden wy tot aan den voet van den *Piquet-Berg*, rechtſtreeks ten Noorden van de *Stad der Kaap* gelegen, dit was in 't byzonder de plaats der waarneemingen van den Abt DE LA CAILLE, toen hy, in den Jaare MDCCL, hier een Graad van den Middagcirkel mat (*). Rondsom den Berg is de grond zandig; doch verſchafte ons eene groote verſcheidenheid van ſchoone Planten, in 't byzonder *Aspalathi*.

Den 15. beklommen wy den *Piquet-Berg*, die zeer hoog, doch gemaklyk te beklimmen is. Op den top zyn ſchoone vlakten met heerlyk groen bekleed, van grooten dienst voor de Boeren, die, in den Zomer, hunne Oſen derwaards zenden. Wy zagen hier ettelyke *Zebras*, en twee Veulens; doch ze waren zeer ſchuw.

Den

(*) Hier van kan de *Nederduitſche Leezer* verſlag vinden, in de *Uitgezogte Verhandelingen*, by HOUTTUYN, I. Deel, bladz. 349.

Den 18. kwamen wy in de *Verlooren Valei*, die aan de Noordwestzyde van den *Piquet-Berg* begint. 't Is een enge uitgeſtrektheid van moerasſigen grond, aan alle kanten met heuvelen omzet; ook ſtroomt 'er eene kleine Rivier door, bezogt van veel Watergevogelte, die ons een goede jagt opleverden. Naa Zee toe verwydt de Rivier grootlyks, haalt op eenige plaatzen meer dan één myl, en is zeer diep; wy zagen 'er honderden van Pelikaanen en Wilde Ganzen, die zich in 't midden van de Rivier onthielden; doch wy ſchooten verſcheide wilde Endvogels en anderen, die in 't riet aan den Oever zwommen.

Den 22. bereikten wy den mond van de *Verlooren Rivier*, daar deeze zich in Zee ontlast; doch vonden de Kust dor, beſtaande uit Zandduinen, zo los en diep dat onze Paarden 'er zomtyds tot den buik toe in traden, 't geen onze reis zeer verveelend maakte.

Den 23. lieten wy het Strand aan onze rechte hand, en zetten onzen koers Noordwaards na den mond van de *Olyphants Rivier*. De hette werd nu ſterk, en nam, door de witheid van het zand ſteeds toe; dit verpligtte ons laat in den avond en vroeg in den morgen te reizen, en op 't midden van den dag te rusten. 't Viel hier zeer lastig te Paard voort te trekken, de molgaten waren zo diep dat de Paarden 'er bykans geſtadig in zakten. De Mollen, die deeze gaten maaken, noemen de *Hollanders Landmollen*, doch zy verſchillen zo veel van de Mollen in *Europa*, dat ze niet tot dezelfde Clasſe van Dieren behooren, maar een geheel nieuwe uitmaaken. Zy aazen op de wortels van de *Ixiæ*, *Gladioli*, *Antholyſæ*, en *Irides*, zomtyds krygen zy de grootte van een Konyn, en worden van eenigen voor goed voedzel geagt. 'Er is eene andere ſoort van deeze Dieren, door de *Hollanders Bles-mollen* geheeten, die den harden grond bewoonen; doch zelden de gemeene *Europiſche Mol* in grootte overtreffen. Dit Land is voorzien met eene groote verſcheidenheid heerlyke Heesters als *Eniſtæ*, *Partia*, en *Aspalatbi*. 's Avonds kwamen wy aan de *Lange Valei*, waar wy ons verblyf namen in een elendige plaats: de Inwoonders waren allen vertrokken: want deeze is alleen hunne wooning in den Winter, wanneer het water, dat nu brak was geworden, verſch is.

Den 24. gingen wy, 's morgens vroeg op reis, hoopende eene rivier of bron te zullen aantreffen, om 'er, op 't heetst van den dag, onze rust te neemen; doch, te onzer groote teleurſtelling, reisden wy tot den middag zonder iets dergelyks

te ontdekken: onze Osſen waren dermaate verhit, dat hun de tongen den bek uithingen. Omtrent één uur zagen wy, op eenigen afſtand, een meir; doch 'er bygekoomen zynde, weigerden onze Paarden te drinken: wy ſteegen af en vonden het water brak. Met het vallen van den avond bereikten wy een bron met keurlyk water, en bragten 'er den nagt zeer gerust over. —— Den volgenden morgen werden wy bezogt door een Boer, die na de *Kaap* ging, hy verhaalde ons dat hy, in dien nagt, aangevallen was, door een Leeuw, die na den *Hottentot*, welke de Osſen leidde, ſprong; doch gelukkig miste. Hy raadde ons voort te gaan, en zorg te draagen dat wy 's nagts een goed verblyf kreegen: dewyl wy anderzins van dit Dier een bezoek mogten ontvangen.

Den 25. vervorderden wy 's naamiddags onze Reis, de weg bleef nog zeer ſlegt; en voortgaande zagen wy, op verſcheide plaatzen, de voetſtappen van den Leeuw. 's Avonds kwamen wy aan de *Olyphants Rivier*, waar wy eene *Hollandſche Wooning* aantroffen, hier rustten wy verſcheide dagen, en werden zeer gastvry onthaald. Dit Land heeft overvloed van Wild. 'Er zyn twee ſoorten van Patryzen in groote menigte en gemaklyk te ſchieten: iemand kan geen tien ſchreeden voortwandelen zonder een paar Kwakkels op te ſtooten. De Haazen zyn van eene buitengewoone grootte; doch verſchillen anderzins weinig van de *Europiſche*. Wy jaagden alle dagen, en kwamen, geholpen door des Landmans Zoon, die een uitſteekend wildſchieter was, altoos belaaden t'huis. Het dorre voorkomen van dit Land gaat alle verbeelding te boven: werwaards iemand zyne oogen ſlaat, ziet hy niets dan kaale heuvels, zonder eenigen grasſcheut, en alleen kleine ſappige Planten. De grond is roodagtige klei, doormengd met eene ſoort van vergruisden *Schistus* of Lei. —— Den volgenden morgen trokken wy over de omleggende heuvelen, en ſtonden verſteld als wy alle de Planten voor ons geheel nieuw vonden. Zy waren, voor 't meerendeel van de ſappige ſoort, als *Meſembryanthemum*, *Euphorbia* en *Stapelia*; waar van wy 'er verſcheide nieuwe aantroffen. De Landman verhaalde ons, dat, in den Winter, de Heuvels met alle ſoorten van kleuren, geſchilderd waren; en verklaarde hoe 't hem dikwyls moeide, dat niemand, in de Kruidkunde ervaaren, oit gelegenheid hadt om dit gewest, in den bloeityd, te zien. Wy betuigden onze groote verwondering dat zulke groote kudden Schaapen, als hy bezat, konden beſtaan in een zo woest Land: waar op hy ons verzekerde, dat hunne Schaapen nimmer eenig gras aten, doch alleen ſappige Planten en alle ſoorten van

Hees-

Heesters: waar van veele zeer geurig waren, en aan 't vleesch een lekkeren ſmaak gaven. —— Daags daar aan ging ik door eene groote kudde Schaapen, en zag dat ze de vogtige bladeren afſchooren van *Meſembryanthemum*, *Stapelia*, *Cotyledon*, en zelfs de groene Zaadhuisjes van de *Euphorbia*; door 't eeten van dusdanige Planten hebben zy, boven al in den Winter, weinig waters noodig.

Den 30. beſteedden wy met het ontlaaden onzer Wagens, en het overvoeren van onze reisbehoeften met een kleinen boot; en vervolgens dreeven wy onze Oſſen met de ledige Wagens over de Rivier; zy geraakten, in 't midden, bykans omver. De Rivier is tusſchen de honderd twintig en honderd vyftig voeten breed, en, op zommige plaatzen, zeer diep. De Oevers zyn bezet met *Mimoſa nilotica*, 't welk een ondoordringlyk Bosch uitlevert. —— Wy bevonden ons nu één dag reizens van den mond deezer Riviere, hier zyn nog eenige Olyphanten; het land is zeer woest en onbewoond. Wy moesten nu *Carro* doortrekken; eene woestyn van drie dagen reizens, waar in geen versch water te vinden is; en alleen drie Putten brak water voorkomen, genoeg om onze Beesten in 't leeven te houden. Deeze Putten liggen op eenigen afſtand van den weg, dit maakt het voor vreemdelingen bezwaarlyk ze te vinden. Doch terwyl wy bezig waren met deeze ons dreigende gevaaren ernſtig te overweegen, zorgende de Putten te zullen misſen, in welk geval wy waarſchynlyk, in deeze wilderniſs, zouden hebben moeten omkomen, ontmoette, te onzer groote vreugde, ons een Boer, met zyne Vrouw en Kinderen, die denzelfden weg opſloeg; doch een friſs ſpan Paarden hebbende, konden wy hen niet byhouden. Nogthans wees hy ons den weg; en zeide, dat hy een ſtuk wit Linnen zou hangen aan een boom, ter plaatze waar hy wist dat water was; maar hy raadde ons tevens, naa die plaatzen niet te gaan zonder welgelaaden Schietgeweer: dewyl 'er doorgaans een Leeuw daaromtrent lag te loeren, die weetende, dat de Dieren derwaards moesten komen om te drinken, zelden miſte daar een prooy te vinden. Laat in den avond kwamen wy by onzen Medereiziger, die zyn verblyf genomen hadt op een dorre hoogte, zonder eenige groente om hem te beſchutten, ſchoon 'er op eenigen afſtand een klein bosch was van *Mimoſa-boomen*, langs de Oevers van eene toen drooge Rivier, 't welk wy veel beter dan zyn verkoozen verblyf keurden. Doch hy betuigde ons, dat dit veel gevaarlyker was, ter oorzaake van de Wilde Beesten; en dat 'er dikwyls, op de Bergen, zo hevige Stortregens nedervielen, dat Menſchen,

ſchen, die hun verblyf by de Rivieren genomen hadden, met hunne Wagens en Oſſen, 's nagts, terwyl zy ſliepen, waren weggeſpoeld. —— Hy verliet ons 's morgens vroeg, doch wy vonden ons genoodzaakt tot den middag te vertoeven, om onze Oſſen te laaten weiden, en trokken toen voort tot zonnen ondergang; doch troffen geen water aan, 't welk ons zeer ſpeet; dewyl 'er nog een langen dag reizens voorhanden was, eer wy de naaste waterplaats konden bereiken. —— Den geheelen volgenden dag trokken wy voort, door dit dorre land, veel te lyden hebbende door de hette der zon, en gebrek aan water: ons onheil werd vergroot als wy onze arme Beesten aanzagen, die menigmaal, op 't heetst van den dag, onder het juk ſcheenen te zullen bezwyken. Deeze woestyne is zeer uitgeſtrekt; aan den Noord- en Noord-oost kant omzet door een Keten platte Bergen, *Bokkenlands Bergen* geheeten; en aan den West- en Noordwest kant ſtrekkende tot den *Atlantiſchen Oceaan*. Dezelve is, in den Zomer, onbewoonbaar; doch, in den Winter, of geduurende het Regenſaiſoen, komt het Volk uit *Bokkenland* derwaards met hun Vee, 't welk de ſappige Heesters, die vry zout zyn, afſcheerende, in korten tyd zeer vet wordt. 'Er blyft nog een groote ſchat van nieuwe Planten in deeze landſtreeke over, byzonder van het ſappige ſoort, en die niet bewaard kunnen worden, dan door goede aftekeningen en beſchryvingen daar ter plaatze te maaken: 't welk gemaklyk zou kunnen geſchieden in den regentyd, wanneer men overal ryklyk versch water aantreft. Doch in dit Jaarſaiſoen, moesten wy, met allen mogelyken ſpoed, reizen om onze Beesten by 't leeven te houden, alleen verzamelende wat wy aan den wegkant vonden, 't welk meer dan honderd noit voorheen beſchreeve Planten beliep. Omtrent den avond bereikten wy den voet van *Bokkenlands-Berg*, waar wy den nagt doorbragten aan een' kleinen ſtroom versch water; doch die ons geen geringe laafenis en troost verſchafte.

Den 2. Nov. had de Boer, die ons vooruit gereisd was, zo ras hy t'huis kwam, ons onmiddelyk twee ſpan friſſe Oſſen gezonden, om ons den Berg op te helpen, de onze waren zeer verzwakt door de zwaare wegen. In de koelte van den naamiddag klommen wy opwaards langs een ſchuins opgaand ſpoor, zo oneffen en ſteil, dat vyf *Hottentotten*, met touwen aan de Wagens, ze voor omſlingeren bewaarden. De Berg beſtaat geheel uit rotsbrokken, en is alleen te deezer plaatze beklimbaar, overgroeid met eene groote verſcheidenheid van groote Houtagtige Planten; meest alle nieuw. Wy vonden hier

hier eene nieuwe ſoort van *Aloë*, door de *Hollanders*, *Kookerboom* geheeten. Van deezen maaken de *Hottentotten* hunne Pylkookers: het hout is zagt vezelagtig en kan gemaklyk weg genomen worden, zo dat de bast, die hard en duurzaam is, alleen overblyve. Deeze Boomen waren omtrent twaalf voeten hoog, met een rechten gladden ſtam, omtrent tien duimen of een voet over kruis, en vyf of zes voeten lang, zich dan in twee takken verdeelende: deeze waren wederom in kleinder takken afgeſcheiden, uitloopende in een bosch dikke ſappige Bladen, die den ſtam omringden, ſpeerswyze, zonder doorens, en nederhangende gelyk de bladeren van *Dracæna draco*. Wy zagen den Boom niet in bloei; doch namen deezen uit hoofde van de bovengemelde kenmerken, voor eene nieuwe ſoort, 'er den naam van *Aloë dichotoma* aan geevende.

Wy bereikten den top des Bergs en kwamen in 't *Bokkenland*, 't welk zich eenige mylen langs die Bergtoppen uitſtrekt. Het is vry vlak; doch zeer rotzig. Wy ademden 'er eene koele lugt in, het was 'er eenige graaden kouder dan in *Cerro*. 't *Bokkenland* ligt bykans recht Noordwaards van de *Kaap*, en op een afſtand van omtrent twee honderd twintig mylen. Het draagt dien naam, uit hoofde van de menigte *Spring-Bokken*, 'er voortyds gevonden; doch, zints dit land door de *Europeaanen* bewoond is, hebben zy in 't zelve niet langer hun vast verblyf gehouden: ten minſten is het getal der Bokken, 't welk daar beſtendig blyft, zeer klein. 't Gebeurt, egter, doorgaans, om de zeven of acht jaaren, dat 'er kudden, eenige honderd duizend ſterk, uit de binnenſte deelen van *Africa*, opdaagen, zich over 't gantſche land verſpreiden, en geen groen blad overlaaten. De Landlieden zyn dan genoodzaakt dag en nagt hunne Koornlanden ſterk te bewaaken, anderzins zouden deeze Dieren eene hongersnood veroorzaaken, waar zy door trokken. Uit de berigten van deeze zeldzaame uittochten gegeeven, is het waarſchynlyk, dat hun natuurlyk verblyf is in de binnenſte deelen van *Terra de Natal*: dat zy gedrongen worden Zuidwaards aan te trekken in droge Saiſoenen, die zomtyds, in deeze gewesten, zo verregaande zyn, dat 'er, in den tyd van twee of drie jaaren agtereen, geen drup waters valt. Men zegt dat deeze groote hoopen *Spring-Bokken* altoos vergezeld zyn van Leeuwen, en heeft opgemerkt, dat, waar een Leeuw is, altoos eene groote ruimte gevonden wordt. Wy zagen verſcheide troepen, doch de grootſte telde niet meer dan twintig. Wy

ont-

ontmoetten eenige *Hollanders*, die omtrent honderd vyftig mylen ten Noorden het *Bokkenland* geweest waren, om de *Bosch-Hottentotten* te verdryven. Zy verhaalden ons een groote menigte van Springbokken gezien te hebben: doch, doordien 'er veel regen viel, welke het gras deedt groeien, waren zy van koers veranderd, en wedergekeerd na de binnenſte gedeelten des lands.

Den 3 en 4. vervolgden wy onze reis door dit hooge gewest, hebbende aan onze rechte hand of de Zuidzyde, de ſteilte, die ontoeganglyk is, en aan de Noordzyde, een woest heuvelagtig land, alleen bewoond door eenige ſtammen *Bosch-Hottentotten*. 's Avonds kwamen wy aan 't huis van onzen Weldoender, KLAAS LOSPER, een zeer ryk man in deeze ſtreek, bezittende meer dan twaalfduizend Schaapen, en drie duizend ſtuks Rundervee. De meeste Planten, hier verzameld, waren nieuw; en ik geloof dat 'er nog veele zyn overgeſchooten, het was thans het drooge Saiſoen, de meeste bloemen waren weg.

Den 6. zetten wy onzen koers Noordwaards, door een droog dor land, *Hantum* genaamd: en op den 10, kwamen wy aan de laatſte *Hollandſche Wooning*, aan deeze zyde des lands. 't Zelve doortrekkende ontdekten wy verſcheide nieuwe Planten aan de Oevers der Rivieren, toen geheel droog: de grond beſtondt te eenemaal uit vergruisden rots: de heuvels waren van dezelfde zelfſtandigheid, alle van eene kegelvormige gedaante, en geheel bedekt met brokken rots van grootte als een vuist. Wy bleeven eenige dagen aan deeze wooning, en werden zeer heusch onthaald. Zy hadden uitſteekend goed brood, Schaapen vleesch, boter en melk, doch geenerlei ſterken drank. Wy deeden veel vraagen, wegens het land verders Noordwaards op gelegen, en kreegen berigt, dat het, in vroegeren tyde, eenige honderd mylen hooger op bewoond geweest was door *Europeaanen*, wier kudden, in 't eerst, wonder wel voort wilden; doch dat eenige op elkander volgende drooge jaaren hun genoodzaakt hadden wedet te keeren: zy hielden zich verzekerd dat tegenwoordig het land onbewoond was, uitgenomen van eenige zwervende *Hottentotten*, die zelden meer dan éene maand zich op dezelfde plaats onthielden. Deeze plaats ligt omtrent drie honderd en vyftig *Engelſche* mylen van de *Kaap de Goede Hoop*. —— Wy veranderden nu onzen koers, gaande rechtſtreeks Zuidoost aan, door een onbewoond land, zeer gelyk aan het even beſchreevene, omringd door hooge Bergen, van boven vlak, door de Inwoonders *Tafelbergen* geheeten. Ik zag 'er geen het

het minſte beekje of riviertje van voortvloeien. Al het water, 't geen wy vonden, was het overgebleevene in de diepſte plaatzen der rivieren, door den regen, in het Winterſaiſoen gevormd, welke rivieren, in 't midden van den Zomer, op andere plaatzen geheel zyn uitgedroogd.

Den 14. kwamen wy aan de *Rhinoceros-Rivier*. Hier zagen wy groote benden van Zebras, en werden, door drie *Hollanders*, die ons te Paard voorbyreeden, onderrigt, dat daar omtrent zich een zeer groote Leeuw onthieldt; en, ten bewyze hier van weezen zy ons een zeer kortlings gedoodde Zebra: ons verzekerende, dat dit Schrikdier, als wy 'er den ganſchen nagt wilden blyven, ons een bezoek zou geeven; wy reisden omtrent tien mylen verder, en zagen 's avonds eene groote menigte Schaapen en Runderen, dit gaf ons moed, wy hoopten eene wooning te zullen aantreffen om 'er den nagt in te verblyven; doch, ter plaatze, daar de Schaapen waren, gekomen zynde, vonden wy een *Hollander* met zyne Vrouw en verſcheide jonge Kinderen, zittende agter de beſchutting van eenige hoogopgaande Gewasſen, waar van zy een hut gemaakt hadden, om voor de Zon beſchermd te zyn. Wy bleeven hier den ganſchen nagt, de Man verzogt ons met hem te eeten: wy deeden het, en gaven dit gezin een geſchenk van Tabak en Thee, 't welk zy dankbaar aannamen: den volgenden dag zadelde de Man zyn Paard, reedt zes of zeven mylen met ons, en gaf ons zeer goede onderrigtingen, hoe wy onzen voorgenomen tocht moesten voortzetten.

Den 16. klommen wy op een platte Keten Bergen, *Roggeevelds-Bergen* geheeten; en vonden den weg zeer oneffen. Het *Roggeveld* ſtrekt zich uit, langs de toppen van een hooge reeks Bergen, ſchuins eenige honderd mylen door het land heen loopende, het is zeer dor, uitgenomen in eenige Valeien, waar de *Hollandſche Boeren* hunne wooningen hebben: het land is over 't algemeen rotsagtig; de grond roode klei, in den Zomer zeer hard, op de meeste plaatzen brak, 't welk ſlegt water veroorzaakt. In 't geheele land is geen boom te zien, of men zou dien naam moeten geeven aan eenige ſchraale Heesters, waar van de hoogſte geen twee voeten haalt. De lugt is zeer ſcherp, in den Winter hebben zy, eenige maanden lang, Vorst en Sneeuw, 't welk de Boeren noodzaakt met al hun Vee na *Carro* of laager gelegene woestynen te gaan, daar zy den Winter overbrengen: op dien tyd hebben zy overvloed van versch water, alle de Heesters zyn groen, en leveren goed voedzel op. Zy vertrekken derwaards in 't begin van May, wanneer zy hun Koorn gezaaid hebben,

ben, en keeren weder omtrent het einde van October, wanneer de laage landen dor, het water zout of geheel opgedroogd wordt. Al het wild en Roofgedierte neemt denzelfden tyd van optocht waar.

De oude Inwoonders van dit land, door de *Hollanders*, *Boschmenſchen* genaamd, zyn een woest diefagtig Volk, dikwyls zeven honderd Schaapen tevens wegroovende, naa de Herders gedood te hebben. Zy gebruiken boog en pylen, en vergiftigen deeze met het vergif van Slangen, gemengd met het ſap van eene ſoort van *Euphorbia*, die wy niet aantroffen. Deeze *Hottentotten* hebben geen Vee, noch eene vaste woonplaats, zelfs geen Beestenhuiden om zich te dekken; zy woonen in de holen der rotzen, even als de Baviaanen. Hun gewoon voedzel beſtaat uit de Wortels van Planten, waar van wy 'er veele niet hebben kunnen ontdekken. Zy eeten Slangen, Hagedisſen, Schorpioenen, en allerlei ſoort van Kruipend gedierte. Daar is een Rups, die een zeer groote Mot voortbrengt, doorgaans te vinden op de *Mimoſa nilotica*. Veel al zyn 'er deeze in groote menigte, en zy berooven de gewasſen van alle bladeren; de *Hottentotten* maaken van dezelve een voor hen ſmaaklyk geregt. Zy eeten ook de eijeren van zeer groote Mieren, die zy in menigte uit den grond delven, in 't water afwasſchen en vervolgens kooken. Men geeft 'er den naam van *Hottentotten Ryst* aan. Dit land is wonder goed voor Schaapvee; doch de Inwoonders houden weinig Oſen, en alleen tot hun eigen gebruik. Wy vonden hier weinig Planten; doch die wy vonden waren alle nieuw. Ik zag, in 't ganſche land, geen *Erica* of *Protea*.

Den 22. de grond was wit door 't vriezen, de wind ſcherp ſnydende. In 't eerst hadden wy ten oogmerk onze reis voort te zetten langs den top deezer Bergen tot het Noordoostlykſte einde; doch onze Wagens werden dermaate geſchokt door de oneffenheid van den weg, en onze Paarden als mede onze Oſen, zo verzeerd aan de pooten, dat ze geen dienst meer doen konden, en wy moesten ze een groot gedeelte van de t'huisreis los heen dryven.

Den 2. December dagten wy den berg af te klimmen, en onzen koers na de *Kaap* te zetten; doch het woei een geweldigen Storm, en 't was zeer koud. Den volgenden morgen was de grond bevroozen, en het hadt een Kroon dik Ys gemaakt in de poelen. Dit ontrustte de Boeren; dewyl hun Koorn in bloei ſtondt, zy zorgden dat het geheele Gewas zou mislukken; iets 't welk dikwyls in deeze ſtreek gebeurt.

Den

Den 3. kreegen wy frisse Osſen, en verscheide *Hottentotten*, die, met lange lederen riemen aan het bovenſte gedeelte onzer Wagens vastgemaakt, ze voor omtuimelen bewaarden: terwyl wy beide de agterwielen met een yzeren ketting moesten vastmaaken, om den voortgang te vertraagen. Naa twee en een halfuur moeilyken arbeids, nu eens aan den eenen dan weder aan den anderen kant overhangende, om met al onze magt de Wagens te rugge te houden, zo dat ze de Osſen niet op de pooten liepen, kwamen wy aan den voet des Bergs, daar wy de hette lastiger vonden, dan de koude op den top ons geweest was. Wy gingen nu in eene groote afdeeling van *Carro*, beneden aan de *Roggevelds Bergen* gelegen: eene woestyn van vier dagen reizens, waar men ſlegts drie Putten brak water ontmoet, op deezen tyd verlaaten van alle leevende Dieren; doch, in den Winter, gelyk ik reeds aanmerkte, de verblyfplaats der *Roggeveldſche Boeren*.

Den 5. bereikten wy de *Ongelukkige Rivier*, zo geheeten om dat 'er eertyds een Man door een Leeuw verſcheurd wierd. Wy bleeven hier één dag om onze Osſen te laaten uitrusten; dewyl wy een put met brak water aangetroffen hadden, en eenig rietgewas, 't welk de Osſen, met groote greetigheid, aten.

Den 8. kwamen wy, ten elf uuren, aan 't einde der woeſtyne en den voet der *Bokkenveldſche Bergen*, hier hielden wy ſtil by eene kleine rivier van versch water, en bragten het overige van den nagt en een gedeelte van den volgenden dag, met groot genoegen door.

Den 11. vorderden wy tot de *Verkeerde Valei*, waar wy drie dagen rustten: vermids wy eene goede weide voor onze Osſen; en een groot meir versch water gevonden hadden, wel voorzien van watergevogelte. Wy gingen te gast op wilde Endvogels, en Sneppen, ſchoon de Velden vol zyn van Korhoenders, Patryzen, Haazen enz. ook is 'er een magt van Struisvogels.

Den 15. kwamen wy by de *Hekſen-Rivier*, in een nauwen doortocht, van een groote Keten Bergen, tusſchen het *Roode land* en *Kwellendam* heenen ſtroomende. Deeze Valei is aan alle kanten omgeeven met onoverklimmelyke Bergen, wier toppen tot nog met Sneeuw bedekt waren. In 't zelve zyn verſcheide aangenaame wooningen, waar wy eenigen wyn en uitneemende vrugten kreegen. Wy vonden veele zeldzaame Planten aan de kanten der hooge Bergen; en ik denk dat 'er nog veel meer zyn ons geheel onbekend.

Den 18. naderden wy de *Breede Rivier*.

Den 22. kwamen wy in 't *Roode land*.

Den 26. bereikten wy den *Paarden-Berg*.

Den 28. keerden wy in de *Stad der Kaap* te rug.

BESCHOUWING VAN EEN ONWEDER IN DEN ZOMER.

REeds is de vierde dag, dat de Hemel is helder gebleven, dat zich geen een eenig Wolkje heeft laaten zien, half vóór by gegaan. De Wind, eenige uuren naar het ryzen der Zonne, langzaam ontwaakt, blaast met dezelfde kragt, als op de voorige dagen, uit den zelfden hoek, uit het Oosten; echter iets Noordelyker. Eene gelyke heete lugt, als te vooren, omvangt my; ze heeft vooral nog geene verkoeling ondergaan. De bron des lichts ſchittert aan het uitſpanſel; haare ſtraalen ſteeken met eene brandende hitte; de Velden worden gezengd en het gewas word geſchroeid. Eene nevelagtige ſtof, zich vertoonende als een zeer dunne roodagtige rook, hangt in den dampkring; en duid aan, dat, om en boven my, eene groote, eene ongewoone warmte verſpreid is; eene warmte, naar de Schaal van *Fabrenheit*, tot den trap van drie en tagtig graaden opgeklommen. Voorwaar een hooge trap! Dus heb ik ze insgelyks getekend gevonden in dat jaar, waar in my, dezelfde ſchaal eene Koude had vertoond van vier graaden beneden nul .... verbaazend verſchil! En in dat Land leeven de Stervelingen zo wel, en zo lang, als in eenig ander? *Zo is het.* De grond en lugt myns Vaderlands is voor het leeven zo gunſtig, als die van andere Gewesten; in weerwil dier Poelen en Moerasſen, waar in de niet wel onderrigte Vreemdeling ons doet gebooren worden, kwynend leeven, en vroegtydiger, dan zy, het leven derven.

Hoe lastig valt deeze ongewoone hitte, onze grondbewooners! hoe zwoegen, hoe blaazen zy! hoe groot is hun verlangen naar een verfriſſender aamtogt! welke middelen ſtelt men te werk om zich te verkoelen! hoe greetig zyn ze naar koude dranken, togtige plaatſen!.... Onvoorzigtigen! laat af! zulks komt den Mensch dikwils duur te ſtaan; die aangenaam gemaakte oogenblikken teelen, te vaak, ziekten en pynen, die een vervroegden dood aanvoeren.

Deeze dag is de vierde, dat ons eene warmte boven de tagtig graaden heeft aangedaan. Zal dit nog lang aanhouden? Wie kent de Natuur genoegzaam, om zulks zeker te kunnen voorzeggen? niemand! De waarneemingen van vroegere jaaren hebben wel iets geleerd; doch, om daar op vaster te gaan, dan waarſchynelyk, is te ver geloopen. Egter is het niet waarſchynelyk, dat deeze hitte ons lang zal by blyven: — een

een veranderde Barometer, — eene afwyking der Wind van de ſtreek der voorige dagen, —— eene dofheid in de woningen, —— het zeldzaamer duurzaam zyn dier hitte, dan thans, zyn zo veele tekenen die in vroegere dagen verandering van weer aanweezen: —— thans kan het insgelyks zo zyn; — laat ons toeven.

Van eene kleine verhevenheid rond ziende, ontdek ik in het Oosten, een gering Wolkje. Lugtwaarneemers! zo u, tot nog toe, dit verſchynſel ontſnapt zy, let dan eens op, of zulk een Wolkje, in zulk weer als heden, niet veel al de voorbode is van eene op handen zynde donderbui. Gy ziet dit Wolkje; —— het zal, (dit voorzeggen ſteunt, op het geen vaak geſchiedt,) het zal door anderen, van meerdere grootte, opgevolgd worden; die na elkander voor uwe oogen verdwynen zullen, eer zy tot de overſtaande kimmen zyn neder gedaald.... Ziet gy reeds het tweede? ja! laat ons wagten; — eene opvolging zal plaats vinden; en onder deeze opvolging zult gy, tuſſchen het Westen en het Oosten, ganſche opſtapelingen van Wolken uit de laagte op zien komen; waar in het onweder, dat ons nadert, beſlooten ligt. Heeft de ondervinding u geleerd, dat 'er, na een inkrimpenden wind van 't West naar 't Zuiden dikwils regens daalen? ze heeft u ook kunnen leeren, dat dit geringe Wolkje gemeenlyk van Onweder opgevolgd word.

Het eerſte en tweede Wolkje word vermeerderd, —— gevolgd van anderen. Al grooter en grooter lighaamen komen uit het Oosten aan dryven; — verſpreiden zich, en verdwynen voor het meerendeel.

In het Zuidoosten vertoont zich een witte ſtreep, laag in de Kimmen; — 't is het eerſte verſchynzel van etlyke opkomende Wolken; — lings af laaten 'er zich reeds eenige van zien.

De uit de Oostkim opkomende lighaamen verſpreiden zich meer en meer door het lugt-gewest, onder zeer verſchillende gedaanten, en op ongelyke hoogten; — de minst zwaaren het verhevenſte.

Van 't West tot het Zuid-Oost, verheffen zich ganſche rijen van Bergen, van agter den rand der Aarde op. Rondagtig-, ſpits-, gebrokkeld-, aan- voor- door, en agter elkander. De toppen zyn witagtig, de middens grauw, de voetſtukken donker.

Het hemelrond verliest zyne zuiverheid, hier en gints vertoonen zich dikke plekken. De Zon gaat nu en dan ſchuil; vaale wolken dryven van het Oost, voor haar heen, naar

het Westen, en beneemen ons, voor eenige oogwenken, haar lieflyk aanzien; op veele plaatſen word het blaauw azuur gewelf reeds aan der menſchen oogen onttrokken.

Van byna rondsomme komen de wolkbergen van agter den rand der Aarde opzetten, om gelykerhand den ſchoonen hemel te bedekken, het zigtbaar halfrond in te neemen, en te vervullen. Vreemd worden de vertooningen, die aan het uitſpanſel, door de koppelingen — ſamenſchaaringen — en indringingen der geperſt wordende Wolken, te voorſchyn komen! Gints is alles Berg en Heuvel; — regts af ſcheidt een donkere overzy leggende piramieds gewyze ſchoor die bergen van een; — tusſchen deezen, en eene zwarte op de Kimmen rustende bank, doet zich een vergezigt, van veelerlei gekleurde Wolken op — nog verder af ziet men een loodkleurig veld; het heeft voor zich eenige dunne ſtreepen; die in eene andere rigting, dan de eerst waargenomene Wolken, naar het Noordwesten zweeven.

De Wind is zagter geworden, — reeds eenige kragten. In het Zuidwesten verheft zich eene zwarte bank; doch langzaam; — uit haar ſchynt eene ſterke perſing te gaan tot de bovenſte lighaamen; deezen althans beweegen zich driftiger. De Zon is ſchuil gegaan; — haar aangezigt is bedekt door ligte Wolken, doch te dik ter doorlaating haarer Straalen; zy is niet meer te zien. Met het afneemen van den Wind, ſchynt de hitte toe te neemen;... laat ons zien. — Neen! de ſchaal wyst nog dezelfde hoogte ... maar, dan is het heeter! wind immers verkoelt!.... Hoe! beweeging veroorzaakt wryving; wryving warmte: en die wryving heeft byna opgehouden; — moest het dan nu niet koelder zyn? neen! de beweeging der lugt op zich zelven baart noch hitte, noch koude; — haare verkoeling vloeit alleen voort uit het wegſtooten van uwe eigen warmte; deeze is thans nog dertien graaden meerder, dan die der lugt: de verminderde kragt der wind dryft die warmte tegenwoordig traager van u; en daarom is het u thans heeter.

Heldere Hemel! blauw gewelf! waar zyt gy verdweenen! Uw vriendelyk — uw ſchoon — uw lief gelaat, is geheel bedekt met een donker floers!... Van waar zyn alle die Wolken tot ons gekomen? zyn ze uit andere ſtreeken herwaards gewaaid? of uit de fyndere bovenlugt van onzen dampkring neder gezakt? dan zyn ze of zwaarder, of gedrukter geworden.... Zwaarder? hoe hebben zy die meerdere zwaarte verkreegen? door zamenvoeging? neen! zulks doet geen dryvend lighaam nederzakken. — Heeft eene drukkende kragt

kragt hen verlaagd? welke kragt? hoedanig? van waar? hoe komt hoe werkt ze daar?..... Raadpleeg den Natuur-onderzoeker, veel zult gy hooren; dan de verzekerde kennis, hoe het Opperſte Wezen de raderen van het uitmuntendſte — van het grootſte Konstgewrogt doet beweegen, zal u dan gegeeven worden, als gy dien grooten Werkmeester zelven aanſchouwen zult; niet eerder!

ô Welk eene verandering heeft de Lugt-hemel ondergaan! Voor eenige uuren ſchoot de alkoesterende Zon haare Straalen onverlet op de Aarde neder. In het volle haarer luister, verrees zy uit de Oostkim, en wandelde zo, met den deftigſten tred, naar het toppunt van den weg, dien zy voor ons gezigt moest afloopen. De weg, dien zy betrad, was geheel zuiver, en effen; de oppervlakte der Zee, in de grootſte ſtilte, overtreffende. ... maar dezelve is dat effen pad niet meerder; ten minſten thans niet! wanneer zal het weder gezien worden? mogelyk op den dag van morgen; — maar, zal 'er vóór dien dag geen ander — geen nog min aangenaamer verſchynſel invallen? te gegrond, is de daar voor zynde vrees.... Vrees? Gy beeft dan voor een Zomer Onweder?... moedeloos Mensch! Is God verder van u, by 't geloei des donders, dan by 't woeden van een fellen Wind? Dat Zomerverſchynſel, — ik beken het, werkt ſomtyds rampſpoedig; maar kent ge deszelfs nut? zo neen! raadpleeg dan met de Natuur; en gy zult weeten, dat het nut de nu en dan veroorzaakte rampen ver te boven ſtreeft. Uwe vrees gaat dus te ver, zo ge uwe ooren en oogen ſluit; en, als in de grootſte benauwdheid, neder zit..... Wapent u daar tegen; want het onweer naakt.

De wind zwygt geheel; — ik gevoel geen de minſte beweeging; het volkomenst evenwigt doet de lugt, die my omvangt, beweegeloos zyn. Hoe doods is deeze ſtilte! hoe drukkende, en verveelende! alles ſchynt met dofheid geſlagen! De bosſchen ſtaan treurig; — 't gevederd Choor zwygt, en verſchuilt zich. — De Velden kwynen; — het zinnebeeld der onnoozelheid, het Schaap, ſtaat angſtig te zwoegen; — het anders dartel Bokje heeft zyne vrolykheid afgelegd, en ziet verdrietig her- en derwaards; — de logge Koe loeit aan den water-kant, met het hoofd van de zwarte donderlugt afgekeerd; het moedig Paard laat het hoofd hangen, en blaast lusteloosheid ten neuze uit. — De aderſlag der ganſche Natuur ſchynt verzwakt, even als de pols-ſlag van een ſtervenden;.... Hoe verdrietig valt deeze doodsheid, — deeze ongewoone kalmte, den Mensch! maar hoe zeker te-

vens, voorſpelt zy, dat het onweder niet ver van ons is... Zie! nu verandert de lugt verbaazend! Die ſpitſe bergen, —— die aan —— voor —— en in elkander ſtaande lighaamen zyn of niet meer, of door die laagere zwarte lugt in gezwolgen; alle die menigte van gedaanten zyn verwisſeld, of in anderen van een kleiner getal overgegaan.

Een pik zwart veld verheft zich, van beneden het Westen tot boven het Zuiden, uitgeſtrekt; het dryft voor zich een breeden ſtrook van vuurige Wolken, van .... maar zagt! welk gerommel doet zich hooren? —— 't is Donder —— wie verwagtte zulks niet? wel ras zal het onweer klaarder ſpreeken; de hevige beweeging, die in den vuurigen ſtrook gezien word, verzekert ons zulks.

Zeebebouweren! zyt op uwe hoede! een hevige Stormwind breekt zyne Ketenen, en zal zyn Kerker ontvlugten... Indien gy niet waakt, zult ge overvallen worden, en in gevaar geraaken.... Dan, waar toe u aangemaand? Uw yver is myne zorg al verre voor uit; —— alles is reeds door u genoegzaam tegen den aanval des Winds vastgebonden, en verzekerd.... En gy, aan wier zorg die kostbaare —— die nuttige gevleugelde lighaamen zyn toevertrouwd, zyt gy insgelyks waakzaam? Ja! ik zie het; —— Gy hebt de zeilen al verzekerd op de wieken, en kruit ze regtſtandig naar dien oord, waar het onweder ryst, en van waar gy met reden den Storm verwagt..... Gy doet zeer wel met de leſſen van uwen Onderwyzer in acht te neemen; Ondervinding is de beste leermeester..... maar laat ons nu het oog vestigen op het werken der lugt.

Hier, op het oppervlak van 't Aardryk, is 't nog ſtil; maar in die onweersbui is het niet alzo. —— Zie, welke verwarde beweegingen daar plaats moeten hebben; de Wolken ſtooten tegen elkanderen; —— hun voortgang is ſchokkende; —— hoe ſtrydig moeten de kragten zyn, waardoor ze dus in beweeging gebragt worden!.... Zie toch! zwarte bergen komen aanrollen, even als baaren der Zee, in 't woedenst oogenblik .... zwarte bergen! voor zich dryvende een vuurige ſtroom van akelige Wolken, in eene brandende gedaante ... zagt! het weerligt; —— waar blyft het geluid? vertoef! het geluid ſnelt traager voort dan het licht; —— 't zal komen —— daar.... Gy hoort het; 't is vry zwaar.... Eene nieuwe ontbranding ... Eene derde .... de rommelingen volgen — zwakker en ſterker.

In welke rigting is de voortgang dier zwarte Wolken?

tot

tot ons! naar 't Noord-Oosten; —— tot dus verre rollen ze, uit het Zuid-Westen, op ons aan.

De Weerlichten vermeerderen; —— de Donderslagen worden geweldiger..... Als het weer zwaar zal zyn, naar het aanzien der lugt, verwagt dan noodweer.... Zie! die ontbranding was hevig.... Legt het geluid in ééne seconde, of pols-slag, 1000 schreeden wegs af? laat ons dan tellen:.... hoor! dit zal de slag dier ontvlamming weezen. —— Zeven pols-slagen zyn 'er tusschen de ontbranding en haar verloopen; —— de plaats dus, daar het licht ontstak, was nog 7000 schreeden van ons.... Is dit ver? In welk opzigt? van 't gevaar? Als 'er een geleider van die plaats tot ons liep, zou die afstand ons niet beveiligen; —— de weg, dien de Electrieke Stoffe kan afleggen, is nog niet bepaald; —— noch..... daar! een blixemstraal?.... geen oogwenk geschied rasser.... Nu gy, al te angstvallige! die zugt, en zwoegt, —— die u aan het daglicht onttrekt, om de werking des onweders niet te aanschouwen: zit gy thans op nieuw in dien angst ter neder? staa op! die verslagenheid voegt geen redelyk Weezen! ze is nutteloos, en schadelyk. — Uwe veiligheid word 'er niet door vergroot, terwyl ge uw gestel, door de onmaatige vrees, benadeelt.

'Er komt Wind; — maar uit het Zuidwesten; —— spoedig zal het onweder nu tot ons komen; —— spoedig... wat! daar is het reeds..... het stormt. —— Eene wolk van stoffe vliegt van de Zanddyken in de hoogte; — de boomen worden heen- en weder geslingerd; zy staan te knappen op hunne wortels; —— de daken kraaken; —— de wanden schudden; —— de vensters slaan; —— de grond beeft. 't Begint te regenen..... gelukkig! zegt dan de Eenvoudige! doch waarom? om het minder gevaar? ô dan bedriegt ge u! thans nadert juist het gevaar! het nedervallend vogt, een leider der Electrieke stoffe, baant een te gereeder weg voor de donderstoffe, om tot ons te komen. De regen verdikt, — word zwaar, zeer zwaar! eene ganschе Zee schynt zich op ons te storten;.... dit is eene wolkbreuk!.... Nu, nu is het onweder zeer naby ons! het is zo! De weerlichten ontbranden op 't hevigst! aan alle zyden, — op veele plaatsen te gelyk. De slangswyze Blixem vliegt van 't Westen naar 't Oosten, van 't Zuiden naar 't Noorden; de Blixemstraalen kruisen elkander in hunnen weg; zy worden, na een oogwenk of twee, door het geluid des donders opgevolgd.... Akelig tydstip! Akelig? ja! maar ook tevens grootsch, en eerbied wekkend!

een overtuigend bewys van het aanzyn, — de magt, — en de onbevattelyke grootheid des eeuwigen Albeſtierders.... Zie eens! welk een fel licht ontſtak daar!... ik tel ... één ...'t daar is reeds de ſlag! dat was naby! 't geluid zelve zegt het. Een geweldige ſtoot tegen de Wolken, — een oogwenk ſtilte, — een verheffend en terſtond het gehoor verdoovend geloei, en gekletter, maakt het weezen van dien ſlag uit..... Nog één woord tot u, al te beangſtigden! Gy vreest? wie wraakt het? het ſtomme Vee zelfs vreest: — vreest! maar dat het zy, als een mensch — als een Christen!

De regen vermindert iets ... hoe! een oogenblik dat 'er geen donder gehoord word! nog al! zouden wy de bui reeds te boven zyn? Ik twyffel; de Waarneemer van Weer en Wind heeft opgemerkt, dat de ſtormen, vaak, door groote kalmten, en de felſte ontbrandingen, door ſtille tuſſchenpoozingen worden voorgegaan; laat ons het vervolg bedaard afwagten. Daar, hoor ik weder gerommel; — dat ſchynt my toe, reeds vodr by te weezen. — De lugt voor my, egter, hangt nog zo zwaar, — zo dreigend, — zo.... Wat!.. welk nieuw ... vreemd .... verward geraas, hoor ik thans?.... het hagelt ... geweldig! Bergt u, Stervelingen! vlugt in de huizen! zulke ſteenen kunt gy onmogelyk verdraagen! ze zullen u, zo niet ombrengen, ten minſte gevaarlyk treffen ... vlugt.. vlugt! Helaas! hoe ydel heeft men zich gevleid! het onweder is niet voor by! ik bemerk het duidelyk; — alles zegt het my;.... de vuurvlammen vernieuwen; .... de donderſlagen verheffen zich;.... de ... ach! wat is dit ...,. Hemel! help!.... een vuur ontſteekt zich by my; .... het aardryk beeft;... de wooningen trillen;... myne oogen ſchemeren;... myne ooren ſuiſen;... een Blixemſtraal ... een verblindend vuur ... de donderſlag ... te gelyk .. oogenbliklyk!... waar ben ik ... 'k herkom ... wat zie ik? rook opgaan.... brand! brand!.. help!... ach! 't is vergeefsch! te laat!.. het gebouw ſtaat reeds in volle vlam, ... ſtort in,... is reddeloos,.... weg,... eilyk tydſtip!

J. V. P.

ZAMENSPRAAK TUSSCHEN EEN' PARYSENAAR EN EEN' CARAÏBE, OP INWOONER DER ANTILLES, GEHOUDEN TE PARYS OP DAT GEDEELTE VAN DEN WAL, 'T WELK HET NIEUWE BOLWERK GENOEMD WORDT. Overgenomen uit *La Philoſophie de la Nature* van den Heere DE L'ISLE DE SALSES.

DE CARAÏBE.

MYn Heer de Paryſenaar, ik wenschte wel....

DE PARYSENAAR.

Myn Heer, ſpreek harder, ik hebbe moeite u te verſtaan.

DE CARAÏBE.

Dat is toch koddig, alle menſchen hebben hier ooren, en alle menſchen zyn doof. —— Myn Heer, ik wenschte wel den weg naar Orléans te weeten; vóór den nagt moet ik daar weezen.

DE PARYSENAAR.

Het is reeds agt uuren geſlagen. —— De Post zal moeite hebben u heden zo ver te brengen, de Paarden zullen agtentwintig mylen (*) te loopen hebben.

DE CARAÏBE.

Ook meene ik my niet van Paarden te bedienen. —— Gy lacht. —— O! voor die kleine loopbaan ſchrikt geen Caraïbe: de ſchoone Mirza-kon-Pouf wacht my deezen avond, en ik zal niet in gebreke blyven van ter beſtemder plaatze te koomen; myne beenen zyn nog heel jong, want ik ben nog maar vierenvyftig Jaaren oud, en zal wel haast te Orléans weezen. Ik loop dikwyls dertig mylen op eenen dag om een Konyn te betrappen; ik kan ook wel agtentwintig loopen om het avondmaal te houden met myn meisje.

DE PARYSENAAR.

Myn Heer de Caraïbe, gy ſchynt my een zonderling dier te weezen, waaraan ik met het grootſte vermaak kennis zoude hebben; ik zal u zelve op uwen weg helpen; ik ben begeerig om te weeten, of een wilde zo wel denkt als hy loopt.

DE CARAÏBE.

Dat diende wel; myn ligbaam is niet ziek, waarom zoude myn verſtand het zyn? —— Maar zeg my eens, wat doen daar al die denkende hoofden, die daar op dat Terras vergaderd zyn, dat my voorkomt omtrent twee van uwe mylen van hier te weezen?

DE

(*) *Lieues* of Franſche Mylen.

DE PARYSENAAR.

Ik moet u bekennen, dat ik zelfs geen Terras zie; om u te kunnen antwoorden, diende men arendsoogen te hebben.

DE CARAÏBE.

Het is genoeg menschen oogen te hebben; inderdaad, uw land verwekt my medelyden; in onze bosschen zyn duizend Indianen, die scherper van gezigt zyn dan ik: gy, Heer Paryfenaar, gy beschouwt my als een arend, en ik ben slegts eene mol by het grootste gedeelte der Caraïben.

DE PARYSENAAR.

Ik moet u bekennen, dat ik, zonder ooit een zo doordringend oog gehad te hebben als een Caraïbe, in myne jeugd scherp genoeg van gezigt was; maar de bals, de boeken, en de meisjes van de Opera hebben het byster verzwakt: in dit land komt het vermaak duur te staan; en zy zyn de gelukkigsten, die het niet dan ten koste van hunne beurs koopen.

DE CARAÏBE.

Ik geloove, dat men meer genot van het vermaak zou hebben, en 'er minder door verzwakt worden, indien men het niet kogt. — Hoor eens, ik meene deezen avond dronken te worden van de vermaaken der liefde, in de armen van myne waarde Mirza-kon-Pouf. Wel nu! ik brenge haar niets meer dan myn hart, en dit bondeltje kruiden, welke ik ga plukken.

DE PARYSENAAR.

Foei! myn Heer de Caraïbe, deeze kruiden hebben geheel geene geur. Zoek eenen anderen ruiker voor uwe minnaares.

DE CARAÏBE.

Deeze is goed voor haar; hy is eenvouwig gelyk de natuur, en fris als het hart 't geene ik beminne: ik konde ongetwyfeld de bloemen van uw land tot kransen vlegten, maar hun geur is te sterk, en zy vermoeien myn vermogen van gewaarwordinge; indien ik my gewende aan uwe roozen en aan uwe jasmynen, zou de zagte geur, dien deeze groente verspreidt, binnen kort voor my niets aantrekkelyks hebben; in het vervolg zoude ik de bloemen zelfs moede worden, ik zou myne toevlugt neemen tot reukwerken, en eindelyk geheel geenen reuk meer hebben.

DE PARYSENAAR.

Zie daar juist onze historie: wy Paryfenaars zyn in het midden der vermaaken; vroeg putten wy alle geneugten uit, en, in den ouderdom van dertig Jaaren, hebben wy geene werktuigen van gewaarwordinge meer.

DE CARAÏBE.

Dus is men te Parys oud op de dertig jaaren; zie daar eene gebeurtenis, welke haare plaats zal bekleeden in de Historie van myne rei-

reizen, mits evenwel, dat ik niet voor eenen droomer gehouden worde by myne medeburgeren, die anderhalve eeuw leeven, en zich nog beklaagen over de gierigheid der natuure. ——— Maar zeg my eens, bidde ik u, tien mylen van hier, hebbe ik, in uwe velden, een volk gezien, dat tamelyk ſterk was, waarby de ouderdom niet koomt voor de zestig jaaren; waarom verlaat gy uwe ſtad niet, die haare Inwooners verſlindt, om u in deeze vryplaats te bergen? wat zyn tien mylen voor een weezen dat denkt, wanneer het 'er op aankomt om dertig Jaaren meer te beſteeden te hebben, aan den dienst der Goden en het welvaaren der menſchen?

DE PARYSENAAR.

Dat is waar, myn Heer de Caraïbe, maar gy zult hier geene proſelyten maaken; de reden, waarom men ten platten lande lang leeft, is, dat men daar, zonder moeite, goederen ontbeert, welke men niet kent; maar wie zal in de groote ſteden Wysgeer genoeg zyn om zich te berooven van goederen, die hem koomen opzoeken? De geheele waereld wil in het groot de vermaaken genieten, welke de boer in 't klein en ſlukswyze ſmaakt; ik, die ſlegts tien duizend Livres renten bezitte, hebbe in den tyd van dertig jaaren zo veel geneugten byeen gehaald, als een boerenkinkel heeft in bykans eene geheele eeuwe: een Heer, die een millioen inkomſten heeft, behoeft misſchien ſlegts tien Jaaren om zyne weilustige loopbaan ten einde te loopen. Ik hebbe een Jongen Hertog gekend, die in den tyd van vier Jaaren de kindsheid, de manlyke Jaaren en den ouderdom vereenigde: hy ſtierf in het zoeken van het vermaak, en zeide nog, terwyl hy den laatſten adem uitblies, ik hebbe genoeg geleefd.

DE CARAÏBE.

Ik verſta in het geheel de redeneering van uwen Hertog niet; zie daar eene mand met vrugten: indien nu de natuur tegen my zeide, zie daar uw voedſel voor drie weeken, zoude ik dan wel doen met van daag alles op te eeten om binnen vier dagen van honger te ſterven? De groote Wetgeever Pitrakonkou heeft den Caraïben eenen geheel anderen grondregel nagelaaten: o mensch, zeide hy hun dikwyls, leef weinig, en gy zult lang leeven! Ik vinde deeze ſpreuk verwonderlyk zinryk.

DE PARYSENAAR.

Myn lieve Wildeman, uwe Wysgeerte bekoort my: ſta my eene gunst toe; dertig ſchreden van hier woont een vermaard tafelhouder: gun my, dat ik u daar te ontbyten geeve: gy zult voor het overige van uwen weg zo veel te vaardiger zyn.

DE CARAÏBE.

Het is ſlegts zeventien uuren geleden, dat ik gegeten hebbe, en ik hebbe nog geen honger.

DE

DE PARYSENAAR.

Maar gebruik ten minſten een glas room van de Barbades (*).

DE CARAÏBE.

Zeg eens, geeft de melk van de Barbades beteren room dan die van myn land?

DE PARYSENAAR.

Gy zyt nog zeer onkundig, naar dat gy zo lang gereisd hebt. —— Eil weet gy niet, dat de room van de Barbades een geestryk vogt is, meer dan eens door eenen helm overgehaald, en te zamengeſteld.....

DE CARAÏBE.

Houd uwen room en uwe vergiften voor uwe Paryſenaars. —— Wanneer myn gehemelte zal beginnen ſtomp te worden, zal ik wyn drinken, en als ik den ſmaak geheel verloren hebbe, zal ik de ſterke dranken beproeven; tot dien tyd toe is water my genoeg; maar ik zal 'er niet van drinken voor dat ik te Orléans koome om myne kragten by myne ſchoone Mirza-kon-Pouf' te vermeerderen.

DE PARYSENAAR.

Vergeef my, indien ik zo veel moeite hebbe van het afleggen myner oude vooroordeelen. —— In minder dan eenen dag agtentwintig mylen te voet af te leggen; vierenvyftig Jaaren oud te zyn, en water te drinken om te flukſer te ſchynen in de oogen zyner minnaareſſe: dat ſtrookt niet met onze zeden. —— Maar, evenwel, een Caraïbe is ook geen Paryſenaar. —— Geef my eens eene kleine ſchets van uwe ſchoone Mirza-kon-Pouf.

DE CARAÏBE.

Gaarne; wanneer ik haar niet zie, ſpreeke ik ten minſten gaarne van haar. —— Verbeeld u eene vrouw van zes voeten hoog, welker hairen, natuurlyk krullende, met golven op haaren boezem vallen; welker hoofd, van eene volmaakt eironde gedaante, geene weergade heeft, dan onder uwe ſtandbeelden; welker doorſchynend kleed, volmaaktlyk, alle trekken haarer ongedwongene houdinge volgt; welker .... maar gy zyt zeer koel, myn Heer de Paryſenaar.

DE PARYSENAAR.

Helaas! voor my zyn 'er geene ſchoonheden meer..... zelfs niet onder de Caraïben.

DE CARAÏBE.

Hoe! uw hart....

DE

(*) *Crême des Barbades.*

DE PARYSENAAR.

Is dood, zo wel als myne zinnen; voor deezen had ik een ſerrail tot mynen dienst, maar nu deuge ik tot niets meer dan om 'er de bewaarder van te weezen; ik verwondere my nog over eene ſchoone vrouw, maar ik beminne niet meer.

DE CARAÏBE.

In waarheid, alle uwe bekentenisſen ſtorten my in de grootſte verbaasdheid; door welk een wonderwerk hebben uwe vaders de verovering van myn land uitgevoerd? Hoe is het moogelyk, dat daar nog een eenig Europeaan gevonden wordt? Ik ben een mensch, maar gy, met uwe lengte van vyf voeten, uwe verſtompte zinnen, en uw leeven van dertig Jaaren, wat zyt gy? Zouden 'er by geval ook menſchen van de groote en van de kleine ſoort weezen, gelyk men, onder de honden, doggen en waterhondjes heeft? Is de Caraïbe de natuurlyke mensch, de Paryſenaar de verbasterde?

DE PARYSENAAR.

Ik geloove, dat in alle bemaaigde lugſtreeken de mensch overal dezelfde is; de natuur maakt hem ſterk, de opvoeding alleen doet hem ontaarten: een Europeaan, die uw landgenoot wierd, zoude zoonen krygen, die u zouden gelyken; maar beproef gy het eens om eene Paryſche vrouw te trouwen, en gy zult uwe kinderen van ouderdom zien ſterven, wanneer gy nog in den manlyken leeftyd zyn zult.

DE CARAÏBE.

Het geene gy daar zegt, ſchynt my volkoomen juist te weezen; eene waarheid moet wel zeer klaarblykelyk weezen om te gelyk aan eenen Paryſenaar en eene Caraïbe als zodanig voor te koomen. — Maar ik bemerke dat gy u verbaazende vermoeit om my te volgen; ik zal uwe gedienſtigheid niet langer misbruiken: wys my mynen weg.

DE PARYSENAAR.

Dat is hy. ——— Indien ik myne postchais hadde, zou ik in verzoekinge zyn om u tot Orléans te verzellen. ——— Vaarwel, myn waarde Wilde. ——— Ach! waarom ben ik geen Caraïbe, al zonde ik zelfs geen ſtuiver inkoomen hebben: niemand beminnen dan Mirza-kon-Pouf! en myn leeven niet in de Opera gaan!

DE

DE MILDDAADIGE.

'k Wil der vergeetelheid onttrekken
Een daad, wel dubbel prijzens waard:
Zij zal ſteeds tot een ſpoorſlag ſtrekken
Voor ieder Sterveling op Aard'.

Barmhartigheid! Gij zijt te roemen!
Gij zijt der Armen onderſtand!
Wanneer *Alcest* uw naam hoort noemen,
Bied hij terſtond zijn milde hand!

Hij is zeer ras in 't ſchenken, geeven,
En oeff'nen van Weldaadigheid:
Hoe vierig bid elk, dat zijn leven
Een lange duur zij toegeleid!

Zijn mildheid is nog kort gebleeken
Aan een ellendig armen Man:
Hij hoort de zulken naauwlijks ſpreeken,
Of geeft, zoo veel hij geeven kan.

Deez' ſchaam'le Grijzaard kwam hem tegen,
En ſprak hem zeer demoedig aan:
„ Uw mildheid pryst men allerwegen;
„ Ik bid, laat mij niet troost'loos gaan!

„ Zoo 'k zonder hulp blijf, moet ik ſterven,
„ Door nood-druft als ter neêr geveld.....
Gij zult mijn' bijſtand geenſints derven,
Dus ſprak *Alcest*, mijn milde Held.

'k Zal u mijn onderſtand doen blijken,
U geeven, 't geen dat gij begeert:
In weldoen wil ik niemand wijken,
Ik wil niet dat gij ledig keert.

Dus ievrig gaat hij na zijn' kisten,
Gepropt vol geld, die hij ontſluit:
Doch, om het niet te doen verkwisten,
Gaf hij den armen Man een duit.

I. L. v. D. T.

EEN

EEN WENSCHLIJKE VROUW!

EEn ſchoone Vrouw, van zachten aart,
Die Zedigheid aan huiszorg paart;
Die achterklap, en laster ſchuwt;
Voor morren, knorren, kijven gruwt;
Steeds met een vriendelijk gezicht,
Haar Man doet denken aan zijn pligt;
Den haaren ſteeds voor oogen houdt;
De pracht als huisverderf aanſchouwt;
Die altoos acht geeft op haar werk;
Niet zindlijk buiten maat of perk;
Die met een prijzelijk beleid,
Haar kroost went tot gehoorzaamheid;
Die treedt de kleene Dochters voor;
De Zoonen wijst op Vaders ſpoor;
Haar werkvolk, als haar vrienden, acht;
Alle ijdle tooi, als dwaas, belacht;
Haar Ega boven al bemint;
En t'huis haar hoogst genoegen vindt;
Een vrouw van zulk een eedlen aart,
Is meer dan Kreſus ſchatten waard.

VLIJT KWEEKT DE KUNSTEN AAN.

WAAR-

WAARNEEMINGEN

omtrent de

LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, te AMSTELDAM,

in Juny 1777.

DOOR *ANTONIUS WILHELMUS SCHAAF*, Med. Doct.

D.	Barometer. 's morg.	's midd.	's av.	Therm. mo.	mi.	av.	Winds Streek. 's morg.	's midd.	's av.	Weder. Geſteldh.
1	29. 11½	29. 11	29. 11	62	69	61	O	N W	N W	Held. Wolk.
2		30. 0½	30. 1	62	71	62	W			
3	30. 1½	— 2	— 2	63	74	65		W	W	Betr. Held.
4		— 0½	29. 11½	65	79	68	O	N W	N O	Held. Reg.
5	29. 11		30. 1¼	64	65	56	N W		N W	← Wind.
6	30. 3	30. 3½	— 3½	56	64	56		N	N	
7	— 2½	— 1½	— 0½	56	61	55	Z	N O	N O	Betr. Held.
8	29. 11	29. 11	29. 11	55	59	51	N	N t O	N	Regen.
9	— 10½	— 10	— 10	51	57	53			N t O	Held. Betr.
10	— 9¾	— 9½	— 9½	51	61	53				— Wolk.
11	— 9½			53	65	57	N W	W t N	N O	
12	— 8½	— 8	— 8	57	70	59	Z	N W	N W	— Reg.
13	— 8	— 8½	— 8½	55	67	59	W	W	W	
14	— 8	— 7½	— 9	58	65	58	Z W			Buijig.
15	— 10	— 10	— 10¼	60	66	59		Z W	Z W	Regen.
16	— 10½	— 10½	— 10	62	76	65				Helder.
17	— 9	— 8½	— 9	63	65	60	Z	W	W	Reg. Dond.
18	— 10	30. 0½	30. 1	60	65	58	W	N W	W t Z	
19	30. 1½		29. 11½	63	70	62	Z W	Z W	Z W	Held. Wolk.
20	29. 9	29. 8	— 7	61	66	60				Regen.
21	— 6½	— 7½	— 8½	61	62	58	W t Z	N W	N W	Buijig.
22	— 8	— 8	— 7	60	63	58	Z W	Z W	W	
23	— 7½	— 8½	— 9½	55	62	54	N	N	N	
24	— 10½	— 11½	30. 1½	56	65	55				Helder.
25	30. 2	30. 2	— 2	56	65	56		N t W	N t W	Helder.
26	— 1	— 0	29. 10	58	68	59	Z W	Z W	Z W	— Betr.
27	29. 8½	29. 8	— 8	60	67	58		W	W	Reg. Held.
28	— 9	— 10	— 10	56	63	58	W	N t W	W t N	Buijig.
29	— 10			63	72	62		W	W	Held. Wolk.
30	— 8	— 8	— 8½	61	68	60	Z W			Regen.

Hoogſte Barometer d. 30. 3½ } middelb. d. 29. 11
Laagſte Barometer d. 29. 6½ }

Hoogſte Thermometer gr. 76. } middelb. gr. 62½
Laagſte Thermometer gr. 51. }

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

REDENVOERING OVER HET HOUDEN VAN GODSDIENSTIGE GESPREKKEN.

Door den Eerwaardigen WILLIAM WOOD.

Als dan ſpreeken zy, die den HEERE *vreezen, een ieder tot zynen naasten: de* HEERE *merkt 'er doch op, en hoort, en daar is een gedenkboek voor zyn aangezigte geſchreeven, voor de geenen, die den* HEERE *vreezen, en voor de geenen die aan zynen naame gedenken.* MAL. III. 16.

HEt is eene regtmaatige waarneeming, dat het Character eens Mans gereedlyk valt op te maaken uit de Perſoonen, met welken hy zoekt te verkeeren; en uit de wyze waar op hy zynen tyd beſteedt, wanneer hy zich by zyne gewoone Medgezellen bevindt. Want ſchoon het beginzel van Gezelligheid natuurlyk eigen zy aan 's Menſchen hart, en, in alle omſtandigheden deezes leevens, zich vertoone, wordt het voornaamlyk beſtuurd door de overheerſchende neiging der Ziele, en werkt gemaklykst en vaardigst, als het eene volkomene gelykheid van aart ontmoet. Ook valt het niet moeilyk voor elk een om zynen byzonderen ſmaak te voldoen, te midden van de bykans oneindige verſcheidenheid van Characters, in deeze wereld voorkomende. Overeenkomſtig hier mede, vinden wy, dat in elk volkryk en beſchaafd land, de Liefhebbers van dezelfde Kunſten, en die een en 't zelfde plan des leevens volgen, natuurlyk byzondere gemeenſchappen oprigten en gezelſchappen houden, waarin zy over hunne geliefde onderwerpen handelen, vrylyk hunne byzondere gevoelens mededeelen, het onderling vermaak en nut bevorderen. 't Is, desgelyks, eene bedſoevende waarheid, dat ſlegten en ondeugenden altoos ſoortgelyke medegenooten zoeken, en zamenkomen tot het ruim botvieren hunner ongodsdienſtige neigingen. In deeze gezelſchappen zal de ſmaadende

tong de ſchaamtloosſte taal uiten, de lasteraar zyne lasterredenen uitbraaken, de kwaadaartige agterklapper, en vloeker, de ſchroomlykſte eeden en verwenſchingen uitſtorten. De Kinderen der helle zyn te kennen aan hunne geſprekken, „ uit den overvloed des harten ſpreekt hun mond;" hunne zamenſpraaken wyzen genoegzaam aan, den oorſprong, de natuur, en het einde hunner verkeeringe.

Mogen wy dan niet, op goeden grond van reden, verwagten, dat de voorſtanders der Deugd, door den band der liefde aan elkander verbonden, zullen zamenkomen, en zeer begeerig zyn om het voordeel der onderlinge Verkeeringe te ſmaaken? Wat zouden wy denken van eenen Man, die voorgaf eenen diepen indruk te hebben van de verpligting tot den Godsdienst, en nogthans het gezelſchap van een bekenden Zondaar ſtelde boven den bevorderlyken ommegang eens Vriends van goede zeden? Is het waarſchynlyk dat de Wolf en het Lam te zamen zullen weiden? of dat de vreedzaame Koe zal nederleggen by den verſcheurenden Luipaard? Kan een welgeſteld gehemelte den walg ſteeken van natuurlyk voedzel, en met greetigheid doodlyk vergif gebruiken? Of is het mogelyk dat een volyverig voorſtander van weetenſchappen het gezelſchap zou vlieden van zyne Wysgeerige Broederen; en zich, voor al zyn leeven, verbinden aan de verragters van verſtandlyke geneugten? Het is, derhalven, zeker, dat een gezond verſtand terſtond het onderſcheid zal ontdekken tuſſchen den regtvaardigen en den boozen: tuſſchen hem die GOD dient en dien die hem niet dient; en het is even zeer eene onlochenbaare waarheid, „ dat zy, die den HEERE vree„ zen, een ieder tot zynen naasten zullen ſpreeken," en zy zyn, te hunner aanmoediginge, verzekerd, „ dat de HEERE „ 'er opmerkt en hoort, dat 'er een gedenkboek voor zyn aan„ gezigt is geſchreven voor de geenen, die den HEERE vree„ zen, en voor de geenen, die zynen naam gedenken."

'Er is, nogthans, eenige oorzaak om te vreezen, dat de Verkeering der verſtandigen en deugdzaamen alle die gunſtige uitwerkzels niet te wege brengt, die men daar van met rede zou verwagten, en men zal my niet van liefdeloosheid beſchuldigen, als ik aanmerk, dat Godsdienst en Deugd geenzins de gewoonlyke onderwerpen in de verkeering zyn. De Vrienden der Deugd zelve betoonen, in dit opzigt, maar al te gemeen een beſtraffenswaardig verzuim. Dikwyls geeven zy, door hun eigen voorbeeld, voet tot heillooze onvoegzaamheden; en 't is reeds veel, indien zy niet zomwylen, de taal der Kinderen BELIAALS overneemen, en onbedagtzaam

de

de belangen bevorderen van eene party, die, in de oogenblikken van bedaarde opmerking, het voorwerp is van hun uiterſten afkeer. In de daad daar is eene overheerſchende ongeneigdheid tot onderwerpen van eenen Godsdienſtigen aart, ze zyn doorgaans dermaate verknogt met de denkbeelden van dwaasheid en zwaargeestigheid, dat een Man van opvoeding, in een vermengd gezelſchap, ſchroomt daar van te kikken, ten einde hy de algemeene leevendigheid niet verdoove, en geſchuwd worde als een' vyand van vrolyk onderhoud.

Men moet bekennen, dit is grootendeels toe te ſchryven aan de onvoeglyke wyze, waar op men doorgaans ernſtige geſprekken voert; en ongunſtige onderwerpen, veelal uitgekoozen, door Menſchen die zich yverige voorſtanders willen betoonen van de Godsvrugt. In dier voege dat deeze rede hebbe om te klaagen, „ dat zy haare grootſte vyanden onder „ haare eigene huisgenooten vinde." Want zy maalen haar af als de voorſtandſter eener altooszuffende naargeestigheid; als eene liefhebſter van zugten en klagten, als eene vyandin van vrolykheid en vermaak. In ſtede van haar te eerbieden als het kind der natuure, en de moeder des vermaaks, betoonen zy zich volyverig in haaren dienst met eene doodſche droefgeestigheid, en behandelen haar als de afſtammeling van bygeloof en de teelſter van mildzugt. Van hier wordt, in alle hunne geſprekken, over Godsdienſtige onderwerpen, de ſtem der blydſchap zelden gehoord — den bevalligen lach zorgvuldig vermyd, — en de leevendige geestigheid geheel verbannen. Alle hunne denkbeelden zyn duister, naar, en ſchriklyk; hunne begrippen van de Godheid en van haare werken, droefgeestig, en hunne ſchroomvallige verbeeldingskragt baart, onophoudelyk, de ſchriklykſte wangedrogten. — Zy merken het Character van een Godsdienſtig Man aan, als geene gemeenſchap hebbende met het tegenwoordige leeven — gelaaten zich als geheel vervreemd van allen aardsch genot — weiden breed uit over de ydelheid van alle lichaamlyke geneugten — ſchreeuwen heftig tegen de natuurlyke bedorvenheid van 't menschlyk hart — en beweeren, met bitterheid van ziel, onder het vertoon van de ſtaatlykſte houding, dat het beter is te ſterven dan te leeven. Krygt hun geſprek oit eenigen geest of vuur, 't is wanneer het loopt over eenig ingewikkeld ſtuk van beſpiegeling, en wanneer zy over de Regtzinnigheid hunner Mede-christenen handelen: want zy verbeelden zich, dat het weezen van den Godsdienst grooten deels beſtaat, in het reehte geloof van beſpiegelende beginzelen, en veronderſtellen alcoos, dat hun eigen vordering in een

Christlyk leeven in eene nauwkeurige evenredigheid ſtaat tot hun vermogen om te zintwisten. Nauwlyks kunnen zy een gezellig uur ſlyten zonder hunne Vrienden en Medgezellen te verveelen met naſpeuringen, waar van de Rede en 't gezond Verſtand te eenemaal zyn buitengeſlooten — die zy ontleend hebben uit de dikke boeken van Monnikſche Schoolgeleerden; en waar in de redelyke Leerſtellingen des Christendoms doorweeven zyn met de dwaasheden van onkunde, misverſtand en bygeloof. Zy zoeken elk den mond te ſtoppen met de ſterkſte verzekeringen zonder eenig bewys; met beſluiten getrokken uit verkeerde beginzelen; en met onderſcheidingen, te fyn om ontdekt te worden. Zy ſtorten een vloed van geheimzinnige taal uit, onwederſpreeklyk om dat ze onverſtaanbaar is. Of anders zweeven zy hoog, en geeven dwaaslyk voor, de eeuwige beſluiten der Godheid te ontdekken; en vinden, gelyk MILTONS Afvallige Engelen, in de onderaardſche gewesten, „ terwyl zy diepzinnig redentwisten over Voor„ zienigheid, Voorweetenſchap, Wil, en Noodlot, Voor„ bepaalden Stand, Vryen Wil en volſtrekte Voorweeten„ ſchap," geen eind, en zich verward in onuitkomelyke zwaarigheden.

Zo lang de Godsdienſtige geſprekken op die wyze gevoerd worden, en over dusdanige onderwerpen loopen, is het geenzins te verwonderen, dat het grootſte deel des Menschdoms ze zorgvuldig vermydt, en zich vergenoegt, met het dagelyks nieuws. Want het is onmogelyk, dat zulks een weezenlyk onderhoud verſchaffe dan alleen, aan de weinige ingewyden tot bovennatuurkundige uitpluizingen, die hun Redelyk vermogen gekrenkt, de fyner aandoeningen hunner natuure verſtompt, en ſmaak gekreegen hebben in nietsbeduidende wartaal, en verdrietig twistredenen. Geen nuttigheid altoos kan 'er uit gebooren worden. Alleen die kennis wordt verkreegen, welke twist baart, tot volkomene vernietiging van de liefde, de band der volmaaktheid; en, met de daad, niet ſtrekke om het verſtand te verlichten, de driften te regelen, of het hart te verbeteren.

Doch is het niet gemaklyker, myne Broeders, dikwerf onze Geſprekken op het Godsdienſtige te wenden, en, nogthans, deeze in 't oogloopende onvoeglykheden te vermyden? Leveren alle de vermogens onzer ziele, alle onze waarneeming van de zigtbaare wereld, en 't algemeen beloop der heilige Schriften, geene verſcheidenheid op van gewigtige en aangenaame onderwerpen, over welken wy, tot groot voordeel van ons zelven en van onze medgezellen, kun-

kunnen handelen? Is het eigenaartig, is het voegelyk dat, „ wanneer zy die den HEERE vreezen," met „ elkander „ ſpreeken," hun onderhoud tot beuzelingen bepaalen, of misſchien zich toegeeven in het algemeen heerſchend gebrek van kwaadſpreekenheid? Moeten zy nimmer iets laaten blyken, waar in hunne Godsdienſtige aart doorſtraalt? Moet de vrees van voor Pedanten of Bygeloovigen aangezien te worden, hun altoos verpligten, om hunne gedagten te ſmooren, en hunne geliefdſte denkbeelden voor zichzelven te houden? Moet de verſtandige Denker, de verlichte Christen ſteeds zich ſchuil houden om den Man van de wereld te vertoonen?

Zeker, myne Broeders, het zou geene moeilyke zaak weezen onzen vriendlyken ommegang ernſtig en teffens geestig, — Godsdienſtig en teffens aangenaam, — nuttig en teffens beſchaafd te maaken. 't Is, in de daad, te verwonderen, dat redelyke ſchepzels oit verlegen zyn om nutte onderwerpen van onderhoud, daar zy zo overvloedige bronnen bezitten, daar de gunſtige gelegenheden zo veelvuldig zyn. Met hoe veel vernufts, vermaaks, en nuts, kan het geſprek loopen, over de wonderen des zigtbaaren Heelals, en de volmaakte Wysheid des Almagtigen Scheppers! Schenkt elk voorwerp, dat wy aanſchouwen, geene onlochenbaare blyken van de oneindige Magt, Wysheid en Goedheid des Bouwheers der Natuure! Doen zy onze zintuiglyke gewaarwordigen niet ſterk aan, komen zy ons niet eigenaartig voor den geest, vorderen zy onze aandagt niet met onwederſtandlyk gezag? Zyn niet alle tyden, en alle gezelſchappen, even geſchikt om de werken der Natuure in aanmerking te neemen? Gaan wy niet geduurig om met Aarde, Vuur, Lugt en Water? Zyn wy de aanſchouwers niet van de verbaazende verſcheidenheid van voorwerpen, herkomſtig uit de verſchillende vereenigingen deezer oorſpronglyke beginzelen? Zyn Menſchen van de geringſte bevatting niet kundig van eenige der voordeelen, welke zy aanbrengen?

Hier, derhalven, is eene onuitputbaare bron van onderhoud in een gezellig uur. De onkundigſte kan het aan geen voorraad ontbreeken: altoos doet zich iets op aan zyne waarneeming; en hy is genoodzaakt, in de bezigheden des gemeenen leevens, daar van kennis te neemen. Zy, die zich in hooger rang geplaatst vinden, kunnen hunne geſprekken gewigtiger, treffender, en heilzaamer maaken. Hunne uitgeſtrekter kunde zal hun in ſtaat ſtellen om dieper in te dringen in de werken des Allerhoogſten, om met meer nauw-

kenrigheids te ſpreeken van de ſchoonheid, de geregeldheid, en de gepastheid. En heeft iemand zich toegelegd op de kennis der Natuurkunde, kan hy dan niet, zonder voor gemaakt gehouden te worden, zyne meerdere kundigheden en waarneemingen mededeelen aan het gezelſchap? — Indien, by voorbeeld, eene toevallige omſtandigheid gelegenheid geeve om van de Lugt te ſpreeken, mag hy dan niet zeer welvoeglyk uitweiden over de zonderlinge eigenſchappen en de nuttigheden der Lugt? Zou hy het oogmerk der verkeeringe misſen of het vermaak des gezelſchaps ſtooren, als hy zich uitliet over den invloed der Lugt op 't leeven der Dieren en den groei der Planten — indien hy aanmerkte, dat zonder deeze geen vuur zou branden, geen geluid gehoord, geen geur verſpreid worden, — dat ze oorzaak is van de winden, zo noodig voor de gezondheid, de zeevaard, en het overvoeren van de voortbrengzelen uit verſcheidenerleie lugtſtreeken, — indien hy 'er by voegde, dat dit de middelſtoffe is van den vrugtbaaren regen en verfriſſchenden dauw — indien hy zyne aanmerkingen beſloot met zyn byhebbend gezelſchap te onderrigten, dat wy daaraan verſchuldigd zyn die nutte ſchemering, welke de ontelbaare ongelegenheden voorkomt, die anderzins ontſtaan zouden door eene oogenbliklyke overgang uit de donkerheid des middennagts tot de helderheid des vollen middags?

Zou eene beſchouwing van de veelvuldige nuttigheid deezes onzigtbaaren lichaams geene aangenaame gewaarwording verwekken in een' kring van vrienden; kragt en leeven byzetten aan hunne geſprekken, en onder hun de beginzels van dankbaarheid en Godsvrugt voortbrengen? Is dit geene wondergeſchikte handelwyze om het verſtand op te ſchranderen, en de groote oogmerken des menschlyken leevens te bevorderen? Zullen zy „ die den HEERE vreezen" niet natuurlyk „ dus tot elkander ſpreeken," in hun vriendlyk onderhoud den grooten oorſprong van hun weezen verheerlyken, en elkander opwekken, om hem vuuriger te beminnen en ſtandvaſtiger te dienen. „ Mogen wy niet regtmaatig verwag„ ten, dat hy 'er op merkt en hoort, dat hy zulks plaat„ zen zal in het gedenkboek voor zyn aangezigt geſchree„ ven."

'Er zyn, daarenboven, veele andere ſtoffen, wonder ſchoon geſchikt om in een gezellig uur verhandeld te worden. Alles wat ſtrekt tot het welbeſtuuren des leevens, tot het verbeteren van het verſtand, het verkrygen van deugd, kan zeer eigenaartig ingevoerd worden in 't gezelſchap van braave

de Mannen. Alle de beginzels van Zedekunde en Godsdienst —— al de geneugten van een goed geweeten, —— en alle de beweegredenen tot loflyke bedryven, leveren een allergeſchiktst onderhoud op voor redelyke weezens. Zy die in Deugd wenſchen op te wasſen zullen natuurlyk hunne groote en aangelegene gemoedsbeweegingen aan elkandér mededeelen — elkander onderrigten van de middelen, die zy ter hand neemen om hunne driften te regelen, en hunne buitenſpoorige begeerlykheden te bedwingen, — een edele eerzugt dryft hun aan, om, door onderlinge ervaarenisſe, elkander nuttig te zyn.

Het gezellig uur is desgelyks, de geſchikte tyd tot gulle vriendſchaps betooningen, om blyk te geeven van tederhartigheid, en de medelydende beweegingen der Ziele. Het verhaal van ramp kan ſtrekken om een traan van mededoogen uit te lokken; het vermelden van een onverwagt geluk dienen om 't oog van vreugde te doen ſchreijen. — Alle de tedere aandoeningen van het hart — alle de vermaaklyke opwellingen van goedertierenheid en liefde worden in beweeging gebragt, en dienstbaar gemaakt tot verbetering der menschlyke natuure, tot het geluk des menschdoms en de eer van GOD.

Een ryke voorraad van nuttig onderhoud kan ook gehaald worden uit de groote ſchikkingen der Voorzienigheid, zigtbaar in de omwenteling van Koningryken en Staaten, in den val der Dwingelanden, en de Algemeene Geſchiedenis der Wereld. De Characters van groote en treffelyke Mannen mogen met byzonder voordeel, vermeld, en hunne helſchynendſte Deugden, te onzer navolginge, opgehaald worden. De Heilige Bladeren leveren hier een ruim veld op om in uit te weiden. Zy verſchaffen keur van voorbeelden, gereed toe te paſſen op de gemeene omſtandigheden deezes leevens: van deeze kunnen wy ons met des te meer geluks bedienen, daar ze algemeen bekend zyn.

Geen Christen ſchaame zich ook te ſpreeken van het Character, de Leerſtellingen, en de Geboden zyns Godlyken Meesters. Het Euangelie van CHRISTUS JESUS is een liefdeblyk des Allerhoogſten, noit genoeg te pryzen: van het alleruiterſte gewigt om wel en gelukkig te leeven; en vordert dus de opmerking van elk die zynen pligt getrouwlyk wenscht te volbrengen. Veele aanmerkingen kunnen 'er gemaakt worden, in een byzonder en vriendlyk geſprek, over de Godlyke Zending van CHRISTUS, het oogmerk zyner verſchyninge, het einde waar toe zyne ontdekkingen dienen, welke wy zeer

heilzaam zullen vinden tot onze vordering in Deugd, en die niet anders dan zeer aangenaam kunnen weezen voor een opregt Christen.

In 't kort alles wat ſtrekt om den eerbied voor het Opperweezen in te prenten en te vergrooten, of om het leevensgedrag te regelen, zal met genoegen overwoogen worden door hun, „ die den HEERE vreezen," en hun ſtoffe tot een ſtigtend onderhoud opleveren, „ wanneer zy met elkander ſpree„ ken."

Deeze, in de daad, zullen de onderwerpen zyn, die hun het grootſte vermaak verſchaffen, waar toe zy zich het gereedst verledigen. Van den Godsdienst te reppen, zal geenzins het genoegen der zameninge verbannen, of die gulheid vernietigen, welke natuurlyk de overhand heeft, wanneer goede Vrienden byeen zyn. Die aangelegene ſtukken kunnen verhandeld worden met al 't vernuft, al de leevendigheid, al de vrolykheid, die binnen de paalen der wysheid beperkt blyft. Men behoeft geene ſombere plaats, geen gefronst aangezigt, geen teemenden toon. Want wat kan bevorderlyker weezen, tot de grootſte belangen des Menschdoms, dan Godsdienst en Deugd? Wat ſtrekt rechtſtreekſcher om alle ſtreelende aandoeningen der Ziele gaande te maaken? Het zyn de edelſte poogingen onzer redelyke vermogens. Zy komen volmaakt overéén met de rechtſchaape roerzels van ons hart. Niets is 'er in dezelve, 't welk eene onvoeglyke agterhoudenheid, een ſtugge ſtyfheid, of verveelende kwyning in een vriendlyk onderhoud baart. Zy kunnen behandeld worden, met al de vryheid, onbedwongenheid, en leevendigheid, die het gezellig uur aangenaam doen voorbyſnellen. Zy zyn in geenen deele onbeſtaanbaar met de ſchitteringen van vernuft, met de geestige aartigheden der vrolykheid, of het leevendig vuur der jeugdige jaaren. Zy zullen al 't genoegen opleveren, 't geen een gezelſchap lievend Man met rede kan verwagten uit luidrugtiger vermaaken; en zyn volkomen ontheven van alle de ongelegenheden, daar aan dikwyls vast en verleenen eene bykomende voldoening daar aan byzonder eigen.

Maar, myne Broeders, met dit alles prys ik u geen oordeellooze en onophoudelyke invoering van Godsdienſtige Geſprekken aan: 'er zyn veele tyden waar in zulks geheel onvoeglyk en wanſtallig zou weezen, in deeze gevallen moet voorzigtigheid de regelmaat opgeeven en letten op de omſtandigheden. Ik kan, nogthans, niet naalaaten, te verklaaren, hoe zeer ik hoope dat gy overtuigd zult zyn van de gepastheid

en

en het gewigt eener Godsdienſtige verkeering. Ik geloof dat gy, „ die den HEERE vreest, menigmaal met elkander zult „ ſpreeken," en blyk van de heerſchende neiging uwer Zielen opleveren, door de onderwerpen, die u bezig houden in de uuren van gezelligheid. Want, indien gy u zelven in het Godsdienſtige niet oefent, indien gy geene hebbelykheid van Deugd en Godsvrugt u eigen maakt, zullen de Leſſen en Leeringen van den Predikſtoel te vergeefsch worden voorgeſteld, en uwe openbaare Godsdienstoefeningen van geene nuttigheid weezen.

HET VERSCHIL TUSSCHEN DE BASTEN VAN PERU, KINA GENAAMD, NAGESPOORD.

DOOR

J. G. KALENBERG.

Apotheker in het Aalmoesſeniers Weeshuis te Amſterdam.

DAt men in de Verkiezing der enkelde Geneesmiddelen, wanneer wy dezelven in ſoorten hebben, niet altyd eenſtemmig bevonden word, daarvan is reeds in 't voorgaande (*a*) gewag gemaakt: en zulks blykt boven al ten duidelykſte, in de Keuze der vermaarde Koortsbast van Peru, *Cinchona* of *Kina* genaamd.

Het is zeer bekend, dat de Kina eenige ſoorten bevat, die met elkander, in kleur, in kleine, dunne, dikke, of grove ſtukken, gelyk ook in 't uitleveren der ſpecifike deelen, merkelyk onderſcheiden zyn. Dit zoo zynde, zoo worden van eenigen de dunne, van anderen de middelmaatige, en van zommigen de grove basten voor de besten gehouden. Men vind anderen, die de ſoorten onderſcheiden, naar dat ze, hunnes oordeels, best ten gebruike geſchikt zyn: als de eerſte, om 'er poeder van te ſtampen, de andere tot afkookzels, de derde agt men het voordeeligst tot Extract, en eene vierde ſoort ter verkryging van de meeste Harst. Ook is my onder anderen voorgekomen, dat zommigen thans den dunnen Kina-Bast, die voormaals, en nog heden, van kundigen voor de beste gehouden word, den naam van Vodden geven, en by nugter Kalfsvlees vergelyken. Zoo zoekt elk zyne keuze te doen gelden: dan het komt my gantsch onwaarſchynlyk voor, dat alle deeze tegen elkander ſtrydende verkiezingen proefmaatig, en

(*a*) Zie *Hed. Ved. Lett.* V. D. N. 6. Meng. bl. 223, enz.

en ter geneezing van den Lyder even voldoende bevonden zouden worden. —— Eenſtemmig met deeze myne gedagten hebben zommigen in bedenking genomen, wat tog hierom-trent voor de juiste waarheid te houden zy; en welke ſoort eigentlyk, als het meest van wezentlyke deelen voorzien, den voorrang verdiene. Dit heeft my, als een Liefhebber welke agting voor de Konst heeft, wederom opgewekt, niet om een groot getal experimenten, gelyk met de Rhabarber, te neemen; neen; maar alleen, om, door enkele en nogtans voldoende onderzoekingen, het ſpecifike na te ſpooren.

Door het ſpecifike meen ik, dat men doorgaans het uit den Bast bereide Extract en de Harst van eene egte ſoort begrypt; hoewel zommige Geneesheeren meermaals de voorkeuze aan het Extract boven de Harst geeven.

De Kina is, volgens de Schryvers der *Materia Medica*, in 't Jaar 1500, door de Indianen ontdekt, en in 't Jaar 1649, door een Spaansch Onder-Koning, uit Peru na Spanje voor het eerst overgevoerd. In het zelfde Jaar bragten de Kardinaal *de Lugo*, en eenige Vaders Jeſuiten, dezelve uit America mede, en maaktenze door geheel Europa bekend. De Handel, dien zy met deeze droogery dreeven, was hun zeer voordeelig; men woog de Kina als tegen Goud op; dog eenige kwaade gevolgen, uit derzelver onvoorzigtig gebruik ontſtaan, bragt dit zoo zeer geacht middel in veragting. Men zag 'er des bykans ten eenemaal van af, tot dat eindelyk, in het Jaar 1679, een Engelſche Lord, met naame *Robert Tabor* of *Talbot*, eene nieuwe manier van den Koortsbast te gebruiken invoerde: en dewyl hy de giſte van dezelve zeer vermeerderde, zo verdreef hy, met een even gelukkig gevolg, als ſtoute onderneeming, alle Koortſen; en bragt de Kina, onder den naam van het Engelsch geneesmiddel, wederom in Vrankryk in zwang. Hy liet het gebruik niet by eenige ſchrupels of drachmen berusten; maar klom op van oncen tot ponden: en maakte zig en zyn Geneesmiddel beroemd. Maar deeze Lord hield dit middel, zo wel als de manier om het te bereiden, zeer geheim; zoo dat het misſchien nog onbekend zoude wezen, indien niet toen ter tyd *Lodewyk de Groote*, Koning van Vrankryk, bewogen ware, den Bezitter van 't geheim ryklyk te beloonen; waar door het dus bekend, en algemeen gemaakt wierd. Een bykans ſoortgelyk, en nog kort in Vrankryk gebeurd geval, is het berugte geheim van Mejuffrouw *Nouffer* tegens den Lintworm; 't welk nu ook ontdekt en waarmede, in deeze Stad, reeds verſcheiden proeven, met een goeden uitſlag,

slag, genomen zyn; de gemelde Koortsbast is dan van tyd tot tyd beproefd en meer in gebruik gekomen. In 't begin deezer eeuwe was *Vaillant*, een voornaam Kruidkundige in Vrankryk, reeds zoo ver gevorderd, dat hy aan *Neuman* verhaalde, toen hy ter beoefening der Weetenschappen te Parys was, dat hem zes soorten van Kina bekend waren; en hy bragt tevens by, wat *Lemery*, en *Pomet* ten opzigte van deezen bast beschreven hadden. Dat namentlyk de Kina van Potosi (*b*) de kragtigste zy; welke veel bruiner, speceryagtiger, bitterder, en doordringender, dog te gelyk veel zeldzaamer was, dan die van Peru, welke in de Provincie Quito by de Stad Loxa (*c*) groeide. De Kina-Boomen worden, volgens de Rangschikking van den Ridder *Linnæus*, onder deszelfs Vyfde Classe Pentandria, of Vyfmannige, gebragt. En verscheide voornaame Mannen, als *Boerhave*, *Geoffroy*, *Neuman*, *Cartheuser*, en anderen, hebben, in hunnen tyd, den Koortsbast reeds scheikundig, door de verbranding in een kromhals, als anderzins, onderzogt. Men heeft in 't algemeen bevonden, dat zy uit een zuur vogt, oly, eenig loogzout, en Aarde bestaat: en nog voor korten tyd is, door een nader onderzoek, ontdekt, dat zy in haare Elementaire Aarde met eene meerdere specifiekheid boven anderen bedeeld is, dan men te vooren waargenomen heeft.

De Groninger Hoogleeraar *Brugmans* verhaalt ons dien aangaande, in eene Verhandeling genaamd *Nieuwe manier, om de Magnetische kragt der ligbaamen te onderzoeken, door proeven bevestigd*; (*d*) „ Dát geene van de Aarden, die door „ de Scheikundige hand van zyn Ed. Amptgenoot, den Heer „ *'s Grauwen*, Hoogleeraar in de Genees- en Scheikunde, be„ reid waren, zo sterk op den Magneet werkten, als de Aar„ de uit den Bast van Peru. 'Er is derhalven, (zegt hy,) „ geene Aarde, die zoo veel Yzer houdende deeltjes in zig „ be-

(*b*) De voornaamste Aardrykskundigen melden ons, dat Potosi eene groote, aanzienlyke, en volkryke Stad is, gelegen in Zuid America, in de Provincie Los Charcas, eene Spaansche bezitting, welke de rykste Zilvermyn heeft die bekend is.

(*c*) Loja of Loxa is eene Stad van 10000 Inwoonders, gelegen in Zuid America, in de Provincie Quito, mede eene Spaansche bezitting. Zy is in 't Jaar 1546 gesticht; hier om streeks groeit veel Kina, ook levert zy veel Konchenielje op.

(*d*) Zie *Hedend. Vadert. Letter-Oefeningen*, IVde Deel, *Mengelwerk*. Pag. 237.

„ bevat; indien het waar is, gelyk ik tot hier toe veronder-„ ſtelle, dat 'er niets dan het Yzer op den Magneet werke." En dit doet hem vraagen; „ Zou men hier uit ook iets kun-„ nen leeren, omtrent de werking van dit gezegend Middel „ op 's Menſchen Lighaam?" —— Ik zal my egter hier mede niet inlaaten; maar de Basten der Boomen beſchouwen; en voorts myne naſpooringen betreffende de Kina laaten volgen.

Het algemeen gevoelen ſchynt te zyn, dat de meeste geneezende kragt der Boomen, niet in het Hout, maar veelal in de Basten gelegen is; en om die reden werd niet alleen de Bast der Kina, maar ook die van meer andere Soorten, als die van Esſchen, Eiken, Vlier, Kaneel, Kaskarille, Tamarisch, Sasſafras en anderen, in de Geneeskunst verkoozen.

In de Schatkamer der droogbereidende Geneeskonst van *de Farvacques*, met eene Aanpryzende Voorreden van den vermaarden Leidſchen Hoogleeraar *Gaubius* voorzien, leest men, nopens de Schorſe, datze is, het buitenſte deel der gewasſen, even gelyk een dekzel of korst van 't Hout; en dat ze niet altoos enkeld, maar meermaals dubbeld of wel drievoudig gevonden word.

De eerſte, de buitenſte ſchors, of Bast, is een grof, rauw en uitwendig deel, het welk voor weer en wind blootſtaat. Deeze dient dus tot een kleed, om de Gewasſen te bevryden, in 't Latyn *Cortex extimus* genaamd. De tweede of middelſte Schors, die tusſchen de twee andere ligt, is zeer zagt, teder, plat, en effen, en word *Cortex medianus* of *medius* geheeten. De derde of onderſte Schors, die naast het Hout van den Boom of Heester wast, word in 't Latyn *Liber* genaamd; deeze is vezelachtig, en vast kleevende aan 't Hout, de wortels en ſteelen of takjes der Boomen. Eer dat men op Parkement ſchreef, heeft men het voorzeide binnenſte ſchil der Boomen gebruikt, om daar op te ſchryven; van waar nog heden de Boeken, die van Papier gemaakt zyn, *Libri* genaamd worden, deeze drie Schorſen hebben eene zeer verſchillende kragt; gelyk men ziet in de middelſte Schors der Vlier-Boomen en Frangula, welke kamergang verwekken, het geen de anderen niet doen.

Het hout van de Boomen of Heesters is het binnenſte deel, met de Schorſe bedekt en omringd; het zelve is ſplytbaar, en hard, in 't Latyn *Lignum* genaamd. Het middelſte deel van 't hout, of de binnenſte pit van den ſtronk, van zommigen het Hert geheten, word in 't Latyn *Cor*, *Matrix*, *Viscus*,

cus, *Anima*, of *Medulla Arboris* genoemd. Maar 't geen in 't midden van 't hout der Heesters voosachtig en zagt is, gelyk in 't Vlierhout, heeft by uitſtek den naam van het Merg, in 't Latyn *Pulpa* of *Medulla*.

By andere Schryvers vind ik deeze Basten aldus onderſcheiden: zy noemen de eerſte of ruwe Schors insgelyks *Cortex*; dog de tweede, of groene, en zagte bast, daar en tegen *Liber*; en de derde, het ſpint, *Alburnum*; welke ſtelling wy liefst verkiezen.

De vermaardſte Oudſte Schryvers, en reeds *Hippocrates* in zynen tyd, raaden een ieder aan, den middelſten Bast der Vlier, als de kragtigſte ten Geneeskundigen gebruike, te verkiezen: en de Nieuwe Schryvers zyn van de zelfde meening. De vraag zou des nu kunnen zyn; of'er insgelyks in den middelſten Bast der Kina, (*Liber* genaamd,) eene voortreffelyker eigenſchap, even als in die der Vlier, gelegen is? Dit komt ons niet onwaarſchynlyk voor; maar 't is niet gemaklyk door Proefneemingen te ſtaaven; om dat deeze Bast, een uitlandsch gewas zynde, niet groen, maar droog tot ons overgebragt word; waar door ze niet wel, gelyk de Vlier-Bast, die wy ten allen tyde versch bekomen kunnen, af te ſcheiden is. — Daar benevens is uit de voorgemelde verſcheidenheid der Kina, volgens *Vaillant*, zeer gemaklyk af te leiden, dat de uitlevering der deelen niet evenredig kan zyn. Doorgaans verkrygt men van die ſoorten, welke by ons gewoonlyk voorkomen, dog waarſchynlyk onbekend, of zy uit Potoſi of Loxa afkomſtig zyn, van de minſte ſoort, een zestiende gedeelte Harst, en een vierde Extract; van andere ſoorten zomtyds meerder, en ook wel minder. Ter gelukkiger naſpooringe hier van, gebeurde het my zeer gevallig, dat de Heer *J. P. Lobé*, Geneesheer en Inſpector *Collegii Medici* in deeze Stad, my drie verſchillende Kina-Basten ter hand ſtelde, beuslyk verzoekende, het Extract daar uit afzonderlyk te willen bereiden, ten einde zyn Edele daar uit nauwkeurig mogte weeten, welk onderſcheid daaromtrent plaats had. En even zoo kwam my insgelyks eene andere ſoort van Kina toevallig voor, welke my de Heer *Terſter*, Apotheker in deeze Stad, behandigde, met een vriendelyk voorſtel, van dezelve te willen onderzoeken; ten einde na te gaan, of myne proefneeming daar op, met die van zyn Edelen, overeenkomſtig zoude zyn. Deeze vier ſoorten liet ik, voor af, aan verſchelde Heeren van de Konst zien; en hunne gevoelens waren zeer verſchillende. Hier door wierd ik zo veel te begeriger tot dat onderzoek; ſchoon men wegens de kleine en teffens ongelyke hoeveelheid

der

der ſoorten, als ook wegens de bepaalinge des Extracts, 'er niet gevoegelyk veele Proeven mede neemen konde.

De eerſte ſoort was eene dunne Bast, klein van ſtuk, en tamelyk bruin van kleur; hier van brak ik verſcheide ſtukjes dwars door, en bezigtigde dezelven onder het Mikroskoop. 'Er vertoonde zig, op eene verſchillende wyze, in één of twee kringen, en zomwylen door den geheelen Bast heen, dog doorgaans in het ſpint, (*Albarnum*) weinig of geheel niets van de donkerbruine, ineen gevloeide eenigzins glimmende ſtoffe, welke inderdaad reeds een door de Kunst gemaakt Extract ſcheen te zyn. Nogtans heb ik, in de onderzogte Stukjes, de drie onderſcheide Basten niet naar myn genoegen ontdekt; ſchoon ik vooraf, om een goed denkbeeld der drie Basten te verkrygen, verſcheide Proeven met dunne en verſche Vliertakjes genomen had; en waar in ik zeer wel geſlaagd was. Van deeze Kina nu had ik aan gewigt drie lood; dezelve naar behooren klein geſtampt hebbende, werd zy uitgekookt, in eene genoegzaame hoeveelheid water; en om alle de deelen, die met mogelykheid door de kooking te verkrygen waren, te erlangen, werd de uitkooking nog drie reizen herhaald, en dus viermaal. Zy leverde vier drachmen, twee en een halve ſcrupel, harde Extract; derhalven nog meer dan een derde ſpecifieke deelen.

De tweede ſoort was eene gantsch andere Bast, grooter van ſtuk, grof en dik van ſchors, iets voos, en van veel ſpint voorzien; zy beloofde egter naar oogenſchyn veel. Ik verkreeg uit drie lood, op eene evenredige wyze, als met de voorgaande Kina te werk gegaan zynde, zoo in den tyd van kooking, en hoeveelheid van water als anderzins, aan een evengelyk hard Extract, drie Drachmen en twee Schrupels aan gewigt; gevolglyk zeventig greinen minder, dan van de voorgemelde. Dus ging de uitlevering, hoe behaaglyk deeze Kina ook aan veelen ware voorgekomen, zeer buiten de giſſing.

De derde ſoort was mede eene grove Bast, ligt van kleur, van eene dunne buitenſchors, van veel ſpint voorzien en hard in 't breeken; onder het vergrootglas beloofde zy niet heel veel. Haare uit Gom en Harst vermengde deelen waren weinig, en ligt kleurig; zy ſcheen my toe eene vreemd ſoort te zyn, welke men thans veelal onder de andere Kina gemengd vind; aan Extract leverde zy drie drachmen.

De vierde of laatſte ſoort van den Heer *Terſier* was eene dikke, vooze en platte Bast; zy ſcheen my toe, niet van de takken, maar van den ſtam of wortel der Kina Boomen geſchild te zyn. Zy werd van zommigen met verachting be-

bezigtigd, en als eene flegte ſoort aangemerkt. De voorgemelde Heer *Terſier* had my intusſchen gezegd, dat zy uit eene party fyne Kina uitgezogt was, en myn onderzoek waardig zou zyn. Onder het Mikroskoop bleek het, dat haar Gom en Harstachtig gedeelte niet in een gevloeid, maar in den geheelen Bast rykelyk, zelfs tot in het voosachtig ſpint, verſtrooid lag. Ik bevond aan Extract te hebben vier drachmen, en twee ſchrupels; dus maar tien greinen minder, dan uit de eerſte of dunne ſoort.

Over de verſchillende uitlevering der drie eerſte ſoorten, verwonderde ik my zoo zeer niet, als wel over den dikken of laatſten Bast, welke byna gelyk kwam met die der dunne; hoewel zulks plaats kan gegeeven worden; vermits de voosachtigheid hier van de oorzaak was; waardoor, (gelyk het Mikroskoop aantoonde,) de Gom en Harstagtige deelen zelfs tot in het ſpint verſpreid, in dezelve waargenomen wierden: terwyl andere dikke Basten, die doorgaans veel hard ſpint of hout bevatten, het minſte Extract leveren kunnen.

Dit alles bewyst, dat de dunne Kina, het minst van houtagtige deelen voorzien, in de uitlevering de andere overtreft: des zy niet alleen voor den bereider voordeeligst, maar ook voor den zieken heilzaamst zy; inzonderheid als zy op zig zelve of in Afkookzels genomen word. De Patient krygt, by voorbeeld, van vier ſchrupels Kina, tot vier Poejers verdeeld, en op éénen dag by tusſchenpoozingen gebruikt, uit de eerſte of beste ſoort, iets meerder dan 32 greinen Extract, of ſpecifieke deelen, in de Poejers opgeſlooten; van de tweede ſoort zeer weinig meer dan 24 greinen, van de derde flegts 20 greinen, en van de vierde of dikke Bast iets meer dan 28 greinen.

Wat de bereiding der Extracten betreft, deswegens moet ik nog melden, dat zy, onder eigen opzigt, en allernauwkeurigst behandeld zyn, zoo dat men hier op volkomen moge vertrouwen. Ten bewyze daar van ſtrekt het genoegen, dat de Heer *Lobé* liet blyken, in tegenoverſtelling der proefneeming, welke zyn Edele in eene voornaame Apotheek deezer ſtad had laaten doen.

Zie daar myne naſpooring weder gulhartig medegedeeld; ten bewyze dat ongegronde gevoelens, door Nauwkeurige Proeven, op het zekerſte ontdekt worden.

NATUUR- EN SCHEIKUNDIG ONDERZOEK VAN DEN BARNSTEEN.

door

WILLEM VAN BARNEVELD, *Apotheker te Amsterdam.*

(Vervolg en Slot van bl. 320.)

ONTLEDING DES BARNSTEENS.

IK neem een glazen Retort, welks hals, in een gelyke Bogt van zynen Buik afvloeit, en welks mond, of opening, twee duimen, in zyn *Diameter* groot is, op dat het na te meldene Zout een ruimen doortogt zoude vinden. In deezen doe ik, de brokjes Barnsteen, van alle vuiligheid gezuiverd; om dat vreemde Lighaamen andere voortbrengzels zouden geeven; vervolgens, door een zeef gezift, om dat zyn Stof, aan den Hals der Retorte, onder het instorten, blyvende hangen, de eerst-overkomende Deelen zoude vervuilen (*a*).

Met deezen Barnsteen, vul ik twee derde deelen der Retorte, en werpe 'er boven op, zo veele handen vol zuiver droog Zand, als ik ponden Barnsteen, in de Retorte gedaan hebbe, op dat de Stoffe, door de kragt van het Vuur, niet uitzettende opryze, den Hals verstoppe en de vaten, met groot geweld doe bersten. Deezen dus gevulden glazen Kromhals, stel ik in een Zandbad, op een fornuys, in welke ik vervolgens, de vereischte trap des vuurs zal kunnen te weeg brengen, en een

(*a*) Indien ik myne meening vry uit mag zeggen, zo komt het my voor, dat het evenveel is, of men witten, geelen, of rooden Barnsteen neemt; de slegtere zoorten evenwel uitgesloten. Ik weet wel, dat de witte van veele Scheikundigen word geacht, de beste te zyn, en het meeste en witste Zout voort te brengen; maar zelf heb ik dit niet ondervonden. Ik heb van een rooden Barnsteen eens zes dragma Zout gehad, terwyl ik van een geelen maar vier dragma, uit 1 lb kreeg, en wat de witheid betreft, ik ontken, dat het Zout van den eenen Barnsteen witter zoude zyn, dan van den anderen. Ook herinner ik my hier, dat zommigen Olie van Vitriool by den Barnsteen mengen, om veel en wit Zout te krygen; maar hoe verkeerd dit is, geef ik hun te onderzoeken, dien eens 1 a 2 droppels Olie van Vitriool, by een dragma Olie van Barnsteen, of wel by kookenden Barnsteen willen mengen.

een ruimen ontfanger daar aan gelegt hebbende, fluit ik de voegen, met een dunne natte blaas. De Graad des vuurs begin ik, met naauwelyks meer, dan die van kookend water, en houde daar mede aan, den tyd van zestien uuren; terwyl ik evenwel, de 3 a 4 laatſte uuren, de Hitte een weinig aanwakkere. In deezen tusſentyd heb ik allengskens ontfangen, een Phlegmatiek, Specéryagtig water, door de vroegere Scheikundigen *Geest* genoemd, en bleek geele Olie, die ik afzonderlyk bewaare. De ontfanger terſtond weder aangelegt en de voegen geſloten, vermeerdere ik het vuur zagtelyk, opdat de losmaaking en afſcheiding zyner deelen geregeld geſchiede: agt of tien uuren houde ik hier mede aan, nadat ik egter het vuur de twee laatſte uuren een weinig opgewekt hebbe. Intusſchen ben ik eene ſterke beweeging, van witte dampen, die als met ſtroomen in den ontfanger nederdaalen, gewaar geworden; en die byna een uur aanhouden. Eenige Zoutdeelen beginnen te klimmen, en zetten zig van binnen tegen het gewelf, en in den hals der Retorte. De, in den ontfanger afgedroopene geele Olie, en water, bewaare ik weder afzonderlyk; als nu begin ik myn vuur, allengs, wat meer kragt te geeven, tot zo lang, dat 'er een roode Olie overga, en verſcheiden vlokjes en vedertjes Zout, in den Hals van den Kromhals, op een figuurelyke, voor het oog vermaakelyke, en kunſtige wyze, door aantrekking, even als, in de Criſtalliſatie der Zouten, geformeerd, en kort daarna door de inwendige hitte verbryzeld worden en ſmelten (*b*). Zo dra zig deeze verſchynzelen opdoen, wagte ik my wel expresſelyk, het vuur te vermeerderen; maar vaare aldus, met dien trap, voort; terwyl intusſchen myn ontfanger een menigte roode Olie vergadert; en de vlugzoute figuurtjes, allengs ſmeltende, en tot een Klomp vooraan in den ontfanger nederdruipende, ruimte maaken, voor anderen, die, uit den kookenden Barnſteen opklimmende, deszelfs plaats inneemen.

Twee aanmerkingen heb ik hier te maaken, te weeten: dat ik, indien de Mond van de Retorte geen gelegenheid genoeg zoude hebben, om het ſchielyk ſtremmende Zout te ontlasten, de ſmelting, met een koole vuurs aan den Hals der

(*b*) Indien iemand begeerig is, om dit figureeren te zien, zo neme hy een droppel warm vogt, waarin dit Zout geſmolten is, en plaatſe die, op een warm Stukje Glas, onder een Microscoop, zo zullen dezelve figuuren, door aantrekking, in dien droppel geformeerd worden. Zie breeder: BAKER *nuttig gebruik van het Microscoop*, pag. 142.

der Retorte te houden, bevordere, waarom, derhalven, de mond van den ontfanger, niet te wyd moet zyn, op dat de Hals van de Retort daar niet te diep inzakke; en dat ik, indien de ontfanger, door de afſchynende Hitte van het formuys te heet mogt worden, denzelven met een plank afſchutte, opdat het Zout my niet zoude ontſnappen, maar vooraan in den ontfanger, terſtond, tot een Klomp ſtremmen.

Niemand verwondere zich, dat ik niet, gelyk anderen, al vroeg de vlokjes Zout vergadere en wegneeme. 't Geſchied niet zonder reden: want deeze vlokjes kan men niet wegneemen, of men neemt meteen weg, alle de Olie, die op dien zelfden tyd, zich aan het Zout en in den Hals der Retorte bevind, en dus is het Zout zeer olieagtig; behalven, dat men, in den tyd, dat men het Zout wegneemt, al het afdruipende verliest. Terwyl ik, daarentegen, de tyd afgewagt hebbende, een klomp Zouts, uit den ontfanger neeme, die hard, niet olieagtig, op het uiterlyke aanzien gecouleurd als een Chinaasappel, dog fyn geſchraapt, zeer wit is.

Middelerwyl dat ik, met dien trap van vuur voortgevaaren ben, heb ik dit Zout, en de roode Olie, in den tyd van agt of tien of minder of meer uuren verkreegen: de tyd is niet wel te bepaalen; maar als men ziet, dat 'er weinig of geene Zoutdeelen meer klimmen, 't welk men niet zo zeer in den Hals, als wel aan den Buik der Retorte, even boven het Zand, ontdekken kan, moet de ontfanger terſtond weggenomen worden; want, indien men wilde voortvaaren, zoude de volgende overkomende zwarte Olie al het Zout doen ſmelten. Het Zout kan, zonder verdere zuivering, (waarvan ik ſtraks reden geeven zal) in een wel geſloten vlesje, voorzien van eenen wyden hals, bewaard worden. Hier zoude men, met voordeel, het ganſche werk kunnen eindigen; want de dikke Olie, die nu te voorſchyn zal koomen, kan tegen het Zout, dat hier en daar in de Retort nog verſpreid is, en verloren gaat, niet opweegen; maar om de fraaiheid van het werk te volmaaken, vermeerdert men het vuur, en zo, dat het met een ſterken graad van onderdrukking voleindigd word; als wanneer men een zwarte, *bitumineuſe*, *Empyreumatiſche* Olie zal verkrygen.

Zie daar! nu hebben wy, uit eenen harden, zeer droogen, breekbaaren, ſmaakeloozen Steen bekoomen, vier gansch van elkander verſchillende dingen; die voor het grootſte gedeelte vloeibaar en van een doordringenden ſmaak en reuk zyn. Namelyk, ten 1ſten een Speceryagtig ſcherp water. Ten 2den een vlug, enigzints zamentrekkend, zuur Zout. Ten 3den

3den een doordringend riekende witte en geele, een vieze roode, en een ſtinkende zwarte taaije Olie. Ten 4den een overgeblevene ligtelyk ontſteekende korst, welke zig, in het einde der diſtelatie, volgens den Heer BOERHAVE, die in den beginne nog geen Zand by deeze ontleeding voegt, tot in den Hals der Retorte kan uitzetten; dog alzo dit werk niet zonder gevaar verrigt kan worden, en wy uit zyn voorſchrift zien, dat hy zelf, alvorens de *Maſſe* zo hevig door het vuur te dryven, dezelve met zand overdekt heeft, raade ik niemand aan, deeze proef te neemen.

Niet wel kan men bepaalen, hoe veel Zout, Olie &c. de Barnſteen geeft; ik heb, by iedere bereiding, doorgaans verſchil gevonden, en ten naasten by bekomen, uit een pond van 16 oncen, omtrent 1 once water; 5 dragma Zout; 2½ oncen witte en geele, 3 oncen roode, en 1½ of 2 oncen morzige zwarte Olie. Maar volkomen ervaren geworden, in de kennisſe van deeze Olie en Zout; zullen wy tevens gelegenheid gekreegen hebben, om de vervalschte Olie en het Zout, dat in de meeste Chimistwinkels voor minder prys verkogt word, als wy het zelf kunnen bereiden, van de waare Olie en het Zout des Barnſteens te onderſcheiden, welkers onderſcheid inderdaad niet gering zal zyn, indien men ſlegts dit Zout eens *Microscopisch* wil onderzoeken.

Byna alle Scheikundigen *Sublimeeren* of *Cryſtalliſeren* dit Zout, om het te zuiveren. Zy neemen twee of drie deelen gemeen zout, by een deel zout van Barnſteen, te zamen gevreeven en in een hoog Kolfje gedaan; voorzien van een glanzen helm, met een naauwe pyp; zy diſteleeren het Zout uit een Zandbad, op wiens hitte Regenwater kookende kan blyven, of iets meer, maar evenwel zo, dat de Olie niet kan opklimmen. De witte dampen ryzen, en ſtremmen boven in den Helm. Zou het niet nuttig zyn, dat men voorzigtig, met een 4 a 6 dubbelden natten Linnen doek, den Helm nu en dan verkoelde? Door ſmelting in kookend water word het Zout ook gezuiverd; het *Lixivium* of looge kleinzen zy best, door een wollen Lap, waarop het vuile en de Olie blyft leggen; dampen het zonder kooken zagtjes uit, en laaten het tot Cryſtallen ſchieten. De eerſte zuivering keur ik af, om dat 'er een zeker deel van het Zeezout losgemaakt, door het Barnſteen-Zout, medegevoerd word; terwyl een voornaam vlug deel van het laatſte verloren gaat, en hoe ligt zal niet de Olie mede opklimmen? De zuivering door water zal ook niet weinig van deszelfs fynſte deelen doen vervliegen. Daarentegen is de zuivering, en *Rectificatie* der Olie zeer nuttig en noo-

noodig. Tien deelen waters, tot een deel Olie zullen deeze verrigting zeer gemakkelyk maaken. B. V. Ik doe 12 Oncen zo geele als roode Olie en 6 pinten water, in een ruime glaazen Retort, en ſchudde deeze twee eenen geruimen tyd; laat de Retort, in een Zandbad geſteld hebbende, leg ik een ontfanger, en ſluite de voegen, met een natte blaas. Het vuur beſtiere ik zo, dat men niet wel water daarop aan de kook zoude kunnen brengen. Twee half door gebrande Turven, van tyd tot tyd, daaronder gelegt, zullen deeze warmte kunnen te weeg brengen. De tyd van 30 of 36 uuren hier mede aanhoudende, had ik, behalven 18 Oncen water, 3 Oncen Olie, die zeer vloeibaar, doorſchynend helder, niet zeer onaangenaam riekende, en byna zo wit was, als een blanken wyngeest, verzameld. Thans maakte ik myn vuur zo veel ſterker, dat het ſlegts by tuſſchenpoozen kookte; en verkreeg, in 12 uuren, 6 Oncen vogt en 9 dragma Olie, byna aan de vorige gelyk. Vervolgens liet ik toe, dat het vuur, myn vogt en Olie 16 uuren aanhoudend deed kooken, waardoor ik, nevens 20 Oncen water, ſlegts 7 dragma Olie verkreeg, en daarna, door een ſterke kooking, op die zelfde wyze nog 4 dragma, die beide zo vloeibaar noch blank waren, als de twee eerſten (*c*).

Hieruit blykt, dat weinig der overige Olie, van een *bituminеuſen* aart en zwaardere Natuur zynde, door deezen Trap des vuurs met tuſſchenkomst van Regenwater kan vlug gemaakt worden. Ik ſcheide derhalven deeze taaije Olie van het vogt af, door middel van een wolletje, losſes in de pyp van een glaazen Tregter geſtoken; vermengde die, met zand, in een Kromhals, en haalde die, daarna, door eene vereischte vuurgraad over. Dezelve was vaalrood; het zand zwart van het agtergebleeven *bitumen*. De Olie woog 4 oncen; zo dat 2½ once *bituminеuſe* aarde, de vervlogene deeltjes daar ondergerekend, te rugge bleeven. Alle deeze Olien zyn na den tyd van twee a drie weeken, ſchoon, in volle vlesjes naauw toegeſloten, enigzints van Couleur veranderd, 't welk aan diergelyke Olien zeer eigen is, en waar van ons de Reden, door den Heer Apoth. TIEBOEL, in de Schriften van de Maatſchappy te Haarlem is opgegeeven.

Het

(*c*) Als men een ſterke kooking door het vuur te weeg brengt, zal het vogt zomtyds ſchynen ſtil te ſtaan; maar eensklaps met een ſterke ſchok, hortende en ſtootende, beginnen op te wellen; dan moet men het vuur een weinig verminderen.

Het van de Olie afgeſcheiden water was troebel, ik kleinsde het zelve, door een Wollen Lap, en proefde daarin, den eigenaartigen ſmaak van Barnſteen-Zout. Ik dampte dit vogt, naar het voorſchrift van een zeker Scheikundigen, in een aarden pan zonder kooking uit, en wilde het doen Cryſtalliſeeren, maar konde niet. Vervolgens heb ik het zagtjes, in een porceleine Kopje laaten uitwazemen, tot de dikte van Honig; wanneer het koud en geſtold was, had ik ruim een dragma Zout behouden, zwarter van couleur en onzuiverder van ſmaak, dan het waare Zout.

De Heer ELZEVIER en de Schryver van de N. Nederduitſche Apotheek ſpreeken van een *Oleum Succini odoriferum*, met *Spiritus Salis* of *Acetum distelatum* gerectificeerd. Ik heb dit beproefd, de eerst overkomende Olie is blank en zuiver, en aan die gelyk, die ik met water bereid hebbe; maar welriekend kan ik dezelve niet noemen.

Wat nu het in- en uitwendig gebruik van deeze voortbrengzels betreft, ik geloove, dat het uitmuntende geneesmiddelen zyn; en alle Geneesheeren ſtemmen daarin overeen. In vroeger tyd plagt de phlegmatieke geest byna van zo veel belang te zyn, als thans het vlugge Zout, dat toen minder bekend was. De Olie, inwendig gebruikt, is verhittende en prikkelende, derhalven bekwaam, om de vloeibaare deelen des Lighaams, als zweet, pis &c. af te ſcheiden en te bevorderen. Voornamelyk opent deeze Olie de verſtoppingen des Lyfmoeders; bevordert de Maandſtonden en moeilyke baaring; verdryft de Moederkwaalen, waarom de ouden meenden, gelyk, nog ten deezen dage, zommige oude wyven, dat de opſtyging, door zeker dier, in 's menſchen Lighaam omzwervende, veroorzaakt, en door de kwaade Reuk deezer Olie, in toom gehouden wierd. Uitwendig word ze gebruikt, om te ſmeeren, tegen verlamming, kneuzing, beroerde Ledemaaten, Jigtpynen, ſlappe of koude gezwellen, inzonderheid als hy opgelost is in wyngeest, of *Spir. Matrical. Burrbi*; in welken ik met den Scheikundigen BARCHUSEN geloove, dat maar zeer weinig Eigenſchappen des Barnſteens gevonden worden. Gelyk de Naauwlettende BOERHAVE, by het maaken van de Tinctuur des Barnſteens, ook leert, de helft van de opgegotene *Alkohol* daar weder aftetrekken. Zou dit anders niet onvoorzigtig voorgeſchreeven zyn? Ik heb by 1 Once *Spir. matrical: Burrbi*: 56 droppen witte Olie van Barnſteen kunnen voegen, zonder dat hy Phlegmatiek wierd; by zuiveren *Alkohol vini* 80, en by goeden *Spir. Vin.* R. ſlegts 30

droppen. Van het Zout, zal ik alleenlyk dit zeggen, dat 'er door opbruizing, met den vluggen *Alkalinen* geest van Hartshoorn, een middelſlagtigen geest, en zomtyds toevallig een diergelyk Zout gebooren word, genaamt *Spiritus Cornu Cervi Succinatus*, van een ongeloovelyk wonderbaare uitwerking in *hyſterike* toevallen. Voor 't overige is het Zout begaafd, niet alleen met alle die voortreffelyke Eigenſchappen, die de Olie, inwendig gebruikt, worden toegeſchreeven; maar verdient zelfs verre boven deeze den voorrang. De geleerde BOERHAVE, zegt met een woord, dat dit Zout is, *Antihyſtericorum & diureticorum Princeps.*

NATUURLYKE HISTORIE VAN HET KOPERWIEKJE.

Volgens den Heer DE MONTBEILLARD, Medeſchryver van den Heer DE BUFFON.

DE *Lyster*, by ons onder den naam van 't *Koperwiekje* bekend, heet in 't Grieksch, Κίχλα, ἰλιάς, ἰλιάδα, in 't Latyn *Turdus Iliacus*, *Tylas*, in 't Italiaansch *Malvizzo*, *Tordo ſacello*, in 't Spaansch *Malvis*, in 't Hoogduitsch *Wein-Dorstel*, *Roth Dorstel*, en onder 't Volk *Bitter*, in 't Zwitſcherſch *Berg-trostel*, in 't Poolsch *Drozd mnieyſſy*, in 't Engelsch *Wind trusch* of *Red-Wing*, in 't Fransch *Mauvis* of *Grivette*.

Deeze kleine *Lyster* mag de voornaamſte van alle geheeten worden, om dat dezelve, ten minſten by ons in *Bourgogne*, best om te eeten en zeer fyn van ſmaak is. LINNÆUS beweert het tegendeel, dit ontſtaat misſchien uit de onderſcheide ſpyzen, welke zy in 't eene en in 't andere land gebruiken, of het hangt mogelyk af van den verſchillenden ſmaak der *Zweeden* en *Franſchen*. De *Koperwiekjes* worden meer dan eenige andere ſoort van *Lysters* in de ſtrikken gevangen, en zyn derhalven dierbaar en uit hoofde van de hoedanigheid en ter oorzaake van de hoeveelheid. De Heer FRISCH en de Vogelaars verzekeren, dat ze niet gemaklyk gevangen worden, in wit of zwart Paardenhair: men heeft ook in *Bourgogne* voor een vast gebruik om wit en zwart Paardenhair door elkander te vlegten.

Meestentyds verſchynen, onder de *Lysters*, de *Koperwiekjes*, de tweede, dat wil zeggen naa den *Zing Lyster* en vóór den *Kramsvogel*. Zy komen in de maand November met groote benden aanvliegen, en vertrekken vóór Kerstyd.

Zy

Zy broeden in de bosschen omstreeks *Dantzig*, en nestelen bykans nimmer in onze streeken, en zo min als in *Lotharingen*, waar zy in April komen en vóór 't einde van die maand weder heen gaan, niet vóór 't najaar op nieuw zich vertoonende, schoon zy, in de wyduitgestrekte bosschen diens Landschaps, overvloed van gepast voedzel aantreffen; maar ten minsten vertoeven zy 'er eenigen tyd, terwyl zy, volgens den Heer FRISCH, op zekere plaatzen van *Duitschland* slegts doortrekken. Hun doorgaande spys bestaat in Besjen en Aardwormen, die zy, den grond omkrabbelende, wonderwel weeten te vinden.

Men kent de *Koperwiekjes* daar aan, dat ze een luisterryker Pluimadie hebben dan de andere *Lysters*, als mede dat hun Bek en Oogen veel zwarter zyn dan die van de *Zing-Lysters*, welken zy anders in grootte naby komen; ook hebben zy minder vlekjes op de borst; daarenboven onderscheiden zy zich door de Oranjekleur boven op de vleugels, dit roodgeele heeft hem in *Engeland* den naam van *Red-wing* of *Rood-vlerk* en in *Holland* den naam van *Koperwiekje* gegeeven.

Het geluid 't welk de *Koperwiekjes* slaan is, *tan*, *tan kan*, *kan*; wanneer zy een Vos, hun natuurlyken vyand, zien, laaten zy hem lang naaloopen, steeds het zelfde geluid geevende. De meeste Vogelbeschryvers merken op, dat het *Koperwiekje* niet zingt: dit dunkt my te sterk gesprooken en te volstrekt bepaald; men behoorde te zeggen, dat men het niet hoort zingen in die landen, waar het zich niet in den paartyd bevindt, als in *Frankryk* en *Engeland*, *enz.* Deeze bepaaling is te noodzaaklyker om dat een zeer goed Waarneemer, de Heer HEBERT, my verzekert ze 's voorjaars in *Brie* te hebben hooren zingen: zy zaten omtrent een douzyn sterk op een boom, en hun wildzang geleek zeer naar die der Cysjes. Een ander Waarneemer, in 't Zuiden van *Provence* woonende, verklaart, dat het *Koperwiekje* niets doet dan fluiten, en dat het altoos fluit; hier uit mogen wy opmaaken dat het in die streeken niet nestelt.

ARISTOTELES spreekt van deezen *Lyster* onder den naam van *Turdus Iliacus*, als de kleinste en minst gevlekte der *Lysteren*. Deeze naam *Turdus Iliacus* schynt aan te duiden, dat hy van de *Asiatische Kust*, waar de Stad *Ilium* ligt, in *Griekenland* kwam.

De overeenkomst, die ik gesteld heb tusschen deezen Vogel, en den *Kramsvogel* is hier op gegrond, dat ze beiden vreemd zyn aan onze *Fransche Lugtstreek*, waar men ze slegts

tweemaalen in 't Jaar ziet (*), dat ze op zekere tyden, in talryke benden, zich by één vervoegen om een wildzang aan te heffen, en eene zekere gelykheid hebben in de veelverwigheid van de borst: dan deeze overeenkomst is niet uitſluitende, en men moet toeſtemmen, dat het *Koperwiekje* ook iets gemeens heeft met den eigenlyken *Lyster*, zyn vleesch is niet min lekker van ſmaak, 'er is geel op zyn vlerken, doch het helt na oranje en is veel ſterker van kleur; men vindt deezen Vogel zomtyds alleen in de bosſchen, en hy valt in de Wyngaarden, gelyk de *Lyster*, met welken hy, volgens de waarneeming van den Heer LOTTINGER dikwyls, boven al in de Lente, voorttrekt. Uit dit alles volgt, dat deeze ſoort van Vogelen de zelfde middelen van beſtaan heeft als de twee anderen, en dat ze, in veele opzigten, kan aangemerkt worden als eene tusſchenſoort, uitmaakende tusſchen den *Zing-Lyster* en den *Kramsvogel*.

(*) In de Natuurlyke Historie moet men, even als in veele andere gevallen, niets al te volſtrekt opvatten. Schoon het, over 't algemeen, waarheid zy, dat het *Koperwiekje* den Winter in *Frankryk* niet doorbrengt, heeft nogthans de Heer HEBERT my verzekerd, dat, in zeker Jaar, eene ſtrenge koude eenige douzynen doodde op een witte doornhaag, die nog vol roode Beſſen was.

HET AFZIGTIGE DER GEMAAKTHEID; OPGEHELDERD DOOR VERSCHEIDE CHARACTERS, NAAR 'T LEEVEN GESCHETST.

(*Uit het Engelsch.*)

DE Heer DE LA ROCHEFOUCAULT merkt, met het hoogſte regt, op, dat de Menſchen niet belachlyk zyn, van wegen hunne weezenlyke maar uit hoofde van hun aangenomene Characters: zy kunnen niet gebeteren wat zy zyn; maar 't is hun ſchuld te willen ſchynen wat zy niet zyn. Een gehochelde is niet belachlyk dan wanneer hy zich opſchikt; een gemeen verſtand alleen dan wanneer het voor een ſchitterend vernuft wil doorgaan. Goedaartigheid heeft medelyden met de weezenlyke gebreken des Lichaams en der Ziele, en bedekt ze; doch is geenzins gehouden onvoegzaame aanwendzels met de minſte toegeevenheid te be-

behandelen. Zy, die der wereld bekwaamheden willen opdringen, welke zy niet bezitten, zyn, in de zamenleeving, zo ſchuldig als de zodanigen, die, in den handel, valſch geld, met hun weeten, zoeken uit te geeven; en 't is even zeer de zaak van 't beſpotlyke de eerſtgemelden ten toon te ſtellen, als het de pligt der wet is de laatſtgenoemden te ſtraffen.

Ik heb hier niet ten oogmerke het nabootzen van Zedelyke Deugden in overweeginge te neemen, dit behoort eigenaartiger tot de Geveinsdheid, en verwekt, met alle rede, onze verontwaardiging en affchrik, als een misdaadig bedrog. Ik bepaal my om te ſpreeken van de Aanmaatiging dier mindere bekwaamheden en gaven, zonder welke iemand een waardig en braaf Man kan weezen, en die alleen zeer belachlyk wordt, door na dezelve te ſtaan. Dit ſlag van Menſchen is het voorwerp, en misſchien het eenige eigenlyk voorwerp, van 't belachlyke: want zy zyn verheven boven de Gekken, die 'er beneden moeten geagt worden, en beneden de Wyzen, die 'er boven zyn. Zy maaken een rang van Schepzelen uit, die, om zo te ſpreeken, zichzelven geſchaapen hebben: en dewyl zy, daarenboven, weerſpannelingen zyn tegen en verraaders van het gezond verſtand, tot onderdanigheid aan 't welken zy gebooren zyn, heb ik regt om hun met de uiterſte ſtrengheid te behandelen.

Ik kan my niet vereenigen met het algemeen aangenomen gevoelen, dat deeze lieden eerſt zichzelven hebben bedroogen, en weezenlyk denken zodanig te zyn als zy van anderen willen aangezien worden. In tegendeel hou ik my verzekerd, dat ieder Mensch zichzelven best kent, en zyn eigen ſtrengſte Zedemeester is: ja, ik ſtel vast, dat veele Menſchen geleefd hebben en geſtorven zyn met misſlagen en zwakheden, door niemand dan door zichzelven ontdekt. 't Is waar, zy bewaaren hunne eigen geheimen ongeſchonden, en dit brengt anderen in den waan, dat zy ze niet ontdekt hebben. Waarom bemerken wy de feilen onzer Vrienden ſchielyker en beter dan die van andere Menſchen, dan om dat wy 'er 't meeste belang in ſtellen? Volgens dien zelfden regel gevoelen wy onze eigene nog ſpoediger: en, mogelyk, zyn wy, in dit geval, alleen gunſtiger omtrent onze Vrienden dan omtrent onszelven: dewyl ik grootlyks twyfel of iemand zyn Vriend dermaate zou beminnen, indien deeze zonder gebreken was, en hy zeker zichzelven beter zou behaagen, als hy dit van zich zelven kon denken. Indien deeze veronderſtelling waar is, gelyk ik my verze-

kerd hou, zyn de gemaakte zotskappen des te schuldiger des te belachlyker: dewyl zy hunne dagen in een beestendig liegen slyten, zich streelende met de ongerymde, schoon bemoedigende hoope, van onontdekt te zullen blyven.

FATUUS, de gemaaktste Zotskap van deeze en vroegere eeuwe en van de geheele wereld, heeft bekwaamheden te over om uit te munten in bykans elke zaak, op welke hy zich wilde bevlytigen. Maar hy wilde in alle tevens uitsteeken. Hy moest te gelyk een eerst vernuft, en Minnaar der Sexe, een Geleerde, en een Staatkundige zyn: nochthans overtuigd van de onvolvoerbaarheid des ontwerps verdeelt hy zyne bekwaamheden, en rekent dat hy, in alle die opzigten, verwonderenswaardige verdiensten bezit. —— Hierom spreekt hy van de Staatkunde met de Sexe, speelt den Vernuftigen Man by de Staatkundigen, spreid zyne Geleerdheid by de Fraaije Geesten ten toon, en stoft op zyne Heldenstukken in de Galantery by zyne Buuren op 't land. De voorzorg door hem genomen is een bewys van zyne misdaad, en toont dat hy zich zelven niet bedriegt; maar een oogmerk heeft om anderen te misleiden. De bekwaamheden van FATUUS hebben zyn val bewrogt, en hem bankroet doen gaan ten opzigte van 't gezond verstand en oordeel: even gelyk veelen groote goederen verspilden, vermids ze hun aanzetten om kosten boven hun vermogen te maaken.

'Er zyn weinig zo algemeene Zotskappen als FATUUS, ik heb hem daarom in den eersten rang geplaatst: doch ontelbaar groot is het aantal der mindere Gemaakten, wier Gemaaktheid tot zekeren graad opklimt, en die na zekere begaafdheden staan, welke zy, in spyt der tegenstreevende natuur, willen bezitten. Zy leggen zich meest toe om Vernuftig te weezen, en de Jufferschap te behaagen, als zynde deeze de twee schitterendste in 't oogloopendste bekwaamheden in de groote wereld.

PROTERVUS, die een goed bedaard verstand bezit, legt het derwyze aan dat hy bykans voor een zot verleeren wordt, om dat hy een eerst Vernuft wil zyn. Hy zoekt te schitteren; hy streeft na het geestige, 't welk, als een dwaallicht, hem van den weg af en tot allerlei gekheden brengt. Hy is tegen wil en dank zyner natuure snaaks: hy boert, maakt woordspeelingen, en dubbelzinnigheden, en dischte in 't eene gezelschap de slagen op die hy in een ander verzameld heeft; dan, egter, bewust van zyne eigene ongenoegzaamheid, zoekt hy voorzigtig zyn vernuft te toonen, waar hy hoopt te kunnen misleiden, en ontwykt zorgvuldig scherpziende oogen te ontmoe-

moetten. Hoe dikwyls heb ik gezien, dat zyne onnatuurlyke levendigheid, in één oogenblik, geheel dof, en tot zwygen gebragt wierd, als 'er iemand, die voor waarlyk geestig bekend stondt, binnen tradt.

Pondrosus heeft een koel en arbeidzaam verstand, en een goed geheugen; hy zou, zich met ernst bevlytigende, zaaken kunnen afdoen: doch hy wil de aartige Man weezen, en ingang hebben by de Dames. Hy doet zyn jammerhartig postuur te meer in 't oog loopen door 't zelve op te schikken, verklaart zyne liefde met al de staatlykheid en gemaaktheid eener openbaare aankondiging; en besteedt belachlyk in nachtronkeryen den tyd, dien hy, met vrugt, by zyn lesmeester zou doorbrengen. Hy kan niet onkundig weezen van zyn ongelukkig slaagen: hy voelt zulks; maar tragt de wereld te misleiden, door by deezen te vertellen, hoe gelukkig hy by geenen geslaagd is; door op openbaare plaatzen, met een air van gemeenzaamheid, zulke onverschillige beuzelingen in 't oor te luisteren; als geene Juffer regt geeven hem dit aanhooren te weigeren. —— Maar hoe heb ik hem in zyn schulp zien kruipen, als de Dame door hem het meest bezind binnen tradt, hoe verraadde hy dan de zelfsbewustheid van zyn gemaakt Character! Pondrosus, en allen, die met hem van denzelfden stempel zyn, weeten dat deeze snorkery, behalven de ongerymdheid, die 'er in ligt opgeslooten, hem vervoert tot een zeer laakenswaardig stuk; en dat deeze hebbelyke kwaadspreekenheid van een Juffrouw met meer gronds eene vervolging in regten verdient dan een ruw woord in haastigheid geuit.

Garrulus wenscht voor een Redenaar gehouden te worden, en het ontbreekt hem aan woorden en zaaken beiden: 't is openbaar, dat hy zyne eigene armoede kent, door zyne arbeidzaame letterdievery uit andere Schryvers. Hy besteedt den nagt in letterblokken en uitschryven, en vertoont by dag de gestoole goederen als zyne eigene; doch hy doet het zo lomp en onverstandig, dat elk ze aan den regten eigenaar wedergeeft.

Bavius, een volkomen Hoogduitsch zwaarmoedig verstand, wil opgang maaken in de Dichtkunst, en hy heeft gehoor, noch vinding: hy zegt, 't geen hy zyne Verzen noemt, op by zyne Vrouwlyke kennissen en gemeene lieden; doch wagt zich wel om 't oor eens Dichters tot Keurmeester te neemen.

Perplexus zoekt voor een Man van bedryf verfleeten, en, schoon, ten beste genomen, tot een Briefbesteller ge-

schi-

ſchapen, een Briefſchryver te worden; maar overtuigd dat hy noch noodig, noch nuttig kan weezen, tragt hy draaglyk te zyn, door zich naar de tyden en zeden te ſchikken.

Met één woord 'er zyn zo veele ſoorten van gemaakte Zotskappen in de Wereld, als 'er wenschlyke hoedanigheden en volmaaktheden gevonden worden. Ik zou geen eind vinden wilde ik voorbeelden opleveren van alle byzondere Gemaaktheden, waar door de Menſchen zich belachlyk aanſtellen, of, ten minſten, de andere bekwaamheden, welke zy met de daad bezitten, verdonkeren. Elks ondervinding zal hem voorbeelden genoeg herinneren. Ik zal liever de middelen tragten aan te wyzen om deeze verkeerdheden te vermyden; ſchoon ze, in de daad, zo blykbaar zyn, dat ieder het onnoodig zou keuren, ware het niet dat de dagelykſche ervaarenis het tegendeel op 't ſpreekendst leeraarde.

Het gaat onwrikbaar vast, dat geen Mensch tot alles bekwaam is; doch het gaat bykans even vaſt, dat 'er nauwlyks iemand gevonden wordt, of hy is tot eenig ding geſchikt; dit ding wyst de natuure hem duidlyk aan, door hem eene neiging daar toe te ſchenken. Ik hou het gezond Vernuft, 't zelfde voor 't Verſtand, als het Geweeten voor het Hart, naamlyk de getrouwe en beſtendige vermaander van 't geen regt of verkeerd is; en my verzekerd, dat geen Mensch een misdryf of eene dwaasheid begaat, dan met de duidlyke en merkbaare tegenſpraak van 't een of 't ander.

Ieder Mensch vindt in zichzelven, 't zy van natuure of door opvoeding, want dit is dikwyls moeilyk te onderſcheiden, eene byzondere neiging tot het vertoonen van eenig byzonder Character; hier tegen aan te werken is de vrugt en eindlooze arbeid van eenen SISYPHUS. Dat hy die Roeping volge, en zyn werk voortzette, hy zal 'er in ſlaagen, en, ten minſten, in één zaak, uitmunten: terwyl hy eenen anderen weg kiezende, ten besten genomen, zeer middelmaatig, doch waarſchynlyk belachlyk, zal weezen. De Menſchen bezitten, over 't algemeen, zo groot eene maate van goedaartigheid niet, dat zy, om den wil van eenige goede hoedanigheden, veele gebreklykheden ſpaaren; zy doen veel eer het tegendeel. Iemand kan zeer gemaklyk, om één dwaasheid, den glans van veele deugden derven; en zal nauwlyks, door één Deugd, veele dwaasheden kunnen bedekken. De Tooneelſpeelers, die hunne rollen van buiten leeren, en ſlegts drie uuren lang een gemaakt Character vertoonen, ſlaan, in de verdeeling der rollen, agt op de natuurlyke geaartheid eens Speelders. Een klugtige ſnaak laa-

ten

ten zy geen deftige Perſoonadie verbeelden: noch de rol eens klugtemaakers, door een Man van een ernstig Character, uitvoeren: de natuureigene Characters zouden doorbreeken, in den korten tyd dien het ſpel duurt? Hoe zal dan iemand kunnen verwagten, zyn geheele leeven lang, een ontleend en hem ſlegtvoegend Character te vertoonen? Elk heeft zich by zyn Character te houden. Ik zou liever een eerst Schoenmaaker in de Stad, dan een onbekwaam Staatsdienaar aan 't Hof zyn. Ik verwonder my dikwyls over onze naarſtige Nabuuren de *Duitſchers*, in veele opzigten; doch allermeest over hunne beſtendige gehoorzaamheid aan de ſtem der natuure, zy volgen onvermoeid den weg hun afgebaakend, en wyken noit af in eenige ongeregeldheden ten aanzien van 't Character. Dus hebben verſcheidene van den eerſten rang, die zich tot het werktuigkundige vonden opgewekt, hun geheele leeven beſteed in vlooijen aan fyne Kettingjes vast te hegten en voor een koets te ſpannen, en met onbegryplyk veel menſchen tronien op één Kerſienſteen te ſnyden; terwyl anderen, gedreeven tot het doorſnuffelen van de verborgenheden der Natuure, jaaren in hun Stookhuis ſleeten, om den Steen der Philoſoophen te zoeken; doch niemand deezer, van wien ik immer hoorde, dong na den rang van een eerst Vernuft.

Ten beſluite: myne Leezers neemen deezen eenvoudigen raad in agt, „ dat zy hunne Gemaaktheden laaten vaaren, „ en 't Gezond Verſtand zal hun Vriend weezen."

BESCHRYVING VAN DEN VERMAARDEN BERG ST. MICHAEL, EEN DER GEVANGENISSEN VAN STAAT IN FRANKRYK, IN EENEN BRIEVE VAN DEN HEER WRAXALL, GEDAGTEKEND *Augustus* 1775, TOEN HY EENE REIS DEEDT DOOR DE WESTLYKSTE EN ZUIDLYKSTE DEELEN VAN FRANKRYK.

MYN HEER!

BEgeerig zynde om den vermaarden Berg *St. Michael* te bezigtigen, ging ik 's morgens vroeg te paard uit. Dezelve is omtrent twintig *Engelſche Mylen* van *Granville* gelegen, en de weg, langs het Zeeſtrand loopende, was zeer vermaaklyk. Eer 't middag was bereikte ik *Genet*, een klein Dorpje: ſlegts één myl van den Berg afgelegen: doch dewyl deeze geheel en al met zandbanken omringd is, waar over men alleen by laag water kan gaan, was het noodig een' Gids te neemen: ik deed het en kwam 'er ten één uur naa den middag.

Deo-

Deeze zeldzaame Rots; want het is niets meer, ryst op in 't midden van de Baai van *Aoranches*. De Natuur heeft dezelve, aan deen eenen kant, volkoomen verſterkt, door een bultigen en bykans rechtſtandigen opgang; moed en bekwaamheid, hoe groot ook, zouden in 't beklimmen te kort ſchieten. De andere deelen zyn omringd met muuren, op de *Gothiſche wyze*, met halfmaanſche toorens voorzien, deeze, ſterk genoeg in de daad, by de voordeelen der ligging gevoegd, weeren allen aanval af. Aan den voet des Bergs begint een ſtraat of ſtad, die, rondsom het grondſtuk opgaande, eene verbaazende hoogte bereikt. Hier boven zyn de Kamers, waar de Staatsgevangenen bewaard worden, en andere gebouwen tot woonplaatzen geſchikt: op den top zelve is de Abdy, die zeer veel gronds beſlaat, en zo ſterk als groot moet weezen: dewyl zy, op deeze hoogte, en dermaate blootgeſtelt, verſcheide eeuwen, alle ſtormen en onweeren verduurd heeft. Ik beſteedde den geheelen naamiddag in 't bezigtigen van de onderſcheide deelen deezes gebouws, en de *Zwitzer*, die my geleidde, bevindende dat hy myne nieuwsgierigheid niet te zeer voldoen kon, liet geene kamer of vertrek onbezien.

De Ridder-Zaal herinnerde my die te *Marienburg*, in *Poolsch Pruiſſen*. Dezelve is even ruim; doch zuiver en meer na de barbaarſche woestheid ſmaakende; zynde eenige honderd jaaren vroeger gebouwd. Hier waren de Ridders van *St. Michael*, by gewigtige gelegenheden, gewoon ſaatlyk te vergaderen. Zy waren de beſcherm- en ſchutsheeren van deezen Berg en Abdy, even als die van den *Tempel*, en van St. *Jan van Jeruſalem*, het Heilig Graf bewaakten. Aan 't einde is eene Schildery van den Aards-engel, den Beſcherm-heilig hunner Orde: en in deeze Zaal heeft LODEWYK DE XI de Ridders van 't Kruis van *St. Michael* eerst aangeſteld, en met de Riddertekenen vereerd.

Wy gingen, door verſcheide kleindere vertrekken, in een lange gang: aan de eene zyde opende de *Zwitzer* een deur, en, door een nauwen ingang, geheel donker, bragt hy my, door een tweede deur, in een vertrek of Kerker: want die plaats verdiende eer de laatſte dan de eerſte benaaming; in 't midden daar van was een hok, gemaakt van verbaazend dikke houten trallen: de deur, om 'er in te gaan, was tien of twaalf duimen dik. Ik tradt 'er binnen: de ruimte is omtrent twaalf of veertien voeten in 't vierkant, en de hoogte by de twintig voeten. Dit was, in vroegere eeuwen, het verblyf veeler Slachtofferen van ſtaat, wier naamen en jammeren nu vergeeten zyn.

„ Daar was," verhaalde myn Leidsman, „ omtrent het einde der „ voorgaande eeuwe, een zeker Schryver van Nieuwstydingen, in „ *Holland*, verdagt dat hy eenige vry ſterke en hoonende aanmer„ kingen over MEVROUW DE MAINTENON en LODEWYK DEN XIV „ hadt doen drukken. Eenige maanden daar naa werd hy, door „ iemand, eeniglyk met dat oogmerk gezonden, overgehaald om

„ een

„ een reisje in *Fransch Vlaanderen* te doen. Zo ras hy den Staat-
„ schen bodem verlaaten hadt, werd hy in hegtenis genomen, en
„ terstond, op uitdruklyken last zyner Majesteit, na deeze plaats
„ gebragt. Men sloot hem in dit hok: hier leefde hy meer dan drie
„ en twintig Jaaren, wanneer hy het verdrietig leeven eindigde.
„ Gedurende de lange winterschе avonden," vervolgde myn Leids-
man, „ mogt hy licht noch vuur hebben; geen Boek werd hem
„ vergund. Hy zag geen Mensch, uitgenomen den Oppasser, die
hem ééns daags, door een gat in de deur, brood en wyn bezorg-
de." Hy hadt niets by zich waar mede hy zichzelven kon te
kort doen; doch hy vondt eindelyk het middel om een spyker uit
het hout te krygen, waar mede hy op de tralien van zyn hok eenige
Lelien en Wapencieraaden maakte, dit was zyn eenig tydverdryf en
uitspanning. Ik zag ze, en zy zyn, met zo ongeschikt een werktuig,
in de daad zeer keurlyk gesneeden.

Toen ik my in dit schroomlyk hok bevond, ontzonk my 't hart. Ik vervloekte de wraakzugt van den Vorst, die, wegens zulk een misdryf, eene zo ongeevenredigde en vreeslyke straffe iemand hadt aangedaan. Ik verbeeldde my dat de toorens en de daken der Abdye schudden, als een bewys van de wreedheid in haaren omtrek gepleegd. Ik haastte my om uit dit droevig verblyf te komen, vervuld met de leevendigste aandoeningen van medelyden en verontwaardiging.

„ 't Is nu vyftien Jaaren geleden," berigtte my de *Zwitzer*,
„ dat een Heer van aanzien in dat hok zyne dagen eindigde: dit
„ viel voor, eer ik hier was. By myn tyd is 'er maar één gezet. Myn
„ Heer de F——— een Persoon van rang, werd hier gebragt op
„ bevel des laatst overleden Konings, hy bleef 'er drie Jaaren opge-
„ slooten. Ik bezorgde hem alle dagen eeten; hy mogt licht en
„ boeken hebben, om zyn lot draaglyker te maaken; in 't einde heeft
„ de Abt, geraakt door de elenden des gevangenen, de Koninglyke
„ vergiffenis verzogt en verworven. Hy werd op vrye voeten ge-
„ steld, en leeft noch in *Frankryk*."

„ De onderaardsche Kamers," voegde myn Geleider hier nevens,
„ zyn zo veelvuldig in deezen Berg dat wy ze zelfs niet alle weeten.
„ 'Er zyn zekere gevangenissen, *Obliettes* geheeten, waar in men
„ oudtyds gewoon was, Boosdoenders, aan zeer haatlyke misdry-
„ ven schuldig, neder te laaten. Zy kreegen een stuk Broods en
„ een Vles Wyn mede; daar op werdenze geheel vergeeten en moes-
„ ten van honger sterven in de donkere kelders van deezen Berg.
„ Deeze straf is, nogthans, door geen Koning, in deeze, noch in
„ laatstvoorgaande eeuw, iemand aangedaan."

Wy gingen voort met het bezigtigen der Abdye. Hy bragt my in eene kamer; in een hoek van dezelve was eene soort van venster: tusschen dit, en de muur van het gebouw, was een zeer diepe tusschenruimte, rechtstandig omtrent honderd voeten diep; op den grond zag ik een ander venster, na den zeekant opengaande. Dit

wordt

wordt het *Hol van* MONTGOMERI geheeten. De geſchiedenis daar van is deeze. —— Gy zult u wel herinneren, dat, in den Jaare MDLIX, HENDRIK DE II, Koning van *Frankryk*, ongelukkig gedood wierd in een ſteekſpel door den Graaf van MONTGOMERI; die Edelman deedt het niet met opzet, en hy was, ſtrydig met zyne eigene genegenheid, op uitdruklyken last des Konings, gedwongen de lans tegen zyn' Vorst te veſten. Hy was een Hugenoot, en den *Paryſchen moord* ontkomen zynde, wederſtreefde hy 's Konings Krygsmagt in *Normandye*, door ELIZABETH, Koningin van *Engeland*, met wapenen en geld ondérſteund. Van zyne ſterkten aldaar verdreeven zynde, ging hy na een *Rots* de *Tombelaine* genaamd. Die Rots is gelyk aan den *Berg van St. Michael*, drie vierde myls van daar gelegen, en omtrent even groot. Ten dien tyde ſtondt 'er een Kasteel op, 't geen naderhand is verwoest, nauwlyks kan men 'er tegenwoordig eenig ſpoor van vinden. Van deeze vastigheid, alleen by laag water genaakbaar, deedt de Graaf van MONTGOMERI geduurige ſtrooperyen, en tastte den vyand aan, die hem nimmer durfde aanvallen. Hy munte geld, maakte het land daar om heenen ſchatting ſchuldig, en zich allerwegen gevreesd. Brandende van begeerte om den *Berg St. Michael* te bemagtigen, vondt hy middel om een der Monniken, in de Abdy woonagtig, in zyne belangen over te haalen; deeze beloofde hem het teken tot de onderneeming te geeven, door zyn zakdoek te laaten waaijen. De trouwlooze Monnik, het teken gegeeven hebbende, verraadde hem, en wapende alle zyne medegenooten, die MONTGOMERI's komst afwagtten. De Graaf kwam met vyftig uitgeleezen Soldaaten, onverſchrokken van aart en in ſtaat tot allerlei onderneemingen. Zy toogen het zand over, en, hunne beklimladders geplaatst hebbende, klommen zy, één voor één, op. Als zy boven kwamen, werden zy, zonder eenig gerugt, afgemaakt. MONTGOMERI, die de laatſte volgde, ontdekte, in 't einde het gepleegd verraad, en ontkwam met twee zyner Manſchap, *Tombelaine* weder bereikende. De Monniken bewaaren nog zeer zorgvuldig de ladders en werktuigen tot dit beklimmen gebezigd. —— Gy weet mogelyk het volgend lot van dien Graaf. Hy werd ten laatſten, in den Jaare MDLXXIV, te *Dromfront* in *Normandye*, door den Maarſchalk DE MATIGNON belegerd, en gevangen: en CATHARINA DE MEDICIS, die hem verfoeide, om dat hy, ſchoon onſchuldig, de oorzaak geweest was van den dood haares Egtgenoots, beval dat hy terſtond met den dood geſtraft zou worden.

De Kerk zelve hielt my langen tyd bezig, en is, in de daad, een beziens waardig ſtuk. Dezelve rust op negen pylaaren van eene verbaazende groote, ſtaande op de rots. Ik heb ze niet afgemeeten; doch maakte op, zo veel de duisterheid der plaatze wilde toelaaten, dat ze ieder vyf en twintig voeten in den omtrek han-

haalen. Behalven deeze zyn 'er twee andere veel kleinder, die 't middelpunt der Kerke onderſchraagen, boven 't welk de tooren is. Indien wy de zwaarte daar van in overweeging neemen, en de gelegenheid der plaatze, zien wy dat zulk een ſteevigheid vereischt wierd om het gebouw te ſtutten. Waarlyk deeze pylaaren ſchynen geſchikt om de verwoestingen des tyds, en de ſchokken der natuur, te overleeven. —— Doch, eer wy de Kerk zelve intreeden moet ik u eenig berigt mededeelen van de ongerymde oorzaak, die de Legende wil dat aanleiding tot het bouwen gegeeven hebbe.

Onder de Regeering van CHILDEBERT DEN II, leefde 'er een Biſchop van *Avranches* ST. AUBERT geheeten. De Aardsengel MICHAEL verſcheen, op zekeren nagt, by dien heiligen Man, en beval hem na deezen Berg te gaan; en hem daar een Kerk te bouwen. ST. AUBERT, die wat ongeloovig ſcheen, hieldt dit voor een droom. De Aardsengel verſcheen anderwerf; herhaalde zyn bevel, en, niet gehoorzaamd wordende, maakte hy voor de derde keer om dit wel in de geheugenis des Biſchops te drukken, een hol in de harsſenpan diens ongeloovigen; door dezelve met zyn duim aan te raaken. Onder de zeldzaamheden deezer Kerke zag ik die zonderlinge harsſenpan. Dezelve is beſlooten in een klein koffertje van goud en kristal, 't welk opengaat juist boven 't gat, en der nieuwsgierigheid ten vollen genoegen geeft. De holligheid is in grootte en gedaante geëvenredigd aan de veronderſtelde duimdrukking, die dezelve veroorzaakte; en of dezelve, met een mes, of op eene andere wyze doorboord is kan ik niet bepaalen. De Biſchop, dit duidelyk merkteken van den wil en het welbehaagen des Aardsengels ontvangen hebbende; verwylde niet langer; doch ging na den Berg en ſtigtte eene kleine Kerk, gelyk hem bevolen was. —— Hier neemt de fabelagtige overlevering een einde, en de waare Geſchiedenis, haare plaats bekleedende, berigt ons, dat RICHARD, de tweede Hertog van *Normandye*, in den Jaare DCCCCLXVI, de Abdy begon te bouwen. Dezelve werd, in het Jaar MLXX voltrokken, onder WILLIAM DEN VEROVERAAR, ſchoon de volgende Abten 'er verſcheide vermeerderingen aan hebben toegevoegd.

De verzamelplaats der Zeldzaamheden is opgevuld met ontelbaare Overblyfzelen; eenige deezer hebben eene weezenlyke waardye. Daar is onder andere een keurlyk in kristal geſneeden kop van CAREL DEN VI, Koning van *Frankryk*, deeze trok myne aandagt. Zy hebben, de Hemel weet op welk eene wyze, een Arm van EDUARD DEN BELYDER weeten te krygen; en zy toonden my een anderen Arm van ST. RICHARD, Koning van *Engeland*. Wie deeze Heilige Prins was, wil ik wel bekennen niet te weeten. Ik ben verzekerd zy konden RICHARD DEN I dien bynaam niet geeven; of zyn Kruistocht tegen SALADIN moet alle zyne zonden uitgewischt, en hem tot een Heilig gemaakt hebben. RICHARD DE II heeft geen beter eisch op Heiligheid; en ik ſpreek niet van

dien RICHARD, die by *Bosworth* sneuvelde. Zo dat ik het u te raaden geeve wie deeze Koninglyke Heilig geweest hebbe. Wat de Monniken betreft zy weeten 'er niets van, doch verzekeren stellig dat het een Koning van *Engeland* was. Een verbaazend groote gouden Slakhoorn, die ettelyke ponden weegt, geschonken door RICHARD DEN II, Hertog van *Normandye*, toen hy de Abdy stigtte, is dubbel bezienswaardig.

In 't midden van het choor hangt een Steen, dien men zegt dat, by de belegering van *Besançon*, LODEWYK DEN XI op 't hoofd viel, zonder hem in het minste te beschadigen. Dit begreep hy, en met rede, was toe te schryven aan eene wonderdaadige godlyke tusschenkomst: want de Steen weegt, naar gissing, ruim tien ponden. LODEWYK DE XI, schoon een der snoodste gedrochten, die oit den Vorstlyken Throon bekleedden, was, by vlaagen, zeer Godsdienstig. Hy deedt menigwerf een bedevaart na den *Berg van St. Michael*, en beval, dat die Steen aan een keten in 't choor zou worden opgehangen, en besprak een jaarlykſche som van de inkomst eeniger landeryen ten behoeve der Priesteren, die de Mis deeden, voor zyne behoudenis in dat dreigend leevensgevaar.

De eetzaal, de gaanderyen, en cellen der Monniken zyn zeer groot en ruim; doch eene magtige somme gelds zou 'er noodig weezen om alles te herstellen, en het vervallene te herbouwen: een van de groote Toorens is gescheurd en gescheurkt. Herhaalde keeren hebben zy aan het Ministerie geschreeven om den wil zyner Majesteit des belangende te verstaan; doch zy bekwamen geen antwoord. Het Klooster zal waarschynlyk wel haast instorten; en moet noodwendig, uit aanmerking van de hoogte en grootte, een goed deel der nabystaande Gebouwen mede neemen.

De jongst overleden Koning heeft de inkomsten van de Abdy, die zeer ruim waren, in beslag genomen: een Prior in stede van een Abt aangesteld, en het getal der Monniken van dertig tot veertien verminderd. Misschien lydt het slegts weinig Jaaren of deeze worden ook afgedankt, en ST. MICHAEL zelve, uit louter goud bestaande, in den smeltkroes gedaan. —— Dezelve wordt, tegenwoordig, veel eer als een Gevangenis van Staat aangemerkt, en zal waarschynlyk uit dien hoofde veel eer dan als een Godsdienstig gesticht herbouwd worden.

Tegenwoordig zyn de vertrekken bezet met veele aanzienlyke Gevangenen, die, om Staatsmisdryven, door een *Lettre de Cachet* herwaards gezonden werden. Zy worden, ruimer of nauwer bewaard, volgens 's Konings bevel. 'Er is een plaats daar acht personen met elkander, aan een ronde tafel eeten; zy krygen een pint wyn; doch geen messen of vorken, op dat zy, door zelfmoord, zich niet van de schriklykheden der gevangenisse ontslaan. Niemand mag in dat gedeelte komen waar de Staatsgevangenen zich onthouden,

den, of met hun eenig geſprek voeren. Vier van deeze acht zyn herwaards gezonden, naa de komst zyner tegenwoordige Majeſteit tot den Throon. Anderen hebben de vryheid, om, zonder eenige bepaaling, overal op den Berg te gaan; doch, om dit verlof te verkrygen moeten zy als Prieſters gekleed, en, gevolglyk, in 't algemeen bekend weezen.

Ontkomen zou iemand ligt denken, is onmogelyk; doch wat kan menſchlyke ſchranderheid niet doen, als wanhoop ten dryfveer ſtrekt? 't Is nog maar zeſtien dagen geleden dat zeker Heer DE C———, naa tien maanden gevangen gezeten te hebben, ſlaagde in het ontwerp om zich in vryheid te ſtellen. De plaats werd my aangeweezen van waar hy zich met een touw nederliet: het was eene rechtſtandige hoogte van bykans honderd voeten. Hy ging terſtond, het laag water waarneemende, over de Zandbanken; men denkt dat hy na *Jerſey* of *Engeland* is ſcheep gegaan: dewyl men niets van hem vernomen heeft.

Eenige vertrekken zyn verordend voor eene ſoort van nog beſchreiens waardiger ſchepzelen. Ik meen Krankzinnigen. Deezen zyn 'er verſcheiden van hoogen rang. In de gaanderyen van de Abdy ſprak een perſoon my zeer beleefd aan. Naar, oogenſchyn was hy vyftig jaaren oud; zyne kleeding zag 'er verwaarloosd uit; door zyn knoopsgaten hing een Kruis van ST. MICHAEL, misſelyk met linten opgecierd. Zyn weezen, ſchoon bruin en ziekly, hadt iets edels en inneemends. Zyn zwarte lokken met gryze hairen doormengd zwierden over zyne ſchouders, met één woord zyn geheele voorkomen droeg de blyken van een vervallen Edelman. Deeze was de Marquis de R——— een Edelman uit *Bretagne*, die hier reeds vyf en twintig Jaaren geweest is. Hy heeft zyn verſtand te eenemaal verlooren; doch doet niemand leed en neemt nauwkeurig alle pligtpleegingen der burgerlyke beleefdheid waar. Geene anderen dan lieden van Rang worden hier, uit deezen hoofde, gezet.

Aan den voet des Bergs, digt by de zeegolven, is een zeer heerlyke welle van verſch water: doch dewyl deeze, in gevalle van belegering, ongetwyfeld door den vyand zou bemagtigd worden, hebben zy in de rots regenbakken uitgehouwen, voor elk deel des gebouws, die eenige honderd tonnen waters (zy zeggen meer dan twaalfhonderd) bevatten. In de daad deezen Berg te belegeren zou dwaasheid weezen. Eén honderd Man zou denzelven kunnen verdeedigen tegen tienduizend belegeraars, en een magtige ſcheepsvloot; en, gewonnen zynde, zou dezelve nergens toe kunnen gebruikt worden.

De Stad zelve is bykans zo bezienswaardig als eenig ander deel des Bergs. Ik twyfel niet of 'er zyn verſcheide Huizen in, vyf of zes honderd Jaaren oud: en ik zag 'er geen dat gebouwd ſcheen naa den tyd van LODEWYK DEN XI. Het getal der Menſchen in

de Abdy en in de Stad beloopt, als 't vrede is, niet meer dan honderd en tachtig. Een gedeelte der Burgeren neemt de wagt waar om den gevangenen het ontkomen te beletten. Wanneer het oorlog is leggen 'er doorgaans vyf honderd Soldaaten in bezetting; en men verzekerde my, dat de vertrekken in de onderſcheide deelen des bergs, zo groot en talryk zyn, dat 'er dertien duizend man, zonder eenigen hinder, zouden kunnen geborgen worden.

In de Stad verkoopen zy kleine Legende boekjes. Ik heb ze alle gekogt, in verwagting van eenige geſchiedkundige berigten en overleveringen, ten opzigte van deeze plaats, te ontdekken, en te verneemen welke gebeurtenisſen en belegeringen hier voorgevallen zyn —— maar helaas! dit was vergeefsch gezogt. Ze zyn alle opgevuld met wonderwerken, en ongerymdheden al te belachlyk om te vermelden. De Aardsengel MICHAEL en ST. AUBERT zyn de eenige Helden, die eenig vertoon maaken in de Jaarboeken der Monniken. ——— Ik zou zeer gaarne de bewaarplaats der geheime Schriften in de Abdy gezien hebben; doch dit is niet geoorloofd. Het zou der moeite waardig weezen deeze te doorſnuffelen: dewyl waarſchynlyk elke Koning van *Engeland*, van WILLIAM DEN VEROVERAAR TOT HENDRIK DEN III, hier menigmaalen geweest, is of uit Godsdienſtigheid of uit Nieuwsgierigheid.

DE WARE KINDERPLIGT BELOOND.

Eene Ooſterſche Vertelling.

Akbar, een der magtigſte Keizeren, welke, over het wyduitgeſtrekt Indostan, ooit den Rykſcepter gezwaaid hebben, had, door de Grooten aan zyne zyde te trekken, zich meester weten te maken van het Landſchap Kaſimiere, 't geen eertyds door zyne eigen Vorſten geregeerd wierd. Hy had, door list, de Stad, die den naam van onoverwinnelyk droeg, voor zyne magt doen buigen. Naar deze Stad word een der vermakelykſte Provincies van het Oosten, het Landſchap Kaſimiere genoemd. —— Het is niet anders, dan een aardsch Paradys, waar aan de Natuur alle hare Schoonheden heeft te koste gelegd. —— Dit vermakelyk Landſchap beviel *Akbar* zo zeer; dat hy beſloot, voortaan, altoos in de Stad Kaſimiere zyn Zomerverblyf te nemen.

Als nu de Keizer derwaards toog, wierd hy, door alle Edellieden van het Hof, gevolgd. — De Omrachs, de Leenmannen, en voornaamſte Amptlieden hadden daar, met den Keizer, des Zomers niet alleen hun verblyf; maar de meesten namen 'er zelfs hunne vaste Woning. — Velen bouwden 'er pragtige Paleizen; leiden in de nabuurſchap van de Stad fraaije Lusthoven aan; waar toe zy

de

de natuurlyke en aangename geſteldheid van die ſtreek grootlyks te baat hadden. —— Dit maakte in korten tyd Kaſimiere eene der beroemdſte Steden van het Oosten, en de Landſtreek eene der vermaardſte van alle de Landſchappen van Indostan. —— Derwaards ſtroomde alles heen; al wat pragt, wat luister, wat ſchoon, wat vermakelyk genoemd mag worden, vloeide hier als in een middenpunt zamen. —— Overvloed, Praal, Wellust, Verkwisting, Overdaad, Weelde en allerlei ſoort van vermaak had 'er overvloediger plaats, dan in eenige andere Stad van het Ryk des magtigen Mogolſchen Keizers —— Kaſimiere wierd zelfs, in korten tyd, eene zeer bloejende Koopſtad. —— De Overdaad, en de Pragt, die nutteloze Verkwisters, hadden zeer veel tot hun geſtadig onderhoud noodig; het geen eenigen verrykt, maar veelityds de Noodruftigen gebrek doet lyden. —— Deze verandering ſtortte wel dra, in de geldkisten zommiger Inwooneren, verbazende ſchatten. —— In korten tyd had men hier magtige Handelaars, die geheele Karavanen, met allerleie goederen, derwaards bragten; terwyl de Vrugtbare Landſtreek uit haren ſchoot een milden overvloed van de edelſte Vrugten opleverde. —— Kortom het Hof kon hier van alles, wat het begeerde, ruim en ryklyk verzorgd worden.

In dezen tyd leefde 'er, binnen Kaſimiere, een Koopman, met name *Beda-Meddin*. —— Jaarlyks ontving hy verſcheiden Karavanen, uit alle de nabuurige Provintien; hy had zyne Koopmanſchap zo wyd uitgebreid, dat hy dezelven, met eigen goederen beladen, weêr te rug zond. —— Deze handel deed hem magtige Schatten overwinnen, en maakte hem wel dra den ryksten, den vermogendſten van gansch Kaſimiere, en mogelyk wel van geheel Indostan. —— Voor alle die Schatten had hy niet meêr, dan éénen éénigen Zoon; *Seddin-Sena* was zyn naam. Een welgemaakt Jongeling, beminnelyk en bevallig van gelaat, die een zagten inborst heeft, en uit deugdzame grondbeginzels werkt, heeft dit by anderen voor uit, dat hy by al de wereld aangehaald word. Dit ondervond *Seddin-Sena*; die, by dat alles, nog eene verheven Ziel en levendige verbeeldingskragt had; in zo ver, dat de ſchoonheden van zynen Geest met de bevalligheden van zyn Lichaam om den prys dongen, en elkanderen het voordeel betwistten. —— Uitgezonderd de verſchillende neigingen des harten, was hy de lust zynes Vaders, terwyl hy de luister en verwondering van gansch Kaſimiere was. Gelyk hy te regt van elk wegens zyne deugden hoog geſchat wierd, zo bezat hy ook de Liefde zynes Vaders; en het geen men zelden tot dien trap ziet, hy beminde zynen Vader nog hoger, dan hy van hem bemind wierd. —— Maar hunne neigingen waren zeer verſchillende. —— Des Vaders Geldzugt was onverzadelyk. —— Des Zoons heerſchende neiging was milddadig, genegen om zynen behoeftigen medemensch te ondersteunen. De Vader was tegens den zamen onbarmhartig, en onmedogend. —— De Zoon bezat eene ede-

edele Ziel, welke den elendeling opzogt, om hem wel te doen. Hier by neigde zyn hart tot edele Wetenſchappen; — en, dat nog het ergſte van allen was, glad tegen 's Vaders genoegen aan, tot eene der bevalligſte Schoonheden van gansch Kaſimiere; dog wier Vader zo veel in ſchatten te kort kwam by *Beda-meddin*, als hy hem in deugden overtrof. ——— De zagtaartige *Selennia* bezat alle de deugden van hare Ouders. ——— *Seddin-Sena* verloor dra zyne uiterlyke bevallige hoedanigheden in de verkeering; hy treurde, hy wierd krank, om dat zyn Vader onverbiddelyk was, omtrent zyne beminnelyke ſchoone. *Beda-meddin* was zeer onvergenoegd op zynen Zoon. Hy ſprak by zich zelven: ach was de Zoon van *Beda-meddin* van dezelfde neigingen als zyn Vader! zou men niet zeggen, tot aan de uiterſte grenzen van Indoſtan: *Beda-meddin*, en *Seddin-Sena* zyn Zoon, zyn Kooplieden, hoedanigen onzen Vaders nooit zyn bekend geweest, noch in het wyduitgeſtrekt Oosten nimmer gevonden wierden! ——— En inderdaad *Beda-meddin* kon zich op dat pas niet weêrhouden van tranen te ſtorten. De Zoon, op ſlag komende, bemerkte de ontroering zynes Vaders. Hy ſchrikt. ——— Hy poogt zyn ſchrik te verbergen; en word, uit eerbied voor zynen Vader, weêrhouden, een enkel woord te uiten, veel minder de oorzaak hier van te onderzoeken; ſchoon hy niet te min vreesde, dat het hem betrof; en dat de tranen, welke hy langs zyns Vaders wangen had zien biggelen, door zyn gedrag veroorzaakt waren. — De brave Zoon vertrekt met een hart, overſtelpt van droefheid. Nochtans was 't hem niet mogelyk eene heimelyke ſmart zodanig in zynen boezem te ſmoren, dat 'er niets van gemerkt wierd. ——— De Vader, geſtoord op zynen braven Zoon, neemt ten laatſten een beſluit, om, ten einde zich ten eenemaal van dien kant gerust te ſtellen, *Seddin-Sena* verre van zyne beminnelyke *Selennia* te verwyderen. Hy wist zeer wel, dat hy gehoorzaamd zou worden, en by weigering was zyn voornemen geweld te gebruiken. ——— In de Stad Golconda had hy vele goederen, over welke vreemden de beſtelling hadden, die hem van tyd tot tyd eene menigte van dezelve naar Kaſimiere afzonden. Myn Zoon, ſprak hy by zich zelven, zal te Golconda de beſtelling over myne goederen hebben: daar kan hy gelyk worden aan *Beda-meddin*. ——— Maar is het gezigt van *Selennia* niet gelyk aan de Zon? Zal het zyne vermogende ſtralen niet tot aan Golconda ſchieten? Neen ——— *Seddin-Sena* zal haar niet zien. ——— Hy zal haar vergeten, en ik van myne doodlyke kwelling genezen zyn. ——— Dit voornemen word zo dra uitgevoerd als genomen. ——— *Seddin-Sena* ontvangt de ontroerende boodſchap, dat hy morgen naar Golconda vertrekken zal. De brave Zoon, door deze harde boodſchap getroffen, ſtaat eene lange poos onbewegelyk, gelyk een Reiziger, die, door een onverwagten blixem getroffen, zonder gevoel, zonder beweging ſtaan blyft. — Hy bekomt. ——— Zyns Vaders wil is hem eene onoverredelyke

wet,

wet. ——— Dan, van dit treffend en onverwagt geval, had hy maar nauwlyks tyd, om zyne waardige *Selennia* met dit korte briefje te verwittigen. ——— „ *Seddin-Sena* moet, op het bevel zynes „ Vaders, zyne Levenszon verlaten; met dezen treurigen brief zend „ hy zyn hart, bewaar het, en zend het uwe, tot een onderpand „ van trouw, te rug. ——— Het wreed bevel luid, dat hy naar „ Golconda moet vertrekken, zonder U te zien, zonder U vaarwel „ te zeggen. ——— Groote Brama, ondersteun Uwen gehoorza„ men Dienstknegt, en neem Haar onder Uwe bescherming, om „ wier wil hy het bitterst hertewee lyden moet!" Het antwoord op dit briefje was. ——— „ *Seddin-Sena* zou de Wraak des Hemels „ verdienen, indien hy één oogenblik draalde, om de bevelen zy„ nes Vaders op te volgen. ——— Uwe Vaderliefde maakt U nog „ duizendmaal aangenaamer in myne ogen, dan te voren. ——— Ga „ brave Zoon! Brama zal gewis Uwe gehoorzaamheid niet onbe„ loond laten. ——— Ik bewaar als het kostelykste pand, dat ik in de „ wereld bezit, Uw hart — voer het myne met U naar Golcon„ da, en vaarwel!"

De Oostersche Vertelling luid vervolgens aldus: ——— De Beschermgeest van *Seddin-Sena* grootlyks over hem met ontferming en medelyden bewogen, begeeft zich den volgenden nagt in het slaapvertrek van *Beda-meddin*, verschynt hem in den droom, daar hy diep in slaap gedompeld ligt, en brengt, voor zyne verbeelding, eene allertreffendste vertooning. ——— Hier doet zich aan zyne slapende zintuigen een wyd uitgestrekt Landschap op. Alles wat bevallig, alles wat schoon en vermakelyk is, vertoont zich hier voor het gezicht. Aangename Landsdouwen, treffelyke Paleizen, fraije hoven, ryzende bergen, vermakelyke valeien, ruime vlakten, spelende rivieren, wyde gragten, in welker kristallen wateren, millioenen van Visschen spartelen; — dartele windjes, speelzieke golfjes, schaduwryke boomen, vol liefelyk zingende Zangers; — velden die van allerhande Vee grimmelden; met één woord, de streek, die zich aan de Verbeelding van *Beda-meddin* opdoet, schynt het aardsch Paradys van het Oosten. ——— Wien behoort dit Tempe, vraagt hy, met een zekere ongerustheid? ——— Wien anders antwoord de Beschermgeest, dan *Beda-meddin*. ——— Welk een geluk, in één oogenblik bezitter van een Land zo schoon, als de verbeelding zich niet kan voorstellen. ——— Hy ziet Karavanen ——— wiens zyn die rykgeladen Karavanen, vraagt hy? Wiens anders, dan de uwe, was het antwoord. In 't verschiet vertoont zich eene schoone Stad, gelegen in eene vlakte, aan den voet van een vermakelyken heuvel. Wien behoort die ryke Stad, vraagt hy al weder? Wien anders krygt hy ten antwoord, dan u? Al wat gy ziet, voegt 'er de Beschermgeest by, zo ver uw gezigt kan reiken, komt alleen u toe. ——— Alle de Werelddeelen zullen ontzaggelyke Rykdommen in uwe Schatkisten storten. ——— De magtige Monarch van Indostan,

de onverwinnelyke *Akber* zelf zal uw geluk benyden. — Dit laatſte ging het toppunt zyner verwagting te boven, en kittelde hem het hart met de ſtreelendſte aandoeningen. Nooit was hy gelukkiger, nooit was zyne verbeelding aangenaamer geſtreeld geweest. Wie is *Beda-meddin* gelyk, roept hy, in eene vlaag van vervoering uit! — Dan lieve Beſchermgeest! daar blyft nog iets over, dat ik zou wenſchen; (zo onverzadelyk zyn de begeerten van eenen Gierigaard:) ik ontdek, dunkt me, nog gebrek aan myn geluk. — Myn zoon .... ik zou nog, had ik myne begeerte.... Hemel, welk eene vertooning! — Terwyl hy nog ſpreekt, verdwynt eensklaps alles. — De Landſtreek, Karavanen, ſchatten, ryke ſtad, alles zinkt weg in den Kolk van het Niet. — Verſchrikkelyk Toneel! *Beda-meddin* bevind zich met den Beſchermgeest op den rand eener yſelyke ſteilte; hy aanſchouwt den Afgrond onder zyne voeten, waar in alles verzonken was. — Help Hemel! ſchreeuwt hy uit, grypende den Beſchermgeest vast! waar voert gy my heen? Moet ik neêrſtorten in dien vreeſelyken Afgrond! — Bedaar, ſpreekt de Beſchermgeest: zal het moedig hart van *Beda-meddin* zo ſchielyk beven als een blad? Vrees niet: ik ben een Beſchermgeest, en ſta de menſchen op de aarde gade, ik zal u voor het afvallen wel beveiligen. — Aanſchouw, leer, en word wys. — Hy beeft! — De Beſchermgeest gaat voort: —„ Rampzalig Sterveling, gy, Zoon der aarde, „ leer uit deze Vertooning Wysheid. — Wat zyn uwe ſchat„ ten, uwe aardſche goederen anders, dan de vertooning, die zo „ aanſtonds uit uw gezigt verdwenen is? — Het geluk, op de„ zen grond gebouwd, waggelt ieder ogenblik. — Een Kind „ des ſtofs verbeeldde zich zo even den ſchatrykſten van Indoſtan te „ zyn, en nu is 'er voor hem niet meer, dan één enkele ſchrede „ tusſchen het leven en het graf. — Gy ſiddert, onregtvaardi„ ge, en te regt: weet, dat 'er een regtvaardig Wezen is, het „ welk u niet zal afvragen, wat ſchatten gy bezit; maar hoe gy op „ de wereld geleefd hebt. — En wat zal 'er van uwen braven „ Zoon worden!"

Het verhaal meld, dat *Beda-meddin* hierop, uit zynen ſlaap ontwakende, eene yſelyke gil gaf, die het ganſche huis ontroerde. — De angſtvalligſte denkbeelden rezen in zynen boezem op. — Nu kwamen hem zyne ſchatten, dan zyne onregtvaardige handelwyze, maar vooral zyn kwalyk behandelde Zoon, voor den geest. — Rampzalige *Beda-meddin* riep hy uit, waar in heeft uw gewaand geluk beſtaan? — Ydele verbeelding van dwaze ſtervelingen! Myn Zoon.... Hy vliegt op. — Geen ogenblik vertoeft hy, maar begeeft zich in het vertrek van dien ongelukkigen Jongeling, en ſpreekt hem, met alle de aandoeningen van eenen medelydenden en teerhartigen Vader, op deze wyze aan: „ Brave Zoon, een dwaallicht heeft den Vader van *Seddin-Sena* van „ het regte ſpoor doen dolen. Harde wegen heb ik u doen be„ wan-

„ wandelen. ——— Ik dwarsboomde uwe edele voorneemens, en ik „ wande, dat ik uw geluk uitwerkte. ——— Heden houd ik op „ wreed te zyn. ——— Gy zult die deugdzame ſchoone omhelzen, „ om wie uw hart zo veel gevoelige ſmarten heeft uitgeſtaan. ——— „ Zy is uwer waardig. ——— Ga; zeg haar, *Bedr-meddin* is van „ den wreedſten Tyger in het zagtaartigſte Lam veranderd. ——— „ Ga" ,.... *Seddin-Sena* werpt zich aan de Voeten van zynen Vader, omhelst deszelfs knïën... wil, maar kan niet, ſpreken. De Vader weent... Een vloed van tranen vloeit langs des Jongelings wangen. ——— Hartroerende Vertooning! ——— *Bedr-meddin* rigt zynen Zoon van de aarde op, omhelst hem, op de tederſte wyze. ——— Nu ziet hy, hoe de Deugd over de grootſte der Ondeugden kan zegevieren. ——— De Zoon zegt, in de ſterkſte ontroering, tot zynen Vader: ——— „ Ik weet niet hem, aan „ wien ik het leven verſchuldigd ben, ooit met opzet reden van on„ genoegen gegeven te hebben. Ik was dan uw gezicht, en den „ naam van Zoon onwaardig. ——— Maar, mogelyk, heb ik, „ onſchuldig, u reden van misnoegen gegeven, en hierdoor hebt ge „ in my niet gevonden, 't geen een Vader in zynen Zoon wenscht „ te vinden. ——— Dit treft my; vergeef het aan hem, die 'er „ u allerootmoedigst om bid!" ——— De Vader weent, kan geen woord uitbrengen: maar drukt zynen braven Zoon tegens den kloppenden boezem. ——— Dan, hoe treffend, hoe aandoenelyk word het Toneel. ——— De verbeelding kan zich niets treffender afſchilderen. ——— De ligtſte wind vliegt zo ſchielyk niet over de toppen der bergen, als *Seddin-Sena* ſnelt, naar de woning van *Selennia*. ——— Zy is in tranen weggeſmolten, verbeeldende, dat de hoop van haar geluk reeds voor altoos van haar was afgeſcheurd. ——— De hartroerendſte aandoeningen doorgriefden haren boezem, op het oogenblik, toen haar Minnaar reeds voor haar ſtond. ——— Zy ziet hem aan, merkt hem niet .... ſterk aan, zonder beweging.... Hoe, zegt ze.... en ze valt in onmagt.... Hy geeft eene vreeslyke gil; vat de bezwykende, drukt haar teder in zyne armen aan de kloppende borst... Hy poogt .... dog kan niet. ——— Flauw opent zy het gezigt, dat zich weer toeſluit, om voor altoos, naar 't ſchynt, geſloten te blyven. ——— Zy is dood... Kan de dood haar wel gevoellozer maken.... In de armen van *Seddin-Sena*. ——— Hy, als een roerloos beeld, ziet op één ogenblik al zyn aardsch geluk.... Het verſchrikte huisgezin.... alles is in beweging;... men ſchiet toe;... men wend de laatſte pogingen aan, om, ware het mogelyk.... Zo werkt eene onverwagte blydſchap vaak in het hart van den mensch eene ontroering, niet min doodlyk, dan de onmatigſte droefheid. ——— Eene diepe zugt.... Zy leeft nog, roept 'er een.... Even opent zich weder het gezicht.... Ja zy leeft, zegt *Seddin-Sena*; dit was het eerſte woord, dat hy ſprak, en inderdaad van die uitwer-

werking, dat *Selennia* 'er door van den dood verryst. —— Zy beurt zich op.... Goede Hemel! roept ze, het is geen ſchim.! .. 't is *Seddin-Sena* zelve!.. Hoe, alles is immers maar een droom!.. Het beſtaat in loutere verbeelding!.... Neen, roept hy uit in vervoering, al wat gy ziet is waarlyk zo. —— Zy bekomten eenemaal. Hy geeft verſlag van alles, wat 'er tuſſchen hem en zynen Vader is voorgevallen. — Het ganſche huisgezin verkeert in loutere blydſchap. — Maar het zou te veel ondernomen zyn, het vermaak en 't genoegen der twee jonge Lieden naar waarde te willen beſchryven! —— Korten tyd daarna vereenigen zy zamen, en genieten alles, wat een gelukkig en gezegend paar op aarde genieten kan. —— Het huis van *Beda-meddin* en *Seddin-Sena* word de algemeene toevlugt voor verdrukten, en noodlydenden. —— Men zegt zelfs, dat, tot op dezen ſtond, derzelver namen nog gedagt worden, en in zegening blyven onder de Oosterlingen.

C. V. D. G.

A M I N T.

AMint bezat een vrouw, zo 'k mij niet wenſchen zou.
Opvliegend, vuil, en vinnig,
Dweepziek, en eigenzinnig
Was zij, met wie hij zich vereend had door den trouw.
Hoe kwam Amint 'er aan? —— juist als de meeste Mannen:
't Belang ſprak tot hem; „ Neemt!"
Hij nam: luid zulks thans vreemd?
Is de Egt, om liefdes wil, niet reeds voor lang verbannen?
Verbannen? Hoe! kent gij ſatſoenelijke liên,
Die anders zich verbinden?
Zo ja! laat mij hen vinden!
'k Beloov u, op mijn woord, gij zult een wonder zien.
Maar .... gaan wij tot Amint. Het plagen, ſchelden, vloeken,
Het dagelijks gekijf,
Van zijn boosaartig Wijf,
Deed hem vaak buiten's huis en troost en aamtogt zoeken.

't Ge-

't Gebeurde dat mijn Held eens in geſelſchap was,
Alwaar van booze vrouwen,
En kwaalijk huis te houwen,
Geſproken wierd. Men zegt, hier kwam Amint van pas.
In welk een zin? hij was de Man niet om te klagen,
Schoon bijna heel de Stad
Wist welk een Vrouw hij had.
Geenſints! hij wist zijn leed al heel bedaard te dragen.
Amint zweeg ſtil — bot ſtil. Of zulks nu aan zijn wil,
Of harts hoedanigheden,
Of aan een zwakke reden,
Word toegeſchreven, is me om 't even; — hij zweeg ſtil.
't Geſprek inmiddels drong al dieper in die zaaken;
Men dagt, wanneer de Dood
Eens zulk èene Egtgenoot'
Ter neêr ſloeg, zulks den Man op 't ſterkſte moest vermaken.
Dus dagt men, zeg ik: want hij, die zulks voordroeg, kreeg,
Terſtond, elk in zijn voordeel;
'Er miste ſlegts één oordeel,
Het oordeel naam'lijk van Amint, die nog al zweeg.
Hoe! nog al zwijgen? Ja! ſtond hem dan iets te vreezen?
'k Verzoek u, zulks te ſtaân.
Hij zweeg. Men ſprak hem aan,
En vroeg, of zulk een dood niet aangenaam moest weezen?
Wat zegt hij? dit! — „ 'k Weet niet hoe 't deez' of dien zou zyn;
„ Maar, onverwagt te hooren,
„ *Gij hebt Uw Gae verlooren*,
„ Zou mij ontroeren....." Hoe, ontroeren? 't heeft geen ſchijn
Duwt elk hem toe. Hoe! gij ontroeren? —— „ Ja, mijn Vrinden!
„ En zulks met reên. Zoud gij, als U gezegd wierd, dat
„ Gij 't hoogſte lot getrokken had,
„ Zoud gij, bij zulk een maar, U niet onthutzeld vinden?"

J. V. P.

WAAR-

WAARNEEMINGEN

omtrent de

LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, te AMSTELDAM,

in July 1777.

DOOR *ANTONIUS WILHELMUS SCHAAF*, Med. Doct.

D.	Barometer. 's morg.	's midd.	's av.	Therm. mo.	mi.	av.	Winds Streek. 's morg.	's midd.	's av.	Weder: Gesteldh.
1	29. 8½	29. 7	29. 6	60	69	59	Z W	W	N	Buijig.
2	— 5½	—	— 7½	60	68	61	N	N W	W	—
3	— 8	— 8	—	62	68	64	W	Z W	O	— Noordl.
4	— 7	— 7	—	62	69	61	Z W	—	Z W	Dond. Reg.
5	— 8	— 8	— 8	60	66	60	—	—	—	Buijig.
6	— 9½	— 10½	— 10½	61	68	60	W	W	W	—
7	— 11	— 10	— 8	60	63	60	—	—	Z W	—
8	— 7	— 7½	— 9	60	66	59	—	N	N	—
9	— 11	— 11½	30. 0½	60	66	58	N	—	—	Betr.
10	30. 2	30. 2	— 2	59	63	58	—	—	—	—
11	— 2½	— 2½	— 2½	60	67	61	—	—	—	Held. Betr.
12	—	—	—	63	76	62	W	W	W	—
13	—	— 3	— 3½	64	73	60	N W	N W	N	—
14	— 3	—	— 2	63	70	64	W t Z	W t Z	W t Z	— Reg.
15	— 1½	— 2	—	62	74	61	W t N	N W	N W	Betr. Held.
16	— 2½	—	— 1	62	77	66	N W	Z W	Z	Held. Wolk.
17	29. 11½	29. 11	29. 10½	68	79	68	O	W	N	—
18	— 10	— 10	— 8	68	76	67	N W	N W	N W	— Regen.
19	— 8	— 8	—	68	73	66	W	—	—	Dond. Reg.
20	— 7	— 6	— 6½	62	70	63	Z	W	—	Regen.
21	— 7½	— 7	— 6	65	67	63	N O	O	O	—
22	— 9	— 9½	— 9	64	69	63	—	N O	N O	Held. Wolk.
23	— 8½	— 8	— 6	65	74	63	O	O	Z	— Regen.
24	— 6	— 6	— 6½	64	74	61	W	W	W t N	Reg. Held.
25	— 6½	— 6½	— 7½	62	71	60	N W	N W	N	Held. Wolk.
26	— 9	— 9	— 9	62	68	60	N	—	N W	—
27	—	—	—	59	67	61	—	N	N	Wolk. Reg.
28	— 10	— 10	— 9½	62	71	63	W	W	W	Helder.
29	— 9	— 8½	— 7	65	74	62	Z	Z	Z	Reg. Held.
30	— 6	— 6	— 5½	62	68	63	Z W	Z W	Z W	Regen.
31	— 5½	— 5½	—	64	68	63	Z	—	—	—

Hoogste Barometer d. 30. 3½
Laagste Barometer d. 29. 5½
} middelb. d. 29. 10½

Hoogste Thermometer gr. 79.
Laagste Thermometer gr. 58.
} middelb. gr. 65⅓

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

GODS GOEDHEID OVER ONS, TEN OPZIGTE VAN HET GEOPENBAARDE WOORD, EN ONZE DAAR UIT VOLGENDE VERPLIGTING, OM DE KRISTEN-LEERAARS, ALS UITLEGGERS DER GODLYKE OPENBARING, HOOG TE ACHTEN.

VOor eenigen tyd myne opletting gevestigd hebbende, op het voortreffelyke, doch tevens zwaarwigtige Leeraarsampt onder de Kristenen, kon ik niet nalaten, als in 't voorbygaan te toonen, hoe wy, uit dien hoofde, den Bedienaren der Euangelielere eene verstandige hoogachting verschuldigd zyn (*). Eene nadere overdenking van 't regtmatige dier hoogachting heeft my genoopt, om dit Stuk opzetlyker te beschouwen, in eene levendige overtuiging van Gods Goedheid over ons, ten opzigte van het geopenbaarde Woord: en ten aandrang hier van heb ik my voorgesteld in deze Verhandeling de volgende hoofdzaken in aanmerking te nemen.

I. Hoe wy 't, als een zonderling bewys van Gods Goedheid over ons hebben te schatten, dat Hy ons zynen Wil, op eene nog nader en klaarder wyze, dan door het Licht der Rede, geopenbaard heeft.

II. Welk een geluk het voor ons zy, dat deze Openbaring, door Gods genadige voorzorg, gebragt is, in eene voor ons verstaanbare Taal.

III. Dat men 't waarlyk voor een zonderling bewys van Gods Goedheid te houden hebbe, dat hy ons van tyd tot tyd geoeffende Mannen verleent, om den Kristenen den inhoud der Openbaringe te verklaren. —— En hier op zal ik dan eindelyk

IV. Uit deze opgenoemde voorregten afleiden, dat wy ten duurste verpligt zyn, onze Leeraars ten allen tyde hoog te achten, en denzelven nimmer kleinigheden aan te doen, veel minder te verachten; om dat men in hun ook gebreken en zwakheden ontdekt, die ze, als menschen van gelyke beweging, als wy, met ons gemeen hebben.

I. Wat het eerst voorgestelde betreft; het is een geschenk van oneindige waarde, en voor ons een bewys van Goedheid, die onwaardeerbaar groot is, dat ons de Wil van onzen Formeer-

(*) *Zie Hed. Vaderl. Litt.* V D. MENG. bl. 133. en 177.

meerder, op eene nog nader en klaarder wyze, dan door het Licht der Rede, is geopenbaard geworden. Laten de Beſtrydérs der Godlyke Openbaringe vry op den Natuurlyken Godsdienst ſtoffen, en ons dat groot voorregt, 't geen wy boven velen bezitten, op eene ſchandelyke wyze tragten te ontroven. — Laten zy, met de uiterſte veragting, van het zelve ſpreken en ſchryven. — Men beſchouwe maar den Mensch in den blooten Natuurſtaat, zonder iets meêr dan het enkele Licht der Rede, zonder eenige verkering met Lieden, die door het Licht der Godlyke Openbaring beſtraald zyn geworden, tot welke dwaasheden ziet men den zulken niet vervallen in het ſtuk van den Godsdienst? 't Is waar, de Rede leid hen op tot het denkbeeld van een Opperwezen. Maar wat maken zy veelal van hunnen God? Hoe vele dwaasheden doen zy dat Wezen niet begaan, hoe vele verkeerdheden, wat al wanbedryven niet plegen? Veeltyds vermenigvuldigen zy hunne Goden, die, in derzelver aard beſchouwd, veel minder zyn, dan de menſchen, tot een onnoemelyk aantal. Ze zyn niet zelden Goden van hun eigen maakzel; daar voor buigen zy zich neder, die aanbidden zy, die bewyzen zy alle eer en dienst. Of zy knielen voor ſchepzelen, met eenen Godlyken eerbied; zommigen voor de Zon, eenigen voor de Maan, en anderen voor de Starren. — Men heeft 'er wel onder de Heidenen gevonden, dat wil ik niet ontkennen, welke een vry redelyk denkbeeld vormden van een Opperwezen, die zelfs niet meêr dan éénen Oppergod erkenden, en aan dien eenige volmaaktheden toeſchreven, den waren God alleen eigen; die eenigzins eenen geregelden Godsdienst oefenden, en eene Zedekunde leerden, uit dien Godsdienst voortvloejende, welke een Kristen zich niet behoeft te ſchamen natevolgen; naardemaal ze redelyk en waarlyk ſchoon was. — Dan zulke menſchen hadden, of veel verkering gehad met hun, die door eene nadere en klaardere Godlyke Openbaringe verlicht waren; of zy hadden de Godlyke Schriften zelven ingezien, of met derzelver Schryvers geſproken, en uit den Godsdienst van verlichte menſchen, 't zy in vroegere dagen van de Joden, 't zy in latere van de Kristenen, zeer veel overgenomen. Hier uit hadden zy dan een Zamenſtel, of plan voor hunnen eigen Godsdienst gevormd, en eene Zedekunde zamengeſteld, die 's menſchen levenstrein regelde; en naar welke zy alle hunne daden en bedryven inrigten moesten. — Maar beſchouwt men de menſchen buiten deze middelen, beſchouwt men hen, zo als zy enkel en alleen door de Rede geleid en beſtierd worden, men zal ze dra zien verval-

vallen tot de uitſporigſte dwaasheden; dwaasheden, die, regt ingezien, het menschdom onteeren, de Maatſchappy ontrusten, en verwoesten; die de Vaders tot beulen hunner Kinderen maken, en hen gruwelen leeren bedryven, waarvoor de natuur ſiddert, en gruwen moet! — Tot welke onzinnige Afgodery tog vervallen zy niet, en welke uitſporige Godloosheden ziet men hen niet bedryven, welke niet hooger, dan alleen door de Rede verlicht zyn. Men knielt dan niet alleen, gelyk gezegd is, voor de Zon, Maan en Sterren; maar men vind 'er ook, die hunne gebeden uitſtorten voor het Vuur en hetzelve als hun God eerbiedigen. — Op andere plaatzen ſtigt men Tempels voor het redeloos Vee, en doet de Altaren rooken, voor Voſſen, Stieren, Krokodillen, Oliphanten, en, meêr andere redelooze dieren. Men ſlagt vaak zyn eigen Bloed, en offert zyne Kinders den Afgoden op, ja 'er zyn zelfs Landen, daar men den Duivel Godlyke eer bewyst; dien Tempels ſtigt, en voor hem de Offervuren aanſteekt. — Zo ver gaat 's menſchen uitzinnige dwaasheid, wanneer hy, alleen geleid door 't Licht der Rede, nooit van eene Godlyke Openbaring gehoord heeft! — Tot zulke uitzinnigheden vervallen gehele Natiën, die in de Natuur leven, en nimmer beſchenen zyn geworden, door een helderer Licht, door den glans eener Godlyke Openbaring; waarvan de Beſtryders der H. Schrift ten allerklaarſten overtuigd zyn moeten, zo dra zy de Historien der Vreemde Volken maar inzien. — Zo vele uitſporigheden, zo vele wreedheden, zo vele godloosheden, zo vele gruwelen maken den Godsdienst uit van hun, die in zulk eenen ſtaat leven, waar toe het hedendaagſche Ongeloof, ware het mogelyk, ons zou zoeken te brengen; en waar tegen God ons wil behoeden, door 't heldere licht der Openbaringe. — Niet zonder grond houden wy des de Godlyke Openbaring voor een geſchenk van oneindige waarde; voor welks bezitting wy aan het goedertieren Opperwezen eeuwigen dank verſchuldigd zyn. Dan, het geen te beklagen is, de geruſte bezitting hier van, de gewoonte, door als een Kristen van Kristen Ouders opgevoed te zyn, en meêr andere omſtandigheden, veroorzaken hier omtrent by velen eene verſoejelyke, eene onverſchoonelyke onverſchilligheid; in zo ver, dat zy de waarde van dit voorregt nimmer met eenige opmerking beſchouwen; veel minder het zelve op zynen regten prys ſchatten en waarderen. — Deze lauwheid, die ſchandelyke en onvergeeflyke koelheid, werpen de Beſtryders der Openbaringe ons veelmalen in het aangezigt; wanende daar in een bewys te vinden voor der-

zelver valschheid. —— „ Eenigen der Belyderen ſtellen op „ hunnen Godsdienst eenen geringen prys; bygevolg de „ Openbaring is niet Godlyk maar valsch;" —— dit is de ſluitreden, daar ze zo veel mede ophebben. — Maar, we kunnen met ruimte zeggen: het is 'er ver van daan, dat dit gebrek algemeen zou heerſchen. Ver de meesten, de redelykſten, en die een geſchikt oordeel over zaken hebben leren ſtryken, achten en waarderen dit Godlyk geſchenk, als eenen ſchat van oneindig grootere waarde, dan alle aardſche ſchatten, dan alle tydelyk geluk en voorſpoed, dan alles wat de Wereld kan opleveren: waar mede deze tegenwerping geheel en al vervalt. Edog, wat de Beſtryders der openbaringe ook deswegens mogen voorwenden, het is onverſchoonlyk, dat zy alles in het werk ſtellen, alles maar aangrypen, wat ze menen dat ſtrekken kan, om de Godlyke Openbaring in kleinachting te brengen, en, ware het mogelyk, ten eenemaal van onder het menschdom uit te roeijen. 't Ware immers genoeg, dat die Luiden voor zich zelven de Openbaring niet geloofden. Waarom moet ze juist van onder het menschdom verbannen worden? Leven wy Kristenen minder dan zy naar de Rede, en de Wetten, die dezelve ons voorſchryft? Onze Godsdienst zegt: dat wy de voorſchriften van de Rede zo ſtipt moeten opvolgen als zy. De Kristelyke Zedeleer is zo ſchoon, zo ſtreng, zo zuiver, als de beste Naturalist of Deist van de zyne denken durft. —— De Openbaring maakt de beste en geſchiktſte Burgers, de treffelykſte Leden voor de Maatſchappy. De Openbaring leert ons éénen eenigen God kennen en dienen op de geregeldſte, op de geſchiktſte wyze. Zy leert ons, ô onſchatbaar voorregt! 't geen zo vele andere Volken misſen; zy leert ons eene waarheid, waar by de mensch het grootſte belang heeft, en die nergens buiten haar te leren of te ontdekken is. Zy leert ons de geſchiktſte wyze om eeuwig gelukkig te worden; den weg, dien men te bewandelen heeft, om in de Zalige gewesten des Hemels aan te landen. Hier ſtuit de Rede, hier ſchiet zy, buiten de Openbaring, te kort. Een duistere nagt van onzekerheid omringt alom de zulken, welke van dit voorregt, 't geen wy genieten, verſtoken zyn; en in die zelve duisternisſe zouden wy allen nog omzwerven, indien wy door 't heldere Licht der Godlyke Openbaringe niet beſchenen waren. Eene akelige donkerheid zou ons nog allerwege omringen; we zouden, even als anderen, van het regte ſpoor afraken, en op allerleie wegen omzwerven, zonder te weten, welk een uit-

uiteinde ze hebben zouden; zelfs met eene angstvalliger bekommering, in eene geduurige onzekerheid, of we niet eindelyk in een jammerlyk verderf zouden nederſtorten. Een Kristen kan, in tegendeel, in 't zekere zyn levenskoers inrigten; wy weten welk een uiteinde de weg hebben moet, die ons in de Openbaring ter bewandeling word voorgeſchreven. Wat wil men, om hier niet te langwylig te worden, wat wil, wat begeert men dan nog meêr? Zal men een geſchenk veragten, daar elk mensch zo veel belang by heeft? — Dan, men zou het nog eenigermate verſchoonen, en voor eene loutere dwaasheid mogen aanzien, dat een mensch de Godlyke Openbaring voor zich zelven niet geloven en aannemen wilde: maar dat men dezelve poogt uit te roeijen, is, voorwaar, eene onverſchoonelyke boosheid, eene onvergeeflyke kwaadaartigheid. Waarom tog zal men iemand dat geen tragten te ontnemen, dat zyn tydelyk en eeuwig geluk uitmaakt; zo men hem niet iets beters in de plaats kan bezorgen? Waarom zal men iemand iets tragten te ontroven, in het welk geen de minſte ſchadelykheid te vinden is, noch voor zich zelven, noch voor eenen anderen; maar dat in tegendeel voor zich zelven, voor anderen, voor eene ganſche Maatſchappy, heilzaam is? Eene waarheid, ten opzigte der Openbaringe, ontegenzeglyk, voor een ieder, die met bedaardheid let op de Uitwerkzels, welke de Godlyke Openbaring, nu en altyd, op de gemoederen der menſchen gehad heeft. — Ik herhaal het dan nogmaals, wy houden daarom, met het hoogſte regt, de Godlyke Openbaring voor een geſchenk van eene oneindige waarde; 't welk ons aan het Opperwezen zo duur verpligt, dat wy de Eeuwigheid noodig hebben, om zyne Goedheid hier in te erkennen, om onophoudelyke dankzeggingen voor den Godlyken Genadethroon deswegens uit te ſtorten. — Een geſchenk, dat ons eene eeuwige ſtof van Vreugde en van Gejuig zal aanbrengen; voor 't welk wy den Eeuwigen, den oneindig Goedertieren God, met onvermoeide Lofzangen, eeuwig loven en verheerlyken zullen.

II. Hier toe liggen wy Kristenen, (op dat ik tot myn tweede Voorſtel overga,) onder eene ſterkere verpligting, om dat God in zyne aanbiddelyke Goedheid zorg gedragen heeft, dat wy alle in ſtaat geſteld zyn geworden, om die Openbaring, oorſpronkelyk in eene taal, aan velen onbekend, geſchreven, te kunnen verſtaan, en onderzoeken; naardien ze vry juist en verſtaanbaar is vertaald geworden. Wat tog zou het een Volk baten, indien hun Koning Wetten gaf in eene taal, welke zy niet verſtonden, en hy geene zorg droeg, dat

zy den zin en mening zyner bevelen begrypen konden? Wat tog zou het ons Kristenen baten, indien God zynen wil in geſchrifte had laten brengen, en zulks geſchied ware in eene taal, welke wy niet verſtonden? Hoe zouden wy onze bedryven, onzen ganſchen Levenskoers, naar zyne voorſchriften regelen, indien wy derzelver inhoud niet verſtonden? —— Een Wetboek, in eene onbekende taal geſchreven, kan den Onderdaan niet genoegzaam nuttig zyn. Alle verſtandige Wetgevers ſtellen daarom hunne bevelen voor in de algemene Landtaal, en in zulke klare bewoordingen, als immer doenlyk is, op dat zy van een iegelyk wel zouden verſtaan worden. De Godlyke Schriften zyn op gene andere wyze voorgedragen. De talen, waar in de Heilige Schriften beſchreven zyn, waren in dien tyd, toen zy opgeſteld wierden, de gemene Landtaal dier Volken, aan welke ze eerst geſchonken wierden. Voor hun nu, die 'er vervolgens nut uit zouden trekken, en ondertusſchen eene andere taal ſpraken, was het noodig, dat ze daar van eene verſtaanbare overzetting hadden. 'Er zyn ook na dien tyd nog verſcheiden nieuwe talen opgekomen; gehele Volken ſpreken thans talen, ten dien tyde ten eenemaal onbekend; onder welken ook wy behooren. Onmogelyk was het dierhalve, dat de Heilige Schriften, oorſpronkelyk, in ieders taal geſchreven, in 't licht konden verſchynen; ze moesten gevolglyk in meerder talen overgezet worden, naar mate dat derzelver inhoud aan meerder volkeren van onderſcheiden talen verkondigd wierd. Zo is 't ook onder ons gegaan. Onze Voorvaders, in diepe onkunde en onwetenheid gedompeld, de blyde Maar van 't Zaligend Euangely ontvangen hebbende, rustten niet, voor dat het zelve uit het oorſpronkelyke in hunne taal gebragt was; en de Godlyke Goedheid bragt te wege, dat men 'er gelukkig genoeg in ſlaagde. — Zie daar, nu kunnen wy Gods Wetten en Geboden zo klaar verſtaan, als of wy in de oorſpronkelyke taal, waar in ze opgeſteld zyn, bedreven waren; en 't is des menſchen eigen ſchuld, indien hy daarvan onkundig blyft. Men maakt zich dan ſchuldig aan eene onverſchoonelyke nalatigheid, als men zich niet vlytig en naarſtig toelegt op een geſtadig onderzoek van Gods woord; ten einde daar door den wil van onzen grooten en genadigen Formeerder regt te leren kennen; om ſtipt naar deszelfs bevelen zyn leven in te rigten, en te leren wandelen naar zyne geboden.

Dit voorregt tog, wel ingezien, legt op ons Kristenen eene allerduurſte verpligting van erkentenis, en vordert, dat wy zulk een bewys van gunst, van onzen oneindigen Formeer-

meerder, en genadigen Weldoener geſchonken, met eeuwige dankerkentenisſen beantwoorden. Men vergelyke, om de waarde van dit ongehouden bewys van goedgunſtigheid regt te leren kennen, onzen ſtaat eens met dien der zulken, aan welke zo groote bewyzen van Genade niet geſchonken zyn; die omdolen in de duisternis der onwetenheid, om dat ze niet beſtraald zyn geworden door 't licht van de Zonne der Geregtigheid; waardoor ze tot nog toe zonder de kennisſe van den waren God in de wereld leven. — Dit zal ons de waarde van dit gunſtig en genadig bewys van 's Heren goedheid best doen leren kennen. Hoe groot een voorregt is het tog, den eenigen en waren God te kennen, die Hemel en Aarde geformeerd heeft; van wien wy het leven en alle dingen ontvangen hebben; wiens voorzienigheid wy weten dat alles beſtiert, beſtiert tot juiste en allerwysſte einden; zonder wiens wil 'er geen hair van onze hoofden vallen kan; onder wiens bewaring men de veiligſte toevlugt vind, en in wiens vriendſchap het hoogſte geluk, de grootſte Zaligheid, gelegen is. — Hoe vele Volken, hoe vele Natien zyn hier van verſteken; dervende nog de Godlyke Openbaring, die ons in alle deze wys kan maken! — En welke zyn hier van de gevolgen? Dat zy de Afgoden dienen, de zulken aanroepen, die hen in nooden of gevaren niet helpen kunnen; die magteloos zyn, zelfs om het allergeringſte gewrogt uit te werken; van wien ze niets ontvangen hebben, veel minder het leven en het zyn; die hun gene bewyzen van gunſte ſchenken kunnen, om dat ze gene beſtiering of regering altoos hebben, over het minſte in het geſchapene; op wier bewaring zy zich dierhalven niet vertrouwen of verlaten mogen, en die hun geen de minſte Zaligheid of geluk ſchenken kunnen. — Ongelukkig, rampzalig voorwaar zyn dan de zulken, die nog in de duisternis der onwetenheid omzwerven, tot welke de liefelyke ſtem van het Euangelie nog niet gekomen is. — Gelukkig wy daarentegen, die de Heilige Schriften bezitten, in welken God zynen genadigen wil heeft gelieven te openbaren. Gelukkig wy, die deze Schriften niet ſlegts bezitten, maar derzelver inhoud ook verſtaan kunnen, naardien zy in onze eigen tale overgebragt zyn geworden. Hoe groot is ons geluk, in vergelyking met den ſtaat onzer Voorvaderen hier te Lande! Zy immers waren, even als alle andere Heidenen, Afgodendienaars, woeste en onbeſchaafde Volken, diep onkundig, zonder de minſte kennis van den waren God, zonder kundigheid eener Godlyke Openbaringe. Wy daarentegen worden door de Openbaring, in onze eigen

tale, nopens den Gode behagelyken dienst onderwezen; en bezitten nog daarenboven geoeffende Mannen, die derzelver inhoud verklaren, en de daarin voorkomende duisternisſen opheldere: 't welk wy, in de derde plaatſe, voor een zonderling bewys van Gods Goedheid te houden hebben; gelyk eene nadere beſchouwing ons duidelyk zal toonen.

III. Het is voorwaar geen gering voorregt, dat het Gode behaagd hebbe, ons van tyd tot tyd met zulke Mannen te bedelen, die 't 'er in ernst op toeleggen, om de Verborgenheden des Heiligen Woords na te ſporen. Men ſta, ten voorbeelde eens ſtil, by de zodanigen, die de Voorzeggingen nagaan, ter ontdekkinge van derzelver inhoud, en den tyd waar toe ze betrekkelyk zyn; die ons tevens, door 't aantoonen van derzelver Vervulling, overtuigend doen zien, dat zy van eenen Godlyken oorſprong zyn; om dat de Vervulling zo juist beantwoord aan de Voorzegging; aangemerkt niet dan eene Oneindige Wysheid, een alwetend Verſtand, de uitkomſten van toekomende zaken en gebeurtenisſen voorzien, voorſpellen, en bepalen kan. —— Wy zyn gewoon dit als een bewys, voor de Godlykheid der Heilige Schriften, tegens het ongeloof, aan te voeren; en voorwaar niet te onregt. Een ieder, die dit ſtuk oplettend overweegt, moet gewisſyk overtuigd wezen, dat het voorſpellen van Gebeurtenisſen, en wel van Gebeurtenisſen, die uit den loop der dingen niet zyn af te leiden, zo vele eeuwen te voren geſchied, eer de tyd daar is, dat ze moeten voorvallen, de menſchelyke vermogens oneindig ver te boven gaat. Men kan nog wel uit den loop der Wereldſche Zaken waarſchynlyk gisſen, dat 'er, zo ze den gewoonen koers blyven houden, zodanige gevolgen uit zullen voorkomen, die men op andere tyden heeft waargenomen, toen de dingen in het zelfde verband ſtonden. Maar uitkomſten van gebeurtenisſen in de Wereld te voorſpellen, waar van, met gene mogelykheid, het verband tusſchen de voorgaande en de volgende is op te maken; naardemaal ze op te verren afſtand van elkanderen zyn; gemerkt 'er eeuwen verloopen moeten, voor dat ze invallen; en deze gebeurtenisſen zo juist te bepalen, dat de tyd der Vervulling met de Voorſpelling zelve volkomen inſtemt, is waarlyk een gewrogt van een alwetend Verſtand, een werk van den Oneindigen God. —— Nu zyn de Voorzeggingen, in de Heilige Bladeren voorkomende, juist van dien aart, waarom wy uit dezelven dit wettig beſluit trekken, dat zy dierhalven van een Godlyken herkomst zyn moeten. Zy hebben hare betrekking, óf op byzondere Perzoonen, of op deze en gene gehele Natien;

tien; van beiden zyn 'er ettelyke in den Bybel voorhanden; die vele eeuwen, voordat zy invielen, voorſpeld waren. Wat Sterveling zou, op zulk een onafmetelyken tyd te voren, uit den loop der Wereldſche gebeurtenisſen voorſpellen kunnen, dat 'er op eenen zekeren tyd, volmaakt bepaald wanneer, eene Perſonadie op het Wereld-Toneel verſchynen moest, die, voor het uitwendige, eenen armelyken en veragtelyken ſchyn vertoonen zou, doch die, door den tyd, ganſche Volken, gehele Natien, magtige en uitgebreide Landſchappen, naar zyne ſtem zou doen hooren, en hen onder zyne Wetten zou brengen? —— Wat Sterveling zou, uit den zamenloop van zaken, vele ja zeer vele eeuwen te voren, kunnen opmaken, dat een magtig Volk, te voren, op onderſcheiden tyden, zigtbaar met 's Hemels gunst beſchonken, om het verwerpen van dien enkelen Perzoon, om het mishandelen van Hem, en het verſmaden zyner Lere, eeuwen agter de anderen, verſtrooid onder alle Volken, talen en Natien, als ballingen in de Wereld zou moeten omzwerven, verguist, beſpot en veragt van alle menſchen? Wie zou gebeurtenisſen van dien aart voorzeggen en bepalen kunnen. —— Dit gaat voorwaar de vermogens aller Stervelingen oneindig te boven. —— Deze twee heb ik, uit velen, ſlegts aangevoerd, om dat ze van zulk eene kragt zyn, dat ze de overtuigendſte bewyzen met zich dragen; de rede waarom is dadelyk voorhanden; dewyl deze gebeurtenisſen van die natuur zyn, dat geen Sterveling het in de gedagten kan krygen, om iets van dien aart te voorzeggen en te bepalen. Ondertuſchen is het niet te min zeker, dat de uitkomst onwederſprekelyk aan deze voorzeggingen beantwoord heeft. Om hier van overtuigd te worden, leze men maar de Voorzeggingen dienaangaande, door de Godsmannen onder de oude huishouding gedaan; en men vergelyke hiermede wat 'er onder de nieuwe gebeurd is. Men vestige zyne aandagt op het voorgevallene met de komſte van 's Werelds Heiland; en de gevolgen daarvan op de Joodſche Natie. —— Men zal dan bevinden, hoe juist die komſte is ingevallen op den bepaalden tyd; hoe de Joden verworpen, en over den ganſchen aardbodem verſtrooid zyn geworden; hoe hun Tempel is vernield, hoe hunne Steden zyn verwoest, hoe zy door het zwaerd, door het vuur zyn omgekomen; en hoe 't verſtrooide overſchot, tot op dezen huidigen dag nog, door alle landen als ballingen moet omzwerven. —— Om welke reden mag aan deze, eertyds zo geliefde, Natie zulk een gedugt oordeel worden t'huis gezonden? Wie kan 'er aan twyfelen, of 't is alleen geſchied, om dat zy, als

onbedreven en dwaze Bouwlieden, dien ſteen verworpen hebben, die een hoofd des hoeks geworden is; om dat zy den Onſchuldigen Jezus aan 't vervloekte moordhout hebben vastgeklonken; welke, niet dan goed doende onder de menſchen, ter hunner behoudenisſe in het vleesch op aarde verſchenen is. — Alle deze en ſoortgelyke gewigtige ſtukken ontvouwen ons de Uitleggers der Heilige Schrift; terwyl zy, daarenboven, bedreven in de talen, waar in de Godlyke Wetten en Geboden beſchreven zyn geworden, en aan den mensch, ter zyner beſtieringe en regelinge zynes levens geſchonken, ons den regten zin en mening der Schrift openleggen. 'Er zyn zomtyds duisterheden, die door een bedreven taalkenner opheldering ontvangen; welken anders voor velen onverſtaanbaar blyven, en dikwils menig een in vertwyfeling brengen kunnen. Daarbenevens zyn 'er ſchoon eene vertaling goed, en over 't algemeen de beſte is, hier en daar ſpreekwyzen en zaken, die in de vertaling weinig of geen verſtaanbaren zin hebben, welken een oplettend oordeelkundige, dit gebrek ontdekkende, duidelyk verklaart, door aan dezelven een goeden en verſtaanbaren zin te geven.

Bovendien zal de noodzakelykheid van dusdanige Schrift-Uitleggers nog duidelyker blyken, als men der menſchen kundigheden over het algemeen in aanmerking neemt. — Men vind 'er weinigen, wier gelegenheid het toelaat, om zich op de kennis der Heilige Schriften indiervoege toe te leggen, dat zy alles behoorlyk begrypen en verſtaan kunnen; — nog geringer is het getal der zulken, die gelegenheid hebben, om zich in vreemde talen bekwaam te maken. Daar benevens behelst de Openbaring eene menigte van Verborgenheden, welken een diep nadenken vereiſchen, naardemaal dezelve verkeert omtrent een Wezen, wiens volmaaktheden het bekrompen vernuft van kortziende Stervelingen niet bevatten kan. Ons verſtand is in waarheid veel te eng en bekrompen, om iets dat oneindig is te bevatten: de Godheid bezit eene ondoorgrondelyke diepte. Een eeuwig, onveranderlyk, almagtig Wezen, dat aan al het geſchapene het beſtaan geſchonken heeft; voorwaar zulk een Wezen is onbegrypelyk voor bepaalde Verſtanden; — daar toe zyn ze veel te eng en bekrompen; iets dat oneindig is te bevatten gaat hunne vermogens zeer ver te boven. — Hoe uitgebreid is verder het Werk der Scheppinge! — De Almagtige heeft alles voortgebragt; niets is 'er, niets beſtaat 'er, 't geen niet door Hem is geformeerd geworden. — In deze uitgebreidheid doen zich zeer vele wonderen op, die ons verſtand, die onze eindige

dige begrippen oneindig ver te boven gaan; en hoe grooter deze Werken, hoe onbegrypelyker deze gewrogten zyn, des te grooter moet gewis de Schepper wezen. — Hy, wiens almagtige Vingeren dezelve gewrogt hebben; — Hy, de Oneindige, gaat voorwaar de bevatting aller eindige vernuften veel verder te boven, dan de Hemel in hoogte de Aarde overtreft. —— Van dat oneindig, dat onbegrypelyk Wezen, het Wezen aller Wezens, ontdekt ons de Heilige Schrift zo veel, als wy, om gelukkig te worden, volſtrekt noodig hebben te weten. Dan welk een aantal van wonderen moet hier in niet voorkomen; welk een aantal van verbazende zaken doet zich hier aan het verſtand niet op, die, hoe klaar geopenbaard, hoe naakt ontvouwd, nochtans voor 's menſchen begrippen onbegrypelyk en te hoog zyn. —— Hoe vele diepten van W[illegible]eid vertoonen zich in het Godlyk Verſtand, en zyne Al[illegible]nheid? Welk eene verhevenheid van Majestueuze Almagt doet ons de Openbaring der Godheid opmerken. —— Eene diepte voorwaar van oneindige Eigenſchappen, die niet te peilen is; —— eene hoogte van Godlyke volmaaktheden, die niet te overzien is; eene lengte, breedte en diepte van onnaſpeurelyke wegen en gangen Gods, die onafmetelyk zyn; die door geene ſterfelyke oogen overzien kunnen worden, en waardoor de menſchelyke begrippen over het algemeen in verwarring zouden geraken, en verbysterd worden! —— Hier in nu komen de Uitleggers der Openbaring den mensch te hulpe; hier komt eene leiding van het verſtand zeer te ſtade. Zy leren ons, wat het menſchelyk verſtand vermag, en wat deszelfs kragten te boven gaat; zy geven ons van dat oneindig Wezen, dat geen te verſtaan, wat 'er, boven 't licht der Reden, door de Openbaring van te verſtaan en te begrypen is. —— Zy leren ons tevens, hoe 'er duizend en duizend wonderen in voor moeten komen, waar van wy gene regte bevatting krygen kunnen; waar van wy ons gene denkbeelden weten te vormen, om dat zy plaats hebben in een Oneindig Wezen, wiens Volmaaktheden allen oneindig, en onbegrypelyk zyn. —— Dus leren zy ons, dat het niet anders wezen kan, of ons moeten daar in verborgenheden voorkomen, die wy nimmer met ons eindig verſtand kunnen vatten, begrypen of uitputten, naardien de Godheid eene onuitputtelyke Bron is en blyft.

Des te grooter is dierhalven dit geſchenk weêr, hoe veel te uitgebreider die kundigheden zyn, welken men niet wel derven kan. —— Wanneer wy dit nu in aanmerking nemen,

men, zullen wy niet anders, dan met dankbaarheid kunnen erkennen, dat het eene onwaardeerbare goedheid Gods zy; waar door het hem behaagt, van tyd tot tyd, uitleggers der Schrift onder ons te zenden, die ons den zin en de mening der Openbaring ontvouwen, den Godlyken Wil aan ons verklaren, Leeraars, die Gods Woord prediken, en ons den Weg der Verzoeninge, den Weg der Zaligheid, om eeuwig behouden te worden, aanwyzen. —— En dit brengt my van zelve tot myne vierde of laatſte hoofdzaak; om naamlyk uit dit alles af te leiden, onze verpligting, om de Kristen-Leeraars, als Uitleggers der Godlyke Openbaring, hoog te achten: dan hier van by eene volgende gelegenheid.

(Dit zal in 't naastkomende Stukje agtervolgd worden.)

WAARNEEMING VAN EEN HEVIGE ONTSTEEKING VAN DEN STROT, DEN SLOKDARM EN DE MAAG, GEVOLGD VAN 'T KOUDE VUUR, VEROORZAAKT DOOR BY ONGELUK VITRIOOL-OLY IN TE NEEMEN. Door de Heeren PROSESSOREN *van de Faculteit d'Angers*, *Geneesheeren van 't Hotel Dieu.*

(Recueil des Observations de Medecine des Hôpitaux Militaires, Tom. II.)

EEne jonge Dogter, 20 Jaaren oud, werkende in een Katoendrukkery, te *Angers* opgericht, had Vitriool-Oly, die ze in een Vlesch gevonden had, welk ze meende dat een ſmaakelyk vocht bevatte, doorgezwelgd; ze ontdekte ſchielyk haar misſlag en gevoelde een brandende hette en de heftigſte pynen in den ſtrot, ze braakte bloed en werdt door de allerhevigſte Stuiptrekkingen aangetast: men bragt haar *in deezen* ſtaat in ons Hospitaal. Haar pols was klein *en* ſamen getrokken; 't aangezicht en de handen vertoonden een loodkleur; ze gevoelde geduurige poogingen tot braaken, zonder dat ze iets anders dan een bloedige ſlym konde ontlasten. De pyn die ze in den ſtrot gevoelde was zo hevig, dat dezelve haar 't ſpreeken belette; op de vraag of ze het vocht, na dat ze 't in de mond genomen had, doorgezwolgen of weder uitgeworpen had, kon ze ons geen duidelyke verklaaring geeven. —— Men liet haar aanſtonds zeer veel Oly gebruiken, en in een groote hoeveelheid, melk, waarin men vet had doen ſmelten. Ze nam ook een ontbinding van *Alkali*; maar niet te-

tegenſtaande deeze hulpmiddelen, hielden de ſchuddingen, de ſtuiptrekkingen, en alle de overige toevallen, even ſterk den volgenden dag aan. —— Op den derden dag braakte ze niet zo dikwyls, de ontroering en ſtuiptrekkingen waren niet zo hevig, maar ze klaagde onophoudelyk over den ſtrot; waarop men een pynſtillende pap liet leggen, 't geen haar eenige verligting ſcheen toe te brengen. —— Op den vierden dag ſcheenen de toevallen nog meer te bedaaren, de ſpraak was niet zo belemmerd; maar de ſlikking bleef zeer moejelyk, de lyderesſe bleef ſtaande houden, dat ze geen vocht hadt doorgezwolgen, en dat ze geen pyn in de maag gevoelde: om welke redenen men met de pappen, en verzachtende gorgeldranken van melk aanhield. —— Op den vyfden dag was de moeite in 't ſlikken merkelyk vermeerderd, en het kwam uit den neus weder te rug; men liet haar inſpuitingen met vleeschnat doen om de krachten ſtaande te houden; maar niet tegenſtaande alle aangewende hulpmiddelen ſtierf ze op 't einde van den zevenden dag. Men ging vervolgens over tot de opening van 't lyk om de uitwerking van dien doodelyken drank na te ſpooren; als men ſtaat konde maaken op 't verhaal van de meid, was de ſtrot de eenige plaats die 't ſterkst aangedaan was. Om beter alles na te zoeken zaagde men de onderkaak midden door: en men boog naar de linker en regterzyde de beide ſtukken van 't kaakbeen over. Vervolgens vondt men den bodem van den mond in zyn geheel, de Spieren van de *Pharynx*, de lel, 't verhemelte, de amandelen, en 't verhemel-hangzel van een bruine kouleur, en ontſtooken, maar zonder eenige ontvelling of verandering in derzelver ſamenhang. Om den Slokdarm te onderzoeken, maakte men de luchtpyp, die dit Kanaal bedekt, los, en nam de longen uit de holte van de borst, daardoor was de Slokdarm geheel ontbloot, en vertoonde van buiten een bruine kouleur die nader by 't zwarte kwam, dan welke men in den bodem van den mond waargenoomen had. Men opende deeze buis in zyne geheele lengte; 't inwendige vlies was geheel los gegaan van alle zyne aanhegtingen, en leverde volkomen een afzonderlyk kanaal uit, bevat in den Slokdarm. Dezelve was zodanig door 't koud vuur aangetast, dat ze op 't ligtſte aanraaken tuſſchen de vingers zitten bleef. Wanneer men de maag van onder 't middenrift voor den dag wilde haalen om ze te beter te onderzoeken, konde men ze byna even gemakkelyk als nat papier in ſtukken drukken: uitwendig had hy dezelfde kouleur als de Slokdarm: by 't openmaaken ontdekte men dat 't binnenſte vlies verteerd was; de geheele zelfſtandigheid van dit in-

ingewand was van 't koud vuur aangedaan: van binnen ontdekte men in zyne uitgeſtrektheid verſcheide eeltagtige ſtippen, en uitgezette (*variceuſe*) bloedvaten. De *Pylorus* was op dezelfde wyze geſteld, maar 't *Duodenum*, dat waarſchynlyk zo veel niet geleeden had, was maar alleen ligtelyk ontſtooken. 't Was tot daar dat zich de uitwerking van 't gift bepaald had: de overige ingewanden waren alle natuurlyk geſteld. Hieruit volgt dat de ſtrot minder ſterk is aangedaan geweest dan de Slokdarm; en de laatstgenoemde dan de maag: 't geen 't verhaal van de lyderesſe tegenſpreekt, die verzekerde niets doorgezwolgen te hebben: 't geen de zitplaats van de pyn die zich alleen in de ſtrot ſcheen geplaatst te hebben, mede ſcheen te kennen te geeven. Indien men beter onderricht was geweest, zoude men misſchien de Aderlaatingen noodzaakelyk, en zelfs onontbeerlyk geoordeeld hebben, niet tegenſtaande de kleinheid van de pols; ze zouden ten minſten eenige verligting aangebragt hebben, maar 't ongemak was te groot om te veronderſtellen dat dezelve 't vermogen zouden kunnen gehad hebben, de ongelukkige uitkomst 'er van voor te komen.

NATUURLYKE HISTORIE VAN DE MEREL.

Volgens den Heer DE MONTBEILLARD, Medeſchryver van den Heer DE BUFFON.

DE *Merel* heet by de oude Grieken Κοσσυφος, by de hedendaagſche Κοτσυφι, in 't Latyn *Merula*, *Merulus*, in 't Italiaansch *Merlo*, in 't Spaansch *Mierle*, in 't Portugeesch *Merola*, in 't Fransch *Merle*: alle deeze naamen zyn zeer waarſchynlyk afgeleid van *Merula*, 't welk volgens den Taalkundigen van *Mera* afſtamt, en *Alleen* of *Eenzaam* betekent: eene benaaming die volkomen op de *Merels* past, dewyl men ze nolt in benden ziet vliegen. In Duitschland wordt zy *Meſel*, in Engeland *Black-ozel*, of *Black-bird*, in Zweeden *Trost*, en *Kohl-trost*, in Turkyen *Felvek*, of, volgens anderen, *Elvek* geheeten.

Het Mannetje onder deeze Vogels is nog zwarter dan de *Raave*; dewyl de kleur volkomener, zuiverder, en min door weerſchyn veranderd is; uitgenomen den Bek, rondsom de Oogen, den Staart, en beneden aan de Pooten, daar men min of meer geel aan treft, is alles, in alle opzigten zwart. De *Engelſchen* noemen haar, te dier oorzaak, den *Zwarten Vo-*

Vogel, by uitneemenheid. Het Wyfje, daarentegen, heeft geen volſtrekt zwart in haare geheele pluimadie; doch verſcheide ſchakeeringen van bruin met rood en grys gemengeld: haar bek is zelden geel, zy zingt niet gelyk het Mannetje, en dit alles heeft te wege gebragt dat men het Wyfje zomtyds voor eenen Vogel van eene andere ſoort heeft genomen.

De *Merels* verwyderen zich niet alleen van het Geſlacht der *Lysteren* door de kleur haarer Pluimadie, door het onderſcheiden voorkomen van het Mannetje en Wyfje; maar ook door haar geſchreeuw, by al de wereld bekend, en door eenige haarer beſtendige hoedanigheden: zy reizen niet noch vliegen by benden, gelyk de *Lysters*; dan, ſchoon onder elkander veel wilder, zyn ze het niet ten opzigte van de Menſchen: want men kan ze veel gemaklyker temmen dan de *Lysters*, en zy onthouden zich zo verre niet van bewoonde plaatzen: voor 't overige ſtaan ze in 't algemeen bekend als veel ſlimmer: om dat zy, een zeer ſcherp gezigt hebbende, de Vogelaars van zeer verre ontdekken, en bezwaarlyk te naderen zyn; doch van nader by beſchouwd bevindt men dat ze eer voor onrustig dan ſlim, eer voor vreesagtig dan wantrouwend te houden zyn: dewyl ze zich met ſtrikken, lymſtangen en netten laaten vangen, mits de hand, die deeze ſtrikken gezet heeft, verborgen zy.

Wanneer zy zich by andere zwakker Vogels opgeſlooten vinden, verandert haare natuurlyke onrustigheid in baldaadigheid; zy vervolgen, en plaagen, onophoudelyk haare mede gevangenen: en, om deeze rede moeten zy niet toegelaaten worden in de vogelvlugten, waar men verſcheide ſoorten van klein gevogelte wil houden en bewaaren.

Men kan de *Merels* byzonder zetten, als men zin heeft in haaren zang: niet haar natuurlyken zang, die alleen in 't open veld draaglyk is, maar ter oorzaake van de gemaklykheid waar mede zy dien natuurlyken zang volmaaken, de deuntjes die men hun leert, onthouden; de onderſcheide geluiden, en klanken van ſpeeltuigen, en zelfs der menſchen ſtem nabootzende.

Dewyl de Paartyd onder de *Merels* vroeg begint, en bykans zo vroeg als die der *Lysteren*, heffen zy ook vroeg haar gezang aan: en daar zy meer dan één broeden volharden zy met zingen tot diep in den Zomer, en houden daar mede aan wanneer de meeste andere Boschbewoonders zwygen, en de jaarlyks wederkomende Ziekte van 't ruijen ondergaan: dit heeft gelegenheid kunnen geeven aan veelen om vast te ſtellen dat de *Merels* daar aan niet onderworpen waren: doch dit is niet

niet waar, zelfs niet waarſchynlyk: als men eenigzins in de bosſchen verkeert, ziet men deeze Vogels ruijen op 't einde van den Zomer, en vindt 'er zomtyds die den kop gansch kaal hebben: OLINA en de Schryvers van *The British Zoology* verklaaren, daarom ook dat de *Merels* in den ruityd, even als andere Vogels, zwygen: de laatstgemelden voegen 'er nevens, dat ze zomtyds, met den aanvang des Winters, weder beginnen te zingen: doch meestal is, in dit Jaarſaiſoen, haar zang ſchor en onaangenaam.

De Ouden wilden, dat, in dit Jaargetyde, de Pluimadie van de *Merel* van kleur veranderde, en roodagtig wierd: en OLINA, een der hedendaagſche, die de meeste kennis van deezen Vogel gehad heeft, zegt, dat dit in den Herfst voorvalt. 't Zy deeze kleurverandering een uitwerkzel van 't ruijen is, 't zy dat de Wyfjes en de Jonge *Merels*, die eer ros dan zwart zyn, als dan in grooter menigte zich voordoen, en zich gemeenzaamer vertoonen dan volwaſſe Mannetjes.

Omtrent het einde van den Winter leggen deeze Vogels hun eerſte broedzel, beſtaande uit vyf of zes eijeren blauwagtig groen met veel kleine roestkleurige vlekjes, niet zeer onderſcheiden van elkander. Zelden ſlaagt dit eerſte broedzel wel, ter oorzaake van de koude des ſaiſoens, beter gelukt het tweede, van vier of vyf eijeren. Het nest der *Meerlen* is bykans even eens zamengeſteld als dat der *Lysteren*, uitgenomen dat het van binnen gevoerd is: zy vervaardigen het doorgaans in kreupelhout, of op boomen van eene middelbaare hoogte: het ſchynt zelfs dat ze natuurlyk neigen om het digt by den grond te plaatzen, en 't is niet dan door de ondervinding der ongelegenheden dat zy het hooger maaken. „ Een *Merel*," zegt de Heer de SALERNE, „ bevonden hebbende dat een Kat de jongen van haare „ twee eerſte broedzels uit een nest, in een Doornhegge „ gemaakt, hadt opgegeeten, maakte een derde op een Pee„ reboom van acht voeten hoog." Eens heeft men my een nest gebragt genomen uit den ſtam van een uitgeholden Peereboom.

Het mosch, dat noit aan de ſtammen der boomen ontbreekt, en de klei, die zy aan den wortel of elders in de nabyheid vinden, levert haar bouwſtoffe tot het nest: 't welk zy van binnen bekleeden met dunne takjes, hairworteltjes; hier aan arbeiden zy met zulk een yver dat zy in acht dagen het nest gereed hebben. Dit gemaakt zynde, zet het Wyfje zich om eijeren te leggen, en ze vervolgens te broeden:

den: het broedt alleen, het Mannetje neemt hier geen deel in dan in zo verre het de Broedſter ſpyze verzorgt. De Heer SALERNE geeft hier van byzonderheden op hem door een keurig Waarneemer medegedeeld, doch waar van eenige hem verdagt voorkomen, en waar van de meeste by my geene waarſchynlykheid hebben. Volgens deezen Waarneemer zou een Mannetje en een Wyfje, omtrent den broedtyd in eene groote vogelvlugt geplaatst, begonnen hebben met mosch tot een grondſlag van het nest te leggen, vervolgens verſpreidden zy op dat mosch eene ſtoffe, waar mede zy hun keel gevuld hadden, en de pooten nat gemaakt hebbende, maakten zy daar een koek van, en gingen dus voort van laag tot laag. De uitgekome Jongen voedden zy met aardwormen in ſtukken gebeeten, ontvangende zorgvuldig den drek, die ieder Jong loosde, naa dat het eeten gekreegen hadt, en deeze drek diende gedeeltlyk tot voedzel voor de Ouden. Eindelyk aten zy van vier broedzels, agter elkander, in deeze vlugt gelegd, de twee laatſte op: en dit, wil men, ſtrekt tot verklaaring waarom de *Merels*, die zo vrugtbaar zyn, zo weinig vermenigvuldigen in vergelyking met de *Lysters* en de *Leeuwerikken*. Doch eer men gevolgen kan trekken uit dergelyke opgaven, moet men wagten tot dat nieuwe waarneemingen ze verſterkt hebben: en, al werden ze daar door bekragtigd, dan nog moeten wy zorgvuldig onderſcheid maaken tusſchen 't geen tot de Natuurlyke Historie van de geheele ſoort behoort, en byzondere verrigtingen eigen aan eenige weinige, in zekeren bepaalden toeſtand. —— De Schryver van het werkje *Traité du Roſſignol* verzekert een jonge *Merel* van dat jaar, doch reeds ſterk, gezien te hebben, die het voeden der Jongen, uit het nest geworpen, op zich nam; maar hy zegt niet of deeze een Mannetje of een Wyfje ware.

Ik heb opgemerkt, dat de Jongen, in het eerſte Jaar, meest dan éens ruijen, dat telkens de Pluimadie van de Mannetjes zwarter, en de Bek geeler wordt van het grondſtuk af. Wat de Wyfjes betreft, zy behouden, gelyk ik gezegd heb, de kleuren van het eerſte Jaar, en ook de meeste eigenſchappen: zy hebben, ondertusſchen, binnen in den Bek en de Keel het zelfde geel als de Mannetjes, en men beſpeurt in de eene en de andere eene bykans geduurige beweeging van den Staart, na boven en na beneden, vergezeld van eene ligter trilling der Vleugelen, en een zwak, kort afgebrooken geſchreeuw.

Deeze Vogels veranderen niet van land in den winter. Veelen willen dat zy het Eiland *Corſica* omtrent den vyftienden February verlaaten, en daar niet voor het einde van October

wederkomen: doch de Heer ARTIER, Hoogleeraar in de Wysbegeerte te *Bastia*, twyfelt hieraan, en grondt zyn twyfel daar op, dat zy, in alle Jaargetyden, op dit Eiland, eene lugtsgeſteltenis kunnen vinden, die haar voegt: te weeten in de vlakten, die altoos gemaatigd zyn, geduurende de koude, en op 't gebergte ten tyde der hette: deeze Hoogleeraar voegt 'er nevens, dat zy ſteeds overvloed van voedzel aantreffen. De Heer LOTTINGER is van denkbeeld dat de Mannetjes den Winter in *Lotharingen* doorbrengen: doch dat de Wyfjes, in 't holst van den Winter, zich een weinig van daar verwyderen. Dan, ſchoon zy elders den winter overblyven, zoeken zy, in dit barre ſaiſoen, de voeglykſte verblyf- en ſchuilplaats: doorgaans in de digſte boſchen; en boven al daar zy warme bronnen aantreffen, en daar altoos groene boomen, als ſparren, lauwrieren, myrthen, cypreſſen, en geneverboomen groeien, waar zy het meeste beſchutzel tegen de koude en teffens middelen van beſtaan vinden: deeze komen zy zomwylen tot in onze tuinen zoeken: en men zou mogen veronderſtellen, dat de landen, waar men 's winters geene *Merels* ziet, de zodanige zyn, waar men deeze ſoorten van boomen noch warme bronnen aantreft.

De wilde *Merels* eeten allerlei ſoort van Beſiën, Vrugten, en Inſecten: en, naardemaal 'er geen Land zo ſchraal gevonden wordt, of het levert dusdanig voedzel, 't een of 't ander, op; en de *Merel* daar en boven een Vogel is, die zich naar allerlei lugtgeſteldheden ſchikt, komt zy bykans in de oude en nieuwe Wereld van het Noorden tot het Zuiden voor: doch meer of min verſchillende, naar gelange zy meer of min ſterk den indruk van het bepaald gewest ontvangen hebben.

Ook eeten de *Merels*, in vlugten gehouden, gekookt of gehakt vleesch, brood *enz.* doch men wil, dat de korrels der Granaatappelen voor hun, even als voor de *Lysters*, een vergif zyn: wat hier van ook moge weezen, zy baaden zich gaarne, en men moet hun in de vlugten ruimte van water geeven. Het vleesch der *Meerlen* is goed tot ſpyze, en behoeft niet te wyken voor dat van den *Grooten Lyster* of den *Kramsvogel*: het ſchynt zelfs de voorkeus te verdienen boven dat van den *Zing-Lyster*, en 't *Koperwiekje* in die Landen, waar zy op Olyven aazen, die het ſappig, en op de beſiën der Mirthen, die het geurig maaken. De Roofvogels zyn 'er zo greetig op geſteld als de Menſchen, en de verwoesting, die zy onder de *Merels* aanrigten, is groot: buiten dit zouden ze, op eene verbaazende wyze, voorteelen. OLINA bepaalt den duur van 't leeven deezer Vogelen op zeven of acht Jaaren.

BE-

BERIGT VAN EENIGE CHEMISCHE PROEVEN OP DE GEÄDUSTEERDE CORROSIEVE SUBLIMAAT; GENOOMEN DOOR W. VAN BARNEVELD, *Apotheker te Amſterdam.*

ALvorens ik van deeze proeven, op de geädusteerde Sublimaat genomen, verſlag doe, zal ik kortelyk zeggen, hoe ik zedert 3 Jaaren gewoon ben dezelve te bereiden.

Ik neem een Spekſteenen Mortier, vryve de opgehevene bytende Kwik daarin, tot een ontastbaar Stof; een once van hetzelve ſpreide ik op een Porcelein Schoteltje uit; of gebruike ook wel de Mortier, indien die plat is. Ik bedruipe het Poeder met zuiveren Wyngeest (*Alkohol Vini*) tot dat het geroerd zynde, zo vloeibaar is, als dunne honig, en giete 'er dan nog, ter dikte van een ſtroobreed, Wyngeest over heen, ſteek denzelven in de vlam, en roer het gemengde poeder onder het vlammen wel eens om. De geest vervlamd zynde, vryve ik de Sublimaat wat op, en herhaale deeze *deflagratie* agt of meermaalen, my voorzigtig, inzonderheid voor den laatſten damp, na iedere ontvlamming wagtende, als 'der Longe en Oogen zeer nadeelig. Het zwarte korstje, teikens op de vlakte van het poeder agterblyvende, geeft aan deeze Sublimaat een aschgraauwe Verwe, en daaraan ſchynt men de genoegzaamheid van *deflagratie* te willen gekend hebben. Vyf dragma is gemeenlyk het gewigt, dat ik als dan overhoude, en noeme dit, in navolging van anderen, *Mercurius Sublimat. adustus.*

Niettegenſtaande de oude Chimisten reeds de bereidingen van Leevende Kwik en andere Metaalen plagten te overbranden met Wyngeest, om de al te ſcherpe, der Metaalen aanhangende, Zouten, weg te neemen, gelyk *Operinus* van *Paracelſus* getuigt, dat hy alzo pleeg te handelen, met zyn *turbith minerale*, en men hedendaags de *Mercurius Sublim. Corroſ.* alzo tragt te dulcificeeren, zo heb ik my zelfs wel eens gevraagd: zoude dit ook vergeefs werk zyn? Zoude door het verlies van het Zoutzuur, dat het Kwikzilver gedraagen en vastgehouden heeft, deze laatſte niet losgemaakt, op vrye voeten geſteld en mede uitgedreeven worden? is de Kwik niet vlugger dan het Zuur van Zeezout? en leert de blaauwe damp, onder en na het deflagreeren, ons het verlies van het Kwikzilver niet? maar om dat zodanige vraagen en redeneeringen, misſchien, iemand niet beſlisſend genoeg zouden voorkomen, heb ik door volgende Proeven getragt aan te toonen, dat de *Sublim. adust.*

maar zeer weinig van zyne ſcherpten en zuure punten beroofd is.

De eerſte Proeve, op dat ik my niet zoude bedriegen, heb ik drieledig genoomen. Ik nam 30 greinen *Mercur. Sublim. Corroſ.* en deed die in een ledig glaasje: daar tegen over ſtelde ik een ander glaasje met 30 greinen *Mercur. Sublim. adust.*; by ieder goot ik twee oncen kookend water om dezelve te ſmelten; in ieder vogt, goot ik vervolgens zo veel Kalkwater, als 'er vereiſcht wierd, om de Kwik naar den bodem te ploffen. Zes a zeven oncen, of liever iets meer, kunnen dit te weeg brengen. Het nederplofzel was hoog geel gecouleurd. Voorts nam ik dezelfde hoeveelheid Sublimaten in twee andere glaasjes, en præcipiteerde die, met vast Loogzoutig vogt van Wynſteen. Het plofzel was rood. Eindelyk heb ik deeze Proeve herhaald, met zo veel ontbonden vlug Loogzout, als 'er vereiſcht wierd; het plofzel was Sneeuw-wit. Alle deeze neêrgeſlagene metallieke Kalken, heb ik met water afgezoet, tot dat het opdryvende Vogt ſmaakeloos aan myn tong was; en voorts de poeders gedroogd en gewoogen.

Uit deeze Proefneemingen heb ik getragt te leeren, in welke der Sublimaten, de meeste Zoutdeelen, en in welke de meeste gedulcificeerde Kwik te vinden zoude zyn. Aangezien het den Scheikundigen bekend is, dat het ſcherpe Zoutzuur, die de leevende Kwik tot een opgeheeve korst gemaakt heeft, zig liever vereenigt, met het aardagtig gedeelte des Loogzouts of des Kalks, dan met het Metaal, terwyl de vuurige deeltjes des Loogzouts of des Kalks, zig liefst vereenigen met het Metaal, en daarmede naar den bodem van het Glas zinken. De Poeders nu, uit de *Sublimat. adust.* neergeploft, waren alle zwaarder, en dus bleek hier uit, dat 'er minder Zoutdeelen in deeze geweest waren, dan in de andere. Maar hoe groot was dit verſchil? zeer klein: de nederplofzels der *Sublimat. adust.* woogen, met Kalk 20, met vast Loogzout 24, en met vlug Loogzout 23 grein. Daarentegen uit de *Sublimat. Corroſ.* met Kalk 19, met vast Loogzout 23, en met vlug Loogzout 22 grein. Dat dit onderſcheid plaats zoude hebben, had ik reeds opgemerkt, toen ik de *adustus* in water ontbond, want eenig graauw aschagtig poeder, dat niet ſmelten wilde, dog dat ik met voordagt onder de nederplofzels gelaaten hebbe, zakte naar den bodem van de glaasjes. Nieuwsgierig of dit Poeder Kwik was, en hoe veel dit zoude weegen, heb ik een nieuwe Proef gemaakt, en bevonden, dat in 30 greinen *Sublim. adust.* omtrent 2 greinen van deeze Sublimaat onſmeltbaar bleef, dat zuivere gedulcificeerde Kwik was, en waarmede ik met

by-

byvoeging van een halven droppel Sterkwater, zo wel als met de nederplofzels, Koper konde verzilveren. Het vogt, van deeze 2 greinen gedulcificeerde Kwik afgeſcheiden, plofte met vast Loogzout 22 greinen neder. Deeze laatſte Proeve beantwoord aan de eerſte drieledige, en of ze niet klaar genoeg mogten aantoonen, hoe weinig van Zoutdeelen ontbloote Kwikzilvet in de *Sublimat. adust.* voor handen ware, zo zag ik dezelve door deeze volgende bevestigd. Neem 80 grein *Mercur. Sublim. Corroſ.* en 100 grein Leevende Kwik, in een Mortier: vryf deeze beide, zo zult gy, egter met moeite, de Leevende Kwik mortificeeren, aangegreepen door de overvloedige Zuurzoute deeltjes. Neem ook 80 grein *Sublim. adust.* en gy zult 'er niet meer, maar evenwel ook volkomen en in denzelfden tyd, door vryving kunnen onderbrengen 90 grein Leevende Kwik. Anderen zal ik over de genoegzaamheid van deeze Proefneemingen laaten oordeelen. En of de Geneeskragtige uitwerking van de *Sublim. adust.*, in vergelyking van de andere, aan dit klein zoet gemaakt deeltje, aan het vlammetje van de *Alkohol*, aan de *Alkohol* zelve, of aan eene nog onbekendere oorzaak, toe te ſchryven zy, te raaden geeven.

Intuſſchen zal my hier niemand gelieven te beſchuldigen, dat ik de *Sublim. adust.* in verdenking zoek te brengen. Een aantal Proeven immers, zedert meer dan een of twee Jaaren, op en door verſchillende perſoonen genoomen, bevestigen ons deszelfs nuttigheid. Neen; maar altyd gereed, de waarheid eener zaake aan den dag te leggen, heb ik willen toonen, hoe dat, by het deflagreeren der Sublimaat, zo wel, de zo zeer vlugge Kwik, als de geest des Zeezouts, uitdampt; en dat derhalve de grond van zyne nuttigheid, in andere oorzaaken, moet geleegen zyn. Ik zoude een zoortgelyke aanmerking kunnen maaken, over het *Liquor Mercurii* van LOOFF. Meer dan eens heb ik dit gemaakt, dat 'er telkens een goed gewigt Leevende Kwik op myn yzere plaatje bleef leggen, terwyl de Zouten, door de invloejing van de Lugt, met yzerroestige deeltjes bezwangerd, in myn ontfangertje afdroopen.

NB. *In een volgend Stukje, zal ik een gemakkelyke Manier, om de Corroſieve Sublimaat te bereiden, voordragen.*

Amſt. 8 Sept. 1777.

BERIGT, WEGENS NOG ONBESCHREEVENE SCHEEPSTOCHTEN NA DE NOORD-POOL GEDAAN; DOOR DANIEL BARINGTON AAN DE KONINGLYKE SOCIETEIT OVERGELEVERD.

DE ontdekking van een Noordlyken Doortocht na de *Oost-Indien*, zou groote voordeelen aan den Handel verſchaffen; dewyl de Reis veel korter zou vallen dan langs den gewoonen weg: dezelve zou, daarenboven, niet weinig toebrengen ter volmaaking van de Aardrykskunde, van dit gedeelte des Aardbols; ze is ook het voorwerp geweest van verſcheide vrugtloos afgeloopene Onderneemingen. De eerſte Reistocht, met dit oogmerk gedaan door JEAN CABOT, in den Jaare MCCCCXCVII, dat is omtrent vyf Jaaren naa de eerſte Reis van CHRISTOPHORUS COLUMBUS, die, Westwaards aanzeilende, waar hy *America* ontdekte, geen ander oogmerk hadt dan om in de *Indien* te komen, langs eenen anderen weg dan dien de *Portugeeſen* namen. Allen, die het vervolgens beſtonden, zyn niet gelukkiger geweest. Indien deeze Doortocht beſtaat, en indien dezelve oit ontdekt worde, zal het, buiten twyfel, niet zonder gevaar geſchieden; en 't kan zyn dat de gevaaren der Reize een gedeelte der voordeelen wegneemen. Wanneer 'er eenige voordeelen in leggen, zyn het de *Ruſſen* alleen, die ze zullen trekken, ter oorzaake van 't gemak, 't welk de nabyheid hun verſchaft. Wat 'er van de mogelykheid deezes Doortochts ook zyn moge, de *Engelſchen* hebben, in den Jaare MDCCLXXIII, eene nieuwe Reis gedaan om zulks te onderzoeken. De Heer BARINGTON hadt, in een breedvoerig Berigtſchrift, dit ſtuk ontvouwd, en een plan beraamd door de Koninglyke Maatſchappy te *Londen* goedgekeurd: deeze gaf het der Regeeringe in handen, die Captein PHIPPS last gaf deezen Tocht te onderneemen, en zich naar de onderregtingen der Koninglyke Societeit te gedraagen (*). Hy hadt orde om zo naby de Pool te gaan als hem immer mogelyk was; hy werd op de 79 Graaden verhinderd zonder veel verder te kunnen komen. De Heer BARINGTON

(*) Van de voornaamſte byzonderheden deezer Reize na de Noordpool hebben wy onzen Leezeren verſlag gedaan in ons *Mengelwerk*. Zie III Deel II Stuk der *Hedendaagſche Vaderlandſche Letter-Oefeningen*, bl. 586 *enz.*

toon heeft, gedurende zyn Reis en naderhand, nieuwe naſpeuringen gedaan; en daar uit een tweede Berigtſchrift zamengeſteld; der Koninglyke Societeit, op den 19 May des Jaars MDCCLXXIV, voorgeleezen, en naderhand gedrukt. Het behelst veele gewigtige ontdekkingen, de voornaamſte zullen wy hier onzen Leezeren mededeelen.

Naardemaal ik het ontwerp beraamd heb van eene Reize na de Noordpool, goedgekeurd door de Societeit en aangepreezen aan het Collegie der Admiraliteit, oordeel ik my verpligt, haar onder 't oog te brengen de nieuwe Berigten my desaangaande voorgekomen, van Scheepslieden, die het verst Noordwaards zeilden. Ik zal niet ſpreeken van de reeds gedrukte, die der Societeit niet onbekend kunnen zyn. De Berigten van welken ik voorheb verſlag te doen, ſchynen hoope te geeven om veel nader aan de Pool te komen, dan de Scheepsvoogden, met die gewigtige onderneeming belast, hoe bekwaam anderzins, gekomen zyn, en, ondanks hunne herhaalde poogingen, niet hooger dan 80 en een halven graad vorderden.

Ik maak een' aanvang met eene en andere aanmerking, tot de *Groenlandſche Viſchery* betrekkelyk, die ons zullen toonen, dat wy nog niet in ſtaat zyn het middel aan te wyzen om nader aan de Pool te komen, dan tot de Noordkust van *Spitsbergen*.

Het is nog maar vyftig Jaaren geleeden, dat wy (*Engelſchen*) zo zeer vreesden door het Ys, in de Noorder Oceaan, geklemd te worden, dat de Scheeps Equipage doorgaans aan land bleef, en men zich vergenoegde met de Walviſchen, die zich aan de Kust vertoonden, met Sloepen te vervolgen.

De begeerte om Walvischtraan te krygen, aangroeiende naar evenredigheid van het verminderen van 't getal der Viſchen, vondt men zich genoodzaakt, dieper in Zee te ſteeken om ze op te zoeken, en tegenwoordig braveert men, door ondervinding geholpen, en door gewoonte verhard, het Ys, en de ongelukken zyn zeldzaam; dit heb ik van Captein ROBINSON, van wien ik vervolgens nader zal ſpreeken.

De Schepen, ter Walvischvangst uitgezonden, hebben geene andere beſtemming dan om zo veel Walviſchen aan te brengen als het mogelyk is, en wanneer de Viſchers ze aantreffen op Zuidlyker Breedte, moet niemand gelooven dat zy hooger op zullen zeilen, en hunne reis verlangen. Het is derhalven zeldzaam dat zy boven de 80 Graaden Noor-

der Breedte komen, of een ſterke Zuide wind, of andere toevallen moeten hun derwaards dryven. En, wanneer dit zelfs gebeurt, heeft men veel moeite om van hun eenige waarneemingen te krygen: want deeze lieden zyn, over 't algemeen, onkundig van die zaaken, welke hun in ſtaat zouden ſtellen om de Aardryksкunde te verbeteren: zy hebben, daarenboven, andere veel noodwendiger bezigheden, en denken niet dat anderen zich meer dan zy aan die ſtukken laaten gelegen leggen; voegt hier by, dat de meesten, ter Walvischvangst uitgerust, volſtrekten last hebben, om, zo ras de eerſte Viſchery voorby is, hoe ook dezelve moge geſlaagd weezen, den ſteven na 't Vaderland te wenden, zo dat zy geheel niet in de gelegenheid zyn om hooger Noordwaards te zeilen.

Vóór laatstleden Zomer heeft noit eenig Schip byzonder bevel gehad, om zo digt by de Pool te komen als eenigzins mogelyk was; alle de voorgaande lastgeevingen bepaalden zich tot het zoeken van een' Doortocht ten Noord-oosten of ten Noord-westen: die ſteeds vrugtloos afliepen door de hindernisſen by aanhoudenheid ontmoet.

Naa dus getoond te hebben, gelyk ik my hadt voorgeſteld, dat de berigten, van Schepen, die de grootſte hoogte Noorder-breedte zouden hebben kunnen bereiken, noodwendig zeldzaam moeten weezen, zal ik der Societeit verſlag doen van 't geen ik, ten deezen opzigte, den laatstverloopen Zomer, toen men een voorbedagte Reis na de Pool deedt, ontdekt heb.

Wanneer dit beſluit genomen was, en men, ten dien einde, den Zeelieden de noodige onderrigtingen gegeeven hadt, verhaalde ANDRIES LUKIC, een bekwaam Chirurgyn (toen aan boord van de *Albiön*, in *Plymouth* liggende) eenige Officieren, dat hy op de Breedte van 84 en een halven graad Noorder breedte geweest was: hy hadt, in den Jaare MDCCLVI, gevaaren met het Schip de *Reading*, gevoerd door Captein ROBINSON, en dien Captein, onder het baardſcheeren, hooren zeggen, dat men, naar alle waarſchynlykheid nog nimmer zo naby de Noordpool geweest was, als zy zich toen bevonden.

Dit berigt gekreegen hebbende, ſprak ik, in den voorgaanden Winter te *Londen* gekomen, Captein ROBINSON, die zich wel een dergelyk geſprek met gemelden LUKIC herinnerde; maar tevens betuigde dat die Chirurgyn het niet wel onthouden hadt, als hy van 84 en een halven Graad ſprak, dewyl het 8a en een halven Graad moest weezen. Hy

voeg-

voegde 'er nevens, dat hy de breedte gegist hadt, uit het terugzeilen in één etmaal, tot *Hacluyts Kaap* (*); dit gevoegd, by andere omſtandigheden, door hem vermeld, in tegenwoordigheid van twee Zee-Officieren, die zyn zeggen bevestigden, lieten hem niet toe te twyfelen aan de nauwkeurigheid zyner gisſing. Hy herinnerde zich ook, dat de Zee nog open was te dier hoogte, zo dat hy niet twyfelde of hy zou tot de 83 Graaden hebben kunnen zeilen: doch hoe veel hooger durfde hy niet bepaalen.

Dezelfde Captein ROBINSON, het Schip de *St. George* voerende, bevondt zich den 15 Juny des Jaars MDCCLXXIII, op 81 Gr. 16 Min. Noorderbreedte, nauwkeurig waargenomen met een Quadrant van HADLEY; de noodige aftrekking van de Straalbreeking op de Graaden der Breedte gedaan hebbende. Dewyl hy, ten dien zelfden tyde, eenige Walvisſchen zag blaazen, zette hy ze vyf uuren na, waar door hy op 81 en een halven Graad kwam. De Zee vertoonde zich, zo verre men van de mast kon ontdekken, aan alle kanten, open.

Captein ROBINSON is een der ervaarendſte Zeelieden; hy heeft de *Groenlandſche Zeën* twintig Jaaren doorkruist, behalven den tyd dat hy in dienst geweest is van de Compagnie in *Hudſons-Baay*. Hy is in ſtaat, om alles, wat hy verhaalt, uit zyne Journaalen te bevestigen. Ik zou verſcheide andere gewigtige byzonderheden, van hem vernomen, *Spitsbergen* en de *Noordlyke Zeën* betreffende, kunnen vermelden: doch zal my bepaalen met alleen op te tekenen, dat het, zyns agtens, mogelyk is den Winter in die Landen door te brengen, op eene veel min elendige wyze dan men zich verbeeldt: naardemaal de *Ruſſen*, op *Spitsbergen*, eenige kleine Huisjes gebouwd hebben, om Viervoetige Dieren te jaagen, wier bont veel beter is als zy in den Winter, dan wanneer zy in den Zomer, gedood worden.

Het tweede getuigenis, 't welk ik in 't midden zal brengen van een Zeevaarenden, die verre in 't Noorden doordrong, is dat van Capt. CHEYNE, die aan den Heer DALRYMPLE, Lid van de Koninglyke Societeit, veele vraagen over de Zee omſtreeks de Noordpool beantwoord heeft: hy zegt den 80 graad Noorderbreedte bereikt te hebben; doch geeft niet te verſtaan of hy dien graad bepaalt door Waarneeming of by Gisſing: ſchoon men, uit eenige zyner antwoorden, zou kunnen afleiden, dat hy op gedane Waarneeminge afging. By

(*) Deeze ligt volgens Cap. PHIPPS op 79°. 47'.

By ongeluk is die Captein tegenwoordig op de Kusten van *Africa*, zo dat wy van hem geene nadere ophelderingen, dit ſtuk betreffende, kunnen ontvangen dan by zyne wederkomst.

Terwyl men de Schepen tot den Tocht, na de Noordpool beſtemd, toerustte, verhaalde een zeer kundig en bekwaam Zee-Officier, de Heer JEAN CARTWRIGTH, twaalf jaaren geleden, gehoord te hebben, van eene merkwaardige Reize, op welke Captein MAC CALLAN tot omtrent 84 Graaden Noorderbreedte gekomen was. De Heer CARTWRIGTH hadt dit berigt van een zyner Mede-Officieren, den Heer JEAN WATT, tegenwoordig Luitenant, toen aan boord van het Schip van Captein MAC CALLAN. Ik oordeelde my verpligt hier van der Admiraliteit kennis te geeven, die niet zou verzuimd hebben den Heer WATT, terſtond, op dit ſtuk, te ondervraagen, indien hy zich ten dien tyde niet in *America* bevonden hadt. By zyne wederkomst ſprak de Heer CARTWRIGTH hem over de Reis met Captein MAC CALLAN, en de Heer WATT deelde hem dezelfde byzonderheden mede als voor twaalf Jaaren. De Heer CARTWRIGHT dagt my plaiſier te zullen doen met den Heer WATT by my te brengen, ten einde ik het berigt, uit den mond van dien Heer zelve, mogt ontvangen; hy deedt het, en zie hier het hoofdzaaklyke zyns verhaals.

In 't Jaar MDCCLVII bevondt zich de Heer WATT aan boord van 't Schip *de Campbelton*, gevoerd door Captein MAC CALLAN, ter *Groenlandſche Viſcherye* uitgerust: ſtaande de Viſchery was de Scheeps-Equipagie meest aan land. Maar de Captein, een uitmuntend Zeeman zynde, geloofde meer nuts te zullen doen met een tocht na de Pool; hy ondernam denzelven, en was, vóór het einde van de naviſchery, weder. Hy zeilde, zonder de minſte hinderpaal te ontmoeten, tot op 83 en een halven Graad; vondt de Zee ſteeds open, en geen Ys altoos: de lugtsgeſteldheid was zeer gemaatigd, derwyze dat de Heer WATT niet geloofde dat men des betreffende een aangenaamer reis zou kunnen doen. 't Is nauwlyks noodig te zeggen dat de Breedte van 83 Graaden bepaald werd door Waarneemingen: dewyl de Captein voornaamlyk een oogmerk hadt tot de Pool toe te zeilen, namen de Captein, de Onderſtuurman, en de jonge WATT, van tyd tot tyd, de Breedte met Quadranten van DAVIDS en HADLEY; waar nevens men mag voegen, dat zy, en op de heen en op de terugreize, beſtek gezet hadden by *Hacluyts Kaap*. —— Op zo hooge Noorderbreedte ge-

ko-

komen, klaagde de Onderſtuurman, dat het Kompas veranderde, waar op de Captein, ſchoon met tegenzin, toeſtemde niet verder te gaan, wel weetende, dat indien hun eenige ramp overkwam, hy daar voor aanſpraaklyk zou weezen by zyne Meesters, die door den Onderſtuurman kennis ſtonden te krygen, hoe deeze zich aangekant hadt tegen het hooger opzeilen. Veele Scheepslieden begeerden het verder door te zetten, en onder anderen herinnerde zich de Heer WATT zeer wel, dat een bekwaam Zeeman, JEAN KELLY genaamd, gansch gramſtoorig was over het wenden van den ſteven. De Captein hadt meermaalen, in 't byweezen van WATT en anderen, gezegd, dat hy, wanneer de Onderſtuurman 'er zich niet tegen verzet hadt, waarſchynlyk de Pool zou bereikt hebben. Deeze Captein en Onderſtuurman zyn thans beiden overleeden, en het is zeer twyfelagtig of men het Dagregister van dat Schip oit zal kunnen magtig worden.

Hier ſtaat aan te merken, dat men, op deezen geheelen Tocht, geen Land ontdekt hadt: eene omſtandigheid bekragtigd door Captein ALEXANDER CLUNY, op eene Kaart, geplaatst vooraan in een Werk, 't welk ten tytel voert *The American Traveller*, in den jaare 1767, by CELLY en ALMON gedrukt. Deeze Reiziger, wiens verhaal zeer veele gewigtige ontdekkingen bevat, bevondt zich, in den Jaare MDCCLXI in *Hudſons Baay*, van waar hy te lande een doortocht in 't Noorden zogt te ontdekken: hy drukt zich, in een Brief aan Lord DARMOUTH, deswegen, dus uit. „ Ik heb de eer ge„ had u de Ontdekkingen mede te deelen door my in den Jaa„ re MDCCXLIV gedaan, als mede een berigt van myne „ Reize, zints dien tyd gedaan langs *Traverſy*, de kust van „ *America*, van de 68 gr. Noorderbreedte, tot het Voorge„ bergte van *Florida*; my eenige duizend mylen diep begee„ ven hebbende in woeste landen, waar nimmer eenig *Eu„ ropeaan* den voet gezet hadt." Op deezen gevaarlyken Tocht was hy vergezeld van vyf Mannen, zy gleeden op ſchaatzen, terwyl zy hun voorraad mede voerden in een ſleede door drie honden getrokken. CLUNY ging voor op met het Kompas in de hand. In den Jaare MDCCXLVI, deedt hy eene Reis na *Groenland*, en bereikte 83 en een halven graad Noorderbreedte, bykans onder dezelfde Meridiaan als de Kaap *Hacluyts*, zonder volſtrekt Ys of Land te ontdekken. Deeze Captein is omtrent vier Jaaren geleden geſtorven. Hy hadt ten oogmerk zyne Reis in *America* uit te geeven, zyne papieren zyn thans te *Quebec* in handen van den

den Heer JOHNSON. Allen, die hem gekend hebben, geeven getuigenis aan zyne braafheid en waarheidsliefde.

De Heer WATT bereikte, toen hy de voorgemelde Reis deedt, flegts zeventien Jaaren; doch hy deedt, zo wel als de Onderſtuurman, waarneemingen; het is, derhalven, niet te bevreemden, dat hy zich nauwkeurig kon herinneren wat 'er, twee en twintig Jaaren geleden, op de Breedte van 83 Graaden, gebeurd was. Het is als of iemand zich herinnerde dat hy, vóór twee en twintig Jaaren, een Vriend ſprak, die 83 en een halve myl van *Londen* woonde; en mag men niet afgaan op zyn geheugen ten opzigte van eene zo merkwaardige Noorderbreedte? Ik kan hier nog byvoegen, dat de Heer WATT, om dat het zyne eerſte Reis was, en hem veele gewigtige zaaken op dezelve overkwamen, zich daar van meer omſtandigheden kan vertegenwoordigen, dan van alle die hy zedert gedaan heeft: en daar hy grooten ſmaak in de kundigheden, tot de Zeevaard behoorende, vondt, is het zeer natuurlyk, dat deeze hooge Graad van Noorderbreedte op hem een diepen indruk gemaakt hebbe. Andere Zeeofficiers hebben my desgelyks verklaard, dat de omſtandigheden hunner eerſte Scheepstogten hun 't leevendigst voorſtonden, en dit is natuurlyk dat het volſtrekt overtollig zou weezen my op te houden met 'er redenen voor by te brengen.

Maar, indien men weigert geloof te geeven aan den Heer WATT, moet men het ook weigeren aan de herhaalde verzekeringen van den Captein MAC CALLAN zo dikwyls gedaan, dat hy, wanneer de Onderſtuurman hem niet ongerust gemaakt hadt, waarſchynlyk de Pool zou bereikt hebben; en hoe zou hy zich iets dergelyks hebben kunnen verbeelden, indien hy met de daad niet tot eene zeer groote hoogte Noorderbreedte gekomen was? — Men zou kunnen aanmerken, dat, daar deeze Reis meer dan twintig jaaren geleden is, 'er geen geheugen gevonden wordt, op 't welk men, naa een zo lang tydsverloop, kan afgaan. 't Is waar Captein MAC CALLAN beſtondt dien Tocht in 't Jaar MDCCLVII; doch de Heer WATT deedt het volgende Jaar weder eene Reis na *Groenland*, en heeft, bykans die zelfde Zeen doorkruiſende, de waarneemingen, het voorgaande Jaar gedaan, te beter in 't geheugen kunnen prenten, ſchoon hy toen niet hooger kwam dan 80 graaden. Ik heb ook reeds gezegd dat 'er maar twaalf Jaaren verloopen waren, zints zyne eerſte Reis, toen hy 'er een verhaal van deedt, in tegenwoordigheid zyner Medeofficieren, aan den Luitenant CARTWRIGHT. Hy heeft ook verſchei-

ſcheide geſprekken over dit onderwerp gehouden met den Captein MAC CALLAN, naa dat zy beiden het vaaren op *Groenland* geſtaakt hadden; de Heer WATT, Luitenant op 's Konings Vloot, en de Captein MAC CALLAN, Boekhouder geworden zynde op het Oorlogſchip de *Tweed*.

't Gebeurde in 't Jaar dat de Krygstocht tegen *Belle-Isle* ondernomen wierd, dat de Heeren WATT, MAC CALLAN, en WALKER, (doorgaans bekend onder den naam van *Commodere* WALKER, om dat hy in den laatſten oorlog bevel voerde over den Kaper *la Famille Royale*) zich by elkander te *Portsmouth* bevonden, en ſpraken over de omſtandigheden van de Reis na *Groenland*, waar by de Heer WALKER byzonder belang hadt; dewyl hy een der voornaamſte Reeders geweest was in het Schip de *Campbelton*. Dit was eene gelegenheid om den Heer WATT alle de omſtandigheden te herinneren. De Heer WALKER onthoudt zich tegenwoordig in *Spanje*, ik zal niet nalaaten hem, als hy weder komt, te gaan zien, en te vraagen over 't geſprek met die Heeren te *Portsmouth* gehouden.

De Heeren WATT en MAC CALLAN hebben ook, nu twaalf Jaaren geleeden, elkander te *Londen* ontmoet, en hun geſprek viel, gelyk dit natuurlyk is, op het zelfde onderwerp, en zy betuigden het zelfde ten opzigte van de Graaden Noorderbreedte door hun bezeild.

Ik ontleen, voor tegenwoordig, myn laatſte bewys uit het getuigenis van Dr. CAMPBELL, dien bekwaamen Uitgeever der Reizen van HARRIS, welke hy vervolgd en verbeterd heeft. Een der weezenlykſte Byvoegzels tot dat kostbaar Werk is de Reis van Captein ROGGEWEIN, rondsom de Wereld, van wien verſcheide byzonderheden verhaald zyn door den Heer DAILLÉ, in *Holland* gebooren, Kleinzoon van den beroemden DAILLÉ. Leeraar te *Charenton*, die, in 't Jaar MDCCXLV, te *Racquet-court Fleetſtreet* woonde, en de Geneeskunde beoefende.

Dr. CAMPBELL ging den Heer DAILLÉ zien, om hem te bedanken voor de bezorging der Reize van Captein ROGGEWEIN: te welker gelegenheid de Heer DAILLÉ hem betuigde dat die Reiziger misſchien verder dan eenige andere Zuid- en Noordwaards geweest was; ook verhaalde hy zelve, op een Schip der Vloote van ROGGEWEIN, zeer hooge Graaden Zuiderbreedte bereikt te hebben: en wat de Noorderbreedte betrof hier omtrent gaf de Heer CAMPBELL dit berigt.

Het is omtrent vyftig of zeſtig Jaaren geleden dat men in *Holland* de gewoonte hadt een Oorlogſchip te zenden om

om toezigt te houden op de *Groenlandſche Viſſchery*; ik weet niet of die gewoonte nog ſtand houdt en beſtendig onderhouden wordt (*). De Heer DAILLÉ, toen nog jong, bevondt zich aan boord van het Schip ten dien einde uitgezeild. Tuſſchen de vroege en laate Viſſchery bekroop den Captein dezelfde lust als MAC CALLAN, om te beproeven of hy de Pool niet zou kunnen bezeilen: en dit ondernemende, kwam hy, zo veel de Heer CAMPBELL zich weet te herinneren, tot 88 Graaden Noorderbreedte, waar de lugtsgeſteldheid zagt en de zee geheel vry van Ys was, en omtrent dezelfde beweegingen maakte als in de Golf van *Biſcaye*. DAILLÉ hieldt by dien Captein ſterk aan om hooger op te zeilen; doch kreeg ten antwoord, dat hy reeds te verre gegaan was, dat men hem in *Holland* moeilykheid zou kunnen aandoen, over 't verlaaten van zyn poſt: en dit was ook de rede dat by geen Dagverhaal van deezen Tocht wilde opgeſteld hebben.

Hier tegen kunnen twee zwaarigheden in 't midden gebragt worden. — Voor eerſt, dat dit verhaal min ſteunt op 't geheugen van DAILLÉ dan dat van Dr. CAMPBELL. — Ten tweeden, dat men geen Dagverhaal, om de gemelde reden, van deeze Reis gehouden heeft.

De gelegenheid van het onderhoud, tuſſchen Dr. CAMPBELL en den Heer DAILLÉ, was het toevallig gewaagen eener Reize van Captein ROGGEWEIN na 't Zuiden. En zou men kunnen veronderſtellen dat de Heer DAILLÉ een zo omſtandig verhaal zou verzonnen hebben, zonder dat hy immer, met de daad, op aanmerklyke hooge graaden ten Noorden geweest was? Men zal toeſtaan, dit is van alle waarſchynlykheid ontbloot; en zou hy, daarenboven, zich hebben kunnen vergiſſen, in de verzekering dat hy by den Captein ſterk had aangehouden om het verder om de Noord te zetten?

Werpt men tegen, dat men dit verhaal niet van DAILLÉ zelve heeft; maar van Dr. CAMPBELL, en dat 'er reeds dertig Jaaren verſtreeken zyn naa het houden deezer zamenſpraake: hier op dient ten antwoord, dat Dr. CAMPBELL een verbaazend ſterk en vast geheugen bezit: voor zulk een Man ſtaat hy bekend by alle zyne Vrienden; men weet welke blyken van bekwaamheid hy gegeeven heeft, in 't geen hy ſchreef van de Aardrykskundige Ontdekkingen over de geheele Wereld gedaan. Ik verwonder my geenzins, dat hy zeer aandagtig

(*) Wy kunnen verzekeren, dat het alleen in Oorlogstyden gebruiklyk is, ter beſcherming der Vloote.

tig naar het verhaal van DAILLÉ geluisterd, en 't zelve zeer wel onthouden heeft, boven al wanneer men in aanmerking neemt, dat dit berigt hem gedaan wierd onmiddelyk na de eerſte Uitgave zyner Verzamelinge van Reizen. Men vergeet niet ligt dingen, waar in men het grootſte belang ſtelt, en, ſchoon ik in geenen deele durf zeggen een geheugen te hebben, eenigzins dat van Dr. CAMPBELL evenaarende, hou ik my verzekerd, dat, indien ik nóg dertig Jaaren leeve en de tegenwoordige vermogens van geest blyf bezitten, ik my zeer net elk der Broedten, in het tegenwoordige opſtel vervat, zal kunnen herinneren.

Ik laat het aan de Societeit over te oordeelen over de maate van geloofwaardigheid, verſchuldigd aan elk dezer verhaalen. Ik heb my bevlytigd om ze op te zamelen, ze zo nauwkeurig en zo omſtandig voor te draagen als my mogelyk was, tevens bybrengende wat kan dienen om ze aan te neemen of te verwerpen: en heb ik getragt ze te onderſchraagen, het was om dat ik ze voor egt hieldt.

Wanneer men alle deeze Proefneemingen nagaat, blykt het, dat men nog niet zeker weet in welk een Saiſoen een Schip best van *Spitsbergen* vertrekke om na de Pool te ſtevenen; als mede dat het niet van het Jaargetyde alleen, maar van andere toevallige omſtandigheden afhangt, dat de Zee rondsom de Pool open genoeg is, om zonder gevaar van Ys te zeilen. Indien men, ingevolge van tyd, alle Jaaren aan boord der Schepen, die na *Groenland* vaaren, een Officier van den Koning mede gaf, zou men misſchien eindelyk dat gelukkig oogenblik treffen, en de Admiraliteit zou het gebruik van 't Schip, 't welk de Visſchery verliet om na de Pool te zeilen, kunnen betaalen.

Wy mogen, by deeze berigten van den Heer BARINGTON, voegen, dat de Proeven, met het bepaald oogmerk om de Pool te bezeilen, gedaan, en inzonderheid de laatſte van Captein PHIPPS, tot welks naaleezing wy onze Leezers nogmaal wyzen, ſchynen te toonen, dat de uiterſte poogingen van menschlyke vlyt de altoosduurende hinderpaal, door de Natuur in de Poolgewesten geſteld, niet kunnen te boven komen. De Wysgeeren zullen de hoop moeten opgeeven van hunne naſpeuringen verder uit te ſtrekken dan de grenzen, die het Ys aan de Zeevaard ſtelt: en zich moeten vergenoegen met de waarneemingen gedaan onder het voortzetten dier proeven, welke ten minſten iets toegebragt hebben tot vermeerdering van de kundigheden der Zeevaard.

BE-

BEDENKINGEN OVER DEN LASTER EN DE KWAADSPREEKENHEID.

(Uit het Engelsch.)

INdien wy op onze eigene daaden wilden letten, en die, waar van wy ten eenigen Dage, rekenſchap zullen moeten geeven, nauwkeurig onderzoeken, zouden wy zo weinig tyds vinden, als genegenheids hebben, om op die van anderen het oog te vestigen. Wanneer onze geaartheid ons aanprikkele om eer te veroordeelen dan goed te keuren, kunnen wy deeze neiging voldoen door onszelven te beſchouwen, en geen onzer medemenſchen te beledigen, door het kwetzen huns goeden Naams. Op deeze wyze zouden wy tot nut van onze eigene zielen aanwenden, 't geen anderzins een vloek voor dezelve en de Maatſchappy ſtrekke. Onze Eigenliefde zal ons behoeden tegen eene al te ſtrenge berisping onzer eigene gebreken; doch zy, die overhellen om de misſlagen van anderen te berispen, wyken zelden aan de gunſtigſte zyde af. Als de Berispers eene geſchiedenis verhaalen, die het Character van iemand kwetst, loopen zy los heen over alle omſtandigheden, welke anderen kunnen beweegen om regtmaatig te oordeelen; doch zy ſtaan breedvoerig ſtil op de omſtandigheden, ſtrekkende om het geval in 't ſlegtſte licht te plaatzen, en blyven zelden vry van vergrooting.

Wy kunnen de Lasteraars in twee ſoorten verdeelen: de eerſte, (en die deezen naam in de volſte uitgeſtrektheid toekomt,) zyn de zodanigen, wier helſche boosheid hun aanzet om geſchiedenisſen te verzinnen, ingerigt om het Character van anderen eene vlek aan te wryven — de tweede, (die eigenlyk Kwaadſpreekers mogen heeten,) zyn Menſchen, die, met voordagt, het ſchandelyke, 't geen zy van anderen gehoord hebben, verſpreiden.

Welk eene onſchuld, hoe zuiver, is ſchootvry voor den eigenlyken Lasteraar? Welk een Deugd kan ons beſchutten voor de kwaadaartigheid van eenen vyand, die door geene banden van eer of geweeten zich laat te rugge houden? 't Staat te dugten, dat zulke Onverlaaten zo verre gekomen zyn dat niets op hun eenig vermogen hebbe. Zy, die geſchandvlekt gaan door den onverdienden ſmaad dier boozen, kunnen zich alleen troosten met de verzekering, dat de Waarheid, in 't einde, over de valschheid zal zegepraalen; dat eene volſtandige

dige pligtsbetragting de kwaadaartigheid zelve zal overwinnen.

De Kwaadſpreekers, die ſteeds het oor geopend hebben om kwaad gerugte in te dringen, en zo yverig zyn in het verrellen als greetig in het hooren van 't geen tot nadeel des naasten ſtrekt, weeten dat 'er weinig in ſteeke als het verhaalde van gering aanbelang is; dit zet hun aan om elk woord, elke omſtandigheid, te verzwaaren; het laakenswaardige breed uit te meeten: 't geen niet laakenswaardig is te verdraaijen, en de onverſchilligſte daaden te misduiden. Veelen maaken zich aan dit vergryp ſchuldig, zonder immer te bedenken dat zy tegen hun Naasten zondigen in een der tederſte punten, waar in zy hem kunnen beledigen; dat zy hem berooven van iets hem dierbaarder dan alle zyne andere bezittingen. Dit, nogthans, is met de daad het geval, en de belediging wordt hier door te kwetzender, om dat ze, over 't algemeen, onherſtelbaarder is dan eenig ander ongelyk.

't Is mogelyk iemand, die men onregtvaardig behandeld heeft, ten opzigte van zyn geld en middelen, ruime vergoeding te ſchenken, het hem viervoudig wedergeevende; doch het is niet altoos in iemands magt, als hy ééns anders agting geſchonden hebbe, die ſchennis geheel te boeten. Het kwaad van een perſoon geſprooken wordt niet gereed vergeeten, maar dikwyls, ten zynen nadeele, langen tyd daar naa, herdagt.

Het verdient onze opmerking, dat Menſchen, die zelve de minſte verdienſten bezitten, doorgaans het ſtrengst de gebreken van anderen berispen: hunne Zielen niet in ſtaat om zich te verheffen, vinden voldoening in de rest der wereld op dien eigen peil te brengen. Dan hoe kragtloos en verfoeiens-waardig is deeze wyze van zyne ſchande te bedekken? Zy kan met geene mogelykheid gelukken. De Eerroover mag zich verzekerd houden, dat 'er veelen op zyn gedrag letten, die niet zullen nalaaten de misſlagen aan den dag te leggen van hem, wiens hoofdbezigheid het is, die van anderen aan te wyzen. Indien iemand zich van de goede gunst des Menſchdoms wil verzekeren, moet hy eenen geheel tegen overgeſtelden weg inſlaan, ten minſten een onzydig gedrag houden; en zo hy geen goedaartigheids genoeg hebbe om te verzagten, althans geene kwaadaartigheid in het verzwaaren betoonen.

Het gaat maar al te zeer door, dat geen Menſchen der berispinge meer ten doel ſtaan, dan zy, wier groote en goede hoedanigheden men veelligt zou aanzien als eene zekere ſchutsmuur daar tegen. De ſlegten en nydigen misſen

hoit een gebrek te vinden in zodanige Deugden, als zy niet kunnen volgen. Lieden, die, met vollen regt, de goedkeuring en toejuiching wegdroegen van verſtandigen en braaven, vonden zich menigwerf met ſmaad overladen van voorbaarige en onbarmhartige oordeelaars.

Niemand hoop ik zal dit indiervoege opvatten als ſtrekkende tot moedbeneeming der geenen, die de paden der Deugd wenſchen te betreeden: want, ſchoon een braaf leeven den Laster den mond niet kan ſnoeren, zal het dien in 't einde kragtloos maaken, door de valschheid des verhaals, met de daad, te beſchaamen. De vergiftige Lasteraar moge, voor een' tyd, eens anders goeden naam, door leugentaal onteeren; het zal ten laatſten blyken, dat hy zich zelven het meeste kwaad gedaan hebbe: vermids het ſtrenge vonnis door hem over anderen geſtreeken, over hem zal geſlaagen worden, door eenen onpartydigen Regter, „ die „ niet gelyk de Menſchen aanziet 't geen voor oogen is; „ maar een iegelyk oordeelt, beloont of ſtraft, naar zyn ei„ gen werk."

Ik kan niet nalaaten hier te teppen van een ſtuk, doorgaans weinig opgemerkt; doch, 't geen een allerverraadlykſte wyze van Eerſchennis mag heeten: ik meen het pryzen: door uitbundigen lof te geeven aan gemeene Deugden, krygt men ligt het Character van een braaf man; en vindt gereed geloof, wanneer men naderhand daar van gebruik maake, met het trouwloos oogmerk van ſaamrooving, in gevallen van weezenlyke aangelegenheid. De wreedheid van zulk eene handelwyze vindt nauwlyks wederga, en het ſmert ons te moeten zeggen, dat men 'er, met maar al te gelukkigen uitſlag, gebruik van maake, tegen het zwakſte en weerloozſte deel des Menschdoms; wier Characters, ééns beſmet, door geen vloed van traanen ſchoon gemaakt; wier agting ééns verlooren, door het onopſpraaklykst gedrag niet herkreegen kan worden. —— Niemand zal het my ten kwaade duiden als ik beweer, dat, onder deeze ongelukkige der Schoone Sexe, die door éénen kwaaden ſtap, voor altoos allen eisch op de goede gedagten der wereld, ten opzigte van hun voorgaand en volgend gedrag, verlooren hebben, zommigen gevonden worden, die, hadden zy geen deezer beminnelyke hoedanigheden bezeten welke de Ziel kunnen vercieren, noit zouden gevallen weezen. Teederheid van aart, overgegeevenheid aan een openhartig en onagterhoudend vertrouwen, eene niets kwaads vermoedende onſchuld, zyn de bronnen geweest van den heilloozen misſlag, die haar ongeſchikt

ſchikt gemaakt heeft voor den heiligen band des Huwelyks, en ten ſpot geſteld der zodanigen, die vry liepen: dewyl zy in geene verzoeking kwamen, of haare kuischheid aan de koelheid haarer geſtelenisſe, en de voorzigtige afkeerigheid haars harten, hebben dank te weeten. Ongelukkige Sexe! diezelfde gevoeligheid van aart, welke u ten val bragt, maakt het voor u ondraaglyk veragt te worden „ van ieder die uw geval ver„ telt, en roemt op 't goed geluk haar beſchooren dat zy haa„ re Eer behouden heeft." Maar hoe dikwyls is dit onſchatbaar kleinood, een goede Naam, enkel op vermoeden, verlooren!

Laat ons, derhalven, allen de zodanigen, die ſchuldig ſtaan aan het bevlekken van eens anders goeden Naam, en het bezoedelen zyner Agtinge, waarſchuwen, dat zy „ vuurſpran„ kelen, pylen, en doodlyke dingen werpen", en zeggen: Jok ik 'er niet mede? Wy behooren elks Character aan te zien als te heilig, om, zelfs door vermoeden, geſchonden te worden: ſchynbaarheden zyn zeer bedrieglyk, en zy werden somwylen door de ſterkſte misleid. 'Er kunnen verſcheide byzondere redenen weezen, waarom de menſchen niet altoos vryheid hebben om de waare roerzels hunner bedryven te ontdekken: die, ontdekt zynde, hun voor alle berisping zouden beveiligen. Geen kwaad kunnen wy begaan met aan de gunſtigſte zyde te dwaalen; en, wanneer eene zaak tweezins kan worden opgevat, is het de pligt eens *Christens* die ten beste op te neemen. „ Het is, zegt de SPECTATOR, de „ Zegepraal des vernufts u van bedillen te weêrhouden, „ vaardig te zyn in 't zien van misſlagen, en traag in het ten „ toon ſtellen." In de daad, het is onmogelyk dat een edelaartig hart zich vernedere om zelf een vyand te lasteren; doch het ſtrekt tot een baarblyklyk teken van eene geringe en laage Ziel vermaak te ſcheppen in kwaad te ſpreeken, en te hooren ſpreeken.

Het is een uitmuntend zeggen van ANTONINUS, dien grooten Keizer en Wysgeer: „ Geen Mensch was ooit ongeluk„ kig om dat hy niet nieuwsgierig de bedryven en verrigtin„ gen van anderen doorſnuffelde; dan die Mensch is zeker „ ongelukkig, die op zichzelven en den ſtaat zyner eigene „ Ziele geen agt geeft."

Ongerwyfeld is het voor ons van 't uiterſt aanbelang onze eigene Harten te onderzoeken. Dit doende zal de beſte onzer zo veele dagelykſche misſlagen ontdekken, zo veel werks in 't bedwingen der driften vinden, zo veele herhaalde pligtsverzuimenisſen ontwaar worden, dat hy, op zichzelven be-

hoorelyk agtſlaande, geen vermaak zal ſcheppen in het ophaalen en openbaar maaken der misſlagen van anderen.

Zelden gebeurt het dat hy, die mild is in 't vertellen, zich ſtrikt aan de waarheid vast houde. Het uitweiden over eene geſchiedenis, het vergrooten, wekt de aandagt der luisterende menigte, en die zoekt de Kwaadſpreeker uit te lokken.

Misſchien is 'er, behalven Moord, geen misdryf, 't welk van jammerlyker gevolgen zwanger gaat, dan dat Kwaad waar over wy thans handelen: men kan zich niet hoeden tegen een' ſlag, dikwyls door een onbekende hand gegeeven, en deeze kan ons een onherſtelbaar leed berokkenen, eer wy weeten, van waar dezelve komt. —— Geene Zonde is 'er ook, voor welke zo weinig, ter verſchooninge, kan worden ingebragt. Andere Ondeugden hebben iets op 't oog, waar door men zich zelfsvoldoening kan belooven. De Eerzugtige ſtreelt zich met denkbeelden van Magt en Aanzien; de Wellustige bedoelt het genoegen zyner Zinnelyke Lusten; de Gierigaard ziet het bezit van Schatten voor 't hoogſte goed aan. Doch de Lasteraar ſtelt zich geen ander vermaak voor dan dat hy anderen elendig mag zien. Die booze zielsgeſteltenis plaagt zichzelven, en buiten ſtaat om zelve gelukkig te zyn, wil zy niet dulden dat anderen genoegen ſmaaken.

Om te beſluiten: iets goeds te zeggen is eene gemaklyke pligt; geen kwaad te ſpreeken vordert enkel ſtilzwygen, 't geen ons niets kost: dan het is eene bedroevende aanmerking, te denken, dat 'er by 't Menschdom eene kwaadaartigheid huisvestte, die grooter vermaak vindt in het ontdekken van Gebreken, dan in het aanpryzen van Deugden.

HET AFZIGTIGE DER GEMAAKTHEID IN DE JUFFERSCHAP, VERTOOND IN NAAR 'T LEEVEN GESCHETSTE CHARACTERS.

(*Uit het Engelsch.*)

„ ZEer onlangs (*) hebben wy onzen Leezeren, op het voet-
„ ſpoor eens *Engelſchen* Schryvers, de *Dwaasheid der Ge-*
„ *maaktheid in de Mannen*, voorgedragen: onze Leezereſſen zul-
„ len 't zich niet belgen, dat wy, hem volgende, die zelfde Dwaas-
„ heid, onder de Schoone Sexe heerſchende, in helderen dag zet-
„ ten. Hy maalt ze in deezer voege, met eigen kleuren, af.

In

(*) Zie boven, bl. 372.

In een voorgaand Vertoog, vrymoedig de Gemaaktheden van myne eigene Sexe doorgeſtreeken hebbende, vlei ik my, van de Juffersſchap wel vergifnis te zullen verwerven, wanneer ik, met dezelfde onpartydigheid, deeze zwakheden, en ydelzinnigheden, waar aan haare Sexe, niet min, ja ik durf zeggen meer onderhevig is, dan de onze, voordraag: ik zeg meer onderhevig, dewyl haare kring van werkzaamheid bepaalder en kleinder is. Der Mannen kring mag zeer ruim genaamd worden; deeze bevat alles, van het bebouwen der Aarde tot het beheerſchen derzelve: de Mannen worden alleen gemaakt door byzondere Characters aan te neemen, tot welken zy ongeſchikt zyn; hoewel anderen in die zelfde Characters kunnen uitmunten. Maar met de ſchoone Sexe is het geheel anders gelegen: want 'er zyn veele Characters niet van de Vrouwlyke ſoort, en, gevolglyk, kunnen de Juffrouwen tweeërlei ſoorten van gemaakte Zotthnen uitleveren: de zodanige, naamlyk, die zich iets aanmaatigen 't geen niet tot de Sexe behoort; en die buiten hun eigen natuurlyk Character gaan, ſchoon zy binnen den Vrouwlyken kring blyven.

Het zou my grootlyks ſmerten te beledigen, daar ik alleen ten oogmerk heb raad te geeven en te verbeteren. Ik hoop, derhalven, dat de bevallige Sexe het my zal ten goede houden, als ik aan de onze deezen voorrang toeken. Laaten zy overweegen, dat elke Sexe haare onderſcheidende kenmerken hebbe, en dat, indien zy, met rede, een Man, die zich met Vrouwlyk doen bemoeit, 't geen der Juffersſchap alleen toekomt, een *Jan ben* noemen, gelyk zy met vollen regt hem dien naam mogen geeven; wy ook, met gelyk regt, dien bal haar mogen toekaatzen, wanneer zy, haare natuurlyke Characters afleggende, in zodanige willen verſchynen, die eigenlyk den Mannen behooren. De tederheid van haare geſtellen, de ſterkheid van de onze, de ſchoonheid haarer gedaante, de rustigheid van de onze, duidt ten overvloede aan, dat elk eene byzondere roeping hebbe. Wat HERCULES belachenswaardig en veragtlyk met het ſpinrokken in zyn hand; OMPHALE zou aan de tafel in een Raadkamer een even beſpotlyk vertoon gemaakt hebben. De Juffersſchap is niet geſchikt om zich met groote zaaken te bekommeren, maar om onze zorgen daar over te verzoeten en te verzagten: haare tederheid, haar ſtreelen, is de eigenlyke belooning voor de moeite die wy ten haaren beste aanwenden; en de aangenaamheid van haaren ommegang ſtrekt ons ter vervrolykende uitſpanning als wy door Letteroefening, of andere bezigheden deezes leevens, onzen geest vermoeid hebben. Zy vinden zich bepaald binnen de nauwe perken van Huislyke dienſten: en wanneer zy daar buiten gaan, beweegen zy zich uitmiddelpuntig, en, gevolglyk, onbevallig.

AGRIPPINA, gebooren met een verſtand en bekwaamheden, die haar, ten hoogſten genomen, geſchikt zouden maaken om de Vrouw

van een Lombaardhouder te weezen, maakt eisch op alle de bekwaamheden, die oit Man of Vrouw vercierden, zonder één van alle te bezitten of recht te kennen. Zy wil de rol van een Geleerde speelen. en weet juist genoeg van alle dingen, zonder 'er één te begrypen; om ongerymd over alle te praaten. Zy houdt de kunst van behaagen voor haar meesterstuk; doch tast zo grof mis in de middelen, dat de eigenliefde haare vleiery niet konne verzwelgen: haare leugens zyn te tastbaar om één oogenblik te bedriegen; weshalven zy de zodanigen, die zy zoekt te winnen, zelfs ten aanstoot strekt. Laage kunstenaaryen, jammerhartige trekken, woordverbreekingen, maaken het verkeerde stelzel haarer Staatkunde uit. Zy poogt edelmoedig te schynen ten koste van beuzelingen; terwyl eene onbetaamelyke en onbedekbaare inhaaligheid haare natuurlyke en onverzaadbaare gierigheid verraadt. In deezer voege wordt zy door de volmaaktheden, die zy wil schynen te bezitten, te misvormen, en averechtsche middelen tot het verkrygen te bezigen, de belachlykste in stede van de volmaaktste van haare Sexe.

Eudosia, de beuzelagtigste Juffrouw in de geheele wereld, veroordeelt haare eigene Sexe als te beuzelend. Zy veragt de aangenaame losheid en vrolykheid van een gemengd gezelschap, zy wil ernstig weezen, en geeft met veel nadruks te kennen, dat zy rede en gezond verstand op een zeer hoogen prys schat. Nooit mengt zy zich in een algemeen onderhoud; doch kiest één Heer bepaaldlyk uit, dien zy haars verheeven geests waardig oordeelt, en fluistert, met een gebrooke stem, hem haare beuzelingen in 't oor; staat stil op de geringste omstandigheden dier beuzelingen zelve, welke zy aandringt met de gepaste buigingen van hoofd en lichaam, en de allernadruklykste beweegingen van haar waljer; zedig nu en dan, by wyze van tusschenrede te verstaan geevende, dat men 't misschien voor hoogmoed in eene Vrouw zal aanzien, over dusdanige zaaken te spreeken. Ondertusschen zit haar ongelukkige toehoorder onophoudelyk te geeuwen, stemt in 't algemeen alles wat zy zegt toe, in hoope om dus aan een einde des gespreks te geraaken; en wagt zorgvuldig de eerste gunstige gelegenheid af, die het gezelschap hem verleent, om ontslaagen te worden van dit uitsteekend verstand. Dus verlaaten, maar niet mismoedig, tast zy, by beurten, het geheele gezelschap aan, en houdt met ieder eene fluisterparty van gelyke aangelegenheid. — Indien Eudosia zich te vrede wilde houden met haare eigene natuurlyke bekwaamheden, met op de Kaart te speelen, Thee Visites af te leggen, haar Hondje dikwyls, en 't Gezelschap weinig, toe te spreeken; zou zy niet belachlyk weezen, maar eene draaglyke rol in de beschaafde wereld vertoonen.

Sycaria hadt, in haare jeugd, schoonheids genoeg om haar gebrek aan gezond verstand te bedekken; doch zy versmaadde de toevallige en onbestendige zegepraal der Schoonheid: zy wilde, alleen door

door de bekoorlykheden van haar Ziel, harten veroveren. Eene vereeniging van harten, eene kieschheid van aandoeningen, het zielsaanbiddelyke, was 't geen zy lang zogt en niet vondt. Dus worstelde de natuur met haare verkiezing, tot dat zy vyfenveertig jaaren bereikte, wanneer zy, om haare schade weder in te haalen, zeer voordeelige aanbiedingen deedt aan een *Iersch Vendrig* van één en twintig jaaren: in deezer voege was zy bespotlyk in haare jeugd en in verder geworderden ouderdom.

Candida, grys van jaaren, en door zwakheden afgemat, waggelt onder den last haarer kwaalyk gepluisde cieraaden, en zy verandert haare kleeding volgens de nieuwste mode van *Parys*, daar 't haar beter passe op haar doodkleed te denken. Haar geest, zo zwak als haar Lichaam, is even onvoeglyk opgeschikt: zy spreekt van Staatszaaken, van Bovennatuurkunde, en mengelt de spreekwyzen onder een, zo dat, indien 'er al eenige zin in haare redenen is, deeze noodwendig moet verlooren gaan: zy maakt het Staatkundige nog duisterder, en doet de Verborgenheden zich nog dieper verschuilen. Zy is alleenthalve belachlyk.

Ik zal my thans niet inlaaten tot het onderzoek der mindere Gemaaktheden (de meesten deezer zyn verschoonlyk, en veele bevallig, indien de Bezitsters anderzins zelve bevallig zyn); maar myne tegenwoordige bedenkingen bepaalen tot de Gemaaktheden van onvoeglyke Characters: want ik wil, in geenen deele, myne schoone Landjuffrouwen berooven van haare aartige kleine vervaardheden, afkeerigheden en ontroeringen. De beurtwisselende vrees voor dieren, spinnekoppen, spooken, moet der Jeugd en Schoonheid toegegeeven worden. Doch 't geen ik op de Juffenschap wensch te verwerven, is, dat zy binnen haaren kring blyve, natuurlyk handelen, zonder inbreuk te maaken op 't geen den Mannen toekomt; ik hoop haar te overtuigen, dat zelfs haare eigene onvolmaaktheden haar beter voegen dan de ontleende volmaaktheden van anderen.

Vraagt eene Juffrouw van verstand, ten omregte gebelgd over deeze beperking, wat ik dan aan de Sexe overlaate? Ten antwoord dient, dat ik haar overlaate alles wat de Natuur niet byzonder den Mannen heeft toegeschikt: ik laat haar een wyduitgestrekt en magtig regtsgebied, dat der Liefde. Daar heerschen zy volstrekt, en met een onbetwistbaar regt, terwyl schoonheid den Throon onderschraagt. Zy bezitten alle de bekwaamheden tot dat zagte regtsgebied, en de bekwaamste onzer Sexe kan met haar niet vergeleeken worden, in de kennis en het behandelen van de verborgenheden dier heerschappye. Doch dat zy, die door ouderdom of andere toevallen afgezet, of van natuure tot regeeren niet geschikt zyn, zichzelven vergenoegen met de byzondere zorge van haar Huis en Huisgezin, en het getrouw volbrengen der Huislyke pligten.

Hoe beminnelyk kan eene Juffrouw zyn, hoe veel troosts en ver-

maaks haare Kenniſſen, Vrienden, Bloedverwanten, haaren Minnaar of Egtgenoot aanbrengen, met zich bepaald by haar Character te houden? Zy verciert alle Vrouwlyke Deugden met aangeboorene Vrouwlyke zagtaartigheid. Vrouwen, door 't gift der Gemaaktheid niet beſmet, hebben eene natuurlyke liefderykheid van Ziel, en tederheid van hart, welke haar aan ons met rede dierbaar maakt, of om onze vreugde te vergrooten of onze zorgen te verzagten; maar hoe grootlyks zyn ze veranderd, hoe aanſtootlyk worden zy, wanneer de woede van heerschzugt, of de hoogmoed op geleerdheid, de harten vervult, waar in liefde, vriendſchap, en tedere bezorgdheid alleen moesten huisvesten!

Laat FLAVIA haar ten voorbeeld verſtrekken: ſchoon zy alle Characters zou kunnen vertoonen en doorhouden, neemt zy 'er geen aan: noit door inbeelding of hoogmoed vervoerd; maar ſteeds en alleen door de Rede geleid: wat zy zegt of doet is baarblyklyk het uitwerkzel van eene gelukkige geaartheid en een goed verſtand; ſchoon zy weet wat eene Vrouwe behoort te weeten, en miſſchien meer dan men mag eiſchen dat zy weete. Zy bedekt haare meerderheid met zo veel zorgvuldigheids als andere aanwenden om eene meerderheid, welke zy niet bezitten, te vertoonen; zy ſchikt zich naar den ſmaak van 't gezelſchap waar in zy zich bevindt; doch op eene wyze dat zy eer toone niet byzonder, dan een voorloopſter, te willen weezen. Zyn ze vrolyk, zy is 't mede, zyn ze ernſtig, zy ook; ſlaan zy tot buitenſpoorigheden over, zy zwygt. Schoon zy denkt en ſpreekt als een Man, geeft zy aan haare denkbeelden en uitdrukkingen een Vrouwlyk voorkomen, en voegt de bevalligheden haarer Sexe by de ſterkte van de onze. Zy is wel opgevoed zonder de laſtige pligtpleegingen, en beuzelagtige ſliptheden der geenen, die alleen wel opgevoed zoeken te ſchynen. Dewyl haare welgemanierdheid met goedaartigheid en gezond verſtand gepaard gaat, haalt de eerstgemelde haar over om te verpligten, en de laatstgenoemde hoedanigheden toonen haar den gemaklykſten en besten weg, om het te doen. —— Schoonheid is voor de Vrouwen, die ze bezitten, doorgaans zo nadeelig als Verruſt aan de Mannen, indien het oordeel den teugel niet houde, en zelden valt dit den zodanigen in groote maate te beurt; dan FLAVIA merkt haare Schoonheid alleen aan als eene geſchikte en voegelyke huisvesting voor haare Ziel; zy kent de weezenlyke waarde van dit geſchenk, en, verre van te denken dat deeze haar regt geeft tot de onbetaamlykheden der Coquettery, verdubbelt zy haare zorgen, om de verkeerdheden, die dezelve doorgaans vergezellen, te vermyden. Dus vereenigt zy niet alleen in zichzelven alle de voordeelen van Lichaam en Ziel, maar brengt ook, 't geen in andere tegenſtrydig is, overeen: want zy is bemind en geagt, ſchoon van allen benyd.

Ge-

GENEGENHEID TOT DE OUDERS.

EEn aardige Jonge klaagde, met uitdrukkingen van de opregtſte droefheid, over den dood van zynen zeer geliefden Vader. Zyn Makker zogt hem te vertroosten, door de aanmerking, dat hy altyd den geſtorvenen behandeld hadt met eerbied, tederheid en ontzag. „ Zoo dagt ik", antwoordde de Jonge, „ terwyl myn „ Vader leefde; maar nu herinner ik my, met ſmert en droefheid, „ veele blyken van ongehoorzaamheid en verzuim, het geen, he„ laas! te laat is om te boeten".

DE PARASITE PLANT.

(*Uit het Engelsch van Dr.* PERCIVAL.)

ER is een Plant in de *West Indiën*, de *Caraguata* genaamd, welke rondſom den boom kleeft, die het naast aan zyne wortels is, en ſchielyk in kragten toeneemt, de takken met een vreemd groen bedekt, haar van voedzel berooft, en ten laatſten haaren ſteun omver werpt.

De onderſcheidende kentekens van de *Caraguata* zyn niet bepaald tot het Groeiend Ryk, noch aan eenige Lugtſtreek byzonder eigen. Zy worden onder de menſchen gevonden, en in ieder Landſchap waargenoomen. De Vorst, die zyne eigen magt verhoogt, door de vernedering van het volk, van wien ze afſtamt; de Staatsman, die zyne grootheid ſtigt op de puinhoopen van zyn Land; en de ongebonden Jeugd, welker buitenſpoorigheid eenen te toegeevenden Vader tot armoede brengt, behooren ieder tot de ſoort van de *Caraguata*.

DE

DE EXTER,

EN

DE ANDERE VOGELEN.

DE hupleude Exter had, met welbedacht beleid,
Zich een gemaklijk nest van rijsjes, mos, en veeren,
In 't Woud ter woonstee toebereid;
Daar wind noch regen ooit zijn pluimloos jong kon deeren.
Het overig vliegend heir, daar 't sprong van tak tot tak,
Leed daaglijks ongemak;
Door dien 't die nutte kunst noch niet had uitgevonden.
Zij sprongen stadig daar om heen,
Maar niemand kon 't geheim der bouwkunst ook ontleên,
Of zulk een wonderwerk doorgronden.
Men sprak in 't eind den Exter aan,
En bad, hij wilde toch 't geheim hun doen verstaan;
Vooral het weêrloos deel, dat klaagde, hoe 't zijn jongen,
Van sterker Vogelen, gestadig zag besprongen.
„ De Vogelliefendheid, (sprak de Exter,) eischt van mij,
„ Dat ik die kunst u leer; zij is van veel waardij.
„ De dag van morgen wordt door mij daar toe verkoren.
„ Koomt dan in 't naaste woud, daar zal ik 't u doen hooren".
Elk, die deez' blijde maar slechts tijdig had verstaan,
Kwam ter bestemder plaatze; en de Exter ving dus aan:
„ Ziet, deeze rijsjes lig ik kruislings op elkander,
„ En lijm die vast met vette klei."
Juist, sprak de Kaauw, *gelijk ik zei.*
„ Dan, (voer de Bouwheer voort,) dan neem ik weer een ander,
„ En steek het daar voorzichtig in."
Dat moest wel volgen naar 't begin,
Riep een verwaande Spreeuw. Een zwart gepluimde Raven
Moest ook al pronken met zijn gaven,

En

En kraste: *ja*, *'k begreep het ſtrak.*
De Kunſtmaar weêr: „ nu, tot gemak,
„ Bedek ik 't af met zachte veeren.
„ Maar Vrienden! 'k had gedacht u mijne kunſt te leeren;
„ Doch ik bemerk, dit oogenblik,
„ Dat gy zo wijs wel zijt als ik.
„ Het halve nest is af; en 't ovrig zal ik ſtaaken;
„ Uw hoog verlicht verſtand zal 't zeker zelf volmaaken."
Weg vloog hij; en liet al den drom
Der vogleu op elkaêr ſtaan kijken, ſtil en ſtom.
Zij wisten 't werk niet zaam te voegen,
En moesten, lief of leed, zich hier meê vergenoegen.

Gij, die zo ſchrander zijt, dat ge alles ſtraks verſtaat;
Zorg, dat het u niet mede als deezen Vogleu gaat.

Aan de HH. Schryvers der Vaderl. Letteroeff.

's Hage 6 Sept. 1777.

WEL EDELE HEEREN!

HEt Rechtsgeleerd Genootſchap in 's Haage, onder de Spreuk: *Ab omnibus libenter diſce quod neſcis*, heeft my verzocht U Wel Ed. te berichten dat de Verwydering, tuſſchen het zelve en den Wel Ed. Geſtr. Heere Præſident *Schorer*, over de uitgaave van des Laatstgem. antwoorden op de 30 *Vraagen uit de Inleiding tot de Hollandſche Rechtsgeleertheid van Mr. H. de Groot*, ontſtaan, tot onderling genoegen geheel gecesſeerd is.

Voorts heb ik de Eer my met alle Achting te noemen.

WEL EDELE HEEREN!

Uw Wel Ed. Dienstw.
Dienaar.

JOH. MENIERT.

WAAR-

WAARNEEMINGEN

omtrent de

LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, te AMSTELDAM,

in Augustus 1777.

DOOR *ANTONIUS WILHELMUS SCHAAF*, Med. Doct.

D.	Barometer. 's morg.	's midd.	's av.	Therm. mo.	mi.	av.	Winds Streek. 's morg.	's midd.	's av.	Weder. Gesteldh.
1	29. 7	29. 7½	29. 8	64	70	63	Z W	Z W	W	Held. Reg.
2	— 9	— 9½	—10	64	74	62	W	N W	N W	— Wolk.
3	30. 0	30. 1	30. 1½	60	67	61	N t O	——	——	Reg. Held.
4	— 1¾	— 1½	——	63	74	62	W	W	W	Helder.
5	— 0	— 0	29.11	64	72	63	Z W	Z W	Z W	— Dond.
6	29.10½	29.10½	——	64	71	63	——	W	W	——
7	30. 0½	30. 0½	30. 0	65	72	64	W	——	——	——
8	29. 11	29.10½	29. 9	65	81	68	Z	Z	Z t O	——
9	— 8½	— 8½	— 8½	69	87	65	Z O	Z W	Z W	Dond.Reg.
10	— 11	30. 0	30. 0	66	73	65	W	W	W	Helder.
11	30. 0	29.11½	29.11½	66	77	67	Z W	Z	Z	——
12	29.11¾	—11¾	30. 1	69	79	68	W	W	W	——
13	30. 1½	30. 2	— 2	70	77	68	N	N W	N W	——
14	— 3	— 3	— 3	69	76	68	W	W	W	——
15	— 2	— 2	— 1	70	79	68	——	——	——	——
16	— 0	— 0	— 0	70	75	66	——	——	——	— Regen.
17	——	— 0½	— 0½	64	74	65	N O	N	W	Wolk.Held.
18	— 0½	——	——	65	72	62	——	N O	N O	Helder.
19	——	——	— 0	64	71	65	——	——	——	——
20	— 0	— 0	——	64	75	66	O t N	O t N	O t N	——
21	29.10½	29.10	29. 9½	65	82	67	Z	Z W	Z W	— Wolk.
22	— 9½	——	—11	65	71	61	Z W	W	W	— Regen.
23	—11½	30. 0½	30. 0½	61	72	65	——	——	——	Regen.
24	30. 0½	——	29.11½	64	75	61	W	——	——	Helder.
25	29.11½	— 0	30. 1	66	76	66	——	——	——	— Wolk.
26	30. 1½	— 3½	— 4	66	69	60	Z W	——	——	VogtH.Re.
27	— 3½	——	— 3½	66	72	63	N W	N W	N W	Helder.
28	— 3	— 3	— 1	66	72	64	N O	O	O	——
29	29.11	29.10	29. 8	64	69	61	Z O	Z W	Z W	— D.Reg.
30	— 7	— 5	— 4	60	66	59	Z W	——	Z	Stormig.
31	— 1	— 3	——	59	66	56	N W	N W	N W	— Buijig.

Hoogste Barometer d. 30. 4
Laagste Barometer d. 29. 1
} middelb. d. 29. 8½

Hoogste Thermometer gr. 87.
Laagste Thermometer gr. 56.
} middelb. gr. 69.

GODS GOEDHEID OVER ONS; TEN OPZIGTE VAN HET GEOPENBAARDE WOORD, EN ONZE DAAR UIT VOLGENDE VERPLIGTING; OM DE KRISTEN-LEERAARS, ALS UITLEGGERS DER GODLYKE OPENBARING, HOOG TE ACHTEN.

(*Vervolg van Bladz.* 404.)

De voorheen afgegeven beschouwing van Gods Goedheid over ons, ten opzigte van het geopenbaarde Woord; bragt my tot het besluit, wat wy daar uit af te leiden hebben, met opzigt tot de Kristen-Leeraars, die ons dat Woord verkondigen; 't welk my derhalven, volgens de gemaakte verdeling mynet Verhandeling, nu nog wat nader staat aan te dringen.

IV. Ik had my naamlyk in de vierde plaatse voorgesteld, uit de opgenoemde voorregten af te leiden, dat wy ten duurste verpligt zyn, onze Leeraars ten allen tyde hoog te achten, en denzelven nimmer kleinigheden aan te doen; veel minder te verachten; om dat men in hun ook gebreken en zwakheden ontdekt; die ze, als menschen van gelyke beweging als wy, met ons gemeen hebben. — Een onderwerp, dat te meer onze opletterdheid vordert, ter oorzake dat 'er velen gevonden worden, die zich hier omtrent schandelyk en ondankbaar gedragen.

Het is in de Eeuw, welke wy beleven, ook onder onze Nederlands, voorwaar tot schande der Natie, by velen, tot die hoogte van losbandige baldadigheid gekomen, dat ze 't een zeker point van eer agten, met al wat ernstig is, met al wat naar Godsdienst zweemt, te spotten. Dezulken zyn vooral nooit meer verheugd, dan wanneer zy, met de uiterste kleinagting, met de diepste verfmading, van de Verkondigers van het Euangely spreken mogen; zy maken, in alle gezelschappen, in alle byéénkomsten, onder allerlei slag van menschen, 'er opzetlyk hun werk van om met hun vernuft te willen schitteren, door alles voort te brengen, wat zy maar met mogelykheid kunnen, om de Geestelykheid op

een beſpottelyken trant door te ſtryken. —— Om aartig te wezen, verzinnen zy alles, wat naar hunne gedachten dienen kan, om die menſchen als het ſlegtſte, het veragtelykſte, en het ſchadelykſte ſlag, dat 'er in eene Maatſchappy te vinden zy, af te ſchilderen; ten einde hen onder de onnutſte Meubels der Zamenleving te brengen; men kan het, volgens de zodanigen, niet alleen zonder hun ſtellen, maar ze zien hen aan als zulken, die de Maatſchappy bederven en verpesten. — Luiden van dien ſtempel, welke dus te werk gaan, zyn doorgaans van die welgemanierde, die wellevende Vrygeestjes, welker opperſte verdieping het minſte geſtoffeerd is, of in wier brein geen verſtand gevonden word. — Vrygeestjes van den eerſten ſmaak, zo ligt als de ligtſte veeren; copyen van Originele Engelſchen of Franſchen, welken zy in kleeding, manieren, eten, drinken, ſlapen, waken, denken en redeneren naäpen. — Dan, laat ik, in eene ernſtige zaak, ernſtig blyven. 't Is waar hunne redeneerwyze toont best, van hoedanigen Geest zy gedreven worden; en hoe ze niet verdienen, dat men één enkel woord ernſtig met hun wisſele; om dat zy noch voor ernst, noch voor verſtand, vatbaar zyn. — Edog, ik wil hun grootere eer aan doen, dan zy verdienen: ik zal hun een oogenblik te ſpraak ſtaan, en dat moet genoeg wezen.

In welk eene taal, of onder wat beſchaafde Natie, zal het kwaadſpreken, het benadelen van zyn Evenmensch, 't zy in deszelfs Goederen, 't zy in deszelfs naam en eer, de betekenis dragen van Wellevenheid? Zal zulks niet veel eer een bewys opleveren van onwellevenheid; ja, dat verder gaat, van een ſtaal van laagheid, van bekrompenheid van Geest; en, dat nog hooger klimt, van de uiterſte kwaadaartigheid? Wat kan men tog vuiler, wat boozer uitdenken, dan, met de grootſte verachting en laagheid, van Luiden te ſpreken, welken ons niet in 't minſte beledigd hebben. —— Zulks is, voorwaar, eene vuile, eene Godlooze Kwaadaartigheid. —— Dan dit overtreft alle hoogte van Boosheid, kwaad te ſpreken van Menſchen, welke der Maatſchappy het grootſte nut aanbrengen: en tot die hoogte is de baldadige Kwaadaartigheid dezer Deïsten geſtegen. Zy verachten en beſpotten de beste Leden der Maatſchappy, en zoeken hun alle eer en goeden naam te ontroven; zelfs zouden zy met genoegen zien, dat zy onder de Zamenleving ten eenemaal wierden uitgeroeid. Brengt dit dan de Leer der Deïsten, of hunne Zedekunde mede? Zyn dit algemeen aangenomen gevoelens onder hen? Zo dat waar zy, dan zeker

zou

zou hunne Zedeleer verderfelyk, de allerſchadelykſte wezen, die 'er te bedenken is; eene Zedeleer, geſchikt om alles in de Zamenleving te verwarren, en de ganſche Maatſchappy te bederven. — Dan ik deed hunne Leer te kort, als ik dit op rekening van alle de Beſtryders der Openbaring plaatzen wilde. Geſchikte en eenigermate redelyk denkende Deïſten zyn dien trap van hoogte noch niet beklommen, ſchoon zy ook anders denken mogen, dat onze Leeraars onnutte Stamkinders van den Staat zyn, en dat men 't geld, aan hun te koste geleid, beter en nuttiger zou kunnen beſteden. — Dezulken ſpannen veeleer alle hunne kragten zamen, om de Godlyke Openbaring van onder de Kristenen te verbannen; waardoor dan, indien het hun gelukte, de Uitleggers der Heilige Schriften van zelve ten eenemaal onnut en overtollig zouden worden. — Hier uit volgt dus, dat de Leer der redelykſte en geſchiktſte onder de Beſtryderen der Godlyke Openbaring, hoewel ze zo ver niet gaan, als velen hunner Losbollen, echter ook daar toe mede werkt, en 'er de geſchiktſte aanleiding toe geeft. De beter gemanierde Deïſten nemen eenen omweg, om het zelfde einde te bereiken, waar anderen regelregt en langs den kortſten weg na ſtreven; beide bedoelen zy dezelfde oogmerken; beide wenken zy uit dezelfde gronden; 't onderſcheid is alleen daarin gelegen, dat de een het doet op eene minder hatelyke wyze, dan de andere. Intuſſchen zal iemand, die wel denkt, met gene mogelykheid ontkennen kunnen, dat deze Leer eene deur opent tot zeer vele verderfelyke ongebondenheden; behalven voor het Zedelyk beſtaan van elk mensch nadelig, ten uiterſten ſchadelyk voor de ganſche Maatſchappy.

Maar ik heb genoeg gezegd met betrekking tot hunne Zedeleer ten dezen opzigte, en zal daarom dezelve niet nader ontleden; maar nog kortelyk aanwyzen, hoe onbetaamelyk het gedrag der zulken zy, die het tot een punt van eer achten, en wanen te toonen, dat ze hunne wereld, grondig verſtaan, wanneer zy van de Uitleggers der Godlyke Openbaring met verſmading ſpreken. — Welk eene ongeſchikte Wellevenheid is het, te ſpotten met al wat naar ernst zweemt! — Welk eene lage Geestigheid, zyn verſtand te willen toonen, door met Luiden te ſpotten, die niet tegenswoordig zyn, en zich dus niet kunnen verdedigen! Om dat men waanwys in zyne eigen oogen is, meent men te veel verſtand te bezitten, om het te onderwerpen aan de eenvouwigheid der Heilige Schriftuur; en hier uit verbeeld men zich het regt te hebben, om met al wat Godsdienst heet,

heet, om met elk, die den Godsdienst als een noodzakelyken pligt erkent, om vooral met de Uitleggers der Godlyke Openbaring, de Verkondigers van het Euangely, den gek te ſcheren, hen te veragten, en, ware het mogelyk, by al de Wereld gehaat te maken. Hoe onbezonnen is 't te denken, dat men daartoe eenig regt heeft, om dat men dwaas genoeg is, van zyne oogen te ſluiten voor het helderſte Licht, en dat gene duisternis te noemen, het welk de wereld verlicht! — Het is 'er ver van daan; geen mensch heeft ooit dat regt, zelfs niet omtrent denzulken, die grovelyk dwaalt. — Zou ik mynen Naasten laagheden mogen aandoen, om dat ik meen dat hy van den regten weg afdwaalt? Zou ik my mogen toeleggen, om hem by al de wereld als een onnut Meubel in de Maatſchappy te doen voorkomen, om dat ik my verbeeld dat hy minder verlicht is dan ik? — En zullen deze Spotters zich verbeelden het regt te hebben, om een ieder te verachten, die de Godlykheid van de Schriftuur erkent? — Menſchen, die dat wanen, zyn voorwaar pesten in de Maatſchappy, Verſtoorders van de algemene rust, en de verderfelykſte Meubels onder de Zamenleving. — De Rede, daar zy het alleen meê ſtellen kunnen, ſchenkt hun zulk een regt niet. De Wet der Natuur verbied zodanig eene handelwys ten ſtrengſte; zy leert alle menſchen, dat men niemand leed mag aan doen, of beledigen; en daar is geen ſtand of omſtandigheid te begrypen, in welke de Natuurwet zulk eene handelwys zou veroorloven. — Het is dan eene hooggaande, eene tergende Kwaadaartigheid, den Leeraren van het Evangely ſmaadheden aan te doen. Het loopt aan tegens alle menſchelykheid, tegens alle goede Orde, en tegens eene geſchikte Zamenleving. — De Natuurwet leert zelfs, dat wy allen Menſchen Liefde toedragen en gunst bewyzen; dat wy niemand beledigen, maar allen goed doen zullen. — Waar van daan meent men dan het regt te hebben, om op eene tegengeſtelde wyze te handelen? Waarom meent men, dat men de Openbare Leeraars zo veel ſmaads mag aandoen? Hoe is men zo geweldig op hun gebeten? — Staan deze Uitleggers der Heilige Schriften die Wereldsgezinde Vrygeestjes, op alle plaatzen, en in alle gevallen, ook te magtig veel in den weg? willen zy hen daarom uit de Maatſchappy verbannen? is het ook, om dat hun hart ten eenmaal boos en verdorven is? of komt het ook daar van daan, dat dit alles by hen te zamen loopt? — Hoe 't ook zy, hun gedrag ten dezen opzigte is, naar uitwyzen van dit alles, ten hoog-

ſte onbetamelyk. —— Dan al lang genoeg ons bezig gehouden met Lieden, welke zo veel eers niet verdienen; en niet waardig zyn, dat men 'er eene lange redewisſeling mee houde. —— Wy keren liever weder te rug tot ons voorig beredeneerde, waar uit wy ten laatſte dit wettig gevolg trekken, *dat wy Kristenen ten duurſte verpligt zyn deze Predikers van het Euangely ten allen tyde hoog te achten.*

Wanneer wy in aanmerking nemen het nut, dat de Leeraars der Maatſchappy aanbrengen, en hen van dien kant beſchouwen, dan is het ontegenzeggelyk, dat zy achtingswaardige Leden der Zamenleving zyn; en dat elk lid der Maatſchappy onder de duurſte verpligting ligge, om den Bedienaren van het Euangely die achting te betonen, welke hun redelykerwyze toekomt. —— Het is, (om het bovengezegde, nopens het belang dat wy in hun hebben, als Uitleggers der Openbaring, niet te herhalen,) de pligt van eenen Leeraar, de Menſchen te onderwyzen, te leren, te vermanen en te beſtraffen, als ze van het regte ſpoor afdwalen; hen met zagtmoedigheid te leiden; de Orde in de Maatſchappy in ſtand te houden, en te voorkomen, dat niemand der Leden tot uitſporigheden overſla. —— En als men de Maatſchappy in het gemeen beſchouwd, zal men zeker gereedlyk toeſtemmen dat zulks, door het beſtier van brave Leeraars, grootlyks bevorderd word. Van welk eene nuttigheid een braaf Leeraar voor eene Gemeente zy, is allerovertuigendst te bemerken, wanneer men 't oog ſlaat op Gemeentens, die eenen langen tyd harderloos zyn. Wel dra verwilderd alles; de losbandigheid neemt hand over hand toe; zonden en gebreken vermenigvuldigen; de Godsdienst raakt in verval; de pligten, welken men elkanderen, zyn eigen zelven, en vooral aan het Opperwezen verſchuldigd is, worden allerwege verwaarloosd; de goede orde verkeert in wanorde; men vind nergens de behoorlyke gehoorzaamheid aan de Overheden; de beste wetten en inſtellingen worden baldadig met voeten vertreden; en elk verbeeld zich boven dwang en Overheden verheven te zyn. — Gene burgerlyke wetten, gene lighamelyke ſtraffen zyn in ſtaat om de menſchen te beteugelen; als ze niet, uit een anderen grond werkende, van het kwaad, dat in het plegen van wanbedryven gelegen is, overtuigd worden. Hy die zich van kwaaddoen onthoud, alleenlyk om de Lighamelyke Straf, daar tegengeſteld, te ontwyken, die zal, zo dra hy zich buiten het gezigt der wereld bevind, en gelegenheid tot zondigen krygt, zich zelven terſtond door zyne verkeerde overheerſchende driften laten wegſlepen. Tot zulk

een verkeerd gedrag ſlaat wel dra een aantal der Leden eener Gemeente over, als zy de beſtiering van eenen Leeraar derven. 't Is wel waar, dat alle Predikanten de bekwaamheden niet bezitten, om hunne gemeentens behoorlyk te beſtieren, en dat 'er tusſchen hen en derzelver leden wel eens verſchillen en twisten ryzen, welken oneer aan den Godsdienst doen, en geweldige verwarringen onder de Leden veroorzaken. — Dan deze gevallen zyn ver af van algemeen te wezen; enkele keren gebeurt dit; en dan is 't veeltyds nog maar met een gedeelte der Gemeente. Komen deze verſchillen uit een kwaad gedrag van den Leeraar voort; wel dra word 'er zorg gedragen, dat hy zyn gedrag verbetere. Ontſtaat het uit eene kwade uit eene verkeerde beſtiering, uit eene te groote ſtrengheid, het zal zulke nadelige gevolgen niet na zich ſleepen, als men in eene Gemeente ondervind, welke de beſtiering van eenen Harder geheel en al mist; en, wil men 't ten ergſte nemen, laten de gevolgen zo erg zyn, als men zich verbeelden kan, die gevallen zyn maar zeldzaam. Het is een zeer klein getal, dat zo handelt, in vergelyking met de zulken, die hunne Gemeenten met verſtand beſtieren, met Wysheid leiden, en alles aanwenden, wat in hun vermogen is, om de goede Orde onder dezelven te bewaren, ten einde der Menſchen tydelyk en eeuwig geluk te bevorderen; die, met inſpanning van alle hunne vermogens, ten allen tyde, en by alle gelegenheden, alle ernſtige poogingen aanwenden, om dat wigtig en noodzakelyk ſtuk uit te werken. Hoe gezegend de vrugten van den arbeid zulker Leeraren zyn, leert ons de dagelykſche bevinding ten overvloede. In Gemeentens, van dusdanige Leeraren voorzien, heeft eene geſchikte Zamenleving plaats. In Gemeentens, die zo beſtierd, en geleid worden, (en hoe velen zyn 'er van dat zoort in ons Land, de Hemel zy gedankt, niet te vinden?) daar heerscht Vrede, Eendragt, Liefde, Gehoorzaamheid aan de Wetten, en de Overheden, door God over den Mensch geſteld. De Gemeente over 't geheel, zo niet ieder Lid in 't byzonder, tragt die pligten waar te nemen welken men aan het Opperwezen, zich zelven, en den Evenmensch verſchuldigd is. — Daar heerscht geene vadſige Luiheid, noch verwaarloozing zynes Werks, door zich ſlaafachtig over te geven aan de Wellusten der Weelde en Dartelheid. De Leeraar zorgt voor het beſtaan van elk huisgezin, door een ieder te vermanen tot het naarſtig waarnemen van zyn beroep, en brengt hier door eene vlytige arbeidzaamheid te wege. Hy leert hoe eene naarſtige hand gezegend word; en hoe men verpligt zy voor Vrouw, voor Kinderen,

voor

voor naastbestaanden en voor behoeftigen te zorgen. — Hy waarschouwd elk een tegen het schandelyk misbruiken der geschonken gaven, en de Verkwisting, die vernielende bron, en verderfster veler huisgezinnen. Hy gaat alle ongebondenheid in de Zamenleving tegen, en zet een ieder aan tot een geregeld gedrag en geschikte Levenswys. Hy bewaart onder zyne Leden den Vrede en eensgezindheid; en leert hoe men verpligt zy allen menschen goed te doen; een ieder als zynen Naasten aan te zien en te behandelen, en hun eene Liefde toe te dragen als zich zelven. Hy leert hun alle gezellige pligten; en vermaant hun tot het betragten van dezelven; gemerkt dit de Bron is van de welvaard, den Bloei en 't waar geluk van een Volk. Overal, waar men deze pligten verwaarloost, ziet men eene verkwyning onder de Leden der Maatschappy ontstaan; de menschen worden ruw en onhandelbaar, de Zamenleving is vol verwarring, twist en tweedragt; terwyl een hatelyk gevolg van allerlei zoort van nadelen, alle geschikte orde in de zamenleving verwoest; waarop het gansch Gemenebest aan 't kwynen slaat, of, dat dikwils nog hooger klimt, geheel en al tot zynen ondergang neigt. — Tegens zulke nadelige gevolgen waken brave Leeraars, door gepaste waarschouwingen en trouwhartige vermaningen; die, daar zulke Predikanten een grooten invloed op de gemoederen veler menschen hebben, niet wel konnen missen, van zeer wenschlyke gevolgen en gezegende Vrugten voort te brengen.

Van zulk een nut zyn de Leeraars in betrekking tot 's menschen tydelyk bestaan; ten opzigte van 't geluk en 't genoegen, dat men op aarde genieten kan; zo veel brengen zy toe, om het zelve uit te breiden, en den hoogsten trap van volmaaktheid te doen bereiken, dien het hier op de wereld beklimmen kan. — Zo werken zy niet weinig mede om eene gansche Maatschappy te doen bloeijen en in luister te brengen. — Uit aanmerking dezer voordelen, welke de Leeraars het algemeen dus toebrengen, verdienen zy, voorwaar, als de nuttigste Leden der zamenleving beschouwd, hoog geacht, en in waarde gehouden te worden. Maar, dit is nog het minste gedeelte, dit is nog het geringste van hunnen arbeid; als betreffende slegts ons tydelyk welzyn, de rust en Vrede onder de Leden van een Gemenebest. Het voornaamste hunner bediening heeft zyne betrekking op 's menschen eeuwig welwezen; op een stoorloos geluk, dat eerst begint, na het afleggen van ons tydelyk leven. — De zorg en het opzigt over onsterfelyke Zielen is hun door den God des Hemels toevertrouwd:

het is hun voornaamſte Werk, dit hunne eerſte bezigheid; zwaarwigtig voorwaar; dog niet minder treffelyk en heerlyk. Wat kan 'er edeler bedagt worden, dan te arbeiden, ter bevorderinge van het eindeloos volmaakt geluk van zynen Naasten! waar is 'er eene bediening, die deze, uit dat oogpunt beſchouwd, in heerlykheid en voortreffelykheid evenaart, veel minder overtreft? Alle aardſche eerampten, hoe luisterryk ook, moeten ten dezen aanzien daar voor zwigten: zy mogen het geluk der Maatſchappy tot in het late nageſlagt bedoelen en bewerken; 't is tog maar een tydelyk geluk, dat ſchielyk voorby vliegt, en ſpoedig een einde neemt; waartegen het hier bevorderde een Geestelyk, een eeuwig, een onveranderlyk Geluk is. —— Hier toe poogt een Geestelyk Herder zyne Kudde te brengen; de zorg voor dat eeuwig welzyn der Gemeente, aan zyne leiding toevertrouwd, houd den Leeraar geſtadig bezig, ten einde dezelve zo te beſtieren, dat hy haar tot de hoogſte Gelukzaligheid op moge leiden. —— Met zulk eene vlyt moet een Bedienaar des Godlyken woords bezield wezen, om zyne bediening, die van zo veel gewigt is, wel waartenemen. Een getrouw Herder tog omhelst met lust, met het innigſte genoegen, alle de belangens van de Leden zyner Gemeente; zyn yver word verdubbeld, naarmate dat de belangens van meerder gewigt zyn; en nergens ſtraalt zyn yver vuriger in door, dan wanneer het op de eeuwige de volmaakte Gelukzaligheid aankomt. —— Welk eene treffelyke Bediening, dog aan hoe vele moeite en arbeid niet onderhevig! —— Dan hoe gelukkig zyn wy, hoe gelukkig is ons Land, daar wy met ruimte kunnen betuigen, dat ver de meesten der Leeraren in onze Landpalen door zulk een heilig yvervuur bezield worden! Eenige weinigen mogen deze pligten verwaarloozen, en de belangens hunner toevertrouwde Gemeentens niet regt ter harte nemen. Hier en daar mag een enkele yverlooze dienstknegt in den Akker aan zyne zorgen aanbevolen gevonden worden, een trage arbeider, welke niet genoeg toeziet, om het onkruid, dat welig wast, geſtadig uit te roeijen. —— Eenige weinige mogen zich niet veel bekreunen, of zy kundige Menſchen, brave Burgers, ware Kristenen maken, en dus het Geluk hunnes naasten weinig ter harten nemen. —— Nu en dan mag 'er een voorkomen, die het Leeraarampt ſlegts aanmerke als een Ambagt, 't geen hy alleen geleerd heeft, om 'er de kost mede te winnen, terwyl hy zich weinig bekreunt, om aan het oogmerk zyner Roeping te voldoen; om het Ryk van onzen Hemelſchen Vader te vermeerderen, en geſtadig uit te breiden. —— 't Mag zyn, dat

'er

'er zulken gevonden worden, dog hun getal is voorwaar klein, in vergelyking by de zodanigen, die, met ingeſpannen kragten, alle hunne poogingen aanwenden, om de Zielen hunner zorgen toevertrouwd tydelyk en eeuwig gelukkig te maken. —— Daar mogen 'er gevonden worden, die zich aan dat alles weinig bekreunen; maar verre de meeſten zien het gewigt hunnes Ampts veel dieper in; en bevlytigen zich met een ruſteloozen yver, nagt en dag, tydig en ontydig, om Zielen te vangen in hun geeſtelyk net, in het net des Euangely's. —— Laat vry een ieder getuigen; laat eene bedilzieke menigte, die zo gaarne de gebreken van den Evenmensch gispt; vooral de gebreken der Leeraren met de hatelykſte Koleuren afſchildert. Laat die bedilzieke menigte hier vry toe treden, en getuigen of ik waarheid, dan leugen ſpreek. —— Laten vry de Deïsten, en alle Verſmaders van den Openbaren Godsdienst toe treden, en beſchuldigingen tegens my in brengen; ik ben in 't minst niet vervaard voor deze wufte menigte; vertrouwende op de Waarheid, die ik aan myne zyde heb, wagt ik hen onbevreesd af; vast verzekerd zynde, dat alle weldenkende en redelyke menſchen, door de dagelykſche bevinding overtuigd, my zullen toevallen, en bekennen, dat ik hier niet by vergrooting; maar de zuivere waarheid, ſpreke —— En is dit waarheid, aan welk eene onbetamelyke, en ſnoode handelwyze maken zich dan zodanige Kristenen ſchuldig, die veelal een liefdeloos gedrag omtrent hunne Leeraars houden; die zo gaarne eene gelegenheid aantreffen, om dezelven van deze of gene gebreken te overtuigen; en met genoegen zien, dat zommige Leeraars de zwakheid hebben, (gemerkt zy menſchen, even als alle anderen, zyn,) van zich aan die of deze Ondeugden overtegeven, welke in hun veel hatelyker zyn dan in anderen, en doorgaans met de ſterkſte koleuren afgetekend worden. —— Welk eene laagheid, en onverſchonelyke liefdeloosheid, met minachting van Leeraars te ſpreken, en vooral van hun in 't algemeen ongunſtige denkbeelden te vormen, om dat 'er eenigen zyn, die hunne Orde ſchande aandoen en onteren, door 't leiden van een gedrag, 't geen alle menſchen onbetamelyk is. —— Men ziet dit nogtans al dikwerf gebeuren, zelfs onder lieden, die inderdaad gene veragters van den Godsdienst zyn. 't Schynt dat zy gaarne in hunne Leeraars iets te bedillen vinden, en van dezelve eene heiligheid afvorderen, als die der Engelen in den Hemel. De Liefdeloosheid ondertuſschen is eene der verderfelykſte Ondeugden, en betaamt niemand minder dan eenen Kristen; dien voegt het veel eer, vele zwak-

heden van zynen Evenmensch met den mantel der liefde te bedekken; vooral dezulken, welken hy in zyne Leeraars aantreft. — Dan de allerfnoodfte handelwyze houden de vyanden van den geopenbaarden Godsdienst. — Deze kunnen niet verdragen, dat men bewere dat 'er onder de Geestelyken goede, brave en deugdzame menfchen zyn. Zy willen niet overtuigd worden van de noodzakelykheid, en nuttigheid der Leeraren in de zamenleving; noch erkennen, dat hun dienstwerk gefchikt zou zyn, om het geluk van den mensch in den tyd en in de eeuwigheid bevorderlyk te wezen. — Welk een allerfnoodst gedrag, Lieden te verachten, en te verfmaden, welke der Maatfchappy zo veel voordeels aanbrengen! — Menfchen van onder de Zamenleving te willen verbannen, die der Zamenleving zo veel goeds, zo heilzame vrugten toebrengen; die te tellen zyn onder de voornaamfte fteunzels der Maatfchappy, in zo verre hunne poogingen ftrekken, om de goede orde te bewaren; en by mangel van welken alle goede Orde gevaar loopt van plaats te moeten ruimen voor de uiterfte wanorde. Dusdanig een gedrag, ftrekkende om de beste, de nuttigfte en noodzakelykfte Leden uit de Maatfchappy te verbannen, is voorwaar de fnoodfte handelwys, die men uit kan denken. Eene handelwys, die opwelt uit een overgegeven boos hert, dat de Deugd den voet op den nek wil zetten; dat de Ondeugd koestert; en niets anders zoekt, dan te leven, naar de kwade begeerlykheden van het Zondig Vleesch. — Wat verdienen zulke fnoode menfchen wel? Verdienen zy, die het gebod, *bebt uwen Naasten lief als u zelven*, moedwillig overtreden, de uiterfte verontwaardiging; dan zeker verdienen dezulken, die de goede, de besten onder de menfchen zouden willen uitroojen, als de gevaarlykfte pesten, van het Menschdom aangezien te worden.

Wy achten het dierhalven een onvermydelyken pligt te zyn, om onze Leeraars op een hoogen prys te ftellen: dit zyn wy verpligt als Menfchen, en nog veel meer als Kristenen, die, boven vele anderen, met onwaardeerbare voorregten befchonken zyn. Hier toe roept ons het denkbeeld, dat wy hen, volgens het voorgeftelde, te tellen hebben, onder de beste en nuttigfte Leden der Maatfchappy: hier toe roept ons de aart hunner Bedieninge, daar zy, gelyk we gezien hebben, voorkomen, als verkondigers van den wil des Allerhoogften: en hier toe roept ons eindelyk het belang, dat ieder onzer in hunne Bediening ftellen moet. De Leeraars tog, zo nut voor de Maatfchappy, die 't 'er

op

op toeleggen, om ons de Openbaring regt te leren verſtaan, hebben ons geluk, ons behoud op het oog. Hunne Bediening is alleszins geſchikt, om ons voor een beſtendig geluk toe te bereiden. Welk eene ſnoode ondankbaarheid iemand, die ons weldoet, kwalyk te behandelen! Dan welk eene verfoeilyke Ondeugd, eene Ondankbaarheid, die alle vergelyking overtreft, denzulken ſmaadheden aan te doen, wier toeleg het is, hunne ſmaders gelukkig te maken, eeuwig gelukkig te maken! —— Bedenk dit, o Mensch, wie gy ook zyn moogt, en ſchat uwe Leeraars hoog. Hier toe zyn wy allen verpligt, van wat ſtaat, van wat rang wy ook zyn mogen; 't zy in hoogheid boven anderen geſteld, 't zy van middelbaren; 't zy van eenen lagen ſtaat. Zy die den Scepter zwaijen over Volken, en hunne Wetten en Bevelen uitzenden? Zy, die gebieden, leggen; ten dezen gevalle, onder geene mindere verpligting, dan zy die de bevelen ontvangen, die beſtierd en geregeerd worden: elk onzer is daarbenevens verpligt, zyne erkentenis aan het Goedertieren Opperwezen te bewyzen, voor een geſchenk van zo vele waarde, voor eene menſchenliefde, die zo ver onze denkbeelden te boven gaat, als onze dankbaarheid veelal te kort ſchiet aan onze verpligting. Hy ſtoot getrouwe Arbeiders uit in zynen Oogst; die, vroeg op zynde, allen vlyt aanwenden, om de gewenſchte Vrugten van hunnen arbeid in te zamelen. —— Welk een onſchatbaar voorregt! Mogten wy het nooit op een lagen prys ſtellen! —— Laten wy met opmerkzaamheid de regte waarde daar van leren kennen; en onze harten, doortrokken van ware erkentenis, zullen onzen Oneindigen en Goedertieren Formeerder, daar voor, eeuwig de blyde dankzeggingen toebrengen. O Oneindige Bron van Zuivere Liefde! Liefderyk Opperwezen, die meêr, dan wy zelven, zorgt, om ons eeuwig Geluk te bevorderen. Hoe duur zyn wy aan U verpligt voor geſchenken, van zo eene oneindige waarde, met welken Gy ons, door de nadere bekendmaking van uwen wil, hebt begiftigd! geſchenken, voorwaar, die ons moesten opleiden tot de vuurigſte dankbaarheid; welke wy nochtans zo vaak vergeten aan U te bewyzen. Ontſteek Gy in onze harten een vuur van ware erkentenis! Laten wy, als Kristenen, de Voorregten, welke Gy ons boven zo vele anderen ſchenkt, regt waarderen! —— Laten wy uwe Godlyke bevelen in de Heilige Schriften naarſtig opſporen en getrouw gehoorzamen! —— Verleen uwer Kerke beſtendig Herders, naar uw hert, die de Kudde weiden met wetenſchap en verſtand; en die gy reeds gegeven hebt, laten zy uwen onderſteunenden zegen in

eene

eene ruime mate genieten. Bewaar ons voor die laagheid van Geest, dat wy hun ooit kleinigheden zouden aandoen. — Geef dat wy hen altoos hoog achten, om het werk, dat ze ter onzer behoudenisse, en tot eer van U den Oneindigen, verrigten; en laat ons vooral in het zelve uwe onschatbare Menschenmin regt hartlyk erkennen! Amen.

C. V. D. G.

MANIER EENER BEREIDING VAN DE MERCURIUS SUBLIMATUS CORROSIVUS.

Door WILLEM VAN BARNEVELD, *Apotheker te Amsterdam.*

ALhoewel, door meer dan eenen Geneesheer, zelfs, in de voorige eeuwe, de *Merçur. Sublimat. Corr.* inwendig gebruikt is, zo komt het my voor, dat men van dezelve, zedert het *Liquor Mercuriale* van den beroemden van Swieten is bekend geworden, meer werks heeft gemaakt, dan van andere merçuriaale geneesmiddelen, om door dezelven de veneriſche gebreken te geneezen; inzonderheid is men daar op bedagt geweest, om dezelven zo te verbeteren, dat door deszelfs gebruik geene *Salivatie* zoude kunnen veroorzaakt worden. In hoe verre dit geslaagd zy, is te wel bekend, om 'er hier van te spreeken. Maar terwyl ons nu de eene en dan de andere verbeterde bereiding des Sublimaats aangekondigd word, en het van het uiterſte belang is, dat men altyd verzekerd is, een opregten en onvervalschten Sublimaat te gebruiken, aangezien dikwerf baatzugtige bereiders, denzelven, met bymenging van *Arcenicum* (Rottekruid) ſublimeeren, en men daarenboven maar zeer gebrekkig eenen goeden toets op de *Mercurius Sublim. Corroſ.* zal kunnen maaken; (*a*) zo zal het zommigen niet ongevallig zyn, dat ik hier eene bereiding van de *Merçur. Subl. Corr.* plaatze; te meer, om dat de wyze kort is, en door Heelmeesters, die dezelve veel gebruiken, en de ſcheikunde anders niet beöeffenen, des noods zoude kunnen bereid worden.

Ik neeme 3 ℔ gecalcineerd groen Goslarsch Vitriool, 2½ ℔ uit-

(*a*) Veele willen, dat zuivere Sublimaat met Kalkwater overgooten, geel, en daarentegen met Rottekruid vervalscht zynde, zwart word, dog de ongenoegzaamheid van deeze Proeve is my daaraan gebleeken, dat het *Arſenicum* nog op zig zelve, nog met Sublimaat gemengd, zwart geworden is, maar eene overeenkomst met de Sublimaat hadde, daar kundige oplettendheid toe zoude vereischt worden, om te onderſcheiden.

℔ uitgekraakt Zeezout (*b*) 1½ ℔ ruuwe Salpeter, 2 ℔ Kwikzilver, en 2 Oncen reeds bereiden *Mercurius Sublim. Corros.* —— Men weet, dat men, in het bereiden van Sublimaat gewoon is, de Levende Kwik te ontbinden in ſterk water, niet anders als om dezelve te mortificeeren, maar alzo ik de onderbrenging der Levende Kwik op eene andere manier kan te weeg brengen, en de vereischte Salpeter, na het uitdampen des waterigen Geests des Salpeters, aan de Kwik toegezet, op zig zelven, by de Specie kan mengen, zo hebben wy reeds veele moeite uitgewonnen: tot dat einde dan ook is het, dat het Mengſel den reeds bereiden Sublimaat word toegevoegd, om de onderbrenging des Kwiks te verhaasten. —— Ik vryve dan de *Mercur. Sublim.* zeer fyn, in een groote ſteenen mortier, en de Levende Kwik daaronder; altoos wel zorgdraagende, dat de opryzende fyne Stofdeeltjes my door inademing niet kunnen benadeelen; vervolgens voege ik hier de Salpeter by, die reeds vooraf moet fyn gevreeven zyn; indien de Kwik zig nog niet dooden laat, zal men met bygieting van een half once ſterk water zeer veel en ſchielyk vorderen. Op het oogenblik, dat het poeder zwart word, en de Kwik vermengd is, doe ik de alvorens in een andere mortier fyn gemaakte gecalcineerde Vitriool, in het mengzel, en doorgaans na een half uur vryvens het gepoederde gekraakte Zeezout. Na dat dit alles wel ondereen gemengd is, heb ik een glaaze Kolf in gereedheid, 8 a 9 duimen afgebrand, boven zynen Buik, die groot genoeg moet zyn, om niet meer dan tot de helft, door dit mengſel, gevuld te worden.

Deeze afgebrande, halfgevulde Kolf ſtel ik in een Zandbad, de bodem van de yzeren pot ſlegts met een weinig zands bedekkende, op dat de Kolf daar byna onmiddelyk aanrake, en met zo veel zands aangeſtrooid van buiten, als het mengzel de vles van binnen gevuld heeft. Dan, met een zagt vuur beginnende, dampt 'er een Salpeter zuur water uit, het vuur vermeerdere ik nu en dan, zo dat in 5 a 6 uuren dit vogt vervlogen is, en zig reeds bloemen opheffen. Waarom ik een papiere muts op de Kolf zette; en het vuur trapswyze vermeerdere, tot dat de yzeren Pot gloeje, het Zeezout en

(*b*) De Manier om de Vitriool te calcineeren en het Zout uittekraaken is ligt, en, in zo verre die niet bekend is, in alle ſcheikundige boeken te vinden. Ik doe het gemeenelyk, in een yzeren pot, en hebbe om 3 ℔ gecalcineerd Vitriool te verkrygen, ruim 7 ℔, en tot 2½ ℔ gekraakt Zeezout, byna 3½ ℔ eigentlyk Zout nodig.

en de Vitriool, op de Salpeter aangevallen, hebben deszelfs zwaarderen geest, nu ook uitgedreeven; de geest van het Zeezout, door de Vitriool te weeg gebragt, heeft intusschen deszelfs plaats ingenoomen, en het metaal zeer naauw, met zig vereenigd en verbonden, en in zo verre vlug gemaakt, dat de Kwik zig aan de bovenzyde, van den Buyk des Kolfs, onder de gedaante van eene opgeheevene witte korst gezet heeft. Agt a negen uuren ben ik gewoon, na de uitwazeming van het eerfte Vogt, met dit vuur aan te houden, of wel zo veel langer, of korter, dat ik geen Sublimaat op de oppervlakte van de in de Kolf zynde Specie, die zig als een hoop Sneeuw zoude vertoonen, meer waarneeme. Alles koud zynde, sla ik de Kolf voorzigtig aan stukken; neeme de Sublimaat daar uit; en hebbe bekomen 38 oncen, dat is, na aftrek van de reeds bygevoegde Sublimaat, 18 oncen uit ieder ℔ Levende Kwik. Zorgvuldig hebbe ik de losse bloemen, boven in de Kolf gesublimeerd zynde, van den zamengedrongenen Sublimaat afgescheiden, alzo het my door figuratie, onder het Microscoop, gebleeken is, hoe allerverschrikkelyks Corrosief de Sublimaat zelve is, dat deeze bloemen, in puntigheid, dezelve verre overtreffen.

Middelerwyl kan ik niet verby aantemerken, dat ik uit myne Proeven, onlangs voorgedraagen, (zie Hedendaagsche Vaderlandsche Letteroef. Mengelw. pag. 411, enz.) geleerd hebbe, hoe veel Levende Kwik en hoe veel Zoutzuur wy in eenen goeden *Mercur. Subl. Corr.* aantreffen; de Nederploffing met de Kalk zal ons dit best leeren. Ik verkreeg daardoor uit 30 greinen Sublimaat 19 greinen Nederplofzel, en met vlug Loogzout, by het zelfde vogt te gieten, nog 4 grein; dat is 23 grein. Doch dit alles is geen zuiver Kwikzilver; reeds heb ik toen aangemerkt, dat de zoutzuure puntjes in de Kalkaarde treeden, terwyl het Caustieke des Kalks zig aan het Metaal legt, en zeer naauw verbind. Hoe veel nu dit vuurdeel des Kalks weegt, leert ons de Beroemde *J. F. Meyer* in zyn Scheikundige Proeven over de Kalk. Zie Nederduitsche Vertaling, pag. 144. Alwaar wy zien, dat 10 dragma van diergelyke Nederplofzels, 8 dragma Levende Kwik oplevert, en meer zoude kunnen opleveren, indien geene Kwikdeeltjes, door de overhaaling, verlooren raakten. Uit dit alles kunnen wy derhalven berekenen, dat een dragma *Mercur. Sublim. Corros.* ten minsten 40 greinen Levende Kwik en 20 grein Zoutzuur bevatten.

Amsterdam,
8 *Sept.* 1777.

BRIEF

BRIEF VAN PETRUS CAMPER,
Aan de Heeren
MARTENS, VAN GESSCHER, ZWAGERMAN en VAN HUSSEM,
zeer Kundige, èn zeer Beroemde Heelmeesters te Amſterdam,
OVER
HET STEENSNYDEN IN TWEE REIZEN.

MYNE HEEREN!

TOen ik laatst, te Amſterdam zynde, UW Ed. mededeelde de wezenlyke verbetering in het Steenſnyden, zedert eenigen tyd door den Grooten Heelmeester LOUIS te Parys, met eenen verbaazenden uitſlag, geoeffend, beloofde ik daaromtrent by de eerſte gelegenheid, UW Ed. door eenen Brief breedvoeriger te zullen onderrigten.

Zie hier hoofdzaakelyk het geene de Heer LOUIS, my te Parys den 28 July deezes Jaars mededeelde!

Naamelyk, dat zyne gewoone manier, om de mannen van den Steen te geneezen door eene Heelkonſtige bewerking, was die van *Hawkins*; UEd. te wel bekend, dan dat ik nodig zoude hebben dezelve te beſchryven. Het is niet de inſnede, die, volgens zyn oordeel, de grootſte moejelykheid veroorzaakt aan de geneezing, maar wel het onmiddelyk afhaalen van den Steen terſtont na dat de ſnede in de Blaas gemaakt is. Om dat de Blaas, reets geweldig geprikkeld en aangedaan, allerſterkst wordt geteisterd zoo door het inbrengen van de tang, als door het vatten, en ſchielyk uithaalen van den Steen.

De Blaas des Lyders ondergaat immers, tot het ſnyden toe, de allerhevigſte prikkelingen door de moejelykheid van het wateren voor eerst, en ten anderen door het inbrengen des ſnyſtafs, en meer andere werktuigen: waardoor de geduurige toetrekking der geprikkelde deelen zoo ſterk wordt, dat men op dit oogenblik niet dan met geweld in de Blaas kan koomen, om den Steen te vatten, en gevat zynde uit te haalen. Ook kan ik zeggen hier op zeer zwaare toevallen te hebben zien volgen, zoo onder het uithaalen van den Steen, als naderhand: offchoon zeer kundige en ervaarene handen de konstbewerkingen uitvoerden.

De Heer LOUIS verzekerde my zedert eenigen tyd geene Lyders aan die, anderzints zoo gevaarlyke, konstbewerking ver-

verlooren te hebben, om dat hy den Steen niet langer aanſtonts uithaalde; maar op den dag, tot de heelkonſtige geneezing beſtemd, alleenlyk op de wyze van *Hawkins*, de uit- en inwendige ſnede tot in de Blaas deedt. Deeze verrigt zynde, dat hy als dan den Lyder, als reets genoeg hier door afgemat, te bedde bragt, die door de opening in de Blaas onderwylen, aanſtonts dit groot voordeel ondervondt, van het water gemakkelyk, en zonder ſmert, te loozen, en derhalven van geene hevige prikkeling en perſing meer te gevoelen.

Offchoon de Heer LOUIS de wyze van *Hawkins* volgt, keurt hy nogthans alle andere zydelingſche manieren als die van *Rau*, *Chezelden*, *Le Dran* enz. even geſchikt, wanneer men aan dezelve gewoon is.

Des daags naa deeze bewerking beſchouwt hy de wonde nauwkeurig, en merkt zorgvuldig op, welke poogingen de wyze natuur reets gedaan heeft, of werkelyk doet, om den Steen voort te ſtuuwen? Hy wagt zomwylen tot den *Derden*, *Vierden*, zelfs tot den *Vyfden dag*, eer hy met eenig werktuig den Steen voorthaalt; 't welke als dan meestal, zoo gemakkelyk, en met zoo weinig ſmert voor den Lyder gelukt, dat het alle geloof te boven gaat.

Zyn 'er meer Steenen dan een? zoo gebruikt hy dezelfde voorzigtigheid, en wagt op de gunſtige gelegenheid om wel te ſlaagen.

De groote voordeelen van deeze vreemdſchynende handelwyze kwamen my zeer aanneemelyk voor, en ligt afteleiden uit de vergelyking met allerleye andere vreemde Lighaamen, welke door de kracht der goede Natuur, tot verbaazens toe, door middel van den etter, langzaam, en byna zonder ſmert naar buiten gebragt worden. Hout, glas, kogels, en het afſcheiden van groote beenſtukken enz. leveren daar van dagelyks de allerklaarſte blyken op.

Ik begreep derhalven ligtelyk, dat de Steen, als een vreemd Lighaam zynde, zig mede, op dezelfde wyze, gemakkelyk eenen weg moest baanen. Ook was my niet onbekend, dat Steenen, naa de gewoone Konſtbewerking agtergebleeven, op gelyke wyze van zelven waren uitgedreeven, bynaa zonder weeten des Lyders. Ik twyffelde daarom geenzints aan den goeden uitflag van deeze zeldzaame geneezingswyze.

De Heer LOUIS bevestigde wyders deeze nieuwſchynende manier met het gezag van *Pieter Franco*, als die dezelve reets vóór ruim twee Eeuwen, met veel naadruk, aangepreezen hadde.

Het boek van *Franco* had ik toen geen tyd om te leezen, en

en, als ik Parys verlaaten hadde, geene gelegenheid om het magtig te worden; ik beloofde UL. het uittrekzel daar van naa myne te huiskomſte, om dat ik dit zeldzaam en ſchoon Werk, als een geſchenk my door wylen den Hooggel. Heer Profr. ROËLL, in den Jaare 1758, gedaan, in myne boekerye bewaarde. Ik noeme het zeldzaam om dat het niet gevonden wordt in de Groote *Bibliotheek* van de *Leidſche Hooge Schoole*, ook niet in die van *Franeker* en *Groningen*. Nog in de verzamelingen der voornaamſte Heelmeesters door *Gesner* en *Uffenbach* uitgegeeven. HALLER evenwel ſchynt de waarde van deezen Heelmeester wel gekend te hebben. *Bibl. Chir.* Tom. I. §. CXXIV. p. 211. Des niet tegenſtaande heeft hy met minder aandagt gelet op deeze zoo zeer pryzenswaardige manier.

Het opſchrift van *P. Franco's* boek, om weder te rug te keeren, is *Traité des Hernies* enz. en *Traité tres ample des Hernies* gedrukt te *Lion* 1561, in 8vo. In den Jaare 1556, is het, volgens *Hallers* aantekening, onder eenen anderen tytel uitgegeeven. In dit ſtuk verhandelt hy zeer veele der voornaamſte Heelkonſtige geneezingswyzen, en is zeer breedvoerig over het Steenſnyden.

In het XXXII. Hoofddeel, ſpreekt hy over het afmatten der Lyders, wanneer 'er meer dan een Steen plaats heeft; zeggende zeer uitdrukkelyk bladz. 128: „ *Zommige hebben* „ *bunne Lyders zoo lang onder handen gehouden, tot dat zy* „ *ſtierven, het zoude beter zyn, de Konstbewerking in twee* „ *reizen te doen*, gelyk ik in het vervolg toonen zal, dan den „ dood te verhaasten. —— Ondertusſchen zoo ontlast zig het „ water eenige dagen gemakkelyk, om dat de wond open is, „ offchoon 'er nog een Steen in de Blaas overgebleeven zy. „ —— Het is wel waar, dat men den Steen, als hy zig in „ de geëtterde wonde vertoont, of in dezelve rust, niet zon„ der ſmert uithaalen kan, (bladz. 129.) Echter moet men „ den Steen niet trachten uit te haalen, dan wanneer de Ly„ der zonder koortze is, en niets hem hindert; want mees„ tentyds vertoonen zy zig van zelven in de wonde, het zy „ 'er een, of meerder zyn. En als dan is het zeer ligt te „ doen om ze uit de wonde zelve te haalen. Dog zoo zy „ van zelven niet nederzakken, of zig aanbieden, moet men „ de manieren, door my te voren aangeweezen, in het werk „ ſtellen, enz."

Vervolgens bladz. 133. „ *Als de Steen groot, of getakt is*, „ kan de Lyder onder de handen dood blyven, zoo door de „ pyn, als bloedſtorting. —— Ik vinde het als dan *beter*,

„ gelyk ik dikwerf gedaan hebbe, *de bewerkinge in twee reizen te doen*, enz."

Franco beſchryft die wyze van doen in het volgende Hoofddeel, bladz. 134. *Chap.* 33; leerende, „ dat men eerst de inſnede zal doen volgens de algemeene wyze, en gedaan zynde een ſteekwiek in de wonde zal brengen — en vervolgens geene moeite zal doen, om den Steen aftehaalen, zoo die bygeval zig niet van zelve aanbiedt. — Anders zal men den Lyder verbinden, en naa eenige dagen, wanneer men wel bewust is, dat de Lyder geene koortſe heeft, en in goeden ſtaat is, zal men den Steen afhaalen, als die zig in de wonde aanbiedt, gelyk meestentyds gebeurt, en ik zeer dikwerf gezien hebbe. — Dog zoo die zig als dan niet aanbiedt, zal men den Steen met de Vingers door den endeldarm nederwaarts werken enz."

Hy noemt deeze zyne manier (bladz. 138,) *zeer zonderling*, en *door geenen Heelmeester voorgeſteld*, en laat 'er op volgen, „ *Het luidt* in de daad *vreemd zynen Lyder dat gerust te laaten liggen, gedurende 5 of 6 dagen, min of meer, naa dat men de ſnede gedaan heeft.* Echter is dit zeker, dat „ Lieden van gezond oordeel, wanneer zy de redenen overwoogen hadden, 'er ten uiterſten over voldaan geweest zyn, en waarlyk ook behoorden te zyn. Wyders beveſtigt hy dit doen met proeven op Lieden, die meer dan een Steen gehad hadden, welker tweede en volgende Steenen „ by het eerſte, en de volgende verbanden, van zelven uitgekoomen waren. — (bladz. 189.) Naa dit alles opgemerkt „ te hebben, zegt hy, heb ik altoos deeze manier gevolgd, „ en nimmer den Steen aanſtonts naa de gedaane ſnede afgehaald, als hy zig van zelven niet aanbood, maar gewagt, „ gelyk ik boven gemeld hebbe."

Zie daar het geene *P. Franco* met zoo veel oordeel als nauwkeurigheid hier omtrent der Naakoomelingſchap heeft naagelaaten; en de manier van den Heere LOUIS door een uitmuntend gezag bevestigd! Zy verſchilt echter hier in een weinig van *Franco's* manier, dat Zyn Eds. de wonde niet opvult, maar aan de Pis den vryen loop laat, op dat hier door de Lyder niet te vergeefsch gepynigd worde.

Zy zal by UL. waarſchynelyk te grooter ingang vinden, wanneer ik hier byvoege, dat *Hildanus*, in zyn uitmuntend Werk over het Steenſnyden, Cap. XVI. pag. 730. et ſeq. deeze manier ten uiterſten pryst, en aanbeveelt, 't welke ook *Mangetſchynt* bewoogen te hebben, om het woordelyk in zyne *Bibl. Chir.* p. 274. Tom. I, overteneemen.

Voeg

Voeg hierby, dat Fr. *Colot* mede zomwylen de Steensnyding in twee reizen oeffende. Zie daar over, zyne *Traité de l'oper. de la taille* ouvrage posthume. Paris 1727. bladz. 182. *de l'operation faite en deux tems.* Hy zegt, *dat die manier*, in den Jaare 1684, *veel gerugt maakte aan het Hof, en dat de Koning deeze uitvinding prees.* *Colot* schynt toen aan *Franco* niet gedagt te hebben. Echter is aan te merken, dat hy dit alleenlyk in de zulken deedt, die te zwak waren, en niet al te groote smert leden van den Steen; anders immers wil hy pag. 183, 184, dat men den Steen terstont naa de Insnyding zal afhaalen. Ingevalle van te groote zwakheid wil *Heister* mede, (Chir. P. II. Sect. V. Cap. 141. §. 13. pag. 921. Edit. 1739,) dat men *Colot's* manier zal volgen, of wanneer 'er meer dan een Steen in de Blaas is, dat men de andere eenige dagen naa de snede zal afhaalen, gelyk *Saviard* Obs. de Chir. Ao. 1702, p. 206, ook schynt gedaan te hebben. Deeze gevallen, hoe verschillende ook van het algemeene Leerstuk van *Franco* en van LOUIS, bevestigen, nogthans, de mogelykheid, en de goede uitkomste van deeze manier.

Het groote oogmerk van den Heere LOUIS, om door de snede den Lyder van zyne hevigste pynen te verligten, wordt van gelyken, door zeer veele groote mannen in de Geneeskonst, bevestigd; offchoon zy dit voornaamelyk aanpreezen, wanneer de Steen te groot was, om uitgehaald te konnen worden. De Baron *van Swieten* in zyne uitlegging op de §. 1437, van BOERHAVE, p. 365. E. over te groote Steenen om afte haalen spreekende, zegt, dat in zulk een geval niets overblyft dan eene opening in het *perinæum* te maaken, om uittogt te geeven aan de pis, met deeze byvoeging *leniuntur sic mala, licet non tollantur, redditurque vita tolerabilior.* *Van Swieten* zegt wyders, ib. p. 366, dat *Douglas* dit met een goeden uitslag gedaan heeft, en dat de Beroemde Franfche Heelmeester *Collet* dit mede onderstaan hadde. Dog ik heb rede te gelooven, dat het Fr. *Colot* of *Collot* moet geweest zyn, om dat dezelfde waarneeming, door *van Swieten* waarschynelyk op het gezag van *Douglas* aangehaald, gevonden wordt in de waarneemingen van *Colot.* ib. pag. 188.

Onderwylen blykt het uit *Avicenna*, dat het openen van de *Uretbra*, in geval van pyn in het Wateren door een Steen verborzaakt, reets voor eenige eeuwen in gebruik geweest is. Deeze zyn zyne eigene woorden. F, en 19. Tract. I. Cap. 6. p. 673. in zeer slegt Latyn overgebragt. *Et quando urinæ fit difficultas, et retinetur causa lapidis vesicæ, et non est semita ad scindendum propter aliquid quod prohibet, aut propter timo-*

rem. Tunc de hominibus est aliquis, qui = in eo quod est inter anum et testiculos, sciſſuram efficit parvam; et ponit in ea cannulam, ut egrediatur ex ea urina, et removeatur mors, quamvis vita ſit non tranquilla. Dat is, „ wanneer 'er groote ſmert in het wateren is, of de pis wegens een Steen in „ de Blaas weerhouden wordt, en 'er geene mogelykheid is „ om den Steen te ſnyden, het zy eenige omſtandigheid of „ de vreeze des Lyders dit belet, zoo zal een kundig man „ —— eene kleine opening ſnyden tuſſchen den aars, en den „ balſak, en daar in eene pyp ſteeken, om het water te ontlasten, ten einde de dood verſchooven worde, offchoon „ de Lyder hier door geene volkomene ruste vindt." Hoe groot onderwylen de voordeelen van *Franco's* manier, door LOUIS weder te voorſchyn gebragt, en met vrugt geoeffend ook zyn mogen, zoude men echter in *Amſterdam* verplicht zyn en den Lyder en de Geneesheeren, vooral die amptshalven by de konstbewerking tegenwoordig zyn moeten, eerst wel in te prenten, *wat men voorneemens was te doen, en met welk een oogmerk?* eer men dezelve onderſtont te volgen. Yder een immers, voor al de hedendaagſche Steenſnyders, zyn 'er op uit, om den Steen in den minſten tyd af te haalen. De Beroemde *Le Cat* pleeg hier in de allergaauwſte te zyn, en UE. weeten zoo wel als ik, hoe zorgvuldig men te *Amſterdam* gewoon is op het Horologie te zien, om de juiste minuuten aan te tekenen, die beſteed zyn tot deeze konstbewerking!

De Manier van *P. Franco*, door LOUIS weder op nieuw geoeffend, beoogt meer het waare geluk des Lyders, dan den roem des Heelmeesters omtrent zyne gaauwhandigheid. Zy ſchynt my even daarom toe in alles de voorkeur te verdienen, en waardig te zyn, dat ik dezelve UL. als wel eer myne Toehoorders, en als de voornaamſte Heelmeesters van *Amſterdam*, aanpryze. Moest ik my ooit in de noodzaakelykheid bevinden, om deeze Konstbewerkinge zelf te doen, ik volgde voorzeker de uitmuntende voorbeelden van *Franco*, en van mynen waarden Vriend LOUIS, omdat zy en op ondervinding, en op de Natuur zelve, gegrond zyn. Gezag alleen komt niet te paſſe, wanneer men het heil zynes Medemenschs bedoelt; ik beooge daarom alleen het geluk der Maatſchappye; en, offchoon ik onder geene onmiddelyke verplichting ligge om anderen te onderwyzen, zoo beminne ik de Heelkonst te zeer, dan dat ik op zoude houden myne gedagten over dezelve anderen mede te deelen. Ook vordert dit myne verplichting als mensch, en als Lid der zaamenleeving.

Het

Het was te wenſchen, dat der Edele Achtbaare Regeeringe van *Amſterdam* voorgedraagen wierde, het gevaar van zommige *Keuren* omtrent het Steenſnyden (*a*), ſchoon met de allerbeste, en in der tyd prysſelykſte, inzigten gemaakt. Hoe ſmertelyk valt het niet den Lyder, wanneer zoo veele, en dikwyls onkundige, den ſnyſtaf in de tedere, en reeds te veel gefolterde, Blaas nederdrukken en beweegen?

Die tyd zal eens koomen; UL. yver, en het vertrouwen op UWE. kundigheden zullen dit uitwerken, en Gylieden zult zelfs naa Uwen Dood hier door den ongelukkigen Lyderen aan den Steen hun ſmert verligten.

Klein Lankum,
den 13 *September* 1777.

PETRUS CAMPER.

P. S. Ik heb deezen Brief in de H. Vaderlandſche Letter-Oefeningen laaten plaatzen, of ook andere van onze Landsgenooten eenig nut uit denzelven trekken konden.

(*a*) Vooral het 3. Art. van de Inſtructie voor die geenen, die binnen Amſterdam zullen koomen te doen eenige Operatie, of Steenſnydinge, Ao. 1700. te vinden bladz. 89. *Van de Privilegien, Willekeuren en Ordonnantien*, betreffende het COLLEG. CHIRURGICUM Amſtelædamenſe. Ao. 1736 in 4to gedrukt, luidende als volgt: *Zullende voorz. Dr. in de Medicyne, en twee Overluyden van het Chirurgyns Gilde, alvorens de incifie geſchied, ook hebben te voelen, nevens den Operateur* of Steenſnyder, *of 'er een Steen is, of niet; zoo 't zelve mogt werden by hen nodig geoordeelt. By deeze Drie is* den 15 April 1728. (ib. bladz. 91.) nog *gevoegd de Profeſſor.* Zoo dat *vier* het recht hebben om den Ongelukkigen Lyder te pynigen.

NATUURLYKE HISTORIE VAN EENIGE VERSCHEIDENHEDEN ONDER DE MERELS, EN VAN DE RING-MEREL IN 'T BYZONDER.

Volgens den Heer DE MONTBEILLARD, Medeſchryver van den Heer DE BUFFON.

SChoon de *Gemeene Merel* (*), by uitneemenheid de zwarte Vogel zy, en veel zwarter dan de *Raave*, kan men onder-

(*) Zie boven, bl. 406; enz.

dertusschen niet lochenen, of haare Pluimadie neemt zomtyds iets van het witte aan, en verandert zelf geheel van zwart in wit, gelyk dit ook gebeurt onder de *Raaven*, de *Kraayen*, de *Kaauwen*, en bykans alle andere Vogels, nu eens door den invloed der Lugtstreeke, dan eens door andere veel byzonderder en min bekende oorzaaken. Indedaad, de witte kleur schynt by de meeste Dieren, even als by de Bloemen van een groot aantal Planten, de kleur te zyn, waar in alle de andere verbasteren; onder deeze is ook de zwarte begreepen, en dit gaat op een sprong toe, zonder tusschen beide komende kleuren door te gaan: niets ondertusschen is, ten uiterlyken aanziene, zo tegen elkander overgesteld als zwart en wit: het zwart ontstaat uit de berooving of de geheele indrinking der gekleurde straalen; en het wit, daar en tegen, uit derzelver volkomenste veréeniging. Doch, in de Natuurkunde, vinden wy, op elken voetstap, dat de uitersten zich veréénigen, en dit zaaken, die in de orde onzer denkbeelden, en zelfs onzer gewaarwordingen, het strydigst schynen, in de orde der Natuure heimlyke overeenkomsten hebben, die zich dikwyls opdoen in onverwagte uitwerkzels.

Onder alle de *Witte* of *witgevlekte Merels*, zyn de eenige, die, myns bedunkens, tot de *Gemeene Merels* behooren, vooreerst de *Witte Merel* van *Rome* aan ALDROVANDUS gezonden. Ten tweeden de *Merel met een witten Kop*, van dien zelfden Schryver: deeze beiden den Bek en de Pooten geel hebbende, gelyk de *Gemeene Merel*, mogen geagt worden tot deeze soort te behooren. De andere, gelyk wy vervolgens zullen zien, mag men veel eer betrekken tot de *Merel met een witte borstvlek*, welker natuurlyke Historie ik eerst zal opgeeven.

Deeze wordt in 't Latyn *Merula Torquata*, in 't Italiaansch *Merula Alpestro*, in 't Hoogduitsch *Ring-Amsel*, in 't Engelsch *Ring-ouzel*, en in 't Neerduitsch *Ring-Merel* geheeten, de Heer MONTBEILLARD, verandert den Franschen naam van *Merle a collier*, in dien van *Merle a Plastron blanc*, of *Merel met een witten borstlap*, als eigenaartiger. Wy zullen de gewoon gebruiklyke Naam van *Ring-Merel* behouden.

In deeze soort van *Merels* heeft het Mannetje op de borst, met de daad, een zeer in 't oogloopende witte vlek, ik zeg het Mannetje: om dat die vlek in 't wyfje veel min doorsteekend en meer met rood gemengd is: dewyl de pluimadie van het Wyfje voor 't overige van eene donker roode kleur is, vertoont zich die vlek te minder op een' bykans gelykkleurigen grond, en wordt zomwylen geheel niet gezien: dit heeft

zeker gelegenheid gegeeven aan eenige Naamlystmaakers om hier van eene byzondere soort te vormen, onder den naam van *Berg-Merel*: eene soort die alleen in naam bestaat, die dezelfde geaartheid heeft als de *Ring-Merel*, en 'er minder van verschilt, 't zy ten opzigte van de grootte, zy ten opzigte van de kleur; dan de Wyfjes, in de meeste soorten, van de Mannetjes verschillen.

Deeze *Merel* heeft zeer veel overeenkomsts met de *Gewoone Merel*: de hoofdkleur zyner Pluimadie is zwart, de hoeken van den Bek zyn geel, en deeze is van binnen even eens gekleurd; ook heeft zy bykans dezelfde gedaante en houding: doch is 'er van onderscheiden door de vlek, door het wit waar mede de Pluimadie schittert bovenaal op de Borst, Buik en Vleugelen; door een korter en min geeler Bek; door de gedaante der middel-pennen van de Vleugelen, die stomp zyn, aan 't einde met een klein uitsteekend puntje in 't midden, gevormd door het uiterste van den kant; eindelyk verschilt zy door haar geschreeuw, geaartheid en levenswyze.

Onder de Trekvogels moet deeze *Merel* met allen regt geteld worden; doch zy beschryft ieder jaar een omkring van welke alle punten nog niet recht bekend zyn. Men weet slegts, in 't algemeen, dat deeze Vogel de keten der Bergen volgt, zonder een zekere streek te houden: omstreeks *Montbar* vertoonen zy zich niet dan in 't begin van October: zy komen dan by kleine benden van twaalf of vyftien, en nooit in grooter getal. Het schynt dat deeze voor afgedwaalden moeten gehouden worden, die de groote bende verlaaten hebben: zeldzaam blyven zy langer dan twee of drie weeken, de minste vorst is dan genoeg om ze te doen verhuizen: ondertusschen moet ik niet ontveinzen, hoe de Heer KLEIN ons verzekert, dat men hem van deeze Vogels in den Winter gebragt hebbe. Zy keeren, in de maanden April en May weder, alsdan in *Bourgogne Brie*, als ook in *Silesie*, volgens GESNER.

Zelden bewoonen deeze *Merels*, in het gemaatigd deel van *Europa*, de vlakten; niet te min verzekert ons de Heer SALERNE, dat hy de nesten deezer Vogelen gevonden hebbe in *Sologne*, en in het woud van *Orleans*; dat deeze nesten van eenerlei maakzel waren als die der *Gewoone Merels*, dat hy 'er vyf eijeren van dezelfde grootte en kleur in vondt; en dat, (t geen van de gewoonte der *Merelen* afwykt,) deeze Vogels hun nest tegen den grond maaken aan den voet van 't kreupelhout, waar van zy waarschynlyk den naam ontleenen van *Merles terriers* of *bousſonniers*. Vast gaat het, dat zy,

in zekere tyden van het Jaar, zeer veelvuldig zyn, op de hooge Bergen van *Zweeden*, van *Schotland*, van *Auvergne*, van *Savoye*, van *Griekenland*, enz. Het is zelfs waarſchynlyk, dat ze verſpreid zyn in *Aſie* en *Africa*, en tot op de *Azoriſche Eilanden*: want op deeze reisgezinde, gezellige ſoort van *Merels*, die wit in haare Pluimadie hebben, en zich op 't gebergte onthouden, past allerbest 't geen TAVERNIER verhaalt van die troepen *Merels*, welke, van tyd tot tyd, op de grenzen van *Medie* en *Armenie* komen, en de landen van Springhaanen verloſſen: als mede 't geen ADANSON vermeldt van *Zwarte Merels* met *wit gevlekt*, door hem gezien op de toppen der Bergen van 't Eiland *Fayal*, zich by benden onthoudende op kleine boompjes, welker vrugt zy aten, onder een onophoudelyk geſchreeuw.

De *Merels*, die *Europa* doortrekken, eeten desgelyks Beziën. De Heer WILLUGHBY vondt in de maag overblyfzels van Inſecten, en Beziën gelyk aan Kruisbeſſen; doch zy geeven de voorkeur aan die van Klimop en Druiven; in den Wynoogst zyn ze doorgaans vetst, en het vleesch is dan ſappigst en malschst.

Eenige Jaagers willen dat deeze *Merels* de *Zing-Lysters* aanlokken, en dat men, deeze leevende kunnende bekomen, met den ſtrik zeer overvloedige vangst van *Zing-Lysters* heeft; desgelyks is opgemerkt dat ze ligter dan de *Gewoone Merels* te naderen, doch veel bezwaarlyker te verſtrikken, zyn.

Ik heb aangemerkt dat de *Witte* of *Witgevlekte Merels*, voor 't meerendeel, verſcheidenheden zyn van de *Ring-Merel*: en, inderdaad, ARISTOTELES, die de *Witte Merels* kende, maakt ze tot eene onderſcheide ſoort van de *Gewoone Merels*, ſchoon ze dezelfde grootte hebben, en 't zelfde geluid ſlaan: dan hy wist wel dat ze dezelfde geaartheden niet hadden, en vermaak ſchepten in bergagtige landſtreeken. BELONIUS kent geene andere verſchillendheden tuſſchen de twee ſoorten dan die der Pluimadie en het Inſtinct, 't welk de *Witte Merels* na 't Gebergte dryft. Men vindt ze ook niet alleen op die van *Arcadie*, van *Savoye* en van *Auvergne*; maar ook op het *Sileſiſche*, *Alpiſche* en *Apenynſche Gebergte*. Daarenboven is deeze *Merel* mede een Trekvogel, op denzelfden tyd doortrekkende; en is het, eindelyk, niet blykbaar, dat de natuur van de *Ring-Merel* meer tot het witte overhelt; en valt het niet ligt te gelooven dat de witte kleur in haare Pluimadie zich gemaklyker van de nabygeplaatſte vederen kan uitſtrekken, dan dat de Pluimadie van de *Gemeene Merel* geheel van zwart in wit verandere? Deeze redenen dunken my volwig-

wigtig genoeg om my regt te geeven dat ik de meeste *Witte Merels*, en ook de met *witgevlekte*, als verſcheidenheden aanzie van de *Ring-Merel*. De *Witte Merel*, door my waargenomen, hadt de Vleugel en Staartpennen veel witter dan alle de overigen, en het bovenſte des lyfs, uitgenomen het opperſte van den Kop ligter grys dan het overige des lichaams. De Bek was bruin, met een weinig geel op den kant, zy hadt ook iet geels onder de Keel en op de Borst, en de Pooten waren donker graauw. Zy was omſtreeks *Montbard*, in de eerſte dagen van November gevangen, eer het gevroozen hadt, dat is juist op dien tyd van het doortrekken der *Ring-Merelen*: dewyl men weinig dagen te vooren my twee *Merels* van de laatstgemelde ſoort bragt.

Onder de *Witgevlekte Merels*, vereénigt zich de witte met de zwarte kleur op onderſcheide wyzen; zomtyds ſpreidt dezelve zich uit over de Vleugel- en Staartpennen, die men ondertuſſchen aanmerkt als minſt aan kleurverandering onderworpen, terwyl alle de andere vederen, die men voor min vast van kleur houdt, het zwart volkomen zuiver bewaaren: zomtyds vormt dezelve een halsband rondsom den Hals des Vogels, die min breed is dan de Borstvlek van de gewoone *Ring-Merel*. Deeze verſcheidenheid is BRISONIUS niet ontglipt, die verklaart in *Griekenland*, in *Savoye* en in de Valei van *Maurienne*, eene groote menigte *Ring-Merels* gezien te hebben, dus genaamd, naar een witte ſtreep om den geheelen Hals gaande. De Heer LOTTINGER, die gelegenheid gehad heeft om deeze Vogels in het gebergte van *Lotharingen* waar te neemen, waar ze zomtyds broeden, verzekert my, dat ze vroegtydig hun nest vervaardigen, 't zelve zamenſtellen en plaatzen even als de *Zing-Lysters*, dat de opkweeking der Jongen met de maand Juny een einde neemt, dat ze alle Jaaren uittrekken; doch dat de dag huns vertreks geenzints bepaald is: die tyd begint omtrent het einde van July en duurt de geheele maand Augustus: ſtaande dien tyd ziet men geen deezer Vogelen, hoe groot derzelver getal moge geweest zyn, in de vlakten, 't welk ten bewyze ſtrekt, dat ze het gebergte kiezen. Men weet niet werwaards zy zich begeeven. De Heer LOTTINGER voegt 'er nevens, dat deeze Vogel, die voortyds zeer gemeen was in de *Vosges*, daar zeer zeldzaam geworden is.

De *Groote Berg-Merel* is wit gevlekt; doch heeft geen Borstvlek, en is veel grooter dan de *Groote Lyster*. Deeze komt op 't einde van den Herfſt in *Lotharingen*, en is dan zeer vet. De Vogelvangers krygen ze ſchaars: zy voeren een

geweldigen kryg tegen de Slekken, en weeten de hoorens behendig op een rots te laten vallen om het dier magtig te worden; by gebrek van Slekken eeten zy Klimopbessen: deeze Vogel smaakt by uitneemendheid lekker; doch is, wat de stem aanbelangt, die zeer scherp en droevig klinkt, van *Merel* verbasterd.

AANMERKINGEN OVER DE DRUKKUNST, EN DE NADEELEN DAAR DOOR AAN DE GELEERDEN VEROORZAAKT. Door den Heer LINGUET.

(*Journal de Politique et de Litterature.*)

DE Drukkunst is, buiten twyfel, eene allerverwonderenswaardigste Uitvinding; een Geschenk door 't Geval aan 't Vernuft geschonken. Maar, indien dezelve eenige voordeelen aan de Weetenschappen heeft te wege gebragt, is het 'er wel verre af dat zy den Geleerden nuttig geweest hebbe: zy heeft hun slegt beloond voor de lofredenen haar zo overbodig vereerd. Zy heeft, 't is waar, de beoefening der Letteren uitgebreid, den voortgang der Wysbegeerte bevorderd; doch is tevens een klip geworden waar op de Geleerden in 't algemeen, en de Wysgeeren inzonderheid, gestooten, en hun geluk verzeild hebben. Eene waarneeming die my niet voorstaat, dat ik by iemand aantrof, dan die egter eene volstrekte waarheid behelst.

Om by de Ouden het regt tot het geeven van onderwys te verkrygen, was 'er niets meer noodig dan te willen onderwyzen. Om een talryken toeloop van Leerlingen te hebben, behoefde men alleen de kunst te weeten om ze tot zich te lokken, en aan zich te verbinden. De *Regeering* vorderde den Leermeester geen rekenschap af van *zyne* gevoelens; hy regeerde oppermagtig in zyne School. Dit kleine Koningryk, in rust en vrede gehouden door het oppergezag en de bekwaamheden des Opperhoofds, hadt niets te vreezen dan de schielyk voorbygaande strooperyen der naburige en nayverige Schoolen. Maar gelyk alle aanvallen enkel in woorden bestonden, en 'er geene voetstappen van deeze inwendige oorlogen overbleeven, zo hadt men ook zelden overloopers, en dewyl elk vyand van den stryd, dien hy zyn mededingers leverde, geen getuigen hadt dan aanschouwers, reeds overtuigd van de regtmaatigheid en de-

over-

overhand zyner wapenen, deedt de berisping geen afdeel aan de bekwaamheden.

Dearenboven gaf het verbaazend voordeel, 't welk een Man, die spreekt, heeft op den geest der geenen die hem hooren, en de gemaaklykheid, waar mede een Redenaar, schoon slegts middelmaatig met de gaave der welspreekenheid beschonken, de geestdrift ontvonkt en aanhangers verwerft, aan de oude Wysgeeren een buitengemeenen luister in den Staat, en verschafte hun yverige voorstanders. 'Er was geen kweekeling of hy merkte de eer zyner Leermeesters aan als zyn eigene; die vuurigheid van geest, welke ten kenteken strekt van alle Aanhangers, begunstigd zynde door de gesteltenis der Gemeenebesten waar zy zich vestigden, verhefte den Grondlegger tot den eerwaardigsten rang en schonk hem zelfs dikwyls een bestendig gezag: ten minsten werden die Hoofden bykans altoos zeer geagt, geëerbied en ontzien. Moesten zy somtyds bukken voor de nydige poogingen hunner vyanden, gelyk een SOCRATES, dit kwam alleen toe door een' ongelukkigen zamenloop der omstandigheden, door de verëeniging van veele magtige partyschappen, zamengezworen om te onderdrukken.

Deeze staat van heerlykheid en luister voor Mannen, die hun verstand beschaafden en dat van anderen poogden te verlichten, heeft, met eenige veranderingen, geduurd, zo lang zy, van den eenen kant, voortvoeren met openbaare mondlyke lessen te geeven, en men, van den anderen kant, genoodzaakt was tot hun te komen om het onderwys uit hunnen mond te ontvangen. De *Scholastiken* zelve, Mannen die op eene zo jammerhartige wyze hunnen geest verbeuzelden, die met zo veel moeite hunne bekwaamheden verspilden in de hevigste vyandschap, welke oit tegen het gezond verstand gevoerd is, de ALCUINUSSEN, ABELARDEN en SCOTUSSEN, en bykans alle hunne tydgenooten, zagen zich omringd door eene menigte Leerlingen, en werden van hun als verdrongen. Uit de afgelegenste deelen van *Europa* kwamen de Leergraagen toeschieten; men volgde die Leermeesters op hunne reizen; en wilde liever woestynen bevolken dan de gelegenheid, om hun te hooren, derven.

Zodanige Mannen werden noodwendig dierbaar aan den Staat. De nayver om roem te behaalen, 't is waar, voerde hun somtyds tegen elkanderen in 't strydperk; een anders stigtlyk leeven, en groote deugden stelden hun niet altoos schootvry voor de aandoeningen des nayvers; doch zy hadden niets anders te vreezen dan het kwaad, 't geen zy elkan-

kander wederzyds toebragten. Zy twistredenden, zy deeden redenvoeringen, tegen elkander; in dien ſtryd zelve was iets grootsch. Alles ging onder hun toe met eene bedaarde openhartigheid, by hun voor edelmoedigheid gehouden: en deeze geſchilvoeringen, wel verre van hun aan de verachting van de rest des Menschdoms bloot te ſtellen, konden niet wel anders te wege brengen dan dat zy zich meer deeden gelden.

De Uitvinding der Boekdrukkunst heeft alles eene andere gedaante doen aanneemen. *Voor eerst*: door de bronnen der kundigheden te vermenigvuldigen, heeft zy ze minder doen agten; en het overvoeren der gedagten en lesſen van groote vernuften, voor een kleinen prys op zich neemende, zyn ze daar door te minder waardig geworden. Tegenwoordig is het de Weetenſchap die reist, en toehoorders gaat zoeken. Voorheen moesten zy 'er meer werks van maaken, toen waren zy genoodzaakt haar te gaan vinden, en keerden naa eene lange uitlandigheid weder in hun Vaderland, voorzien met ſchatten van geleerdheid, die hun alleen toebehoorden en waarop zy zich konden verheffen.

Ten tweeden. Zyn, door de Boekdrukkunst, de middelen, om den geest te vercieren, en de kundigheden der Menſchen te volmaaken, algemeen geworden. Men moet alleen kunnen leezen om ze te verkrygen. Deeze ſoort van Letteroefening is geheel bepaald aan de Studeerkamer: de Schoolen laat men over aan loontrekkende Leermeesters, die bykans geene anderen dan Kinderen tot Toehoorders hebben. De regte Onderwyzers der Volken, verheevene vernuften, ontwikkelen hunne bekwaamheden in 't donker, en onderwyzen de Wereld door gedrukte Werken. Maar deeze heimlyke wyze van leeraaren, deeze ſoort van opvoeding met geſloote deuren, in het Boekvertrek gegeeven en ontvangen, laat niet toe hunne partyen uit te daagen: hunne ſchynbaare eenzaamheid maakt de kunſtenaary ſchouter, en het valt ligter hun door ſlinkſche mishandelingen, te bederven.

Ten derden. De Berisp- en Vitzugt heeft veel meer middelen om de Geleerden aan te vallen, en kan ze gemaklyker ſchandvlekken. Redenvoeringen ontglipten haar; de Handſchriften verſchaften, door derzelver ſchaarschheid, haar geen overvloedigen prooy: zy heeft, in de Gedrukte Werken, een onuitputlyken voorraad; deeze kosten weinig, laaten zich gemaklyk leezen, zy gaan door veel meer handen; zy hebben een veel grooter getal beoordeelaars; zy komen,

met

met min behoedzaamheids, in den kring der kwaadaartigheid, wier ſcherpe reuk van verre het minſte gebrek der geenen, die zy wil bederven, ontdekt. —— Tot vergrooting van dit kwaad en het volmeeten van de maat der onheilen, leert de Drukkunst deeze gebreken aan den dag brengende, met eene beſtraffenswaardige inſchiklykheid, de hand aan het openbaar maaken van de Boeken, waar in ze ten breedſte worden uitgemeeten. Het agtenswaardig Werk in 't welk een verlicht Burger zyne tydgenooten en nakomelingen zoekt te onderwyzen, en het Blauwboekje van een onbeſchaamd Spotter, die de goede oogmerken des eerstgemelden verdraayt, om ze belachlyk of gehaat te maaken; komen van onder dezelfde Drukpers; zyn met dezelfde letteren gedrukt; en dikwyls zal, ter oorzaake van de verkeerdheid des Menschdoms, het nuttig Boek min opgangs maaken dan het ſchandvlekkend Blauwboekje. Eene andere bron van bitterheid voor den Schryver, een ander beginzel van moedbeneeming, bykans geheel onbekend aan de Wysgeeren in ouden tyde. . . . . .

Ten vierden. Men wordt met eerbied vervuld op 't zien van een Man ten verheven Leerſtoel opgetreeden, die langen tyd agter een ſpreekt met eene ſoort van heerſchappy over allen die hem hooren; hy ſtaat voor 't oog van een kring toehoorderen, overtuigd dat de waarheid door den mond ſpreekt, en dat de weetenſchap in het hoofd huisvest van den Man, die lange en moeilyke reizen gedaan heeft, om dien voorraad van kundigheden op te doen. Zyne gebaaren zyn bewyzen; de glans zyner oogen ſchynt alles wat hy zegt te verlichten. In 't algemeen is het gezigt alleen van eene talryke vergadering, die met opgetooge aandagt luistert, voor veelen, een voldingend bewys van de bondigheid aller zaaken door den Redenaar geuit.

Maar de ſtomme Meesters, die men zonder eenigen toeſtel raadpleegt, en zonder pligtpleeging laat vaaren, die ziellooze Onderwyzers, welken men op een tafel nederwerpt, of in een hoek van de Boekery verbant, kunnen geen agting, geen vertrouwen inboezemen. Eene zeer middelmaatige Redenvoering wekt de geestdrift meer op dan het bondigst geſchreeven Boek. Dit veroorzaakt niets meer dan eene bedaarde en koele verwondering; en geeft geen leevendigheid dan aan den Berisper, die, in koelen bloede, zich nederzet om het te beſtryden. Men zondert den Perſoon van het Werk af; men bekreunt zich weinig of geheel niet over den Schryver, dien men noit gezien heeft, en behan-

delt

delt het Boek met eene willekeurigheid, waar toe men, door 't geld daar voor gegeven, regt bekomen heeft.

Ten Vyfden. Ondanks het weezenlyk verval, waar in de Schryvers, dus op zich zelven gelaaten, geraakt zyn, overgeleverd aan de verſcheurende tanden der Berisp- en Vitzugt, en wat hun beste deel betreft, een ſtuk van koophandel geworden, hebben de Staatsbeſtuuren ten hunnen aanzien zich ontrust en vooroordeelen opgevat, die voorheen geene plaats vonden. Stoute denkbeelden, treffende aanmerkingen, verſpreiden zich door 't behulp der Drukkunst ſpoediger, de geraaktheid der Magtigen, die zich dezelve aantrekken, is veel leevendiger, en de Schryvers tegenwoordig, in hun perſoon aangemerkt, niets meer zynde dan *Ondeeltjes*, die op een ligt geblaas verſtuiven, worden gereed door gezag verdrukt. Bykans altoos hebben zy reden, om over den goeden opgang hunner Boeken zich te beklaagen. Het Gemeen, voldaan met 'er de vrugten van ingezameld te hebben, bekreunt zich niet over het lot van den boom, die dezelve voortbragt. De Man, wiens Schriften het meest gezogt zyn, is dikwyls de meest vervolgde, de ongelukkigſte, zonder dat iemand zich zyns ongeluks aantreft.

Ziet daar een gedeelte der rampen, door de vinding der Boekdrukkunſte den Geleerden veroorzaakt: zy is nuttig voor de Kunſten, zy heeft derzelver heerſchappy uitgeſtrekt; doch die der Kunſtenaaren vernietigd. Door de Weetenſchappen algemeener te doen worden, heeft zy den Geleerden roem en rust ontnomen.

BEDENKINGEN OVER DE VERVEELING.

(*Uit het Hoogduitsch.*)

DE Verveeling is eigenlyk geſprooken die ſtaat *der Ziele*, waar in dezelve, haars ondanks, niets te doen heeft, of niet aangedaan, wordt door een voorwerp geſchikt om haare aandagt op te wekken. 'Er zyn geen Menſchen dan Menſchen van verſtand, die eigenlyk geſprooken Verveeling ontwaar worden; noit komt dezelve Zotten of Weetnieten over, hunne Ledigheid en Ongevoeligheid verſchillen hemelsbreedte van Verveeling: want in dien ſtaat gevoelt men maar al te veel, en haakt van verlangen om daar uit gered te worden. De Onverſchilligheid, die ongemerkt tot Onaandoenlykheid voortſlaat, is het beste behoedmiddel tegen de

de Verveeling: dus zullen lieden van dit character min aan Verveeling onderworpen zyn, dan Lieden van eene aandoenlyker geſtelteniſſe. 't Zyn deeze laatstgemelden alleen, die, wanneer zy Menſchen aantreffen, wier gelaad, wyze van ſpreeken, en gebaaren, niets hebben dat inneemt, in dat gezelſchap, die lastigheid ontwaar worden, welke niets anders is dan Verveeling, en eindelyk ondraaglyk, wordt. Een geestig en verſtandig Man verveelt het veel eer en veel ſterker in ſlegt gezelſchap dan in eenzaamheid: deeze is zelfs een ſchuilplaats daar tegen. Wanneer de Verveeling ten hoogſten toppunt klimt, zyn de verſchynzels van dezelve zeer zonderling, en 't is als eene bezwyking der Ziele; de wederzin welken zy heeft van haaren ſtaat, waar in zy zich bevindt, belet haar eenigen indruk te ontvangen, die ontſtaan kan uit de tegenwoordige voorwerpen; de zenuwen verſlappen; men bezwykt, en is zich zelven niet meer. Dit is de hoogſte maat van Verveeling. Vindt men zich te dikwyls blootgeſteld aan een dergelyken toeſtand, moet het Lichaam zo wel lyden als de Ziel, daar uit ontſtaat eene wanorde in 't werktuiglyk geſtel, die ter oorzaake ſtrekt van de droevige Ziekte, onder den naam van Hypochondrie bekend. In dien toeſtand kan de Verveeling ontſtaan en zelfs zeer drukkend worden, in 't midden van het beste Gezelſchap, in 't midden van de grootſte verſcheidenheid van treffende vermaaken.

De Verveeling, uit de eenzaamheid ontſtaande, is van eenen byzonderen aart: door ingeſpannen denken vervalt men tot eene ſoort van inwendige ſlaapzugt, en, indien deeze dikmaals wederkomt, ſtaan de ſchroomlykſte gevolgen te dugten: hier uit worden gezigten, verſchyningen, en allerlei dweeperyen gebooren.

Te groote Verlustiging brengt ons desgelyks eerlang tot eene andere ſoort van Verveeling, en zatheid der Ziele. Door te ſterk vermaakt te zyn, houdt men op vermaakt te kunnen worden. Naa alle bekende vermaaken genooten te hebben, biedt men eene belooning aan den geenen, die nieuwe weet te verzinnen. Hoe veele groote en ſchitterende Feesten, waar op de Verveeling heerscht, worden 'er gevierd! SALOMO hadt ondervinding van dit ſtuk, en zyne uitboezeming, *Ydelheid der Ydelheden het is alles Ydelheid!* is de jammerende taal der Verveeling. Wanneer de verbeelding met al te veel denkbeelden zich overlaaden vindt, die geen orde, geene verbintenis hebben, veroorzaakt zulks een bajert, waar in niets onderſcheiden kan worden, en dit verveelt ſchielyk.

Alle deeze wyzigingen der Ziele hangen af van één enkel be-

beginzel, haare natuurlyke begeerte om van ſtaat te verwiſſelen, en ingeſchaape neiging tot nieuwigheid. Hoe meer lichts en ondervindings een Mensch hebbe, hoe minder zaaken, die hem nieuw kunnen zyn, hem voorkomen, en hy vindt zich met wederzin verpligt te blyven in een naauwen Kring, waar dezelfde Zaaken hem dag aan dag ontmoeten. Dit ongemak vertoont zich allerwegen, en misſchien meer in de Paleizen, dan in de Boeren hutten. De Kinderen verveelen zich zelven het minſt, dewyl, geduurende eenige jaaren, alles hun nieuw voorkomt, boven al wanneer zy het geluk eener goede Opvoedinge genieten.

En dewyl Bedryveloosheid de moeder is der Verveelinge, is Werkzaamheid het beſte middel om ze te verdryven. Het is groote en verheeve Zielen eigen genoegen te ſcheppen in den ſtand, waar in de Voorzienigheid ze geplaatst heeft, om dat zy van alles het beſte gebruik weeten te maaken. Mishaagen in zyn leevenſtand te vinden, en te denken dat een andere beter is, kan niet anders dan eene droeve Verveeling veroorzaaken, en deeze zal ſteeds toeneemen.

ZEDESPREUKEN.

MEn vind Menſchen, die de ondankbaarheid, waar mede al dikwils ontvangen Weldaden beloond worden, tot een voorwendzel gebruiken, om zich te ontſlaan, ooit wel te doen. —— Dan dit zyn doorgaans zulken, die geene Weldaden zouden bewyzen, al waren zy nog zo verzekerd, dat ze met de grootſte erkentenis van dankbaarheid ontvangen wierden. —— Het nut dat dezen der Zamenlevinge toebrengen, ſpruit eenigiyk voort uit eigenbelang of eigen voordeel; als 'er dit niet in opgeſloten ligt, dan verkrygen hunne bedryven eenen anderen draai.

Eenzaamheid, ſombere plaatzen, donkerheid en ſlapeloze nagten geven geſtadig nieuw Voedzel aan Zwaarmoedige overdenkingen. —— Zoekt de Mensch dezen op, dan verdubbelen zy wel haast hare kragten, en men vervalt in de uiterſte naargeestigheid.

Velen loopen wel één en denzelfden weg, dog de minſten hebben daar mede dezelfde oogmerken. Zulks zou ook niet goed zyn. Men zou elkander ieder ogenblik in den weg ſtaan; gelyk men dadelyk ziet gebeuren, als men, zyn eigen voordeel op het oog hebbende, deze of gene goederen, of eerampten en waardigheden bejaagt. —— Dan, om deugdzaam, om braaf te zyn, moest men allen éénen weg loopen, en één en het zelfde doeleinde op het oog hebben.

Dikwils is de tegenswoordigheid van den eenen ondragelyk aan den

den anderen; maar dit heeft bovenal plaats, wanneer men verkeerde en kwade oogmerken heeft, dan kan men gene getuigen velen.

Met hoe meer nare en akelige omſtandigheden een geval vergezeld gaat, des te yſelyker is het. —— De Dood is natuurlyk verſchrikkelyk; nochtans vind men menſchen, die 'er niet voor vrezen. —— Dan laat de Dood eens met alle zyne yſelyke omſtandigheden op dezulken aanvallen, ik houd my verzekerd dat hy hun angſt in 't hart zal jagen.

Wanneer men, bemerkende dat men iemand verveelt, hem nog langer blyft vermoeijen, mag men te recht van de grootſte onbillykheid, van de grootſte onwellevendheid, beſchuldigd worden.

Hoe dikwils zouden wy ons de zwaarſte ongelukken berokkenen, of een rampzalig uiteinde hebben, als wy alleen onzen gang beſtierden, als wy alleen onze daden rigten. —— Dan eene onzigtbare hand waakt geſtadig goedertieren voor ons, en beſtiert onzen gang, tot ons eigen best. —— O aanbiddelyke Voorzienigheid, die veel al dat geen ten goede beſtiert, 't welk wy ten kwade bedagt hebben.

Zommige Menſchen klimmen langzaam, en als by trappen, tot het toppunt van geluk; anderen ſchielyk en onverwagt. —— Dan de laatſten loopen nog veel meer gevaar, om uit de hoogte, waartoe zy geſtegen zyn, in de laagte ter neder te ſtorten.

Ouders mogen hunnen Kinderen Schatten nalaten: maar de rykſte Schat, welken zy hun kunnen nalaten, is de Deugd.

Als iemand groote bezittingen heeft, gelukkig is hy, zo hy ze zichzelven door een kwaad gedrag niet onwaardig maakt.

Onze Geluk-Zon kan even ſchielyk dalen, als ryzen. Voorſpoed is dikwils gelyk aan eenen ligten nevel. Weldaden verkeren wel eens in Straffen. —— Dit doet ons zien, dat wy wezendlyk geen wettigen eigendom op de Goederen van deze wereld hebben: maar dat de Waerde Eigenaar ons dezelven ſlegts leent.

Een al te groot vertrouwen is dwaas; dit heeft al dikwils iemand bedrogen, en is velen nadelig geweest. Maar in 't geheel geen vertrouwen te hebben, al de wereld te wantrouwen, is meest altyd een bewys van een ſlegt Karakter, van een beſtaan, dat zelve ten eenemaal ondergaand is.

Een Menſch, die uit een Voordeligen Stand tot elende vervallen is, kan aan zynen vorigen ſtaat nimmer gedenken, zonder dat het gewigt zyner rampen 'er merkelyk door verzwaard worde.

Een opregt, edelmoedig Man loopt wel eens gevaar van bedrogen te worden: dan het geſchied zo dikwils niet als men wel meent; en gebeurt het al eens, hy weet 'er zich vry wel in te ſchikken, zonder dat 'er zyne rust door verſtoord word.

Een Ongeluk komt nooit alleen, is eene oude Spreuk. —— Doch het is niet minder waar, dat een geluk den meesten tyd met een geluk vergezeld gaat, en 'er gemeenlyk onmiddelyk van gevolgd word.

Wanneer men in zyne vertellingen, ſchriften, of redevoeringen al te langwylig is, ſteit men het geduld zyner Hoorderen of Lezers op de proef; en men pynigt hen veeleer dan dat men hun vermaak aanbrengt.

De overhaasting doet ons zelden in eene zaak gelukkig ſlagen. Veele dingen willen vooraf eerst eens bezichtigd worden; en het geen men gedaan heeft, vereischt dan nog meestentyds eene beſchaving.

Wanneer men over een zeker onderwerp denkt; en men zyne gedagten niet kan vervolgen; als men genoodzaakt is aftebreken, en het ten halven te laten ſteken; zal men, als men dan op een anderen tyd weder over die zelfde Stof gaat denken, gemeenlyk ondervinden, dat alle die denkbeelden, welke men daar over maakt, ten eenenmale nieuw, en merendeels zeer verſchillende zyn van die, welke men 'er te voren over gemaakt had. Het natuurlyk gevolg hier van zal doorgaans zyn, dat 'er groote gapingen in het werk komen, op alle die plaatſen, daar men de Keten zyner denkbeelden heeft moeten afbreken.

Men vind Menſchen, die beſcheiden genoeg zyn, om de gebreken in een werk ten goeden te duiden. En dit zyn doorgaans de zulken; die ook bekwaamheid genoeg bezitten om ze ſchielyk te ontdekken. —— Zou iemand dan wel over zyn eigen zelven te vrede kunnen wezen, als hy zyne eigen fouten niet, die onwyſelbaar een ander nog ſchielyker in het oog moeten loopen, dan hem zelven? En hoe moet men geſteld zyn, als men ze niet weet te verhelpen. — Dan is het nog erger — en dit echter gebeurt al dikwils.

Het Schryven, ('t moge by velen ook nog zo gebrekkig wezen;) is nochtans een ſchoon geſchenk. Door dit middel deelt men elkanderen onderling zyne gedagten mede, ſchoon men uuren van een geſcheiden zy. Men redeneert onderling zamen; men laat een ander zyne gedagten lezen; men ſchynt zamen te ſpreken; men denkt zamen over één zelve onderwerp; en noodzaakt elkanderen 'er bepaald over te denken, even zo goed, als of men 'er zamen over redeneerde. — Hoe gebrekkig men dan ook in het ſchryven zyne denkbeelden moge uitdrukken, het is en blyft echter het aangenaam middel, dat ons, zomtyds op een verbazenden afſtand, eene onderlinge gemeenſchap met elkander doet houden.

Een ogenblik geweigerd te hebben aan de inſpraak der Rede gehoor te leenen, heeft menig mensch in den allerysſelykſten jammerpoel doen ſtorten, en het Slagtoffer doen worden van allerleie rampen, wederwaardigheden en elenden.

Eene groote, eene verheven Ziel wederſtaat de nukken eener grilzieke fortuin, en draagt beiden Geluk en Ongeluk, met eene even bedaarde ſtandvastigheid. Zwakke Zielen alleen bezwyken onder het gewigt hunner rampen.

Hoe

Hoe meêr een bedryf tegens de Natuur aanloopt, des te misdadiger en ſnoder is het. — Het grootſte kwaad, dierhalven, dat een mensch bedryven kan, is, zyn eigen leven te verkorten, om dat 'er niets meer tegens de Natuur aanloopt; terwyl alle verſtandige inzigten daar door vernield worden, en 'er aan 't verlies van 't leven geen herſtel is.

Harten, die elkander zuiver genegen zyn, delen even zo gaarn in elkanders jammeren, als in elkanders voorſpoed.

'Er zyn menſchen, die eenen hoogen trap van rampſpoeden en wederwaardigheden zouden kunnen doorſtaan, welke daar toe eene zeer groote kragt van geest bezitten; en die, echter, de ſchande niet kunnen verdragen. Dezulken menen dikwils, dat ongelukkig te worden de grootſte ſchande met zich ſleept, en dat men niet ongelukkig kan wezen zonder te gelyk tot ſchande te vervallen; en dan bezwyken zy. — Dan dit is verkeerd. Men kan ongelukkig worden, en tevens al zyne eer behouden. Men kan, door zware tegenheden, alle zyne bezittingen zien bezwyken, en met dit alles nochtans een eerlyk Man blyven.

Men heeft voorvallende Gebeurtenisſen; die een mensch verſtommen, die hem onbewegelyk maken, en het gebruik zyner Zinnen benemen. — 'Er zyn omſtandigheden, die het hart eene mengeling van Vreugde en Verwondering onwaar doen worden. — Van deze aandoeningen eene juiste beſchryving te geven, is niet wel mogelyk; het gevoel, de ondervinding alleen, kan 'er recht over oordelen.

Een geval kan zomtyds zo byzonder wezen, dat men zich niet durft vertrouwen, dat het geen men hoort en ziet waarlyk gebeurt.

Iemand die een hart heeft, geſchikt om weldadigheid te bewyzen, houd zich niet te vrede met eene enkele weldaad. Hy zou menen die deugd maar ten halven uit te oefenen: hy laat de eene Weldaad op de andere volgen.

Het is eene groote weldaad, als men iemand uit nood red: maar een gansch huisgezin te redden, tegens toekomende onheilen, overtreft alle verwagting van edelmoedigheid.

Č. v. b. G.

DE TWYFELAAR AAN DE VOORZIENIGHEID.

Eene Zedelyke Vertelling.

Aristus en *Bernardt* waren beiden menſchen, wien het geluk der waereld geenſins gunſtig was geweest. Hun beider lot was voor zo verre aan elkander gelyk, dat zy, tot een langen ſtaat nedergedaald, de een meer, de ander minder, behoeftig waren geworden

worden. Deeze gelykheid had hen by een gebragt; elkander leeren kennen, en te zamen doen woonen; om aldus hunne behoeften gemaklyker te vervullen.

Bernardi bezat een lydzamen aart. — *Aristus* droeg een hart, dat ongeschikt was voor iemand, die ondet zyn lot zugte. By zekere gelegenheid te zamen nederzittende, zeide *Aristus*, waarschynlyk na het denkbeeldig nagaan van de rampen, die hem gedurende zyn leven overgekomen waren, op een gemelyken toon. „ 't Is „ niet te gelooven *Bernardi*, dat 'er eene Voorzienigheid is — „ Wy, die alzoo stil en deugdzaam geleefd hebben, zouden dan „ zo niet lyden: terwyl het den boosaartigen — den onregtvaardi„ gen Sterveling wel gaat. Laaten wy onze Godsdienstige eerbe„ wyzingen staaken! God bemoeit zich niet met het menschdom! „ Hy laat het aan zich zelven over!"

Wy menschen, antwoordde *Bernardi*, zouden somtyds zo waanen kunnen, als wy een kwaad zien gelukken, ten kosten van brave deugdzaame Menschen. Dan, daar ik eens klaar gezien heb, dat men, ten opzigte der Voorzienigheid, niet terstond moet besluiten, uit het geen 'er onder de Menschen gebeurt, zo raade ik u, niet te haastig in uwe oordeelvelling te zyn, als gy nadeelig wilt oordeelen.

„ En welke gebeurtenis heeft dit *Bernardi* doen zien?" *Aristus* zal het weeten, indien hy my gelieft te hooren. Het betreft de gevallen van een Man, veel deugdzaamer dan één van ons beiden; doch, die daarom niet bevryd bleef van waarlyk droevige onheilen. — „ Vertel," riep de Twyffelaar, „ ik zal u hooren."

In de plaats myner geboorte, *Aristus*, woonde een gegoed burger: hy was voorbeeldig van leven en wandel; uit den aart yverig, en menschlievend. Hy had eene Vrouw, en vyf lieve Kinderen. 't Ging hem zeer wel; — vrede en voorspoed hadden zig, van den aanvang zyner nederzetting, by hem gehuisvest. Hy beminde zyne Echtgenoote, en wierd van haar bemind, met de opregtste toegenegenheid. De Telgjes maakten een groot deel van 's Vaders en 's Moeders geluk uit; om dat zy aan de deugdzaame opvoeding, en braave verwachting der Ouderen, beantwoordden.

Het goede eerlyke hart van *Grizolfus*, (dus was zyn naam,) deed hem in zyne medemenschen meer vertrouwen stellen, dan zy, over 't algemeen genomen, verdienen; en dus was hy het rechte voorwerp, om, door den eerstkomenden bedrieger, bedroogen te worden; 't geen ook geschiedde.

Een zeker Persoon, *Arfuil* geheeten, was een van die dooreerlyke lieden, welken gestadig het woord goede trouw, oprechtheid, eerlykheid, enz. in den mond hebben, zonder 'er iets van in 't hart te voeden. Gelykheid van affairen deed hem kennis verkrygen aan *Grizolfus*, — gemeenzaamer met hem worden, en met hem Koopmanschap dryven. In 't eerste jaar was zyne handelwys, een

op-

eenzigte van *Grisolfus*, zo als ze zyn moest, wilde hy zyn oogmerk beseffen; strikt eerlyk.

Dit maakte het vertrouwen van den braven Man gaande; *Arsuid* werd zyn Vriend; —— van tyd tot tyd nam de waarde der goederen, die deeze van hem ontving, merkelyk toe. Het vertrouwen werd eindelyk zo volkomen, dat *Arsuid*, met de goederen van *Grisolfus*, volkomen naar zyn eigen welgevallen konde handelen.

Dit was eigenlyk het tydstip, tot welks bereiking de bedrieger zich zo lang eerlyk gedraagen had. Nu, niets meerders kunnende verkrygen, rukt hy het mantuig af; —— verdwynt met alles, wat hy van *Grisolfus*, langs verscheiden wegen, magtig had kunnen worden; —— bezoovende den braven Man van byna twee derde zyner geheele bezitinge.

By deezen eersten slag kwam een tweede. Een zeker huis gezakte, buiten eigen toedoen, in de noodzaaklykheid van met deszelfs Schuldeisschers een Contract te moeten sluiten. De misdeeling was zo schaars, dat *Grisolfus* daar door in diepe Schulden geraakte. Had hy toen naar den raad van een anderen Schurk te werk gegaan, hy had, van 't geene hy nog meester was, meester kunnen blyven. Maar tot eene slinksche handelwys was hy niet geschikt. En wie is 'er toe geschikt, als zyne Ziel vatbaar is, voor ongewaardige aandoeningen? —— „ Neen, zeide hy, tot zyn raadgeever „ — nooit zal ik daar toe overgaan! Het denkbeeld zelve, dat 'er „ mogelyk, zo ik het deed, drie ongelukkigen kunnen zyn; daar „ 'er, zo ik niets overgeef, maar één is, zo 't al waar zy, dat ik „ dan ongelukkig ben — dat denkbeeld zelve vervult my met af„ gryzen! Ik zal betaalen, zo ver myn vermogen toelaat."

Het eerste werk van *Grisolfus* was, zyne vaste goederen zo verre te verkoopen, als hem noodig voorkwam. Alles afgedaan hebbende behield hy niets overig dan zyn wooning, — een klein gedeelte der daar in geweest zynde meubelen, en een eerlyk gerust hart.

Groot was deeze verandering voor dit achtenswaardig huisgezin! 't Is zeker, dat Overdaad 'er nooit één enkelen voet in had gezet; maar even zo was het geweest met de Behoeftigheid; — de laatste verscheen 'er thans voor de eerste maal. De teedere Moeder, op haar teigjes nederziende, begon te zugten..... „ Zugt niet," zeide haar Echtgenoot! „ Toen wy in 't huwelyk traden, waren wy „ weinig ryker dan tegenwoordig. Ons weldoen, onze nyverheid, „ werd door de Voorzienigheid beloond met eenige goederen; zyn „ die goederen ons door Haar weder ontnomen, zy zal ons anderen „ geeven, indien ons geluk het waarlyk vereischte. Zyt moedig, „ lieve Vrouw! zyt moedig! klaagen schaadt, lyden baat. Gy zult „ niet ongelukkig zyn, of ik zal het nog meer zyn, dan gy."

Tegen deeze wyze taal was niets in te brengen. De goede Vrouw hield op met zugten; schoon het daarom niet min wel te zien ware,

dat haar het gelaedene verlies kwelde. Of het deeze smert, dan of het eene andere oorzaak geweest zy, die haar op het Ziekbed-de wierp, bepaal ik niet. Zy werd krank; — in 't kort, zeer krank; en stierf na weinig dagen.

Ach, *Aristus!* welk een slag was dit voor dien waarachtigen huwelyks vriend, den tederminnenden *Grizolfus!* Al zyn Godsvrugt, — al zyne grootheid van Ziel was nauw toereikende genoeg, om hem staande te houden. Ik heb de droefheid des Vaders en der Kinderen gezien: — nu ik 'er van spreek, komt ze my weder geheel levendig voor oogen, en ontroert my te zeer om te kunnen vervolgen.

„ 't Is ook aandoenelyk, zeide *Aristus.* — De rampen, op „ dien braaven Man neder gedaald, zyn al te veel; — al te „ groot, om geen gevoel van zyn lyden te hebben; — maar ook „ tevens hem te onverdiend overgekomen, om te gelooven dat 'er „ eene Voorzienigheid is"..... Zagt, viel *Bernardt* hem daarop in; gy hebt nog alles niet gehoord; — luister.

De in 't hart bedroefde *Grizolfus* had nog nauwelyks zyne lieve wederhelft ten grave zien dalen, of een nog wreeder onheil staat gereed, om hem op nieuw aan te vallen. 'Er ontsteekt een felle brand in het huis van zyn naasten gebuur. 't Was nagt; — alles was in rust. — Het vuur had vry woeden; een sterke wind maakte den brand heviger, en voerde de vlam in de wooning van den, reeds zo zeer geslaagen, *Grizolfus.*

Men kwam eindelyk op de been...; maar te laat! de beide huizen brandden reeds hevig; en verteerden in weinig tyds *tot puin* en asfche.

Dat onheil heb ik zien woeden, *Aristus!*... ik heb het zien woeden! Ik heb dien braaven Man, met twee zyner in de armen gevatte Telgjes, uit zyne brandende wooning zien vliegen;.... Hem, met zyne vyf Kindersjes om zich, half naakt, voor het nederstortende gebouw zien staan..... ô, Myn *Aristus!* hoe droevig was dit Schouwtooneel!..... „ Hou op, riep *Aristus!*... ik ver-„ ga van droefheid over het onheil, waar door deeze menschen als „ verscheurd wierden..... Nu maakt gy het my zeker, dat 'er gee-„ ne Voorzienigheid is; — zy zou dit anders nooit toegelaten „ hebben! neen....." Laat ik afvertellen! voerde *Bernardi*, hem driftig te gemoet, — laat ik afvertellen! *Gy* hebt nog het einde niet gehoord! straks zullen wy besluiten.

De van alles beroofde Vader wierd, met zyn beklaagenswaardig Kroost, terstond door een groot getal Burgers genoodigd, om tot hen in te komen. — De gansche Stad was ter zyner hulpe vaardig; — een iegelyk nam zich den toestand des ongelukkigen Mans ter harte. Deeze algemeene deelneeming zou zeker een weg gebaand hebben, langs welken *Grizolfus* weder tot een welgegoeden Staat had kunnen geraaken; maar 't was onnoodig. Hy moest

langs

langs een veel byzonderder weg daar toe opklimmen: langs een weg, die, ter betooginge eener groote waarheid, van veel gewigts was. Luister *Aristus!* Ik ben tot het slot van myn verhaal genaderd.

Dertien dagen, na het verbranden van *Grizolfus* wooning, komt 'er een Persoon, aan het huis, daar hy zich thans ophield, naar hem vragen. —— Wie was het? Eene der Executeuren van den Overleedenen ryken *Bardenne*. En wat had deeze te zeggen? Dat *Grizolfus*, voor de helft, erfgenaam der goederen van den Overleedenen was.

„ Hoe, zeide *Aristus*, was deeze dan aan hem vermaagschapt?" In het minste niet, antwoordde *Bernardi*. —— Zie hier het geval: *Arfuil*, die myn braaven Man zo schelms bedroogen had, was naast een nog verderen Neef, de eenigste Erfgenaam van *Bardenne*, en zou twee derde zyner goederen gekreegen hebben, indien hy zich wel gedragen hadde, en geen slinksche wegen ingeslagen ware.

Het geene hy aan *Grizolfus* gepleegd had, was ter ooren van dien Ryksart gekomen; en zulks had zyn afkeer van *Arfuil* volmaakt. Na vernomen te hebben, welk een Man *Grizolfus* was, veranderde hy zyn Testament in dier voegen als gy zo even hoorde; zyn onwaardigen Neef van alles verstoekende.

„ Een groote omkeer van zaaken, zeide *Aristus*. Maar *Ber-*
„ *nardi!* zo gy wilt dat de Voorzienigheid deeze uitkomst heeft
„ gegeeven; waarom heeft zy dien braaven Man het genoegen niet
„ gegund, van deezen gelukstaat met zyne lieve Gâe te mogen
„ deelen? Waarom moest deeze juist eerst sterven?" Wy kunnen alsoos vraagen, was *Bernardi's*, antwoord; 'er is op aarde nooit iets zo volmaakt, dat wy 'er niets op weeten te zeggen. Erken, *Aristus!* dat 'er in *Grizolfus* uitkomst iets byzonders plaats gehad heeft.

„ Dat heeft het *Bernardi*; maar moeten wy juist daarom tot een-
„ ne Bestaanlykheid opklimmen, die ons, en duizenden met ons,
„ uit de diepte van het onheil, niet hoort zugten?" Niet hoort zugten, *Aristus*! hoe weet gy dat? —— „ Om dat ik niet ge-
„ holpen worde." —— De tyd kan veeliigt nog niet daar zyn...
„ Daar zyn *Bernardi*? Gy stelt dan eene mogelykheid in myne
„ redding?" Dorst *Aristus* ze stellen na het verbranden van *Grizolfus* wooning? —— „ ô Wat vleit gy de hoop van ongelukkigen!
„ neen, *Bernardi*! ons onheil heeft geen einde." Maar *Aristus*! is de mensch wel alsoos zo ongelukkig, als hy zich verbeeldt? loopt 'er niet, meestryds, een groot deel schynkwaad onder? Vermoerderen wy zelven ons onheil niet, zo dra wy tot morren overslaan? 't Is immers waar, dat wy, lydzaam zynde, veele kwellingen bezyden loopen. „ Dat alles item ik u toe, zeide *Aristus*.
„ Maar de Voorzienigheid moest het kwaad, ten kosten van goede
„ en braave Menschen niet laaten geschieden; —— dan zouden wy
„ haar zien; en dan konden de braaven genieten, het geene zy waar-

„ dig zyn te genieten. . . ." Gy zoud Haar dan hoorder zien, *Aristus?* geloof het niet! — het kwaad in zyne gewolgen, en geen duurzaame heerſching van het goede, leert ons de Voorzienigheid kennen. In uw leven heeft veel onſpoeds gehersecht. — Dat ge uw ouders verloort, en van den aanzienelyken rang, waar toe ze u geſchikt hadden, moest afzien, om met uw handen uw beſtaan te vinden. — Dat gy u, door een eenloos bloedverwand, van een groot erfdeel zaagt verſteeken. — Dat gy, om uw nederdaalen tot een laagen ſtaat, moest zien, dat een rykе Vrek zich met het voorwerp uwer liefde, tegen haaren zin, door den Echt vereende. — Dat gy, door ziekte afgemat, en door gebrek aangetast, van de liefdegaven uwer Mede-Menſchen, een tyd lang moest leeven, wilde gy leeven.... Dat alles, ik zeg het nog eens, — is ver van het geluk der waereld te bevatten; dan, daar gy nog jong zyt, — en nog leeft, *wie weet* tot wat einde u al dit onheil overgekomen zy. Hoor, myn *Vriend!* Daar is een Opperst Weezen: dat Weezen moet weeten wat 'er geſchieden zal, even zo als het weet wat 'er geſchied is; anders kan dat Weezen het opperſte Weezen niet zyn. — Het moet, of alle volmaaktheden in zich bevatten, of het moet niet beſtaan; hier is geen midden. — Nu zien wy, tot in het geringſte Stofje, dat het beſtaat; en dus is 'er eene Voorzienigheid: eene Voorzienigheid, *Aristus!* die gy nog wel eens volkomen erkennen zult, wanneer gy.... Hier werd *Bernardi* in zyn geſprek geſtoord, door eene Stem aan de Voordeur. „ Woont hier *Aristus*? aan hem „ behoort deeze brief." De brief aangenomen zynde werd door *Aristus* geopend, en geleezen: ze luidde aldus.

WAARDE ARISTUS!

Ik heb uw verblyf ontdekt. — Zyt gy nog, die ge waart? Vlieg dan herwaards! en vervul onzer eertyds beider wensch. — Myn Echtgenoot is niet meer! Al het zyne beboort my."

Uwe ELIZE.

R te .... in dezelfde wooning.

„ O Hemel! riep de ontkenner der Voorzienigheid uit! welk eene „ overtuiging voor my, dat uwe oogen alles gade ſlaan! Uwe Voor„ zienigheid heeft voor my gewaakt: — ik zie het! Thans aan„ ſchouw ik de einden, waar toe alle myne onheilen moesten ſtrek„ken..... ô Eertyds onbegrypelyke blindheid! Thans zie ik de „ Voorzienigheid in duizend gevallen: zy laat ons het kwaad over„komen, om ons opmerkzaam te maaken."

Zy, die den loop der Waereldſche dingen met een opletend oog nagaan, zullen niet noodig hebben, even als *Aristus*, door ongevallen van twyfelaary genezen te worden.

J. V. B.

GE-

GEVOELIGE OVERTUIGING.

ALcest had in een Hof, niet ver van zijn verblijf,
Een diepen Put doen graven;
Waarschijnlijk om het groot gerijf,
Van, bij gelegenheid, zijn keel 'er uit te laaven:
Dewijl 'er bijna nooit een dag ten einde ging,
Of hij deed daar een wandeling.
Ja zelvs onttrok hij vaak zig 't bijzijn van zijn vrinden;
Om 't aangenaam genot van 't lommerrijk geboomt'.
„ 't Is wonder dat Alcest niet schroomt
„ In deezen Put nog eens zijn graf te zullen vinden!"
Was doorgaans de algemeéne taal
Van zijn bekenden altemaal.
Met reden: want een Put geheel niet te overdekken,
Gelijks den grond gemaakt, en vaak 'er in te zien,
Moet buiten twijfel schrik verwekken,
Bij welberaaden liên.
Waarôm zijn vrienden, die het zagen,
Ook dikwijls zeiden: — „ Vriend! Gij zult het u beklaagen!
„ Waarôm niet, uit voorzigtigheid,
„ Dien Put omheind, of digt geleid?
„ De duisternis kan u het rechte spoor doen missen.
„ En, schoon gij nog zo vast moogt in uw schoenen staan,
„ Een val kan ligt uw lot beslissen.
„ Wie heeft juist altôos spooren aan?" —
Vergeefs — „ 't Zijn zaaken die wij weeten!"
Hervat Alcest — „ Ik denk, dat het geen Sterv'ling raakt!
„ Of waant men, dat het mij reeds weder is vergeeten,
„ Wat op mijn eigen last is in mijn Hof gemaakt?
„ Hoe! zoude ik zelv mijn goed bederven!
„ Uw rede heeft noch grond noch schijn!

„ Al-

„ Alcest zal nooit zo roek'loos zijn.
„ Waar denkt gij dat zijn zinnen zwerven?"
Dus gaat mijn wijze Man, die zig dan niemant ſtoort,
Steeds met zijn avondwand'ling voort.
En niemant durft 'er, in zijn bijzijn, meer van ſpreeken.
Men ſprak doch ſomtijds, met de hoofden bij malkaêr,
„ Alceſt is waarlijk in gevaar!"
't Bleek. —— Na verloop van weinig weeken
Doet hij, misſchien met vogtig weêr,
Zijn oude wandeling, en glijt van boven neêr.
Gelukkig dat de Put ſchaars is voorzien van water!
De buuren ſchieten toe, op zijn benaauwd geluid;
En helpen, onder het luidrugtigſte geſchater,
Den armen hals 'er nog weêr uit.
Deez poogt hem op zijn bed te leggen;
Terwijl een ander lacht, en hem zijn waan verwijt!
„ Ja!" —— zegt Alceſt —— „ Wat zal ik zeggen!
„ Wie hoort, wie ziet, wie denkt, wie redeneert altijd?"

* * * * *

Die, ondanks Vrienden-raad, op hunn' bekwaamheid boogen,
Zien veelal zig in 't eind door hunnen waan bedroogen.

W. H. D.

* * * * *
* * * *
* * *
* *
*

DE

DE VLEIER.

DOrval, een losse en slegte gast,
Hadt Clorimeen eens opgepast;
Zo als men 't noemt ——— en na die dagen,
Op zijn wijs, liefde toegedragen.
Maar, moog'lijk tot de Knaap zijn leet,
'Er was geen wedermin gereed.

Eens dat hij zich bij haar bevond,
Viel hem deez loffpraak uit de mond.
„ Ik ken geen Schoone, zo liefzallig,
„ Zo zeedig, sneedig, zo bevallig,
„ Zo goed van hart, zo fraai van leên.
„ Als gij, mijn lieve Clorimeen!

„ Wen 't Uwe wil geviel, zou Gij
„ Een onbepaalde heerschappij
„ Verkrijgen kunnen over allen,
„ Wien 't minn'-vuur is ten deel gevallen.
„ Gij zoud het hart van elder Mensch
„ Hervormen kunnen naar Uw wensch.

„ Gij zoude in eens....." Zagt, sprak de Maagt!
Weet dat deez taal mij niet behaagt!
't Is al te lang, en lomp gelogen.
Want Dorval! was mij dat vermogen,
'k Hadt niet zo lang mijn macht verzaakt,
Maar U reeds tot een mensch gemaakt.

J. V. B.

WAAR.

WAARNEEMINGEN

omtrent de

LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, te AMSTELDAM,

in September 1777.

DOOR *ANTONIUS WILHELMUS SCHAAF*, Med. Doct.

D.	Barometer. 's morg.	's midd.	's av.	Therm. mo.	mi.	av.	Winds Streek. 's morg.	's midd.	's av.	Weder. Geſteldh.
1	29. 5½	29. 6	29. 7	55	67	58	N	N	W t Z	Buijig.
2	— 8½	— 9	— 10	56	62	57	W t Z	W. t Z	N W	—
3	30. 1	30. 1	30. 1	56	61	55	N	N	—	—
4	—	—	—	57	63	58	Z W	W t N	W t N	—
5	— 1½	— 1½	— 1½	60	72	62	W	W	W	Held. Wolk.
6	—	— 2	— 2	61	72	64	—	—	—	—
7	— 2½	— 2½	— 2½	63	74	66	—	—	—	—
8	— 3	— 2	— 1½	64	76	64	—	—	N	—
9	— 1	— 1	—	63	70	64	—	—	W	—
10	— 2	— 2	— 2	62	72	60	N W	N W	N W	—
11	—	—	—	61	71	63	W	W	W	—
12	—	—	— 2½	64	72	62	N W	N W	N W	Betr. Held.
13	— 2½	— 3	— 3½	61	67	62	O	O	O	Helder.
14	— ½	— 4	—	56	64	56	—	—	—	—
15	— 4	—	—	56	64	60	—	—	—	—
16	— 3	— 2½	— 2	55	67	60	Z O	W	W	—
17	— 1	— 1½	—	60	68	62	W	N	N	Betr. Held.
18	— 2	— 2	— 1½	58	68	63	Z O	O	O	Helder.
19	— 1	— 0	29. 11	60	68	65	O	—	—	— Wolk.
20	29. 10½	—	30. 1	62	64	56	N	N	N	—
21	30. 0	29. 10	29. 8½	61	63	51	O	O	Z W	—
22	29. 6	— 7	— 8	59	63	57	Z W	W	W	Reg. Held.
23	— 10	— 11.	— 11½	58	64	56	N t W	W. t N	W t N	Helder.
24	— 11½	— 11½	— 10½	54	64	58	Z W	Z W	Z W	— Wolk.
25	— 10½	— 10½	—	54	67	58	—	O	O	Helder.
26	— 10	— 10	— 10	55	73	62	Z O	Z t O	Z t O	—
27	— 10½	— 11½	30. 0	60	78	63	—	O	O	—
28	30. 1	30. 1	— 1	62	72	65	O	—	—	—
29	—	— 0	— 0	61	78	66	Z O	Z O	Z O	— Wolk.
30	— 0½	— 0½	—	58	72	64	Z	Z W	Z W	— Regen.

Hoogſte Barometer d. 30. 4 } middelb. d. 29. 10⅝
Laagſte Barometer d. 29. 5½ }
Hoogſte Thermometer gr. 78. } middelb. gr. 63.
Laagſte Thermometer gr. 54. }

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

DE LEERSTELLINGEN, GEBODEN, EN BELOFTEN DES CHRISTENDOMS, EN HET BEGRIP VAN EENEN PROEFSTAAT, NIET GEHEEL ONOVEREENKOMSTIG MET DE DENKBEELDEN DES MENSCHDOMS, VÓÓR DE VERKONDIGING VAN HET EVANGELIE.

Door den Eerwaardigen ARCHIBALD MACLAINE. *Doctor in de H. Godgeleerdheid en Leeraar der Engelſche Kerke in 's Gravenhage.*

Den Heeren Schryveren der Hedendaagſche Vaderlandſche Letter-Oefeningen.

MYNE HEEREN!

„ MEt een ongemeen genoegen, heb ik deezer dagen ge„ leezen een *Engelsch Werkje*, dit Jaar, te *Londen* „ uitgekomen, onder den tytel *A Series of Letters addreſſed* „ *to* SOAME JENYNS ESQ, *on occaſion of his Vieuw of the in*„ *ternal Evidence of Chriſtianity; by* A. MACLAINE, D. D. „ *Minister of the Engliſch Church at the Hague.* Die Ge„ leerde Schryver, onzen Vaderlanderen bekend, door zy„ nen onvermoeiden arbeid beſteed aan de *Engelſche Vertaa*„ *ling* van MOSHEIMS *Kerklyke Geſchiedenisſen*, en de vriend„ lyke hulpe verleend tot de *Nederduitſche Uitgave* van dat „ gezogte en met recht hooggeſchatte Werk, bevlytigt zich, „ in dit ſtukje om den *Christlyken Godsdienst*, met manlyken „ ernst te verdeedigen tegen eenige verkeerde begrippen, „ door den Heer JENYNS, daar aan toegeſchreeven, met oog„ merk om het Ongeloof te beſtryden (*). De lust bekroop „ my

(*) Dit Werkje van den Heer JENYNS is, in 't *Nederduitsch*, dit Jaar te *Rotterdam*, enz. met eenige Aantekeningen uitgegeeven, onder den Tytel *Bedenkingen over de inwendige klaarblykelykheid van den Christlyken Godsdienst.* Zie onze Beoordeeling in het IIde Stuk deezes Zesden Deels *onzer Tegenwoordige Vaderl. Letter-Oefeningen*, bl. 335.

„ my om 'er een en ander Stukje uit te vertaalen, en 't zelve
„ UL. toe te zenden als welgeschikt, om eene plaats in uw
„ Mengelwerk te bekleeden. Vind ik het tegenwoordige daar
„ ingevoegd, het zal my ter aanmoediging verstrekken, om
„ vervolgens nog een en ander zeer aanmerkelyk gedeelte
„ UL. toe te schikken. Inmiddels blyf ik, met alle hoog-
„ agting, &c."

* * * * * *

De groote en onderscheidende Kenmerktekens van het *Euangelie zyn de volkomene verzekeringen* van Genade aan Boetvaardige, van ondersteuning aan Nederige, en van een eeuwig Leeven aan alle opregte *Christenen*, hun toegebragt door de tusschenkomst, en bekragtigd door den dood en opstanding eens Middelaars. Deeze vergifnis schenkende Genade, deeze minzaame Onderstand, deeze eeuwigduurende Belooning van opregte schoon onvolmaakte gehoorzaamheid, zyn duidelyk geopenbaard; zy maaken de klaare en weezenlyke stukken uit van het *Christlyk Geloof*; en zy verleenen aan den Mensch, in deezen zwakken en kindschen staat, de rykste bron van troost op, en verschaffen de edelste aanspooringen tot Deugd en Zedelyke vordering. Deeze Leerstellingen, vergezeld van eene Zedelyke Wet, geheel zuiver en volmaakt, met de verheevenste afbeeldingen van de Eenheid en de Volmaaktheden des Allerhoogsten, en als mede de onzaglykste en treffendste beschryvingen van een Toekomend Oordeel, 't welk het zalig lot der Regtvaardigen zal beslissen, en de Onboetvaardigheid met schaamte en elende overdekken, behelzen de hoofdsom en het weezen van den *Christlyken Godsdienst.* —— Schoon nu alle deeze voorwerpen ons, in de Schriften des *Nieuwen Verbonds*, onder 't ooge gebragt worden, met zulk eene volkomene en bekragtigende baarblyklykheid, als *geschikt is* om schroom en twyfel uit elk welgesteld en opregt gemoed te verbannen; gepaard met omstandigheden, *die de zekerheid* daar van bevestigen, en ze tevens ontheffen van alle de ongerymdheden, en dwaalingen, die de gissingen van kortzigtige Stervelingen vergezellen, kan het, egter, met geen grond van waarheid beweerd worden, *dat ze geheel ongelyk zyn aan eenig ding, 't welk voorheen oit in 's menschen verstand opkwam* (*).

De

(*) Dit is de Stelling van den Heer JARVIS, die de Heer MACLAINE hier tegen gaat.

De Hoop op Genade, gegrond op de Barmhartigheid en Verzoenbaarheid der Godheid, of van laagere Weezens, die als zyne Dienaars geëerd werden, blykt plaats gegreepen te hebben in meest alle Godsdienſten; en, indien het licht der Rede in ſtaat was, om, uit de Werken van GOD, eenige bewyzen voor zyne Goedheid te ontleenen, moeten deeze de Stervelingen opgeleid hebben om te hoopen, of ten minſten te gisſen, dat de hoogſte Goedheid de ſtrengheid van 't geen wy ſtrikte Regtvaardigheid noemen, zou maatigen ten voordeele van den berouw hebbenden Zondaar. Ik hel te gereeder tot dit gevoelen over, als ik in aanmerking neem het denkbeeld, 't welk verſcheide uitmuntende Mannen onder de oude Wyzen van GODS Regtvaardigheid vormden; zy noemen dezelve, het *ſtraffend gedeelte der Godlyke Goedheid*: dus kwamen zy nader aan de waare betekenis van het woord *Regtvaardigheid*, op de Godheid toegepast, dan zommige Godgeleerden, die dit woord omtrent het Opperſt weezen gebruiken, in den ſtrengen, ſtrikten, wettiſchen zin, waar in het gebezigd wordt te *Guildhal* of in *Old-Bailey* (*). De Godlyke Regtvaardigheid is zeker, in de eerſte en algemeene betekenis, niets anders dan de *Liefde tot Regtvaardigheid en Deugd*, en eene genegenheid om die te bevorderen; in een tweeden en bepaalder zin, (of in zommige byzondere betooningen,) duidt dezelve aan de zamenpaaring van Wysheid en Goedheid, in het ſtraffen van ongeregeldheid en ondeugd, om het kwaad, daar het niet kon voorkomen worden, te herſtellen.

De offeranden, in de *Heidenſche Godsdienſtplegtigheden*, ſteunden op dit denkbeeld, 't zy uit den aart der zaake door Redenkaveling afgeleid, 't zy by overlevering aangenomen: en 't is, uit dien hoofde, geen waarheid, dat de uitdruklyke belofte van Vergiffenis aan den berouwhebbenden Zondaar, een der onderſcheidende merktekens van den *Chriſtlyken Godsdienſt, geheel ongelyk is aan eenig ding 't welk voorheen ooit in 't Menſchen verſtand opkwam.* Het Euangelie, in de daad, verſchaft hier een veel vaster grond van troost, dan de Natuurlyke Godsdienst of de Overlevering kan verleenen; vermids, niet tegenſtaande de genegenheid der Godlyke Goedheid in den boetvaardigen Zondaaren, hier op aarde vergifnis te ſchenken, (een ſtuk dat door de Rede kan betoogd worden,) de einden van het Godlyk Beſtuur, en het algemeen welzyn van het geheele Stelzel, derzelver ſtraffe mogten eiſchen, dit kon

(*) Gerigtshoven in *Engeland*.

kon geen mensch met zekerheid bepaalen — en wat de Overlevering betreft, de onzekerheid van derzelver oorsprong maakte deeze tot een gansch zwakken grond van troost en hoope. De hoop der Stervelingen was dus vermengd met onzekerheid, en in een denkend gemoed kan de twyfeling omtrent een stuk, 't geen ons van zo naby betreft als de vergifnis onzer Zonden, niet dan angst baaren. En dit is het heerlyk voorregt van het *Euangelie*, dat hetzelve, door eene stellige verklaaring, uit den mond van een Hemelsch Afgezant, de verwagtingen, door de Natuur ingeboezemd, bekragtigt en de vrees der beangste Stervelingen verdryft: en daarom is het zelve *niet geheel en al ongelyk aan alles wat in 's Menschen gemoed, ten aanziene van dit stuk, oit opkwam.*

't Zelfde mag gezegd worden wegens de uitdruklyke *Beloften van Ondersteuning den nederigen gedaan.* Deeze stemmen overeen met de begrippen in 't algemeen door de verstandigste Wysgeeren der *Heidensche Wereld* omhelsd, ten opzigte van de zwakheden der menschelyke natuure, en de noodzaaklykheid van den Godlyken invloed om de waggelende schreeden der Menschen op het pad der Deugd te onderschraagen. De oude en laatere *Platonisten* beweeren de weezenlykheid van deezen invloed, op ontelbaare plaatzen, in hunne Schriften; en 't geen zy bybragten uit de Rede, is gelukkig gestaafd door de Openbaaring.

Wat de Leer der *Onsterflykheid* en eens Toekomenden Staats van belooning en straffe aanbelangt: wie kan ontkennen dat dezelve geleeraard wierd door zommige Wysgeeren der Oudheid, schoon zeer vermengd met twyfeling en onzekerheid? Dit stuk, dit weezenlyk dit hoofdleerstuk der Christlyke Openbaaringe, was, over zulks, *niet gansch en al ongelyk aan eenig ding, 't welk oit in 's Menschen verstand opkwam.*

Ook is de Zedeleer des Euangelies, hoewel tot een veel hooger toppunt van zuiverheid en volmaaktheid opgevoerd, dan de Zedekunde in de beste Schriften der *Heidensche Wysgeeren, niet geheel ongelyk* aan 't geen wy vinden by PLATO, XENOPHON en CICERO; dit zelfde mag ook gezegd worden van de Leer der Heilige Bladeren betreffende de Volmaaktheden des Allerhoogsten.

In deezer voege blykt, dat eenige der voornaamste en Grondleerstellingen des *Christendoms*, gelyk ze over 't algemeen door de *Christenen* begreepen worden, oorspronglyk (schoon met flauwe trekken,) te vinden zyn in de denkbeelden wegens den Godsdienst en Zedekunde in de tyden vóór het *Euangelie* opgevat. Wat, derhalven, *geheel nieuw* is in het *Euangelie* heb-

hebbe men niet te zoeken in het Stelzel van Godsdienst zelve; maar in de byzondere natuur, het character en de omſtandigheden van den Hemelſchen Afgezant, die, deeze Godlyke Leer verkondigde, bevestigde, en voortplantte, terwyl hy het werk zyner bedieninge op aarde verrigtte, en door zyn kragt, naa dat hy, uit den kruisdood verreezen, in zyne eeuwige heerſchappye is opgenomen.

Desgelyks, (om een ſtap verder te gaan,) is het voorwerp van den *Christlyken Godsdienst* niet geheel nieuw, naamlyk, om ons door een Staat van Beproeving of Voorbereiding tot het Koningryk der Hemelen toe te rusten. —— Een Staat van Beproeving tot een toekomend beſtaan te ſtellen, was zeker een der natuurlykſte gisſingen, die konden opkomen by een denkend weezen, dat in eene Godheid of Godheden geloofde, en eenig denkbeeld, hoe onvolmaakt ook, hadt van een Zedelyk Beſtuur des Heelals. Het ſchynt overeenkomſtig met de rede der dingen, dat alle redelyke Schepzels, eenigen tyd, in een ſtaat van Beproeving moeten verkeeren; dewyl wy ons nauwlyks, indien eenigzins, een denkbeeld kunnen vormen van een eindig Weezen, dat tot kennis of deugd geraakt, dan door geſtaadig vorderende waarneeming, ondervinding, en bedryf, van kleine en onvolmaakte beginzelen opklimmende. Dit begrip wordt bekragtigd door het beſchouwen van de handelingen der Voorzienigheid in de Natuurlyke Wereld. Schoon Weezens van verſchillende trappen, door de ſcheppende Wysheid, Magt en Goedheid, gevormd zyn, is het nogthans opmerkenswaardig dat de uitmuntendſte zo wel als die van den laagſten rang, hunne geringe beginzels hebben. De hooggetopte Eik, die zyn kruin boven alle de Boomen des wouds verheft, komt zo wel uit een klein zaad voort als het kleinſte Plantje. In alle rangen van Weezens, ons bekend, is de Wet van trapswyze vordering dezelfde, van een Myt tot een' NEWTON; en deeze heeft waarſchynlyk plaats in alle kringen, van een NEWTON, tot het hoogſte der eindige Weezens. — Elk ding in de natuur, ſtaat, en omſtandigheden van den Mensch levert, den oppervlakkigſten Beſchouwer zelve, hier van de ſterkſte blyken op.

Eene Natuur, vatbaar voor Deugd of Ondeugd, naar dat de invloed der Rede of aandrift der Hartstogten, de overhand hebbe; in ſtaat om vercierd te worden met nutte kennis of verlaagd door dierſche onweetenheid; geplaatst in een' ſtaat, daar eene verſcheidenheid van voorwerpen, betrekkingen, en omſtandigheden, de middelen van Zedelyke vordering of agternitgang verſchaffen; en dus vatbaar voor eene hooge maa-

te van *Geluk* of *Ongeluk*. Dit alles wyst ons een daadlyke Beproeving als met den vinger aan, een Staat van Voorbereiding betrekking hebbende tot zeker gewigtig einde en oogmerk. Dit einde en oogmerk kan niet alleen zyn eene vordering in dit tegenwoordige leeven: de vordering onzer vermogens en bekwaamheden bereikt nauwlyks eenige maate van volkomenheid. De Deugden, door opmerking en ervaarenis gekregen, hebben, nauwlyks, tyd om derzelver kragt en schoonheid te vertoonen, of wy worden van dit voorbygaand tooneel afgeroepen; en, indien 'er geen verheevener en gelukkiger te wagten stondt, zouden alle de pooginge en voortgangen, door het verstandigste en deugdzaamste gedeelte des Menschdoms gemaakt, nergens toe dienen. Nu deeze beschouwing van den staat des Menschen, als een Weezen vatbaar voor trappen van volmaaktheid, die niemand, in dit leeven, beklimt, uit dat leeven weggerukt, te midden zyner vorderinge, en, ('t geen het geval is der Deugdzaamen,) op dien eigen tyd, wanneer hy, door beproeving de bekwaamheid gekreegen heeft van zyn bestaan te vercieren, en op de beste wyze te genieten —— deeze beschouwing, zeg ik, moet, door alle eeuwen heen, den verstandigen en opmerkenden Waarneemer het denkbeeld ingeboezemd hebben van een toekomend bestaan; waar in het *Genot* aan de *Vordering* beantwoordde, en de Vordering tot nog hooger trappen van volmaaktheid, zal opklimmen. Ik wil hier mede niet zeggen, dat het gros des Menschdoms dit besluit zou opmaaken —— het zou den aandagtigen Beschouwer der natuure, en van de zigtbaare gesteltenisse der dingen, voor den geest komen; en dat dit, met de daad, het geval was van veelen der Oude Wysgeeren, is blykbaar uit hunne Schriften.

't Is waar men heeft een dikke stofwolk van geleerdheid doen ontstaan in het geschil tusschen zommige Schryvers, wegens de gevoelen der Ouden over de *Onsterflykheid der Ziele*, en een *Toekomenden Staat van belooning en straffe*. Dan het is, nogthans, van alle kanten erkend, dat die beide stellingen door de Wysgeeren geleeraard en door het Volk omhelsd wierden. En, schoon men toegave, dat verscheide Wysgeerige Aanhangen niets meer geloofden dan de Onsterflykheid der Ziele en derzelver Instorting in het Eeuwig Beginzel of te n, en alleen de Leer van toekomende belooningen en straffen leeraarden, van wegen derzelver invloed op 't geluk en de goede orde der Burgerlyke Maatschappye, wat dan? Zulks strekt niet meer ten bewyze, dat alle de Wysgeeren der oudheid deeze leer niet geloofden; of alleen verkondigden met staat-

ſtaatkundige inzigten, dan dat de Deistery van verſcheide onzer hedendaagſche Wyzen, en misſchien van zommigen onzer hedendaagſche Priesteren, voor de Naakomelingſchap, een voldingend bewys oplevert, dat men het *Christendom*, ſtaande de Achtſiende Eeuwe, in *Europa*, niet geloofde. — Daarenboven is het eene uitgemaakte zaak, dat, over 't algemeen, het Ongeloof der Wysgeeren veel meer de verdichtzel volle beſchryvingen der Poëten, en de ongerymde Volksbegrippen, ten opzigte van de natuur, de plaats en de wyze der toekomende beloonings en ſtraffen betrof, dan de weezenlykheid dier Beloonings en Straffen.

Nu gaat het vast, dat Toekomende Beloonings en Straffen, haare eigene natuur, een voorgaanden Staat van Beproeving en Voorbereiding veronderſtellen, in welken de Deugd zaamen eene loopbaan loopen, zwarigheden ontmoeten, verzoekingen te boven komen, en een opgehangen prys behaalen. En, veronderſtellende dat deeze begrippen van eenen Proefſtaat en de daar op volgende beloonings, zeer onvolmaakt, met veele ongerymdheden en dwaalingen vermengd waren; en toeſtaande, ('t geen wy moeten doen,) dat zy veel eer uit waarſchynlyke gisſingen beſtonden, dan volkomene zekerheid hadden: dan nog blyft het eene ongegronde en onverdeedigbaare ſtelling, te beweeren, dat de Staat van Beproeving, zo als ons dezelve in het Euangelie beſchreeven wordt, *ongelyk is aan eenig ding, dat oit te vooren in 's Menſchen geest opkwam*, of voor eene geheel nieuwe Leer moet gehouden worden.

SCHEIKUNDIG ONDERZOEK OMTRENT EENE ZOORT VAN VALSCHE MIRRHE.

Door B. TIEBOEL, *Apotheker in Groningen, en Lid van de Holl. Maatſch. der Wetenſchappen.*

DE onredelyke Winzugt heeft zich reeds zedert onheuglyke tyden bezig gehouden met het vervalſchen der Enkelvouwdige Geneesmiddelen (*Simplicia*). Naar maate nu deze *Simplicia* kostbaarder waren, heeft zy 'er zich met meer vlyt op toegelegd. — Onder een groot aantal van *Simplicia*, zal ik my nu alleen bepalen tot de kostbare *Mirrhe*. — Men is noch niet volkomen zeker hoe, en van welke Plant deeze Gom-hars verzameld wordt. — De naſporingen der Natuuronderzoekeren hebben zich, uit hoofde van veele zwa-

righeden; noch niet konnen uitstrekken tot die deelen van Africa, waar dit natuurlyk Product zyn oorsprong heeft. — De ouden wisten reeds dat het kwame uit landen die door woeste Inwoonders bewoont wierden, en daarom noemden zy de beste zoort van deeze Gom-hars *Myrrha Troglodytica*.

Zedert eenige Jaren heeft men begonnen, deeze Gom-hars te vervalschen met 'er een vreemde zoort van Gom-hars onder te mengen. —— Men heeft in den beginne op deeze vervalsching zo zeer geen acht gegeven, om dat ze op 't eerste gezicht niet zo gemakkelyk te ontdekken is. —— Men draagt 'er nu meer zorge voor: doch daar men nu, met meerdere oplettenheid, de beste zoort der *Mirrhe* van deeze valsche zoort zuivert, mengt men ze in grootere hoeveelheid onder een slegter zoort van *Mirrhe*, die men onder den naam van *Mirrha in Sortis* (in zoorten) verkoopt.

Lust hebbende om eens te onderzoeken in hoe verre deze beide zoorten in eigenschappen en samenstellende deelen overeenkwamen, heb ik het onderzoek met beiden, op een zelfde wyze in 't werk gesteld, en zie hier den uitslag der proefnemingen.

§. 1.

De stukken der valsche *Mirrhe* hebben meestal eene bruinagtige kleur, meer of min hoog, over het geheel eenigermaten doorschynende. De hooggekleurde stukken gelyken zeer wel naar de *Bdellium*. — In eene warme en vogtige lucht, wordt ze week, taay, kneed- en rekbaar. —— Meestal is zy afzonderlyk onder de *Mirrhe* gemengd; en somwylen zit ze vast aan de stukken der beste *Mirrhe*. Dit kan veroorzaakt worden door aan elkander kleeving in de baalen.

De beste *Mirrhe* is niet eenparig van kleur. Somtyds van een min of meer bruine kleur; somwylen roodagtig-geel. Inwendig voorzien met ondoorschynende witagtige aderen, of kluitjes. Eenigzins vetagtig op 't gevoel, niet taay maar wrykbaar. Men vindt 'er ook onder bruine roode stukken, die meer doorschynende zyn. Dit zoort is meer gomagtig dan de roodagtig-geele zoort.

§. 2.

De smaak der valsche *Mirrhe* is alleronaangenaamst, vies; ja ten uitersten walgelyk, verwekkende by veelen eene neiging tot braking. —— Ik ken geen lighaam welk een daar mede overeenkomenden smaak bezit. De reuk is ook zeer onaangenaam. —— Op 't vuur gelegd, verspreid ze een ondraaglyk stinkenden rook, die op een zwakke borst ras benaauwdheid veroorzaakt.

Be-

Beste *Mirrhe* heeft integendeel een bitteren, en weinig ſcherpen ſpecerygtigen ſmaak. De reuk is niet onaangenaam, maar heeft, als men de brandende *Mirrhe* van verre ruikt, iets weirickends aan zich; waarom men ze zelf, oudtyds, onder de Wierook middelen gebruikte.

§. 3.

Twee drachma's valſche *Mirrhe*, tot poeder geſtoten, en met vier oncen waters gekookt in een Papiniaanſchen Pot, gaven eene rood-geelagtige ontbinding, van een geheel byzondere onaangename reuk, en een by uitſtek viezen walgelyken Smaak. 'Er dreef op deeze ontbinding een teder olieagtig vliesje, welks ſmaak allerwalgelykst ware.

Zo veel gewigts beste *Mirrhe*, op dezelfde wyze behandeld, gaven een ligter gekleurde ontbinding. —— De ſmaak was volmaakt als die der *Mirrhe* zelve, uitgenomen dat ze een weinig zagter ware, en niet zo prikkelende. —— Het dunne vliesje, op deeze ontbinding dryvende, was vetter en meer olieagtig; van een zeer prikkelenden en doordringenden *Mirrhe*-ſmaak.

§. 4.

Het overblyfzel der valſche *Mirrhe* (§. 3.) was geelagtig; hier en daar bezet met witte en ligtgeelagtige ſtipjes, waar van zommige doorſchynende waren. — Verders taay, kleevend, en zeer ryk in dat byzonder onaangename.

Het overblyfzel der beste *Mirrhe* (§. 3.) was ook taay; meer zagt en kleevend; geelagtig; doch liet zich niet zo gemakkelyk droogen. Prikkelende van ſmaak even als de *Mirrhe* zelve.

§. 5.

Ik heb de doorgelekte ontbinding der valſche *Mirrhe* (§. 3.) uit een klein retortje overgehaald tot 'er $\frac{1}{7}$ te rug bleef. Het overgehaalde vogt was een weinig melkagtig van kleur, dus niet volkomen doorſchynend.

Onaangenaam en vies van reuk en ſmaak; hebbende niets van een waren *Mirrhe*-reuk of ſmaak in zich.

Het dus overgehaalde van de ontbinding der beste *Mirrhe* (§. 3.) was meer doorſchynende, zagt van reuk en niet onaangenaam. Van een zagten fletzen, weinig met *Mirrhe* overeenkomenden, ſmaak.

§. 6.

Het overblyfzel na de overhaling (§. 5.) der valſche *Mirrhe*, in een Porceleine Schoteltje op een zagt vuur uitgedampt, liet een bruine en doorſchynende korst te rug; hier en daar voorzien met bruindere deeltjes. Zeer vies, walge-

lyk en bitter van ſmaak, ter zwaarte van 50 greinen. — Aan de lucht blootgeſteld, werdt het binnen 12 dagen week, taay, en buigzaam.

Van de ontbinding der beste *Mirrhe*, eveneens behandeld, bleef 'er ook een doorſchynende korst te rug; bruinder van kleur: zeer bitter van ſmaak, doordringende, zonder eenige walgelykheid. Hier en daar bezet met hooger gekleurde ſtipjes, en 56 greinen weegende.

§. 7.

Het overblyfzel der valſche *Mirrhe* na de kooking in den Papiniaanſchen pot, (§. 3, 4.) in de lucht gedroogd, en met *Sps. Vini rectificati* afgetrokken, had, doorgelekt, een Citroengeele kleur; van een walgelyken, prikkelenden, ſcherpen ſmaak. *Zes drachma's* van deeze Tinctuur, in een *Zuiker glas* gedaan, werden niet, dan na 't bydoen van 46 oncen waters, zo doorſchynende, dat men een daar achter gehouden lighaam beſchouwen konde. — Het overblyfzel deezer Tinctuur was bruinagtig, hier en daar bezet met zwarte ſtipjes; byna ſmakeloos; weegende 8 greinen.

Eene op dezelfde wyze behandelde Tinctuur uit het overblyfzel der beste *Mirrhe* (§. 3, 4.) was, uit den geelen, oranje kleurig, bezittende eenen zeer doordringenden ſmaak van *Mirrhe*. — Zes drachma van deeze Tinctuur hadden, om dien zelfden trap van doorſchynendheid te bekoomen, 86 oncen waters nodig.

§. 8.

Een once grof geſtootene valſche *Mirrhe*, uit een klein retortje in een Zandbad overgehaald, gaf, by een allengs vermeerderd vuur, een vies ſmakend *Phlegma*; en kort daarop volgde 'er eene geelagtige Olie, die allengs geelder werde, en eindelyk geheel bruin-geel. — De ſmaak deezer Olie was in den hoogſten graad walgelyk, ſtinkende, brandig. Het gewigt des waters en der olie bedroeg, drie drachma en 25 greinen.

Een once beste *Mirrhe*, op dezelfde wyze behandeld, gaf, in den beginne, een naar *Mirrhe* ruikend *Phlegma*. — Verders een Citroen-geele balſamike olie, welke ook allengs hooger werdt van kleur, en ſterker van reuk. Het gewigt van beiden was drie drachma en 30 greinen.

Uit hoofde van de weinige olie konde ik ze niet, zonder merkelyk verlies, afſcheiden. Het ſcheen my toe dat daar omtrent, by beiden, niet veel verſchil plaats hadde.

§. 9.

Het overblyfzel van beiden (§. 8.) was eene zwarte, broo-

ze,

ze, ſmakeloose Kuole. Die der valſche *Mirrhe* woeg een halve once, en die der beste noch 20 greinen meerder.

§. 10.

Ik deed het water met de olie (§. 8.) van de valſche *Mirrhe*, op nieuw, in een klein en zuiver retortje, doende 'er noch by een halve once waters; ook deed ik een halve once waters in den ontvanger. —— Daar na haalde ik met een zacht vuur byna een halve drachma geele doorſchynende olie over; niet brandig, maar walgelyk van reuk en ſmaak.

De op nieuw overgehaalde olie der beste *Mirrhe* was doorſchynend geel; van eene balzamieke, niet onaangename reuk. De reuk en ſmaak toonden genoegzaam dat het olie van *Mirrhe* ware.

Deeze Proeven, dunkt my, zyn voldoende om ons den aart deezer, tot noch toe, onbekende Gomhars, eenigzins nader te doen kennen. 'Er bleek, naamlyk, uit,

1. Dat deeze Stoffe, eene Gomhars zy, als beſtaande uit deelen, gedeeltelyk in water en gedeeltelyk in wyngeest, oplosbaar.

2. Dat dit eigenaartige, onaangename en walgelyke een byzonder kenmerk zy, en dat het onaffcheidelyk by alle *Producten* en *Educta* vereenigd blyft, en voornamelyk huisvest in de Hars en Oliedeelen.

3. Dat het verſchil der ſamenſtellende deelen zo groot niet zy, dan de eigenſchappen die men door den reuk en ſmaak gewaar wordt. Echter zyn 'er in de beste *Mirrhe* meer oplosbare deelen.

4. Men diene wel zorge te dragen dat niets van deeze valſche *Mirrhe* gemengd blyve, onder de beste *Mirrhe*. Alle onze Pharmaceutiſche Bereidingen van *Mirrhe* worden daar door bedorven. Eenige weinige greinen deelen, aan een once beste *Mirrhe*, eenen onaangenamen reuk en ſmaak mede.

Of nu deeze valſche *Mirrhe* een product zy van die zelfde Plant, maar op eene andere, dan gewoone wyze, by de Verzameling behandeld, wie zal dat verzekeren? Liefst wil ik gelooven dat het eene byzondere Gom-hars zy, die men, om dat ze met veele ſtukken van de beste een uitwendige overeenkomst heeft, daar onder heeft gemengd.

De ouden, en onder deezen voornamelyk DIOSCORIDES (*) ſpreeken van zo veele zoorten van *Mirrhe*, die wy hedendaagsch niet weeten te onderſcheiden. Hy meldt van twee flegter zoorten *Ergaſtae* en *Minea*. Maar wie weet of onze zoort

(*) Opp. p. 83.

zoort juist een van deze beide geweest zy. Veele latere Schryveren spreeken van meer dan eene zoort van valsche *Mirrhe*; alleen het schynt dat onze valsche zoort hen niet bekend is geweest, anders zouden zy 'er met meer nadruk van gesprooken hebben, aangezien zy voor een oplettenden ras kenbaar wordt. — Het schynt nochtans dat onze zoort de meeste overeenkomst heeft met die zoort waar van de Heer CARTHEUSER zegt (*), dat ze bestonde uit groote fraaije Stukken, doch harder, meer zamengepakt en taaijer dan de echte *Myrrhe*; minder vetagtig, van een pikagtige bruinroode kleur; van een walgelyken reuk, en zulk eene onaangename bitterheid, dat men ze, zonder neiging tot braking, niet lang kauwen konde, schoon ze zich, uit hoofde van deszelfs harsagtige natuur, weinig door 't Speekzel laat ontbinden.

$17\frac{12}{10}77$.

(*) Fundam. Mat. Med. Ed. 1767. P. II. p. 236.

NATUURLYKE HISTORIE VAN DE ROOSKLEURIGE MEREL.

Volgens den Heer DE MONTBEILLARD, Medeschryver van den Heer DE BUFFON.

DE *Rooskleurige Merel*, in 't Latyn *Turdus roseus*, *Merula rosea*, en *Avis incognita* geheeten, wordt door de Vogelaars omtrent Bologne *Storno marino*, in Spanje *Tordos*, in Engeland *The roze* of *Carnation coloured-ouzel*, en in Duitschland den *Hairkopfigen Drosfel* genaamd.

Alle de Vogelbeschryvers, die van deeze *Merel* gewagen, hebben 'er van gesprooken als van een zeldzaamen, vreemden en weinig bekenden Vogel, dien men niet zag dan by deszelfs doortrekken, en wiens waare Vaderland men niet wist. De Ridder LINNÆUS is de eenige die ons leert, dat hy in *Lapland* en *Zwitzerland* woont; doch hy vermeld ons niets van 't geen die Vogel daar doet, niets van het paaren, nestmaaken, eijerleggen, broeden, opkweeken der Jongen, noch van zyne uittochten &c. ALDROVANDUS, de eerste die van *Rooskleurige Merels* spreekt, zegt alleen, dat ze zich zomtyds omstreeks *Bologne* vertoonen, waar zy by de Vogelaars bekend staan onder den naam van *Zee-Spreeuwen*, dat zy zich op mestvaalten nederzetten, zeer vet worden, en lekker smaaken: twee heeft men 'er in *Engeland* gezien, de Heer EDWARDS veronderstelt dat ze door een

een ſtorm derwaards waren overgevoerd: ik heb er veele in *Bourgogne* waargenomen, daar ten tyde des overtochts gevangen; en 't is waarſchynlyk dat ze haare omzwervingen tot *Spanje* uitſtrekken, indien het op grond ſteunt, dat zy, gelyk de Heer KLEIN zegt, in de *Spaanſche taal* eenen naam hebben.

De Pluimadie van het Mannetje ſteekt zeer uit, de Kop, de Hals, de Vleugel en Staartpennen zyn zwart met een ſchitterenden weêrſchyn van groen en purper; de Borst, de Buik, de Rug, de Stuit, en de kleine dekveeren der vleugelen zyn Rooskleurig, op deeze plaats wat ligter, op geene wat donkerder, met eenige zwarte plekken hier en daar verſpreid op eene ſoort van ſchoudermantel, die van boven tot op den Staart, en van onderen tot beneden den Buik loopt; behalven dit heeft de Kop tot cieraad, eene ſoort van Kuif, die agter over ſtaat, gelyk die van het *Peſt-Vogeltje*, en een ſchoon vertoon moet maaken, wanneer de Vogel dezelve overeinde zet.

De Onderbuik, de beneden dekveeren van den Staart, en de Pooten zyn donkerverwig, de Klauwen donker oranjekleurd; de Bek half zwart en half vleeschkleurd; doch de ſchikking der kleuren van den Bek ſchynt niet vast en geregeld: want die wy gezien hebben en die ALDROVANDUS zag, hadden het grondſtuk van den Bek zwartagtig en 't overige gedeelte vleeschkleurig; terwyl by de *Rooskleurige Merels*, door EDWARDS waargenomen, de punt van den Bek zwart was, en dit zwart allengskens afneemende in een donkere oranjekleur veranderde, welke de kleur uitmaakte van het grondſtuk des Beks, en der Pooten. Het bovenſte gedeelte van den Staart ſcheen gemarmerd, 't welk ontſtaat uit de kleur der benedenſte Dekveeren die zwart zyn met witte einden.

Het Wyfje heeft een zwarten Kop, gelyk het Mannetje, doch geen zwarten Hals. By 't zelve zyn de Staart en Vleugelpennen van een min donkere kleur, en de zogenaamde ſchoudermantel heeft min leevendige kleuren.

Deeze Vogel is veel kleinder dan onze *Gewoone Merel*; doch de Bek, de Vleugels, de Pooten en de Klauwen zyn, naar evenredigheid, veel grooter. Ook heeft hy in grootte, geſtalte en aart meer overeenkomst met de *Ring-Merel*: want hy is, even als deeze, een reizende Vogel; ondertuſſchen moet men bekennen, dat een der *Rooskleurige Merels*, die in *Engeland* gedood werd, zich in 't gezelſchap bevond van *Geelbekkige Merels*.

PRO-

PROEVEN OP DIEREN EN PLANTEN GENOOMEN, TEN OPZIGTE VAN DERZELVER VERMOGEN OM HETTE VOORT TE BRENGEN. DOOR JOHN HUNTER, F. R. S.

(*Phil. Transact.* Vol. LXV. Part. II.)

DE vernuftige Proeven en Waarneemingen, onlangs aan deeze geleerde Maatschappy medegedeeld, wegens het vermogen, 't geen de Dieren ſcheenen te bezitten om Koude te verwekken (*), ſpoorde my aan om myne aantekeningen, wegens zekere Proeven en Waarneemingen, in den Jaare MDCCLXVI gedaan, die een tegenovergeſtelt Vermogen in de Dieren aanwyzen, na te zien: een Vermogen, waar door zy in ſtaat zyn om eene van buiten aankomende Koude, terwyl zy leeven, te wederſtaan, door in zich zelven eene maate van Hette te verwekken, genoegzaam om daar aan tegenſtand te bieden. Deeze proeven waren oorſpronglyk niet ingerigt tot de ontdekking, die de uitkomst opleverde; maar met een geheel ander oogmerk: 't welk geen ander was dan myzelven te verzekeren of een Dier, naa dat het bevroozen was, het leeven kon behouden, gelyk men met veel vertrouwen beweerd hadt, zo ten opzigte van Viſchen als van Slangen. Ik vermeld dit om rede te geeven van iets, 't welk men anderzins aan agtloos- en onopmerkzaamheid zou kunnen toeſchryven: naamlyk de geringe maat van nauwkeurigheid in het meeten van den juisten graad van Koude, onder 't neemen deezer Proeven. Ik bedoelde geene nauwkeurigheid ten deezen opzigte; dewyl dezelve van geen gevolg altoos was ten opzigte van het ſtuk toen het voorwerp myns onderzoeks. De Koude was eerst gemaakt door middel van Ys en Sneeuw met *Sal amoniac* of Zee-zout, tot op 10 Graaden van FAHRENHEITS Thermometer: vervolgens werd het Ys, dus kouder gemaakt, vermengd met geest van Salpeter: doch tot welk een graad de Koude toen opklom, heb ik niet onderzogt. Dit koude mengzel werd gedaan in een tobbe, omkleed met wollen deekens, en ook daar mede overdekt, om de uitwerkzels van de Hette des Dampkrings op het mengzel voor te komen, en

(*) Zie *de Proeven en Waarneemingen in een Heetgemaakte Kamer*, door CHARLES BLAGDEN, in ons Mengelwerk der *Hedend. Vaderl. Letter-Oef.* IV. D. 2de Stuk. bl. 448 enz. en die van MATTHEUS DOBSON. V Deels. IIde St. bl. 280. *enz.*

en de lugt in de tobbe zo koud te houden als mogelyk was. De dierlyke vogten, bloed by voorbeeld, bevriezen op 25 Gr. zo dat een ſtuk dood vleesch in zulk een dampkring zou bevriezen.

PROEVEN OP DIEREN.

I. De eerſte Proeve werd genomen op twee Karpers. Zy werden gedaan in een glaazen vat met gewoon rivierwater, en dus in het vriezend mengzel geſtooken; het water vroos niet ſchielyk genoeg: weshalven men 'er, om het ſchielyker te doen vriezen, zo veel ſneeuw in deed dat het geheel dik werd. De Sneeuw rondsom de Karper ſmolt: wy deeden 'er meer nieuwe Sneeuw by; dit herhaalden wy verſcheide keeren, tot dat het ons verveelde, en wy alles in de open lugt ſtelden te bevriezen, door de zamengepaarde werking van het omringend mengzel, de natuurlyke Koude des Dampkrings. Zy bevroozen ten laatſten; naa alle kragten des leevens in het voortbrengen van Hette geſpild te hebben. Dat dit waarlyk het geval was, kon niet geweeten worden, eer ik dat gedeelte der proefneeminge volvoerd hadt; om 't welk alles begonnen was: te weeten de ontdooijing der Dieren. Dit ging by trappen toe; doch de Dieren kwamen, met het ſlap worden, niet weder tot het leeven. Geduurende de Koude toonden zy tekens van groote ongemaklykheid, door hunne geweldige beweegingen. In eenige deezer Proeven, waar in men de lugt als een Conductor van Koude en Hette gebruikte, bedienden wy ons van een looden vat, op dat de Hette te ſchielyker van het Dier mogt afgeleid worden. Het was, om die zelfde reden, klein; en, vermids het ter ademhaaling voor het Dier noodig was, dat de mond des vats gemeenſchap hadt met de open lugt, hadt men het vry diep gemaakt, ten einde de Koude des Dampkrings, rondsom het Dier, niet te ſchielyk mogt verminderen door de Warmte van de open Lugt, die dezelve als een Conductor zou bedorven hebben.

II. De tweede Proeve namen wy op een *Hazel-muis.* Het vat werd in het Koude mengzel gedaan tot bykans op den rand. De Dampkring rondom het Dier verkoelde ſchielyk; de adem bevroos zo als dezelve uit den mond kwam, een ruige Vorst zette zich aan de knevels, als mede aan de geheele binnenzyde van het vat, en de uiteinden der hairen werden daar mede bedekt. Terwyl dit gebeurde toonde het Dier de blykbaarſte tekens van ongemaklykheid: zomtyds wilde het zich ineen rollen, om dus minder plaats te beſlaan,

ſlaan, en de Hette te bepaalen; doch die vrugtloos vindende, poogde het te ontkomen (*): de beweegingen namen in geweldigheid af door het verminderen der leevenskragten: de Pooten waren bevrooren; doch wy vonden ons niet in ſtaat de Koude lang genoeg te doen duuren om het geheele Dier te doen bevriezen: zyn hair was zulk een ſlegt Conductor van Hette, dat de verteering niet meer was dan de Dierlyke vermogens in ſtaat waren, om uit te ſtaan (†).

III. De derde Proeve deeden wy op een andere Hazelmuis. Om het mislukken der voorgaande Proeve, droeg ik zorge, dat het hair anderwerf geen hinderpaal zou weezen, van het welſlaagen onzer Proefneeminge. Ik maakte het daarom eerst geheel en al nat, ten einde de Hette van het Dier te ſchielyker mogt worden weggenomen; en deedt het daar op in een looden vat. Dit werd geheel in het Koude mengzel geſtooken. Wel dra gaf het Dier blyk van 't voelen der Koude, door herhaalde poogingen om te ontſnappen. De adem, en het uitwaaſemend water van het lyf, bevroozen ſchielyk, en vertoonde zich als een ruige vorst aan de zyden van het vat en op de knevels: zo lang de kragt des leevens duurde, wederſtond dezelve de aanmadering der Koude. Nogthans hadt 'er, dewyl het Hair nat, en daar door een goede Conductor der Hette was, eene veel grooter verſpilling plaats dan in de voorgaande *Proeve*. Dit verhaaſtte de vermindering van 't vermogen in *dezelve* voort te brengen. Het Beest ſtierf, en werd welhaast ſtokſtyf; by het ontdooyen vondt men het dood.

IV. Eene vierde Proefneeming ſtelden wy te werk op een Padde. Deeze dompelden wy in 't water, juist diep genoeg om den mond niet te bedekken; alles werd geſtooken in het Koude mengzel, thans tuſſchen de 10 en 15 Graaden. Het water 'er digt by bevroos, en de Padde was als in 't

ys

(*) Dit wyst uit, dat de Koude, tot eene hooge maate opgevoerd, eerder de Dieren in beweeging helpt dan van beweegen doet ophouden; doch het ſchynt, uit verſcheide omſtandigheden en waarneemingen, dat eene zekere maate van Koude eene werkloosheid te wege brenge, zo in het leevende als in het gevoelende beginzel, 't geen wy vervolgens nader zullen opheldren.

(†) Deeze Proeven werden genomen in tegenwoordigheid van Dr. GEORGE FORDYCE en Dr. ERWIN, Leeraar der Chymie te *Glasgouw*: de laatstgemelde kwam toevallig binnen toen wy 'er mede bezig waren.

ys beſlooten; doch het Dier ſtierf niet, en was, derhalven, niet bevroozen; ſchoon het zeer bezwaarlyk het gebruik zyner leden weder kreeg.

V. De vyfde Proeve deeden wy op een Slek, die zeer ſchielyk bevroos, in eene Koude tusſchen de 10 en 13 Graaden: deeze Proeve werd in den Winter genomen, wanneer de leevensvermogens deezer Dieren zeer zwak zyn: dezelve zou, in den Zomer, een veel ſtrenger Koude hebben kunnen doorſtaan.

PROEVEN OP PLANTEN.

Om zeker te gaan of de Planten konden bevriezen, en vervolgens alle haare hoedanigheden behouden als zy ontdooyden, en of zy hetzelfde vermogen bezaten om Hette voort te brengen als de Dieren, deed ik de volgende Proeven. Groeiende Vogten, geperst uit groene Planten, als Kool, Spinnage, vriezen in eene Koude van omtrent 29 Graaden: en ontdooyen weder tusſchen de 29 en 30 Graaden: en dus omtrent 4 Graaden boven het punt, waarin dierlyke vogten bevriezen en ontdooyen.

I. Nam ik een groeyende Boon, die omtrent drie duimen ſtam hadt, en deed dezelve in een looden vat met gemeen water, en dompelde dit alles in het koude mengzel. Het water daar rondsom was ſchielyk bevroozen; de Boon, egter, hadt langer tyd werk om te bevriezen, dan dezelfde hoeveelheid waters zou gehad hebben; ze bevroos nogthans, werd naderhand ontdooid, en in den grond geplant, doch verdorde wel haast. Dezelfde proeve namen wy op Tulpbollen, met dezelfde uitwerking.

II. Een Jonge Schotſche Pynboom, die twee volwaſſen ſcheuten hadt, en een derde nog aan 't groeijen, en dus in zyn derde Jaar was, deeden wy in een koud mengzel, tusſchen de 15 en 17 Graaden koud gemaakt. De laatſte ſcheut bevroos zeer bezwaarlyk, dit ſcheen eenigermaate toegeſchreeven te moeten worden aan den wederſtand, tusſchen de Plant en het Water. Ontdooid zynde, bevonden wy de jonge ſcheut ſlenterig, wy plantten den Pynboom: de eerſte en tweede ſcheut hadden het leeven behouden, terwyl de derde, of de groeiende ſcheut verdorde.

III. Van een jonge ſcheut groeienden Haver met drie bladeren, deeden wy een der bladeren in een mengel 22 Graaden koud, het bevroos ſchielyk. De wortels ſtaken wy 'er vervolgens in; doch ze bevroozen niet; en in den grond geſtooken zynde, groeide alles, uitgenomen het Blad 't welk be-

vrooren geweest was. Dezelfde proeve werd herhaald op de bladeren en wortelen van een jonge Boonplant, en hadt denzelfden uitslag.

IV. Een Blad geplukt van een groeienden Boon, in een koud mengzel gestooken, bevroozen, en vervolgens ontdooid, diende tot een regelmaat. Een ander versch Blad werd genomen, en in 't midden geknakt; een klein hol looden vat werd boven op het koude mengzel geplaatst, en de twee bladen op den bodem nedergelegd: maar de eene helft van elk Blad liet men niet toe het vat aan te raaken, door het ombuigen: het koude mengzel was tusschen de 17 en 15 Graaden, en de Dampkring op 22 Graaden. De oppervlakten van de twee Bladen, die het lood raakten, bevrooren beide *schielyk*; maar die oppervlakten, welke in rechte hoeken opliepen, en daarom alleen door den kouden dampkring geraakt werden, bevrooren niet in gelyke tyden: het geen voorheen bevrooren geweest was, bevroor veel schielyker dan het frissche. De bovengemelde Proeve werd herhaald als het koude mengzel op 25. 24 Graaden stondt, en de dampkring omtrent even koud was, met denzelfden uitslag; alleen hadden de Bladen langer werk om te bevriezen, inzonderheid het versch geplukte.

V. De bovengemelde groeiende vogten in het looden vat bevrooren zynde, wanneer het koude mengzel op 28 Graaden stondt, en de dampkring dezelfde maat van *koude* hadt, werd een groeiende scheut van een Pynboom, *en* een Boomblad op de oppervlakte gelegd: daar eenige minuuten gelegen hebbende, bevonden wy dat ze de oppervlakte, waar op zy lagen, ontdooid hadden. Dit dagt ik kon voortkomen van de grootere warmte deezer zelfstandigheden, op den tyd der nederligginge; doch de scheut des Pynbooms op een ander deel verplaatzende, zagen wy 't zelfde uitwerkzel.

VI. Wy hadden een versch Boonblad nauwkeurig gewoogen, en bragten het daar op in den kouden dampkring, waar het bevroos: in deezen bevrooren staat lagen wy 't *zelve* op dezelfde schaal, en lieten het ontdooyen. 'Er was geene veranderinge in 't gewigt.

Uit de bovenvermelde Proeven blykt, voor eerst, dat een Dier van 't leeven moet beroofd zyn eer het bevriest. Ten tweeden, dat 'er eene verspilling der dierlyke vermogens toe noodig is, en dat het geheele dierlyke leeven, langs deezen weg, kan worden uitgeput. Ten derden, dat deeze kragt geevenredigd is aan de volkomenheid van het Dier, aan de natuurlyke Hette eigen aan elke soort; en aan elken leeftyd. Dezelve kan desgelyks mogelyk, in zekere maate, afhangen

van

van andere tot nog niet waargenomene omſtandigheden: want uit de II en III Proeve, op de Hazel muis, bleek het, dat voor deeze Dieren, die eene geſteltenis bezitten om ten naaſten by dezelfde Hette te behouden in allerlei lugtgeſteltenisſen, de grootſte maate van Koude, welke ik kon voortbrengen, noodig was om dit vermogen te overwinnen: terwyl in de IV en V Proeve, dit vermogen, in de Padde en Slek, wier natuurlyke Hette niet altoos dezelfde is, maar zeer merkbaar veranderd, naar gelange van de uitwendige Hette en Koude, uitgeput werd in eene maate van Koude, niet boven de 10 of 15 Graaden, en dat in de Slek, de onvolmaaktſte van beiden, de kragten om Hette te verwekken, verre het zwakſte waren.

Dat onvolmaakte Dieren eene groote verandering in hunne geſteldheid van Hette en Koude toelaaten, blykt uit de volgende Proeven. De Thermometer op 45 Graaden ſtaande, met den bol door den mond in de maag van een Kikvorsch gebragt zynde, die zich in een lugt van dezelfde warmte bevondt, rees de Kwik tot 49 Graaden. Hier op bragt ik den Kikvorsch in een dampkring heet gemaakt door warm water, en liet het Dier daar twintig minuuten in, waar op de Kwik, de Thermometer bol weder in de maag geſtooken zynde, tot 54 Graaden klom. Maar tot welk eene maate de nog onvolmaakte Dieren heeter en kouder kunnen gemaakt worden, op den eenen of anderen tyd, heb ik niet kunnen bepaalen. De verſtyfdheid deezer Dieren, by ons in den Winter, moet waarſchynlyk toegeſchreeven worden aan eene groote verandering in hunne geſteltenisſe, te wege gebragt, door de uitwendige Hette en Koude. De Koude heeft dan in hunne lichaamen zodanig de overhand, dat dezelve, zo lang zy duurt, voor een groot gedeelte, alle leevenswerkzaamheden doet ophouden. In warmer lugtſtreeken beſpeurt men dit uitwerkzel niet. In dit opzigt gelyken zy naar de Plantgewasſen.

Ten anderen leeren ons de voorheen bygebragte Proeven, voor eerst, dat Planten, wanneer ze in een daadlyken ſtaat van groeijing zyn, of zelfs in een ſtaat dat ze in zekere omſtandigheden kunnen groeijen, van haar groeiend beginzel moeten beroofd worden eer zy bevriezen. Ten tweeden, dat de Groeijing in zichzelve een vermogen hebbe in Hette voort te brengen; doch niet altoos in evenredigheid aan de vermindering van Hette, door aangebragte Koude veroorzaakt, om ten allen tyde een' eenpaarigen graad van Hette te behouden: want de inwendige gemaatigdheid der Plantgewasſen is vatbaar voor nog grooter veranderingen dan die der onvolmaakte Dieren; doch binnen zekere paalen. Buiten deeze perken

wederſtaat het beginzel des groeienden en des dierlyken leevens, eenige verdere verandering. Ten derden, de Hette der Plantgewasſen verandert, naar de gemaatigdheid van de middelſtoffe, waar in zy zich bevinden, 't geen wy ontdekken door die gemaatigdheid te veranderen, en de Hette van het Gewas waar te neemen. Ten vierden, de verſpilling der groeiende kragten is, in dit geval, geëvenredigd aan de noodzaaklykheid, en alle de groeiende kragten kunnen, langs dien weg, uitgeput worden. Ten vyfden, is deeze kragt waarſchynlyk geëvenredigd aan de volmaaktheid van de Plant, de natuurlyke Hette eigen aan elke ſoort, en den ouderdom van de Plant op zich zelven. Dezelve kan ook, misſchien, eenigermaate afhangen van andere tot nog onopgemerkte omſtandigheden: want in de II Proeve verloor de oude ſcheut de kragten niet, terwyl de jonge en groeijende ſtierf; in de III en IV Proeve bevonden wy dat de jonge en groeijende ſcheut van den Pynboom zeer bezwaarlyk bevroos, in eene Koude van 10 Graaden; daar een Boonblad ſchielyk bevroos met 22 Graaden; en in de V Proeve deedt de jonge ſcheut van den Pynboom het Ys veel raſſer ontdooyen, dan het Boonblad. Ten zesden is het waarſchynlyk, dat door dit beginzel de Planten geſchikt zyn, voor verſchillende Lugtſtreeken. Ten zevenden, dat de opſchorting van de werkzaamheden des groeijenden leevens, *die* 's Winters plaats heeft, waarſchynlyk daar aan moet toegeſchreeven worden, dat de Planten vatbaar zyn voor zulk eene groote verandering van inwendige gemaatigdheid. Ten achtſten zyn de Wortels der Planten in ſtaat om meer Koude te wederſtaan dan de ſtam of het blad, ſchoon, derhalven, de ſtam door de Koude gedood worde, kan de wortel in leeven blyven, gelyk de dagelykſche ondervinding onwederſpreekbaar toont. Het weefzel der Planten verandert zeer door 't verlies des leevens, bovenal in die wateragtig en jong zyn: van broos en ſtyf, worden ze ſlap en *ſlenterig*. Het Blad van een Boom is in volkomene gezondheid dik en vol, weert het water af als ware het beſmeerd, en breekt menigmaal eer het zich op eene aanmerkelyke wyze laat buigen; maar wordt het langzaam door Koude gedood, dan zal het alle deeze eigenſchappen verliezen, buigzaam en ſlap worden; beroofd van het vermogen om water af te weeren, wordt het gemaklyk nat gemaakt, en vertoont zich als gekookte groente. Wordt het ſchielyk gedood, door eene onmiddelyke bevriezing, het blyft in denzelfden ſtaat als wanneer het leefde; maar, ontdooid, verliest het de voorgaande

ſchik-

ſchikking der deelen te eenemaal. Dit verlies is zo aanmerkelyk, dat men veelligt zou gelooven, dat het veel van zyne zelfſtandigheid verlooren hadt: doch, uit de VI Proeve, is het blykbaar dat dit geene plaats hebbe. Dit zelfde zien wy, wanneer eene Plant gedood is door de Electriciteit (*). Indien een groeiende ſappige Plant een ſtoot van de Electriciteit kryge, genoegzaam om dezelve te dooden, vallen de bladeren neder, en de geheele Plant wordt ſlap.

In zo verre ſchynt het groeiend en dierlyk leeven 't zelfde; nogthans verſchilt het Dier en Plant in eene zeer weezenlyke omſtandigheid, die wy, hier ter plaatze, byzonder in aanmerking mogen neemen; naardemaal dezelve zich zeer merkbaar vertoont in de gedaane Proeven. Een Dier is even oud in alle zyne deelen, uitgenomen daar nieuwe deelen gevormd zyn in gevolge van geledene ongemakken, en wy bevinden, dat deeze nieuwe of jonge deelen in de Dieren, even als de jonge ſcheuten der Planten, zo kragtig niet van leeven zyn als de oude; maar elke Plant heeft haare deelen van onderſcheiden ouderdom. Naar de maate der Jaaren, die dezelve bereikt, heeft ze deelen van alle opeenvolgende Jaaren, van het eerst af; elk deel bezit kragten, geevenredigd aan deszelfs ouderdom, en elk deel is, in dit opzigt, gelyk aan Dieren van zo veele verſchillende Jaaren. De Jeugd is in alle gevallen een ſtaat van onvolmaaktheid: want wy ontdekken dat weinig Dieren, die 's winters ter wereld komen, in leeven blyven, of 'er moet byzondere zorge voor gedraagen worden: 't zelfde heeft plaats omtrent de Planten. Ik bevond dat eene jonge Plant veel ligter te dooden viel dan eene Oude, als mede dat de jongſte deelen van dezelfde Plant het ſchielykst omkwamen.

Dit vermogen van Hette voort te brengen ſchynt byzonder eigen te zyn aan de Dieren en Planten, terwyl zy leeven. Het is in beiden alleen een vermogen van tegenweer en wederſtand: want het vertoont zich niet van zelven en onuitgelokt; maar moet altoos opgewekt worden door de kragt van eene van buiten aankomende Koude verwekkende oorzaak. In de Dieren hangt het niet af van de beweeging des bloeds, gelyk zommigen veronderſteld hebben: dewyl

(*) Om eene geheele Plant, door de Electriciteit, te dooden, is het noodig den Conductor aan elk uitſteekend deel te brengen, of daar aan een ſchok te geeven: want elk deel, dat buiten de lyn van de rigting der Electriciteit blyft, zal het leeven behouden.

wyl het eigen is aan Dieren, by welken geen omloop des bloeds gevonden wordt: daarenboven is de neus van een Hond, die bykans in alle geſteldheden der lugt dezelfde Hette heeft, wel met bloed voorzien; ook kan men niet zeggen dat het afhangt van het Zenuwgeſtel: want het wordt gevonden in Dieren, die brein noch zenuwen hebben. 't Is, derhalven, zeer waarſchynlyk, dat het afhangt van eenig ander beginzel beiden byzonder eigen, en 't welk een der eigenſchappen des leevens is, welke onafhanglyk van den omloop des bloeds, des gevoels, en den wil, kan werken en het met de daad doet; *te weeten*, die kragt welke het inwendig werktuig bewaart en regelt, en gemeen is aan Dieren en Planten. Dit beginzel is in den volkomenſten ſtaat, wanneer het Lichaam gezond is, en in de veelvuldige afwykingen daar van vinden wy de werking zeer onzeker en ongeregeld; zomtyds zich verheffende boven de algemeene regelmaat, zomtyds verre daar beneden daalende. Voorbeelden hier van vinden wy in verſcheide ziekten, en in een en dezelfde ziekte op verſchillende tyden. Onlangs ontmoette ik hier van een doorſlaand voorbeeld, in een Heer, die eene beroerte hadt; daar hy bezefloos in 't bedde lag, en gedekt met dekens, voelde ik, dat zyn geheele lichaam, op een oogenblik, overal zeer koud wierd, dus voor eenigen tyd bleef, en even ſchielyk boven *maate van* hette gloeide. Terwyl dit eenige uuren agter *een beurtlings* plaats greep, was 'er geene merkbaare verandering in de pols te beſpeuren.

BERIGT VAN DE ZEDEN, BEGINZELS EN EERDIENST DER DUNKARDS; EENE ZONDERLINGE VOLKPLANTING IN PENNSYLVANIA, ONTLEEND UIT EEN' BRIEF VAN EEN HEER, DIE ZICH EENIGEN TYD DAAR OPHIELDT (*).

(*Uit het Engelsch.*)

Ephrata, of *Dunker town*, gelyk zommigen die Stad noemen, is een kleine Stad, gelegen aan eene ſchoone kleine

(*) Van deezen zonderlingen Aanhang kunnen onze Leezers reeds een berigt vinden, in het V. Deels IIde Stuk der *Vaderlandſche Letteroefeningen*; doch dewyl het tegenwoordige eenige by-

ne rivier of kreek, in een afgezonderde en romanesque valei, omtrent zeventig mylen van *Philadelphia*. Deeze Stad en de omliggende landen behooren aan eenen Godsdienſtigen Aanhang, *Dunkers* of *Dunkards* geheeten; Menſchen van zeer zonderlinge beginzelen en zeden. Zy zyn, voor het grootſte gedeelte, *Duitſchers*. Hun naam, zo men my berigt, is ontleend van de wyze waar op zy de nieuw bekeerden doopen; door dezelven in eene rivier te dompelen, gelyk de *Anabaptisten* onder ons de gewoonte hebben.

Vast gaat het, dat zy, omtrent vyftig Jaaren geleden, hier eerst ten voorſchyn kwamen; en niet als een Aanhang, uit eenig ander land herkomſtig, zich te deezer plaatze nederzetten. Hun Genootſchap ſchynt, egter, tegenwoordig in verval, niet boven de honderd perſoonen haalende; ſchoon het te vooren talryker ware. Mannen en Vrouwen gaan beiden des Zomers in linnen, en 's Winters in wolle, gekleed. Hun gewaad beſtaat uit een langen rok of tabbaart, met een gordel om den middel vastgemaakt; aan de ſchouders is een hoed of kap niet ongelyk aan die der *Dominikaaner Monniken*. De Mannen ſcheeren hair noch baard. Zy zyn, over 't algemeen yverig, goedaartig, en by uitneemenheid ſchrander.

De Mannen en Vrouwen hebben byzondere wooningen, en een byzonder beſtuur. Ten deezen einde hebben zy twee groote houten gebouwen opgerigt, het eene wordt door de Broeders, en het andere door de Zusters, der Maatſchappye bewoond: in elk is een eetzaal en een vertrek tot het verrigten van den openbaaren Godsdienst: want de Mannen en Vrouwen komen niet zamen, zelfs in het volvoeren van hunne Godsdienst verrigtingen. Het overige der gebouwen is verdeeld in eene menigte van kleine Kamertjes of liever Celletjes, ieder juist groot genoeg om één perſoon te huisvesten.

Zy leeven voornaamlyk van Wortelen en Moeskruiden: de regels hunner Maatſchappye, het eeten van vleesch niet veroorlovende dan by byzondere gelegenheden, wanneer zy een zogenaamd *Liefde-feest* houden: als dan eeten de Broeders en Zusters met malkander, in een groot vertrek, Schaapenvleesch; doch geen ander. Geen lid van 't Genootſchap mag een bed hebben, dan in gevalle van ziekte. In elke kleine cel hebben zy een vaste bank, die tot een bed dient; en een klein

byzonderheden bevat, daar niet vermeld, en veel later is, hebben wy het der plaatzinge waardig geoordeeld: de tyd is misſchien oorzaak van eenige verſchillendheden tuſſchen beide de berigten.

klein houten blok ſtrekt tot een hoofdkuſſen. De *Dunkards* ſtaan geene gemeenſchap toe tuſſchen de Broederen en Zusteren, zelfs de Huwelyksgemeenſchap heeft by hun geen plaats. Eenigen hebben nogthans deeze bepaaling overſchreeden, en het gewaagd zich in 't Huwelyk te begeeven. De Getrouwden worden, egter, niet langer aangemerkt als volkomen leden der Maatſchappye, noch mogen onder 't zelfde dak of in dezelfde Stad met de Ongetrouwden leeven: maar zyn verpligt na eene plaats te gaan, omtrent eene myl van *Ephrata* gelegen, met den naam van den *Berg Sion* beſtempeld. Zy blyven de kleeding hunner Broederen en Zusteren draagen, en worden, in andere opzigten, aangemerkt als leden der Maatſchappye.

Eene voornaame Leerſtelling der *Dunkards* is, *zo men my* berigt: „ Dat een Toekomende Gelukzaligheid alleen ver„ kreegen kan worden door boetedoening en kwellingen dee„ zes leevens, en, dat, even gelyk JESUS CHRISTUS, door „ zyn verdienstlyk lyden, de Verloſſer werd des Mensch„ doms in 't algemeen, zo ook ieder Mensch, door een ont„ houdend en bedwingend leeven, zyn eigene Zaligheid kan „ uitwerken." Ja, zy gaan zo verre dat zy overtollige werken ſtellen, en verklaaren, dat een Mensch veel meer kan doen dan hy naar ſtrikt regt verpligt is, en dat deeze overtollige werken, gevolglyk, tot behoudenis van anderen *kunnen* dienen.

In deezer voege bedriegen zich deeze arme Menſchen met ydele overleggingen, zoekende die Godsdienſtige voldoening, welke alleen in den inwendigen ſtaat der Ziele kan gevonden worden, in hunnen uiterlyken toeſtand. Godvrugtige en gelukkige gemoedsgeſteltenisſen, in de daad, hangen veel min af van uitwendige omſtandigheden dan de meesten zich verbeelden. Dwaaslyk verwaarloozen de Menſchen agt te geeven op de Godvrugtige aandoeningen, of eene geeſtlyke gemeenſchap aan te kweeken met den Vader der Geesten, en denken dan zich zelven te verontſchuldigen, door *hun lot* in dit tegenwoordige leeven, als ongunſtig tot die oogmerken, te beklaagen. Zy die, in 't zweet huns aanſchyns, hun dagelyks brood winnen, verbeelden zich gereedlyk, dat zy, zich in ruimer en gemaklyker omſtandigheden bevindende, meer tyd zouden hebben om op hunne eeuwige belangen te denken: doch de bezittingen vermeerderen niet, of hunne zorg en moeite wast in evenredigheid aan, en zy voelen zich meer met drukten omzet en min vry dan voorheen. —— Anderen denken dat zy, door volſtrekt alle gemeenſchap en ver-

verbintenis met de rest des Menschdoms af te breeken, door in ſombere wouden te gaan, door zich in holen en ſpelonken te begraaven, door zich alle de ſchuldelooze voldoeningen der Natuure te ontzeggen, op de allerzekerſte wyze, zich in 's Hemels gunst aanbeveelen, en geheel overeenkomſtig leeven met het denkbeeld, 't geen zy van de Heiligen op aard vormen. Doch zy moeten, in de eerſte plaats, aanmerken, dat zy te vergeefsch onderneemen hunne eigene verkeerde zielsgeſteltenisſen te ontvlieden, die hun, in de afgeſcheidenſte ſchuilhoeken, zullen vervolgen en plaagen: en ten anderen overweegen, dat zy, door op deeze wyze uit de wereld te gaan, alle gelegenheden verliezen, die hun by mogelykheid kunnen voorkomen, om duizend tedere aandoeningen op te wekken, duizend daaden van medelyden, liefde en goedwilligheid te verrigten.

Behalven de twee groote Gebouwen hier boven vermeld, hebben de *Dunkards* verſcheide kleinder Huizen, voornaamelyk tot handwerken geſchikt. Want zy bewerken verſcheide dingen met veel kuntst en vlyts. Zy hebben eene zeer geſchikte Oliemolen, Papiermolen, en eene Drukkery. Zy maaken Pergament, Leder, Linnen en Wollen Stoffen, meer dan genoeg is tot eigen gebruik. De Zusters toonen haar vernuft in 't vervaardigen van Waschkaarsſen, aartige papieren Lantarens, en verſcheide ſoorten van bordpapieren Doozen, die zy aan de Vreemdelingen, die haar komen zien, verkoopen. Desgelyks vermaaken zy zich met het ſchryven van geliefde Schriftuurplaatzen met groote Letteren, kunſtig opgecierd met trekken en bloemen. Deeze ſchriften zyn veel eer het werk van geduld dan van vernuft: verſcheide zyn in lystjes geplaatst en hangen aan de wand, om haare Godsdienstvergaderplaats op te cieren.

Nog maar een ſtuk ten opzigte van de *Dunkards*, zal ik hier in opmerking neemen, naamlyk de byzonderheid van hun Muzyk. Op eene leuze door een myner vrienden gegeeven, noodigden de Zusters ons in hunne Kapel; en, op eene ry gaande zitten, begonnen zy een haarer Godvrugtige Liederen aan te heffen. De Muzyk hadt weinig of geen vernuftige toonvallen; maar beſtond uit eenvoudige lange nooten, op 't welluidenst zamengeſteld. De vier ſtemmen werden, door deeze Zusters, gezongen met zoete, heldere en zagte ſtemmen; en tevens met eene nauwkeurigheid in maatklank, die verwonderlyk was. Het is onmogelyk myne aandoeningen te deezer gelegenheid te beſchryven. De Zangeresſen zaten met neergeboogen hoofden, in een geheel ſtaatige en vernederde

houding; haare weezens waren bleek en mager ingevolge van haare leevenswyze; haare kleeding was wit en gansch schilderagtig, en haar Muzyk trof de ziel. Ik begon bykans te denken, dat ik my in de wereld der geesten bevond, en dat alle voorwerpen rondsom my lugtgewestisch waren. Met één woord, de indruk, welke die vertooning op my maakte, bleef my eenige dagen op 't sterkste by, en ik zal ze, nimmer, geheel vergeeten.

WAARNEEMING OMTRENT HET PULPA CASSIÆ.

Door

HENDRIK BROUWER.

ALle zoete en zuuragtige deelen der Plantgewassen zyn de Gisting onderworpen, gelyk het uitgetrokken merg van *Pyp Cassia* ons ten overvloede doet ondervinden.

Ik zal myne Proefneeming, die ik, om de Gisting in het *Pulpa Cassiæ* te beletten, gedaan heb, kortelyk opgeeven.

Ik meng onder verschе uitgetrokken *Pulpa Cassiæ*, een weinig *Alcobol Vini* (allerzuiverste Geest van Wyn,) sluit de pot wel toe, dit herhaal ik om de 3, 4 à 5 dagen, na dat het weêr warm is; hier door heb ik bevonden dat het *Pulpa Cassiæ*, na 6 weeken oud te zyn, niets van reuk nog smaak veranderd was, daar het *Pulpa Cassiæ*, dat ik op dien zelfden dag uitgetrokken had, reeds in de tweede graad der Gistinge was (*). Of men het *Pulpa Cassiæ*, op deeze manier behandeld, een geheelen Zomer voor de Gisting zal kunnen bewaaren, zulks durf ik niet bepaalen, alzo ik deeze proefneeming, in 't begin van de voorige maand, eerst werkstellig gemaakt heb, egter durf ik zeggen dat het veel langer voor bederf zal kunnen bewaard blyven als gewoonlyk.

Amsterdam,
den 15. *September* 1777.

(*) 'Er zyn 3 trappen in de Gisting; ten 1sten een Geestryke of Wynagtige, ten 2den een Zuuragtige, en ten 3den een Rot-Gisting.

ZAMENSPRAAK

TUSSCHEN ARISTIPPUS EN CRATES.

In de Elifeefche Velden.

(Uit het Fransch van den Heer M. M**.)

ARISTIPPUS.

GY waart dan wel over u zelven te vrede op dien dag, toen gy uwe ſchatten in de diepte der zee hadt geworpen?

CRATES.

Dat was ik! Ik werd vry.

ARISTIPPUS.

Dit woord klinkt ſchoon. Maar wy zyn hier zonder getuigen, en wy zullen 'er voortaan niet veel belangs in ſtellen, wat men van ons zegge, wilt gy my de geheime beweegreden van een zo zonderling beſluit wel openbaaren?

CRATES.

Welk eene verborgenheid kunt gy daar in vermoeden? Ik zag altoos de Rykdommen aan als een' zwaaren last. Ik wilde my daar van ontſlaan; ik durfde zelfs hoopen, dat myn voorbeeld de Menſchen de nietigheid zou doen opmerken, van dat veragtlyk Metaal, dien wreeden Afgod, aan welke men, ten allen tyde, de heiligſte panden der Deugd, en de dierbaarſte voorregten der Menschlykheid, heeft opgeofferd.

ARISTIPPUS.

Myn waarde CRATES, gy hebt nog alle praal niet afgelegd; de woorden-praal, ik beken het, heeft my altoos het meest geſtooten. Indien gy, derhalven, uwe verheevene beginzels naar myne vatbaarheid wilt ſchikken, moet gy my toeſtaan, u eenige zeer eenvoudige vraagen te doen.

CRATES.

Ik luister.

ARISTIPPUS.

Is het geene waarheid, dat de Mensch zich volmaakt, als hy zyn Verſtand aankweekt en zyne Ziel verſterkt?

CRATES.

Ongetwyfeld.

ARISTIPPUS.

Is het niet door het vermeerderen van het getal onzer kundig-

digheden, door meer kragts en uitgebreidheids aan onze denkbeelden te geeven, dat ons Verſtand aangekweekt en onze Ziel verſterkt wordt?

CRATES.

Ja.

ARISTIPPUS.

Zult gy, desgelyks niet toeſtemmen, dat, zonder de uitvinding der Taalen, 's Menſchen Geest nog gedompeld zou liggen in zyne eerſte onweetenheid?

CRATES.

Niets gaat vaster. 't Is door behulp dier verheevene uitvindinge dat wy geleerd hebben, onze eigene denkbeelden gemaklyk zamen te voegen, en die van anderen te doorgronden. Doch welk eene betrekking bid ik u, kan dit alles hebben met de zaak waar van wy thans handelen?

ARISTIPPUS.

Ik ben nog niet daar ik weezen wil; doch wanneer wy 'er ſlegts komen, verſchilt het niet langs welk een weg. Wy hebben hier tyds in overvloed. —— Zoudt gy alle Menſchen veroordeelen, om alleen gelukkig te zyn door hunne Denkbeelden.

CRATES.

Ik weet alle Menſchen zyn niet vatbaar voor een zo *zuiver* geluk.

ARISTIPPUS.

Als gy hun geen ander Geluk overlaat, zult gy veel wreeder weezen, dan de gierigſte Rykaart.

CRATES.

De Natuur heeft in de behoeften van allen voorzien. Het genot der zinnen is de welbron des Geluks voor de zodanigen, die 't Geluk der Ziele en des Verſtands niet kennen.

ARISTIPPUS.

Ik zal niet onderzoeken of hun deel min beſtendig *is*. Doch zeg my alleen, indien iemand het geheim hadt uitgevonden om het getal te vermeerderen dier genietingen, welke al het Geluk van drie vierde en een half des Menschdoms uitmaken, zoudt gy het dien Man kwaalyk neemen?

CRATES.

Neen.

ARISTIPPUS.

Waarom dan onophoudelyk uitgevaaren tegen Goud en Zilver? Hy die deeze Metaalen uitvondt, heeft misſchien *den* Men-

Menſchen een veel grooter dienst gedaan dan hy die de Taalen uitvondt. Door het vormen van die ſoort van Algemeene Taal, vermenigvuldigde hy de bronnen van algemeen Geluk. Geene ontdekking, welker gevolgen zo uitgebreid, zo duurzaam, zo algemeen nuttig geweest zyn. In ſtede van de verruiling der Denkbeelden gemaklyker te maaken; maakt het Goud die des Eigendom gemaklyker, verzekert ze desgelyks, en vermeerdert ze in 't oneindige (*).

CRATES.

Waarlyk iets zeldzaams. Uw heerlyk geheim verzekert en vermeerdert den Eigendom van eenige Schurken: dewyl het hun gedient heeft, om, ik weet niet hoe veel eerlyke lieden, te berooven.

ARISTIPPUS.

Ach! Zullen wy de Honigbyen verbieden Honig te vergaderen: om dat de ſnoode Horzels haar zomtyds de zoete vrugt haars vlyts en arbeids ontrooven? Haat de Ryken; ik ſtaa het u toe: maar het Goud en Zilver hebben regt op uwe dankerkentenisſe. Dank hebben die Metaalen voor de weldaaden, die zy toebragten: 't is niet alleen de Rykdom van eenige byzondere Perſoonen, het is de algemeene klomp der Eigendommen, mag ik my dus uitdrukken, die vermeerderd is. De gemeenſte ondervinding ſtrekt hier van ten bewyze. Veronderſteld dat myn akker twee zakken Koorns opbrengt, en dat die twee zakken genoegzaam zyn ter voldoening van myne noodigſte behoeften. Indien ik met een derde my gemaklyk eenigen anderen Eigendom kon bezorgen, die my nut en aan-

(*) Het zou zeer gemaklyk vallen deeze gelykenis verder uit te ſtrekken. Schoon de Tekens onzer Bezittingen en die onzer Denkbeelden in zichzelve willekeurig zyn, is derzelver keuze niet geheel onverſchillig, en hangt meer of min af van de natuur der zaaken zelve. Alles is niet even geſchikt om een verbeeldend teken van elk voorwerp te weezen. Het is van veel belangs dat de ſtoffe dier Tekenen een Character en eene waarde bezitten, die geene te groote veranderingen kunnen ondergaan. 't Is noodig dat 'er eene juiste evenredigheid gevonden worde tuſschen de tekens en de eigendomen, welker verruiling ons nuttig kan weezen. Een Land, overvloeiende van gemuntte rykdommen, 't welk, door zyne ligging, of eenige andere omſtandigheid, niet in ſtaat was dezelve in weezenlyke genietingen te veranderen, zou niet min arm weezen, dan die onbeſchaafde Taalen, die, daar zy overvloed van woorden hebben, geene grooter juistheid of meerder verſcheidenheid van uitdrukkingen bezitten.

aangenaam voorkwam, zoudt gy dan niet denken, dat ik, door zorgvuldiger en vlytiger dat ſtukje gronds te bearbeiden, welhaast zou leeren dat meerdere daar van te trekken?

CRATES.

't Zy eens zo.

ARISTIPPUS.

Gy moet, derhalven, ook zien, dat het alleen te doen is om de gemaklykheid der ruilingen te begunſtigen, om de Menſchen te verpligten tot het trekken van het grootst mogelyke deel van 't geen hun is te beurt gevallen, om, op eene zeer weezenlyke wyze, het getal hunner eigendommen te vergrooten. En dit kan het Geld alleen doen.

CRATES.

Ik heb maar ééne zaak tot antwoord by te brengen op alle die fraaije uitrekeningen. Ziet het ongeluk der Armen, en de hardheid der Ryken.

ARISTIPPUS.

Het Geld tot nyverheid aanſpoorende, en, van dag tot dag, het overvloedige noodwendiger maakende, opent, zelfs voor de allerarmſten, een ryke myn, waar zy uit mogen delven. Nog meer: die Armen, die gy rede hebt om te beklaagen, zouden veel ongelukkiger weezen, indien 'er geen Ryken in 't geheel waren. 'Er zyn honderd duizend Bedelaars in *Europa*, die, in hunnen elendigen toeſtand, meer genots, zelfs meer weelde, hebben, dan zeer groote Koningen in woeste ſtreeken van *Aſie* en *Africa*.

CRATES.

Rekent gy voor niets de verwyfdheid en de ledigheid; noodwendige en ſchadelyke gevolgen van die menigte door kunst gemaakte behoeften, welke de Rykdom naa zich ſleept?

ARISTIPPUS.

Alle Menſchen zyn niet gebooren met dezelfde maate van kragt; doch allen hebben zy dezelfde begeerte om *Gelukkig* te weezen. Die ingebeelde behoeften, die door kunst gemaakte noodwendigheden, welke gy voor zo deerlyke jammeren aanziet, houden eene ontelbaare menigte uwer Natuurgenooten bezig, die anderzins ledig en ongelukkig zyn zouden. Moet gy niet toeſtemmen, dat die ſtaat der zaaken, waar in de onderſcheide rangen van Menſchen onledig gehouden kunnen worden, op eene wyze best ſtrookende met de verſcheidenheid hunner bekwaamheden, ſmaaken en vatbaarheden, de wenschlykſte ſtaat is?

CRA-

CRATES.

Dat beginzel is geheiligd door de Natuur zelve; het ontſtaat uit de oneindige verſcheidenheid haarer voortbrengzelen; en wy zien dat zy 't zelve beſtendig waargenomen heeft in de algemeene en byzondere huishouding der Weezens.

ARISTIPPUS.

Elk Wetgeever, die het voorbeeld der Natuure wil volgen, moet de middelen opſpeuren om zyn Volk te verryken. De Rykdom kan alleen alle ſoorten van werkzaamheid, waar voor de menschlyke natuur vatbaar is, te werk ſtellen: deeze alleen kan een genoegzaam aantal voorwerpen aan onze natuurlyke onrustigheid verſchaffen; deeze alleen, ten laatſten, kan beantwoorden aan de uitgeſtrektheid en de oneindige verſcheidenheid onzer begeerten.

CRATES.

Ja; maar dit zal alles geſchieden ten koste van onze veiligheid, ten koste van onze natuurlyke kragten.

ARISTIPPUS.

Ik erken, met u, de Rykdom verzwakt en ontzenuwt dat gedeelte der Burgeren, 't welk 'er het grootſte gedeelte van bezit, maar ſchenkt dezelve 'er niet, op duizenderlei wyzen, vergoeding voor. Daar de Rykdom alle hulpmiddelen van Vinding en Kunst te hulpe roept, om de kragten, van welke de Natuur hun verſtooken laat, aan te vullen, en die zelfs dikwyls te overtreffen.

CRATES.

Denkt gy dit in ernst?

ARISTIPPUS.

In vollen ernst. Merk op, indien het u behaage, dat de Mensch, de ſterkſte Mensch, op zich zelven een zeer zwak ſchepzel is. Onze grootſte kragt is buiten ons, en gelegen in de behendigheid met welke wy geleerd hebben, dezelve ons ten nutte te maaken. Onze werktuigen, onze wapens, vermogen meer dan onze armen. HERCULES zelve hadt zyn knots, JUPITER zyn blixem noodig (*). Het is met onze Na-

(*) Men heeft honderdmaal en meer herhaald, dat arme en ruwe Volken altoos ryke en beſchaafde Volken hebben te ondergebragt. Dit ſtuk is zo beſlist niet als men denkt. Hebben de *Chineeſen* voor de *Tartaaren* moeten bukken, het was om dat de *Chineeſen*, wat de oorlogskunst betreft, nog barbaarſcher waren dan hunne Nabuuren. Wanneer het *Roomſche Ryk* door de *Noordſche Vol-*

Natuurlyke en Zedelyke vermogens even eens gelegen. Onze verkreegene Gevoelens hebben meer kragts, meer heftigheids dan onze enkel natuurlyke Aandoeningen. De roem en de eer, het belang en de grootsheid, alle die groote beweegredenen des burgerlyken leevens, zyn door kunst gemaakte Gevoelens: elk derzelven is ſterker dan het kragtigſte Inſtinct, ons door de Natuur geſchonken, de zugt tot onze behoudenisſe. Daarenboven, ſpreeken wy hier van zwak of ſterk, natuurlyk of kunſtig? Het komt op Gelukkig weezen aan, dat is het al.

CRATES.

Gy ſpreekt ſtout. Maar de Vryheid?

ARISTIPPUS.

De Vryheid, althans die geene harſenſchim des hoogmoeds is, de Vryheid, die tot Geluk ſtrekt, is een natuurlyk gevolg des Rykdoms. De nieuwstydigen, welke wy, uit de Wereld, ontvangen, hebben my onderrigt, dat, zints Goud en Zilver in *Europa* veel algemeener geworden zyn, men 'er geen Slaaven meer ziet. Uit die zelfde nieuwsmaaren heb ik desgelyks vernomen, dat de rykſte Landen tegenwoordig die Landen zyn, waar de haatlyke onderſcheidingen der Maatſchappye het minst gevoeld worden: om dat, indien zy allen de zelfde voordeelen niet bezitten, zy allen ten minſten gelyk regt hebben om 'er in te deelen; vlyt en arbeid meer dan oit de algemeene maat zynde van Vermogen en Geluk.

CRATES.

Altoos zyn de Menſchen gretig, onrustig en gierig geweest, en zullen zodanig buiten twyfel alle eeuwen door blyven. Dient Goud en Zilver niet ten voedzel aan alle die Driften? Hebben deeze aan de Menſchen geen middel verleend

Volken verwoest werd, ontſtondt zulks daar uit, dat het gedompeld was in de ſchandelykſte barbaarschheid, door overmaat van dwinglandy en bygeloof. De Koophandel en de Kunſten hadden reeds de ſchitterendſte voortgangen gemaakt, in de meeste Gemeenebesten van *Griekenland*, wanneer het de eere hadt van alle de magten van *Aſie* af te weeren. —— Is 't niet het vernuft van eene tweede SEMIRAMIS, en de heldenaart waar mede zy haar Volk weet te bezielen, die *Rusland*, met eene veel minder magt, hebben doen zegenpraalen over het magtigſte en onbeſchaafdſte Volk, 't welk thans in *Europa* leeft?

leend, om zonder maate de jammerhartige en veragtenswaardige voorwerpen van hun begeerte en yver op één te hoopen?

ARISTIPPUS.

Ach! waardſte Wysgeer; vermids de Menſchen altoos zullen blyven gelyk gy zegt, waarom dan vergeefſche poogingen aangewend om hun zulks te beletten? Goud is van alle Rykdommen der Menſchen 't geen best in ſtand blyft, en dus gemaklykst wordt op één gehoopt. Dit is waarheid. Maar 't is alleen door 't zelve te verſpreiden dat men 't geniet: door ze meer of min met duizenden van Ryken en Armen te deelen, is men waarlyk ryk. Die Rykdom is uit eigen aart vatbaar om verdeeld en in 't oneindige onderverdeeld te worden, en beſtaat niet dan door een geſtadigen omloop, deeze doet denzelven natuurlyk vloeien door alle rangen van den Staat, door alle Clasſen van Burgeren. De beweeging daar van is voor de Maatſchappy, 't zelfde als de omloop des Bloeds voor 't Menschlyk Lichaam, dezelve wordt 'er door gevoed en in 't leeven gehouden. Dit beginzel was den Ouden niet genoeg bekend. *Europa* is 'er heden ten dage haare Kennis, haare Wysbegeerte, en zelf haare Vryheid aan verſchuldigd.

CRATES.

Slaat gy geloof aan dergelyke vertellingen?

ARISTIPPUS.

't Geen ik zelve eertyds in *Sicilie* en in *Griekenland* gezien heb, laat my niet toe daar aan te twyfelen. Naa dat de Koophandel, die niets anders is dan de Kunst om Goud en Zilver te handelen, zo groote vorderingen gemaakt heeft, moeten de uitwerkzels daar van te merkbaarder en beſtendiger weezen. In arme Landen ziet gy niets dan een hand vol Edelen, dat is te zeggen, eenige zeer woeste en onregtvaardige Dwingelanden. De rest is een hoop Slaaven. Het Volk, eindelyk, het Volk, waar voor gy in de bresſe treedt; kàn zich niet op de been houden dan door vlyt en rykdom, de eenige bron en het beste beſchermmiddel zyner Vryheid: dewyl daar door de Vermogenden en de Zwakken, in eene ſoort van onderlinge afhanglykheid gehouden, zich aan het belang van allen verbonden vinden (*).

CRA-

(*) De Schryver der Zamenſpraake tuſſchen ARISTIPPUS en CRATES heeft zo veele zaaken hun in den mond gelegd, aan welke dee-

CRATES.

Gy zoekt my dan te overtuigen, dat ik niet vry was, na het verlies myner ſchatten; my!

ARISTIPPUS.

Wat zal ik zeggen? Heeft uwe armoede, uwe leelykheid, (want gy waart daarom buiten twyfel niet min jalours,) u beveiligd voor de heerſchappy van de Jonge HIPPARCHIA?

CRA-

ze Wysgeeren waarſchynlyk nooit dagten, of die zy anders zouden uitgedrukt hebben, dat het te verwonderen is hoe hy eene waarneeming heeft kunnen over 't hoofd zien, die allergeſchiktſt ſcheen tot het regtvaardigen zyns Stelzels. Het gebruik van *Goud en Zilver*, gelyk dat der Spraake, is eenebykans algemeenenoodwendigheid geworden voor alle Volken der Aarde, ten minſten voor alle beſchaafde Volken. De onderſcheide Volken van *Europa* verſchillen, ten deezen opzigte, alleen in meerder en minder. Maar, 't zy 'er veel of weinig Gelds in een Land zy, men zal 'er Ryken en Armen vinden. Dit is een noodwendig gevolg van de natuur der dingen. Nu blykt het van zelve, dat, in alle Landen, waar het Geld zeldzaam is, de meerderheid der Bezitteren van 't zelve verbaazend groot moet weezen. Dewyl 'er weinig of geen omloop van Geld plaats heeft, zal de ganſche Rykdom des Volks welhaast in handen van een zeer klein getal Menſchen weezen, en dit kleine getal, in diervoege, veele middelen verkrygen om onregtvaardig, gierig en onderdrukkend te worden, zo niet om het te zyn. Aan hoe veele ſlinkſche handelingen, aan hoe veele knevelaryen ſtelde de Woeker *Rome* niet bloot, in dien tyd des Heldenmoeds waar in men ons *Rome* afſchildert, als het Heiligdom der Deugd en der Armoede! Welk eene handelwyze haatlyker dan die van CRASSUS! Hy kogt, voor eenen zeer geringen prys, de Huizen door het vuur beſchadigd en verbrand, deedt ze, door zyne Slaven, herbouwen, en verkogt ze weder aan de Eigenaaren; dubbele ja drie dubbele winst van die ongelukkigen neemende. Zien wy zelfs heden ten dage niet, dat, in verſcheide Landen van *Europa*, waar de Koophandel nog niet is doorgedrongen, of ſlegts geringe voortgangen gemaakt heeft, alle de Landeryen verdeeld zyn onder een klein getal zeer ryke Eigenaaren, die om 'er, met de minſt mogelyke koſten, winſt van te trekken, ze boſſchen of weiden laaten, en daar door zelfs alle bronnen van Bevolking ſtoppen; de weinige handen, die zy noodig hebben tot het bewerken hunner bezittingen, alzoos ſchraal en ſlegt betaalende? Uit deeze bewysſtukken die gemaklyk zeer vermenigvuldigd konden worden, blykt, dat het ongeluk eens Volks niet gelegen is in Ryk te weezen: doch daar in dat het ſchaars van ſchatten voorzien is. Het is met den Rykdom gelyk met de Wysbegeerte en alle dingen gelegen, men moet niets ten halven zyn.

CRATES.

Ik zal my noit ſchaamen, ARISTIPPUS, dat ik my onderwierp aan de Wetten van eene zo zuivere en regtſchaape drift.

ARISTIPPUS.

Geloof, dat ARISTIPPUS die drift eerbiedt; doch gy ziet, ten minſten, dat, hoe men ook handele, het niet gemaklyk valle vry te zyn.

CRATES.

Het was u alleen gegeeven uwe ganſche Vryheid onverminderd te bewaaren in de armen van LAIS! Gy hebt haar mogen bezitten, zonder door haar bezeten te worden! Welk een zegepraal voor de Wysgeerte! Ik ſtaa 'er over verbaasd; doch ben, dank zy de Goden! wel verre van ze u te benyden.

De twee Wysgeeren ſcheidden van één gansch niet te vrede over elkander. CRATES zeide. „ De lugt des Hofs maakt „ den Mensch hard en beuzelagtig." —— ARISTIPPUS riep hem toe. „ De eenzaamheid doet den Mensch woest wor„ den! Men ziet 'er de zaaken noit gelyk ze zyn."

SCHERTZENDE PROEVE OVER HET ZINTUIG DES GEHOORS.

(*Uit het Engelsch.*)

DE Menschlyke natuur, ſchoon overal dezelfde, is ſchynbaar dermaate onderſcheiden door de verſchillende gebruiken en gewoonten van onderſcheide Gewesten, en dermaate vermengd met de vroege indrukzels, die wy van onze opvoeding ontvangen, dat ze dikwyls ondereen verward, en de een voor de ander genomen worden. Dit doet ons, met verwondering ſtaaren op alle gewoonten, zeer van de onze verſchillende, en laat ons nauwlyks toe te erkennen, dat de Volken met ons van dezelfde natuure zyn, als zy van ons in Zeden verſchillen: ondertuſſchen kunnen alle menschlyke bedryven toegeſchreeven worden aan de twee groote roerzels, 't bejag van Vermaak en het vermyden van Smert: en wy zullen, op een nader inzien, dikwyls bevinden, dat Gewoonten, die, in den eerſten opſlage, hemelsbreedte van de onze verſchilden, met de daad eene zeer groote overeenkomst daar mede hebben.

Byzonder is deeze gedagte in my opgekomen door een berigt, 't welk een Heer, nu onlangs uit *China* gekomen, in een gezelſchap, waar ik my bevond, gaf van zeker Vermaak door dit wellustige Volk zeer geagt en ſterk gezogt.

Hy verhaalde dat het Kittelen der Ooren een der ſtreelendſte aandoeningen was in *China* bekend, en dat het Vermaak aan 't gehee-

le geſtel door dit Zintuig, door een bekwaam en afgerigt Kittelaar medegedeeld, kon opgevoerd worden tot eene hoogte van verrukking zo groot als iemand wenschte.

Het gezelſchap, door dit nieuws verrukt, betuigde zyne verwondering, gelyk doorgaans, by zulke gelegenheden, eerst door een diep ſtilzwygen, en vervolgens door miſſelyke vraagen. Het berigt, uit een zo vergelegen Land als *China* komende, wekte de verwondering en nieuwsgierigheid veel ſterker op dan of het uit eenig *Europiſch Gewest* vermeld was, en dit vermenigvuldigde de vraagen. Onder anderen vroeg men dien Heer of de Ooren en de Vingers der *Chineeſen* eenige gelykvormigheid hadden met de onze: hier op een bevestigend antwoord gegeeven hebbende, ging hy in deezer voege voort.

„ Ik bemerk dat ik uwe nieuwsgierigheid zo ſterk heb gaande „ gemaakt, door het ophaalen van eene gewoonte hier by u *zo onbe*„ kend, dat het u niet ongevallig zal weezen daar van een breed„ voeriger verſlag te ontvangen. —— Dit vermaak, hoe vreemd „ het u moge dunken, wordt, in *China* bykans gelyk geſteld by „ eenig vermaak, 't welk de Zinnen kunnen opleveren. 'Er is „ geen Oor in 't geheele Ryk ongekitteld; de Kittelaars hebben, „ op hunne beurt, anderen die hun kittelen, indiervoege dat 'er „ een omloop van Kitteling is door dat gantſche wyduitgeſtrekte „ Ryk heenen. Of indien 'er, by toeval, eenige weinigen onge„ lukkig genoeg zyn van geen Kittelaars aan te treffen, of eenige „ Kittelaars niet genoeg bedreevenheids bezitten om ſteeds werk „ te vinden, troosten zy zich met *Zelf*-Kitteling. —— *Dit be*„ dryf is een der voordeeligſte en aanmerkelykſte in *China*; de be„ kwaamſte uitvoerders worden of ruim en rykelyk met geld be„ taald of nog beter beloond, door den invloed welken zy kry„ gen by de Gekittelden; in zo verre dat iemand zyn Fortuin ge„ maakt heeft, zo ras hy de Kittelaar wordt van een groot *Man*„ *daryn*."

Als deeze Heer ophieldt met ſpreeken, betuigde het gantſche gezelſchap, met de gewoone uitboezemingen, zyne verwondering. Deeze noemde het vreemd, geene zot, een derde aartig, *en ik* bemerkte dat zy, die 't zelve ongelooflyks hielden, *door hunne* vraagen, blyk gaven van het liefſt te willen gelooven. *Ik* bemerkte ook, dat zy, onder het hooren der vertelling, proeven deeden op hun eigen Ooren; doch zonder eenige zigtbaare uitwerking, die ik kon beſpeuren.

Kort hier op ſcheidde het gezelſchap, en ik ging na huis; t'huis gekomen, kon ik niet nalaaten my eenigermaate te verwonderen over de verwondering van al de rest des gezelſchaps: dewyl ik niets buitengemeens kon ontdekken ik de kragt, dat 't Oor in *China* oefende, als ik den uitgeſtrekten invloed van dit aangelegen zintuig in *Europa* overwoog. Hier, zo wel als in *China*, is

het

het de bron van Vermaak en Aanzien: de wyze van het te kittelen verſchilt alleen. Hier geſchiedt de Kitteling met de Stem, daar met de Hand; doch de uitwerkzels zyn volmaakt dezelfde: ook zyn de Ooren der *Europeaanen* niet geheel ongewoon door de Hand aangeroerd te worden.

Om de aangeduidde overeenkomst tuſſchen ons en de *Chineeſen*, in deeze byzonderheid, nader te toonen, zal ik myne Leezers eenige voorbeelden van de aandoenlykheid en het vermogen der Ooren, in *Groot-Brittanje*, onder 't oog brengen.

De *Britſche Ooren* zyn zo geeetig geſteld op, en zo aandoenlyk voor, Kitteling, als de *Chineeſche*, met mogelykheid, kunnen weezen: ook is het beroep eenes Kittelaars hier niet laager of min voordeelig. Men vindt 'er drie ſoorten van; den byzonderen Kittelaar, den openbaaren Kittelaar, en den Zelf-Kittelaar.

Vleiery is, van alle onderſcheide wyzen, de zekerſte om die trilling in de lugt te wege te brengen, welke de gehoorzenuwen de keurigſte Kitteling aanbrengt, en, naar maate van het dunner of dikker maakzel deezer zintuigen, moet de vleiery meer of min ſterk weezen. Deeze is het eigenlyk werk van den byzonderen Kittelaar, en zyne groote kunst beſtaat in de Vleiery tot het Oor des Perſoons te brengen dien hy kittelt: ik zou geen einde vinden, wilde ik voorbeelden ophaalen van den invloed en de voordeelen der Kunſtenaaren, die in dit bedryf uitmunten.

De bezigheid van een openbaar Kittelaar beſtaat hier in, dat hy zyne Stem op dien toon brenge, zyne ſtoffe zo ſchikke, en zyne bewyzen indiervoege aandringe, dat het eene aangenaame aandoening verwekke in de Ooren van eene verzamelde menigte Volks; dit is een der bezwaarlykſte ſtukken in dit beroep, en weinigen worden 'er gevonden die daar in uitſteeken; doch voor de weinigen, die hier uitmunten, is het zeer voordeelig, en een zekere weg tot aanzien. Ik kan, om van andere openbaare Kittelaars niet te reppen, niet nalaaten hier byzonder te ſpreeken van eenige zeer beroemde openbaare Kittelaars, wien kittelend vermogen alleen aan 't Gehoor kan worden toegeſchreeven. Ik meen de *Italiaanſche Zingers*, die, ter oorzaake van de verrukking, welke zy door dit Zintuig te wege brengen, zo grooten toeloop krygen, dat zy anderen de menigte by de Ooren onttrekken.

De Zelf-Kittelaar is zo ongelukkig als veragtlyk: want geene der bekwaamheden, noodig om anderen te kittelen, bezittende, en by gevolge onwaardig zynde om door anderen gekitteld te worden, is hy genoodzaakt zichzelven te kittelen: zyn eigen Ooren alleen ontvangen de Kitteling van zyne eigene poogingen. Ik ken een uitſteekend Kittelaar van deeze ſoort, die zeer naverwant zynde aan een welaſgerigt Openbaar Kittelaar, ook dit werk wilde aanvangen; doch in 't zelve zo hetmaalde te leurſtellingen ontmoet heeft, dat

hy zich genooddwangd vindt tot Zelf-Kitteling, en op de buitenspoorigste wyze zich daar aan overgeeft.

Behalven de reeds bygebragte bewyzen van den invloed des Oors, in dit Land, bewyzen veele onzer gewoone uitdrukkingen en spreekwoorden, waar uit men altoos de geestneiging eens Volks kan opmaaken, dat het Oor het voornaamste en heerschende deel van ons geheele gestel uitmaakt. By voorbeeld,

Het Oor van den Vorst te hebben, begrypt een ieder dat zo veel zegt als een goed deel van zyn gezag, indien niet het geheel, te bezitten: ten klaarsten aanduidende hoe dien invloed verkreegen wordt.

Het Oor van een eersten Staatsdienaar te hebben, is bykans even voordeelig. Ik verwonder my over zulks niet, dat men zo dikwyls na 't zelve dingt, en ernstig poogt om het te verkrygen. Dan ik moet elk, die zyn Fortuin op deeze wyze zoekt te maaken, waarschouwen, dat hy zich strikt bepaale tot het ééne Oor: het toe te leggen, om beide de Ooren van een Staatsdienaar te krygen, is, hoe regtmaatig het ook zyn moge, zeer bezwaarlyk en met gevaar omgeeven.

Iemand het Oor geeven betekent, zodanig een Persoon te gelooven, door hem overtuigd te weezen, zich door hem te laaten leiden: alles geschiedende door het welgelukken van zyne pooging op dat veelvermogend Zintuig.

Iemand het Oor leenen, is iets minder; doch geeft te kennen eene gereedheid en geneigdheid in den Leezer om overgehaald te worden door nog een weinig Kitteling: te dier oorzaake is het *leenen van het Oor* een zeker voorteken van wel te zullen slaagen voor een bedreeven Kittelaar. Een Persoon, by voorbeeld, die het Oor leent aan een Staatsdienaar, zal wel haast in zyne belangen treeden; en wanneer eene Schoone het Oor aan een Minnaar leent, toont zy, ten minsten, eene geneigdheid om meer gekitteld te worden.

Doof te weezen, het Doove Oor toe te keeren, iemands Ooren te stoppen, zyn gemeene en bekende uitdrukkingen, om eene volslaagene weigering van eenen Persoon of Voorslag te kennen te geeven. In welk geval ik dikmaals heb opgemerkt, dat de handdaadige bewerking zich by de zinnebeeldige uitdrukking voegde.

Geen sterkspreekender voorbeeld kan 'er bygebragt worden van de groote waarde, altoos op deeze deelen onzes Lichaams gesteld, dan de bestendige gewoonte om de kragtigste begeerte, die men kan hebben tot eenig ding, aan te duiden, *men zou 'er zyn Oor voor geeven*, een prys zo groot dat dezelve zelden of betaald of gevorderd wordt. Getuigen hier van de groote menigte, die nog Ooren heeft, schoon zy ze zints lang, door dusdanige betuigingen, verbeurd hebben.

De spreekwyze *over 't Hoofd en de Ooren in schulden of bezig-*

be-

beden ſpreken, zou een blykbaare overvolligheid in de uitdrukking weezen, daar het Hoofd hooger dan de Ooren is, wanneer men de Ooren niet van meer aanbelangs rekende dan al de rest des Hoofds: dit maakt dat in deeze Spreekwyze eene behoorelyke klimming van het mindere tot het meerdere gevonden wordt.

Het is noodloos hier, tot verdere bewyzen van het aanbelang en de waarde deezes Zintuigs, op te haalen, dat by de Ooren te trekken, een Oorvyg te geeven, of de Ooren af te ſnyden, de verregaandſte beledigingen zyn, die een Man van eer kan aandoen of ontvangen: dit bewyst dat het Oor zo wel de Zetel van Eer is als van Vermaak.

De Ontleedkundigen hebben opgemerkt, dat 'er eene nauwe verwantſchap is tuſſchen de Handpalm en het Oor: en dat deeze, door de kragt en ſnelheid der aantrekking, zich ſchielyk, als het Oor geraakt wordt, verheft, wanneer teffens het Oor voorbereid is om die ruwe ſoort van Kittelling te ontvangen, en de Hand om ze te geeven. Meermaalen heb ik dit, in Perſoonen van de beide Sexen, waargenomen.

In deezer voege, door eene menigte van voorbeelden, beweezen hebbende, dat het Oor het weezenlykst deel is van ons geheel geſtel, en ten Zetel ſtrekke van Eer, Magt, Vermaak en Smerte, kan ik niet nalaaten myne Landgenooten, van welk een Rang, Staat, of Kunne zy ook mogen weezen, te raaden op hunne Ooren agt te geeven.

Bewaart uwe Ooren, o Vorſten! want uwe Magt is in uwe Ooren gelegen. Bewaart uwe Ooren, o Edelen! want uwe Eer huisvest in dezelve. Bewaart uwe Ooren, o Schoonen! indien gy uwe Deugd wilt bewaaren! Bewaart uwe Ooren, alle myne Medeonderdaanen: als gy uwe Vryheden en Eigendommen wilt beveiligen.

OLIVIER EN FELIX,

OF

DE TWEE VRIENDEN VAN BOURBON.

Eene Ware Geſchiedenis (*).

'ER woonden, voor enigen tyd, in Frankryk, twee menſchen, welke men als een *Oreſtes* en *Pylades* van *Bourbon* kon aanmerken. De een noemde zich *Olivier*, en de ander *Felix*. Zy waren beiden op denzelfden dag, in het zelfde huis, en van twee Zusters, ge-

(*) Getrokken uit *les Contes Moraux de* Mr. D... te vinden in *les Oeuvres de Mr. Gesner* in 4to Tome I. *Zurich* 1776.

geboren. Men had ze ook beiden opgevoed met dezelfde melk; want ene der Moeders in de kraam gestorven zynde, belastte zich de andere met de opkweking der beide kinderen. Te zamen opgevoed, waren zy nimmer van elkander gescheiden. Zy beminden elkander, gelyk men elkander bestaat, gelyk men leeft, zonder 'er aan te twyfelen; zy gevoelden 't op ieder ogenblik, en hadden het elkander misschien nooit gezegd. *Olivier* had eens het leven van *Felix* gered, die waande een groot zwemmer te wezen, en echter byna verdronken was. De een dacht niet om den ander voor zyne zorg te bedanken. *Felix* had *Olivier* veelvuldigmaal gered, uit de netelige gevallen, waar in zyne woelige Geestgesteldheid hem gebragt had; en nooit had deze 'er aan gedacht, om 'er hem voor te bedanken. Elders geweest zynde keerden zy met elkander naar Huis, zonder te spreken, of zich over de ene of de andere zaak te onderhouden.

Men wierf op zekeren tyd Volk voor den Krygsdienst; het ongelukkig lot was op *Felix* gevallen: *Olivier* zeide; het andere lot is voor my: —— Zy dienden hun tyd uit, en kwamen in hun Land terug. Of zy elkander toen nog meer beminden dan te voren; dit is iets dat ik den Lezer niet durf verzekeren. In ene schermutseling dreigde een sabelslag *Olivier* den kop te kloven; maar *Felix* stelde zich voor den slag, en kreeg een houw. Men wil dat *Felix* trots op deze wonde was; doch ik geloof zulks niet. —— Te Hastenbeek had *Olivier* zynen medgezel *Felix* uit den drang der doden, waaronder hy lag, getrokken. Wanneer men hen onderhield, spraken zy zomtyds van de hulp, die de een van den ander ontvangen had; maar nooit van de hulp die de een aan den ander bewezen had. *Olivier* sprak van *Felix*, en *Felix* sprak van *Olivier*; maar zy prezen elkander nooit.

In hun Vaderland blyvende, geviel het, na verloop van enigen tyd, dat zy beiden beminden; en 't geval wilde dat zy hunne Liefde op een en het zelve voorwerp vestigden. 'Er was tusschen hen niet de allergeringste minnenyd: de eerste, die de drift van zyn vriend bemerkte, zag 'er van af. —— Dit was *Felix*. —— *Olivier* trouwde, en *Felix*, het leven moede wordende, zonder te weten waarom, dompelde zich in de allergevaarlykste handelingen. *Felix* wierd een Sluik-Handelaar (*Contrebandier.*) 'T is bekend, dat 'er vier Gerichtshoven in Frankryk zyn, te Caën, te Rheims, te Valence en te Toulouze, alwaar de Handelaars van verboden waren gevonnisd worden. De strengste van die vier was te Rheims, alwaar een *Talbot*, het allerwreedste Schepzel dat immer de Natuur voortbragt, het Richterampt bekleedde. —— *Felix* wierd gevangen genomen, voor den wreden *Talbot* gebragt, en nevens vyfhonderd anderen, die hem voorgegaan waren, tot den dood veroordeeld. *Olivier* ontdekte het lot dat *Felix* dreigde. Op een nacht stond hy van zyns Vrouws zyde op, en yilde, zonder het minst te zeggen, naar Rheims.

Hy

Hy vervoegde zich by den Rechter *Talbot*, wierp zich voor zyne voeten, en ſmeekte hem verlof om *Felix* te mogen zien en hem te omhelzen. —— *Talbot* zach hem aan; zweeg een ogenblik, en gaf hem een teken om te gaan zitten. *Olivier* ging zitten. Na verloop van een half uur haalde *Talbot* zyn Horlogie uit, en zei tegens *Olivier*: zo gy uwen Vriend levende wilt zien, en hem omhelzen, haast u dan; hy is op weg; en, zo myn Horlogie welgaat, zal hy, voor dat 'er tien minuten verloopen, reets gehangen zyn. —— *Olivier*, dit horende, vloog woedende op, gaf den Rechter *Talbot*, met een ſtevigen ſtok, een zo vreeslyken ſlag op het achterhoofd, dat deze voor dood ter nederviele. Hy ylde voorts naar de Strafplaats, kwam 'er, ſchreeuwde, ſloeg den Beul, ſloeg de Gerichtsdienaren, hitſte het onwaardig gemeen, dat deze Rechtspleging aanſchouwde, op; de ſtenen vlogen; *Felix*, verlost, vluchtte. *Olivier* was op zyne behoudenis bedacht, maar een Soldaat had hem, met een ſlag van de Bayonet, in de zyde getroffen, zonder dat hy 't in zyne drift gemerkt had. Hy kreeg de poort van de Stad, doch hy kon niet verder gaan; een medelydend Voerman nam hem op zyn wagen; zette hem voor zyn huis af, een ogenblik voor dat hy den laatſten adem uitblies. Hy had nauwelyks den tyd, om aan zyne Vrouw te zeggen, „nader, op dat ik u omhelze: „ik ſterf; maar myn Vriend is gered!"

Op een avond dat wy, volgens gewoonte, ene wandeling deden, zagen wy, voor ene Boerenhut, ene Vrouw ſtaan, met vier kleine Kinderen aan haare voeten: haar droevige houding trok onze aandacht tot zich, en onze aandacht trok de hare. —— Na een ogenblik ſtilzwygens ſprak zy ons aan: Zie daar vier kleine Kinderen; ik ben hare Moeder; ik heb geen Man, en zy hebben geen Vader meer. Deze edle wyze om ons medelyden op te wekken was genoeg, om ons te treffen. Wy boden haar onzen byſtand aan, en zy ontving dezelve zeer grootmoedig.

't Is by deze gelegenheid, dat wy de Geſchiedenis van haren Man *Olivier*, en van zynen Vriend *Felix*, gehoord hebben. —— Men ziet 'er uit, dat de grootheid van Ziel, en de hoge geboorte, van verſchillende zoorten is; als mede, hoe 't in alle Landen gebeuren kan, dat iemand in het duister ſterft, voor wien ſlechts een ander Tooneel vereiſcht wierd, om meer roems te behaalen. Dit leert ons dat men twee Vrienden kan vinden, zelfs in eene onbeſchaafde Boerenhut, en dus ook by de Iroquoizen.

Zo deze Geſchiedenis den Lezer bevalt, zal ik hem misſchien ook het leven van den geredden Broeder *Felix* mededelen: dat meer aanmerkelyke byzonderheden in zich bevat.

G. H. L.

HET JA-WOORD.

Dameet had, lang geleên, gevréen,
Naar lieve, en ſchoone Ismeen.
Hij vrée haar nog; — dat is, hij bleef het Meisje minnen,
Om zo, door tijd, zijn wensch te winnen.
Zijn wensch was 't woordje *ja*. 't Is veel gewenscht, niet waar?
„ Hoe liep het af," Zo als natuurlijk is te denken!
Zij wilde hem wel gunstjes ſchenken;
Maar *ja* te zeggen viel, — zo 't veeltijds valt, — zeer zwaar.
„ Wel nu?" Wel nu!... Vertoef! Als Schrijvers en Poeëten
Geen uitſtap heden mogten doen,
Wat toch zou dan den luſt van zo veel Leezers voên?
't Belooft U, gij zult alles weeten.
Dameet bemindé, maar beminde zonder vrugt,
En ſlaakte nut'loos ménig zugt,
Om dat hij juist het *ja* — begeerde;
Waar tegen 't lieve Kind zig, zwijgende, verweerde.
„ Verweerde?" Ja! en wel geſtaag.
„ Maar hoe toch kon dat woord het Meisje zo verveelen?
„ 'Er zijn veel mannen die geduurig *ja*, *ja* ſpelen!
„ Of minde zij hem niet?" Dit 's weêr een and're vraag:
Een vraag, wel mogelijk te ontbinden,
Dan die, op deeze plaats, zelfs als parentheſis,
Welvoeg'lijk, niet te ontbinden is.
„ Zeer goed! Vervolg dan maar." Mijn Heer! Uw dienaar! — 't Zeide
Dat lieve Ismeen ſteeds zweeg als 't *ja* woord wierd gevraagd;
't Was in de daad zo met de Maagd!
Schoon zij Dameetus hoop inmiddels vrij wat vleide.
„ Hoe, vleide! en daar zij zweeg?" Ik moet de waarheid zeggen;
Zulks vordert zelfs het Kleed, waar in ik thans verſchijn.
Een goed vertelder zal de zaaken open leggen.

Juist

Juist zo, zo als ze waarlijk zijn.
Zij vleide 's Minnaars hoop. Het vleien..... „ Maar, het vleien!
„ Gij weid gedurig verder uit;
„ Ga voort! ontvouw ons het beſluit! —
„ Verkreeg hij 't ja? of zag hij zig door haar misleien?"
Nog, geen van beide. Ik heb gezegd
U alles voor te zullen dragen;
Verhinder mij des niet door vragen.
Weet ook, dat 's Meisjes hart is aan dat woord gehegt;
En, als 't het hart geld, dat men zig wel mag bedenken.
Want, ſchoon 'er thans veel Heertjes zijn,
Die om een haverklap hun hart een Juffer ſchenken;
Dat zijn maar Heertjes, en hun liefde is meest al ſchijn.
Ismeen had onderweſsche zeden;
Haar neen was neen, — bleef immer neen.
En zulke Menſchen zijn nooit haastig te overreeden,
Om dat ze, eens overreed, zeer zelden rugwaards treên.
„ Zij heeft het *ja*, dan ſtil gezwegen?"
Zie daar! zo worde ik ſteeds geſtoord!
Ik ben met mijn verhaal nog nauw'lijks halver wegen,
En gij wilt reeds het laatſte woord.....
„ Nauw halver weg? daar ik 't geduld reeds heb verlooren!
„ Vertel een aêr de rest; — ik ga....."
Vertoef! vertoef! gij zult het hooren.
„ Wel nu?" — Ten laatſte, zei ze *ja*.

J. v. P.

WAARNEEMINGEN

omtrent de

LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, te AMSTELDAM,

in October 1777.

DOOR *ANTONIUS WILHELMUS SCHAAF*, Med. Doct.

D.	Barometer. 's morg.	's midd.	's av.	Therm. mo.	mi.	av.	Winds Streek. 's morg.	's midd.	's av.	Weder. Geſteldh.
1	29. 10½	29. 9	29. 7	62	74	66	Z	Z	Z t O	Held. Reg.
2	— 8	— 7½	—	58	68	61	—	Z W	Z W	— Betr.
3	— 7	— 7	— 8	58	62	56	N	N O	N W	Reg. Held.
4	— 8½	— 7½	— 7½	54	63	60	Z W	Z W	Z W	Held. Reg.
5	— 9	— 10	— 11	60	67	61	W	W	W	—
6	30. 0	30. 0½	— 11½	57	67	58	Z W	Z W	Z W	—
7	29. 10	29.10	29.10	58	70	60	Z O	—	—	— Regen.
8	—	29.10½	30. 0½	58	63	58	W	W t N	W t N	Buij. Wind.
9	30. 1	30. 1½	— 1½	56	67	59	—	W	W	Helder.
10	— 1½	— 1	— 0	55	68	59	Z	Z O	Z	—
11	— 0	29.11½	— 11	52	66	60	—	Z	—	— Wolk.
12	29.10	— 9½	— 9½	58	62	58	Z W	Z W	Z W	Buijig.
13	— 9½	—	—	56	64	59	—	N O	N O	Held. Wolk.
14	— 9	— 9	— 8	52	60	56	O	O	—	— Wind.
15	— 7	— 8	—	50	53	57	N O	N O	—	Reg. Wind.
16	— 9	— 9	— 9	52	66	58	O	Z	O	Helder.
17	— 8½	—	— 9½	56	64	59	Z W	W	W	Dond. Reg.
18	— 10	— 10½	30. 1	56	64	52	N W	N O	N O	Held. Wind
19	30. 2	30. 2	— 2½	46	52	50	O	O	Q	—
20	— 3	— 3½	— 3	44	52	48	—	—	—	— Wind.
21	— 3½	—	—	42	49	44	—	—	N O	—
22	— 2	— 1½	— 1	37	46	41	Z O	—	O	—
23	29. 11½	29.10	29. 9	33	45	41	—	Z O	Z O	—
24	— 7½	— 8	—	44	56	48	Z W	W	N O	Buijig.
25	— 9	— 9½	— 8½	45	55	53	—	Z W	Z W	—
26	— 7½	— 6½	— 4	49	58	54	—	—	Z	Betr. Held.
27	— 4½	— 6	— 7	48	56	51	—	W t N	W t N	Reg. Held.
28	— 8	— 9	— 8	46	56	48	Z	Z W	Z W	Wolk. Held.
29	— 6	— 4	— 2½	42	55	53	—	Z	Z O	Held. Reg.
30	— 1½	28. 11½	— 0	50	65	57	—	—	Z	Reg. Wind.
31	— 2	29. 4	— 6	52	59	54	—	Z W	Z W	—

Hoogſte Barometer d. 30. 3½ } middelb. d. 29. 0½
Laagſte Barometer d. 28. 11½ }
Hoogſte Thermometer gr. 74. } middelb. gr. 54.
Laagſte Thermometer gr. 33. }

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

AANMERKINGEN OVER 'S MENSCHEN VERDORVENHEID EN DE VERZOENING. *Door den Eerw. Heere* A. MACLAINE, *D. D. Leeraar der Engelſche Kerke, in 's Gravenhage.*

Den Heeren Schryveren der Hedendaagſche Vaderlandſche Letter-Oefeningen.

MYNE HEEREN!

„ IN gevolge myner laatstgedaane belofte laat ik UL. met „ deezen, een Tweede Stukje, ontleend, uit *a Series of* „ *Letters addreſſed* TO SOAME JENYNS *Esq. on occaſion of his* „ *view of the internal evidence of Chriſtianity*, *By* A. MAC„ LAINE, *D. D. Minister of the Engliſh Church at the Ha*„ *gue*, toekomen: het zal, zo ik hoop, en vertrouw, gun„ ſtig van UL. ontvangen, geplaatst, en door het beste deel „ uwer Leezeren met genoegen geleezen worden." Ik blyf &c.

* * * * *

Men gaat te verre als men beweert, „ dat geene andere „ Godsdienst dan de *Chriſtlyke* eenige reden zoekt te geeven, „ van de Verdorvenheid der Menſchen, of eenig hulpmiddel „ daar tegen aanwyst." —— Indien men hier, door *reden geeven*, het zelfde verſtaat als des *verſlag doen*, loopt het aan tegen de ſpreekendſte blyken der Oudheid. Want de Godsdienſtige Jaarboeken van alle *Ooſterſche Volken*, van de *Chineeſen*, *Indiaanen*, *Perſiaanen* en *Grieken*, en wel inzonderheid de ſtelzels van PYTHAGORAS en PLATO, (*) gewaagen niet alleen van de Verdorvenheid; maar ook van den Val der verſtandige en gelukkige Weezens, uit een ſtaat van regtheid en gelukzaligheid. Uit welk eene Overlevering zy dit ontleenden, kan heden niet gemaklyk worden nageſpeurd: doch dat zy 'er iets van wisten is genoegzaam tot wederlegging van de

(*) Zie de *Phædrus* van deezen Wysgeer, als mede zyne *Politi*

de ſtelling, „ dat het Euangelie alleen berigt geeft van 's „ Menſchen Verdorvenheid," of men moet dan door het *Euangelie* niet alleen het Nieuwe Testament verſtaan; maar ook alle de Overleveringen van de Aardsvaderlyke tyden en zelfs van de Eeuwen vóór den Zondvloed.

Neemt men de Spreekwyze *reden geeven*, in den zin van aan te toonen op welk *eene wyze* die verdorvenheid in de wereld kwam, en *hoe* ze werd ingevoerd: dan zal ze ook geen ſteek kunnen houden. Met regt zou men kunnen beweeren, dat het *Euangelie* hier van op de beste wyze reden geeft, ſchoon de wysheid der Heilige Schryveren het niet goed gevonden hebbe, ten deezen opzigte, zulk een omſtandig verſlag op te leveren, als geſchikt is ter wegneeming van alle duisterheid (*). Dan, wat hier van ook zyn moge, het ſtemt met de waarheid niet overéén, dat men geene pooginge heeft aangewend, om, ook in dien zin, *reden te geeven* van 's Menſchen Verdorvenheid: naardemaal het zeker gaat, dat de Wyzen in den ouden tyd voorgewend hebben, op hunnen trant, dit ſtuk op te losſen. Plato's berigt van deeze zaak is, onder andere, vry keurig: op verſcheide plaatzen in zyne Schriften ontmoeten wy daar van eenige trekken. In zynen *Phaedrus* ſchryft hy, den Val der Menſchen uit de hoogewestiſche en eerſte Aarde, toe, aan „ hunne verwaarloozing om het *Godge-* „ *leide* te volgen, na de *Bovenhemelſche* Geneugten, in welke „ men de waarheid in den grond zou kennen: aan hun ge- „ bruiken van Nectar en Ambroſia, (dat is deelneemen in „ dierlyke en voorbygaande gelukzaligheden,) in gevolge „ waar van zy log en traag werden, hunne vleugels bra- „ ken, op Aarde nederkwamen, en in Menſchlyke lichaa- „ men overgingen, die min of meer ſlegt en bedorven waren; „ naar

(*) Ik erken, zonder den minſten twyfel, de *duisterheid* van eenige Verhaalen en Leerſtellingen der Schrifture. Hier beneden *kennen wy maar ten deele*, de bedeeling der Genade, en de wegen der Voorzienigheid. De *Chriſtlyke Bedeeling* is een plan der Godlyke Wysheid, 't welk in de eeuwigheid zal volvoerd worden: 't is, derhalven, in een' toekomenden ſtaat, dat wy kunnen hoopen de verſcheide deelen daar van onderſcheiden te zullen kennen, en de overeenſtemming van 't geheel te zien. De gedeelten van dit plan, die geſchikt zyn naar onze vatbaarheden, die ſtrekken tot onze Godsdienſtige en Zedelyke bevordering, moeten ons *hier* bezig houden; wat tegenwoordig verborgen is zal *hier namaals* onze bekwaamheden, op eene edele wyze, bezig houden.

„ naar gelange zy hooger plaats bekleed hadden. Toen werd „ goed en kwaad ondereen vermengd."

Even ongegrond is het te beweeren, „ dat, vóór de ver„ kondiging van het *Euangelie*, geene pooging gedaan is om „ eenig hulpmiddel tegen de Verdorvenheid der Menschen „ aan te wyzen." Geen hulpmiddel, in de daad, zo krachtig als dat van het *Euangelie*, werd oit der Wereld aangeboden: maar te zeggen, dat men noit op eenig ander gedagt heeft, of zelfs dat het hulpmiddel, in het *Euangelie* voorgeſteld, geheel verſchillend was van alles, dat, vóór de verkondiging van 't zelve, werd uitgedagt, ſtrekt ten bewyze van eene groote onkunde, of van eene onverſchoonlyke onopletenheid op den Staat der Wysbegeerte en van den Godsdienſt, in onderſcheide tydperken der wereld. In de overgebleeve ſtukken van de *Orpheiſche*, *Pythagoreeſche*, *Platoniſche* en *Stoicyniſche Wysbegeerte*, in de berigten, die HERODOTUS, JAMBLICHUS, en EUSEBIUS ons opleveren van de Godsdienſtige Leerſtellingen en Zedelyke voorſchriften der *Egyptiſche Wyzen*, vinden wy de verhevenſte regels en voorſchriften om de Ziel tot haare oorſpronglyke zuiverheid te herſtellen: doch deeze regels en voorſchriften, waren met geestdryvery vermengd, en niet onderſchraagd door eenige ſteunzels of voornitzigten gelyk aan die het *Euangelie* verſchaft. Zy waren, nogthans, verre van daar mede te ſtryden, ja zelfs daar aan niet ongelyk. Het *Gebed*, het *Geloof*, de *Beſchouwing* van de Godheid, de *Deugd*, om de Ziel te zuiveren van zinlyke dwaasheid, de *Waarheid* om het Godlyk Beeld te herkrygen, de *Liefde* en *Goedgunſtigheid*, ſtraalen van 't Godlyk weezen, waren de middelen door deeze Wyzen voorgeſchreeven, om den Mensch van zyne Verdorvenheid, en de jammerlyke gevolgen zyns vals te geneezen.

Niet min onverdeedigbaar is de Stelling: „ Dat geene an„ dere Godsdienst dan de *Christlyke* het ondernomen hebbe, „ de *onvergeeflyke* natuur der Zonde te verklaaren, zonder „ den invloed van de tusſchenkomst eens Middelaars, en de „ borgtogtlyke Voldoening, door het lyden van een Ver„ heevener Weezen." De Spreekwyzen der Heilige Schryveren, omtrent dit ſtuk gebruikt, bewyzen, in geenen deele, dat de Zonde *onvergeeflyk* was, zonder de verzoenende offerande van een verheevener weezen. Zy ſpreeken daar van niet, zy toonen ons de wyze, die de Godlyke Wysheid en Genade gehouden heeft ter Zaligheid van het Menschdom, door 't middelaarſchap en 't lyden van CHRISTUS; zy verklaaren, dat, door zyne tusſchenkomſte, de Mensch, de

vergiffenis der Zonde, de onderſteuningen der Genade en de zegeningen der Onſterflykheid verkreegen hebbe: en 't is alleen de waan en roekloosheid van onwysgeerige Godgeleerden, die uit de keuze van deeze wyze beſlooten heeft, dat de Zonde, buiten zulks, of, op eene andere wyze, volſtrekt onvergeeflyk was. Zyn de uitdrukkingen *de beſte*, en de *eenigſte wyze* van gelyke of dezelfde betekenis? Of durft iemand vaſtſtellen, dat, gelyk wy in de Natuurlyke wereld zien, hoe *verſchillende* ſchikkingen een en het *zelfde* uitwerkzel kunnen te wege brengen, het ook zo niet kan gelegen zyn in de zedelyke wereld, en in het Godlyk beſtuur? Ik geloof niet dat een Godgeleerde, die de rede plaats geeft, heden zal beweeren, dat GOD de Zonde niet *zou hebben kunnen* vergeeven, zonder eene verzoenende offerande: of hy moest zulks beweeren op dit beginzel, dat GOD geen ding doen kan of het is volſtrekt het beſte, alle dingen wel overwoogen zynde — en, op dit beginzel, mag men zeggen, dat GOD geen ding doen kan dan 't geen hy met de daad doet. Doch dit is hier de zaak niet: wy moeten klaare denkbeelden hebben, en nauwkeurige ſpreekwyzen bezigen, in 't behandelen van deeze ſtoffen.

Om te bepaalen of de Zonde *vergeeflyk* of *onvergeeflyk* is, zonder eene Verzoening, behooren wy vooraf te overweegen, wat de *Vergiffenis der Zonde* betekent. Maar, eer wy ons een rechtmaatig begrip van de natuur *der Vergiffenitſe* kunnen vormen, moeten wy met nauwkeurigheid onze denkbeelden bepaalen over de natuur der *Straffe*: dewyl het deeze is, die de *Vergiffenis* ten oogmerk heeft weg te neemen. — Straffe, in 't algemeen, is eene zekere maat van lyden een vrywerkend weezen aangedaan, in gevolge van het overtreeden eener wet: en 't *eenig* einde der Straffe, 't welk wy kunnen begrypen, is het handhaaven van 't gezag en den invloed der Wetten, of, met andere woorden, het *verzekeren der gehoorzaambeid*. Indien wy dan den Mensch beſchouwen, in den ſtaat der natuure, als een overtreeder van de wet der Rede, waar aan hy in dien ſtaat onderworpen is, wordt deeze overtreeding onmiddelyk geſtraft door berouw, de natuurlyke vrugten van zedelyke ongeregeldheid, en, in veele gevallen, door natuurlyk kwaad, het uitwerkzel van onmaatigheid en ondeugd. — Maar dit is alles niet. — Berouw verwekt vrees, of een dugten, dat, behalven de inwendige knaaging van 't Geweeten, een der onmiddelyke ſtaavingen van de Wet der Natuure, verdere blyken van afkeuring eens beledigden Regters,

ters, in een toekomenden ſtaat, te wagten ſtaan. Deeze vrees wordt gevestigd door de volgende overweeging, dat de knaaging minst gevoeld wordt in deeze wereld, door de grootſte overtreeders, en vermindert naar maate de verdorvenheid en verkeerdheid des Zondaars toeneemt, terwyl, aan den anderen kant, de uitwendige voordeelen deezes leevens, uit hoofde van de vastſtelling der algemeene wetten, dikwyls den Snooden en Godloozen ten deele vallen. Hier uit maakt men op, dat *uitwendige* of van *buiten aan komende* ſtraffe, in een toekomenden ſtaat, zullen gevoegd worden by de natuurlyke uitwerkzels der boosheid, even als *ſtellige* ſtraffen aan de misdaaden hier beneden, wyslyk en ten beste der maatſchappye, gehegt zyn om de wetten van de goede orde te onderſchraagen, en de aanſchouwers van overtreeding af te ſchrikken.

Deeze *uitwendige* of van *buiten aankomende* ſtraffe *alleen* kan het voorwerp van *Vergiffenis* zyn: want die Vergiffenis kan niet betekenen, dat de Wetgeever en Regter de Zonde *goedkeurt*; zy kan niet betekenen, dat hy die zelfveroordeeling en knaaging, de natuurlyke ſtaavingen van zyn geſchonde wet in 't hart der menſchen, wegneemt; want deeze kunnen alleen geweerd worden door het wederkrygen van eene deugdgezinde gemoedsgeſteltenisſe, door het aflaaten van boosheid, van ongeregelde neigingen, van kwaade hebbelykheden, en ſnoode daaden. De *uitwendige* ſtraffe op de zonde geſteld, of tot verbetering van den ſchuldigen, of tot waarſchuwing der aanſchouweren, is, derhalven, de *eenige* waar omtrent de Vergiffenis kan werkzaam weezen. Dewyl nu deeze ſtraffe aan de zonde gehegt is, niet in de natuur der dingen, gelyk knaaging en berouw, maar door eene *ſtellige* beſchikking, in de wyze van beſtuur, kan ze vernietigd worden om redenen van wysheid en barmhartigheid, en dus blykt het dat de Zonde *vergeeflyk* is. In de daad, indien de ſtraffe, hier vermeld, in de natuur der dingen, en uit hoofde der weezenlyke geſteltenisſe van 's Menſchen Ziele, aan de zonde verknogt ware, dan zou dezelve *onvergeeflyk* weezen, en zelfs de tusſchenkomst van eenen Middelaar zou ze niet kunnen wegneemen: overeenkomſtig hier mede zien wy, dat de tusſchenkomst van CHRISTUS de knaagingen des geweeten niet wegneemt, of de Deugd moet in de Ziel herſteld weezen; dat dezelve het uitſtaan van veel natuurlyk kwaad, (dat des doods onder andere,) gehegt aan de zedelyke wanorde in de tegenwoordige geſteltenis der menschlyke natuure niet voorkomt. Maar, ik herhaal het nog eens, deeze *van buiten aankomende* ſtraffe, daar zy onderſcheiden is van de natuurly-

ke uitwerkzels der zonde, en *daar aan* wordt toegevoegd, met oogmerk om ten voorbeeld te ſtrekken en waarſchuwing te geeven, kan ze, in zekere gevallen, opgeſchort en vergeeven worden, zonder de tuſſchenkomst van eene borgtogtlyke Verzoening; en de Regtvaardigheid van den Godlyken Wetgeever wordt, door die Vergiffenis, niet meer gekrenkt, dan die van een aardsch Vorst zou gekrenkt worden, als hy, om reden van voorzigtigheid of goedertierenheid, in 't geval van boosdoenders, die eigenlyke voorwerpen van Genade zyn, de ſtrengheden van de uitvoering der ſtrafdreigende Wetten, verzagtte en onuitgevoerd liet, zonder den Staat des eenigen zoen te verſchaffen. De harde leer van 't geen de Scholaſtike Godgeleerden *Wreekende Geregtigheid* heeten heeft al deeze donkerheid en verwarring te wege gebragt omtrent een ſtuk, 't welk zo klaar is als de zon op den vollen middag. Dan deeze Leer is veel eer gevormd naar de grimmige en wraakzugtige driften der Menſchen, dan gebouwd op de bedaarde en goedertierene regtheid van GOD, en zeker is dezelve, (gelyk zommigen ze voorſtellen,) zo ſtrydig met den aart van den waaren Godsdienſt als met de beginzelen eener gezonde Wysbegeerte. —— Indien de Menſchen ſlegts in bedenking wilden neemen, dat 'er geen bepaalde en innerlyke evenredigheid is tuſſchen *uitwendige* ſtraffe en zedelyk kwaad of wanverdienſten, dat deeze verandert naar de Characters, de omſtandigheden, de tyden, en plaatzen (*) —— ja, dat de *uitwendige* ſtraffe dikwyls toeneemt door die eigenſte omſtandigheden, welke de wanverdienſte of ſnoodheid van den geſtraften verminderen, (†) zouden zy regtmaatige denkbeelden van dit ſtuk vormen, en zien, dat alle zodanige ſtraffen kunnen veranderd, opgeſchort, vermeerderd of af-

(*) Indien in 't eene land eene maat van uitwendige ſtraffe, die gelyk ſtondt met twee, genoegzaam gerekend wierd om roof en moord voor te komen, terwyl in een ander land, eene maat die gelyk ſtondt met vyf, noodig geoordeeld wierd om dezelfde uitwerking te wege te brengen; zou de ſtraffe van *dezelfde* misdaad, in verſchillende landen, onderſcheiden zyn.

(†) Wanneer het getal van ſnoode voorbeelden in een land vermenigvuldigt, moeten de uitwendige ſtraffen in ſtrengheid toeneemen: en, egter, is de Perſoon, die overtreedt, onder den invloed der verleidinge van menigvuldige voorbeelden, minder ſchuldig, en heeft minder weezenlyke wanverdienſten, dan hy die een ſnoodaart wordt, daar de voorbeelden van ſnoodheid min veelvuldig zyn.

afgeſchaft worden, naar dat de einden des beſtuurs zulks eiſchen.

De voor bygebragte bedenkingen bedoelen geenzins noch ſtrekken eenigermaate om de waardije en 't gewigt van die *onwaardeerlyke Offerande*, welke de Godlyke Middelaar van zichzelven gedaan heeft voor de zonde der wereld, te verminderen: zy dienen alleen in het vormen van valſche denkbeelden van de beginzels, op welke de Leer der Verzoeninge rust, voor te komen, en te toonen, dat de Offerande aan het Kruis een middel van *Keuze* en *Wysheid* was, om het zedelyk Beſtuur te onderſchraagen, de ſchriklyke gevolgen van zonde en ongeregeldheid ten toon te ſpreiden, dan een *ſtuk van Noodzaaklykheid*, door ontoegeeflyke Regtvaardigheid gevorderd als eene toebrenging, onafhanglyk van de uitwerkzelen, die deeze Opoffering zou veroorzaaken op de beſchouwers van deeze verbaazende en ontzaglyke vertooning. De betuiging des Apostels, *het betaamde hem, om welken alle dingen zyn, en door welken alle dingen zyn, dat hy veele kinderen, tot de heerlykheid leidende, den Overſten Leidsman hunner zaligheid, door lyden, zou heiligen*, behelst eene volkomene waarheid. Het lyden van CHRISTUS deedt hem *volmaakt* worden beide als de Middelaar, die de heillooze gevolgen der zonde onder een regtvaardig beſtuur zou toonen; en als een voorbeeld dat aan het Menschdom de uitmuntendſte blyken zou geeven van geduld en onderwerping onder de voorbygaande rampen in een ſtaat van beproeving.

WAARNEEMING AANGAANDE EEN INLANDSCH GENEESMIDDEL UIT 'T GROEYEND RYK, MET MINDER KRACHTIG TEGEN DE TUSSCHENBOOZENDE KOORTS, DAN DE KOORTSBAST. Door SABAROT DE LA VERNIERE, *Med. & Phil. Dr. aangenoomen in 't Collegie der Geneesheeren te* Nimes *&c.*

(Journal de Médecine &c. Tom. XLVII.)

DE Menſch moet niet alleen voor zich zelf beſtaan, maar hy is daarenboven ook geſchikt om met al zyn magt middelen te werken tot 't algemeen nut van zyne medeburgers. De natuur geeft ons deeze les, en de menſchenliefde veroordeelt de Bezitters van geheimen, die hun eigen voordeel boven die

van 't gemeen ſtellen. Door dit gevoelen aangemoedigd, deel ik den Geneeskundigen mede de uitwerkingen van een Geneesmiddel, waarnaar de Academie van *Lyon* gewenscht heeft: 't zelve is 't onderwerp van myne Waarneemingen geweest. De Kastanje-boom uit Indien moet niet meer zedert 't Jaar 1650 onder de vreemde Boomen geteld worden; 't herhaald planten van dezelve heeft ze tot een inlandſchen Boom, en, om zo te ſpreeken, in Europa vastgemaakt; de Kruidkundigen kennen ze onder den naam van *Oesculus*; *Hippocastanum castaneæ folio multifido.* De eerſte Bast van deezen Boom is even zo kragtig tegen de tusſchenpoozende Koorts, van wat zoort die ook mag zyn, als de Koortsbast (*Cortex Peruvianus*) die wy zedert 't Jaar 1650 gebruiken. Deeze Bast kan in alle Jaargetyden van den tronk van den Boom afgeſcheiden worden; 't is een ſcobagtige opperhuid, van binnen van een Kastanje helder kleur, welk zich alle jaar vernieuwt, en die, van ieder gekend zynde, geen uitgeſtrekter beſchryving vereischt. Men moet den vasten (*ſolide*) Bast uitkiezen, en de voorkeuze geeven aan dien, welke vast zit aan den Bast der Boomen, van een middelbaaren ouderdom: ze moet gaaf, en wel droog zyn: men moet de Mos, die dezelve dikwyls bedekt, 'er van affcheiden. Men moet ze tot een fyne Poeijer doen maaken. Een Once van deeze Poeijer, in twaalf gelyke deelen gedeeld, kan men laaten gebruiken om de vier uuren één, op de tusſchendagen van de Koorts, met een lepel *vol* water met zuiker, voor die geenen die de bitterheid 'er van tegenſtaat; ſchoon de ſmaak 'er van minder onaangenaam is dan die van de Koortsbast. Geduurende 't gebruik van de gemelde giften van dit hulpmiddel, verwyderen zich de aanvallen van de Koorts by den een verder, en by den ander komen ze nader by elkander, dog altyd minder wordende. Ik heb zeldzaam meer dan een Once gegeeven, om deeze uitwerking 'er van te verkrygen. Ten einde om 't gevolg van dit middel tegen de Koorts te verzekeren, heb ik dikwyls 't gebruik van de algemeene Geneesmiddelen laaten voorafgaan; te weeten eene Aderlaating en nauwkeurigen leefregel in bloedryke geſtellen; en een Braak- of Buikontlastend middel in kwaadvochtige geſtellen (*Cacochymes*). Dit Geneesmiddel werkt dikwyls zonder eenige gevoelige ontlasting, en zomtyds ook als een Buikontlastend middel; 't verwekt eetenslust, en verſterkt. Eenige perſoonen hebben over een ligte ſpanning in de borst, geduurende 't gebruik van dit middel, geklaagd: men kan dit ongemak voorkomen door een glas van een verzagtenden drank

na

na 't gebruik van elke gifte, te geeven. Dit middel doet zyne uitwerking tegen alle weezenlyke tusſchenpoozende Koortſen, 't heeft my zelfs toegeſcheenen, dat dezelve ſtandvastiger was dan van den Koortsbast zelve. Ik heb 't met gevolg voorgeſchreven, in een Koorts die geen vasten loop had: in een anderdaagſche, dubbele anderdaagſche, derden en alle daagſche, en alle andere tusſchenpoozende Koortſen; altyd met een goed gevolg. De bewyzen hier van zou ik kunnen ſtaaven door de perſoonen zelfs te noemen, die ik in *Vivarois* en te *Nimes*, waar ik woonagtig ben, geneezen hebbe: indien de oprechtheid, die onafſcheidelyk van een Geneesheer zyn moet, my hier niet ontſloeg van dezelven nutteloos te noemen. 't Behoort tot de Meesters van de Kunst myne waarneemingen door hunne eigene ondervinding te bewaarheden, of af te keuren; dog die proefneemingen kunnen op geenerlei wyze om ver werpen, de zekerheid der daaden in deeze memorie ter neder geſteld. 't Afkookzel van deezen Bast is een weinig groenagtig; ik heb dezelve in lavementen voorgeſchreven; en 't gevolg 'er van was, overvloedige afgangen. De Poeijer van den Indiſchen Castanjeboom heb ik gelukkig gebruikt, om de druiping van een hardnekkige *Gonorrhœa*, voortkomende van eene verſlapping van 't aangedaan deel, te doen ophouden. Drie of viermaalen heeft 't gebruik 'er van de aanvallen van de Vallende Ziekte tegengehouden, ten minſten zo als 't my voorkwam. Ik laat aan de Schelkundigen over om den aart van deezen Bast verder na te ſpooren, en aan de yver en voorzigtigheid der Geneeskundigen om 'er proeven mede te neemen in verſcheide ſoorten van Ziekten, die hen mogen voorkomen. De ontdekking van dit Geneesmiddel, met de Koortsbast gelyk, is men niet aan my verſchuldigd; 't is de beroemde *Zannichelli* die 'er 't eerst van geſprooken heeft; ik heb alleen 't genoegen gehad van de Proeven ter myner voldoening te herhaalen, welke ik altyd ten algemeene nutte zal gemeen maaken, niettegenſtaande den grondregel der Kwakzalvery *Ars est celare Artem.*

WAARNEEMINGEN OVER DE VERANDERINGEN DES BAROMETERS, EN OVER HET WERKTUIGLYKE DES HEELALS.

Door den Heer DE ROCAUT *den ouden.*

(Overgenomen uit het *Journal Encyclopedique.*)

ELk weet dat het Water zwaarder weege dan de Lugt: wanneer, ondertusschen, de Dampkring met Dampen of Water beladen wordt, daalt de Barometer; dit zou my, myns ondanks, bykans doen besluiten, dat een kolom Lugt, met Water beladen, minder weege dan een kolom zuivere Lugt. Dit verschynzel, strydig met de wetten der zwaarte in de Vloeistoffen, heeft, buiten twyfel, tot nog den Natuurkundigen, veel werks verschaft. —— Vervuld met deeze gedagten peinsde ik by my zelven. Wanneer ik de Veranderingen des Barometers, aan de zwaarte der Lugt alleen toeschryf, en wanneer ik stel dat een kolom van Lugt, met Water beladen, minder weege dan een kolom zuivere Lugt, vind ik geen voldoening. Laat ik, derhalven, beproeven of 'er in de Natuur geene bekende Stoffe voor handen is, die, in meerder of minder hoeveelheid daar zynde, de Veranderingen des Barometers kan veroorzaaken.

De Electrische Vloeistoffe is algemeen verspreid: *deeze* Vloeistoffe, die ons doordringt, die wy met *de lugt* ademen, en ons misschien doet leeven, als mede alles wat groeit en zich beweegt, is op den eenen tyd overvloediger dan op den anderen. Wanneer de dampen opklimmen, en zomtyds lang eer de wolken gevormd zyn, geeft de Electrische Machine minder: het schynt dan dat 'er minder van die Electrische Vloeistoffe in de lugt bestaat; de Barometer zakt. Naa den regen, wanneer de Lugt zuiver, dat wil zeggen, ontlast is van dampen, die, opklimmende, misschien het Electrisch vuur, 't welk dezelve ophief, hadden medegenomen, geeft de Electrische Machine *meerder*; de Barometer klimt. Wanneer men, eindelyk, de Electrische Keten plaatze in een kommetje gevuld met Kwik, die gemeenschap heeft met de pyp van den Barometer, en men, door dit middel, daar een grooter hoeveelheid van die Vloeistoffe in doet overgaan, ryst de Kwik terstond, en het verwylt omtrent vierentwintig uuren eer die Barometer gelyk wordt met een andere zeer ligtbeweegbaare Barometer, even eens verdeeld.

Meer

Meerder of minder Electrische Vloeistoffe in de Kwikkolom des Barometers blykt, derhalven, niet onverschillig te weezen omtrent de veranderingen, die daar in voorvallen. Om my hier van te verzekeren, herhaalde ik:

De dampen klimmen op, de Electrische Machine werkt flapper; de Electrische Vloeistof schynt minder; de Barometer daalt; kan, overzulks, de minderheid dier Vloeistoffe de oorzaak niet weezen van deeze daaling?

De dampen vallen in regen neder; de Electrische Machine werkt sterker; 'er schynt meer van die Vloeistoffe in de lugt; de Barometer klimt; zou dan de meerderheid dier Vloeistoffe de oorzaak niet kunnen weezen van dit klimmen.

Hoe hoog de Barometer ook staa, klimt hy nog hooger, als men, door middel van de Electrische Keten, een grooter hoeveelheid van Electrische Stoffe in de pyp brengt. Indien, derhalven, de Kwikkolom in den Barometer, in het tegenwoordige geval, klimt, onafhanglyk van de kolom Lugts, die dezelve omringt, en alleen klimt ter oorzaake van de grootere hoeveelheid Electrische Vloeistoffe, door myn Electrische Keten daar in gebragt, hel ik zeer over, om te gelooven, dat niet alleen de mindere of meerdere Electrische Vloeistoffe, in de Kwik des Barometers, geenzins onverschillig is aan de Veranderingen; maar daarenboven, zeer wel de oorzaak hier van kan weezen.

Indien, overzulks, de meerdere of mindere hoeveelheid van Electrische vloeistoffe in de Kwikkolom des Barometers, de waare oorzaak der Veranderingen zy, gelyk wy schynen te mogen vastellen, zullen wy dan tevens niet moeten besluiten, dat de Veranderingen van den Barometer ons veel eer aanwyzen de meerdere of mindere Electrische Vloeistoffe in de lugt zweevende, dan het meerdere of mindere gewigt in de lugtkolom, die daar aan beantwoordt? —— Hier uit volgt, dat, indien de Verandering van den Barometer ons de meerdere of mindere hoeveelheid van Electrische Vloeistoffe in de ons omringende lugt aankondigt, en die Vloeistoffe een der noodwendigste werkende oorzaake is van den omloop der vogten, en bovenal van de zenuwlappen in het menschlyk lichaam; van welker vryen en volkomen omloop, de gezondheid onzer lichaamsgestellen afhangt, ten allen tyde, waar op die Vloeistoffe min vry werke in den Dampkring, en, bygevolge ook in onze vogten, gelyk ook in de Kwikkolom des Barometers, dat, zeg ik, het noodwendig moet gebeuren, dat zeer sterke Menschen dikwyls, eer de Kwik in den Barometer daale, veel aandoenlyker dan de Kwik zyn

de,

de, op 't gemis van eene zekere hoeveelheid dier Vloeiſtoffe, het beginzel hunner beweegingen, zich logger en lustloozer dan gewoonlyk gevoelen; als mede dat zy, die ten eenigen tyde eene wonde bekomen hebben, of met Rhumatique ſtoffe bezet zyn, klaagen over ſchielyk opkomende pyn in de eertyds gekwetſte deelen, of die leden welke de meeste Rhumatique ſtoffe hebben.

Dit blykt ten allen dage aan dusdanige lieden, die ons, op 't oogenblik dat zy die pyn gevoelen, en dikwyls eer dan de Barometer de volgende veranderingen in de lugtsgeſteltenisſe voorſpellen, zelfs by 't ſchoonſte weer. Hier uit beſluit ik,

Voor eerst, dat, daar de Electriſche Vloeiſtoffe, bykans op denzelfden tyd, onze vogten en de Kwikkolommen der Barometers beweegt, 'er eene zekere overeenkomst kan plaats hebben, tusſchen de aandoenlykheid en beweeglykheid van de deelen der Kwik en onzer vogten.

Ten tweeden, dat, dewyl de meerdere of mindere hoeveelheid van de Electriſche Vloeiſtoffe, in onze lichaamen, den omloop onzer vogten, meer of min aanzet, en bykans, in denzelfden tyd, de Kwik in den Barometer meer of min doet ryzen, het geenzins, gelyk men altoos gedagt heeft, het meerdere of 't mindere gewigt in de Kolom van lugt werkende op de Kwik in den Barometer, maar de meerdere of mindere Electriſche Vloeiſtoffe in de Kwik zelve is, die de Veranderingen veroorzaakt.

Ten derden, dat, naardemaal eene meerdere hoeveelheid van diezelfde Vloeiſtoffe, door middel van de Electriſche Keten in den Barometer gebragt, dezelve, hoe hoog hy ook ſtaan moge, onafhanglyk van de lugt, doet klimmen, het niet mogelyk ſchyne aan eenige andere werkende oorzaak dit ryzen toe te ſchryven.

Ten vierden, dat, vermids het vastgaa, dat eene zekere hoeveelheid van diezelfde Vloeiſtoffe, door eene kundige hand beſtuurd, en gebragt in verſtramde of geraakte leden, de beweeging daar aan wedergeeft, even gelyk ze de Kwik in den Barometer doet klimmen, het blyke hoe deeze Electriſche ſtoffe de waare oorzaak is van de beweeging dier leden, en van den Barometer.

Ten vyfden, dat, daar de ſchaarschheid dier Vloeiſtoffe de werkzaamheid der ſterkſte geſtellen verzwakt, en zeer gevoelige pyn veroorzaakt in voortyds gekwetſte leden, of die met Rhumatique ongeſteldheden behebt zyn, en bykans, ten dien zelfden tyde de Barometer daale, ik regt meen te hebben om te beſluiten, dat de meerdere of mindere hoeveel-

veelheid der Electrische stoffe in de lichamen, min of meer verleevendigt alles wat omloopt, ademt, en beweegt; als mede dat die Vloeistoffe, in dezelfde evenredigheid, de Kwikkolommen in de Barometers doende ryzen of daalen, de waare oorzaak is der Veranderingen, die wy daar in bespeuren; en misschien de Ziel van alle Beweeging, de dierbaarste werkende oorzaak der Natuure, zonder welke de Zonnestraalen ons mogelyk onnut, en onze Aardbol stil, zou weezen: ja alles, wat groeit en beweegt, ontzield worden.

Hoe wyduitgestrekt de voorgedraagene denkbeelden ook zyn mogen, zullen ze zo zeldzaam niet toeschynen aan de zulken, die behoorelyk agt willen geeven op het belang en noodzaaklykheid der scheppinge en 't bestaan van een weezen in de natuur, 't welk de oorzaak en 't beginzel zou weezen van Beweeging, 't welk bezield en levendig maakt. Indien het my vrystondt deeze gedagten door eenige bedenkingen te ondersteunen, zou ik dan durven beweeren, dat MOSES kennis gehad hebbe aan dit noodwendig weezen, die Electrische Vloeistoffe, zo veel gelykheids hebbende met het Licht, wanneer hy de schepping daar van plaatst, vóór die des grooten Lichts aan 't uitspanzel des Hemels? In de daad, wat zou 'er, buiten zulks, geworden zyn van de straalen dier Dagtoortze? Zouden ze niet verlooren geraakt weezen in de ongemeete uitgestrektheid, indien ze, naa het eerste oogenblik der uitschietinge, op eenen bepaalden afstand, geene algemeene Vloeistoffe ontmoet hadden over 't geheel daar aan gelykvormig, die, wederwerkende, op het oogenblik dat ze 'er door werd bewoogen, de straalen te rug zondt op alle de punten van de Zonneschyf, van waar ze voortkwamen.

De Zonnestraalen van alle die punten op de Vloeistoffe zelve verder werkende, kaatzenze te rugge, even als op 't oogenblik der eerste uitschieting, raakende alle de punten der Electrische deelen, die men weet dat huisvesten in de openingen van het aardsche halfrond.

Alle deeze Electrische deeltjes, beweegende, en zamenwerkende op alle de aarddeeltjes die dezelve bevatten, en die het verlicht halfrond uitmaaken, schynen den geheelen Kloot, dus op alle de deelen van de helft gedrukt, gedrongen te hebben, om op de poolen van het Oosten na het Westen te wentelen, en, op 't oogenblik der wenteling, en de wederwerking, gingen de Electrische deeltjes van 't Westen na het Oosten, misschien zo ligt als dat een of meer knippen met den vinger sterk gegeeven op den bol van een

een kleinen Aardkloot, gehangen aan een draad, vastgemaakt aan 't midden van den meridiaan in welken de Aardkloot draaijt, die om de poolen van 't Oosten na 't Westen doet wentelen, op 't zelfde oogenblik als zy van 't Westen na 't Oosten gaan.

De beweegingen, waar van wy hier ſpreeken, onderſteund door de werking en de ſchielyke wederwerking, die wederkeerig en aanhoudend is, of, indien men wil, door de dubbele Electriſche beweeging der Zonneſtraalen op de Vloeiſtoffe, en op de Zonneſchyf van waar ze voortkwamen, en van die Vloeiſtoffe op de Zonneſtraalen en de verlichte Klooten, ſchynen het algemeen beweegmiddel des Heelals gevormd te hebben; van hier de rigting der Zeilſteenſtoffe na 't Noorden; de dagelykſche en jaarlykſche beweeging onzes Aardkloots, en de wenteling der Zon op haar eigen as.

Van de wenteling der Zon op haar as: op 't eerſte oogenblik der wederwerking haarer eigene ſtraalen op alle de punten haars omtreks, volgens de wetten der beweeging van vloeibaare en Electriſche lichaamen, die, bewoogen en zamengedrukt op alle de punten hunner omkringen, noodwendig op zichzelven moeten omdraaijen.

Van de wenteling der Klooten om derzelver poolen, volgens de wetten van beweeging aan de deeltjes van het halfrond dier lichaamen ingedrukt, welker klomp, ondanks den *indruk der* beweegingen aan welke zy gehoorzaamt, altoos *hangt aan* alle de bewooge deelen.

Van de Rigting der Zeilſteenſtoffe na het Noorden, misſchien uit oorzaake van de eerſte uitſpreiding der Zonneſtraalen, die uit het Zuiden komende, en, bygevolge haare voornaamſte werking van het Zuiden na het Noorden rigtende, den loop der Zeilſteenſtoffe na die zyde kan gewend hebben.

Dit ſchynen my de eenvoudige middelen te weezen, waar van de Maaker der Natuure zich bediend hebbe, om *het* werktuigiyke der beweeging des Heelals te veroorzaaken: de dubbele Electriſche beweeging heeft dit denkbeeld *in* my doen opkomen, en om 't nog eenvoudiger te maaken, door de werking en wederwerking der beweegende en bewoogene ſtoffen ter zyde te ſtellen, zeg ik, de algemeene of Electriſche Vloeiſtoffe, op 't oogenblik der eerſte uitſchieting van de ſtraalen der Zonne, daarop in beweeging geraakt, heeft terſtond de ontvangene beweeging medegedeeld aan de Electriſche deeltjes, opgeſlooten in alle de openingen der deelen des Aardſchen Halfronds. Deeze Electriſche deeltjes hebben wederom terſtond haare beweeging medegedeeld, aan alle de Aarddeeltjes

die

die dezelve behelzen, en de geheele Kloot, dus op alle de deelen van de helft gedrukt, wentelde daar op misschien zo ligt, als een klein opgehangen Aardklootje, op het sterk knippen met den vinger.

Deeze algemeene Vloeistoffe bewoogen zynde, heeft, op 't eigenste oogenblik, weder gewerkt op de Zonnestraalen, die dezelve in beweeging bragten: en deeze beweegende Zonnestraalen oefenden terstond haare wederwerking op alle de punten van het Hemellicht van waar ze voortschooten, en de Zon draaijde op haar eigen as, volgens de wetten der Vloeistoffen, die, bewoogen en zamengedrukt op alle de punten haars omtreks, op zichzelven moeten omdraaijen.

Om alles kortlyk zamen te trekken. Eene meerdere of mindere hoeveelheid van Electrische stoffe is, in de Kwikkolommen der Barometers, onafhanglyk van de zwaarte der Lugt, de oorzaak der veranderingen.

Meer of min Electrische Vloeistoffe in de Lichaamen bezielt meer of min alles wat ademt, omloopt, en groeit.

De werking en wederwerking, of, als men wil, de dubbele beweegingen, of wel de wederzydsche en geduurige schommelingen der Zonnestraalen op de Vloeistoffe, en op 't lichaam der Zonne, van waar ze voortschooten; en van die zelfde Vloeistoffe op de Zonnestraalen en de Klooten, schynen de algemeene beweeging des Heelals veroorzaakt te hebben.

Indien deeze Vloeistoffen ('t geen zeer wel zyn kan,) op de Klooten werkende, dezelve deeden beweegen in een omgekeerde reden van de vierkanten hunner afstanden en inhouden, zou de onsterflyke NEWTON, misschien, niets anders te doen gehad hebben, dan die werkende oorzaaken, in stede van het woord *Aantrekking*, te stellen.

NATUURLYKE HISTORIE VAN DE BERG-MERREL EN DE BLAUWE MERREL.

Volgens den Heer DE MONTBILLARD, Medeschryver van den Heer DE BUFFON.

DE *Berg-Merel*, in 't Latyn *Turdus* seu *Merula* seu *Rubicula*; seu *Rubicilla major*, *saxatilis*, *sylvia pectore rubro*; in 't Italiaansch *Codirosso maggiore*, *Tordo Marino*, in 't Hoogduitsch *Stein-roetele*, *Stein-reitling*, in 't Engelsch *Greater-red-start*; in 't Zweedsch *Lappskata Olyksfogel*, indien de Vogel, die deezen naam in *Zweeden* voert, dezelfde

is

is als onze *Berg-Merel:* zy ſchynt van verſchillenden aart: want de Heer LINNÆUS beeldt haar af als een ſtoutmoedigen, vraatzugtigen Vogel, die, wel verre van de Menſchen te ontvlieden, de ſpyze van zyn tafel neemt.

De Naam van *Berg-* of *Rots-Merel*, aan deezen Vogel gegeeven, duid genoegzaam aan op welke plaatzen dezelve gezogt moet werden: hy bewoont Bergen en Rotzen: men vind ze op die van *Bugey*, en in de woeſtſte ſtreeken, zy zetten zich doorgaans op groote ſteenbrokken en geheel bloot neder; zeldzaam kan men ze tot den afſtand van een ſnaphaanſchoot naderen. Zo ras men te digt by komt, begeeven zy zich op een merklyken afſtand; en kiezen een ſteen van die hoogte dat zy rondsom kunnen heen zien. Deeze Vogel ſchynt niet wild te zyn dan alleen uit wantrouwen, en om dat hy alle de gevaaren van de nabuurſchap der Menſchen kent: deeze nabuurſchap heeft, ondertusſchen, voor hem minder gevaaren dan voor veele andere Vogelen; hy waagt niets dan zyn vryheid: want, daar by natuurlyk ſchoon zingt, en vatbaar is om nog beter zingen te leeren, wordt hy minder gezogt om geëeten te worden, ſchoon hy een lekker beetje uitlevere, dan om zyn zang, die zagt en vol verſcheidenheids is, zeer naby aan dien van de *Gras-Musch* komende: daarenboven leert hy gemaklyk den wildzang der andere Vogelen nabootzen, en zelfs onze muzyk zingen: hy laat zich alle dagen een weinig voor het aanbreeken van den dageraad hooren, *dien hy*, door eenige heldere klanken, aankundigt: desgelyks, verheft hy de ſtem, by het ondergaan der Zonne. Wanneer men in 't midden van den nagt, met een kaars by zyne kouw komt, vangt hy terſtond aan met zingen: als hy over dag niet zingt ſchynt hy onderſtems zich te oefenen, en nieuwe deuntjes te leeren.

In gevolge van hunnen wantrouwenden aart, verbergen deeze Vogels hunne nesten met groote zorgvuldigheid, en plaatzen dezelve in de gaten van Rotzen, digt by het overhangend plat van de ontoeganglykſte ſpeloncken: het is niet dan met het uiterſte gevaar en de grootſte moeite mogelyk by hun broedzel te komen: zy verdeedigen 't zelve, met moed, tegen de nestſtoorders, en poogen hun de oogen uit te pikken.

Elk broedzel is van drie of vier eijeren: wanneer de jongen gekipt zyn, voeden ze dezelve met wormen en inſecten, dat is, met dezelfde ſpyze die zy gebruiken. Ondertusſchen kunnen ze gewend worden aan ander voedzel, en als men ze in een kooytje houdt, kan men ze hetzelfde beſlag geeven als aan de *Nagtegaalen:* doch om ze op te voeden, moeten ze uit

het

het nest genomen worden: want zo ras zy gebruik weeten te maaken van hunne vleugels en in de lugt te vliegen, laaten zy zich op geenerlei wyze vangen: en, ſchoon men ze kreeg, zou het verlooren arbeid weezen: dewyl zy het gemis der vryheid niet overleeven.

De *Berg-Merels* vindt men op eenige plaatzen in *Duitschland*, op het *Alpiſche Gebergte*, op de Bergen van *Tyrol*, van *Bugey*, *enz.* Men bragt my een Wyfje van deeze ſoort, den twaalfden van May, op de eijeren zittende, gegreepen: het had haar nest gemaakt op een rots omſtreeks *Montbart*, waar deeze Vogels zeer zeldzaam en geheel onbekend zyn, haare kleuren ſchitterden minder dan die van het Mannetje. Dit is een weinig kleinder dan de *Gemeene Merel*, en verſchilt daar van geheel en al in de evenredigheid der deelen; de wieken zyn zeer lang en zodanig als voegen aan een Vogel, die zyn nest maakt aan 't platte der ſpelonken: zy hebben, uitgeſtrekt zynde, een vlugt van dertien of veertien duim; digt geſlaagen komen ze bykans aan 't einde van den Staart, die geen drie duimen lengte heeft, de bek haalt bykans één duim.

Wat de Pluimadie aanbelangt, de Kop en de Hals zyn als bedekt met een aschkleurigen mantel, afgezet met kleine roſſe vlekken; de Rug is digt by den Hals gebruineerd, en van een helderder kleur by den Staart. De tien zydpennen van denzelven zyn ros, en de twee tuſſchenpennen bruin. De Vleugelpennen en de Dekveeren zyn donkerverwig geboord met een helderder rand; eindelyk is de Borst en het geheel Onderlyf oranjekleurig, met kleine witte en bruine vlekjes. De Bek en Pooten zyn zwarter.

De BLAUWE MEREL, in 't Latyn *Cyanus Cæruleus*, in 't Italiaansch *Merlo Biavo*, in 't Hoogduitsch *Blau-vogel*, *Blau-ſtein amſel*. In deeze *Merel* vindt men dezelfde grondkleur als by de *Berg-Merel*, te weeten aschgrauw (maar zonder eenig inmengzel van oranje,) dezelfde geſtalte, bykans dezelfde afmeetingen, ſmaak in dezelfde ſpyzen, denzelfden wildzang, dezelfde gewoonte van zich op den top der Bergen te onthouden, en haar nest op de ſteilſte Rotzen te maaken: weshalven men deezen Vogel veelligt zou aanzien als behoorende tot dezelfde ſoort met de *Berg-Merel*; ook hebben veele Vogelbeſchryvers de een voor de ander genomen. De kleuren der Pluimadie verſchillen een weinig in de beſchryvingen, en ze zyn waarſchynlyk onderhevig aan eenige weezenlyke kleurveranderingen, afhangende van den ouderdom, de lugtſtreek, de ſexe, &c. Het Mannetje,

door den Heer EDWARDS afgebeeld, was overal niet van eene eenpaarige blauwe kleur: die van het bovenlyf was veel donkerder dan van het onderlyf: het hadt zwarte Staartpennen, bruine Vleugelpennen, en de groote Dekveeren van dezelfde kleur; doch met witte randen: de Oogen waren omringd van een geelen kring, de Bek was van binnen Oranjekleur, van buiten bykans zwart; deeze kleur hadden ook de Pooten.

BELONIUS, die deeze Vogels te *Raguſe* in *Dalmatie* gezien heeft, zegt dat ze ook op de Eilanden van *Negrepont*, van *Candie*, van *Zante*, van *Corfau* enz. gevonden worden, dat men ze zeer zoekt, om derzelver zang; doch hy voegt 'er nevens, dat ze natuurlyk niet voorkomen in *Frankryk* of in *Italie*. Ondertuſschen is de zeearm, die *Dalmatie* van *Italie* ſcheidt geen onoverkomelyke hinderpaal, inzonderheid voor deeze Vogels, die, volgens BELONIUS zelve, veel beter vliegen dan de *Gewoone Merels*, welke nogthans den weg kunnen afleggen, en door den Staat van *Venetie* in *Italie* komen. Daarenboven gaat het vast, dat men deeze Vogels in *Italie* aantreft. De *Blauwe Merel*, door BRISSON beſchreeven, als mede die wy hebben laaten afbeelden, kwamen beiden uit dat land. De Heer EDWARDS hadt, uit het algemeen gerugt vernomen, dat ze daar nestelden in ontoeganglyke Rotzen, of oude verlaate Toorens: nog meer, hy hadt 'er eenigen gezien, die omſtreeks *Gibralter* gedood waren; waar uit hy, met genoegzaamen grond, beſluit, dat ze door geheel het Zuiden van *Europa* verſpreid zyn; doch dit is alleen te verſtaan van de bergagtige ſtreeken: want zeldzaam ontmoet men deeze Vogels in de vlakten; hun broedzel is doorgaans van vier of vyf eijeren, en hun vleesch, inzonderheid dat der jongen, wordt voor zeer goed gehouden.

De Heer LOTTINGER heeft by my geſprooken van een *Loodkleurige Merel*, die, in de maanden September en October, over 't Gebergte in *Lotharingen* trekt, en als dan veel vetter en beter van ſmaak is dan onze *Gewoone Merels*; doch die noch naar het Mannetje noch naar het Wyfje van deeze laatstgemelde ſoort gelykt. Dewyl het berigt my van deezen Vogel gegeeven met geene beſchryving gepaard ging, heb ik niet kunnen beſlisſen, of dezelve moet aangemerkt worden als eene verſcheidenheid van de *Blauwe Merel*, naar welke hy in Pluimadie en aart ſcheen te zweemen.

EENE KORTE BESCHRYVING VAN HET EILAND ISCHIA, MET EEN BERIGT VAN DE BADEN OP 'T ZELVE. *In eenen Brieve van een Heer te Napels aan een Arts te Londen.*

Napels, 15 *Octob.* 1770.

WAARDE HEER!

IK ontving uwen verpligtenden Brief te *Rome*, waar ik den gebeelen Winter overbragt, in een veel aangenaamer graad van warmte, dan ik t'huis zou gedaan hebben; want de Winter is, by u, in alle opzigten zeer ſtreng geweest. Den tienden van May vertrokken wy na *Napels*, waar ik, kort naa myne aankomst, een bezoek gaf aan Dr. —— en hem raadpleegde over myn ongemak; uwe dienstaanbiedenis by hem niet vergeetende. Zyn raad was, dat ik het Saiſoen zou afwagten, wanneer men de Baden op 't Eiland *Iſchia* gebruikt, 't welk met July een aanvang neemt, dat ik deeze in eene middelbaare hette zou gebruiken, nu en dan tuſſchen beiden my bedienende van de drooge ſtoof of heete waaſem, die op verſcheide plaatzen des Eilands gevonden wordt; en dit deegelyks in een gematigden trap, of, gelyk zy 't noemen, de voorſtoof. Uit hem teffens vernoemende dat 'er verſcheide plaatzen op *Iſchia*, eenige mylen van elkander gelegen, gevonden wierden, daar men zulke Baden en Stooven kan gebruiken, ſtelde ik het uit eene plaats te beſpreeken, tot dat ik, met eigen oogen, derzelver ligging en omſtandigheden gezien hadt. Dienvolgens gingen wy allen, op den twintigſten van July, vergezeld van Dr. —— N. in een Vaartuig na *Iſchia*, waar wy drie dagen bleeven, de voornaamſte plaatzen bezoekende: eindelyk koos ik een verblyf uit op een zeer aangenaamen ryzenden grond, omtrent een vierde myls van zee gelegen, recht tegen over de Baden *della Fontana* en *del Fornello*, en één myl van de Stoof *di Caſtiglione*, hebbende het bekoorelyk uitzigt op *Cuema*, en andere plaatzen aan de vaſte Kust van *Italie*, omtrent acht mylen van daar, als mede op het Eiland *Procida*, *Kaap Miſeno*, den Berg *Veſuvius*, *Sorriento*, enz. Naa dit verblyf toogen wy, op den vierden van July, en bleeven 'er twee maanden, in welken tyd ik gelegenheid vondt om kennis te krygen van veele byzonderheden dit Eiland betreffende, en, dewyl ik my niet kon herinneren eene beſchryving van 't zelve in de Boeken onzer

Reisbeſchryveren aangetroffen te hebben, zal ik het waagen u een kort berigt te geeven.

Dit Eiland den ouden *Romeinen* bekend onder den naam van *Ænaria*, ligt achttien mylen van *Napels*, heeft achttien mylen in den omtrek; op 't zelve, zegt men, worden achttien duizend Inwoonders, en achttien Steden of Dorpen gevonden. Ik geloof, nogthans, dat zy, om het geliefde getal achttien vol te maaken, genoodzaakt zyn onder de Dorpen te tellen, Gehugten waar ſlegts vyf of zes huizen ſtaan. Het zy hier mede zo 't wil, het Eiland blykt, naar maate van de grootte, zeer wel bevolkt te weezen; de Huizen zyn 'er, in 't algemeen, ruimer en beter gebouwd dan die lieden van gelyke omſtandigheden in *Frankryk* of *Engeland* bewoonen, en eenige Steden hebben een grootsch voorkomen. Aan het oosteinde, digtst by 't Eiland *Procida*, vindt men de Stad, die den hedendaagſchen naam van *Iſchia* aan 't geheele Eiland geeft. Hier is een Kasteel, omtrent twee honderd roeden van zee gelegen, gebouwd op een hooge rots, op eene wyze dat het zeer veel gelyke na het Kasteel van *Edinburg*, het is aan 't land vast door een brug, met een enkelen boog tot het doorlaaten der Vaartuigen. Tegenwoordig dient het tot eene gevangenis van Staat, maar ſtrekte, in vroegere dagen, tot een wykplaats der Koningen van *Napels*, in tyden van ongelegenheid. De Stad munt boven de andere *Steden* in aanzien uit, als de voornaamſte Zetel des bewinds, ſchoon zy, in grootte of rykdom, de aanmerkelykſte niet is.

Eéne myl ten westen van deeze Stad, en op een kleinen afſtand van den Zeeoever, zyn de Baden *Fornello* en *Fontana*, hier boven vermeld, en doorgaans de *Baden van Iſchia* geheeten; dewyl zy aan die Stad in eigendom behooren. Tegen over deeze is ons huis, en digt by 't zelve eene zeer ſchoone Landhoeve, gebouwd door Don FRANCISCO BUONOCORE, Arts des laatstoverledenen Konings van *Spanje*. Maar ik moet van de Stad *Iſchia* tot deeze Landhoeve niet overſtappen, zonder verſlag te doen van een zeer zonderling verſchynzel, 't welk men tusſchen beiden aantreft. Het zelve beſtaat uit eene Lava, die, uit een ryzenden grond, omtrent ééne en eene halve myl landwaards op, in den Jaare MCCCII, voortkwam, en tot de Zee voortliep; maakende het eenig gedeelte des Eilands, 't welk den naam van eene vlakte verdiende, geheel ten onbruike: 't zelve is nog tegenwoordig zo zwart, en van alle groente beroofd, als in de eerſte week na de uitbarſting. Boven op heeft de Lava een ſponsagtig voorkomen, en dit deel wordt gebruikt om de boogswyze daken

der

der huizen van te bouwen, beneden is het vaster, en dit deel levert bouwſtoffe op tot de wanden. Behalven de ruwheid der ſtoffe, beſtaat dezelve uit groote ongelyke klompen, die 'er heuvels en valeien van maaken, veel hobbeliger dan een der Lava's van den Berg *Veſuvius*: het heeft meer het voorkomen van eene algemeene opbarſting der aarde dan van eene ſtoffe, die ten eenigen tyde uit dezelve vloeide. Het eerſte gezigt van deeze Lava, door het Landvolk *la Cremata* geheeten, vervult het gemoed met eene verbaasdheid, vermengd met ſchrik; en levert een klaar denkbeeld op van den oorſprong des ouden verdichtzels van de Reuzen, JUPITER beoorlogende: want zy die geene kennis hebben van den aart der Vuurbraakende Bergen, moeten noodwendig deezen plek gronds aanzien als het veld waar op een deezer ſtryden geſtreeden is; en, met de daad, dit Eiland is in de Oudheid, te dier oorzaake, beroemd; men wil dat JUPITER den Reus TIPHEUS onder 't zelve begraaven hebbe.

De Kust aan den Zeekant deezes Eilands is zeer ongelyk. Op eenige plaatzen beſtaat dezelve uit rotzen, die niets anders dan oude Spelonken zyn, die zich in Zee uitgeſtrekt, en, op zekere afſtanden, voorgebergten of kaapen gevormd hebben. Tuſſchen deezen zyn halfronde Baayen, in de Landtaale *Marines* genaamd, waar men langzaam afhellende Zandbanken aantreft, op welke zy kunnen landen, en hunne vaartuigen, met groot gemak, op 't droog haalen. De voornaamſte van deeze *Marines* naast die van de reeds gemelde Baden, is de *Marina di Caſamicili*, dewyl dezelve na de Stad van dien naam loopt, die een Binnenſtad mag heeten: vermids ze bykans éene myl van Zee afligt. Voorts westwaards aangaande, komt men by de Baay van *Lucco*, een groote en ruime Stad, waar de meeste Vreemdelingen van aanzien, de Zomermaanden te *Iſchia* doorbrengende, hun verblyf houden. Hier zyn heete Zanden, en op eene halve myl afſtands de drooge Stooven van *St. Lorenſo*. Een andere Kaap voorby zynde, ziet men de Baay van de Stad *Forio*, de rykſte van 't geheele Eiland, en waar de meeste Handel gedreeven wordt. De ganſche Kust, die ik dus kortlyk beſchreeven heb, ligt in 't gezigt van 't Vasteland van *Italie*; op den buitenkant des Eilands zyn aan zee geen Steden of Huizen, deels uit vreeze voor de Zeeroovers uit *Barbaryen*, deels om dat die kant meer aan ſtormen blootgeſteld en min tot den handel gelegen is, nogthans heeft men op de hooge gronden zeer ſchoone Dorpen of Vlekken, als *Teſtaccio*, *Bazano*, *Monterone* en dergelyke.

Het eenige dat dit Eiland uitlevert is Wyn, doorgaans wrang en zomtyds uitſteekend goed. Ik twyfel niet of dezelve zou altoos uitſteekend goed weezen, indien de kunde en vlyt der Inwoonderen de goedheid van den grond evenaarde: doch hunne wynen tot zekeren marktprys gebragt hebbende, zyn ze meer bezorgd om de hoeveelheid daar van te vermeerderen, dan om de hoedanigheid te verbeteren. Te deezer oorzaake is het geheele Eiland een Wyngaard, en dit wel in dien ſtrikten zin, dat wy geene Moeskruiden zouden gehad hebben om by ons vleesch te eeten, waren deeze niet dagelyks aangebragt door Vaartuigen van *Napels*. Zy hebben 'er uitſteekende Fruiten; doch deeze zyn ze meer aan de goede Natuur, dan aan hunne kunde in het Hovenieren, verſchuldigd.

De Inwoonders zyn goedaartig. De voornaamſten vonden wy zeer vriendlyk en gastvry: het arbeidsvolk ſcheen beter met hun lot te vrede, dan in eenig ander land door my bezogt. Zeer zeldzaam ontmoette ons een bedelaar, zelfs onder de Kinderen, of eenig ander merkteken van gebrek. Misſchien moet dit, voor een gedeelte, hier aan toegeſchreeven worden, dat men 'er geen inſtellingen vindt tot het doen van liefdegaven, waar van het te *Napels* overvloeit, welke Stad ook meer bedelaars, en ſlegt armgeboefte, heeft dan eenige andere in de wereld. Wanneer wy de *Iſchiaanen* in eenig Stuk, te land of ter zee in onzen dienst gebruikten, deeden zy het met alle volvaardigheid, en hielden zich met weinig voor hunnen arbeid voldaan.

Terwyl wy op *Iſchia* waren, verkeerden wy weinig met de Inwoonders, wy kreegen gezelſchap uit eenen gansch anderen hoek. Een Edelman van *Napels*, aan eene zeer bevallige *Toscaanſche Juffrauw* getrouwd, by wien wy te *Napels* kennis gekreegen hadden, kwam 'er weinig dagen naa ons; met zich brengende eene andere Mevrouw, de Egtgenoote van den *Hollandſchen Conſul*, en vier Toscaanſche Heeren, allen van goeden ſmaak en wel opgevoed. In dit gezelſchap bragten wy een gedeelte van elken dag door, en alle onze avonden, dan eens aan hun, dan weder aan ons verblyf: om van 't eene in 't andere te komen hadden wy ſlegts eene korte wandeling te doen: men heeft hier geene Rydtuigen, en ſchoon ze 'er waren, zouden ze van geen dienst weezen, dewyl de wegen te nauw, te ſteil, of te hobbelig zyn om bereeden te worden. Maar, om dat gebrek te vergoeden, is 'er eene menigte van zeer goede Ezels, elk met een Oppaſſer daar by, deeze kan men krygen

gen in zo grooten getale als men wil, zonder langer dan vyf minuten te wagten, en voor zeer weinig gelds. Van deeze dieren bedienden wy ons dikwyls: zomtyds een party van acht of tien uitmaakende, bezoekende dus de Steden en Dorpen, waar wy nu eens ontbeeten dan eens het middagmaal hielden: de verſcheidenheid van een heuveligen grond, die, op eenige plaatzen, ſchaduw verleende, op andere ſchoone gezigten uitleverde, maakte deeze rydpartyen zeer aangenaam. Misſchien is de baat, die zommigen hier, ten opzigte van hunne gezondheid, erlangen, ruim zo veel toe te ſchryven aan deeze leevenswyze en de friſheid der lugt, dan aan een der mineraale wateren: en 't gaat vast dat ten minſten drie vierde van de Vreemdelingen, die den Zomer op dit Eiland doorbrengen, geen ander geneesmiddel gebruiken.

Op 't midden van dit Eiland is een heuvel, in hoogte verre boven alle de andere uitſteekende, thans *St. Nicolo*, oudtyds *Epomeus* geheeten. Een onzer plaiſiertochtjes was na den top deezes bergs, in 't gezelſchap van negen Heeren en Juffrouwen, met welken onze Ezeldryvers en Knegts een lange ommegang maakten: want, in deeze nauwe wegen moet men gaan gelyk de Ganzen, of *Americaanſche Indiaanen*, allen een voor een agter elkander. De weg is, op veele plaatzen, zeer ſteil en rotzig; maar op een *Iſchiaanſchen Ezel* kan men overal vertrouwen; deeze dieren zyn, van natuure en door gewoonte, zo voorzigtig en vast op de been, dat 'er geen voorbeeld is van hun vallen, als zy aan zichzelven worden overgelaaten. —— Op den top van *St. Nicolo* vonden wy eene Hermitage in de rots gehouwen, of liever een klein Klooſter, hier woont een oud Vlaamſch Officier, die het, omtrent twintig Jaaren geleden, in 't hoofd kreeg een Hermiet te worden. Veelvuldige zwakheden hebben hem de laatſte vyftien Jaaren het bedde doen houden; doch hy ziet 'er wel uit, en is leevendig in den ommegang; dit bevonden wy omtrent een half uur aan zyne bedſponde ſlytende. Behalven hem zyn 'er vyf of zes Monniken, die by beurten hem oppaſſen, en na de Stad gaan om het noodige voor hem en zich zelven te haalen. Zy hebben hunne kleine cellen, kleine keuken, kleine eetzaal, en kleine kerk, alles in zeer goede orde. Het gezigt is van hier zeer uitgeſtrekt en heerlyk: zy houden de lugt voor zeer eetlust wekkend en gezond; doch het moet 'er in den winter bitter koud weezen.

Als het weer, op den achtſten Auguſtus, aan den Zeekant

zo heet was, dat wy het raadzaam oordeelden, om by zonneopgang ons verblyf te verlaaten; vond ik het, nogthans, op den vollen dag, wanneer wy het middagmaal, van 't geen wy mede genomen hadden, zouden houden in een der vertrekken van dit kleine Klooster, zo koud, dat ik blyde was op eenigen affland van de tafel in de zon te kunnen zitten, waar ik my de ſpys deed aanlangen. In de daad het is een der groote gemakken van *Italie*, voor lieden van eene tedere geſteltenis, dat zy 'er bykans overal eene ſoort van lugtſtreek, naar hunnen zin, kunnen vinden. Want daar zyn plaatzen, die elk weet dat zeer heet zyn, terwyl het niet min vast gaat, dat zy vyf en twintig of dertig mylen van daar, door de ongelykheid des gronds, plaatzen zullen aantreffen zo koel en koud zy wenſchen.

Het wordt tyd, dat ik u verſlag doe van de mineraale Baden, uit hoofde waar van dit Eiland, in ouden tyde, beroemd geweest is, en nog beroemd blyft. Ik heb in twee derzelven gebaad, te weeten de reeds genoemde, als digtst by ons verblyf gelegen, en meest alle de andere geproefd; en ſchoon GUILIO JASSELINO, die, twee honderd Jaaren geleden, over dit onderwerp geſchreeven heeft, en nog in agting blyft, aan ieder deezer Bronnen de geneeskragt voor eenige byzondere kwaalen toeſchryve: nogthans zyn ze, voor zo verre myn ſmaak my onderrigtte, alle bykans van dezelfde natuur, zynde alle ſterk vervuld met Zeezout, ſmaakende gelyk *gewoon* brak water; doch met een graad van zoutheid, die het drinken daar van zou beletten, was het niet, dat men ze als een geneesdrank innam. De maat van hette mag ook gezegd worden, dezelfde te zyn: dewyl ze alle, in derzelver natuurlyken ſtaat, te heet zyn om in te baaden: weshalven zy, eer ze gebruikt kunnen worden, eenige uuren uit de bron moeten geweest zyn. Dit maakt ze zeer ongeſchikt tot openbaare baden: dewyl dezelfde hoeveelheid van water, die gansch niet groot is, zonder eenige verandering, dienen moet voor allen gebruik op dien dag, een ſtuk gansch niet behaaglyk voor lieden, die eenigzins zinlyk vallen; en waarom ook de meesten Bad-kuipen t'huis hebben, waar in het water in vaten, op ezels gelaaden, gebragt wordt.

Het meest bezogtſte van alle deeze openbaare Baden, zyn die van de GURGATELLI, gelegen in een diepte, buiten het gezigt der zee, aan den voet van *St. Nicolo*, en digt by de Stad *Caſamicili*. Niet verre van deeze Baden is een groot Hospitaal, gebouwd, begiftigd en beſtuurd, door een liefderyk Genootſchap *de Monte* genaamd, 't welk alle Zomers een

groot

groot aantal perſoonen derwaards zendt en onderhoudt, op dat zy de voordeelen der geneeskragt, aan deeze wateren toegeſchreeven, mogen ontvangen. De eerſte bezending dier Kranken landt geregeld op den vyftienden van July aan, en, naa 't verloop van twee weeken worden zy na *Napels* te rug gevoerd in Vaartuigen, die een gelyk getal, om der overgaanden plaats te vullen, mede brengen.

Zeer nalaatig is het volk op *Iſchia* om hun voordeel te doen met de gaaven door de natuur hun geſchonken: want 'er is ergens een Fontein, waar van zy een van de ſchoonſte Baden der wereld zouden kunnen maaken; niet onderhevig aan de ſtraks gemelde ongemakken. Dezelve word genaamd *Agrea de Nitroli*, dewyl zy, gelyk men zegt, een ſalpeteragtigen ſmaak heeft; doch deeze is zo gering dat men het water voor gemeen water kán drinken: en 'er zyn menſchen, die zich 't zelve, om die rede, verſcheide mylen ver laaten brengen, geloovende dat het allerheilzaamst is. *Agrea de Nitroli* ligt hoog op landwaards in, en verre van zee, in eene woeste diepte, omringd van rotzen, die als nog den toegang bezwaarlyk maaken, en omtrent een vierde myls van het Dorp *Barano*. Het Water is aangenaam van warmte, en omtrent gelyk dat van *Buxton*; het vloeit voort uit een rots met een ſtroom ſterk genoeg om een molen aan den gang te houden, en, bygevolge, genoegzaam, om in den oorſpronglyken ſtaat, drie of vier Baden beſtendig verandering van water te bezorgen. Doch waarom verwonder ik my over de nalaatigheid der *Iſchiaanen*, die eene menigte van Mineraale Bronnen en zeer weinig gelds hebben: als ik de ſloffe behandeling by zommige onzer Bronnen in Engeland overweeg.

Wat de geneeskragtige uitwerkzels der heete Baden op *Iſchia* aanbelangt, vrees ik dat myn berigt zeer onvoldoende zal weezen: en, naa eene aandagtige overweeging van de natuur der menſchen en der dingen, twyfel ik zeer of wy immer een voldoend berigt zullen krygen. De eenige perſoonen, van welken wy 't zelve, met mogelykheid, kunnen ontvangen, zyn de Badhouders, of die op dit Eiland de Geneeskunde hanteeren. Maar, ongelukkig, zal het belang, 't geen zy hebben, om de eer van hunne Baden op te houden, indien ze al kundig genoeg waren, om nauwkeurige waarneemingen te doen op de onderſcheide gevallen, die hun voorkomen, hun altoos beletten de omſtandigheden geheel en al, en opregt, op te geeven: en terwyl zy ons vergroote verhaalen mede deelen van drie of vier gelukkige gevallen, drie of vierhonderd, min gunſtig aan hun oogmerk, verzwygen:

ja, zelfs zonder deeze lieden laage of oneerlyke inzigten toe te ſchryven, is het gereed te begrypen, dat zy, met den tyd, eene vooringenomenheid krygen omtrent het geen zy aanpryzen, die hun belet juiste waarneemingen te doen: uit welken hoofde zy anderen misleiden, alleen om dat zy zelve eerst bedroogen zyn.

Op *Iſchia* is een Chirurgyn, die al zyn leeven gewoond heeft te *Caſamicili*, digt by het meest bezogte Bad: een Man, die zeer ten goeden naame ſtaat, en, ter oorzaake zyner veronderſtelde ervaarenheid, van meest allen, die op *Iſchia* in veele Jaaren gekomen zyn tot herſtelling hunner gezondheid, geraadpleegd wordt. Naa dat ik deezen Heer een verhaal van myne kwaale, en de verſchynzelen, die 'er mede gepaard gingen, gegeeven, de zwelling myner vingeren en knien getoond hadt, verklaarde hy, dat ze *Rheumatiq* waren, of, om zyne eigene woorden te gebruiken, ontſtonden uit een *umore craſſo*, dat ik zeker zou geneezen worden door een langen tyd te baaden in het Water *di Fornello* en *di Fontana*, welke wateren deeze en geene hoedanigheden hadden, waar aan hy zeer geleerde naamen gaf. Maar van u geleerd hebbende alle zodanige redeneeringen te wantrouwen, deed ik hem deeze korte vraagen; of hy in de daad iemand kende, die, gelyk ik geſteld, geneezen was door middel dier wateren? Hy antwoorde zeer veelen; doch als ik voortging met na eenige byzondere *gevallen te* verneemen, kwamen ze zeer ſchoorvoetend voor *den dag*, en bleeken, wel ingezien, in verſcheide omſtandigheden, zeer verſchillende van het myne. Dit geſprek diende weinig om myne twyfelingen weg te neemen; maar niets van myn kant hebbende om tegen zyne beſpiegelende kunde over te ſtellen, noch eenige rede om my te verzekeren dat het baaden my geen goed zou doen, beproefde ik het verſcheide keeren, en liet het alleen na, toen ik bevond dat ik zwakker wierd. Vervolgens dompelde ik my zelven alle morgens, met een veel beter uitſlag, in zee, ſchoon de zee alhier, 's morgens ten acht uuren, niet onder de koude Baden kan gerekend worden. Ik bevind my tegenwoordig gezond en lustig; doch de zwakheid myner knien is eer toe dan afgenomen.

RAADGEEVINGEN VAN EENE VRIENDIN AAN HAARE EVEN GETROUWDE VRIENDINNE.

(*Uit het Engelsch.*)

„ HEt wordt ruim tyd, dat wy onze Leezeresſen een „ Stukje, byzonder voor haar geſchikt, mededeelen: „ en wy twyfelen niet, of het volgende zal de goedkeuring „ der verſtandige en pligtlievende wegdraagen."

MYNE VRIENDIN!

In de daad, myne jonge Vriendin, gy hebt my ten hoogſten verpligt, door zulk een onderſcheidend merkteken van Vriendſchap en Agting, dat gy, op den gewigtigſten dag uwes leevens, tyd hebt kunnen vinden, om my, met een Brief, van uw eigen hand, uw voltrokken Huwelyk bekend te maaken: eene Gebeurtenis voor my van 't hoogſte belang, daar ik van geheelen harte de opregtſte gelukwenſchingen uitſtort. —— Gy betuigt van my geen Brief te wagten met de gewoone en ſtaatlyke pligtpleegingen opgevuld; maar vol van ernſtigen en vriendlyken raad, ten opzigte van de nieuwe betrekkingen waar in gy u geplaatst vindt, en de nieuwe Pligten, die gy op u genomen hebt. Gy wenscht dat ik altoos by u kon weezen, om over uw gedrag het opzigt te houden en te waaken; gy ſchynt vol van die heilzaame vrees en dat gelukkig mistrouwen wegens uwe eigene voorzigtigheid, 't welk tót de grootſte beveiliging ſtrekt van de onervaarene jeugd. Zo lang deeze u byblyven durf ik het waagen 'er voor in te ſtaan, dat gy, in geen weezenlyk ſtuk, de paden van pligt en geluk zult verlaaten.

Het verheugt my, dat gy nog eenige weeken, in uw ouders huis, zult blyven, dat huis, 't welk u, tot dus lang uw ſchuilplaats voor het Kwaade gediend heeft, en waar gy alleen voorbeelden van het Goede gezien hebt: dóch van dit tooneel van geregeldheid, en bedaarde vrolykheid, zult gy ſchielyk na de Hoofdſtad verhuizen, meestreſſe van u zelve en van een Gezin worden, en u eensſlags gedompeld vinden in den draaykolk der groote wereld, waar gy bykans eene Vreemdeling zyt. Derwaards zullen myne kommer volle en goede wenſchen u volgen: want van de wyze, waar op gy, in den beginne, te werk gaat, hangt meer af, dan gy u met mogelykheid kunt verbeelden.

Ik

Ik weet gy zyt niet opgevoed in de beginzelen der heerschende mode, en dat gy, voor tegenwoordig, het Huwelyk niet aanziet als een bedryf, dat u regt geeft tot onbepaalde vryheid en losbandigheid, in stede van het aan te merken als eene plegtige verbintenis tot onderwerping en gehoorzaamheid, tot huislyke zorgen en ernstige verrigtingen. Waarlyk gy zult, naar allen schyn, de zodanigen ontmoeten, die u daar over zullen uitlachen, en iets zeer belpotlyks vinden in het denkbeeld van 't gezag eens Egtgenoots. Doch, welke ook uwe gevoelens, ten deezen opzigte, mogen weezen, 't gaat vast, dat een Man zo edelmoedig als de Heer B***. zich zeer zou bedroeven, als hy zich verpligt vondt, zyn gezag te gebruiken in het beperken uwer vermaaken, van het eerste oogenblik dat hy de reize des leevens met u, als zyne Gezellinne, aanving. Hy weet, dat hy, in 't algemeen, zou veroordeeld worden als jalours of gierig, indien hy zich te were stelde om den stroom van ydeltuiting, waar in de meeste uwer kennissen u gaarne ingewikkeld zagen, te stuiten: want zy zyn ten vollen verzekerd, dat, wanneer gy éénmaal in dien maalstroom geraakt zyt, eene meer dan vrouwlyke sterkte noodig is om 'er zich uit te redden. Nieuwsgierigheid en Trotsheid zullen haare verzoekingen veréénigen. Gy hebt een nieuw gelaat, een nieuwen toestel te vertoonen; nieuwe vleieryen wagten u op: alle openbaare plaatzen rondsom de Stad moet gy zien, en daar gezien worden.

De Heer B*** koos u uit loutere genegenheid: de meerderheid zyner middelen, en het ruime veld van keuze hem daar door open gesteld, gepaard met de beminnelykheid van zyn persoon en character, maaken het onmogelyk dat eenige andere beweegreden hem aandreef. Ik — die de onbaatzoekenheid van uwen aart ken, en weet, welk eene volkomene vryheid uwe Ouders u, in dit stuk, gelaaten hebben, ik — twyfel niet in 't minste of uwe keuze van den Heer B*** was het zuiver uitwerkzel van opregte toegenegenheid, zonder eenig inmengzel van zugt tot zyne rykdommen. De Jeugd is doorgaans niet baatzoekend, en uw hart tot nog onbedorven. Maar, myne waarde, de leevenswyze in dit al te zeer beschaafd gedeelte der wereld, laat nauwlyks een enkele trek van de natuur over, en de Jeugd zelve wordt vreemd van tederhartigheid en waarheid, en zoekt de schatten, (als geschikte middelen om ydele trotsheid te voldoen,) met de greetigheid van een ouden woekeraar. 't Is, daarom, noodig, dat gy de opregtheid uwer genegenheid jegens uwen Egtgenoot ten blykbaarste toont, en hier aan mag hy met reden twy-

fe-

felen, wanneer hy ziet, dat uw geluk veel eer ontſtaat uit het ruim genot zyner Middelen, dan het bezit zyns Perſoons. Door een bepaald en gemaatigd gebruik zyner toegeevenheid, door altoos zyn gezelſchap boven dat zyner byzondere vrienden, boven openbaare vermaaklykheden, en asſemblees, te ſtellen, door eer zyn ſmaak dan uw eigen te volgen, en het voldoen daar aan uw grootst genoegen te agten, moet gy hem overtuigen dat uw hart zyn hart is; eene waarheid, die altoos meer moet doorſtraalen in den algemeenen loop uws gedrags, dan in betuigingen of in die gemaakte vertooning van genegenheid, door listige Vrouwen dikwyls in ſtede van waare blyken eener opregte toegenegenheid geſteld. SWIFT zegt ons, op zyne gewoone ruwe wyze, zeer nadruklyke dingen over het betoon van toegenegenheid, die ik veilig aan de proeve uwer eigene kieschheid mag overlaaten, „ de Liefde bemint, uit eigen „ aart, het geheim, en een aandoenlyk perſoon is altoos „ afkeerig van het betoonen eener drift of genegenheid by „ de zodanigen, die 'er geen belang by hebben." Een beminnelyk Schryver, veel kieſcher dan SWIFT, gaat zo verre dat hy zyne Dogters raadt nimmer de volle uitgeſtrektheid haarer Liefde, zelfs aan haare Egtgenooten, te laaten blyken: een voorſchrift, 't welk niet tot eere ſtrekt van zyne eigene Sexe, en 't welk de onze zou berooven van haare zoetſte bekoorelykheden, eenvoudigheid en kunstlooze tederheid. Eene hoogmoedige en heerschzugtige Vrouw, die na 't meesterſchap over haaren Egtgenoot ſtondt, zou in de daad wyslyk handelen met hem altoos in verwagting te houden, en met het bedekken van eene genegenheid, die zyne magt moest vermeerderen, en de haare verminderen: doch eene rechtſchaape Vrouw verlangt dit niet, en behoeft gevolglyk zodanige kunstenaaryen geenzins te werk te ſtellen. Een zedig hart mag de waare aandoeningen, die 't zelve vervullen, vertrouwen aan een edelmoedig en kiesch Egtgenoot, en die, gelyk de uwe, niet vervuld is met dat laage denkbeeld van de Vrouwen, 't welk de verkeering met de ſlegtſte onzer Sexe altoos inboezemt.

SWIFT, (en meest alle Schryvers onder de Mannen over dit onderwerp,) verklaart, dat de Liefdedrift in de Mannen onvermydelyk verlooren gaat door 't bezit des voorwerps, en ſlegts korten tyd naa het Huwelyk kan duuren. Welk een ſchriklyk vonnis moet dit, op deezen tyd, voor u weezen! uw hart, 't welk zyne eigene genegenheid vermeerderd vindt, kan het denkbeeld van zulk eene verandering

in

in het beminde Voorwerp niet verdraagen. Maar, myne lieve Vriendin, de God der natuure, die de Liefdedrift, als een prikkel tot het Huwelyk, ſchonk, heeft ook de middelen beſchikt ter bevordering van 't geluk deezer inſtellinge; middelen, die voor den opregten van harten niet bedekt zullen blyven. 't Was, in de daad, 's Hemels wil niet dat wy ons geheele leeven in de vervoering van drift zouden doorbrengen: doch dat, wanneer deeze bedaarde, eene hebbelyke genegenheid zou plaast grypen, en ſteeds ſterker worden. De onrust en bekommering der Begeerte moet gevolglyk ophouden, wanneer men van 't Voorwerp verzekerd is; doch dan volgt een zagter en bedaarder geluk, 't geen, in welgeſtelde harten, eene tederheid verwekt, dikwyls ontbreekende te midden van de hevigſte driftvervoeringen. Dan eer die drift bekoelt, is het uw zaak den vasten grondſlag eener duurzaame Vriendſchap te leggen. Dit zal best gelukken, terwyl het vooringenomen oog der genegenheid alle uwe uitmuntenheden in 't ſchoonſte daglicht beſchouwt, en 'er nog een dekkleed ligt over uwe gebreken. Dit tydperk moet gy, zo veel mogelyk, verlengen, op dat de agting tyd hebbe om diepe wortels te ſchieten: ten dien einde moet gy elk ding vermyden dat één oogenblik naaſmaak kan verwekken, ten opzigt van lichaams- of zielshoedanigheden. Bedek de zwakheden van beiden zorgvuldiger voor 't oog van uwen Egtgenoot dan voor dat van iemand anders; en laat noit het denkbeeld van u, *in zyne verbeelding*, vergezeld gaan met onaangenaame of onbevallige omſtandigheden. Eene Meestres van een Huisgezin kan altoos geen vrolyken lach op 't gelaat hebben. Gy zult somtyds misſlagen aantreffen, en moeten aanwyzen, en de menschlyke natuur mist niet zelden in dit, niet behoorelyke maatigheid en voeglykheid, te doen: laat dit dan noit geſchieden, in tegenwoordigheid van uw Egtgenoot. Ontrust hem nimmer met een breed vertoog van uwe moeilykheden met de Dienstbooden en Winkeliers, noch met de kleinigheden van het Huishouden: en laat boven al niets van deezen aart een bittere ſaus gieten over de ſpyze, wanneer gy aan tafel zit. In zyne bedryven met de wereld zal hy dikwerf genoeg zaaken aantreffen, die een hart als 't zyne ontrusten, en eenigzins met moeilykheid vervullen. Doch, laat hy, tot zyn eigen huis wedergekeerd, daar alles bedaard en vreedzaam vinden: en laat uw liefhebbend believen hem in een goede luim brengen, en alle ongemaklyke drift te neder zetten.

Tragt zyne oogmerken te ontdekken, tref zyn ſmaak, doe uw voordeel met zyne kundigheden: en laat niets, 't welk

by

by hem eene zaak van belang is, by u eene beuzeling ſchynen. Dus zult gy u aangenaam by hem maaken als een Metgezel, als een Vriend, in wien hy verzekerd is altoos die overeenkomst aan te treffen, welke de Vriendſchap het meest bekragtigt. Maar, indien gy van zyne bedryven ſpreekt als boven uw bereik, of geheel vreemd van uwen ſmaak, dan kunt gy hem, in dat licht beſchouwd, niet meer behaagen, en gy moet het geheel en al laaten aankomen, op uwe perſoonlyke bevalligheden, die, helaas! door tyd en gemeenzaamheid, elken dag in waardye afneemen.

Wanneer gy op 't land zyt zult gy misſchien uuren en dagen met elkander doorbrengen, zonder eenig ander gezelſchap; in dit geval zal de verkeering bezwaarlyk genoegzaam onderhoud opleveren; en naast hem te mishaagen moet gy 't meest dugten dat hy uw gezelſchap zal moede worden. Indien gy 't op hem kunt verwerven om met u te leezen, het een of 't ander ſpeeltuig te hanteeren, of u eene taal, eene weetenſchap te leeren; zult gy bezigheid en vermaak vinden in die uuren aan te vullen, en niets bindt ſterker dan zodanige wederzydſche oefeningen. De vorderingen, die gy onder hem maakt, zullen in zyn denkbeeld eene dubbele waarde krygen, en zeker kunt gy het onderwys nóit aangenaamer dan uit zyn mond ontvangen. En, ſchoon gy natuurlyk met hem niet van denzelfden ſmaak mogt weezen in 't leezen of in eenige uitſpanning, zult gy dien door hebbelykheid verkrygen, en door eene hartlyke begeerte tot u naar hem te ſchikken, en in zyn genoegen te deelen. Onder zulk een Meester zult gy uwe verſtandige kundigheden uitgebreid, en uwen ſmaak gezuiverd vinden, ver boven uwe verwagting, en de ſtreelende belooning van zynen lof zal u zo zeer aanprikkelen dat gy alle zwaarigheden te boven komt.

Uw gedrag, ten opzigte van zyne Vrienden en nabeſtaande Bloedverwanten, zal van zeer veel invloeds weezen op uw onderling geluk. Indien gy ten hunnen opzigte zyne gevoelens niet aanneemt, zal noodwendig uwe vereeniging zeer onvolkomen weezen, en duizend onaangenaame omſtandigheden zullen daar uit ſteeds ontſtaan. Ik ben onderrigt dat hy een braaf Zoon is van eene Moeder, die, ſchoon veele uitmuntende hoedanigheden bezittende, eenige gebreken heeft, welke hem deeden beſluiten, naa zyn Huwelyk, niet by haar in te woonen. Dit is zo goedaartig als voorzigtig van hem gedaan: want, ſchoon hy zelve de zwakheden, waar aan hy van zyne kindsheid af gewoon was,

heeft

heeft kunnen verdraagen in eene Moeder, zo kragtig op hem geſteld, zou dit nogthans te moeilyk gevallen hebben voor u, daar gy die zelfde genegenheid, welke alles draaglyk maakt, niet kunt beźitten, en gy ook geheel niet gewoon zyt met haar om te gaan. —— Dan, hoewel ik dus verre zyne behoedzaamheid voor u goedkeure, moet gy, egter, ſteeds gedagtig weezen van hoe groot een gedeelte haars geluks zy, uwen halve, beroofd is, en, ingevolge hier van haar alle mogelyke vergoeding doen, door minzaame bejegening, en boven al door haar dikwyls het gezelſchap van haaren Zoon te laaten genieten. Het zou uw Geweeten billyk zeer bezwaaren, indien hy, door uw toedoen, haar minder agtte, en nalaatig wierd in die pligtmaatige genegenheid, door welke hy dus lang zich voordeelig onderſcheidde. Draag, derhalven, zorg, dat 'er noit tusſchen u en deeze Mevrouw geſchil ontſtaa: geene klagte van haar of van u ontruste immer hem, wien het zo laſtig en onnatuurlyk zou weezen zich tegen haar te verzetten. Wapen u tegen de opſtuivendheid van haaren aart, en bepaal u voor af noit met haar te twisten, wat zy ook moge zeggen of doen. In zulk eene verwantſchap is dit gedrag geene laagheid; maar verdienſte: het vordert geen laage believing of valſche toeſtemming: dewyl ſtilzwygen en beſtendige goedaartigheid altoos de opregtheid in uwe geſprekken, en gepaste vrymoedigheid in uw gedrag, zal bewaaren. Indien zy toont uwe bedryven te willen regelen, of zich met de zaaken van uw huishouden te moeien, meer dan gy redelyk oordeelt, hoor haaren raad met geduld, en antwoord met eerbied, doch op eene wyze waar in kennelyk doorſtraalt, dat gy over uwe pligten zelfs oordeelt. „ Ik zal overleggen, wat gy de goed„ heid gehad hebt my te zeggen. —— Ik zal het verkeerde „ tragten te verbeteren", en dergelyke algemeene antwoorden zullen, waarſchynlyk, voor dien tyd, haare onderneemingen van dien indringenden aart ſtuiten.

Wat men ook moge zeggen van de geſchillen onder Gelieven, geloof my, die, onder Getrouwden, hebben altoos ſlegte gevolgen, boven al wanneer ze niet zeer kortſtondig en gering zyn. Laat men ze zo hoog loopen dat 'er bittere of ſmaadlyke woorden vallen, en openlyke betuigingen van wederzin aan beide kanten, dusdanige wonden kunnen bezwaarlyk oit volkomen geheeld worden: en, ſchoon de Getrouwden zich in de noodzaaklykheid vinden om die breuk zo goed te heelen als zy kunnen, heeft, egter, hun vertrouwen op elkanders genegenheid, in dit twisten, zulk een krak gekregen, dat dezelve bezwaarlyk te herſtellen zy. De moeilyke her-

den-

denking van 't gebeurde zal dikwyls, in de tederſte uuren, boven komen: en elke beuzeling zal dezelve vernieuwen. —— Gy behoort zelfs nu zeer byzonder op uwe hoede te weezen tegen dit beginzel van huislyk jammer. Een nieuw Getrouwd Paar geeft, uit overmaat van genegenheid, zich zomtyds toe in kleine oneenigheden, die eerst, misſchien, ſchielyk eindigen in eene vernieuwing van tederheid; doch, dikwyls herhaald, verliezen zy deeze aangenaame uitwerkzels, en brengen andere, van eenen tegenovergeſtelden aart, voort. Het geſchil wordt van tyd tot tyd ernstiger, de oneenigheid ſchiet dieper wortels, eene hebbelyke ſtuursheid, twistgraagte, en wederzydſche kwaalykneeming krygen de overhand, vernietigen al die tederheid, waar uit het eerſte geſchil den oorſprong nam.

Ik ben 'er verre af van uwe tegenwoordige aangenaame dagen te willen ſtooren, of uw ſchoon vooruitzigt van geluk te willen verdonkeren, door de mogelykheid te veronderſtellen, dat eenige regtmaatige oorzaak van Jalouzy, eene ongetrouwheid van den Heer B*** u kan voorkomen. Zo verre men 't menschlyk hart kan kennen of vertrouwen, hebt gy reden om te denken, dat gy beveiligd zyt voor dit allerbitterst lot: en niets dan een onwraakbaar bewys, ongezogt u ontmoetende, behoort ooit uw vertrouwen en agting te doen wankelen. —— Indien dit gebeurde, indien myne dierbaare Vriendin geroepen wierd om deeze harde proeve door te ſtaan, dat zy de oogen, die nu van liefde gloeien, vol wederzin aanſchouwde, —— wat zou dan uw toevlugt weezen? —— Geen woede, geen getier —— geen trotſche verſmaading —— geen beklag by de wereld, die 'er om zou lachen, geen beklag zelfs by uwe Vrienden, die u niet kunnen helpen, dan door Egtſcheiding, welke uw ongeluk openbaar en volkomen zou maaken! De vertroostingen en ondersteuningen van den Godsdienst, met een vast beſluit om het ſpoor van pligt niet te verlaaten, kunnen u alleen opbeuren onder dit verdriet. De eenige hoop, om de oorzaak daar van weg te neemen, moet ontleend worden van den tyd, en aanſtaande gebeurtenisſen, dien ſtaat gy af te wagten, daar van behoort gy u te bedienen. Ziekte of tegenſpoed zal hem, misſchien, tot denken brengen, en beweegen het oog te ſlaan op de verdienſten van dat ſtilzwygend geduld, van die ſtandvaste gehegtheid aan pligt; deeze wekken mogelyk agting, en baanen den weg tot het wederwinnen van 't verlooren hart. Indien niet; het uwe zal met den tyd geneezen worden van de pynlyke aandoening eener onbeantwoordde Liefde, die niet lang kan ſtand houden,

den in eene Ziel haarer edelheid bewust. Hebt gy Kinderen, deezen zullen dit ſchriklyk ruim opvullen met eene drift niet min ſterk dan die gy hebt te onder gebragt: om hunnen wil zal u het leeven dierbaar zyn, en met genoegen geſleeten worden. —— Doch laat ik afſtappen van een onderwerp, zo ongeſchikt voor uwen tegenwoordigen toeſtand, en voor uwe allerregtmaatigſte verwagtingen.

Ik kan niet nalaaten my zelve geluk te wenſchen met de vorderingen der Jufferen, zints den tyd wanneer SWIFT, (ſchryvende by eene dergelyke gelegenheid als ik thans de pen op 't papier zette,) zyne Kweekelinge aanraadt geene Vriendſchap aan te gaan met iemand van haare Sexe. *Dit*, in de daad, is haar verbieden eenige vriendſchap in *'t geheel te houden*: want de wereld wil, en om zeer gegronde reden, *niet* hebben, dat gy, in uwe Jaaren, Vrienden onder de Mannen hebt, uitgenomen uwe naaste Bloedverwanten. De regels van het Welvoeglyke, in deeze ſtukken, ſteunen op eene kennis van de menſchlyke natuur, die Jonge Juffrouwen nog niet kunnen verkreegen hebben, en daarom gereed zyn om zulke regels te veragten, als gegrond op laage denkbeelden van de natuur der Vriendſchap, of van de harten die dezelve kweeken. Dan iemand zou veelligt veronderſtellen dat de gemelde Heer lang genoeg in de Wereld verkeerd, en ſlegt genoeg van 't Menſchdom gedagt hadt, om overtuigd te weezen van de onvoeglykheid, dat eene pas getrouwde *Juffrouw* haare vertrouwdſte Vrienden, en gemeenzaamſte Kennisſen, zogt onder de andere Sexe. Doch, het gevaar van haaren goeden naam en zelf van haare zeden eens ter zyde geſteld zynde, zou een Juffrouw, die haare eigene Sexe veragtte, en alleen met Mannen wilde verkeeren, zich zeker niet min belachlyk aanſtellen, dan een Heer die al zyn tyd onder de Vrouwen ſleet. Gelyk een Aap in de Fabel zou zy gevaar loopen, om by beiden veragt en verſmaad te worden. De redenen, die SWIFT geeft voor deezen verkeerden raad, *hebben*, vonden ze immer plaats, zeker nu opgehouden. *Gy kunt* in de verkeering met veele Juffrouwen gelegenheid *tot leerzaam* onderhoud vinden; is het onderwys zo uitgeſtrekt niet als dat de Mannen u kunnen geeven, het is, ten minſten, genoeg om van u als eene Juffrouw ontvangen te worden. Nogthans ſtem ik met SWIFT in één ſtuk volmaakt zamen, naamlyk in u aan te pryzen, dat uw Egtgenoot uw voornaamſte en dierbaarſte Vriend moet weezen, en dat gy zyn oordeel behoort raad te pleegen in elke Vriendenkeus, die gy vervolgens doet. De Vriendinnen, die gy reeds bezit, zyn, zo ik vertrouw,

ver-

verzekerd van een gedeelte zyner hoogagtinge; en hy heeft al te veel belangs in de getrouwheid en ſtandvastigheid van uw hart, om te wenſchen dat gy ten haaren opzigte verflauwt. Ik zal, derhalven, ſtaat maaken op zyne volkomene toeſtemming, om altoos het vermaak te hebben van my te noemen,

Uwe getrouwe en genegene Vriendin,

H. CHAPONE.

DE PROEF DER DEUGD.

Een Zedelyk Vertelzel.

(*Uit het Engelsch.*)

IN een ſchoon en bloeiend Landſchap, beſpoeld door de *Noord-Zee*, woonde SABINUS, een Jongeling, door de Natuur gevormd om de harten van allen te bekooren; doch de beſtendigheid van zynen aart bepaalde hem alleen tot OLINDA.

Hy overtrof haar verre in middelen; maar dit mangel, van haaren kant, werd zo ruim en ryklyk vergoed door haare verdienſten, dat by niemand zyner liefde waardiger keurde dan haar. SABINUS minde OLINDA, en OLINDA droeg SABINUS wedermin toe: en, binnen kort, trouwende, gaven zy al de wereld blyk van de vereeniging hunner harten. —— Dan helaas! niemand, hoe gezegend, hoe gelukkig, is ſchootvry voor de pylen van den Nyd, en de heillooze uitwerkzels van onbeteugelde drift. Hoe gevaarlyk, hoe verfoeijenswaardig zyn allen, die den Nyd tot gids in hunne bedryven neemen! Hoe zeker zullen zy het rechte ſpoor verlaaten, en tot misdryven overſlaan, welker enkele gedagten hun eertyds deeden beeven.

ARIANA, eene Juffrouw van zeer beminnenswaardige hoedanigheden, SABINUS vry na in bloedverwantſchap beſtaande, en hoog door hem geagt, verbeeldde zich, dat zy, zints het Huwelyk met OLINDA, van hem veragt en ſmaadlyk behandeld wierd. Door deeze jalouſy in haar hart te kweeken, gaf zy zich geheel aan drift over, en verwaarloosde de beoefeninge van alle die deugden, waar over zy zo lang en zo rechtmaatig gepreezen was. Agterdogt zonder oorzaake, en verkeerd opgevatte wraakzugt, maakten haar ſteeds te onvrede; zy zugtte onophoudelyk; het geluk van anderen verwekte haar onduldlyke ſmerte: zy was op niets dan wraak bedagt. Hoe weinig geleek zy naar de eertyds, liefhebbende, bedagtzaame en meêlydende ARIANA.

Steeds was zy 'er op uit om eene Egtverbintenis zo vast gelegd, en met zo welzamenſtemmende harten aangegaan, te ſtooren, en bedagt allerlei ontwerpen geſchikt om SABINUS en OLINDA ongelukkig te maaken. 't Geval ſcheen haare onregtvaardige oogmerken te begunſtigen. SABINUS was langen tyd in een verdrietlyk pleitgeding ingewikkeld geweest, en het Hof deed onverwagt eene uitſpraak, ten voordeele van zyne Party. Dit dompelde hem, uit het midden des lachenden overvloeds, in den poel van gebrek.

SABINUS verwagtte van ARIANA, uit hoofde van bloedverwantſchap, al de hulp, die zyn tegenwoordige toeſtand vorderde: doch zy was doof voor zyn ſmeeken, en verſmaadde de rechtmaatigſte verzoeken, of hy moest eerst OLINDA, die zy verfoeyde, laaten vaaren. Voldeedt hy haar, in dit opzigt, dan waren haare middelen, en alles wat zy hadt, ten zynen dienſte. —— SABINUS beefde op 't hooren van dien voorſlag; hy beminde zyne Egtgenoote met onuitſpreeklyke tederheid, en verſmaadde, met verontwaardiging, de aanbiedingen hem tot zo hoog een prys gedaan. ARIANA was niet min misnoegd over het verwerpen haars voorſlags, en vierde bot aan de haatlyke drift, dus lang eenigzins beteugeld.

Zelden komt een ramp alleen: SABINUS moest zyne zaaken opgeeven; en hy werd den volgenden dag, om eene oude Familieſchuld, in de gevangenis geworpen: OLINDA, de eenige troost in al dit jammer, bleef hem by. In dit verblyf der elenden leefden zy zamen aan hun lot onderworpen, en getroost. Zy bezorgde den ſchraalen maaltyd, en hy las haar iets voor, terwyl zy bezig was met het huiswerk. De medegevangenen verwonderden zich over hun onderling genoegen, en wanneer deezen eenige vrolykheid namen, deelden SABINUS en OLINDA in die geringe uitſpanning, welke in een gevangen ſtaat kan genooten worden. In ſtede van elkander over en weder te beſchuldigen, wegens hun ongeluk, en het daar door te verzwaaren, maakten zy den last ligter te draagen, door elk zyn deel geduldig op zich te neemen. Wanneer SABINUS zich in 't minst moeilyk betoonde, ter oorzaake van het lot zyner Vrouwe, betuigde zy hem, by de liefde, die hy haar toedroeg, by de tedere banden die hun voor altoos aan elkander hegtten, tegen moedloosheid op de wagt te weezen: dat zy, zo lang zyne genegenheid haarwaards duurde, alle de onheilen des wederſpoeds tartte, en in ſtaat was allen verlies van eer en vriendſchap te verdraagen: dat niets haar ongelukkig kon maaken, dan het denkbeeld dat hy ongelukkig was.

Door 't lang verblyf in de gevangenis, geraakte de kleine voorraad van geld op, en de honger dreigde dit Paar met alle verſchriklykheden. Zy murmureerden niet; en zagen, met een onuitſpreeklyke ſmart, hun kind, onbewust van zyne eigene elende en het lot zyner Ouderen, rondsom zich ſpeelen, wanneer 'er een

Boo-

Boode binnen tradt, hun berigtende, dat ARIANA overleden was, en dat haar uiterſte wil, gemaakt ten voordeele van een verren nu uitlandigen Bloedverwant, gemaklyk kon gekreegen en verbrand worden: in welk geval, de ganſche naaſtenſchap op hem kwam, als de naaſte Erfgenaam uit den bloede.

Een voorſtel van zo laag eene natuur vervulde dit ongelukkig Paar met ſchrik: zy beiaſtten den boodſchapper terſtond te vertrekken, en, elkander om den hals vallende, ſmolten zy in traanen: want nu was alle hoop van redding te eenemaal verbannen. Hy, die deezen voorſlag gedaan hadt, was ſlegts een Verſpieder, van ARIANA gezonden, om de hartgeſteltenis te beproeven van een Man, dien zy beminde en teffens vervolgde.

ARIANA, ſchoon door ſlegte driften verheerd, was in den aart goedertieren, vriendlyk en verſtandig. Zy bevond, dat alle haare poogingen om de ſtandvastigheid of braafheid van SABINUS te doen waggelen, vrugtloos waren; en begon verbaasd te ſtaan over zich zelve, hoe zy zo lang, en zo ongetergd, een Man van die braafheid en trouwe hadt kunnen bedroeven.

In een naastgelegen vertrek hadt zy zelve afgeluisterd hoe de Boode en de boodſchap ontvangen werd, en kon niet naalaaten al de kragt van zo uitmuntende Deugd te voelen: zy nam de voorgaande goedheid haars harten weder aan; kwam, met traanen in de oogen, by SABINUS en OLINDA, en bekende de ſtrengheid haarer handelwyze. Zy bezorgde hun eerst van al het noodige, en benoemde dit Paar als de waardige erfgenaamen haarer groote bezittingen.

Van dit tydſtip af genoot SABINUS met OLINDA een onafgebrooken heil; zy waren beiden gelukkig door de hulp en vriendſchap van ARIANA, die, niet lang daar naa, ſtervende, hun in 't bezit liet eener ryke naalaarenſchap; in haar jongſte oogenblikken erkennende, dat de Deugd de eenige weg was tot waar Geluk, en, dat, hoe zeer de onſchuld, voor een' tyd, moge verdrukt worden, ſtandvastigheid in 't einde zekerlyk zal zegepraalen.

VERHANDELING OVER DEN OORSPRONG DER NIEUWEJAARSGIFTEN EN NIEUWEJAARSWENSCHEN.

(Uit het Fransch.)

DE gewoonte, om, op den Eerſten Dag van January, *Nieuwejaarsgiften* te ſchenken, en een *goed Nieuwjaar* te wenſchen, is eene dubbele pligtpleeging, afkomſtig van de *Romeinen*; de oorſprong daar van is niet opgeſpoord door den Abt VELLY, noch door iemand der andere *Franſche Geſchiedſchryveren*.

TATIUS, die met ROMULUS heerschte, stelde te *Rome* deeze Plegtigheid in: toen ten tyde zondt men tot een *Nieuwejaars geschenk* afgeplukte bladjes van *Yzerkruid*, en Boomtakken gesneeden in een Bosch, aan de Godin der Sterkte, STRENUA geheeten, toegewyd: van den naam deezer Godinne hebben de *Nieuwejaars geschenken* by de *Romeinen* den naam van *Strenæ* ontleend: het eenvoudig en bygeloovig Volk verbeeldde zich, dat die Takken en dit Yzerkruid, aan allen, die ze op deezen dag wisten te krygen, voor 't overige des geheelen Jaars Sterkte en Gezondheid verleenden.

Het gaat vast, dat onder de oude *Gauten* dergelyk een gebruik, vergezeld van dezelfde bygeloovigheid, plaats vondt. De *Druiden* gingen, met den aanvang des Jaars, in de heilige bosschen, met een Gouden Snoeimes, de Varentakken der Eikenboomen afsnyden, welke zy, voor een Nieuwejaars geschenk, aan 't Volk uitdeelden, als eene heilgave, welker onuitspreekbyke kragt hun het overige des Jaars voorspoedig maakte: het staat op dit oude gebruik, dat nog heden, in eenige Landschappen van *Frankryk*, de Boeren het woord *Laguilanneux* (zo veel als *le Gui l'An neuf*, de *Varentak van 't Nieuwe Jaar*) bezigen om de Geschenken op den Nieuwejaarsdag uit te drukken.

De *Romeinen*, als mede de *Gauten*, in beschaafdheid toenemende, lieten eene bygeloovigheid vaaren, waar van de onderviading hun de nutloosheid getoond hadt. In stede van die Bladen en Takken voerde men veel nuttet Nieuwejaarsgeschenken in; zy ruimden plaats aan Vygen, Dadels, en Honig, by een nog onbedorven Volk voor de lekkerste spyzen gehouden; maar de Weelde, die de Goden der Bosschen in Goden van Gond hervormd heeft, speelde ook haare rol in de Nieuwejaarsgeschenken. De *Romeinen* voegden by deeze Eetbaare geschenken Zilvermunt, oordeelende dat hunne Voorvaders wel zeer eenvoudig moesten geweest zyn, daar zy de Honig zoeter dan Zilver vonden.

Niet alleen strekten de Nieuwejaarsgeschenken tot vriendschapsblyken; zy, die bescherming noodig hadden, bedienden 'er zich van: want, in ouden tyd, gaven de Geringen aan de Grooten Nieuwejaarsgeschenken, terwyl tegenwoordig de Geringen ze doorgaans van de Grooten ontvangen. De *Afhangelingen*, die een *Goed Jaar* wenschten aan hunne *Beschermers*, stelden hun, behalven het jaarlyks geschenk, Vygen, Honig, en een stuk Gelds ter hand.

Desgelyks booden, oudtyds, in *Frankryk*, de ingezetenen hunnen Heeren jaarlykſche geschenken aan, die, in den beginne, vrywillig waren; doch door de Heeren vervolgens gevorderd werden. Alleen lieten zy, om hunne onregtvaardigheid te vergoelyken, aan deeze afpersingen den oorspronglyken naam van *Giften* behouden.

De *Romeinsche Keizers* hielden het voor zich niet te laag Nieuwejaarsgeschenken van den Raad, van de Ridders, en van het Volk te ontvangen. AUGUSTUS schiep zelfs vermaak in ze uit de handen

van

van 't gemeenſte Volk aan te neemen: dit zal niemand bevreemden dan de zodanigen die niet weeten, dat die Keizer, alle Jaaren, op eenen daar toe beſtemden dag, een aalmoes op de ſtraaten wierp: het inkomen deezer openbaare bedelarye werd beſteed om de Standbeelden der Goden, waar mede hy *Rome* vercierde, met Goud of Zilver op te ſchikken. De ſombere en norſche geaartheid van TIBERIUS wraakte deeze Gemeenzaamheid van AUGUSTUS, ten opzigte van de Nieuwejaarsgeſchenken; en, om van derzelver aanneeming ontſlagen te zyn, maakte hy, op den Eerſten Dag des Jaars, uit *Rome* te weezen. CALIGULA, zo bekaamd van wegen zyne gierigheid als uit hoofde zyner wreedheid, verklaarde openlyk, dat hy de Nieuwejaarsgeſchenken, door zyn Voorzaat geweigerd, zou ontvangen. Deeze Keizer, den ganſchen dag in het voorhof van zyn Paleis gezeten, ſtrekte de hand uit om het Geld, en de andere Geſchenken, door het Volk, by den ingang van 't Nieuwe Jaar, gebragt, aan te neemen.

De Koningen van *Frankryk*, in dit opzigt, zich naar het voorbeeld der *Romeinſche* Keizeren ſchikkende, ontvingen van hunne *Onderdaanen*, op Nieuwjaarsdag, Geſchenken (*). FREDEGARD getuigt dat dit gebruik ſtand greep onder de Regeering van CLOVIS; het Byvoegzel der *Saliſche Wet* maakt 'er melding van, en wil dat aan de Paarden, den Koning tot een Nieuwejaar geſchonken, de naam des Schenkers zou gegeeven worden, ten einde men de zodanigen, die zich naar dit gebruik ſchikten, zou kunnen onderkennen van de verwaarloozers. Wanneer de overweldiging der Groothofmeesteren den luister des Throons geheel hadt doen taanen, kwamen de Doennieten van Koningen, in hun Paleis als opgeſlooten, daar niet uit dan één in 't Jaar, op den Eerſten Dag, om zich aan de vergaderde menigte te vertoonen, en de Geſchenken te ontvangen, die het Volk hun, volgens het oude gebruik, bragt (†).

Grooten en Kleinen, Leeken en Geeſtlyken, allen bragten zy hunne Geſchenken aan den Vorst: en 't geen byzonder onze opmerking verdient, is dat de Kloosterlingen zelve hunne geſchenken leverden: en, dewyl de ſtrenge Kloosterwet hun verbood, ze in eigen perſoon aan te bieden, vaardigden zy iemand af, om het in hunne plaats te doen (§).

Deeze geſchenken werden door de Onderdaanen den Vorst onmiddelyk ter hand geſteld, die, na dezelve met eigen hand aanvaard te hebben, ze aan zyn Kamerling of Schatbewaarder gaf: deo-

(*) In 't Fransch genaamd *Dons Royaux*, *Dons Annuels*, *Honneurs*, *Etrennes*.

(†) *Secundum antiquam conſuetudinem, dona illis Regibus a populo offerebantur.*

(§) *Concilium Vernenſe. Can. 6.*

deeze was, in dit bedryf, aan de Koninginne onderworpen: dewyl die het opzigt van de jaarlykſche geſchenken gekreegen hadt.

De Koning en de Koninginne, deeze Geſchenken overziende, behielden 'er van wat hun aanſtondt, het overige ging na de beſtemde plaatzen; het Geld in de Schatkist; de Paarden werden op 's Konings Stallen gebragt, en de eetbaare waaren aan de Tafelbezorgers uitgedeeld.

Onze Koningen verſmaadden niets van 't geen men hun bragt, en deeze Giften waren zomtyds aanzienlyk; 'er word vermeld dat ze PEPIN verrykten (*), zy maakten een voornaame tak uit van de inkomſten der Kroone.

De Prinſen van Koninglyken bloede ontvingen desgelyks Nieuwejaars geſchenken: egte gedenkſtukken wyzen uit, dat dit gebruik, in de Vyftiende Eeuwe, nog ſtand hieldt. Onder de Handſchriften in 's Konings Boekery, vindt men Boeken, die JEAN Hertog van *Berry* tot Nieuwejaarsgiften ontving. Voor aan in een deezer Boeken, 't welk tot Tytel voert, *Des faits et bonnes mœurs du ſage Roi Charles V*, leest men 't volgende: *Le quel livre Demoiſelle Chriſtine de Piſan donna a mon dit Seigneur, a Eſtrainnes, le 1er Janvier* 1404, dat is. „ Welk Boek Mejuffrouw CHRISTINE DE PISAN, aan myn Heer gegeeven heeft, als een Nieuwejaargift, den 1 Jan. 1404."

(*) *Multis muneribus a Francis et Proceribus ſuis ditatus eſt.*

DE OUDE KAT, EN HAAR JONG.

Een Fabel.

EEn zeer bedaagde, en wijze Kat,
Die, 't ſedert langen tijd, bij al haar nagebuuren
Bekend was, als een ſchrik der muizen, lag te gluuren
In een gewelfd groot Vengſter-gat,
Daar zij zich koesterde in den warmen Zonnengloed,
Omgeeven door haar kroost, het welk, zoo ſtil als zoet,
Al ſpeelend bezig was. — Na een langduurig zwijgen,
(Een zichtb'bre blijk van haar beleid,
Waar door ze al haar verſtand zocht bij elkaér te krijgen,)
Staat ze op met groote deftigheid;
Kromt haaren rug met een aanmerkelijken boog:
Haar ingeſpannenheid blijkt uit haar ſcherpziend oog.
Haar jongſte dochter liet zij daar op tot zich komen.
Zoo ras als deeze naast haar zat,
Begon ze, als een geleerde Kat,
't Gewigtig onderwijs, dat zij had voorgenomen.
Dus ving zij haare Oratie aan:
„ Kind! houd uw kop regt op, leen uwe aandagtige Ooren,
„ Aan 't geen ik u zal doen verſtaan,
„ Wijl anders mijn gepeins, en moeite zijn verlooren:
„ Ik zal wel dra den weg van alle Katten gaan,
„ En moog'lijk maar zeer kort beſtaan;
„ Dus wil ik u nog leſen geeven,
„ Waar na gij met veel nut voortaan zult kunnen leeven;
„ Alzoo 'k in uw gedrag zeer veel te laaken vind,
„ En weinig prijzenswaard, mijn kind!
„ Gij ſlaapt den gantſchen dag, doet niets dan ledig loopen;
„ Of gij de handigheid voor vadſigheid kunt koopen:
„ Steeds legt gij op deez' muur bij held'ren Zonneſchijn;
„ Die muur zal uw bederf nog zijn.

„ De

„ De waare roem van een regtschaapen Kat bestaat
„ In Sterkte, List, en Vaardigheid;
„ Des luister toe, en volg mijn raad.
„ List krijgt men door beleid;
„ Doch de and'ren kan me alleen door oeffening bekoomen;
„ Zijt altoos iev'rig; wil uw vadzigheid betoomen.
„ 'k Heb reeds gemerkt, sints langen tijd,
„ Dat gij, wanneer gij wakker zijt,
„ Niets anders doet dan naar uw staart in 't rond te draaijen,
„ Of met uw Pooten door de ruime lugt te zwaaijen,
„ En dus een Vliege vangst te doen.
„ Foei! schaam u; 't strijd met uw fatsoen.
„ Een Kat, die bij den mensch in agting denkt te leeven,
„ Moet na veel eed'ler wildbraad streeven,"
Hier op begon zij haar vervolgens te onderrechten;
Hoe zij, met groote veiligheid,
Haar vijand kon bevegten;
En toonde haar het onderscheid,
Om deeze en geene mars met voordeel te gebruiken,
Indien haar prooij haar her- of der-waarts zogt te ontduiken;
En hoe zij zich verbergen moest,
Wanneer zij kon te voorschijn koomen;
Doch steeds met overleg, en nimmer wild noch woest
Toespringen, voor haar Prooij alle aftogt was benomen.
Wat vrengde zij ook moest doen blijken,
Wanneer zij met den buit ging strijken.
Bij 't laatste punt hield zij zich merk'lijk langer op;
Herdenkend het Vermaak, 't geen zij wel had genooten,
Wanneer ze een arme muis had tusschen bek en pooten;
In zoo verr', dat zij zelfs vergat,
Dat zij sprak tot een jonge Kat.
Des viel ze op 't Schepsel aan, en beukte 't op den kop,
Als of ze een muis gevangen had;
Daar na sloeg zij haar klaauw op 's Katjes teed're kaaken,

En

En raakte, waar zij maar kon raaken;
Zij zeulde 't heen en weer, en trok het na haar toe.
Het Katje wierd te regt van zulk een Leerwijz' moê;
Ontvingte des terstond, toen 't was in haar vermogen,
Haars moeders scherpen klaauw en oogen;
Begaf zich na een hoek, alwaar zij zich verborg,
Met groote vrees, en zorg.
„ Ondankb're!" riep toen de Oude Kat,
Terwijl zij 't jonge Dier nog zeer misnoegd beöogde;
„ Verdien ik zulks van u? is dat,
„ o Kind! mijn loon? daar ik u poogde
„ Uit moederlijken pligt te raaden?
„ Durft gij mijn moeite en vlijt dus agteloos versmaaden?
„ Ach! moeder!" riep toen 't Katte-kind;
„ 'k Waar met Vermaak bij u gebleeven,
„ Wijl ik uw Lessen steeds geagt heb en bemind:
„ Maar, toen gij me op mijn kop zoo'n klaauwslag hebt gegeeven,
„ Vergat ik al het geen, dat gij mij eerst gebood:
„ Dit is de reden ook, waarom ik van u vlood."

* * * * * *

Niets vordert meerder kunstbeleid,
Dan als men goeden raad geeft aan zijn goede vrinden.
Wanneer men dien niet geeft met veel bescheidenheid,
Zal men het nut daar van niet kunnen ondervinden.
Dat zeldzaam goede raad gewenschte werking heeft
Spruit even vaak uit hem, die ze onbescheiden geeft,
Als uit de dwaasheid, en het eigenzinnig leeven
Van hem, aan wien die raad bescheiden werd gegeeven.

J. L. v. d. T.

WAAR-

WAARNEEMINGEN

omtrent de

LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, te AMSTELDAM,

in November 1777.

DOOR *ANTONIUS WILHELMUS SCHAAF*, Méd. Doct.

D.	Barometer. 's morg.	's midd.	's av.	Therm. mo.	mi.	av.	Winds Streek. 's morg.	's midd.	's av.	Weder. Gesteldb.
1	29. 7	29. 7½	29. 8	50	56	52	Z t W	Z t W	Z t W	Wolk. Reg.
2	— 8½	— 8	— 9	43	56	50	Z O	Z W	W	Mist Held.
3	— 9	— 9½	— 9½	47	58	54	Z t W	——	Z W	Held. Wolk.
4	— 10	— 10	— 11½	54	62	55	Z W	——	——	Betr. Reg.
5	30. 1	30. 2	30. 2	50	56	50	——	——	——	Held, Mist.
6	— 1½	— 1	— 1	46	56	52	——	——	——	Mist Held.
7	——	——	— 0½	48	58	47	W	N W	W	——
8	29. 9	29. 6	29. 3	46	50	47	Z t W	Z W	Z W	Reg. Wind.
9	— 2	— 3½	— 5½	44	48	47	N W	N W	N W	Buijig.
10	— 7	— 8	— 7½	44	52	48	——	Z W	Z W	——
11	— 7½	— 7½	— 8½	49	56	52	Z W	W t Z	W t Z	——
12	— 10	— 9½	— 9½	46	55	50	Z	Z O	Z O	Helder.
13	— 9	— 8½	— 7	43	54	48	Z O	——	——	——
14	— 8	— 10	— 11½	49	53	49	W t N	N W	N W	Reg. Mist.
15	30. 0½	30. 1	30. 1	44	51	47	N N W	N O	N O	Held. Mist.
16	——	——	— 1½	45	52	48	N W	N t W	N t W	Mist Reg.
17	— 1½	— 2	——	49	54	51	——	N W	N W	— Betr.
18	— 0½	— 0½	——	50	55	51	W t N	——	——	Betr. Vogt.
19	——	29. 11½	29. 10½	50	55	53	W	Z W	Z W	Held. Reg.
20	29. 10½	— 10½	— 11½	47	52	48	N W	N W	N W	Buijig.
21	30. 0	— 11	——	48	52	51	——	Z W	——	——
22	——	— 11½	— 10	51	52	51	——	——	Z W	— Hagel.
23	29. 8	— 8	— 7½	47	52	44	N N W	N N W	N N W	— Storm.
24	— 8½	— 9	— 11½	44	47	44	N W	——	——	——
25	30. 1	30. 1½	30. 1½	44	45	48	——	N W	N W	Buijig.
26	——	— 0½	29. 11½	48	51	49	Z W	Z W	Z W	— Helder.
27	29. 11	29. 10	— 7	48	50	47	——	——	——	——
28	— 5	— 3	29. 9	46	47	44	——	N W	N W	— Storm.
29	— 10	— 10½	— 8½	45	46	43	W	W	W	Helder.
30	— 8	— 7	— 3	48	50	47	——	Z W	Z W	Reg. Wind.

Hoogſte Barometer d. 30. 2
Laagſte Barometer d. 29. 2
} middelb. d. 29. 8

Hoogſte Thermometer gr. 62.
Laagſte Thermometer gr. 43.
} middelb. gr. 49⅝.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

BEDENKINGEN OVER DEN INVLOED VAN DEN SMAAK OP DE ZEDEN.

EEnige Menſchen zyn van eene ligt aandoenlyke geaartheid, die hun zeer gevoelig maakt voor alle de lotgevallen deezes leevens: zy ondervinden eene hooggaande vreugde, en ſpringen op van vrolykheid als de Voorſpoed hunne wenſchen bekroont; dan de hartkwellendſte verdrietlykheid is hun deel, wanneer wederſpoed en ramp op hun aanvallen. Gunstbewyzen en dienstvaardigheden winnen gereedlyk hunne vriendſchap: de geringſte belediging port hun tot wraak op. Eerbetooning en blyk van onderſcheiding verheffen zich boven maate; doch zy worden, daar en tegen, door veragting en ſmaad, ſterk getroffen, en te neer geſlaagen.

Menſchen van deezen ſtempel hebben, bulten tegenſpraak, veel leevendiger genougten, en treffender te leurſtellingen, dan lieden van koeler en bedaarder geaartheid. Maar ik geloof, dat, wanneer men alles tegen elkander opweege, 'er bykans niemand zal gevonden worden, of hy zou, ſtond het te zyner keuze, liever de laatstgemelde dan de eerstgenoemde hoedanigheid bezitten. Over 't Geluk of Ongeluk deezes leevens hebben wy weinig te beſchikken: en, wanneer iemand van deezen ligtaandoenlyken aart eenig ongeluk treft, wordt hy geheel van verdriet en ongenougte verſlonden, en te eenemaale beroofd van allen verkwikkend genot in de dagelykſche voorvallen deezes leevens: en dit genot ondertuſſchen maakt het grootſte gedeelte uit van ons geluk. Zeer ſmerrende toevallen komen ons veelvuldiger over dan groote genougten; en, gevolglyk zal de zeer aandoenlyke Man, de laatſte min dan de eerſte aantreffen: om thans niet op te merken, hoe Menſchen van zo leevendig en driftig eene geaartheid veel gevaar loopen, om de perken van voorzigtigheid en gematigdheid te overſchreeden, en verkeerde ſtappen te doen, die menigmaal onherſtelbaare gevolgen na zich ſleepen.

'Er is eene kieschheid van Smaak in zommige Menſchen, die zeer veel overeenkomſts heeft met deeze kieschheid van Driften, en dezelfde aandoenlykheid veroorzaakt, ten opzigte van het Schoone en het Leelyke, als de andere omtrent Voorſpoed en Tegenſpoed, Goede dienſten en Onheuſche bejegeningen. Toont men een Dichtſtuk, of een Schildery, aan deezen Man, de kieschheid van zyn' Smaak maakt hem aandoenlyk voor elk deel: hy voelt en ontdekt de ſtoute en meesterlyke trekken, met de grootſte voldoening; dan het laffe, liet ongeſchikte vervult hem met walging en afkeer. Een beſchaafde en verſtandige Verkeering verleent hem een allerangenaamſt onderhoud: ruwheid en onbeſchoftheid ſtrekt hem ten geeſſel. Met één

Gelukkig het Land, waar de deur van het Regt even zo wel voor den Armen, als Ryken, open ſtaat; waar de Ooren der Regters even zo min voor den Bedelaar, als voor den Edelman geſloten zyn: ——— waar het Regt niet te bekomen is voor hem, die 'er het meest voor bieden kan; maar alleen voor hem, die de Regtvaardigheid aan zyne zyde heeft. ——— Zy in tegendeel perſen den Inwoneren op allerleie ongehoorde wyze het geld af, die het Regt aan den meestbiedenden verkoopen. ——— Ongelukkig Land, waar zulke Regters Vonnis wyzen!

Men vind Menſchen, die openlyk durven zeggen, wat zy denken; dat zyn luiden, die elkeen, zo als men het noemt, de waarheid durven zeggen. ——— Zy zyn op deze ſtoutmoedigheid doorgaans zeer trotsch en hoogmoedig. ——— Dan het zyn allerlastigſte Lieden in de Zamenleeving: want zo gereed als zy zyn, om elk maar ongezouten alles in 't aangezigt te zeggen, wat zy maar durven denken; even zo gereed zyn zy, om elk een kwalyk te behandelen, die hun iets durft zeggen. Wie maakt hun bevoegd, om meêr regt te willen hebben, dan ze gereed zyn aan anderen toe te ſtaan?

Hy, die de Waarheid niet verdragen kan, dezelve allerwege vervolgt en poogt te verdrukken, is een ſnoodaard. ——— Indien zulk een de magt bezit, is by een Tiran, een Schender der Wetten, een Verreder der Deugd; een Wangedrogt in de Weereld. ——— Van hem, die de Waarheid vervolgt, die dezelve niet verdragen kan, heeft men niet anders, dan een allerſlegtſt onthaal te wagten, en de jammerlykſte gevolgen te vrezen.

Men vind Menſchen, die de kunst bezitten, om *zonderling te behagen*; dit ſchynt iets natuurlyks te zyn; dat den eenen mensch als aangeboren, en den anderen geweigerd is.

Als men iets verrigt, 't zy met daden, of met ſchryven, dat de algemene goedkeuring weg draagt, waarom zou men zich dan niet mogen vleien, dat het goed is, zonder juist daarom een al te grooten trap van Eigenliefde te vertoonen?

Wanneer iemand een Misdaad bedreven heeft, vooral als het een aanzienelyk perzoon is, kan hy niet verdragen dat ze hem onder het oog gebragt word; en als ze hem ontegenzeggelyk bewezen word, is hy razend. ——— Hoe! zal dan een mensch, *die*, in aanzien geſteld zynde, kwaad is, maar vry misdaden *mogen* bedryven?

Waar weet een Snoodaart geen middel toe, vooral als het 'er op aankomt, om zich te verbergen?

Vroeg of laat gevoelen zy, die een ongebonden, een losbandig leven leiden, daar van de jammerlyke, de allerſmartelykſte gevolgen.

Het gebeurt vaak, dat de raad van anderen, door ons opgevolgd, ons duur te ſtaan komt. ——— Het gebeurt ook wel eens, dat een veronagtzaamde goede raad, hem, die denzelven verwaarloost, be-

behouden zou hebben, indien hy 'er gehoor aan gegeven had. Billyk overwegen wy dierhalven altoos te voren eenen ontvangen raad, met ernst; op dat we geen heilzamen verwaarloozen, noch een verderfelyken opvolgen.

Wanneer de Menſchen in drukkende omſtandigheden, in jammerlyke wederwaardigheden zyn, dan roepen zy niet zelden, om den dood, dat die hun uit hunne elende moge verloſſen. Maar komt hy eens op hunne bede, dan zeggen zy met den Hout-Drager van Æſopus; wy hebben u ſlegts geroepen, om onzen moejelyken en zwaren last te helpen dragen.

By veelen heeft de Waarheid geen ingang, en by de meesten vind zy een ſlegt onthaal.

Wanneer wy door eene onverwagte blydſchap, of een ſchielyk geluk overvallen worden, heeft men 'er veelal dezelve uitwerking van, als men heeft van eene ſchielyke droefheid, of van een onverwagt ongeluk; zy laten veeltyds geen enkel woord den vrijen doortogt. ——— Dan een diep ſtilzwygen, en de houding van het gelaat, doen dikwils meer dan de gepaſtſte en ſterkſte uitdrukkingen.

Indien men niet voorzigtig handelt, kan men, al heeft men de waarheid en regtvaardigheid aan zyne zyde, wel eens een martelaar van de waarheid en regtvaardigheid worden.

De Regtvaardigen openen hunne ooren voor de klagten der elendigen; en derzelver toegang is nimmer voor 't aanhooren hunner zaak geſloten: maar de onregtvaardigen verdrukken de elendigen, wanneer het helpen van dezelven met hunne belangens niet inſtemt.

De Waarheid heeft altyd een beminnelyk voorkomen; maar als zy met toorn, of verwyt, vergezeld gaat, verliest zy alle hare bevalligheden. ——— Om deze reden moet men de waarheid altoos met eene overtuigende Zagtmoedigheid te voorſchyn doen komen: dan vertoont zy zich in haren vollen luister, met alle hare bevallige Schoonheden; waardoor ze dan ook gemeenlyk zegenpraalt.

Het is gevaarlyk, wanneer 'er verſcheiden tegenſtrydige hartstogten in den mensch zamenwerken; men heeft voorbeelden, dat zy den dood ten gevolge hadden: maar men vind ook menſchen, op welken zy geen vat hebben. Deze laatſten zyn, of groote Geesten, die alles in de oneindige Wysheid als reeds voorzien beſchouwen; of het zyn gevoellooze onverſchillige menſchen, die nergens door getroffen worden, en nauwlyks iets meer dan bloote machinen zyn.

De Oneindige Wysheid werkt niets te vergeefsch; doet niets zonder gewigtige einden en oogmerken; ſchoon wy die van de minſte werken Gods, van voren beſchouwd, ontdekken kunnen; maar van agteren ingezien, ontdekken wy de allergeſchiktſte oogmerken. ——— Hoe kunnen wy dan zo dwaas wezen, dat wy vele dingen kwaad noemen, voor dat wy 'er het einde van gezien hebben.

C. V. D. G.

ANECDOTE WEGENS OLIVIER CROMWEL.

(Uit het Fransch.)

MEn leest, in de Gedenkschriften der Familien van de Graven *d'Orrery*, de volgende zeer aanmerkenswaardige Anecdote.

Op een zekeren dag dat *Cromwel*, met Lord *Broghill* en *Ireton*, aan het hoofd van zyn leger in *Ierland* was, viel juist hun gesprek over den dood van KAREL DEN I. —— *Cromwel* verklaarde, dat die Vorst, indien hy den raad, welken zyn eigen hart hem gaf, opgevolgd ware, en hy getrouwe dienaars onder zich had gehad, hem, (*Cromwel*) met al zyn Volk had konnen verbryzelen. Hy voegde 'er by, dat hy zelfs eens een oogenblik op het punt geweest was, om vrede met den Koning te maken; maar dat zekere zaak, die juist op dat oogenblik voorviel, hem geheel van voornemen deed veranderen, en 'er hem van aftrok. Lord *Broghill*, wiens nieuwsgierigheid door dit verhaal opgewekt wierd, haaste zich, om hem enige ophelderingen daar omtrent te vragen, en de Protector was zo goed van hem de volgende te geven.

„ De Schotten en de Presbyterianen, zeide hy, begonden mach-
„ tiger te worden dan wy; en zo zy vrede met den Koning ge-
„ maakt hadden, zouden wy onfeilbaar, zonder uitkomst, opgeof-
„ ferd zyn geworden. Deze omstandigheid deed my besluiten, om
„ zulks voor te komen, en op redelyke voorwaarden, zo wel myn
„ vrede, als die van myn Vaderland te maken. Terwyl ik met
„ dit voornemen bezield was, en my schikte om 't zelve uitte-
„ voeren, ontving ik een brief van een myner Spions, die een
„ Kamerdienaar van den Koning was. —— Hy onderrichte my
„ dat de dag van onze totale vernieling bepaald was; dat de maat-
„ regulen genomen wierden, en dat men niet zou draalen van de-
„ zelve uitetevoeren. Maar onze Spion wist 'er geen juist verslag
„ van te geven; hy bepaalde alleenlyk de plaats, waar wy nadere
„ onderrigting zouden kunnen vinden; dezelve was vervat in een
„ brief, welke de Koning aan de Koningin schreef; dat ons noop-
„ te om denzelven te onderscheppen. —— Deze brief was verbor-
„ gen in een Zadel, dat een man op zyn hoofd naar *Holborn* droeg;
„ alwaar hy zich in ene gemene kroeg moest ophouden, om daar
„ ter plaatse een paard te nemen, met het welke hy naar *Doevres*
„ kon tyden. Te *Doevres* waren vertrouwde personen gesteld, die
„ zich van dat Zadel meester moesten maken, 't zelve onderzoe-
„ ken, en den brief 'er uitnemen; terwyl de drager of brenger
„ zelve niet wist, dat hy 'er mede belast was. —— Ik bevond my
„ te *Windzor*, vervolgde *Cromwel*, wanneer ik dit bericht kroeg;
„ ik vertrok aanstonds naar *Ireton*, en ons verenigende met een der-
„ den, zo stout als wy, besloten we, ons meester te maken van

„ de-

„ dezen brief; die voor ons van 't uiterſte gewigt was, om de ſtrik-
„ ken, die men tegen ons ſpande, te kunnen doorgronden. ——
„ Wy namen Soldaten-Klederen aan, en, met alle ſpoed naar *Hol-*
„ *born* ſnellende, traden wy in de bewuste kroeg, na onzen mak-
„ ker belast te hebben, om als Schildwacht aan de deur te
„ blyven ſtaan, ten einde de aankomst van den drager van het Za-
„ del te beſpieden, en 'er ons kennis van te geven, zo dra hy na-
„ derde. Wy waakten middelerwyl in 't binnenſte van de kroeg,
„ veinzende bier te drinken; daar wy, in afwachting van den Cou-
„ rier, bleven, tot tien uren in den avond. Eindelyk kwam onze
„ Schildwacht ons berichten, dat de man gekomen was. —— Wy
„ ſtonden aanſtonds op, en vlogen naar hem toe met uitgetrokkene
„ Zabels; terwyl hy bezig was, om zyn Zadel op het paard, 't
„ welke men hem gegeven had, te binden en zich gereed maakte
„ om 'er op te klimmen. Wy zeiden hem, dat wy verplicht wa-
„ ren te onderzoeken alles, wat te *Holborn* in-en-uitging; maar dat,
„ dewyl hy het gelaat van een eerlyk man had, wy ons enkel zou-
„ den vergenoegen met zyn Zadel te doorzoeken. Hier op namen
„ wy 't zelve weder af, en bragten 't in de kamer, daar wy ge-
„ dronken hadden; intuſſchen dat onze Schildwacht den Reiziger
„ naging en waarnam. —— Wy openden ene der zyden van het
„ Zadel, en vonden aanſtonds den bewusten brief, dien wy ter-
„ ſtond in onze zak ſtaken. Het Zadel dus niet meer nodig heb-
„ bende, gaven wy 't den brenger te rugge; hem zeggende, dat
„ dat hy een braaf man was, en dat hy verder zyn Reis en zaken
„ kon voortzetten. De ongelukkige Reiziger, niet bewust dat hy
„ zulk ene gewigtige boodſchap by zich droeg, en bygevolg niet
„ wetende dat wy die hem afgenomen hadden, vervolgde zyn weg
„ naar *Doegres*. —— De Koning onderrichtte daar in de Konin-
„ gin, dat de twee partyen het Leger en de Presbyterianen hun
„ Hof by hem maakten, en dat hy zich zou verenen met die gene,
„ welke hem de voordeligſte voorſtellen zouden doen; doch dat hy
„ evenwel naast beſloten had, de voorkeur te geven aan de Pres-
„ byterianen, om 'er zich mede te verenen. — Door deze Opheld-
„ deringen, vervolgde *Cromwel*, verlicht, jogen wy met alle ſpoed
„ weder naar *Windzor*; en bevroedende, dat wy gene gunſtige
„ voorwaarden van den Koning konden verwerven, wierd zyn onder-
„ gang beſloten. De kennis van zyn voornemen ſtelde ons in ſtaat,
„ om zyne maatregelen nutteloos te maken."

Deze Lord *Broghill* was de eerſte Graaf *d'Orrery*. Koning KAREL DE II verkoos hem, ter beloning van het deel dat hy ge-had had in deszelfs herſtelling; hoewel hy, gedurende het bewind van *Olivier Cromwel*, altoos door dezen Oproermaker gebruikt was geworden, dien hy ook beſtendig getrouw gediend heeft.

WAARNEEMINGEN

omtrent de

LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, te AMSTELDAM;

in December 1777.

DOOR *ANTONIUS WILHELMUS SCHAAF*, Med. Doct.

D.	Barometer. 's morg.	's midd.	's av.	Therm. mo.	mi.	av.	Winds Streek. 's morg.	's midd.	's av.	Weder. Geſteldh.
1	29. 5	29. 6	29. 8	46	47	46	Z W	Z W	W	Betr. Reg.
2	— 7½	— 7½	—	46	47	45	N W	N W	N W	Hag. N. ligt.
3	— 8½	— 8½	— 7	42	45	43	W t N	W t N	W	Reg. Storm.
4	28. 11½	28. 10	28. 10	47	50	46	Z W	Z W	Z W	—
5	29. 0	29. 2	29. 4	39	42	39	N W	N W	N W	Buijig. Hag.
6	— 4½	— 3½	—	38	42	43	—	W t N	W t N	Held. Reg.
7	— 5	— 6	— 8	38	42	41	—	N W	N W	Sneeuw.
8	— 9	— 8½	— 9½	38	42	40	W t Z	Z W	W t N	Mist Vogt.
9	30. 0	30. 0	30. 1½	36	40	38	O t N	O t N	O t N	Betrokken.
10	— 4	— 4	— 4½	31	35	36	Z	Z W	Z W	Held. Mist.
11	— 5	— 5	— 5	38	41	42	Z W	—	—	— Wolk.
12	— 0	29. 11½	29. 11	43	47	45	Z W	Z W	Z W	Betr. Reg.
13	— 4	30. 4	30. 3½	44	47	45	—	—	—	—
14	— 2	— 1½	— 1	42	43	43	Z t O	Z O	Z O	— Mist.
15	— 1	— 0½	— 0	38	40	37	O	O	O	Mist Vogt.
16	29. 11½	29. 11	29. 10½	36	42	40	O t N	O t N	N t O	Betr. Reg.
17	— 10½	— 10½	—	37	43	38	N	N	N	Buijig. Sn.
18	— 11	— 11	— 11½	35	39	36	N O	N O	N O	—
19	30. 0	30. 0	30. 0	35	39	38	O t N	O t N	O t N	Betr.
20	29. 11½	29. 11	29. 10½	32	37	35	O	O	O	—
21	— 9	— 8	— 7½	31	33	34	N O	N O	N O	—
22	— 7	— 6½	— 6½	33	37	36	Z W	Z W	Z	Mist Vogt.
23	— 8	— 7½	—	33	36	35	Z	Z	—	—
24	— 4	— 3½	— 3	30	35	34	Z O	Z O	Z O	Held. Wolk.
25	— 3	— 3	— 2½	32	37	36	O t Z	O	O	Sneuw Mist.
26	— 2	— 1½	— 1	36	40	38	Z t O	Z t O	Z t O	Mist.
27	— 3	— 4	— 5½	36	38	36	O t N	N O	N O	—
28	— 7	— 7	— 7	33	38	36	N O	—	—	—
29	— 6½	— 5½	— 5	32	37	33	—	—	—	Buijig. Sn.
30	— 5	— 5	— 6	29	34	33	—	—	—	—
31	— 7	— 6½	— 7	28	34	30	—	—	—	Betr. Wolk.

Hoogſte Barometer d. 30. 5
Laagſte Barometer d. 28. 10
} middelb. d. 29. 7½

Hoogſte Thermometer gr. 50.
Laagſte Thermometer gr. 28.
} middelb. gr. 38½.

BLAD-

BLADWYZER

DER

VOORNAAMSTE BYZONDERHEDEN,

In de Tweede Stukken des Vyfden en Zesden Deels.

(V. en VI. dienen ter Aanduiding van het Vde en VIde Deel.)

A.

Aakſter, Naamen deezer Vogels, V. 508. Eigenſchappen, 509. Leevenswyze, 510. Waar dezelve zich onthoudt. 513

Aantrekkingskragt, (Verſlag van de waarneemingen om de) der Bergen te ontdekken en te meeten, V. 415

ABAS (de Koning) en zyn ſlaaf. Dichtſtukje, VI. 256

Afdrukkels, (Beſchryving eener manier om) van Plantgewaſſen op papier te maaken, VI. 192

Africa, (Dagverhaal van MASSONS eerſte Reis door de Zuidlykſte Deelen van) VI. 236. Van zyne tweede Reis, 274. Van zyne derde Reis. 323

Alchymisten hebben de Geneeskunde belachlyk gemaakt, VI. 189

Alleenſpraak over 't Menschlyk leeven, V. 491

——— van den Deſerteur, V. 558

Amandelboomen, (Kruidmengkundig onderzoek betreffende de *Bittere*) en derzelver Vrugten, VI. 146

——— ——— (Onderſcheide ſoorten van) VI. 147

Ambergrys, wat dezelve is, VI. 313

America, (*Noord*) (Proeve waar in men rede tragt te geeven van de verandering van Climaat, die men waargenomen heeft, in de Volkplantingen in het binnenſte der Landen in) V. 64 enz.

Americaanen, (*De Noord*) door het Parlement van *Engeland*, verongelykt in den Koophandel, V. 18

——— ——— voornaame takken van hunnen Koophandel, V. 20

Amint. Dichtſtukje, VI. 390

Antwoord. (Welvoegelyk) Puntdicht, VI. 171

Aponeuroſis, (De goede uitwerking van het doorſnyden van de) der tweehoofdige Spier in eene pynlyke geſcheurde wond, V. 365

ARETINUS, (GUIDO) Leevensberigten van hem, VI. 153

Argonauten, derzelver Tocht een verdichtzel, V. 275. 't zelve moet tot de Geſchiedenis van den Zondvloed gebragt worden, V. 276

Ark, Zinſpeelingen der Fabelkunde op dezelve, V. 273

Armoede in den winter beſchreeven, V. 61

Aſcites, zie *Buikwater*.

Aſtrologie, zie Starrewichelaary.

Aſyn, hoe ze voortkomt, V. 233. Hoe te bewerken, *Ald.*

Strydige hoedanigheden van dezelve met die des Wyns, 234. Nuttigheden van dezelve. 235

B.

Barnſteen, Benaamingen door onderſcheide Volken daar aan gegeeven, VI. 313. Onderſcheide ſoorten, *Ald.* Welke de beste is, 314. Hoe de Poolſchpruisſiſche gevonden en gevischt wordt, 315. Waar uit dezelve beſtaat, 316. Geen Gom of Boomharst, 317. Eigenſchappen, 318. Poeder hier van gemaakt, waar tóe dienſtig, 319. Tinctuur daar van, van welk een gebruik, *Ald.* Ontleding van denzelven, of ſcheikundig onderzoek 364

Barometer, (Het ryzen en dalen van den) aan de meerder- of minderheid der Electriſche Vloeistoffe toegeſchreeven, VI. 534 *etc.*

Basten, (Onderſcheide) der Boomen, VI. 360

BATHSEBA, haare afkomst, V. 317

Bedding, (Verſteende) gevormd door de wateren van *Matlock* in *Derbyshire*, VI. 138

Bedenkingen, (Zedelyke) VI. 203. 571

——— (Zedige) V. 334

Bergen, (Verſlag der waarneemingen om de Aantrekkingskragt der) te ontdekken en te meeten, V. 415

Berouw, (t Vaderlyk) V. 346

Beſchaafdheid, (Regels ter) VI. 161. 252

Beſchroomdheid, (Voorbeelden van de zonderlinge uitwerkzels der) met opheldernde aanmerkingen, V. 533

Beſtuuren, (Regels van de kunst om anderen te) VI. 160

Boeken, (Klagten over de veelvuldigheid der) V. 239. Beantwoording derzelven, 241. Oordeelkunde moet vry zyn in het beoordeelen der uitkomende Boeken. 247

Bokken, (*Spring*) in menigte in *Zuid-Africa*, VI. 329. Hunne zeldzaame tochten, *Ald.*

Boog, (Waarneeming van een Witten) aan den Hemel, VI. 108

Boomen, middel om 'er gewisſer vrugten van te hebben, VI. 202

Boon, (Waarneeming over een) die uit de Lugtpyp, in 't rechter gedeelte van de Longpyp, neergezet was, en wederom den zelfden dag door hoesten uitgeworpen is, V. 410

Borst, (Eene verharding in de) geneezen door 't gebruik van Pillen uit *Dulle Kervel*, VI. 136

Braaking, (Langduurige) veroorzaakt door een Knoestgezwel in de *Pylorus* en *Duodenum*, VI. 267

Brandewyn, een zamengeſteld Vogt hoe bereid, V. 231

Brandmiddel, gebruikt in de geneezing van eene Borststeering, V. 94

Brittanje, (*Groot*) heeft in de behandeling der *Noord-Americaanſche Volkplantingen*, haare eige belangen verlochent of veel eer verraden, V. 17

Buik, (Waarneeming aangaande een Wonde in den Onder-) doorgaande tot in het gedarmte, V. 50

Buikwater, geneezen door zestig aftappingen, VI. 228

Bur-

Burgerminnaar aan *Alcestus*. Dichtstukje, VI. 212
Bybel, (De Godlykheid van den) beschouwd als de voornaamste bron der Lydzaamheid, VI. 173. enz.

C.

CAMPER, (PETRUS) Berigt, wegens eene onheusche beschuldiging, hem door den Heer CYRUS aangewreeven, VI. 118
CAREL DE XII, Koning van *Zweeden*, eene zonderlinge Anecdote wegens zyn Dood, VI. 298
Carolina, (Landsgesteltenis van *Zuid*-) V. 370. Veel Regen daar vallende, 374. Verbaazende Hette, *Ald.* Schriklyk Onweer, 377. Winterweer, 379. Hoogte van den Barometer. *Ald.*
Catechizatien der Jeugd, hoe een Leeraar ze hebbe in te rigten, V. 182. Derzelver voordeelen. 184
CATHARINA, (Beschryving der tegenwoordige *Russische Czarinne*,) V. 522
Cennis, (Reize over het Gebergte) V. 453
CERES, (Verhandeling over den oorsprong, en het voorwerp der Verborgenheden van) te *Eleusis*, V. 581
CHEREA en DIOGENES, V. 431
CHRISTINA, (Zamenspraak van Koningin) met DESCARTES, VI. 69
CHRISTUS zyn gedrag op de Bruiloft te *Cana* in *Galilea*, VI. 301
COLLINSON, (PETER) de voornaamste gevallen zyns Leevens, V. 153
COMMINGE, (Gevallen van den Graaf DE) en ADELAIDE VAN LAUSANNE, V. 605
Constantinopele, door MAHOMETH den II. bemagtigd, V. 592
——— ——— beschryving van de tegenwoordige gesteltenis dier Stad, V. 595
Copal, wat het is, VI. 314
2 CORINTH. XII. 7. verklaard, V. 537
CROMWEL, Anecdote wegens hem, VI. 574

D.

DAg, (Gedagten op den Dank- Vast- en Bede.) des Jaars 1777. VI. 81
Dardanelles, Beschryving daar van, V. 603
DESCARTES, (Zamenspraak van) met Koningin CHRISTINA, VI. 69
Deugd. (Proef der) Een Zedelyk vertelzel, VI. 559
Dichters, (Korte Regels voor jonge) V. 355
Dichtkunst, zeer vroegtydig gebooren, V. 163
——— (Aan de) Dichtstukje, V. 212
——— den Mensch, bykans zo natuurlyk eigen als de Spraak, de Zang en de Driften, V. 298. Hoedanig, eer de Volken uit hunnen ouden staat van eenvoudigheid te voorschyn kwamen, 299. Welk eene vordering dezelve maakte ten tyde der *Troubadours*, 300. Hoe deeze Dichters de andere opwekten. 343
Dienstboeden, hoe een verstandig Mensch ze aanmerkt en behandelt, V. 98
Dieren brengen Hette voort, VI. 495
DIOGENES en CHEREA, V. 431
Dionæa Muscipula, eene nieuwlings ontdekte gevoelige Plant beschreeven, V. 165

Doog,

Dooy, (Beſpiegeling van den) in 't Voorjaar des Jaars MDCCLXXVI. V. 100
Draakenſtein aan de *Kaap* beſchreeven, VI. 236
Dreigen. (Vergeefsch) Puntdicht. 171
Dronkenſchap, (Waarneeming van eene doodlyke) VI. 230
Droom aan Iris. Dichtſtukje, VI. 121
Drukkunst, (De) heeft wel voordeelen aan de Geleerdheid; doch nadeelen aan de Geleerden veroorzaakt, VI. 462
Drukpers, (Aanmerkingen tegen het bepaalen van de vryheid der) V. 246
Duif, voorlang tot een heilig Zinnebeeld gebruikt; ter oorzaake dat ze NOACH ten boode ſtrekte, V. 269. 271
Dunkards, berigt van een Aanhang in *Pennſylvanien* zo geheeten, VI. 502. Wanneer en van waar oorſpronglyk, 503. Kleeding en Leevenswyze, *Ald.* Hoofdleerſtelling, 504. Kunſten en Fabrieken, 505. Muzyk. *Ald.*

E.

EDWARDS, (G.) de voornaamſte leevensgevallen van dien Heer, V. 419
Eerlykheid in onzen handel met den Naasten, waar in gelegen, V. 45. Redenen die ons daar toé verpligten en aandringen. 48. enz.
Eeuw, (Tafereel van der Menſchen geſteltenisſe in de Achtiende) V. 392
Eiken-maren, (De) in de Geneeskunde gebruiklyk, nagefpoord, VI. 53
Electriciteit, hoe door Dierlyke uitwaasſemingen verhinderd, V. 505
Electriciteit, hoe dezelve op Planten werkt, en dezelve dood, VI. 501
——— doet den Barometer klimmen, VI. 534
——— als het algemeen beginzel der Beweeging beſchouwd, VI. 537
——— (MOSES ſchyne de ſtoffe der) te bedoelen als hy van het Licht ſpreekt, vóór de ſchepping der *Hemellichten*, VI. 537
ENGELBERTS, (E. M.) Twee Byſchriften op zyne Afbeelding, V. 579

G.

GAay, Naamen deezes Vogels, V. 551. Pluimdie, *Ald.* Aart, 552. Leevenswyze, 553. Voedzel, *Ald.* Waar dezelve gevonden wordt, 554. Verſcheidenheden. *Ald.*
Gebeden, in de *Chriſtlyke Gemeente*, wat zy *al in hebben*, V. 137. Hoe ze moeten ingerigt worden. *Ald.*
Gebooste Zang aan N. N. V. 310
Gedagten, (Invallende) in den Winter des Jaars MDCCLXXVI. Dichtſtukje, V. 84
Geduld, (Regelen omtrent het) V. 202
Geestdryvery, welke jammeren dezelve teelt, VI. 305. Wordt door de Zedelyke Wysbegeerte beteugeld. *Ald.*
Gehoor, (Schertzende Proeve omtrent het Zintuig van 't) VI. 515
Gelaatkunde, (Aanmerkingen over de) VI. 295
Geleerden, (Schets van eenen) door DE LA HARPE, V. 481

Ge-

Geluk, (Huislyk) Vertoog daar over, V. 89
Gemaaktheid, (Het Afzigtige der) in de Mannen, vertoond in naar 't leeven geſchetſte Characters, VI. 372
——— ——— in de Jufferſchap ten toon geſteld, VI. 428
Geneeskunde, Redeneering en Ondervinding hoe in dezelve te paaren, V. 95
——— ——— op den rechten prys geſteld, VI. 180. Hoe zeer beſpot en veragt, 181. Reden daar tegen ingebragt, 185. Opgelost, 186. Dwaaslyk met de Alchymistery en Astrologie verward. 188
Geregtigheid, (Wreekende) van waar die Leer herkomſtig, VI. 530
Geſprekken, (Redenvoering over het houden van Godsdienſtige) VI. 349. Hoe dikwyls, op een verkeerden trant gevoerd, 351. Hoe aan te leggen. 352
Geweeten, (Regels voor 't) V. 200
Gezelſchaps keuze, regels daaromtrent, VI. 160
GLYCERION, door WIELAND, V. 571
GODS, *Zedelyke Eigenſchappen* voor ons Menſchen ontdekbaar, V. 1. Zyn van gelyken aart met de Zedelyke Deugden, in ons Menſchen. 2. enz.
Godsvrugt, (De) V. 205
Goedwilligheid, (Redenvoering over de algemeene) V. 129. Waar in dezelve beſtaat, 130. Drangredenen daar toe, 132. Middelen om ons dezelve eigen te maaken. 133. enz.
Geudzoeker, (De) en de Wysgeer, V. 83

H.

HEeren, (Jonge) voordeelen die zy kunnen trekken uit de verkeering met deugdzaame Juffrouwen, V. 248
HENDRIK en MARIA, eene waare Geſchiedenis, V. 77
Hennuyer, (J.) Alleenſpraak. Dichtſtukje, V. 397
Hette, (Verbaazende) door kunst gemaakt en verdraagen, V. 280. Aanmerkingen daar over. 282
——— groote in *Zuid-Carolina*, V. 374. 376
——— wordt door Dieren en Planten voortgebragt. Proeven hieromtrent genomen, VI. 495. enz.
Hof, (Beſchryving van het *Ruſſiſche*) V. 521
Honden, (De twee) en een Kat. Dichtſtukje, V. 173
Hottentotten, (Beſchryving der) *Gunaquas* geheeten, VI. 286
——— van de wildſte ſoort, door de Hollanders *Boſchmenſchen* genaamd, VI. 330
Hout, (*Timmer*-) Aanmerkingen over den besten tyd om 't zelve te hakken, VI. 234
Huwelyk, (Het) de eerſte aller Maatſchappyen, V. 89. Voordeelen van eene gelukkige Egtverbintenis. 92
——— regels daaromtrent in agt te neemen, VI. 253

J. en I.

JA-woord. (Het) Dichtſtukje, VI. 322
JESUS afkomst tegen *Voltaire*, verdeedigd, V. 313
——— waarom een *Nazaréer* geheeten, VI. 221. 261. 263

Jo-

JOACHIM, Een Zedeleerende Geſchiedenis, V. 124
JOAN. II. verklaard, VI. 301
Itchia, Beſchryving van dit Eiland, VI. 543. Groote, 544. Geſteldheid der Kusten, 545. Voortbrengzels, 546. Aart der Inwooneren, *Ald.* Lugtgeſteldheid, 547. Berigt van de minerale Baden en derzelver geneeskragt. 548
Italie, voorheen 's Winters veel kouder dan tegenwoordig, de redenen daar van opgeſpeurd, V. 68
Juffrouwen, (Voordeelen die jonge Heeren kunnen trekken uit de Verkeering met deugdzaame) V. 248

K.

KAap de Goede Hoop. Berigt van drie Reizen in het Land daaromſtreeks gedaan, VI. 236. 274. 323
Kaauw, Naamen deezes Vogels, V. 450. Hun voedzel, 451. Leevenswyze, *Ald. Witte Kaauwen*. 453
Kamer, (Proeven in een heetgemaakte) genomen door BOSSON, V. 280
Kastanje-Boom, (Bast van den) een zo kragtig middel tegen de Koorts als de *Kina*, VI. 532. En dienſtig in veele andere ongemakken. 533
Kat, (De Oude) en haar Jong. *Eene Fabel*, VI. 565
Kervel, (Dulle) Pillen daar van gebruikt tot het geneezen eener verharding in de borst, VI. 136
Kina, Verſchillende ſoorten van dezelve, VI. 357. Wanneer ontdekt en in gebruik gebragt, 358. Welke de beste is, 359. Scheikundig onderzoek op dezelve, *Ald.* Vier verſchillende ſoorten onderzogt. 361
Kind, (Waarneeming aangaande een) zonder eenig teken van Leeven in de Wereld gekomen, en op eene eenvoudige en gemaklyke wyze weder bygebragt, V. 497
Kinderpligt, (De waare) beloond, VI. 384
Klavecymbaal, wanneer men eerst gewag van dat Speeltuig vindt, VI. 158
Klinkdicht op *Niets*, V. 619
Knoestgewwel, in de *Pylorus* en *Duodenum*, veroorzaakt eene langduurige Braaking, VI. 267
Kogels, (Proefneemingen om aan te toonen dat de uitwerkzels der voorbyſnellende) niet van eenen Electriken aart zyn, V. 150
Kooken, welk eene uitwerking het hebbe om water te ſpoediger te doen vriezen, V. 499
Kookerboom, eene nieuwe ſoort van *Aloë* beſchreeven, VI. 329
Koophandel by de meeste *Europiſche Volken*, thans de Zenuw van den Staat, V. 18. — Wederzydſche belangen van den Koophandel der *Engelſchen* en de *Noord-Americaanſche* Volkplantingen. 20. enz.
Koperwiekje, Naamen aan deezen *Lyster* gegeeven, VI. 370. Een Trekvogel, 371. Gedaante, eigenſchappen en woonplaats. *Ald.*
Koppenhagen, berigt dier Stad en van 't Koninglyk Paleis aldaar, VI. 23
Konde in de handen, middel daar voor, V. 5
——— (buitengewoone) waarge-

genomen in het *Vogelfitch Gebergte*, V. 7
Koude, (Beſpiegeling van de) in den Jaare MDCCLXXVI. V. 56
——— (Het verſchil der) in onderſcheide Gewesten, waar door veroorzaakt, V. 64
——— (Over 't verſchil der waarneemingen, wegens de) in de Maand January 1776, te Parys op het Obſervatorium van de Academie der Weetenſchappen, en op dat der Marine, V. 589
Kraay, Naamen deezes Vogels, V. 329. Zyne levenswyze, *Ald.* Maakzel van hun nest, 330. Voedzel, 331. Zeldzaame wyze om ze te vangen, 332. Waar zy zich onthouden. *Ald.*
——— (*Bonte*) Benaamingen, V. 413. Beſchreeven, *Ald.* Voedzel, 414. Maakt een middelſoort tuſſchen de Kraaijen en de Roeken, *Ald.* Waar deeze Vogel gevonden wordt. 415
Kramsvogel, Naamen deezes Vogels, VI. 320. Gedaante, *Ald.* Is een Trekvogel, 321. Gemeenheid, *Ald.* Van den *Gevlekten* en *Witkoppigen*. 322
Kruistochten, een Meesterſtuk van Pauslyke Staatkunde, V. 306
Kunſten, den Mensch natuurlyk eigen, V. 160. Hoe voortgezet. 166
Kwaadſpreekenheid, (Bedenkingen over de) VI. 424

L.

Landbouw, (Het belang van den) VI. 211
Landgraaf, ('t Character van *Robbert*) V. 208
Landheer. (De Gelukkige) Dichtſtukje, V. 37
Lanebourg, een Vlek, beſchreeven, V. 455. Aart en leevenswyze der Inwoonderen. *Ald.*
Laster, hoe in 't duister geboren, V. 405. Uitwerkingen daar van. 408
——— (Bedenkingen over den) VI. 424
Leeraar, (Een Christen) bekleedt een voortreflyk en gewigtig ampt, V. 133. Welke kundigheden in hem vereischt worden, *Ald.* Welke uitwendige vermogens hy moet bezitten, 134. Wat zorg op zyne ſchouderen rust, 135. Wat 'er tot het opſtellen van eene Leerreden noodig is, 136. Hoe hy dezelve moet voordragen en de andere deelen van den Openbaaren Godsdienst waarneemen, 137. Hoe hy zyne Catechiſatien heeft in te rigten, 182. Hoe hy zyne Gemeente moet bezoeken en leeren kennen, 184. Welk nut een goed Leeraar in zyne Gemeente uitwerkt, 185. enz.
Leeraars, Agting aan dezelve verſchuldigd, VI. 437. Hoe haatlyk en laag het is met hun den ſpot te dryven, 438. Welke nuttigheden zy der Maatſchappye aanbrengen. 441
Leerredenen, wat 'er al in dezelve vereischt worde, V. 177
Leeven, (Menschlyk) Alleenſpraak over 't zelve, V. 491
Leevensregels, (Eenvoudige) voor de Jeugd, VI. 160. 252
Letteren, (Geſchiedkundige Proeve over de Uitvinding der) V. 513

Letteren, welke de oudſte zyn, 516
——— Derzelver oorſprong tot de Wetgeeving op *Sinai* gebragt, VI. 66
——— Waarom ze, by derzelver eerſte invoering, ſlegts gedeeltlyk ontvangen en tot zo geringe einden gebruikt werden, VI. 66, 67
Letter-Oefeningen, waar uit gebooren, V. 161. Hoe voortgezet. 166
Lindworm, (Hoe de *Vaterwortels* gekoozen en bereid moeten worden tegen den) V. 188. enz. Proeven van geneezing door dit middel, 192. Nader berigt wegens het aanwenden deezes Geneesmiddels, 236
——— (Waarneeming over de uitwerking van 't hulpmiddel tegen den) op orde van den Koning van *Frankryk* gemeen gemaakt, V. 448. Geneesmiddel tegen dit ongemak. 549
Lodewyk de XVI, Beſchryving van de Plegtigheid zyner Salvinge, V. 29
Longpyp, (Waarneeming over een Boot, die uit de Lugtpyp, naar beneden in 't rechter gedeelte van de) neergezet was, en wederom door hoeſten, op den zesden dag, werd uitgeworpen, V. 410
Loxia Orix, Beſchryving van deezen Vogel, VI. 276
Lugtpyp, (Waarneeming aangaande een vreemd lichaam, 't welk de) doorboorde, V. 277
Lukas XXI. 19. Verhandeling op deeze woorden gepast, VI. 45
Lydzaamheid, eene Deugd der *Stocynen* onbekend en door hun hier beoefend, VI. 1. Waar in dezelve beſtaat, 2. Bronnen waar uit de Christlyke lydzaamheid voorkomt, 2. enz. De voornaame bronwel der Christlyke Lydzaamheid, VI. 45. 85. De Godlykheid van den Bybel beſchouwd als de voornaamſte bron der Lydzaamheid. 173
Lyster, (*Zing-*) Naamen van deezen Vogel, VI. 231. Voortteeling, *Ald.* Geſtalte, Pluimadie en Eigenſchappen, 232. Waar hy zich onthoud. 233
——— (Groote) zyne benaamingen; VI. 271. Trekvogels, *Ald.* Leevenswyze, 272. Aart, *Ald.*

M.

Maansverduistering, (De) Eene Fabel, VI. 299
Maatigheid, Regels hier omtrent in agt te neemen, V. 262
Malachias III. 16, Redenvoering daar over, VI. 349
Maren, zie *Eiken-maren*.
Matth. II. 23, verklaard, VI. 217
Menalcus en alexis door *Gesner*, VI. 167
Menſchenvriend, (De) Geſchetst in den Perſoon van Deugdlief. Dichtſtukje, VI. 43
Mercurius ſublimatus corrosivus hoe te bereiden, VI. 448.
Merel, Naamen deezes Vogels, VI. 406. Geaartheid, 407. Is aan 't ruijen, even als andere Vogels, onderhevig, *Ald.* Voortteeling, 408. Waar zy zich onthouden, 409. Haar voedzel. 410

Merel, met een witte borstvlek, naamen, VI. 458. Onderſcheid van 't Manneţe en Wyfje, *Ald.* is een Trekvogel, 449. Woonplaats, *Ald.* Voedzel. 460
——— (*Witte en Witgevlekte*) beſchreeven, VI. 460
——— (*Groote Berg-*) beſchryving daar van, VI. 461
——— (*Rooskleurige*) Naamen deezes Vogels, VI. 492. Waar dezelve voorkomt, *Ald.* Pluimadie en Geſtalte. 493
——— (*Berg-*) naamen deezes Vogels, VI. 539. waar zy zich onthoudt, 540. Leevenswyze en voortteeling, *Ald.* Pluimadie. 541
——— (*Blauwe*) naamen, VI. 541. Haar kleur, *Ald.* Waar zy voorkomt. 542
Michaël, (Beſchryving van den Berg St.) een der gevangeniſſen van den Staat in Frankryk, VI. 377
Mieren, (Middel om de) het klimmen op de Boomen te beletten, VI. 273
Milddaadige. (De) Dichtſtukje, VI. 346
Mollen, (Middel om) te dooden, VI. 273
——— (Eene byzondere ſoort van) in *Zuid-Africa*. 325
Monarchy, (Eene algemeene) in *Europa* niet te dugten, V. 72. enz.
Morgen, (De Schoone) Herderskout, V. 115
Morgenſtond, (Beſchouwing van een *Zomerſchen*) V. 217
——— (Beſchouwing van een Herfſt-) door GESSNER, V. 468
Myrrhe vervalſcht, VI. 488. Waarin de *echte* van de *valſche* verſchilt. VI. 488. Schetskundige ontbinding van deeze *Gom-hars*. 491

N.

Naaktenſchap van *Jan Baptiſt de Sint Siloix*, V. 396
Nazarenus, betekenisſen van dat woord, VI. 221. 261. Hoe die benaaming aan JESUS paſte. 263
Nieuwejaars-giſt en *Nieuwejaarswenſchen*, Verhandeling daar over, VI. 561. Welke by de oude *Romeinen* oudtyds in gebruik, 562. Hoe de *Gauſen* daaromtrent handelden, *Ald.* Hoe men ten tyde der Keizeren daar mede te werk ging, *Ald.* Op wat wyze de Oude Koningen van *Frankryk* hier mede handelden. 562
NOACH, een voorwerp van Afgodiſche eerbiedenis geworden, V. 265. Onder verſcheide naamen geëerd. 266
Noord-pool, Berigt van verſcheide onbeſchreeve Scheepstogten derwaards gedaan, en van de hooge Graaden daar op bereikt, VI. 414. enz.
Nootekraaker, Naamen van deezen Vogel, VI. 12. Pluimadie, 13. Waar dezelve zich onthoudt, *Ald.* Leevenswyze. 15
NOSTRADAMUS, zyne Leevensbeſchryving der *Troubadours* gebrekkig, V. 297

O.

OLIVIER en FELIX. of de twee Vrienden van Bourbon, VI. 519
Onderwinding en Redeneering, hoe in de Geneeskunde te paaren, V. 95
Oncweer, (Beſchouwing van een) in den Zomer, VI. 234

BLADWYZER.

Oordeelkunde, in 't Gemeenebest der Letteren noodig, V. 247

Openbaaring en Rede ſtemmen overéén, de eerſte dient ter opheldering van de laatſte, VI. 178

——— (Voordeelen der) VI. 394. Het aanbelang van dezelve in onze Landtaale te bezitten, 397. Het voordeel van de Uitleggeren der Openbaaringe. 403

Opium, uitwerking van 't zelve, V. 148

Opregtheid, Regels des betreffende, V. 204

Opſtanding van JESUS CHRISTUS, als 't hooſdbewys voor de waarheid des Nieuwen Verbonds aangedrongen, VI. 176

Oranje-boom, groeiende in de ſpleet van een rots, daar kookend heet water uit kwam, VI. 277

Orgel, wanneer uitgevonden, VI. 158

OSMAN, (TOPAL de voornaamſte Leevensgevallen van) V. 32

Overdenkingen, (Zedelyke) VI. 291

Overtuiging. (De gevoelige) Dichtſtukje, VI. 477

Ouders, (Genegenheid tot de) treffend zeggen deswegen, VI. 433

P.

PAarden, (Van het beſlaan der) byzonder in Pooien, om te beletten dat zy niet op het ys glyden, V. 561

Papegaay, (*Duitſche*) zie *Straatsburgſche Gaay*.

Paradys Vogel, Naamen daar aan gegeeven, VI. 101. Vreemde vaarzelzelkjes deswegen, wederlegd, 102. Gedaante, *Ald.* Pluimadie, 103. Waar zy zich onthouden, 104. Van den *Koning* der *Paradysvogelen*. 106

Peſt, (Breedvoerig berigt van de) te *Smyrna*, in den Jaare 1765. V. 324

——— aan dierjes toegeſchreeven, die zich in 't menſchlyk lichaam zetten, 325. Verreguande beſmetlykheid, *Ald.* De *Turken* bezigen geene behoed- of hulpmiddelen, V. 327

Petersburg, Beſchryving dier Stad door WRAXALL, V. 517

PETHOU, (PIETER) Byzonderheden wegens hem, VI. 32. Zyn zonderling Testament. 33

Plant, (*Paraſite*) Zedelyk toegepast, VI. 433

Planten brengen Hette voort. Proeven hier omtrent genomen, VI. 497

Plantgewaſſen, (Beſchryving eener maniere om *Afdrukzels* van) op papier *te maaken*, VI. 192

PLATO wil geen Geneesheeren in zyn Gemeenebest dulden, VI. 182. Dwaasheid hier van. *Ald.*

Portrait Schilderen, hoe hoog te ſchatten, VI. 110. Welke voordeelen daar uit te trekken zyn, 111. Middel om de Geſchilderde Portraiten lang en ongeſchonden te bewaaren. 114

Pot, (*Papiniaanſche*) Aanmerkingen eeniger *Liefhebberen* der Scheikunde, over het bereiden van Tinctuuren in dezelve, VI. 10

Prediken, geene zo geringe zaak als veelmaal gedagt word, V. 136. Wat 'er al toe vereiſcht worde. 178. 373

Pre-

Pretendent, (Ontmoeting van den) te Rome, VI. 40
Price, (richard) Berigt en Character van hem, V. 462
Proefſtaat, (Dit leeven als een) aan te merken, eene zeer natuurlyke ſtelling, VI. 485
Pulpa Caſſiæ, (Waarneeming omtrent het) VI. 506

R.

Raaf, Naamen deezes Vogels in onderſcheide Taalen, V. 284. Slegt berugt, *Ald.* Zyn uitzigt en kwaadſpellende tekens hem toegeeigend, 285. Van zyn praaten, 286. Kan getemd, en op de jagt afgerigt worden, *Ald.* Voedzel, 287. Leevenswyze, *Ald.* Voortteeling, 288. Opvoeding der Jongen, 289. Waar hy zich onthoude. 291
Rachab, haare afkomst, V. 316
Rede en Openbaaring ſtemmen overeen, de eerſte word door de laatſte onderſteund, VI. 178. enz.
Redeneering en Ondervinding, hoe deeze in de Geneeskunst te paaren, V. 95.
Regen, veelvuldig in *Zuid-Carolina*, V. 374
Regtvaardigheid jegens onze Medemenſchen, waar in gelegen, V. 46. Drangredenen, die ons daar toe verpligten en aanzetten. 48
——— ——— van god, hoedanig men dezelve hebbe aan te merken, VI, 483
Reizen, regels deswegen, VI. 253
Rhabarber, (Berigten der voornaamſte Kruidkundige Schryvers over den) V. 223
Rhabarber, (Het verſchil tuſſchen de Oostindiſche en Moscoviſche) onderzogt, V. 227
——— ——— Aanmerkingen wegens de niet genoeg bekende *Chineeſche*, en het Tartaarſche Gewas, VI. 93
Ridderſchap, derzelver Inſtelling ruste op Oorlog, Liefde en Godsdienst, V. 304
——— ——— hunne Liefde niet altoos kuisch, V. 305
Roek, Naamen deezes Vogels, V. 367. waar in van andere *Kraaijen* onderſcheiden, *Ald.* Voedzel, Leevenswyze en Voortteeling, 368. Waar ze gevonden worden. 369
Rups. (De Schoone Juffrouw en de) Eene Vertelling, V. 48
Ruth, haar character, V. 318
Rykdom, (De last van den) V. 439

S.

Saldana Baay, waare ſtrekking van dezelve, VI. 275
Seheikundige, (De) en de Jongeling van aanzien. Eene Vertelling, VI. 254
Schipbreuk, Herderskout, V. 617
Schuldenaar. (De Geredde) Eene Zedelyke Vertelling, V. 483
Scio, groote en geſteldheid van dit Eiland, V. 109. Geſchiedenis, *Ald.* Inwooners, 111. Badſtoove aldaar, 112. Oudheden, 113. Wyngn. 114
Scriblerus, (Een onbekend geval met) V. 261
Serail van den Grooten Heer te *Conſtantinopole*, V. 601
Siddervisch, zie *Torpedo*, VI. 268
Slekken, herleeven naa langen tyd in een Kabinet opgeſlooten geweest te zyn, V. 555

Slekken, (Zonderling voorbeeld van der) hardvogtigheid in het wederſtaan der hette van kookend water, V. 559
Smaak, (Aanmerkingen over 't gebruik en misbruik der Wysbegeerte in ſtukken van) V. 471
——— Waar in dezelve beſtaat, V. 472. Is niet willekeurig. *Ald.*
——— voor 't waare en ſchoone te vereenigen, VI. 58
——— (Bedenkingen over den invloed van den) op de zeden, VI. 569
Smyrna, een groote en bloeiende Koopſtad, V. 292. Inwoonders, 293. Kleeding der Vrouwen, *Ald.* Gebouwen, 294. Lugtsgeſteldheid, *Ald.* Begraafplaazen, 295. Leevensmiddelen en Vrugten, *Ald.* Lastig plaagende Muggen aldaar, 296. Breedvoerig berigt van de Peſt in den Jaare 1765 te dier ſtede. 324
Sneeuw, welk een gebruik men des Zomers daar van in 't Oosten maakt, V. 446.
Sophia, (Beſchryving van de Kerk *St.*) te *Conſtantinopole*, V. 598
Sophron, (Het Character van) V. 394
Spreeuwen, Naamen deezer Vogelen, VI. 140. Leevenswyze, 141. Voortteeling, 142. Voedzel, 144. Waar zy zich onthouden, 145. Verſcheidenheden. *Ald.*
Spreuken, (Stigdyke) V. 380. enz.
——— XXV. 23. opgehelderd, V. 401
——— ——— 13. verklaard, V. 445
Staatkundige, (De) een Zedelyke Vertelling, V. 577
Starrewichelary, dwaaslyk met de Geneeskunde vermengd, VI. 188
Steenſnyden, (Het) in twee reizen aangepreezen, VI. 451. Bewerking hier van, 452. Reeds door *P. Franco* beoefend, 453. Alsmede door anderen. 455
Stellenbosch, aan de *Kaap* beſchreeven, VI. 238
Storm, (Gedagten aan den oever der Zee by een hevigen) VI. 28
Straffe der Zonde, waar in dezelve beſtaat, VI. 528. Welke het voorwerp van Vergiffenis is. 529
Styl, (*Schryf*) Waar in dezelve beſtaat, VI. 244. Hoe te vormen, 245. Welke gebreken te vermyden, 247. Welke keurigheden in agt te neemen. 249
Sublimaat, (Bytend) aanmerking over de bereiding van dezelve, VI. 308. En de *uitwerkingen* daar van. 311
——— ——— (*geadusteerde corroſive*) hoe te bereiden, VI. 411. Scheikundige Proeven daar op genomen. 418

T.

Taal, hoedanig dezelve in Leerredenen behoore te zyn, V. 178
Tabak, uitwerkzels daar van, V. 148
Teering, (Brandmiddel gebruikt in de geneezing van een *Borst*-) V. 94. Waar in de Teering eigenlyk beſtaat, en waar uit ze voortkomt. 97
Thamar, haare afkomst, V. 315
Thee, welke uitwerkingen derzelver gebruik te wege brengt, V. 149

Tinc-

Tinctuuren, (Aanmerkingen over het bereiden der) in de Papiniaanſche Pot, VI. 10
Toepaſſingen der Leerredenen hoe zy behooren ingerigt te worden, V. 180
Tong, dit woord in 't *Hebreeuwſch* doorgaans in een kwaaden zin gebruikt, V. 403
Torpede, (Berigt eeniger poogingen om, door de Electriciteit de uitwerkingen van den) na te doen, VI. 268
Toverzweep, (De) of Characters op den weg ontmoet, V. 525
Troubadours, meer in naam dan in de daad bekend, V. 297. Het leeven der *Troubadours*, door NOSTRADAMUS opgeſteld, beoordeeld, *Ald.* Wanneer zy te voorſchyn kwamen, 301. Betekenis van hun Naam, *Ald.* Vorderingen in de Dichtkunſt, 302. Hunne werken leveren eene ſchets op van de heerſchende Zeden dier tyden, *Ald.* Wat hun voosnaamſte Schryfſtoffe was, 306. Waar uit hunne Dichtſtukjes beſtonden, 338. Welk een invloed hun Taal en Dichtkunde op de Letterkunde van andere Volken gehad hebbe, 342. Wanneer en waarom zy een elnde namen. 345
Turken, (De) bezigen geen behoed- of hulpmiddelen tegen de Peſt, V. 327.
Twyfelaar, (De) en het Brandglas, VI. 81
——— aan de Voorzienigheid. Eene Zedelyke Vertelling, VI. 471

V.

Vaderliefde. (De) Een Zedeleerend voorval, V. 128
Varenwortels, (Kruidmengkundig berigt, wegens de verkiezing en bereiding des Manlyken) tot het bekende Geneeskundig gebruik tegen den Lindworm, V. 188. Proeven van dit Geneesmiddel, 192. Nader berigt. 236
VENUS, (In de Fabelgeſchiedenis van) ontmoet men verſcheide trekken op den Zondvloed paſſende, V. 271
Venus vliegen-val, zie Dionæa *Muscipula.*
Verbond, (Godlykheid van 't Oude) uit de Wetgeeving op Sinai beweezen, VI. 175
——— (Godlykheid van 't Nieuwe) uit de Opſtanding van CHRISTUS betoogd, VI. 176
Verborgenheden, (Over den oorſprong en het voorwerp der) van CERES te *Eleuſis.* V. 581
Verdorvenheid der Menſchen, geene Leerſtelling der *Chriſtlyke Openbaaringe* alleen eigen, VI. 525. De Ouden hebben daar van geſprooken en reden zoeken te geeven, 526. Ook hebben zy hulpmiddelen daar tegen aangeweezen, 527
Vergeeflykheid Gods, tegen de Zondaaren, door de *Rede* gehoopt, door het *Euangelie* bevestigd, VI. 483
Verkeering met dengdzaame Juffrouwen, voor Jonge Heeren allervoordeeligst, V. 248
——— (Regels der) VI. 161
Vernuft, (Lotgevallen van) en *Weetenſchap*, V. 82

Veronderſtellingen, (Reis na 't land der) V. 169
Verveeling, wat dezelve is, VI. 466. Waar uit ze ontſtaat, 467. Het beſte middel daar tegen. 468
Viſch, (Beſchryving van een monſteragtigen) op de kusten van *Normandyen* gevangen, V. 333
Vitriool-oly, ongelukkig ingenomen, veroorzaakt eene hevige ontſteeking van den Strot, den Slokdarm, de Maag, en wordt eindelyk gevolgd van 't koude vuur, VI. 404
Vleier. (De) Dichtſtukje, VI. 479
Volken, (Over de Staatkundige vordering der) V. 72.
Volkplantingen, (Onderſcheid tuſſchen de oude en hedendaagſche) V. 426. In welk eene betrekking zy tot het Moederland ſtaan, 427. Over den Handel van dezelven verleend en de bepaalingen daar van, 428. Wat ſtrekt om ze bloeiend en het Moederland nuttig te maken. 430.
Voltaire, (Brief van) aan den Koning van *Pruiſſen*) V. 353
——— (Trekken voor eene Leevensbeſchryving van den Heer de) VI. 162. Zyne geboorte, *Ald.* Zyne opvoeding, 163. Tooneelſtukken door hem uitgegeeven, *Ald. enz.* 207. Benoemd door andere Werken, 209. Krygt veel aanzien, en groote bevorderingen. 209, 210
Voor- en Tegenſpoed. Eene Allegorie, V. 257
Voorjaarszang aan 't Zuidewindje, VI. 125
Voorzegging, (Het is hoogſt onwaarſchynlyk dat Chriſtus en de Apoſtels eene) zouden aannaalen, als in 't Oude Verbond begreepen, en daar niet voorkomende, VI. 219
Voorzienigheid, (De Twyfelaar aan de) Eene Zedelyke Vertelling, VI. 471
Voorzigtigheid, (Regels der) V. 203
Vrienden, waarom zo ſchaars, V. 91. Wie waare Vrienden zyn. 92
Vriendlykheid, (Redenvoering over de) V. 357. In de Heilige Bladeren aanbevolen, 359. Hoe wy deeze Deugd moeten betragten omtrent Menſchen die ons gelyk zyn, 360. Hoe omtrent de zodanigen die beneden ons zyn, 362. Hoe ten opzigte van lieden in een verhevener leevensſtand. 364
Vrouw. (De wenschlyke) Dichtſtukje, VI. 347
Vrouwen, door *de Noordſche Volken* zeer geëerbied, V. 303
Vrugten, (Middel om gewiſſer) van de Boomen te hebben, VI. 202
Vryheid. (Losſe gedagten over de) Dichtſtukje, V. 129
Vuurpomp, of Vuurmachine, met een Hefbalk werkende, uitgevonden in den Jaare 1710, vergeleeken met *eene* nieuwe Vuurpomp in den Jaare 1754 uitgevonden, VI. 16

U.

Uitreekzels, (Nuttigheid van goede) V. 243
Uitwaasſemingen, (Dierlyke) verhinderen de kragt der Electriſeer-Machine, V. 505

W.

Warmte, (Het onderſcheid der) in verſchillende Gewesten, waar door veroorzaakt, V. 64

Water, (Wat uitwerking kooken op 't) hebbe, om het ſpoediger te doen bevriezen, V. 499

Weelde, hoe verderflyk voor een Staat, V. 73

Weetenſchap, (Lotgevallen van) en *Vernuft*, V. 84

Weldaadigheid der *Nederlanderen* in een kouden Winter, V. 60. 62

——— Eene Oosterſche Vertelling, V. 335

Welſpreekenheid, waar in dezelve beſtaat, VI. 241

Wetgeeving op Sinai aangevoerd als een bewys van de Godlykheid des Ouden Verbonds, VI. 175

Wielewaal, Naamen deezer Vogels, VI. 198. Buitenſpoorig vertelzeltje wegens deszelfs Geboorte, *Ald.* Paaren, 299. Leevenswyze, 200. Gedaante, *Ald.* Voedzel. 201

Willem de I. Prins van Oranje, zyn Character, volgens watson, VI. 241

Wind, (Noorde) geſchikt om in 't *Joodſche Land* regen te veroorzaaken, V. 401

Winden, (Hoe veel de) toebrengen tot de Warmte en Koude der Lugſtreeken, V. 65

Wreedheid tegen de Inſecten beſchouwd, V. 174

Wyn, (Over de natuur van den) het gisten van denzelven, V. 144

Wyn, (Aanmerkingen over de deelen waar uit de) beſtaat, V. 231

Wynſteen, wat dezelve is, V. 232. Is geen oorzaak van verſcheide Kwaalen, daar aan veel al toegeſchreeven. 232

Wysbegeerte, (Aanmerkingen over 't gebruik en misbruik der) in ſtukken van Smaak, V. 471

——— (Vertoog over de onderſcheidene ſoorten van Zedelyke) V. 493

——— (Over den invloed der Zedelyke) VI. 304

Wysgeer, (Schets van een) V. 256

X.

Xolo, (Zonderlinge lotgevallen des Konings van) VI. 77

Y.

Ys, hoe in de Oost-indien gemaakt, V. 196

Tsbergen in *Savoye*, beſchreeven, V. 9

Z.

Zamenſpraak tusſchen een *Paryſenaar* en een *Caraïbe*, of Inwooner der *Antilles*, VI. 341

Zangnooten, wanneer, door wien, en hoe uitgevonden, VI. 154

Zedeſpreuken, V. 563. VI. 468

Zelfbeſtuur, (Regels tot het) V. 200

Zetregels, (*Zedelyke*) VI. 36

Ziekte, (Verhaal van een Vallende) met het geen 'er, by de ontleeding, is waargenomen, V. 142

Zon, (Welk eene rigting van de Straalen der) de grootſte warmte veroorzaakt, V. 64

Zon-

Zonde, of dezelve vergeeflyk is dan onvergeeflyk, zonder een tusſchenkomende Verzoening, onderzogt, VI. 528. enz.

Zondvloed, (Gedenktekens van den) in de Heidenſche Wereld, V. 265

Zoon, (De ongelukkige) V. 346